DİJİTAL KÜTÜPHANE KANALI

Keyifli Okumalar Dileriz

Binlerce kategoride milyonlarca PDF e-kitap, ders kitapları, dergiler ve romanlara platformumuz üzerinden ücretsiz ulaşabilirsiniz.

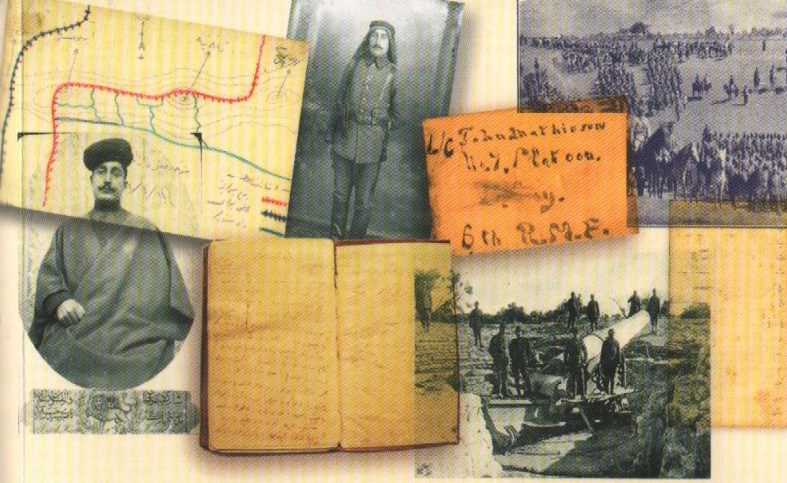
RESMİ WEB SİTEMİZ

https://rantey.org

Yedek ve Duyuru Kanallarımız
Sitemize erişim engeli gelmesi veya adres değişikliği durumunda aşağıdaki kanallardan güncel giriş adresine erişebilirsiniz:

• Telegram: https://t.me/birkitapbir

• WhatsApp Kanalımız : https://whatsapp.com/channel/0029VbDHv8uE50Us4IvMoc0Y

ÇANAKKALE, IRAK VE İRAN CEPHELERİNDEN

harp günlükleri

Abidin Ege

TÜRKİYE İŞ BANKASI
Kültür Yayınları

Ücretsiz PDF Kitap Arşivi - https://rantey.org

ABİDİN EGE

ÇANAKKALE, IRAK VE İRAN CEPHELERİNDEN

HARP GÜNLÜKLERİ

YAYINA HAZIRLAYAN
CELALİ YILMAZ

© TÜRKİYE İŞ BANKASI KÜLTÜR YAYINLARI, 2010
Sertifika No: 11213

EDİTÖR
EMRE YALÇIN

GÖRSEL YÖNETMEN
BİROL BAYRAM

REDAKSİYON OKUMASI
KANSU ŞARMAN

FOTOĞRAFLAR
ABİDİN EGE AİLE ARŞİVİ
KANSU ŞARMAN ARŞİVİ

DÜZELTMEN
ESEN GÜRAY

DİZİNİ HAZIRLAYAN
SEVGİ ÖZÇELİK

GRAFİK TASARIM UYGULAMA
TÜRKİYE İŞ BANKASI KÜLTÜR YAYINLARI

I. BASKI: HAZİRAN 2011

ISBN 978-605-360-316-0

BASKI
YAYLACIK MATBAACILIK
LİTROS YOLU FATİH SANAYİ SİTESİ NO: 12/197-203
TOPKAPI İSTANBUL (0212) 612 58 60
Sertifika No: 11931

Bu kitabın tüm yayın hakları saklıdır.
Tanıtım amacıyla, kaynak göstermek şartıyla yapılacak kısa alıntılar dışında gerek metin, gerek görsel malzeme yayınevinden izin alınmadan hiçbir yolla çoğaltılamaz, yayımlanamaz ve dağıtılamaz.

TÜRKİYE İŞ BANKASI KÜLTÜR YAYINLARI
İSTİKLAL CADDESİ, MEŞELİK SOKAK NO: 2/4 BEYOĞLU 34433 İSTANBUL
Tel. (0212) 252 39 91
Fax. (0212) 252 39 95
www.iskultur.com.tr

Ücretsiz PDF Kitap Arşivi https://rantey.org

TÜRKİYE İŞ BANKASI
Kültür Yayınları

ÇANAKKALE, IRAK VE
İRAN CEPHELERİNDEN

harp günlükleri

Abidin Ege

Yayına Hazırlayan
Celali Yılmaz

Anı
Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

İçindekiler

Editörün Notu ix

ASKERLİK HAYATIM BAŞLIYOR

Artık mesleğim askerlik / [*Birinci Defter*] 3
Harbiye Mektebi'nde 4
Talimler, talimler... 6
Yatmaya karyola yok 8
Arazi talimine devam 11
Bir gece parmaklık ardında geçti 12
Selim Sırrı'nın konferansı 13
Karadeniz'de bombardıman 16
Talimlere devam 22
Resmen "savaş hali" 24
Fatih'te büyük miting 25
Tayyareci olacağım 26
Bölüğümüzden ayrıldık 28
Tabur kumandanının vefatı 32
Kar altında talim 33
Atış dersleri mükemmel 35
Herkes şen, sanki harpte değiliz 38
Muharebeden havadis yok 39
İskenderun'a bombardıman 42
Kafkasya'dan haberler 43
Sarıkamış'ta 2000 esir 42
Maslak'ta işgal tatbikatı 49
Bronş nezlesi ve iki gün istirahat 52
İtalya'da deprem olmuş 54
Telgrafa yazılmak istedim ama... 58
İstanbul'da fırtına başladı 60
Kafkasya'ya seçildim 62
Ordumuz Kanal'ı geçmiş! 64
Enver Paşa yanımıza geldi 68
Nazırların teftişi 71
Hatıra fotoğraflarımızı çektirdik / [*İkinci Defter*] 73

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

Kuralarımız çekildi: 1. Kolordu 75
Dört saat aralıksız yürüdük 78
Yeni havadis; İzmir'e şiddetli bombardıman 85
Talim yok, Alemdar Sineması'nda hoş vakitler 86
Askeri Müzede yeniçeriler 94
Yedikule'ye veda, çadır hayatı başlıyor 97
Çanakkale haberleri artıyor 106
Ölüme hazırlanıp bu halde bekliyorum 111
Düşman askerleri Gelibolu'da 112
Çanakkale'ye gidiyoruz 119

ÇANAKKALE MUHAREBELERİNDE 121

Kireçtepe harp cephesinden / [*Dördüncü Defter*] 121
İtalya bize savaş ilan etti 126
Kireçtepe Muharebesi 129
"Annem beni yetiştirdi, bu yerlere yolladı" 133
Piyade ateşiyle firarileri avlıyorduk 136
İtalyan askerlerini bekliyoruz 138
Batarya dürbünü ile düşmanı izledim 142
İnsan cesetleri havaya savruluyor 149
Düşman yeni bir taarruza hazırlanıyor 153
Çanakkale'den Balkanlar'a mı? 158
Çanakkale harp sahnesine devam 163
Gelibolu harap olmuş! 165
Namık Kemal'in mezarı başında 167
Bulgaristan'ın Harp ilanı 172
Yeniden Enver Paşa'nın önünde 181
Mısır'a gidecekmişiz 183
Askerlikte bir yılım doldu / [*Beşinci Defter*] 185
Tayyarelere ateş ettik 190
Kar diz boyunda 195
Mısır'a hareket emri 198

YOLCULUK BAŞLADI, MISIR VEYA IRAK 203

Beyazıt Meydanı'nda Liman Paşa'nın önünde 203
Tren yolu bitti, karayolundayız 211
Yollarda büyük faaliyet var 214
Silah başı borusunu işittik fakat... 218
Her iş kadınların üzerinde 221
Askeri çamurlar içinde yatırdık / [*Altıncı Defter*] 228
Haleb şehrinde gördüklerim 236

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

Ah Haleb, sen ne büyüleyici imişsin! 246
Çekirgeler yüzünden tarlalar ekilmiyor 250
Musul'da Dicle kıyısında 254
Bağdad'da hurmalıklar arasında 265
Tifo hummasına tutuldum 272

IRAK CEPHESİNDE

Sabistepe Meydan Muharebesi 275
Kuyulardan hep tuzlu su çıkıyor 285
Çadırlar başımıza yıkıldı 287
Felahiye'ye bombardıman / [*Yedinci Defter*] 289
Düşman karşısında yalnız biz kalmışız 294
Bizi gören insan olduğumuza inanamaz 297
Kutülamare düştü 304
Kut'un tamamen teslimi 307
Biraz da Ruslarla uğraş! 310
Tak-ı Kisra'nın önünde 315
İran'a doğru kuzeye gidiyoruz 323

İRAK CEPHESİNDE 330

Acem Diyarından, Kasr-ı Şirin sırtlarından
[*Sekizinci Defter*] 330
Serpol, Zahab ve Geylan 334
Nehre bomba atarak balık çıkardık 338
Kirmanşah'a girdik, düşman karşımızdadır 342
Kirmanşah'ta gördüklerim 350
Ruslarla Muharebe – Büyük Muvaffakiyet 358
Hemedan'ın zaptı 362
Ziraat Nezareti'nden telgraf 369
Romanya bize harp ilan etmiş 373
Hemedan'ın ahalisi Türkçe biliyor 374
Artık kaputsuz gezilmiyor 380
Ruslar Devletâbâd'a girdi 385
Acem diyarında askeri eğlence / [*Dokuzuncu Defter*] 387
Rakkaseleri saklayanlara baskın! 391
Adeta bütün Hemedan ağlıyor, inliyor 402
Acemlerin bitmeyen şikâyetlerinden bıktım 408
Afgan Prensi'nin ziyareti 412
Halil Paşa'nın Hemedan'a teşrifleri 414
Casusun evi basılarak derdest 419
Devletâbâd muharebesi ve zafer 425

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

Fırtına / [*Onuncu Defter*] 428
Ordu adına mevlid-i şerif 436
Acem kıyafetlerle fotoğraf çıkarttım 438
Kut cephesi bozulmuş, Hemedan'dan çekiliyoruz 442
Hemedan'a elveda 443
Bağdad'ın düştüğü haberi geldi 452
Garip bir yağma, bir hatıra 452
Hamrin Dağı muharebesi 460
"Geri çekil" emri 462

GERİ ÇEKİLME 466

Arap Irakı, Kolaço Köyü'nden / [*On Birinci Defter*] 466
Zavallı Abidin, az daha cesaretin kurbanı olacaktın 472
Kürd Irak'ı, Salahiye'deyiz 482
Şirvankale Muharebesi 483
Her tarafta sulh bekleniyor 486
Sıcaklar takat bırakmadı 495
Ramazan Bayramı 503
Susuzluk neferleri öldürüyor 514
Mevcudiyetimi unuttum, benliğim kalmadı 524
Kurban Bayramı'nın birinci günü 527
Kerkük'te gördüklerim 531
Ali İhsan Paşa'nın kolorduya vedası 540
Ab-ı Gurâb'a hareket 557
Mülâhazat 565
Ziraat işlerine memur edildim / [*On Üçüncü Defter*] 566
Nusaybin istasyonu esir karargâhı olmuş 591
Ali İhsan Paşa ile Musul'da 595
Şam ve Beyrut da düşmüş 600
Mütareke imzalandı 603
İngiliz kumandanı Musul'a geldi 604
Karanlık bir gün 605
Askerlik hayatına veda! 610
Aileye kavuşma 625

EKLER 466

Abidin Ege Hakkında 629
Albüm 635
Dizin 647

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

Editörün Notu

Bu kitap Birinci Dünya Savaşı'nda Osmanlı ordusunda yedek subay olarak dört yıl savaşan Ziraat Mektebi mezunu Abidin Bey'in, bu uzun savaş boyunca tuttuğu günlüklerden oluşuyor. Bu günlükler sonradan yazılmış anılar değildir. Yedek subay Abidin bu günlükleri muhtemelen bir gün yayımlanacağını bile düşünmeden, sadece kendi ve belki bir de en yakınları için olayları ve hislerini kayda geçmek için tutmuştu.

Ülkemizde günlük tutma ya da anı yazma alışkanlığının olmadığı konusundaki yaygın kanı göz önüne alınırsa, bu günlüklerin taşıdığı önem anlaşılabilir. Ancak şunu da unutmamak gerekir ki, sayıları çok fazla olmasa da, Abidin Ege'nin kuşağından başkalarının da aynı dönemde benzer biçimde günlük tuttuğu ya da sıcağı sıcağına anılarını kaleme aldığı artık biliniyor. Sadece bu kitabın yer aldığı dizide yayımlanmış savaş günlüklerinin sayısı 10'a yaklaşmıştır. Savaşın ardından yazılmış ya da yazarlarının günlük notlarından temize çektiği anıların sayısı daha da fazladır. *Harp Günlükleri*'nin, bu anılar gibi şimdiye dek aile arşivinde kalmış ya da farklı sebeplerden okuyucuya ulaşamamış başka günlüklerin yayımlanmasına vesile olmasını umuyoruz.

Harp Günlükleri okuyucularına sadece bir savaşın seyrini aktarmaz. Çanakkale, Doğu Cephesi ve Irak Cephesi'nin yanı sıra az bilinen İran Cephesi ile ilgili meraklı hikâyelerle örülü bilgiler de sunar. Daha da

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

önemlisi, 19. yüzyılın son çeyreğinde doğan ve iyi eğitim gören kuşağın düşünce dünyasına da bir pencere açar: Yedek subaylık görevini yürüten bir gencin sanatla, edebiyatla, güncel gelişmelerle ilişkisini ve bu ilişkinin derinliğini görmemizi sağlar. Savaş içinde Mehmet Rauf'un Eylül'ünü okuduğunu, dönemin usta kalemlerini gazete ve dergilerden takip ettiğini, siyasi haberleri kaçırmamaya çalıştığını öğrenmek; görevi dolayısıyla bulunduğu yerlerle ilgili kültürel, toplumsal, ekonomik bilgi edinme merakına ve bu konulardaki gözlemciliğine tanık olmak Cumhuriyet'i kuran kuşakları daha iyi tanımamıza yardımcı olur.

Sonradan Ege soyadını alan Abidin Bey, günlüklerini askere sevk edildiği günden başlayarak, neredeyse aksatmadan tutmuştur. Numaralayarak bıraktığı günlükleri 15 tanedir, ancak ikisi kayıptır.* Bu kitapta günlükler herhangi bir kısaltma olmaksızın, sadece dili günümüz okuyucusu için sadeleştirilerek yayımlanmıştır. Ayrıca yine günümüz okuyucusu için metinde sözü geçen dönemin aktüalitesine dair kimi konularla ilgili açıklama ya da ansiklopedik bilgi sunan dipnotlar eklenmiştir. Abidin Ege'nin günlüklerindeki çizimlerinin yanı sıra albümündeki fotoğraflarıyla o döneme ait kaynaklardan derlenmiş fotoğraflar da metnin eşliğinde sunulmuştur. Sadece 15 numaralı defter bu kitabın kapsamı dışında tutulmuştur. Savaşin ardından evine dönen Abidin

---

* Abidin Bey'in kayıp olan üçüncü defteri dolayısıyla Çanakkale'de tam olarak hangi birlikte görev yaptığına dair net bir bilgi yoktur. Çanakkale Savaşları uzmanı araştırmacı Şahin Aldoğan, Abidin Bey'in, hem Kireçtepe Muharebesi'nde (s. 121 vd.) çarpışmış olmasından, hem ilerleyen bölümlerde 1. ve 5. alayların birlikte sevkine katıldığından bahsetmesinden (s. 163 vd.) yola çıkarak, 2. Tümen 1. Alay'da görevli olma ihtimalinin gayet yüksek olduğunu belirtmiştir. Aldoğan, Kireçtepe Muharebelerine dair günlüklerin, şimdiye dek bu muharebeye dair yayınlanan ilk yedek subay anısı olduğunu da belirtmektedir.

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

Bey'in bu defterdeki notları savaşa ya da güncel gelişmelere ait değildir. Savaştan dönmüş genç bir adamın belirsizliklerle dolu bir ortamda kendine bir gelecek tasarlamaya, hayat kurmaya çalıştığı bir döneme ait fazlasıyla kişisel notlardır.

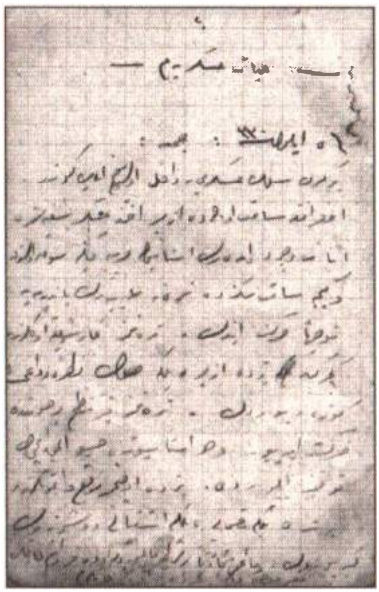
Bu defterler daha önce kısmen yayımlanmıştır. Bir aile dostu Aziz Nesin'e defterleri göstermiş, defterlerin içeriğinden etkilenen Nesin de günlükleri yayımlamaya karar vermiştir. Nesin defterleri yeni yazıya çevirip sadeleştirerek ve kısaltarak "Ölümle Kolkola" başlığıyla 1973'te *Günaydın* gazetesinde tefrika etmeye başlamış, ancak defterlerin ancak bir bölümü yayımlandıktan sonra yayın kesilmiştir.

Kitabın sonunda, ailesinin hazırladığı ve Abidin Ege'nin savaş sonrasındaki hayatına dair bilgiler de içeren kısa bir metin ve albümünden seçilmiş fotoğraflar yer almaktadır.

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

Harp Günlükleri

Abidin Ege'nin tuttuğu günlüklerin ilk sayfası.

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

Askerlik Hayatım Başlıyor

Artık mesleğim askerlik [Birinci Defter]

5 Eylül 330, Cuma [18 Eylül 1914], Bugün askerlik mesleğine dahil olduğum ilk gündür. Alafranga saat üçte İzmir Asker Alma Şubesi'nde hazır bulunarak İstanbul'a mektebe sevk olunduk ve gece saat sekizde trene binerek Bandırma'ya hareket ettik. Trenimiz Karşıyaka önlerinden geçerken biz de İzmir'e belki son veda bakışları gönderiyorduk. Trenimiz düzensiz bir surette hareket ediyor ve her istasyondan su almak için duruyordu. Biz de üçüncü mevki vagonlara bindik. Belki geçmişi, belki geleceği düşünerek gidiyorduk. Beynimi durmadan bir ses tırmalıyor ki o da kardeşim Arif'le ailem.

6 Eylül 330, Cumartesi [19 Eylül 1914], Bir gecelik tren yolculuğundan sonra Cumartesi günü saat üçte Bandırma'ya vardık. Bir taraftan uykusuzluk diğer taraftan gelecek endişesi ile yorgun ve halsiz vücutlarımız burada da iyice bir sıkıntı geçirdi. Neticede kendimizi sevk memuru beye anlatarak biraz geniş nefes aldık. Çünkü hareket ederken acele ile İzmir Asker Alma Şubesi'nden vesikalarımızı almamıştık. Vapur olmadığından bu gece mecburen Bandırma'da kaldık ve geceyi Yıldız Oteli'nde geçirdim. Trenin yorgunluğunu burada uzun bir uyku ile kısmen telafi edebildim.

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

7 Eylül 330, Pazar [20 Eylül 1914], Bugün Bandırma'da vesikalarımızı tedarik ederek akşama gidecek *Plevne* vapuruyla İstanbul'a gitmemiz kararlaştırıldı. Vesikalarımızı aldık. Kısmen gündüz Bandırma'yı gezdik ve akşam saat sekizde İstanbul'a hareket edecek olan *Plevne* vapuruna bindik. Bandırma'da Rıza Efendi'yi gördüm. Burada parlak askerlik faaliyetleri göze çarpıyordu. Vapurda geceyi iyi geçirdim. Hava sakin ve vapur süratli idi. Vapurda Atina Elçilik memurlarından Hüsnü Bey ile Şura-yı Devlet [danıştay] üyelerinden bir kişi ile uzun müddet görüştük. Ondan sonra tedarik ettiğimiz birinci mevki kamaralarımıza çekildik.

Harbiye Mektebi'nde

8 Eylül 330, Pazartesi [21 Eylül 1914], Sabahleyin erken İstanbul'a çıktık. Öğleye kadar istirahattan sonra öğleüzeri Harbiye Mektebi'ne gidip yazıldım. Kayıt işlemlerim yalnız başıma yapıldı. Diğer benim ile beraber gelen efendiler maalesef vesikaları bulunmadığı için kayıt olunamadılar.

Kayıttan sonra tekrar İstanbul'a çıkıp dolaştım ve akşam mektebe döndüm. Gece mektepte kaldım. Mektebe kayıt numaram 6813'tür.

Bu kadar talebenin yarısı mektepte bulunuyor. Öğrencilerin bilgi seviyesi arasında o kadar büyük fark mevcut ki imla yazmayanlarla yan yana idiler. Büyük âlimler eğitim veriyor. Bu büyük farka çok şaşırdım.

9 Eylül 330, Salı [22 Eylül 1914], Sabahleyin İstanbul'a çıktım. Akşama kadar hem gezdim hem de gerek pedere ve gerek Yaşar ve Hafız Mehmet Niyazi Efendilere mektup yazıp postaya verdim. Aynı gün de Donanma'yı gezdim. Akşamüzeri mektebe döndüm. Gece yine mektepte kaldım.

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

10 Eylül 330, Çarşamba [23 Eylül 1914], İlk defa olarak bugün eğitime çıktım. Sabahtan öğleye kadar sivil elbise ile öğleden sonra da askeri elbise ile talim ettik. Yaptığımız eğitim "hazır ol, yerinde rahat, manga, mangalarla çark, serbest yürüme, savaş düzeninde sıra olma, bilek çevirme, parmak kuvvetlendirme, ayak sallama, diz çökme, yere yatmadan" ibarettir.

Çok fazla yoruldum. Çünkü birlikte talim ettiğim kimseler pek acemi ve sözden anlamıyorlar.

11 Eylül 330, Perşembe [24 Eylül 1914], Sabahleyin erken kalkılarak öğleye kadar eğitim gördük. Yaptığımız eğitimler bir gün evvel yapılanın aynıdır. Öğleden sonra İstanbul'a çıktım. Sirkeci'ye gittim. Arkadaşları gördüm. Görüştüm. Gece de Şark Oteli'nde kaldım. Rahat bir gece geçirdim. Yorgun vücudum biraz istirahat etti.

12 Eylül 330, Cuma [25 Eylül 1914], Otelde geç vakte kadar yattıktan sonra kalktım. Vücudum kirlenmiş olduğundan sıcağa [hamam] gittim. Cuma namazını kıldıktan sonra arkadaşlardan Raif ve Süreyya Beylerle beraber parka gittim. Akşama kadar parkta bulundum. Parkın sefahat hayatı beni duygusal olarak mutlu ediyor ve fikren pek derin derin düşündürüyor.

Akşam Harbiye'ye döndüm.

13 Eylül 330, Cumartesi [26 Eylül 1914], Sabahleyin eğitime çıkılarak "yerinde iken sağa, sola, ileri ve geri dönmek", "selam töreni usulleri" gösterildi. Ondan sonra imtihan olundu. İmtihanda konu "Düşünce ve beden olarak sağlam bir asker olmak ne şekilde sağlanır?" sorusu idi.

Öğleden sonra tekrar eğitime çıkılarak akşama kadar yine aynı eğitimler gösterildi. Gündüz biraz yağmur yağmış ve biz ıslanmıştık.

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

14 Eylül 330, Pazar [27 Eylül 1914], Her zamanki gibi eğitime çıkılarak ayak talimleri tekrar edildi. "Mangalarla sağa sola çark etmek, manga kolundan dizi koluna, dizi kolundan manga koluna geçmek" gösterildi. Yürürken sağa sola dönmek usulleri öğretildi.

İmtihanların neticesi bildirilerek kazanamayanlar ayrıldı.

Akşamüzeri Reşat Efendi mektebe geldi ve Yaşar Efendi'den gelen bir kartı getirdi. Biraz görüştük. Bugünüm oldukça düzgün geçti. Kısmen yerimiz belirlendi.

15 Eylül 330, Pazartesi [28 Eylül 1914], Bugün Rumelihisarı'na kadar genel bir yürüyüş yapıldı. Sabahleyin erkenden mektep manga kol düzenine çıkılarak Zincirlikuyu mevkiinde biraz istirahattan sonra Rumelihisarı'na gidildi. Burada biraz istirahattan ve yemekler yendikten sonra düşmanın yerinin belirlenmesi ve mesafe hesaplanması iki şekilde usulleri gösterilerek mektebe dönüldü. Mektebe döndükten sonra Sirkeci'ye gidip Muallim [öğretmen] Mehmet Ali Efendi'yi görüp görüştüm. Belge ve eşyanın gönderilmesi için Mehmet Ali Efendi'ye lazım gelenleri söyledim. Aynı gün de Çanakkale Boğazı kapanmıştı. Süreyya Bey nasıl gelecek düşünüyorum.

Talimler, talimler...

16 Eylül 330, Salı [29 Eylül 1914], Sabahtan akşama kadar eğitim ile vakit geçirdik. Yapılan eğitimler hep aynı ve yeknesak olan talimlerdir.

17 Eylül 330, Çarşamba [30 Eylül 1914], Bugün "diz çök, yere yat" talimlerini gördük. Sabahleyin soğuk ziyade idi. Yerlerimiz hâlâ belirlenmedi. Henüz mükerrer birinci bölükte misafir gibi bulunuyoruz.

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

18 Eylül 330, Perşembe [1 Ekim 1914], Sabahtan öğleye kadar eğitimler yaptık. Öğleden sonra Sirkeci'ye Şark Oteli'ne geldim. İzmir'den Hafız Niyazi Efendi'den bir kart vardı. Bu kartta biraderim Şahab'ın Pazar günü İtalyan vapuruyla İzmir'den hareket ettiğini bildiriyordu. Fakat Şahab hâlâ İstanbul'a gelmemişti. Derin bir meraka düştüm. Ne yapacağımı şaşırdım. Çünkü birader yalnız idi. Sıkıntım çok büyük. Gece alaturka saat dörde kadar Edirne trenini bekledim. Belki bu trenle gelir dedim. Fakat yazık ki gelmedi. Bugün son derece sıkılıyorum. İnşallah bu sıkıntım hayır ile neticelenir.

19 Eylül 330, Cuma [2 Ekim 1914], Bugün sabahleyin otelden kalktım. Hemen İzmir'e Hafız Niyazi Efendi'ye bir telgraf çekerek biraderin [erkek kardeşimin] hâlâ İstanbul'a gelmediğini bildirdim.

İtalyan acentesinden tekrar vapuru sordum.

Yolcuyu yeni Dedeağaç'a çıkardığını söyledi. Bu akşam biraderi şiddetle ve merakla bekliyorum. Akşamüzeri biraz parka gittim. Fakat fikren fevkalade düşünceli olduğumdan hiçbir zevk duymadım. Adeta o kalabalık beni sıkıyordu. Akşam alaturka saat dörtte istasyona gidip heyecanla karışık bir merakla biraderi beklemeye başladım. Bir türlü tren gelmiyor, benim merakım da gittikçe artıyordu. Nihayet alaturka saat altıda tren gelebildi. Bavulu elinde olarak kardeşimin çıktığını görünce onu samimi bir şefkatle kucakladım. Doğruca otele götürüp yatırdım. İki gündür beni pençesi altında ezen buhran dönemi ve merak da böylece söndü.

Şimdi mutlu ve müsterihim. Yarın ilk işim İzmir'e telgraf çekmek ve kardeşimi Bursa'ya göndermek olacaktır.

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

20 Eylül 330, Cumartesi [3 Ekim 1914], Sabahleyin erkenden Şahab'la birlikte kalktık. Galata'ya geçip Bursa'ya gidecek olan *Hayrullah* vapuruna kardeşimi bindirdim. Kendisine birinci mevki bir bilet aldım. Reşat Efendi'ye verilmek üzere bir mektup verdikten ve Bursa'ya çıkınca nasıl gideceğini ve hangi otelde kalacağını tarif ettikten sonra vapurdan ayrıldım. Hemen postaneye gelip İzmir'e bir telgraf çektim. Peder ve Hafız'a birer de kart yazıp gönderdim. Ondan sonra Harbiye Mektebi'ne geldim. Eğitime katıldım. Akşama kadar talim ettik. Hayatımız aynı şekilde geçti.

Yatmaya karyola yok

21 Eylül 330, Pazar [4 Ekim 1914], Sabahleyin eğitime çıktık. Ondan sonra bizi 250 kişi olarak bir posta ve 100 kişi olarak diğer bir posta olmak üzere ayırarak, bizim postayı Maçka Kışlası'nda[1] bulunan küçük zabit mektebine [subay okulu] ve diğer grubu da Orhaniye'ye göndereceklerini söylediler. Yemekten sonra Maçka'ya geldik. Önce Maçka'da yatacak iyi bir yer bulamadığımızdan saman bir minder üzerinde toz içinde yatmak mecburiyetinde kaldık ve sabaha kadar hemen hiç uyuyamadık. Aynı gün de Darülmuallimin [erkek öğretmen okulu] öğretmen görevlilerinin terhis edildiğini gazetelerden okuduk.

22 Eylül 330, Pazartesi [5 Ekim 1914], Sabahtan akşama kadar Maçka'da Teşvikiye Meydanı'nda eğitim yaptık. Bu meydan Boğaziçi'ne nazır gayet güzel bir

---

1 Maçka Kışlası - Halen İstanbul Teknik Üniversitesi olarak hizmet veren, Kuleli Askeri Lisesi'nin (Dersaadet Askeri İdadisi) ilk binası. Kuleli Askeri Lisesi'nin Çengelköy'deki yerine taşınmasının ardından İstanbul'un İşgali'ne kadar (1920) "Zabitan Mektebi" olarak kullanıldı.

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

yerdir. Öğleye doğru *Sultan Selim* ile *Turgut Reis* zırhlılarının Karadeniz'den gelmekte olduklarını gördük. Akşamüzeri Taşlık denilen ve Dolmabahçe sarayının üzerinde bulunan görünüşü fevkalade mükemmel olan bir meydana gidip orada biraz gezdik.

Bu gece yatmak için birer tahta karyola bulabildiğimizden kısmen rahat uyuyabildik.

23 Eylül 330, Salı [6 Ekim 1914], Sabahleyin Maçka'nın yanında bulunan meydanda ayak talimleri yaptık. Öğleyin Dolmabahçe sarayına kadar gidip o tarafları dolaştık. Öğleden sonra bize geçici olarak silah verdiler. "Hazır ol, silah omuza, selam dur, rahat dur, nişan al, ateş, kapat" talimleri gördük. Bir de silahla nasıl nişan alınacağı gösterildi. Akşam biraderim Şahab'dan ve İzmir'den Hafız Niyazi Efendi kardeşimizden birer mektup aldım. Şahab imtihana yetişip girdiğini bana bildiriyordu. Şimdi imtihanın neticesini bekliyorum.

24 Eylül 330, Çarşamba [7 Ekim 1914], Sabahleyin bir yağmurla kalktık. Fakat bugün yürüyüşümüz olduğundan yağmur altında bir saat kadar yürüyüş yaptık. Yağmur gittikçe artmaya başladı. Mektebe döndük.

25 Eylül 330, Perşembe [8 Ekim 1914], Öğleye kadar yağmur olduğu için eğitime çıkmadık. Bugün hepimiz bir sağlık kontrolüne tabi tutulduk. Öğleden sonra Sirkeci'ye gittim. Akşamüzeri biraderim Şahab'dan bir mektup aldım. Bu mektupta başarıyla mektebe girdiği bildiriliyordu.

Akşam otelde kalmadım. Ziraat Nezareti'nden [tarım bakanlığı] ilkokul ve yüksek okullara denk ne gibi mektepleri bulunduğunu Harbiye Nezareti'nin sormuş olduğunu Panayot Efendi'den işittim.

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

Yakında bizim de terhis olunacağımız söyleniyordu.

26 Eylül 330, Cuma [9 Ekim 1914], Sabahleyin kalkınca biri pedere diğeri Yaşar Efendi'ye olmak üzere iki ayrıntılı mektup yazdım. İzmir'e posta ile üç mecidiye [60 gümüş kuruş] gönderdim. Akşamüzeri mektebe döndüm.

27 Eylül 330, Cumartesi [10 Ekim 1914], Bugün gerek bizim tabur ve gerek Orhaniye'de bulunan tabur Maslak'a kadar bir yürüyüş yaptı. Bu yürüyüş serî ve durmaksızın olduğundan çok yorulduk. Öğleyin yemeklerimizi Maslak'ta yedik. Akşamüzeri mektebe döndük. Aynı gün de Anvers düşmüştü ve Romanya Kralı Karol[2] vefat etti.

28 Eylül 330, Pazar [11 Ekim 1914], Bugün Taşlık'ta silah talimleri yapıldı. "Silah omuza, rahat dur, selam dur, silahla dönüşler, silahla yere yatmak, diz çökmek" gösterildi.

Gece bir yürüyüş yapıldı. Fevkalade yorgun olduğumdan bu yürüyüşe iştirak edemedim.

29 Eylül 330, Pazartesi [12 Ekim 1914], Sabahleyin Hürriyet-i Ebediye Tepesi'ne kadar bir yürüyüş yapıldı. Burada Kâğıthane çayırları üzerinde, fundalıklar arasında "araziye yayılmak, mevkii almak, mesafe belirle-

---

[2] Romanya Kralı I. Carol- Alman Prens Hohenzollern-Sigmaringenli Karl'ın ikinci oğlu. 1866'da Romanya Prensi Alexandru Cuza'nın tahttan indirilmesinden sonra, kuzeni Fransa imparatoru III. Napolyon'un desteğiyle 1866'da Romanya prensi seçildi. 93 Harbi'nde (1877-78 Osmanlı-Rus Savaşı) Ruslarla ittifak yaparak Osmanlı'ya karşı savaştı. Plevne'de Rumen ordusunun başında savaştı. Ayestefanos Antlaşması'yla Romanya bağımsızlığını kazandıktan sonra 1881'de krallığını ilan etti.

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

mek" usulleri gösterildi. Aynı zamanda bu bölgeye manevraya gelen bir alayın ne şekilde manevra yaptığı görüldü. Öğleye mektebe dönüldü. Öğleden sonra Taşlık'ta nişan talimleri yapıldı. Akşamüzeri hava pek güzel olduğundan arkadaşlarla Taşlık'a gidip biraz dolaştık.

30 Eylül 330, Salı [13 Ekim 1914], Sabahleyin Taşlık'ın altında silah talimleri yaptık. Öğleden sonra Teşvikiye'de tekrar silah ve idman talimleri yaptık. Aynı gün Mehmet Ali Efendi'den bir kart aldım. Eşyamın gönderildiğini bildiriyordu.

Bugün topçu ve süvariye mektebe yeni kaydolan öğrencileri sevk ettiler. Hava güzel ve açık idi.

Arazi talimine devam

1 Teşrinievvel 330, Çarşamba [14 Ekim 1914], Bugün sabahleyin Hürriyet-i Ebediye, Harbiye, Kâğıthane sırtlarına gittik. Orada, "araziden istifade usulü" ile "çukur kazma, su dağıtım hattı, su toplama hattı, açık mevki, yarı gizlenme, mestur mevki" neye derler, tariflerini öğrendik. Ayrıca bir nehir veya çay veya orman ve gölden ne suretle istifade edilebileceği gösterildi. Ondan sonra avcı talimleri yaptık. Öğleyin mektebe döndük. Öğleden sonra tifo aşısı olduk. Aynı günde İzmir'den Hafız Mehmet Niyazi Efendi kardeşimizden bir mektup aldım. Gece aşıdan biraz ıstırap çektim.

2 Teşrinievvel 330, Perşembe [15 Ekim 1914], Sabahtan Sirkeci'ye izinli çıktık. Nezarete [bakanlık binasına] gidip öğretmenler meselesini sorduk. Baha ve Faik, Ali Rıza, Muhtar Beylerle görüştük. Pek yakında terhisimiz bildirildi. Akşamüzeri parka gidip gezdik. Aynı günde pederden bir mektup aldım. Gece Abdi ve Ali Efendilerle birlikte Şark Tiyatrosu'na gittik. *Silah*

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

Omza adlı piyes oynandı. Burhanettin ve Ertuğrul Muhsin Beyler rollerinde büyük muvaffakiyetler gösterdiler. Harbiye Mektebi bandosu da orada bulunuyordu.

3 Teşrinievvel 330, Cuma [16 Ekim 1914], Öğleye kadar otelde dinlendim. Öğleden sonra parka gittim. Akşamüzeri mektebe döndüm. Mektebe gelip henüz akşam yemeğine oturmuştum Ata Efendi gelerek Bursa'dan Yaşar Efendi'nin geldiğini söyledi. Hemen subaydan izin alarak Sirkeci'ye gittim. Otelde Yaşar Efendi'yi buldum. Müsabakada kabul edilmeyen bir kişinin iltimasla mektebe kabulü teklif edilmiş olduğundan o meseleyi nezarette halle geldiğini söyledi. Gece Reşat Efendi'yi bulduk. Geç vakte kadar görüştük. Sonra otele gelip istirahat ettik.

Bir gece parmaklık ardında geçti

4 Teşrinievvel 330, Cumartesi [17 Ekim 1914], Sabahleyin Yaşar Efendi ile birlikte nezarete gittik. Yaşar Efendi, Ali Osman Efendi ve nazır [bakan] ile görüşmeye gitti. Ben de mektebe döndüm. Hafif yağmur yağıyor. Kolera aşısı yapılıyordu.

Bugün istirahat ettik. Bu akşam baştabip efendi ile Şevki Efendi namında bir öğretmen arasında dövüşme olduğundan her ikisi de tutuklandı. Ben ve İsmail Hakkı Efendi de aynı sofrada bulunduğumuzdan maalesef sabaha kadar biz de tutuklu kaldık. Sabahleyin tabur kumandanı beye meseleyi arz ederek günahsız olduğumuz anlaşılınca tahliye olunduk.

Bu gece çok üzüntülüydüm.

5 Teşrinievvel 330, Pazar [18 Ekim 1914], Sabahleyin erken Yaşar Efendi kışlaya geldi ise de tutuklu bulunduğumuzdan maalesef görüşemedik. Bilahare Bölük

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

Kumandanı Ekrem Bey bizi bıraktı. Öğleyin Harbiye Mektebi'ne gittim. İbrahim Efendi ile görüştük.

Öğleden sonra eğitim yaptık.

6 Teşrinievvel 330, Pazartesi [19 Ekim 1914], Bugün Zincirlikuyu'ya doğru genel bir yürüyüş yapıldı. Ben biraz keyifsiz olduğumdan bu yürüyüşe katılmadan mektepte dinlendim. Öğleyin geri döndüler. Öğleden sonra biraz eğitim yaptık. Akşamüzeri Beşiktaş'a indim. Maaş vesikası ile beraber bir mektup, Yaşar Efendi'ye bir mektup –İzmir'e Hafız Mehmet Niyazi Efendi kardeşimizi gönderdim.

7 Teşrinievvel 330, Salı [20 Ekim 1914], Sabahtan öğleye kadar talim ile uğraştık. Öğleden sonra birinci kolera aşısı oldum. Ondan sonra Sirkeci'ye kadar giderek arkadaşları gördüm. Henüz öğretmenler için bir şey yok.

8 Teşrinievvel 330, Çarşamba [21 Ekim 1914], Sabahleyin Beşiktaş'a çıktım. Kahvede öğleye kadar oturdum. Öğleden sonra talime devam ettik. Bugün de diğerleri gibi pek tekdüze ve sakin geçti.

Selim Sırrı'nın konferansı

9 Teşrinievvel 330, Perşembe [22 Ekim 1914], Sabahleyin talime çıkarak öğleye kadar silahla ve silahsız idman talimleri yaptık. Öğleyin Sirkeci'ye otele gittim. Arkadaşlarla görüştük. Hâlâ öğretmenler meselesi belirsiz bir halde. Yalnız nezaret sağlam ümitler veriyor.

Gece Türk Ocağı'nda Selim Sırrı Bey tarafından verilen konferansta bulunduk. Kıymetli Dahiliye Nazırı Talat Bey de konferansta bulunuyordu. Gayet nazikâne birkaç kelime ile Türk Ocağı'nı cesaretlendirdi. Ondan

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

sonra Hamdullah Suphi Bey, ocağın yaptığı işler hakkında bilgi verdi. Ondan sonra Selim Sırrı Bey "Terbiye ve Milli Terbiye" hakkında bir konferans verdi. Sonra Türk âdetlerine dair birçok sinema şeritleri gösterildi. Akşam otelde kaldım.

10 Teşrinievvel 330, Cuma [23 Ekim 1914], Geç vakit uyandım. Hüdai Bey Erzurum'a gidecekti. Asker gönderme bölümüne gidip belgelerini aldık. Öğleden sonra parka gidip akşama kadar orada güzel bir hayat geçirdim. Akşamüzeri mektebe dönmek arzu ederken arkadaşların ısrarlı ricası üzerine bu gece de otelde kaldık.

Aynı günde Bursa'ya Şahab'a bir mektup yazarak hemen cevap vermesini bildirdim.

Bugünüm de sakin ve rahat geçti. Öğretmenlerin terhisi hakkında birbirine zıt ve tezat haberler işittik.

11 Teşrinievvel 330, Cumartesi [24 Ekim 1914], Sabahleyin otelden erken kalkarak –Köprü açık olduğundan– sandalla karşıya geçtik. Tramvay da bulunmadığından yaya mektebe geldik. Mektepte posta teşkilatı yapıldı. Kafileye yazılan efendiler gönderildi. Yağmur yağdığından öğleye kadar içeride talim edildi. Öğleden sonra da yine talimlerle vakit geçirdik. İkinci tifo aşısı olduk. Bu aşı fevkalade ıstırap verdi. Aşıdan sonra Beşiktaş'a gidip kahvede oturdum.

12 Teşrinievvel 330, Pazar [25 Ekim 1914], Öğleye kadar istirahatımız olduğundan dışarıya çıktık. Harbiye Mektebi'ne gittik. Oradan Beşiktaş'a inip öğleye kadar iskele üzerindeki gazinoda Nazmi Bey ile beraber oturduk.

Tifonun nöbetleri vücudumda hissediliyordu. Fazla bir kırgınlık ve uyuşukluk vücudumu sarsıyordu. Bu hal gittikçe şiddetlendiğinden öğleden sonra talime çıkmamak için bölük kumandanından müsaade aldım. 1.

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

Bölük'te sıtma nöbetleri arasında akşama kadar titredim. Gece de nöbet devam etti. Bugünüm pek sıkıntılı vaziyette geçti.

13 Teşrinievvel 330, Pazartesi [26 Ekim 1914], Sabahleyin Hürriyet-i Ebediye Tepesi'ne talime gittik. Hafif bir yağmur bizi ıslattı. Öğleye kadar idman ve arazi talimleri ile vakit geçirdik. Öğleden sonra ikinci kolera aşısı olduk. Ondan sonra akşama kadar istirahat ettik. Öğretmenler için ikinci bir emir var. Bu emirde öğretmenlerin ne tarihte öğretmenliğe tayin edildikleri soruluyor. Bu emrin sonucunu bekliyoruz. Akşam elbise dağıtımı yapıldı.

14 Teşrinievvel 330, Salı [27 Ekim 1914], Bugün genel bir yürüyüş vardı. Biz aşı olduğumuzdan kaldık. Dışarıya çıktım. Sirkeci'ye gittim. Sütçü dükkânında Tayyib ve Nazmi Beyleri gördüm. Onlarla birlikte Harbiye'ye gittik. Harbiye'den Beşiktaş'a gazinoya indik. Burada biraz oturduktan sonra vapura binerek Beykoz'a gittik. Geç vakte kadar Beykoz çayırında gezdik. Akşam yemeğini aile lokantasında yedik. Meşrutiyet Oteli'nde kaldık. Bu gece Beykoz'da pek mükemmel ve şen bir gece geçirdik.

15 Teşrinievvel 330, Çarşamba [28 Ekim 1914], Sabahleyin Beykoz'dan kalktık. Vapurla Köprü'ye geldik. Şark Oteli'ne uğradık. Yaşar Efendi Bursa'dan üç lira göndermiş. Bir de İzmir'den Hafız Niyazi Efendi kardeşimizden bir mektup aldım.
Buradan mektebe döndüm. Akşama kadar eğitim yaptık.

16 Teşrinievvel 330, Perşembe [29 Ekim 1914], Sabahleyin öğleye kadar talimlerle vakit geçirdik. Öğleyin

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

yemekten sonra savaş düzeni olduk. Tabur Kumandanı Salim Bey bayramlarımızı tebrik ettikten sonra bize salıya kadar izin verdi. Dağıldık. Sirkeci'ye otele geldim. Gece otelde kaldım. Bursa'dan Şükrü Efendi gelmiş olduğundan onunla beraber görüştük.

Karadeniz'de bizim donanma ile Rus donanması arasında bir çatışma olduğu söylentisi milletin ağzında dolaşıyordu.

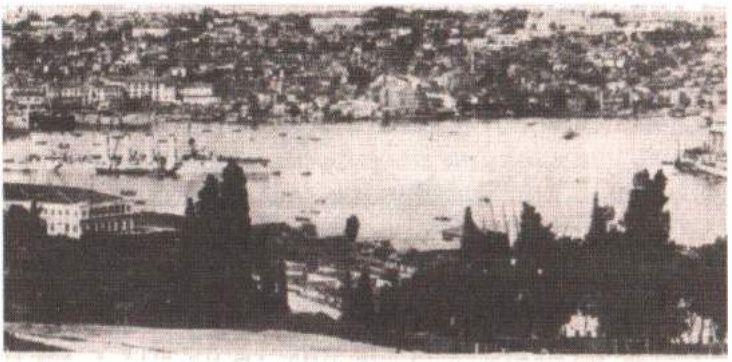
17 Teşrinievvel 330, Cuma [30 Ekim 1914], Bugün kurban bayramının birinci günüdür. Sabahleyin erken kalktık. Ayasofya Camii'nde bayram namazı kıldık. Camide büyük bir manevi duygu ruhumu titretiyordu. Namazdan sonra otele geldik. Bu defa acı bir keder ve ümitsizlik yüreğimi büktü. Garibanlık olanca çıplaklığıyla beynime hücum ediyor. Aileden ve kardeşlerden uzak, şurada bir otel köşesinde pek yalnız bayram geçirmek beni çok kederlendiriyor ve üzüyordu. Bir sene evvel merhum kardeşim Arif'in samimi kardeşliği ile kurban bayramı geçirirken bir sene sonra böyle o muhterem kardeşten yoksun, aileden uzak bayram geçirmek beni bir engin üzüntü içinde boğuyordu.

Biraz gezip dolaştık. Parka gittik. Kardeşim Şahab'dan kutlama mesajı içeren bir kart aldım. Öğleyin Hacı Baba bize etli pilav ziyafeti verdi. Gece Türk sinemasına gittik. Tiyatro ile sinema seyrederekten vakit geçirdik. Aynı gün Karadeniz Rus ve Osmanlı donanmaları arasındaki çatışma yaşandı.

Karadeniz'de bombardıman

18 Teşrinievvel 330, Cumartesi [31 Ekim 1914], Akşam otelde kalmıştım. Sabahleyin öğleye kadar otelde vakit geçirdik. Öğleden sonra Hüdai Bey ile parka gittik. Aynı günde Şükrü Efendi ile beraber komisyoncu

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

Almanlardan satın alındıktan sonra Yavuz *ve* Midilli *adı verilen* Göben *ve* Breslav *zırhlıları 1914 sonunda İstanbul limanında.*

Fahri'ye gittik. "Projektör"ü gördük. Güzel bir makine. Bir de sebzecilik ve meyve ağaçlarına ait olan muhteşem örnekleri gördük ki fevkalade mükemmel.

Akşamüzeri Kadıköy'e Lami Bey'e gittik. Akşam Kadıköy'de idim. Gece Kadıköy ve Moda sahillerini gezdik. Sahilde biraz da oturduk. Mehtap güzel, hava sakin, deniz hareketsiz idi.

Gece Lami Bey'de misafir kaldım. Pek güzel bir gece geçirdik.

Donanmanın Karadeniz başarısı gazetelerde müjdeli bir şekilde ilan ediliyor. Odesa ve Sivastopol'ün bombardımanı[3] bildiriliyordu.

---

[3] 27 Ekim 1914 günü Amiral Souchon'un komutasında *Göben* (*Yavuz*), *Breslau* (*Midilli*) ve dokuz Osmanlı savaş gemisinden oluşan bir donanma Karadeniz'e açıldı. Donanma 29 Ekim 1914 sabahı Rus limanlarına saldırıya geçti. Odesa, Sivastopol, Novorossisky gibi Rus limanları bombalandı. Bir mayın ve 15 askeri nakliye gemisi batırıldı. Bir kömür gemisi 75 personeliyle esir alındı. Novorossisky'de buğday silolarıyla, petrol depoları tahrip edildi. Bu olay üzerine 2 Kasım tarihinde Rusya, 5 Kasım'da da İngiltere Osmanlı İmparatorluğu'na savaş ilan etti.

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

19 Teşrinievvel 330, Pazar [1 Kasım 1914], Sabahleyin Kadıköy'den Lami ve Süreyya Beylerle beraber Gülhane parkına geldik. Akşama kadar parkta iyi bir hayat yaşadık. Akşamüzeri tekrar Süreyya Bey ile birlikte Kadıköy'e gittik. Akşam Kadıköy gazinosuna çıkarak güzel bir incesaz takımının müziklerini dinledik.

Ondan sonra eve dönerek gece Süreyya Beylerde misafir kaldık.

Siyasi durumlarda bir durgunluk var. Herkes muharebenin ne gibi aşama göstereceğini bekliyordu. Bugün Fransız ve İngiliz sefirleri de İstanbul'dan ayrıldılar. Rus sefiri de bir gün önce gitmişti.

Bizim öğretmenler meselesi doğal olarak kaldı.

20 Teşrinievvel 330, Pazartesi [2 Kasım 1914], Sabahleyin Kadıköy'den Sirkeci'ye geldim. Yaşar Efendi'den bir kart, İzmir'den Hafız Niyazi Efendi kardeşimizden bir bayram tebrik kartı aldım.

Bursa'dan müdür İstanbul'a gelmişti. Fakat görüşemedim. Aynı günde Urla'da iki ganbotumuzun [küçük savaş gemisi] İngiliz gemileri tarafından topa tutulduğu işitildi. Harp artık kesinlik kazanmıştı. Ruhumda harp için derin bir arzu var. Akşam yine Maçka'ya askerlik yuvama geldim. Şimdi artık bütün varlığımla tam bir asker olmak istiyorum.

21 Teşrinievvel 330, Salı [3 Kasım 1914], Erkenden bütün taburla beraber Orhaniye'ye gittik. Öğleye kadar orada kaldık. Öğleyin döndük. Öğleden akşama kadar da süngü talimleriyle vakit geçirdik.

Muharebe henüz resmen ilan edilmedi. Fakat fiilen devam ediyor. Çünkü bugün resmi tebligatta Rus Ordusu'nun Erzurum'dan saldırıya başladığı bildiriliyordu. Aynı günde Nafıa [bayındırlık], Posta, Ziraat [ta-

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

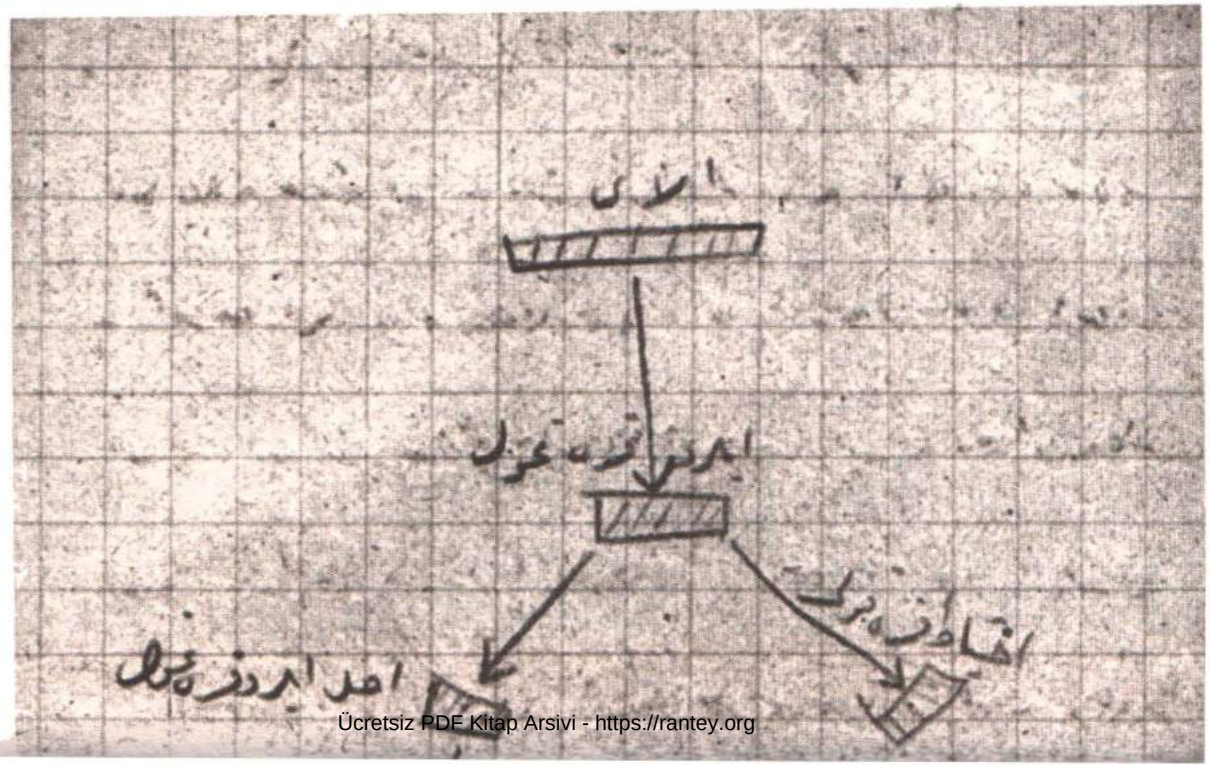
rım] bakanlarının istifa ettiğini gazetelerde okuduk. Durumlarda derin bir belirsizlik var.

22 Teşrinievvel 330, Çarşamba [4 Kasım 1914], Sabahleyin Hürriyet-i Ebediye Tepesi'ne kadar yürüyüş yapıldı. Burada bir alayın ne şekilde savaş durumu aldığı Bican Bey tarafından tarif edildi ve avcı talimleri yapıldı. Ondan sonra öğleyin mektebe dönüldü. Öğleden sonra yine süngü talimleri ile vakit geçirildi. Aynı günde İngiliz, Fransız gemileri tarafından Çanakkale bombardıman edilmişti. İbrahim Efendi Bursa'dan dönmüştü. Temmuz 330 maaşının yarısını getirdi. Bölüklerde yeniden dağıtım yapılacağı söylendi ise de henüz hiçbir şey yapılmadı.

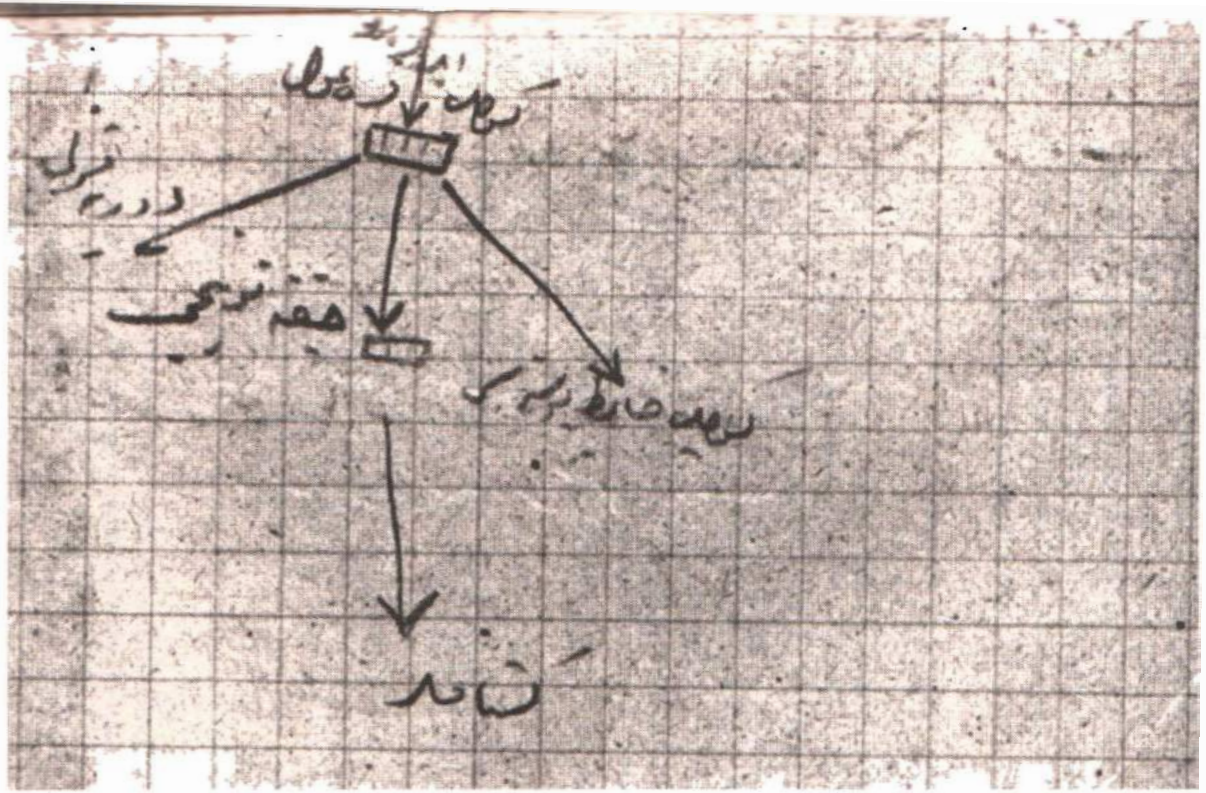
23 Teşrinievvel 330, Perşembe [5 Kasım 1914], Sabahtan öğleye kadar süngü talimleriyle ve manevra fişekleri atmakla vakit geçirdik. Öğleden sonra Sirkeci'ye otele geldim. Şükrü Efendi Bursa'ya gideceğinden, Yaşar Efendi'ye ve Şahab'a birer mektup gönderdim. İbrahim Efendi ile görüştük ve Bursa hakkında bilgi aldım. Kezalik İzmir'e Hafız Mehmet Niyazi Efendi'ye bir lira, iki mecidiye [140 kuruş] gönderdim. Bir de mektup gönderdim. Akşam arkadaşlarla görüşerek vakit geçirdik. Ziraat Nezareti'ne [tarım bakanlığı] Ahmet Nesimi Bey'in tayin edildiğini gazeteler yazıyordu. Resmi açıklamaya göre Kafkas sınırında süvarilerimiz Rus kazaklarını takip ediyorlarmış. Henüz başka bir haber yok.

24 Teşrinievvel 330, Cuma [6 Kasım 1914], Otelde sabahleyin geç vakit kalktım. Pedere bir mektup yazıp postaya verdim ve gazeteleri okudum. Bugün yine kayda değer hiçbir havadis yok. Yalnız Çin seferberliğini ilan etmişti. Öğleyin yemek yedikten sonra Reşat Efendi ve Cevat Bey ile biraz gezdik. Yağmur aralıklarla ser-

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

22 Eylül 330 tarihli eğitimde çizdiği kroki.

Ücretsiz PDF Kitap Arşivi - https://rahtey.org

peliyordu. Akşamüzeri mektebe döndüm. Bugün Hamdullah Suphi Bey tarafından kadınlara bir konferans verilmişti. Gece de Halide Edip Hanım ve Hamdullah Suphi Bey tarafından erkeklere bir konferans verilmişti. Bu akşam mektepte talebeler bir tiyatro tertip ettiler. Tiyatroya bölük subayları da geldi.

Talimlere devam

25 Teşrinievvel 330, Cumartesi [7 Kasım 1914], Sabahleyin Hürriyet-i Ebediye Tepesi'ne gidildi. Burada avcı talimleri yapıldı. Ondan sonra "savaş düzeni, bölük koluna, bölük kolundan takım koluna ne suretle geçildiği" fiilen gösterildi. Yağmur çiseliyor. Rüzgâr ve soğuk cümlemizi titretiyordu.

Öğleden sonra tekrar mektebin arkasındaki talimgâha çıktık. Burada şimdiye kadar gördüğümüz talimleri ikişer ikişer birimiz diğerine kumanda ederek tekrar ettirdik.

Zonguldak ve Kozlu, Rus donanması[4] tarafından bombardıman edildi. Osmanlı-Rus harbi hakkında kayda değer bir havadis yok.

26 Teşrinievvel 330, Pazar [8 Kasım 1914], Sabahleyin Taşlık'ta talimlerle uğraştık. Öğleden sonra Haydarpaşa'da bulunan öğrenciler gelip bölüklere dağıtıldığından mektep arkasındaki eğitim alanında biraz talim ettik.

---

[4] 4 Kasım 1914 günü Rus donanması, kömür sevkiyatını önlemek amacıyla Zonguldak limanını bombardıman etti. Rus donanması bu saldırıdan dönüşünde (6 Kasım 1914) Karadeniz Ereğli yakınlarında Doğu cephesine destek için gönderilen ve 3 bin asker, 2 tayyare, askeri mühimmat, gıda ve kışlık giysi taşıyan *Bezm-i Âlem, Bahr-ı Ahmer* ve *Mithat Paşa* adlı üç kuru yük gemisini batırdı.

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

– Bugün Osmanlı donanması tarafından Rusya'nın Poti limanı bombardıman edildi.

– Osmanlı Ordusu Mısır hududuna saldırdı.

– Kafkasya hududundaki muharebe Rusların mağlubiyetiyle neticelendi.

Hava soğuk ve yağmurlu.

27 Teşrinievvel 330, Pazartesi [9 Kasım 1914], Alman "Rabe" Bey tarafından taburumuz teftiş edilecekti. Dershanede talim ettik. Rabe Bey yalnız 5. Bölüğü teftişle yetindi. Bizi teftiş etmedi. Öğleden sonra Taşlık'a talime gitti isek de şiddetli yağmur bizi epeyce ıslattığından içeriye geldik. Talimlerimiz aynı hareketler. Yalnız fazla olarak muhtelif vaziyetlerde "silah doldur ve boşalt" hareketlerini gördük

– Muharebeden hiçbir havadis yok.

– Hava yağmurlu ve soğuk.

– Gürültülü ve şen bir gece geçirdik. Çünkü bölükler kalabalık idi.

28 Teşrinievvel 330, Salı [10 Kasım 1914], Bugün atış eğitimi için Kâğıthane deresine gittik. Akşama kadar orada silah atışıyla vakit geçirdik.

Yerler çamur, hava soğuk olduğundan çok üşüdük. Talebeler grup grup çalı toplayıp ateş yakıyor, bu duman ile biraz ısınmaya çalışıyordu.

– Aynı gün Mısır'da El Ariş mevkii ele geçirildi.

– Kafkasya'da ileri harekâtına devam ediliyor.

29 Teşrinievvel 330, Çarşamba [11 Kasım 1914], Öğleye kadar Taşlık'ta talimlerle meşgul olduk. Öğleden sonra manga teşkilatı yapıldı. Akşama kadar tekrar talimlerle meşgul olduk. Bugün önemli bir talim gördük.

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

Aynı gün, içimizden küçük zabit [astsubay] olmak için Rabe Bey'in emri ile bazı öğrencilerin doğum tarihleri ve isimlerini kaydettiler. Zannederim depo taburlarına gönderecekler.

– Muharebe hakkında kesin bir bilgi yok.

– Gece talebeler tarafından bir tiyatro tertip edilerek geç vakte kadar tiyatro devam etti. Subay beyler de teşrif ettiler. Fakat tiyatronun konusu milli ve vatani olmaktan pek uzaktı.

Resmen "savaş hali"

30 Teşrinievvel 330, Perşembe [12 Kasım 1914], Sabahleyin Taşlık'a talime çıktık. Öğleye kadar alışıldık talimle meşgul olduk. Öğleden sonra Sirkeci'ye Şark Oteli'ne gittim. Geceyi bu otelde geçirdim. Arkadaşlarla görüştük.

– İzmir'den pederden bir mektup aldım. İyi olduklarını bildiriyorlar.

– Hükümet Üçlü İtilaf Devletlerine karşı resmen "savaş hali" ilan etti.

– Dayımın Meserret Oteli'nde olduğunu öğrendim. Kendisini bulamadım. Yarın bulmaya çalışacağım.

– İngilizler Almanların *Emden* kruvazörünü batırdılar.

31 Teşrinievvel 330, Cuma [13 Kasım 1914], Sabahleyin geç vakit kalktım. Gazeteleri okudum. Gazeteler gayet önemli iki beyanname yayınlıyorlardı. Bu beyannamelerden biri Padişahımız tarafından ordu ve donanmaya hitaben, diğeri Enver Paşa Hazretleri tarafından ordu ve donanmaya hitaben yazılmıştı. Bu beyannameler gayet iyi bir etki yarattı. Her tarafta neşe ve sevinç var.

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

– *Mithat Paşa, Bahr-ı Ahmer, Bezm-i Âlem* vapurlarımızın cephane yüklü olduğu halde maalesef Rus donanması tarafından Karadeniz'de Zonguldak bombardımanı esnasında batırıldığı öğrenildi.

Meserret Oteli'nde dayımı gördüm. Görüştüm. Ailesinin Konya'da olduğunu, kendisi de Van'a tayin edilmiş olduğundan işinin halledilmesi için İstanbul'da bulunduğunu söyledi. Pek üzüntülü ve heyecanlı idi.

– Akşam gazeteleri ordumuzun Batum'a doğru yürüdüğünü bildiriyordu.

– Kendime güzel bir siyah potin [ayakkabı] aldım.

Fatih'te büyük miting

1 Teşrinisani 330, Cumartesi [14 Kasım 1914], Sabahtan öğleye kadar Teşvikiye'de talimle meşgul olduk. Öğleden akşama kadar da Taşlık'ta talim ettik. Bugün kayda değer hiçbir şey yoktur.

– Bugün Fatih'te büyük bir miting yapılarak şeriata göre *cihad-ı ekber* [büyük savaş] hakkında verilen fetva, Fetva Emini Emin Efendi tarafından hazır bulunan kalabalığa karşı okundu.

– Ayastefanos'taki [Yeşilköy] Rus zafer abidesi[5] halk tarafından tahrip edildi.

– Tokatlıyan Lokantası tahrip edildi.

---

[5] Ayastefanos Anıtı, 1877-1878 Osmanlı-Rus Savaşı'nda ölen Rus askerlerinin anısına Yeşilköy'de yaptırılmıştır. Bugünkü Şenlikköy Mahallesi'nde Galitaria'da (eski Kalkıratya Köyü'nün hemen yanında) yapıldığı bilinen anıt, savaş sırasında yaşamını yitiren 5000 civarında Rus askerinin anısına Rus mimar Bozarov tarafından tasarlanıp inşa edilmişti. I. Dünya Savaşı başında Rusya'ya savaş açılması üzerine 14 Kasım 1914'te yıkıldı. Yıkılışın filme alınışı ise Türk sinema tarihinin başlangıcı kabul edilir. Yedek subay Fuat Uzkınay tarafından çekilen filmin hiçbir kopyası günümüze ulaşmamıştır.

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

2 Teşrinisani 330, Pazar [15 Kasım 1914], Taburumuzda yeni örgütlenme oldu. Tabur Kumandanı Salim Bey'in yerine diğer bir kişi geldi. Bölük Kumandanımız Ekrem Bey'in yerine de Hakkı Bey isminde bir kişi tayin olundu. Yeni gelen tabur kumandanımız bizi sabahtan öğleye kadar Taşlık'ta teftiş etti. Öğleden sonra mektepte mevlid-i şerif okundu. Osmanlı askerlerinin başarısı için dualar edildi. Öğleden sonra talime çıkmadık.

– Gazeteler Rus-Osmanlı hududunda Pasinler'de büyük bir meydan muharebesinin meydana geldiğini ve bizim galibiyetimizle neticelendiğini bildiriyorlardı.

– Rus donanması karaya asker çıkarmaya teşebbüs etmiş ise de sonuçsuz kaldığı bildiriliyordu.

Tayyareci olacağım

3 Teşrinisani 330, Pazartesi [16 Kasım 1914], Yeni kumandanımız talimlerimize baştan, yani esas vaziyetten başlattı.

– Tayyareye kaydedildim. Tayyareci olacağım. Bu kayıt kendi arzumladır.

– Akşam Yaşar Efendi geldi. Gece geç vakte kadar görüştük. Bağdad Yüksek Ziraat Okulu'na kimya öğretmeni olarak tayin etmek istiyorlar. Ben gitmemesi için söyledim. Şahab'dan bilgi aldım.

– Muharebe hakkında kayda değer bir haber yok.

4 Teşrinisani 330, Salı [17 Kasım 1914], Bugün program değiştiğinden sabahleyin yemek yedikten sonra Teşvikiye'ye talime gittik. Tam yedi saat yani saat iki buçuğa kadar talimle uğraştık. Ondan sonra mektebe döndük. Bir çay dağıtıldı. Ondan sonra teneffüstü.

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

– Trabzon, Rus donanması tarafından bombardıman edildi.[6]

– Kafkas hududundaki askeri birliklerimizin de ilerlediği bildiriliyor.

– İzmir'e pedere bir mektup gönderdim.

5 Teşrinisani 330, Çarşamba [18 Kasım 1914], Sabahleyin Hürriyet-i Ebediye Tepesi'ne talime gittik. Orada mülazım-ı evvel [üsteğmen] Cemal Bey tarafından topografya konuları hakkında biraz bilgi verildi. Bu sırada şiddetli bir yağmura tutulduğumuzdan yağmur altında mektebe döndük. Öğleden sonra da silahları temizlemekle vakit geçirdik.

– Gece öğrenciler tarafından bir tiyatro düzenlendi ve subaylar tiyatroda bulundu.

– Muharebe hakkında kayda değer bir haber yok.

6 Teşrinisani 330, Perşembe [19 Kasım 1914], Hava fevkalade yağmurlu olduğundan dershanede silah atış talimatnamesi okunarak subayımız Hakkı Bey tarafından izahat verildi.

– Sabah gazeteleri Sivastopol önünde Osmanlı donanmasıyla Rus donanması arasında bir deniz savaşının meydana geldiğini ve bir Rus zırhlısının hasarzede olması üzerine düşman filosunun kaçtığını bildiriyordu.

– Mısır hududunda askerimizin Kaletü'n-nahl'e Osmanlı bayrağını diktikleri müjdeleniyordu.

– Kafkasya hududunda da askerlerimizin düzenli bir şekilde ilerlediği ilan olunuyor.[7]

---

[6] Trabzon bombardımanı: 17 Kasım 1914'te yirmi üç parçalık Rus Donanması Trabzon'u bombardıman ederek büyük can kaybına ve hasara yol açtı. Trabzon 8 Şubat ve 11 Şubat 1915'te Rus bombardımanı ile büyük ölçüde tahrip oldu, 1000'den fazla insan öldü.

[7] Sarıkamış Harekâtı'nın ön hazırlıkları (e.n.).

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

Öğleden sonra Sirkeci'ye otele gittim. Şahab'dan bir kart aldım. Kendisine bir mektup yazdım. Bir de İzmir'e Hafız'a mektup yazdım.

7 Teşrinisani 330, Cuma [20 Kasım 1914], Akşam geç vakte kadar Hüdai ve Tayyib Beylerle Totonaltay'da eğlendiğimizden geç yatmıştım. Cuma günü geç vakit kalktım. Gündüz dayımı gördüm. Henüz işlerini halledememiş. Yanında biraz gezdim. Yaşar'la beraberdik. Akşamüzeri yağmur yağmaya başladığından mektebe geldim. Gece numune taburunda bir tiyatro oynandı. Onunla vakit geçirdik.

Muharebeden mühim haberler yok. Hudutta ufak tefek başarılar ilan olunuyordu.

8 Teşrinisani 330, Cumartesi [21 Kasım 1914], Talimi bildiğimiz hareketlerle özellikle nişan vaziyetleriyle geçirdik. Akşamüzeri Bican Bey derse gelerek "yakıcı mermi" ve "nişangâhın gereklilik derecesi" hakkında bilgi verdi. Geceyi yürüyüşlerle geçirdik.

Muharebe hakkında önemli haberler yok.

– Kardeşim Arif'in samimi hayali beni bu gece hazin hazin ağlattı. Ailesi uğruna hayatını feda eden o fedakâr kardeşin temiz yüzü hiçbir dakika gözümün önünden ayrılmıyor. Bana her an "Ağabey" diye bağırıyor. Ah zavallı kardeşim, sen bütün yokluklar ve kırılmış emeller önünde ümitsizlik ve kederle dolu üzüntülü bir kalple kaybolup gittin.

Bölüğümüzden ayrıldık

9 Teşrinisani 330, Pazar [22 Kasım 1914], Hava yağmurlu olduğundan dershanelerde talimle meşgul olduk. Her bölükten 25'er öğrenci ayrıldı. Ben de bu ayrılanlar arasında bulunuyorum. Bunlardan oluşturulan bir bö-

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

lük meydana gelecekmiş. Subay olarak savaş kısmına sevk olunacaklar. Bu suretle düşmanla ilk defa kahramanca çarpışmak inşallah bize kısmet olacak.

Muharebe hakkında kayda değer bir haber yok.

10 Teşrinisani 330, Pazartesi [23 Kasım 1914], Yine yağmur ve soğuk devam ediyor. Talimlerimizi dershanede geçirdik. Bir gün evvel ayrılan öğrenciler Tabur Kumandanı Celal Bey'in denetiminden geçti. Zayıflar ayrıldı. Vaktiyle tayyareye kayıt olunanlara da işaret edildi. Ben de tayyareye kaydedilmiş olduğumdan bana ismim hizasına da işaret olundu. İnşallah tayyareye giderim. Çünkü tayyareyi daha çok istiyorum.

– Ordumuz Kuneytira ile Kantara [Kantara ile Firdan arasında kanal açılmış] arasında ve Süveyş kanalı üzerinde İngilizlerle Osmanlı askeri arasında bir muharebenin meydana geldiği ve askerlerimizin galip olduğu bildiriliyor.[8]

11 Teşrinisani 330, Salı [24 Kasım 1914], Silah atış talimleri için Kâğıthane deresine gittik. Hava soğuk ve ortalık çamur idi. Akşama kadar gruplar dönüşümlü olarak silah atışıyla meşgul oldular. Bize sıra gelmedi. Biz Cemal Bey'in gözetimi altında avcı talimleriyle uğraştık. Son derece üşüdüm.

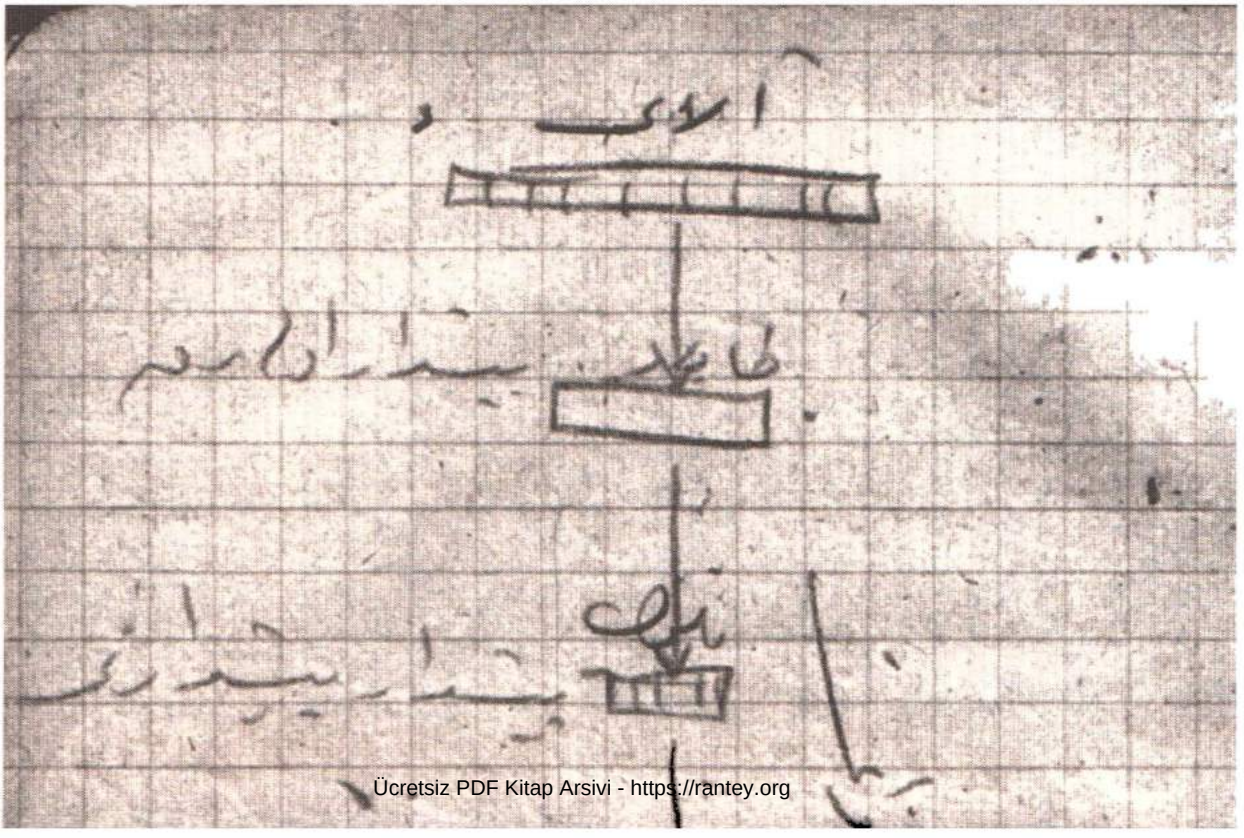
– Gazeteler İngilizlerin Şattülarab nehri boyunca ilerlediklerini bildiriyordu.

12 Teşrinisani 330, Çarşamba [25 Kasım 1914], Bugün de silah atışı için Kâğıthane deresine gidildi. Akşama kadar silah atışıyla meşgul olundu. Orada mülazım-ı evvel [üsteğmen] Cemal Bey tarafından "kâşifler ve

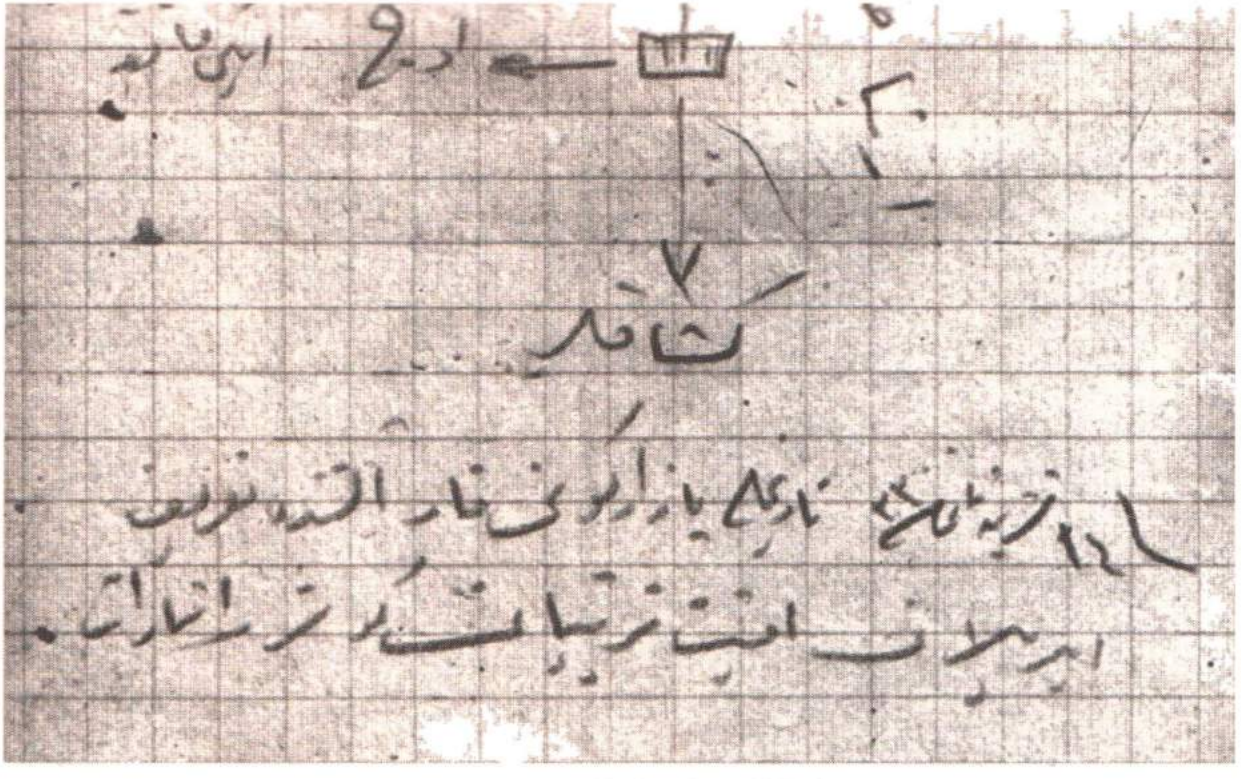
---

[8] I. Kanal Harekâtı öncesindeki çarpışmalar (e.n.).

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

15 Kasım 1330 tarihli eğitimde çizdiği kroki.

Ücretsiz PDF Kitap Arşivi - https://ahmey.org

kâşiflerin görevleri" ile "yön tayini" ve "mesafe tayini" hakkında iki saat kadar bilgi verildi. Ondan sonra dönüldü. Bugün de diğerleri gibi sakin ve tekdüze geçti.

– Muharebe hakkında önemli haberler alamadık. Yalnız gazeteler *Nilüfer* vapurunun[9] Kilya'da kazazede olduğunu ve Kafkasya'daki ordumuzun da Çoruh nehrine saldırdığını bildiriyordu.

Tabur kumandanının vefatı

13 Teşrinisani 330, Perşembe [26 Kasım 1914], Bu gece ansızın tabur kumandanımız Celal Bey vefat ettiğinden talime çıkmadık. Kumandan gerekli cenaze törenleri ile Maçka yakınındaki mezarlığa defnedildi. Ondan sonra Sirkeci'ye geldim. Yaşar Efendi'den bir kart gelmişti. Maaşları gönderdiğini bildiriyordu. Mandapostu alıp maaşları postaneden aldım. Akşama kadar arkadaşlarla görüştük. Gece Müdafaa-i Milliye Sineması'na gittik. Alman başarıları gösteriliyordu.

– Muharebeden kayda değer haberler gelmedi.

– Avusturya'nın bir muzafferiyeti bildiriliyordu.

14 Teşrinisani 330, Cuma [27 Kasım 1914], Bugün geç vakte kadar otelde istirahat ettikten sonra Raşit Efendi ile Beyazıt Camii'ne gittik. Ondan sonra Mahmutpaşa'dan yün bir boy fanilası, bir ten fanilası ve iki çift çorap aldım. Sonra otele gelip peder ve Feyyaz Efendi'ye ve Hafız'a birer mektup yazdım. Sonra elbiseyi değiştirip Maçka'ya geldim.

---

[9] Abidin Ege'nin *Nilüfer* vapuru olarak haber aldığı gemi, *Nilüfer* nakliye gemisi değil, *Nilüfer* mayın gemisidir. Tuna ağzına gitmek üzere Boğaz'dan ayrılan *Nilüfer*, 19 Kasım'da Kilyos açıklarında Rusların döşediği mayınlara çarparak 8 Alman ve 55 Türk mürettebatıyla birlikte battı.

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

Savaşın ilk günlerinde İstanbul, Galata Köprüsü.

– Bugün Avrupa harbinden gelen haber Hindenburg Orduları'nın Ruslardan 40.000 esir aldığını bildiriyordu. Bizim muharebe hakkında önemli bir haber yok.

15 Teşrinisani 330, Cumartesi [28 Kasım 1914], Sabahtan akşama kadar dershanede talimle meşgul olduk. Yağmur aralıksız yağıyordu. Hatta biraz kar dahi yağdı. Yani bu sene ilk defa bugün kar yağıyor idi.

– Kafkasya hududundan gelen haberlerde Acara bölgesinin ele geçirildiği bildiriliyordu.

– Başka kayda değer haber yoktur.

Kar altında talim

16 Teşrinisani 330, Pazar [29 Kasım 1914], Hava gayet soğuk, dondurucu bir rüzgârla durmadan kar tipisi yağıyor; "silah başına" borusu bu fırtına içinde kulaklarımızı çınlatıyordu. Kaputları simit yapıp boynumuza

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

taktık ve silahlarımızı omza atarak Zincirlikuyu yolunu tuttuk. Kar devamlı surette yağıyor, kaputlarımız üzerinde beyaz bir tabaka oluşturuyordu. Zincirlikuyu'dan gelen Büyükdere yolunu tuttuk. Hâkim ve rüzgâra tamamen maruz bir tepede durduk. Burada seferber halinde bir düşmana doğru yürüyen bir kıtanın ne suretle emniyet tertibatı alacağı kumandanımız tarafından önce tarif edildikten sonra uygulaması arazi üzerinde icraya başlandı. Soğuğun şiddetine bizim harekâtımız galip geliyordu. Bu plan aynen tatbik olundu ve uygulamada yapılan hatalar eleştirildi.

Ellerimiz donuyor, ayaklarımız titriyor fakat biz bütün bu inatçı ve titretici soğuğa inat çalışıyorduk. Ondan sonra istirahat halinde ve düşman karşısında bulunan bir kıtanın da ne suretle emniyet tertibatı alacağı söylendi. Yani öncünün öncüsü bu defa ileri karakol ismini alıyor. İleri karakol da küçük karakol, çifte karakol devriye, keşif kolları çıkarıyordu. Bu da tatbik edildi. Ondan sonra Kâğıthane'ye dönüldü. Fakat dizlerimde ince bir sızı hissediyorum.

17 Teşrinisani 330, Pazartesi [30 Kasım 1914], Bugün hava güzeldi. Biz de sabahtan Taşlık'a talime çıktık. Akşama kadar "doldur ve kapa, süngü tak" ve sair buna benzer talimlerle uğraştık. Öğleyin Beşiktaş'a kadar inmiştim. Bugün iki kıyafet teşkil ettim. Diğer günler gibi bugün de pek yeknesak geçti.

– Muharebe hakkında gelen haberler, kışların şiddetli hüküm sürmesi olmasından Kafkas hududunda iki ordunun karşı karşıya bulunduğunu bildiriyordu.

– Mısır hududunda bir şey yok.

– Avrupa harbi Karpat dağlarında büyük bir şiddetle devam ediyor. Henüz netice yok.

– Geceleri Nadir Efendi'nin hatıra derlemesi olan ve kendi tarafından kaleme alınan bir romanı okuyorum.

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

Atış dersleri mükemmel

18 Teşrinisani 330, Salı [1 Aralık 1914], Bugün Kâğıthane deresine silah atışına gittik. Akşama kadar silah atışıyla vakit geçirdik. Sıra bize de geldiğinden silah atışı yaptım. "10, 10, 11" olmak üzere toplam "31" numara ile mükemmel bir şekilde görevimi tamamladım. Bugün kayda değer bir şey yok. Kafkas hududundaki muharebenin Kılıçgediği'nde durakladığı bildiriliyor.

İbrahim Efendi Maçka'ya geldi görüştük.

19 Teşrinisani 330, Çarşamba [2 Aralık 1914], Bugün tayyareye [havacı birliğine] gideceğimiz artık anlaşıldığından, izin alarak dışarı çıktım. Yanımda Nazmi ve Reşat Beyler bulunuyordu. Bir müddet Harbiye'nin yanındaki kıraathanede gramofon dinledikten sonra Sirkeci'ye Bahr-i Sefid Oteli'ne indik. Yemekten sonra parka gidip dolaştık. Parkta İzmirli Fikri Efendi'yi gördüm. Bursa mektebine staj sıfatıyla gitmek istediğini çünkü devam etmekte olduğu Halkalı [Ziraat] Mektebi'nin asker tarafından işgal olunduğundan bu sene açılmayacağını söyledi.

Bugün bir kaput aldım. Akşamüzeri Beyoğlu'ndan geze geze mektebe döndük.

20 Teşrinisani 330, Perşembe [3 Aralık 1914], Bugün tayyareye ayrılanlar Harbiye Nezareti'ne [savunma bakanlığı] gideceklerinden talime çıkmadık. Biraz sonra Harbiye Mektebi'nden, Halıcıoğlu'ndan, Orhaniye'den tayyareye ayrılan öğrenciler bize, yani Maçka'ya geldiler. Orada toplandık. Ondan sonra hep birlikte Harbiye Nezareti'ne gittik. Biraz bekledikten sonra her gün on kişi olmak üzere sıra ile muayene edileceğimiz bildirildi. Ayrıldık. Gidip paltoyu aldım. Sirkeci'ye otele gelip elbise değiştirdikten sonra parka gezmeye gittim. Akşamı

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

da rahat geçirdim. Yani saat üçe kadar kahvede oturduktan sonra yattım.

21 Teşrinisani 330, Cuma [4 Aralık 1914], Bu akşam otelde uzun ve rahat bir uyku uyudum. Fakat uykum bütün, kardeşim Arifciğimin hayaliyle geçti. Bir vakit rüyamda o şehit kardeşimle görüştüm. Ağladım. Bütün gözyaşlarımı döktüm. Sonra uyandım. Zihnim meşgul ve hâlâ kardeşimin hayalini bulamamakla mahzun ve kederli idi. Kalktım, giyindim. Aşağıya inip bir çay içtim. Biraz mahzun düşüncelerimi dağıtabildim. Yine bu gafil ve aldatıcı hayata daldım.

Öğleyin Ayasofya'da namaz kıldıktan sonra parka gittim. Akşama kadar parkta bulundum. Akşamüzeri Beyoğlu'na gideceğimizden geç vakit Harbiye'ye geldim. O gece İbrahim Efendi ile beraber Harbiye'de kaldım. Hava güzel ve güneşli idi.

22 Teşrinisani 330, Cumartesi [5 Aralık 1914], Bugün hava fevkalade güzel ve sıcaktı. Akşama kadar Taşlık'ta talimlerle meşgul olduk. Öğleyin kardeşim Şahab'a bir kart yazıp gönderdim. Kitapları İzmir'e yazdığımı bildirdim. Sonra akşama kadar istirahatla vakit geçirdik. Zihnim rahat fakat gelecek endişesi ile meşgul.

23 Teşrinisani 330, Pazar [6 Aralık 1914], Bugün hava fevkalade güzel olduğundan araziye çıktık. Kâğıthane sırtlarında "koluyla avcıya çıkmak, yatarak, yuvarlanarak, emekleyerek, diz çökerek ve diğer bütün vaziyetlerde avcıya çıkmak" talimleri yapıldı. Ondan sonra dönüldü. Maçka'ya geldikten sonra pazar akşamı olduğundan Nazmi ve Reşat Efendilerle birlikte Beyoğlu'na gittik. Gece saat 7'ye kadar Beyoğlu'nda gezdikten sonra mektebe döndük.

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

– Muharebe hakkında aldığımız havadis Keda mevkiinin ordumuz tarafından ele geçirildiğidir.

– Bir de İngiliz askerini Dicle ile Sevaye kanalı arasında mağlup ettiğimiz ilan olunuyordu.

24 Teşrinisani 330, Pazartesi [7 Aralık 1914], Kâğıthane'ye gittik. Orada yüksek bir sırtta bölük talimleri yaptık. Ondan sonra yağmur başladığından mektebe geldik. Sabahleyin hava güzeldi. Akşama doğru soğuk ve yağmur yağmaya başladı.

– Muharebe hakkında kayda değer bir şey yok.

25 Teşrinisani 330, Salı [8 Aralık 1914], Hava güzel olduğundan Kâğıthane deresine silah atışına gittik. Bu defa ikinci vazifeyi ifa edecektik. Yani yere yatarak bir yere dayanmadan silah atışı yapıldı. "11, 10, 6" olmak üzere "27" yekûn ile görevimi tamamladım. Ondan sonra geri döndük. Akşamüzeri Harbiye yakınındaki gramofonlu kahveye gidip biraz gramofon dinledik.

– Muharebe hakkındaki havadisler "*Sarcilah*" nam mahallin askerimiz tarafından ele geçirildiğinden ibarettir.

– Almanlar da Loç [Lodz] şehrini zaptettiler.

26 Teşrinisani 330, Çarşamba [9 Aralık 1914], Sabahleyin erkenden Kâğıthane'ye silah atışına gittik. Akşama kadar silah atışıyla uğraşıldı. Hava pek güzel ve açık idi.

– Muharebe hakkında gelen havadislerden "*Sarcilah*" ile "*Tavsgerd*" mevkilerinin ordumuz tarafından ele geçirildiği bildiriliyordu.

Başka kayda değer hiçbir şey yok.

– Yeniden bölükte manga teşkilatı yapıldı.

27 Teşrinisani 330, Perşembe [10 Aralık 1914], Bugün taburca bir manevra yapılacaktı. Erken bölükler

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

Maçka'dan hareket etti. Kâğıthane ve Haliç'e hâkim olan tepeye taarruz edilerek düşmandan geri alınacaktı. İki saat kadar taarruz devam etti. Fevkalade yorulduk. Çünkü hep "sıçra, marş marş" ile tepe zapt olunuyordu. Nihayet söz konusu tepeyi ele geçirdik.

Öğleden sonra Sirkeci'ye gittim. Pederden bir mektup gelmişti. Bu mektupta işten çıktığını ve bağa gitmek niyetinde bulunduğunu bildiriyordu. Mektuba biraz canım sıkıldı. Hemen bir cevap yazıp gönderdim.

Akşam Tayyib Bey ile beraber Şehzadebaşı'na kadar gidip biraz oturduk.

Herkes şen, sanki harpte değiliz

28 Teşrinisani 330, Cuma [11 Aralık 1914], Bugünüm pek rahat geçti. Öğleden sonra parka giderek akşama kadar parkta vakit geçirdim. Çünkü parlak bir güneş bütün İstanbul ufuklarını ılık ışıklarıyla ısıtıverdi. Her taraf şen ve herkes mesut. Sanki büyük bir harp bütün dünyayı sarsmıyormuş, Kafkas hudutlarından Mısır hudutlarına kanlı muharebeler meydana gelmiyormuş gibi herkes kayıtsız. İstanbul'un bu kayıtsız haline, halkın bu zevke düşkünlüğüne hayretle baktım. Düşündüm ki hakikaten İstanbul'da Türk ırkı pek acıklı bir ahlak geriliğine düşmüş, sefahat eğilimi gözlerini bir gaflet perdesiyle örtmüş ve kapatmış. Zaten ne vakit parka gitsem bu derin ve ebedi ümitsizlik beni sarar. Acı acı düşündürür.

Nerede asil Türk ırkının eski ahlak temizliği, nerede İstanbul muhitinin şu gördüğüm çürümüş sefahati.

Akşamüzeri Maçka'ya döndüm. Biraz soğuk aldığımdan durmadan öksürüyorum.

– Muharebe hakkında gelen havadisler, Kafkasya bölgesinde hudut birliklerimizin birkaç kasabayı daha işgal ettiklerini bildiriyordu.

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

– Avrupa harbinden yeni bir haber yok.

29 Teşrinisani 330, Cumartesi [12 Aralık 1914], Bugün hava yine güzel fakat ben hastayım. Bu gece hafif bir sıtma nöbeti geçirdim. Öksürüğüm de devam ediyor. Doktora muayeneye çıktım. 24 saat istirahat aldım. Harbiye Mektebi'nin yanındaki kahveye kadar gidip biraz oturdum. Gramofon dinledim. Gazeteleri okudum.

– Avrupa harbinden gelen haberlerde Güney Afrika'da dört Alman kruvazörünün İngiliz filosu tarafından batırıldığı bildiriliyordu. Tabii bunun Almanlar için büyük bir kayıp olduğu bellidir. Bu hepimizi müteessir etti.

– *Yavuz* ve *Midilli* zırhlılarımız Batum ve havalisini bombardıman ettiler.

Muharebeden havadis yok

30 Teşrinisani 330, Pazar [13 Aralık 1914], Bugün hava güzel olduğundan talimlerimiz her günkü gibi dışarıda geçti. Sabahleyin yeni gelen Tabur Kumandanı Atıf Bey tarafından bölüğümüz teftiş edildi. Ondan sonra Kâğıthane'ye gidildi. Akşama kadar orada "ava çıkmak" talimleriyle vakit geçirildi. Ondan sonra mektebe dönüldü. Akşamüzeri Maçka önü fevkalade kalabalık ve güzeldi.

– Muharebeden hiçbir havadis yok.

1 Kânunuevvel 330, Pazartesi [14 Aralık 1914], Bugün Meclis-i Mebusan açılacaktı. Hava fevkalade güzel, her taraf sonbaharın son güzel günlerini gösteriyordu. İhtiyat zabitan [yedek subay] taburlarının her bölüğünden 25 kişi açılış törenine katıldı. Biz de Taşlık'ta güzel bir gün geçirdik.

– Muharebeden yine hiçbir havadis yok.
– Kardeşim Şahab'dan bir kart aldım.

2 Kânunuevvel 330, Salı [15 Aralık 1914], Bugün hava yine güzeldi. Sabahleyin Kâğıthane atış poligonuna gittik. Akşama kadar diz çökerek silah atışına devam ettik. Bize atış sırası gelmediğinden Cemal Bey ile taarruz durumları tatbikatını yaptık.

Akşam iki saat ders okuduk. "Savunma hattı nasıl ve ne vakit yapılır" bundan bahsedildi. Biraz da karşı sayfada kayıtlı notu yazdık.

– Muharebeden yine hiçbir haber yok.

3 Kânunuevvel 330, Çarşamba [16 Aralık 1914], Sabahleyin yine Kâğıthane'ye silah atışına gittik. Sıra bizimdi. "8, 9, 4" yani mecmu "21" ile görevimi tamamladım. Cemal Bey biraz da küçük subay gruplarıyla çifte karakol ve kâşifler tatbikatını yaptırdı.

– Akşam ders okuduk. "Bir askerin cephanesinden, ekmek ve suyunun miktarından" bahsedildi.

4 Kânunuevvel 330, Perşembe [17 Aralık 1914], Sabahtan öğleye kadar Teşvikiye'de manga talimleriyle vakit geçirdik. Öğleden sonra tüfekleri temizledikten ve yoklama olduktan sonra Sirkeci'ye çıktım. Bugün İzmir'den Hafız'dan Raşit Efendi ile ortak bir mektup aldık. Akşam Bahr-ı Sefid Oteli'nde biraz istirahattan sonra yattım.

– Muharebeden yeni haberler yok.

5 Kânunuevvel 330, Cuma [18 Aralık 1914], Bu akşam geç vakte kadar uyudum. Ondan sonra kalktım, tıraş oldum. Yemek yedikten sonra kardeşim Şahab'a uzunca bir mektup yazıp gönderdim. Dayıma otele baktım, göremedim. Öğleden sonra hafif yağ-

mur başladı. Biz de Süreyya Bey ile Çiftçiler Derneği'ne gittik. Dernek toplantı sözleşmesi yaptı. Saat beşe kadar dernekte yerleştik. Ondan sonra otele gelip elbise değiştirdikten sonra Maçka'ya döndüm. Bugün de iyi bir gün geçirdim. Fakat aileden haber alamadığım için merak ediyorum. Öksürüğüm de şiddetle devam ediyor.

6 Kânunuevvel 330, Cumartesi [19 Aralık 1914], Bugün Teşvikiye'de manga talimleri ile vakit geçirdik.

– Harpten mühim hiçbir haber gelmedi.

– Avrupa harbinden ise Alman ve Avusturyalıların büyük bir üstünlüğü bildiriliyordu ki o da bütün Doğu Lehistan'da Rusların geri çekilmekte olmaları idi.

7 Kânunuevvel 330, Pazar [20 Aralık 1914], Hava yağmurlu olduğundan eğitim alanına çıkmayıp dershanelerde ve koğuşlarda talimle uğraştık. Akşam ikinci dersi okuduk. Şark Oteli'ne paramın geldiğini haber aldım.

– Muharebeden mühim havadisler gelmedi.

– Yağmur bütün gün aralıksız devam etti.

– Serbest bölük Harbiye Mektebi'ne muayeneye gitti.

8 Kânunuevvel 330, Pazartesi [21 Aralık 1914], Bugün hava açıktı. Biz de eğitimden sonra Hürriyet-i Ebediye Tepesi'ne gittik. Orada "ava çıkmak, avcılığın muhtelif safhalarıyla" uğraştık. Kışlaya dönüşümüzde Harbiye Mektebi ve Orhaniye Mürettep Bölüğünün Maçka'ya gelmiş olduğunu gördük. Bu efendileri artık sevk edeceklerinden eşyaca eksikleri tamamlanıyordu. Burada sevk olunacak bütün arkadaşlarla bilhassa İbrahim Efendi ile uzun uzadıya görüştük. Diğer arkadaşlardan Galip, Hasip, Ekrem, Hayri, Azmi, Suzi, İsmail,

Sabit Efendiler bunlara dahildi. Bu efendilere gece izin verdiler. Fakat ertesi günü daha bir hafta kadar burada kalacakları anlaşıldı.

İskenderun'a bombardıman

9 Kânunuevvel 330, Salı [22 Aralık 1914], Bugün Kâğıthane'ye atış talimine gittik. Ben Nadir Efendi ile beraber hedefte bulunduk. Ondan sonra kışlaya döndük. Akşamüzeri bizi tekrar 2. Mürettep Bölüğe ayırdılar.

– Resmi açıklamada, düşman donanması tarafından İskenderun'un bombardıman edildiği bildiriliyordu.

10 Kânunuevvel 330, Çarşamba [23 Aralık 1914], Bugün hava gayet güzeldi. Kâğıthane sırtlarında taarruz manevralarıyla uğraştık. Ondan sonra kışlaya döndük. Akşam iki saat ders ile uğraştık.

– Gazetelerdeki resmi açıklamada Kafkasya tarafından bazı muvaffakiyetlerimiz bildiriliyordu.

– Avrupa harbinden mühim haber gelmedi.

– Rus geri çekilmesi devam ediyor.

11 Kânunuevvel 330, Perşembe [24 Aralık 1914], Bugün her taraf çamur olduğundan Hürriyet-i Ebediye Tepesi'nde avcı talimleriyle vakit geçirdik. Sun'i baş, göğüs, boy hedeflerini ve bunlara karşı ateş açılmasını gördük. Ondan sonra kışlaya döndük. İzinli olarak hemen Sirkeci'ye çıktım. Yaşar Efendi'den gelen kartı aldım. Teşrinisani 330 maaşlarımız da gelmişti. Onları da aldım ve dağıttım. Nadir Efendi bugün biraz keyifsizdi. Onu otelde yatırdım. Akşama kadar otelde kaldıktan sonra akşam Tayyib Bey ile beraber Türk Ocağı'na gittik. Ocakta Ahmet Refik Bey [Altınay] tarihi bir konferans verdi. Ondan sonra meşhur Tanburî Cemil Bey

tanbur ve kemençe ile seçilmiş birkaç milli parça çaldı. Bu parçalar orada bulunanları kendinden geçirdi. Herkes bütün kuvvetiyle muhterem üstadı alkışlıyordu. Bilhassa kemençe ile çaldığı *Ninni* o kadar harika bir şey idi ki adeta kemençe söyledi. Sonra Kafkasya ve Mısır manzaraları gösterildi. 11'de Ocak'tan çıktık. Çıkarken haşarat mütehassısı [zararlı böcekler uzmanı] Süreyya Bey'e rastladım. Biraz onunla görüşerek Sirkeci'ye kadar geldik.

Ondan sonra otele gelip yattım. Bugün hayatım şen ise de içimde mühim bir keder var. Öksürüğüm çok olduğundan bir şişe "Katran Hakkı Ekrem" aldım.[10] İçmeye başladım.

Ailemden bir mektup alamadığımdan çok sıkılıyorum.

Kafkasya'dan haberler

12 Kânunuevvel 330, Cuma [25 Aralık 1914], Bugün pek geç kalktım. Hava güzeldi. Nadir Efendi kardeşimiz elhamdülillah biraz iyileşti. Nadir ve Raşit Efendilerle beraber yemek yedikten sonra hep birlikte Baytar Mekteb-i Âlisi'nde [Yüksek Veterinerlik Okulu] bulunan Süreyya ve Ali Rıza Beylerin laboratuvarına gittik. Biraz onlarla beraber görüştük. Ondan sonra otele geldik. Pedere ve Yaşar Efendi'ye birer mektup yazdım. İzmir'e dört mecidiye [80 gümüş kuruş] gönderdim. Geç vakte kadar bütün arkadaşlarla görüştükten sonra akşam Maçka'ya döndük.

– Kafkasya hududundan muharebeye ait mühim haberler geldi. Askeri birliklerimiz düşmandan 6 top ve bini aşkın esir almış. Her taraf sevinç içinde, özel binalar bayraklarla donatıldı.

---

[10] O dönemlerde katran, yani petrol ilaç olarak da kullanılırdı (e.n.).

– Avrupa harbinden ise mühim haberler gelmiyor.

– Mısır'dan da hiçbir bilgi yok.

13 Kânunuevvel 330, Cumartesi [26 Aralık 1914], Bugün tayyareye muayeneye gireceğimiz bildirildiğinden talime gitmedik. Fakat tayyarenin daimi olduğunu anladığımdan zaten ben vazgeçmiştim. Zaten muayeneye de gitmedik. Çünkü kadrosu dolduğundan bize lüzum kalmamıştır. Bugün hava güzeldi.

– Avrupa harbi de sükûnet içinde.

14 Kânunuevvel 330, Pazar [27 Aralık 1914], Bugün Maslak cihetine arazide talime çıktık. Bugün bölüğümüze eski bölük kumandanımız Ekrem Bey tekrar tayin olundu. Ben akşama kadar flama ile işaret alınıp verilmesi usullerini çalıştım. Hava pek güzel olduğundan iyi bir gün geçirdim. Akşama Maçka'ya döndük. Pazar olduğundan herkes gezintiye çıkmıştı.

– Muharebeden yine mühim haberler yok.

15 Kânunuevvel 330, Pazartesi [28 Aralık 1914], Bugün hava güzel olduğundan Hürriyet-i Ebediye Tepesi'nde manevralarla meşgul olduk. 1. Bölük savunma halinde, biz de saldırı halinde bulunuyorduk. Ne suretle taarruz edileceğini ve ne vakit hücuma kalkıldığını gördük. Ondan sonra döndük. Muharebeden gelen haberlerde Kafkasya'da ufak tefek muzafferiyetler bildiriliyor. Başka mühim haber yok. Avrupa harbinden mühim bir haber gelmedi.

– Akşam ders okumakla vakit geçirdik.

– Karadeniz'de donanmamız iki Rus torpil gemisini batırmış ve Batum'u bombardıman etmiştir.

– İstanbul'da Ağustos 330 maaşının diğer yarısı dağıtılmaya başlandı.

16 Kânunuevvel 330, Salı [29 Aralık 1914], Yine hava güzeldi. Silah atış günü olduğu için Kâğıthane atış poligonuna gittik. "4, 0, 5" vurdum. Burada akşama kadar hep silah atışıyla meşgul olduk. Sabahleyin tabur kumandanı tarafından bir defa teftiş olunduk. Çünkü ben bu defa da 2. Mürettep Bölüğe ayrılmıştım.

– Muharebeden gelen haberler, Kafkas hududunda başarıların devam ettiğini ve Bozcaada karşısında Geyikli adlı yerin düşman filosu tarafından bombardıman edildiğini ve bir İngiliz kruvazörünün Akabe'ye asker çıkarmaya teşebbüs etmiş ise de teşebbüsünün başarısız kaldığını bildiriyor.

17 Kânunuevvel 330, Çarşamba [30 Aralık 1914], Bugün hava adeta bahar. Parlak bir güneş bu kış gününde bize pek istisnai bir gün bahşediyordu. Biz yine Kâğıthane'ye silah atışına gittik. Kendimde derin bir hareketlilik ve zindelik hissediyorum. Akşama kadar silah atışıyla meşgul olduk. Sonra Maçka'ya döndük. Yolda Süreyya Bey'i gördüm. Akşamüzeri kışla önü pek kalabalıktı.

– Muharebeden hiçbir havadis yok.

18 Kânunuevvel 330, Perşembe [31 Aralık 1914], Bugün hava yağmurlu olduğundan öğleye kadar kışlada talimle vakit geçirdik. Öğleden sonra tüfekleri temizleyip dışarı çıktık. Yağmur aralıksız yağıyordu. Otele gittim. Arkadaşlarla görüştüm. Akşam Ali Efendi Sineması'na gittim. Ondan sonra gelip yattım. Rahat bir gece geçirdim.

– Muharebeden hiçbir havadis gelmedi.

19 Kânunuevvel 330, Cuma [1 Ocak 1915], Bugün hava berrak ve güzeldi. Geç vakit uykudan uyandım.

İstanbul'da bir piyade bölüğü atış talimi sırasında.

Gazeteleri okuduktan sonra Raşit ve Nadir Efendilerle birlikte sıcağa gittik. Ondan sonra gelip otelde oturduk. Arkadaşlarla görüştük. Akşamüzeri Sultanahmet parkına kadar gidip dolaştım. Ondan sonra mektebe döndüm.

– Biraderim Şahab'dan bir mektup aldım. *Tarih-i Umumi*'lerin Bursa'ya geldiğini haber aldım.

– Muharebeden mühim bir havadis gelmedi.

20 Kânunuevvel 330, Cumartesi [2 Ocak 1915], Bugün subaylarımız değişmişti. Kâzım ve Faik Beyler bize takım subayı tayin edildi. Ekrem Bey başka bölüğe gitti. Sabahleyin erken Hürriyet-i Ebediye Tepesi'ne gittik. Burada Kâzım Bey bize muharebede güvenlik tertibatından ve ileri karakollardan ve küçük zabit postalarıyla çifte nöbetçilerden ve bunlara dair genel kurallar ve özelliklerden bahsetti. Ondan sonra tatbikatını yaptık. Akşamüzeri kışlaya döndük.

Gece, gece yürüyüşü tertip edildi. Saat beşte mektepten hareket edildi. Sekize kadar yürüyüş devam etti. Hafif bir yağmur yağıyor, şiddetli rüzgâr bizi sarsıyordu. Tatbikat olarak "gece görme ve hedef araştırması" gösterildi.

– Ardahan zaptedildi.

21 Kânunuevvel 330, Pazar [3 Ocak 1915], Bugün Orhaniye ile beraber Tabur Kumandanı Atıf Bey'in yönetimi altında büyük bir manevra yapılacaktı. Bunu hazırlattı. Hatta kışladan beri hareket ettik. Fakat şiddetli bir rüzgâr, inatçı bir yağmur buna engel oldu. Bunun üzerine başka bir güne tehir edildi. Biz de akşama kadar kışlada dershanede alelade talimlerle meşgul olduk. Gece Kâzım Bey derse geldi.

– Resmi açıklamada, Ardahan zaferi ve Savcıyalak'ın 50 kilometre kuzeyinde diğer önemli bir yerin ele geçirildiği müjdeleniyordu.

22 Kânunuevvel 330, Pazartesi [4 Ocak 1915], Bugün bütün yedek subay adayları, yani 1., 2. Alaylara mensup mürettep iki tabur hep birlikte bir açık karargâh teşkil ettik. "Açık karargâh nasıl ve nerede tesis ediliyor?", "Açık karargâhta nasıl istirahat ediliyor ve ne suretlę yatılıyor?" bunlar gösterildi. Ondan sonra geri dönüldü. Bu talimler Maslak'ta yapıldı. Hava güzel idi ise de sert bir rüzgârla pek ziyade çamur vardı.

– Akşam Faik Bey derse geldi.

– Bugün muharebeden mühim haberler geldi. Kafkas Ordumuzun tren merkezi olan Sarıkamış'ı ele geçirdiği, 2000 kadar esir alındığı bildiriliyordu.[12] Bunun yanında, Kars ile Sarıkamış arasındaki demiryolu tarafımızdan tahrip edilmiş, iki tren dolusu askeriye malzeme ele geçirilmiştir.

– Muharebeye Hazırlık

Evvela: Sırt arkasında bir öncü kolu çıkarıp mevzi aldırmak.

---

[12] Sarıkamış harekâtı: Sarıkamış harekâtı ile ilgili haberler gizli tutularak, sonradan kamuoyu gündemine geldiğinden, gerçek sonuçlar da çok sonraları açıklık kazanmıştır. 22 Aralık 1914 - 15 Ocak 1915 tarihleri arasında cereyan eden Sarıkamış Muharebeleri'nde Türk Ordusunun uyguladığı plan, bir kolorduyla düşmanın cepheden tespitini, iki kolorduyla kuzey kanadından kuşatılarak düşman cephesinin 30-35 km kadar gerisindeki Sarıkamış'ın ele geçirilmesiyle büyük düşman kuvvetlerinin imhasını öngörüyordu. Ancak karla kaplı, dağlık ve yolsuz bir arazide o günün koşulları altında kış donatımından yoksun yaya ve atlı birliklerle yapılan bu harekât çok riskli idi. Özellikle 10'uncu Kolordu birlikleri, Allahuekber Dağları'nı aşarken çetin zorluklar ve kış şartları sebebiyle gerek miktar gerekse mevcut silahlar yönünden çok zayiat verdi. Türk kuvvetlerinin büyük bir kısmı soğuktan donarak ölmüştür. Sarıkamış'a girebilen 300 kişilik bir kuvvet de Ruslar tarafından geri atıldı. Muharebelerde Rusların kaybı 30.000, Türklerin kaybı yaklaşık 60.000 askerdir. Ruslar; Türklerden 200 subay, 7000 eri esir, 20 makineli tüfekle 30 topu ganimet olarak almıştı.

İkinci olarak: Düşmanın gelebileceği sırtı gözetim altında bulundurmak.

Üçüncü olarak: Tüfek doldurtmak.

Dördüncü olarak: Gözetlenen sırta nazaran nişangâh tanzim etmek.

Beşinci olarak: Söz konusu sırta iyi ateş edebilip edemeyeceğini tecrübe etmek.

Altıncı olarak: Siper kazmak.

Yedinci olarak: Düşman görünce düşmanı gösterip avcı ateşine başlamak.

– Ateşte nişan noktası güneşin arkadan, sağdan, soldan geldiğine göre başa, sola, sağa alındığı gibi rüzgârın arkadan, önden, sağdan, soldan geldiğine göre de değişir. Bunun gibi, yan yürüyen, ileri geri giden düşmana göre de nişan noktası değişir.

23 Kânunuevvel 330, Salı [5 Ocak 1915], Bugün "muharebe hazırlığı" talimi yapmak için Hürriyet-i Ebediye Tepesi'ne gittik. Orada bu talimlerle uğraştık. Hava güzeldi. Akşamüzeri mektebe döndük. Bugünüm de diğerleri gibi pek sade geçti.

– Muharebeden resmen bir haber gelmedi. Fakat başarıların durmadan devam ettiği kuvvetle zannolunuyor.

– Avrupa harbi de bir sakinlik içinde geçiyor.

Maslak'ta işgal tatbikatı

24 Kânunuevvel 330, Çarşamba [6 Ocak 1915], Bugün hava bir ilkbahar gününü andırıyordu. Sabahleyin saat beşte kalktık. Mürettep iki bölük halinde savaş düzeni olduktan sonra Orhaniye'ye gittik. Oradan bütün Harbiye, Orhaniye ve bizim talebe birlikte olduğu halde

Maslak'a gittik. Maslak'ta bir muharebe tertibatı aldık ve Maslak sırtlarını işgal etmiş olan düşmanı bu tepelerden uzaklaştırdık. Ondan sonra akşam geç vakit döndük. Gerçekten çok yorulduk. Fakat bir alayın ne şekilde muharebeye girdiğini gördük.

– Sinop önünde iki kruvazörümüzle 17 parçadan ibaret olan düşman filosu arasında bir çatışma vukua geldi. Netice henüz meçhul.

– Kafkas cihetinde de Azerbaycan taraflarında bazı ufak başarılar var.

25 Kânunuevvel 330, Perşembe [7 Ocak 1915], Bugün İstanbul'un değişken ikliminde şiddetli bir yağmur başladı. Tabii biz de araziye çıkamazdık. İçeride talimlerle meşgul olduk. Öğleden sonra izinli çıktık. Şark Oteli'ne gittim. Pederden hâlâ mektup gelmemişti. Akşam otelde kaldım. Gece Müdafaa-i Milliye Sinemasi'na gittim. Tayyib Bey'le beraberdik. Hoş bir gece geçirdik.

– Bugün arkadaşlardan İbrahim, Azmi, Hayri, Galip, Suzi ve Afif Efendiler Erzurum'a gitmek üzere hareket ettiler.

– Dört gün evvel de Ata Efendi çeteci olarak yine Erzurum'a gitti.

– Muharebeden kayda değer bir haber gelmedi.

– Avrupa harbinden gelen haberlerde ise yavaş yavaş Varşova'nın kuşatıldığı bildiriliyordu.

26 Kânunuevvel 330, Cuma [8 Ocak 1915], Sabahleyin geç vakit uyandım. Konya mebusu Haydar Bey'i görüp görüştüm. Ondan sonra Baytar Mektebi'ne gidip Süreyya Bey'i aradım fakat bulamadım. Sonra Reşat Efendi ile birlikte parka gittik. Havanın güzelliğine rağmen parkı bugün biraz sessiz buldum. Kalabalık mevcut fakat eski şevk ve şenlik kaybolmuş. Akşamüzeri

mektebe yani Maçka Kışlası'na döndüm. Pederden çoktan mektup almadığım için pedere bir mektup yazıp gönderdim ve hemen cevap istedim.

– Muharebeden gelen havadislerde Rus donanmasının Sinop'u bombardıman ettiği ve buna mukabil bizim donanmanın Kriyali'yi bombardıman ettiği bildiriliyordu. Fikrim yorgun ve perişan. Gece gördüğüm pek karışık rüyalarla hiç gözümün önünden ayrılmayan şehit kardeşim Arif'in hali beni büyük üzüntüler içinde yaşatıyor.

27 Kânunuevvel 330, Cumartesi [9 Ocak 1915], Bugün mürettep bölük olarak eğitime çıktık. Talimde Feyzullah ve Ziya Beylerin kumandasında bulunuyorduk. Hürriyet-i Ebediye Tepesi'ne gittik. Orada hedefe ateş talimleri yaptık. Öğleyin Rabe Bey gelip bizi Hürriyet-i Ebediye Tepesi'nde teftiş etti. Akşamüzeri pek yorgun olarak kışlaya döndük. Akşam Nadir ve Reşat Efendilerle Veli Bey'e verilecek kâğıdı yazdık. Yarın Nadir Efendi götürüp verecek.

– Harpten gelen havadislerde "*Kotur*"un zaptedildiği bildiriliyordu.

– Avrupa harbinden hiçbir haber gelmedi.

28 Kânunuevvel 330, Pazar [10 Ocak 1915], Bugün mürettep bölükle Hürriyet-i Ebediye Tepesi'nin arka taraflarında seri talimlerle meşgul olduk. Bölük Kumandanı Feyzullah Bey bulunuyordu. Bugün fevkalade üzüntülüyüm. Üzüntü sebebim bence malum. Fakat derin bir sabırla bu kederi ortadan kaldırmak gerekiyor.

– Muharebeden hiçbir havadis gelmedi.

– Hava fevkalade rüzgârlı idi. Nadir Efendi bugün dışarıya çıkarak ziraat işlerinde çalıştırılmamız için Mebus [milletvekili] Veli ve Kâzım Bey ile Süreyya Bey'i

gördü. Nazır [bakan] nezdinde girişimde bulunulacak. Bir iş halli mümkün gibi görünüyor.

29 Kânunuevvel 330, Pazartesi [11 Ocak 1915], Bugün yine mürettep bölükte ve Feyzullah Bey'in kumandasında Darülaceze'nin arkasındaki sırtlara giderek oradą "hazırlık, gözetleme mevzileri almak, ileri karakol tertibatı almak" gibi şeylerle uğraştık. Bugün kışlamıza zabıt memurları geldi. On beş öğrenci bizim tertip bölüğe tayin edildi.

İleri karakol tertibatı şu şekilde yapıldı: Evvela bizim bölük ileri karakol oldu. Bölüğü ikiye ayırarak iki küçük karakol çıkartıp ve her küçük karakoldan yedişer kişilik üç posta çıktı. Küçük karakolda kalan diğer askerler de boy siperi hazırlamakla uğraştılar. Birer de silahlık birincisi bıraktık.

Bronş nezlesi ve iki gün istirahat

30 Kânunuevvel 330, Salı [12 Ocak 1915], Bugün hava yağmur. Arkadaşlar hep dershanelerde talim ediyorlar. Biraz keyifsiz bulunduğumdan doktora çıktım. "Bronş nezlesine" tutulduğumu söyledi. İki gün istirahat verdi ve bir reçete yazdı. O nedenle bugün istirahattayım.

– Muharebeden hiçbir havadis gelmedi. Yalnız Rusya'nın domdom kurşunu kullandığı ve bu kurşunları kullanmaya devam ederse aynen karşılık vereceğimiz bildiriliyor.

Bugünü bütünüyle hasta vücudumla çaycının ıslak ve karanlık muhitinde geçirdim. Biraz talimatname okudum. Bir müddet de belirsiz olan geleceği düşündüm.

– Meclis-i Mebusan'da 331 [1916 mali yılı] bütçesi görüşüldü.

31 Kânunuevvel 330, Çarşamba [13 Ocak 1915], Bugün de hastayım. Hava yine yağmurlu. Arkadaşlar dershanelerde talimle meşgul. Ben de bir köşeye çekildim hem istirahat ediyorum hem de geleceğin önemli çeşitli safhalarını düşünerek derin ve sonsuz bir düşünce kalabalığı içinde kalıyorum.

Muharebeden mühim bir haber gelmedi.

– Avrupa muharebesi de görece bir sakinlik içinde.

1 Kânunusani 330, Perşembe [14 Ocak 1915], Bugün talime çıktım. Zaten hava yine yağmurlu olduğundan talimin bir müddetini içeride, bir kısmını da dışarıda Taşlık'ta geçirdik. Öğleden sonra Sirkeci'ye çıktım. Hâlâ pederden hiçbir mektup gelmemişti. Yalnız Yaşar Efendi'den Reşat'a bir kart vardı. Yakında maaşlarımızı göndereceğini bildiriyordu.

Bugün sivil elbise değiştirmedim. Çünkü yasak olduğu resmen bildirilmişti. Raşit Efendi ile bir müddet Şark Oteli'nde oturduk. Ondan sonra odamıza çıkarak erkenden yattık. Çünkü zaten pek ziyade yorgun olan vücudum istirahata pek muhtaçtı.

– Azerbaycan'da Tebriz ve Selmas şehirleri ordumuz tarafından zapt olundu.

2 Kânunusani 330, Cuma [15 Ocak 1915], Bugün hava pek güzeldi. Sabahleyin geç vakit uykudan kalktık. Raşit Efendi ile birlikte Süreyya Bey'in laboratuvarına gittik. Süreyya Bey'i bulamadık. Orada Ali Rıza ve Hasip Beyler varmış. Onlarla öğleye kadar görüştük. Reşat gelmemişti. Reşat bugün biraz keyifsiz.

Zihni Bey'in Bursa'dan geldiğini işittik. Fakat göremedik. Ondan sonra otele geldik ve geç vakit kışlaya döndük. Bugün biri Hafız'a "pederden malumat almak için" diğeri Yaşar Efendi'ye ve bir de kardeşim Şahab'a olmak üzere üç mektup yazdım.

– Muharebeden mühim bir şey yok.
– Avrupa harbi de aynı vaziyette.

3 Kânunusani 330, Cumartesi [16 Ocak 1915], Bugün şiddetli bir rüzgâr vardı. Hürriyet-i Ebediye Tepesi'ne gittik. Giderken "uç tertibatı" gösterildi. "Bu uç nasıl çıkar, nasıl gider ve ne suretle görevini yerine getirir". Bunlar gösterildi. Ondan sonra "küçük karakol, küçük zabit postaları ve çifte nöbetçiler, bunların genel talimatları ve özel uyarıları" tarif edildi. Ondan sonra mektebe dönüldü.

– Muharebeden hiçbir havadis gelmedi.

– Talimde zabit Feyzullah Efendi ile öğrencilerden Şeref Efendi arasında üzüntü verici bir hadise oldu.

– Bir İngiliz denizaltısı Çanakkale önünde batırıldı.[12]

Merhum kardeşim Arif ve ailem hakkında gayet karışık rüyalar gördüm.

İtalya'da deprem olmuş

4 Kânunusani 330, Pazar [17 Ocak 1915], Bugün yine Hürriyet-i Ebediye Tepesi'ne talime gittik. Burada pek karışık vaziyetlerde ava çıkmak bir de sağ ve sol kanat muharebe keşif kolları vazifeleri gösterildi.

Muharebe keşif kollarının ne suretle hareket edecekleri anlatıldı. Ondan sonra geri döndük.

– Kafkas hududunda önemli bir muharebenin şiddetle devam ettiği bildirildi.

– İtalya'da şiddetli bir zelzele vukua geldi. İki bin kadar kayıp var.[13]

---

[12] 15 Ocak 1915'te Çanakkale'de batırılan *Saphir* denizaltısı İngilizlere değil Fransızlara aitti.

[13] 13 Ocak 1915 günü İtalya'nın güney kesimindeki Avezzano'da meydana gelen 7 büyüklüğündeki depremde 32 bin kişi hayatını kaybetti; 120 bin kişi evsiz kaldı.

5 Kânunusani 330, Pazartesi [18 Ocak 1915], *Talimde tutulan not:*

Savunmada, alan savunmasında yapılacak şeyler: İlk olarak mevki alıp siper yapılır. Ondan sonra mevziden düşmanın gelebileceği yerlere tüfek boca edilerek nişan alınır. İyi ateş edebilip edemeyeceği kontrol edilir. Sonra bir düşmanın çıkması muhtemel olan yerlerin mesafeleri tahmin olunur. Tam siperde nişangâh verilir. Ondan sonra düşman görünce "mevzi al" kumandası verilir ve "istikamet filan yerde yatan uçlar nişangâha filan ateş" diyerek kumanda verilir. Ateş gelmesine kadar eller emniyet kanadında bulunur.

Bir de bazuka ateşi vardır ki bu daha ziyade emirle yapılır. Bazuka ateşi yapacaksınız. "İstikamet filan, nişangâh filan, mevzie girin" denir. Mevzie girilip emniyet kanadı açık bulunur. Ateş kumandasında yaylım ateşi yapılır.

– Yaptığımız talimler yukarıda kaydettiklerim, bir de güvende iken uç hattına girmek ve cephane getirmekti.

– Muharebeden haber yok.

6 Kânunusani 330, Salı [19 Ocak 1915], Bugün hava adeta bir ilkbahar günü idi. Herkes dışarıya çıkmaya, bu güzel havadan yararlanmaya çalışıyordu. Biz yine her zaman olduğu gibi Hürriyet-i Ebediye Tepesi'ne gittik. Sonra mektebe döndük.

Reşat'tan bir kâğıt aldığımdan eğitimden gelince izin alarak Reşat'ın bulunduğu pansiyona gittim fakat bulamadım. Bir mektup yazıp bıraktım.

– Muharebeden gelen havadisler: Rusların yüklü miktarda destek kıtaları aldıkları ve bizim ordunun ısrarlı bir şekilde mevkileri müdafaa ettikleri bildiriliyordu.

7 Kânunusani 330, Çarşamba [20 Ocak 1915], Bugün yine Hürriyet-i Ebediye Tepesi'ne talime gittik.

"Saldırı usulü" hakkında tatbikatta bulunduk. Sonra geri döndük. Akşam gece talimine gittik. "Geceleyin hedef görmek, yolda yürümek, dinlemek vesair" talimleri gördük.

– Şattülarap'ta İngilizlere karşı bir gece baskını yapılarak başarıyla sonuçlandı.

– Avrupa harbinden bir haber yok.

8 Kânunusani 330, Perşembe [21 Ocak 1915], Bugün [Elmadağ] Ermeni mezarlığının arka tarafına talime gittik. Burada "gözetleyenin ne suretle hareket edeceği" gösterildi. Daha sonra "ileri karakol bölüğünden ne suretle keşif kolları ve küçük karakol ve nöbetçi postaları çıktığı" gösterildi. Şöyle ki: Evvela bölükten üç keşif kolu çıkardık. Bunları ileriyi gözetlemekle görevlendirdik. Ondan sonra bölükten üç küçük karakol çıkardık. Hemen küçük karakol kumandanları yanlarına iki asker ve bir onbaşı alarak ileriye gitti. Karakol bir vekil ile bunları arkadan takip etti. Bir de her küçük karakol diğerine birer nefer gönderdi ki onların yerlerini öğrenip gelsin. Ondan sonra geri döndük.

İzmir'den annemden bir mektup aldım. Hepsi iyidir. Biraderim Şahab'dan da bir mektup aldım.

9 Kânunusani 330, Cuma [22 Ocak 1915], Bugün hava pek güzel. Akşam Avrupa Oteli'nde kalmıştım. Sabahleyin geç vakit kalktım. Evvela İzmir'e aileye bir mektup yazıp gönderdim. Badehu Hafız ve Raşid Efendilerle birlikte sıcağa gittik. Sonra biraz parkta dolaştık ve kahveye gelen meslektaşlarımla görüştük. Akşamüzeri Maçka'ya döndük. Bugünüm de rahat geçti. Yorgun vücudum biraz dinlendi.

– Muharebeden gelen havadisler: Rus taarruzunun durdurulduğu bildiriliyor. Başka kayda değer hiçbir şey yok.

10 Kânunusani 330, Cumartesi [23 Ocak 1915], Bugün hava yağmurlu olduğundan öğleye kadar dershane ve koridorlarda alelade talimlerle meşgul olduk. Öğleden sonra yağmur dindiği için dışarıya Taşlık'a çıktık. Orada "bir uç tertibatı ve sahilden karaya asker çıkaran düşmanın şalopaları üzerine ne suretle ateş edileceği" gösterildi. Bugün nispeten az talim ettik. Gece olağan iki ders okuduk.

– Muharebeden gelen havadislerde: Üç dört gündür Kafkas hududunda devam eden şiddetli taarruzun durdurulduğu ve hatta tarafımızdan karşı taarruza geçildiği bildiriliyordu.

– Avrupa harbinden gelen haberler mühim. Alman milli savunma bakanı değiştirildi. Birkaç gün evvel de Avusturya dışişleri bakanı değişmişti.

11 Kânunusani 330, Pazar [24 Ocak 1915], Bugün eğitim atışı yaptık. Bu silah atışı, çifte nöbetçi, keşif kolu olduğumuza nazaran ve bir vadiden zuhur eden süvari, göğüs, boy, baş hedeflerine göre tertip edilmişti. Akşam geç vakte kadar bunlarla uğraştık. Ondan sonra Maçka'ya döndük. Akşam da ders okuduk.

– Bugün muharebeden hiçbir havadis gelmedi.

– Hava biraz rüzgârlı olmakla beraber güzeldi.

12 Kânunusani 330, Pazartesi [25 Ocak 1915], Bugün "istinatta avcı hattına takviyeye ne suretle gidilebileceğini ve muhtelif keşif kolları olduğuna nazaran ne suretle ileriyi keşif edeceğimizi" gördük. Bu talimlerle uğraştık. Biraz erken kışlaya döndük. Manga tertibatı yapıldı. Akşam da iki ders okuduk.

– Muharebeden yine hiçbir havadis yok.

Mürettep bölüğün son postası bugün gidiyor. Daha on kişi kalıyor ki onlar da yarın gidecek. Bu suretle ilk mürettep bölüğe son verilmiş olacaktır.

– Almanya ve İngiliz filoları arasında kuzey denizinde bir deniz savaşı meydana geldi. Her iki taraftan birer zırhlı kruvazör ile iki torpido kaybedildi.

Telgrafa yazılmak istedim ama...

13 Kânunusani 330, Salı [26 Ocak 1915], Biraz keyifsiz olduğumdan doktora çıktım. İstirahat aldım. Telgrafa 40 öğrenci istendi. Bizim Reşat ve Nazmi Efendiler yazıldılar. Ben de yazılmak istedim. Fakat mürettep bölükte olduğum için bırakılmadım. İzinli olarak Sirkeci'ye gittim. Yaşar Efendi'den bir kart gelmiş. Bir de Ağustos yarım maaşı gönderilmişti. Maaşları aldım. Hakikaten bu maaş tam zamanında yetişmişti. Yaşar Efendi'ye bir mektup yazıp gönderdim. Ondan sonra Nadir Efendi ile beraber Maçka'ya döndük. Reşat Efendi bugün telgraf bölüğü imtihanına girmişti.

– Muharebeden mühim bir havadis gelmedi.

– Tabur alay dahilinde bir muharebe tatbikatı yaptı.

14 Kânunusani 330, Çarşamba [27 Ocak 1915], Bugün Darülaceze ve telsiz telgraf istasyonu civarında "uç tatbikatı ve keşif kollarından raporların ne suretle geldiği" gösterildi. Öğleden sonra da düz arazide ilk ateş hattına geniş aralıkla avcı hattına nasıl girileceği fiilen gösterildi. Ondan sonra kışlaya dönüldü.

– Muharebeden mühim haber gelmedi.

– Avrupa harbi de bir sessizlik devresi geçiriyor.

– Bu akşam Veladet-i Peygamberî [mevlit kandili] olduğundan yatsı vakti bizi iki saat kadar izinli bıraktılar. Beşiktaş'ta Koca Sinan Paşa Camii'nde yatsı namazı kıldım. Ondan sonra mektebe döndüm.

15 Kânunusani 330, Perşembe [28 Ocak 1915], Bugün Hürriyet-i Ebediye Tepesi'ne gittik. Orada "yana-

şık nizam" talimleriyle iştigal ettik. Saat birde kışlaya döndük. Tüfek muayenesinden sonra izinli çıktık. Doğru Sirkeci'ye otele geldim. Reşat Efendi ile beraber gidip birer kabalak aldık. Akşam Raşit Efendi ile beraberdik.

– Kafkas hududundan gelen haberlerde ordumuzun tekrar taarruza geçtiği bildiriliyordu.

– Avrupa harbi sakinlik ve belirsizlik içinde.

– İzmir'den Hafız'dan bir mektup aldım. Ailemin sıhhatte olduğunu bildiriyordu.

16 Kânunusani 330, Cuma [29 Ocak 1915], Sabahleyin geç vakit kalktım. Kahvede biraz oturdum. Sonra Raşit ve Nadir Efendi ile beraber Fatih'e kadar gidip Raşit Efendi'ye bir boyun çantası aldık. Ondan sonra Raşit Efendi ile Meserret Oteli'ne gidip Ardahan'dan gelmiş olan Edirneli iki zat ile görüştük. Bunlar muhterem şehit Asım Bey'in çetesinde bulunuyorlardı ve Asım Bey'in elbiselerini buraya getirmek için İstanbul'a gelmişlerdi.

Ardahan muharebesinden ve Ardahan'ın ele geçirilme şekli hakkında bilgiler verdi. Diyordu ki 475 kişi ile Ardahan üzerine hücum ettik. Ordu bizi takviye ediyordu. Sabahtan akşama kadar muharebe devam etti. Gece saat 2'de kör bir kurşun Asım Bey'i alnından vurarak şehit etti. Henüz Ardahan zapt olunmamış olduğundan Asım Bey'in şahadetini gizledik. Ertesi gün daha şiddetli hücum ile Ardahan'ı zaptettik. Ardahan'ın içinde bulunan 15.000 Rus askerin hepsi firar ettiler. Rusların manevi kuvvetini öyle bir bozduk ki hatta yuha ile kaçıyorlar. Ardahan'a girdik. Asım Bey'in cenazesini ortaya kurduk ve başı ucunda 31 Kazak askerini keserek intikamını aldık. Ondan sonra milli marşlar söyleyerek zavallıyı defnettik diyordu. Ardahan taraflarında kar çok ise de Erzurum ve Sivas sırtlarının adeta bahar gibi olduğunu söylüyordu. Kendisi de üç yerinden yaralanmıştı.

Bu muhterem zatlarla uzun müddet görüştük. Artık vakit geçtiğinden dönüp Maçka'ya geldik.

– Muharebeden bugün bilgi gelmedi.

– Avrupa harbi de sakin.

– Biraderim Şahab'a bir kart yazıp gönderdim.

17 Kânunusani 330, Cumartesi [30 Ocak 1915], Hürriyet-i Ebediye Tepesi'nde ileri karakol tertibatıyla uğraştık. Hava o kadar rüzgârlı idi ki tozdan göz açmak mümkün olamıyordu. Her tarafımız beyaz bir toz tabakasıyla örtülmüş olduğu halde akşamüzeri kışlaya döndük.

Feyzullah Bey akşam derse geldi.

– Muharebeden Kafkas hududundan gelen haberlerde Ruslardan 300 esir alındığı ve Azerbaycan'dan ordumuzun Hoy üzerine yürüdüğü ve Karadeniz'de Rusların bir askeri bölgesinin donanmamız tarafından bombardıman edildiği bildiriliyordu.

İstanbul'da fırtına başladı

18 Kânunusani 330, Pazar [31 Ocak 1915], Sabahleyin kalktığımız vakit geceleyin pek çok yağmur yağmış olduğunu ve havanın da kapalı olduğunu gördük. Fakat muharebe atışına gideceğimizden hazırlandık. Yola çıktık. Henüz Maçka'dan ayrılmış idik ki yağmur başladı ve gittikçe şiddetlendi. Biz ıslanarak bu yağmur altında bir müddet yürüdük. Bu defa sürekli yağmur doluya dönüştü. Dolu taneleri yüzümüze gözümüze şiddetli darbeleri kamçılıyor, biz ise bu şiddetli yağmur altında yine yolumuza devam ediyorduk.

İki saat kadar bu yağmur altında talime devam ettik. Fakat daha fazla tahammül imkânı olmadığını anladığımızdan kışlaya döndük. Her tarafımız baştan aşağı ıslanmıştı. Kışlada elbiselerimizi değiştirdik. Biraz ısına-

bildik. Dışarıda da yağmur bu defa kara dönüştü. Durmadan kar yağıyor, biz de pencereden eğitimimize mani olan bu kara kindar gözlerle bakıyoruz.

19 Kânunusani 330, Pazartesi [1 Şubat 1915], Sabahleyin kalktığımız vakit her tarafı kesif bir kar tabakasıyla örtülü bulduk. Biz yine talime hazırlandık ve bu kar yığınlarının üzerinden seke seke Hürriyet-i Ebediye Tepesi'nin batısındaki tepelere gittik. Soğuktan titreyen ellerimizle tüfeği çok zorlukla muhafaza edebiliyorduk. Bu kar tabakaları arasında yuvarlana yuvarlana akşama kadar talimimize devam ettik. Akşam Maçka'ya döndük.

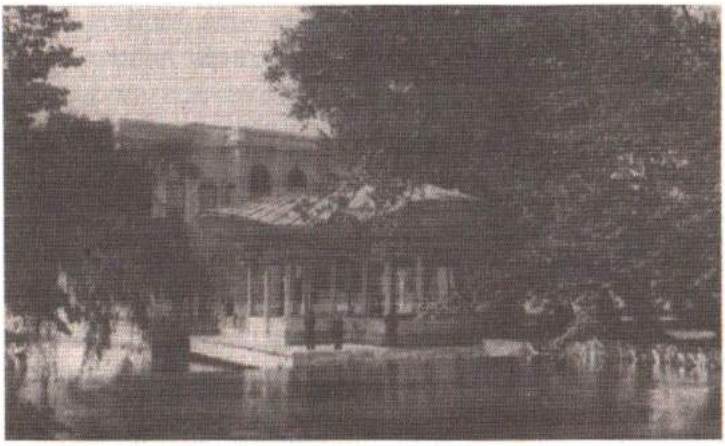
Akşam da eskiden olduğu gibi iki saat ders okuduk.

– Muharebeden mühim bir haber gelmedi.

– Nadir Efendi'ye bir telgraf geldi.

20 Kânunusani 330, Salı [2 Şubat 1915], Bugün hava fevkalade soğuk. Dünkü kar her tarafta bugün buza dönüşmüş. Şiddetli ve dondurucu bir fırtına da ortalığı yakıp kavuruyordu. Biz Ziya Bey ile beraber talime çıktık. Hürriyet-i Ebediye Tepelerinden geçerek Kâğıthane köyüne gittik ve Kâğıthane'deki büyük koruluğa girdik. Burada bir orman dahilindeki avcılığın aşamalarını uygulamasıyla gördük. Öğleyin Kâğıthane Sarayı yanında bize istirahat verildi. Ben de bu istirahattan yararlanarak birkaç arkadaşımla beraber sarayı gezmeye gittim. Kâğıthane Deresi sarayın eteğini yalayarak geçiyor. Dere üzerinde fevkalade maharetle yapılmış şelaleler mevcut. Sarayın salonuna kadar girebildik. Bu salondaki bilhassa çatıdaki süslemelere hayran oldum. Her taraf boy aynalarıyla süslenmişti.

Saraya muharebe dolayısıyla durmadan peksimet stoklanıyordu.

20. yüzyıl başlarında, Çağlayan Kasrı ile Çadır Köşkü'nün, mermer çağlayanın üzerinden görünüşü.

– Akşam mektebe döndük.
– Muharebeden mühim bir haber gelmedi.

21 Kânunusani 330, Çarşamba [3 Şubat 1915], Bugün şiddetli soğukla beraber yağmur ve fırtına da devam ettiğinden dışarıya talime çıkılmak mümkün değildi. Bunun üzerine talimi dershanede yaptık. Akşama kadar koğuşta talimlerle meşgul olduk.
– Muharebeden malumat gelmedi.
– Avrupa harbinden gelen haberlerde bir Alman denizaltısının 12 İngiliz gemisini batırdığı bildiriliyordu.

Kafkasya'ya seçildim

22 Kânunusani 330, Perşembe [4 Şubat 1915], Bugün Teşvikiye'de bir müddet yanaşık nizam talimleriyle meşgul olduk. O sırada bizi muayeneye çağırdılar. Kışlaya döndük. Harbiye Mektebi'ne muayeneye gittik. Muayenede soğuk ülkeler kısmına ayrıldım. Yani Kafkasya'ya seçildim. Bu seçim kendi arzumla oldu. Çünkü

doktorlar Mısır'a yahut Kafkasya'ya gitmemi benim tercihime bırakmışlardı. Ben de Kafkas'ı tercih etmiştim. Muayeneden sonra kışlaya gelip daha sonra izinli çıktık. Sirkeci'ye gittim. Akşama kadar Sirkeci'de otelde oturdum. Bugün Yaşar Efendi'den bir kart gelmişti. Bir de bizim Aralık ayı maaşlarını göndermişti. Maaşları aldık. Gece askerlerin otelde kalması yasak olduğundan kışlaya dönmeye mecbur olduk. Geç vakit Beyoğlu'nu geze geze Nadir Efendi ile beraber kışlaya geldik.

– Aynı günde Şahab'dan da bir kart aldım.

– Muharebeden bir haber yok.

23 Kânunusani 330, Cuma [5 Şubat 1915], Erken kışladan çıkıp Sirkeci'ye kahveye gittik. Artık Erzurum'a hareketimiz yaklaştığından eksiklerimizi tamamlamaya başladık. Çünkü Nadir Efendi'ye Biga'dan dokuz lira gelmişti.

Nadir Efendi ile beraber çarşıya çıktık. Ben bir boyun çantası, kalın bir iç donu, bir yün çorap aldım ve potinlerimi yaptırdım. Nadir Efendi de heybeyi saraçlattı. Ayrıca bir çanta, bir harita, bir çorap, bir iç fanila ve bir don aldı. Çizmelerini boyattı. Sonra Nadir Efendi ile beraber benim bavula sivil elbiselerimizi yerleştirdik. Bu işleri yapıncaya kadar akşam da olmuştu. Akşam kışlaya döndük. Bu cuma da böyle meşguliyet içinde geçti.

– Harpten yine hiçbir haber yok. Yalnız Alman denizaltısının İngiliz sahillerini kuşatma altına aldığı resmen ilan ediliyordu.

24 Kânunusani 330, Cumartesi [6 Şubat 1915], Bugün Galata deresine ferdi muharebe atışına gittik. Ben de üç isabet ile görevimi yerine getirdim. Orhaniye Mürettep Bölüğü de buraya gelmişti. Raşit Efendi ile görüştük. Geç vakit kışlaya döndük.

– Akşamüzeri kışlaya Reşat ve Nazmi Efendiler geldiler. Görüştük. Çünkü bunlar telgrafa ayrılmıştı. Reşat postaneden bizim maaşları alıp getirmiş. Aldım. Dört mecidiye ve dört kuruş da fazla aldım. Çünkü ansızın gitmek ihtimali mevcut.

– Reşat Efendi bana İzmir'den gelmiş bir de mektup getirdi. Mektup pederden geliyordu.

– Muharebeden havadis yok.

Ordumuz Kanal'ı geçmiş!

25 Kânunusani 330, Pazar [7 Şubat 1915], Bugün sabahleyin biraz don var idi. Fakat bilahare hava pek güzelleşti. Biz Darülaceze sırtlarında uç ve ileri karakol tertibatıyla meşgul olduk. Akşamüzeri kışlaya döndük. Kışlaya gelince hemen Beşiktaş'a gittim. İzmir'e postayla üç mecidiye gönderdim ve Nadir Efendi namına da dört mecidiye gönderdim. Bir de pedere mektup yazıp postaya verdim. Hava güzel olduğundan her taraf insanlarla dolu idi.

– Bugün Mısır tarafından gayet güzel haberler geldi. Resmi açıklamada Kantara ve İsmailiye civarında muharebeler olduğu bildiriliyordu. Fakat durmadan gelen telgraflarda askerimizin Kanal'ı geçtiği haber veriliyordu.[14]

– Kafkasya'dan malumat yok.

– Akşam her zamanki gibi iki saat ders okuduk.

---

[14] I. Kanal Seferi – Birinci Dünya Savaşı'nın başında Mısır'ı geri almayı planlayan Enver Paşa'nın isteğiyle Cemal Paşa 4. Ordu komutanı olarak Süveyş Kanal harekâtını başlatmıştı. Büyük zorluklara rağmen çölü geçmeyi başaran Osmanlı birlikleri 2-3 Şubat'ta Süveyş Kanalı'na İsmailiye yakınlarından taarruz etti. 5 tabur alüminyum kaplı teknelerle karşı kıyıya doğru ilerlemeye başladı. Ancak, İngiliz kuvvetleri ve Hint makineli tüfek birliği Türk saldırısını püskürttü. Teknelerin çoğu battı. Kıyıya ulaşmayı başaran 600 kişi öldü ya da esir düştü. Osmanlı kuvvetleri yaklaşık 2000 kayıp verdi. Cemal Paşa verilen ağır kayıp karşısında kuvvetlerini geri çekti.

26 Kânunusani 330, Pazartesi [8 Şubat 1915], Bugün hava fevkalade soğuktu. Dünkü güzel hava bugün pek aksi bir çehre gösteriyordu. Biz talim için Darülaceze semtlerine gittik. Orada keşif kollarıyla meşgul olduk, fakat soğuktan her tarafımız titriyor, parmaklarımız katiyen tutmuyordu. Akşamüzeri kışlaya döndük.

– Muharebeden hiçbir haber yok. Mısır hakkında gazeteler bir şey yazmıyor.

27 Kânunusani 330, Salı [9 Şubat 1915], Dünkü dondurucu soğuk bugün de devam ediyor. Biz Hürriyet-i Ebediye Tepesi'ne talime gittik. Orada makineli tüfek ve topçu ateşleri altında nasıl ilerlendiği fiilen gösterildi. Ondan sonra küçük subay gruplarının yerine ikamesini gördük. Sonra mektebe döndük.

– Bugün gazete okuyamadım. Bu nedenle muharebeden hiçbir haber almadım. Akşamüzeri Reşat Efendi geldi. Onunla görüştük ve akşam da iki ders okuduk.

– Gece rüyamda rahmetli şehit kardeşim Arif'in hayali ile özlemle uğraştım. Onun hayatının son dakikaları gözümün önünde canlandı, bir müddet ağladım.

Fedakâr kardeşimin kalbimdeki bu iyileşmez acısı çıkmıyor ve çıkmayacaktır. Ah Arifim sen, eğer sen sağ olmuş olsaydın ben böyle olmazdım. Bundan sonra bana hayat haram.

28 Kânunusani 330, Çarşamba [10 Şubat 1915], Bugün hafif hafif yağmur yağıyordu. Fakat biz kaputlarımızı simit yaptıktan sonra yine talime çıktık. Zincirlikuyu–Büyükdere–Maslak istikametlerinde yolumuza devam ettik. Uç tertibatı yaptık. Ondan sonra küçük karakol zabit postalarının nasıl çıktıklarını ve küçük karakolun ne suretle kendilerine siper kazdıklarını gördük. Bu siperleri kazdık. Dönüşte de birçok marş marşlarla fevkalade yorulduk. Biz son derece yorgun bir hal-

de ve yağmur altında mektebe döndük. Her tarafım ter içinde. Şu anda da terim soğumadı.

Akşam bölük kumandanımız geldi. Bütün birliklerde ordu humması [tifüs] bulunduğundan temizliğe çok dikkat etmemizi söyledi.

– Şahab'dan bir kart aldım. Düzenlenen özel sınavda "15.98" ortalama almış ve sınıfta sekizinci çıkmış.

– Harpten haber yok.

29 Kânunusani 330, Perşembe [11 Şubat 1915], Bugün hava fevkalade soğuktu. Talim için Teşvikiye'ye gittik. Orada saat bire kadar yanaşık nizam talimleriyle uğraştık. Ondan sonra kışlaya geldik. Silahları sildik. Hazırlanıp uzun bir muayeneden sonra ancak saat 4'te dışarı çıkabildik. Şişli'ye gittim. Reşat'ı aradım. Bulamadım. Biraz Fehmi Bey'le görüştük. Oradan Sirkeci'ye indim. Hüdai Bey'in geldiğini işittim. Aradım, bulamadım. Gece Harbiye Mektebi'nde kaldım. İyi bir gece geçirdim.

– Aynı gün Bursa'dan Mehmet Ali Bey'den bir kart aldım.

– Muharebeden hiçbir malumat yok.

30 Kânunusani 330, Cuma [12 Şubat 1915], Bugün hava pek güzeldi. Sirkeci'ye gittim. Hüdai Bey ile görüştük. Ankara'ya giden hoca efendi ile Muhlis'e bir mektup gönderdim. Bir mektup da Reşat'a yazıp Bursa'ya gönderdim. Bir muhasebeci efendiden Salih Efendi'ye çekilen bir telgrafta benim için postaya üç lira verildiği bildiriliyordu. Bu para pek zamanında geldi.

Hareketimiz iyice yaklaştığından kendime bugün de bir kalpak bir de çanta aldım. Artık noksanlarım kalmadı gibidir. Akşamüzeri Raşit ve Panayot Efendilerle görüştük. Geç vakit mektebe geldik.

– Muharebeden yine bir haber yok.

31 Kânunusani 330, Cumartesi [13 Şubat 1915], Bugün hava pek güzeldi. Eğitim için Hürriyet-i Ebediye Tepesi'ne gittik. Orada topçu ateşi altından ne suretle geçildiğini ve buna mümasil birçok talimlerle uğraştık. Tabur Kumandanı Atıf Bey de geldi. O da talimlerde bulundu. Akşamüzeri geç vakit mektebe döndük. Hemen akşam yemeğini yedik. Saat 6'da, yani akşam yine gece talimine hazırlandık. Üç saat de gece talimleriyle vakit geçirdik. "Sessizce süngü takmak, silah çatmak, doldurmak, mevzi almak" gibi talimlerle vakit geçirdik. Saat 9.30'da mektebe döndük. Fevkalade yorulmuştuk.

– Muharebeden mühim haberler gelmedi. Yalnız Mısır civarında saldırı keşfinde bulunan kollarımızın görevlerini başarıyla tamamladıkları bildiriliyordu.

– Avrupa harbinden de hiçbir mühim bilgi gelmedi. Yalnız Almanların bir başarısı vardı. Büyük başarıyla Almanlar Ruslardan 26.000 esir almışlardır.

1 Şubat 330, Pazar [14 Şubat 1915], Bugün de havanın dünkü güzelliği hâlâ mevcuttu. Silah atış talimimiz olduğundan Kâğıthane sırtlarındaki Galata deresine gittik. Orada akşama kadar ferdi muharebe silah atışı tecrübeleriyle uğraştık. Silah atışı yapan kısım –ki ben de o gruba dahildim– Ziya Bey ile beraber bir yüksek tepeye çıktık. Bu tepeden görünen vadinin haritasını aldık. Burada geçen iki saat vaktimiz pek imrendirici idi. Çünkü ılık bir ilkbahar güneşi sanki Şubat'ı tebrik ediyormuş gibi bizi tatlı ışığıyla uğraştırdı. Biz de yorgun vücudumuzu şu geçici mutluluk anına terk etmiş, adeta uyuyorduk.

– Muharebeden haber yok. Yalnız gazeteler Avrupa harbinde Rus Ordusu'nun Lehistan [Polonya] taraflarında geri çekildiğini bildiriyor. Fakat hiçbir resmi açıklama yok.

Enver Paşa yanımıza geldi

2 Şubat 330, Pazartesi [15 Şubat 1915], Hava adeta ilkbahar. Her taraf güzel ve yeşil. Biz her zaman olduğu gibi talimimize hazırlandık ve Maslak istikametinde yürümeye başladık. Şişli'yi geçer geçmez bölüğümüzden yan keşif kolları çıkardık. Bu keşif kollarına yine ben memur idim. Ta Maslak sırtlarına kadar gözetlemeler ve araştırmalarımıza devam ettik. Fakat bugün 1. Kolordu'nun da Maslak sırtlarında genel bir manevrası olduğundan biz mecburen Zincirlikuyu kuzeyine çekildik. Bu manevrayı karşıdan olsun seyretmek için bölük kumandanımız bizi tekrar Maslak'a yönelmiş yüksek bir tepeye götürdü. Burada topçular da mevzi almıştı. Bu tepeden manevrayı seyrederken Harbiye Nazırı Enver Paşa Hazretleri at ile yanımıza geldi. Yaptığımız haritalara baktı. Bir kısmımıza mezun olduğumuz mektepleri sordu, ayrıldı. Biz de artık vakit geldiğinden kışlamıza döndük.

– Avrupa harbinden gelen haberler Rusların geri çekildiklerini bildiriyorlar.

3 Şubat 330, Salı [16 Şubat 1915], Hava yine güzel. Biz bugün Hürriyet-i Ebediye Tepesi civarına talime gittik. Orada biraz avcı talimleriyle biraz da ileri karakol tertibatıyla uğraştıktan sonra saat birde kışlaya döndük. Zaten Bölük Kumandanımız Feyzullah Bey talime hiç gelmemişti.

Ziya Bey de erkenden izinli gitti. Bugün biraz istirahat ettik. Havanın güzelliği o istirahatı daha da artırıyordu.

– Bizim harpten hiçbir haber gelmedi.

– Avrupa savaş hattından gelen haberlerde Rusların geri çekilmeye devamı bildiriliyordu.

4 Şubat 330, Çarşamba [17 Şubat 1915], Bugün Rabe Bey tarafından mürettep bölüğümüz teftiş edilecekti. Zincirlikuyu cihetlerine gittik. Harbiye mürettep bölükleri teftiş edildi. Biz yine talimlerimizle meşgul olduk.

– Muharebeden hiçbir haber yok. Hava güzel.

5 Şubat 330, Perşembe [18 Şubat 1915], Harbiye'nin 2. Mürettep Bölüğü teftiş edildi. Biz Zincirlikuyu sırtlarında "mevzi almak, tahliye" gibi şeylerle meşgul olduk. Ondan sonra mektebe geri döndük.

Akşamüzeri izinli çıkıp Sirkeci'ye gittim. Yaşar Efendi'den bir kart gelmişti. Telgrafla bana üç lira gönderdiğini bildiriyordu. Gece Nadir Efendi ile beraberdik. Ferah Tiyatrosu'na gittik. Çünkü bu akşam o tiyatroda Murad-ı Hüdavendigâr'ın [I. Murat] *Kosova Muharebesi* sahneye konuldu.

Gece Nadir Efendi'nin hemşehrilerinden bir öğrencinin odasında kaldık.

6 Şubat 330, Cuma [19 Şubat 1915], Bugün hava pek güzeldi. Gazeteler Almanya'nın Mazuri gölleri (Polonya) civarında büyük bir başarı kazandığını bildiriyorlardı. Esasen bu başarı ta perşembeden anlaşılmış ve bütün vapurlar donatılmıştı. Kardeşim Şahab'a bir mektup gönderdim. Salim Efendi'den parayı aldım. Reşat Efendi'ye borcumu verdim. Kendir bir dolak [kenevir bacak sargısı] aldım. Biraz arkadaşlarla görüştük. O sırada herkesin hemen kıtasına gitmesi bildirildiğinden erkence Maçka'ya döndüm. Kısa fakat güzel bir gün. Rahat bir gece geçirdim. Bir süblimeli [cıva klorür] sabun satın aldım.[15]

---

[15] Süblime kuvvetli bir mikrop öldürücü olduğu için dezenfektan olarak kullanılırdı, ancak daha sonra cıva zehirlenmesine yol açtığı saptanınca gündelik kullanımdan kaldırılmıştır (e.n.).

7 Şubat 330, Cumartesi [20 Şubat 1915], Zincirlikuyu ve Bebek sırtlarında makineli tüfeğe ateş açmak ve buna karşı ateş talimleriyle uğraştık. Hava biraz rüzgârlı olmakla beraber güzel idi. Saat üç buçuğa kadar talim devam etti. Ondan sonra kışlaya döndük. Bu uzun yol yürüyüşü bizi fevkalade yormuştu. Kışlaya geldiğimiz vakit her tarafımız ter içinde idi. Biz de bugün birinci defa olarak çanta takıyorduk. Bu çanta da adeta omuzlarımızı çürüttü.

Bugün fevkalade yorgunum.

– Resmi açıklamada Fransız ve İngiliz filosunun Çanakkale Boğazı'nı altı saat bombardıman ederek 600 kadar gülle attığı bildiriliyordu. Zayiatımız pek az. Buna karşılık üç düşman gemisi hasar görmüştür.

– Avrupa harbinden mühim bir haber yok.

8 Şubat 330, Pazar [21 Şubat 1915], Bugün yine Zincirlikuyu, Nispetiye Karakolu taraflarına talime gittik. Henüz talime başlamış idik ki Enver Paşa ile Talat Bey birer ata bindikleri halde bizi görmeye gelmişlerdi. Bir müddet talimlerimizi seyrettiler. Ondan sonra geri döndüler. Biz her zamanki gibi talimlerimize devam ettik. Bugün de fevkalade yorulduk. Saat üçte talim meydanından kışlaya dönmek için hareket ettik. Dört buçukta kışlaya geldik. Bugün şiddetli bir rüzgâr bizi çok sarstı ve toz içinde bıraktı.

– Muharebeden malumat gelmedi.

9 Şubat 330, Pazartesi [22 Şubat 1915], Hayatımın en yorgun ve azaplı günlerinden biri. Sabahleyin Şişli yoluyla Bebek tepelerine talime gitmiştik. Daha yolda şiddetli bir lodos rüzgârıyla yağmur bizi dövmeye başladı. Talim meydanına varır varmaz olanca şiddetiyle yağmur damlaları bizi kamçılıyor, adeta bir kurşun gibi yüzümüze çarpıyordu. Bu inatçı ve de-

vamlı yağmura biz de ısrar ederek bir müddet göğüs gerdik ve talimimize devam ettik. Fakat tümüyle ıslanmış, her tarafımız su kesilmişti. Bütün Harbiye ve Orhaniye mürettep bölükleri geriye döndüler. Biz devam ettik. Fakat bu sırada Rabe Bey yanımıza geldi. Bizi bu halde gördü. Mektebe dönmemizi söyledi. Mektebe döndük ve kışlaya gelinceye kadar bütün yağmuru yine yedik. Tabii denize düşmüş gibi kışlaya geldik. Hemen elbiselerimizi çıkarıp kurutmaya ve kendimizi kuru çamaşırla ısıtmaya çalıştık. Şimdi şu defteri yazarken hâlâ titriyorum. Hayat hikâyemde bu da bir sayfa.

– Harpten bir haber yok.

Nazırların teftişi

10 Şubat 330, Salı [23 Şubat 1915], Bugün bütün mürettep bölüklerin teftişi yapılıyor. Sabahleyin erken her türlü teçhizatımızı tamamladıktan sonra Zincirlikuyu sırtlarına gittik. Oraya diğer mürettep bölükler de gelmişti. O sırada Harbiye [milli savunma] ve Dahiliye [içişleri] nazır-ı muhteremleri Enver Paşa ile Talat Bey atlarla geldiler. Teftiş başladı. Evvela Harbiye'nin bir bölüğü ile Orhaniye Mürettep Bölüğü teftiş edildi. Enver Paşa hazretleri erken döneceklerinden bizi çağırdılar. Ortamıza geçerek bize kısa bir konuşma yaptılar. Vazifenin büyüklüğünden ve onbaşı çavuşu olarak birliklere gideceğimizden bahsetti. Ondan sonra atlara binip gittiler.

Rabe Bey bizim teftişimize başladı. Süvari keşif kollarına karşı baskın ateşi yaptırdı. Makineli tüfeğe ateş açtırdı ve sıçramalarla ilerletti. Bu gibi daha birkaç mesele verdi. Hepsini pek güzel yaptık. Sonra bizi çağırarak vazifemizi iyi yaptığımızdan teşekkür etti. Biz de tam bir sessizlik ile kışlamıza döndük.

Enver Paşa istasyonda Alman subaydan bilgi alıyor.

– Muharebeden gelen havadislerde Almanların Lehistan'daki büyük başarılarının bir kat daha önemi anlaşıldı.

11 Şubat 330, Çarşamba [24 Şubat 1915], Bugün hava yağmur olduğundan saat ona kadar koğuşta talim ettik. Aynı gün Gümüşsuyu Hastanesi'ne etüve gidecektik. Hazırlandık. Eşyamızı beyliklerimize sardık. Koltuğumuzun altına aldık. Yağmurda tam bir istibdal askeri gibi Gümüşsuyu Hastanesi'ne kadar gittik. Orada evvela kaputlarımız etüvden geçti. Sonra bize tamamen soyunup iç ve dış elbiselerimizi bir şeye sararak etüv için vermemiz bildirildi. Anadan doğma soyunduk. Kaputlara büründük. Elbiseleri etüvden geçmek üzere teslim ettik. Böyle baş açık, yalın ayak, çırılçıplak hastane koridorlarında dolaşmamız hakikaten hayatta pek müstesna bir gün yaşadığımızı hissettiriyordu. Bir müddet bekledik. Elbiseler etüvden çıktı. Giydik. Eşyalarımızı omzumuza alarak mektebe döndük. Bugün de böyle geçti. İşte bu hatırayı da defterime kaydettim.

Hatıra fotoğraflarımızı çektirdik [İkinci defter]

12 Şubat 330, Perşembe [25 Şubat 1915], Bugün muharebe atışı yapılacaktı. Fakat hava yağmurlu olduğundan ertelendi. Bir müddet yanaşık nizam talimler ile uğraştık. Öğleden sonra izinli olarak Sirkeci'ye çıktık. Bir müddet arkadaşlarla görüştük. Otelde Tayyip'ten gelmiş bir kartım vardı. Haleb'den gönderiyordu. Akşam Panayot Efendi'nin apartmanında kaldık. Gayet hoş ve rahat bir gece geçirdik.

– Muharebeden mühim haberler gelmedi. Yalnız düşman donanması tarafından Çanakkale'nin yedi saat kadar bombardıman edildiği fakat bir hasara neden olmadığı bildiriliyordu.

Abidin Bey'in cepheye gitmeden önce birlikte eğitimlere katıldığı arkadaşı Hüdai Bey; Resne Fotoğrafhanesi'nde alınan resminden bir hatıra.

Abidin Bey, İstanbul Resne Fotoğrafhanesi'nde çektirdiği fotoğrafında

– Avrupa harbinin doğu sahasında Almanların Rus-lara karşı zaferleri sürüyor.

13 Şubat 330, Cuma [26 Şubat 1915], Bugün hava değişken. Kâh güneşli, kâh yağmurlu. Biz bir müddet otelde oturarak arkadaşlarla görüştük. Hüdai Bey geldi. Onunla gezmeye gittik. Sonra bütün arkadaşlarla birlikte Resne Fotoğrafhanesi'ne giderek kart şeklinde hepimiz birer fotoğraf çektirdik. Bu fotoğraflar askeri birer hatıra olacaktır. Sonra otele geldik. Yağmur ara sıra yağıyordu. Ondan sonra Raşit ve Tayyar Efendilerle birlikte sıcağa gittik. Çünkü bu hafta sevkimiz muhakkak idi. Son bir defa daha sıcağa [hamama] giderek güzelce temizlenmek gerekiyordu. Çünkü geleceğin bize çizdiği programı bilmiyoruz. Bakalım talih bize neler hazırlıyor. Akşam geç vakit kışlaya döndük ve gece tüfeklerimizi ve kasaturayı teslim ettik. Artık gideceğiz.

Kuralarımız çekildi: 1. Kolordu

14 Şubat 330, Cumartesi [27 Şubat 1915], Bugün talime çıkmadık. Çünkü sevk edileceğiz. Kuralarımız çekildi. Ben 1. Kolordu'yu çektim. Nadir Efendi 6. Kolordu'ya düştü. Hüseyin Efendi 3., Nuri Efendi 5. Kolordu'ya düştüler. Yarın Merkez Kumandanlığı'na sevk edileceğimizi ve oradan kolordumuza dağıtılacağımızı bildirdiler ve bize akşama kadar eksiklerimizi tamamlamak için izin verdiler. Sirkeci'ye gittim. Bavulumu getirdim. Akşam elbiselerimi bavula yerleştirdim. Bursa'dan biraderim Şahab'ın notlarını içeren resmi bir kâğıt göndermişler. Bugün onu da otelden aldım.

– Çanakkale bombardımanı dün de yedi saat devam etmiş. Fakat hasarlar küçük.

– Diğer savaş sahalarından hiçbir bilgi yok.

15 Şubat 330, Pazar [28 Şubat 1915], Bugün sevkimizin ilk günü. Sabahleyin kalkınca çantalarımızı hazırladık. Aşağıya savaş sırası olduk. Bu sırada tabur kumandanımız geldi. Bize uzun bir konuşma yaparak vazifemizin saygınlığından ve büyüklüğünden bahsetti ve tam bir samimiyetle veda etti. Maçka'ya son veda hediyesi göndererek biz de ayrıldık. Harbiye Mektebi'ne geldik. Bütün mürettep bölükler burada toplanmıştı. Sınıfa girdik. Evvela bölük kumandanımız Feyzullah Bey, ondan sonra takım kumandanımız Ziya Bey birer birer gelerek bize kısa nutuklarla veda ettiler ve ayrıldılar.

Burada bir defa mensup olduğumuz kolordular okundu ve kolordu sırasıyla dizildik. Ondan sonra karıştık. Sonra bütün mürettep bölükler dışarıda harp sırasına dizildi ve Harbiye Mektebi'ne de veda ederek oradan da ayrıldık. Düzenli bir yürüyüş ile çantalarımız arkamızda olduğu halde Beyoğlu Caddesi'ni takip ederek [Beyazıt'taki] Harbiye Nezareti'ne geldik. Yolda yağmur bizi tatlı taneleriyle selamlıyordu.

Harbiye Nezareti meydanında bir müddet bekledikten sonra içeriye girdik. Diğer kolordulara mensup arkadaşlarımızı koğuşlara yerleştirdiler. Ondan sonra 1. Kolordu'ya ait olan efendileri ayırdılar. Tabii ben bu efendiler arasında idim. Bizi buradan aldılar ve yanımıza bir posta vererek 1. Kolordu Kumandanlığı'na gönderdiler. Eşyamız zaten sabahtan bir araba ile Maçka'dan Harbiye Nezareti'ne gelmişti. Yine bir araba ile Harbiye Nezareti'nden 1. Kolordu Kumandanlığı'na getirtildi. 1. Kolordu Kumandanlığı'nda evvela bir binbaşı bey bizi karşıladı. Ondan sonra muhterem kumandan Mehmet Ali Paşa geldi. Birer birer isimlerimizi ve çıktığımız mektepleri sordu. Ondan sonra "İstirahatınıza bakınız" dedi. Burada eşyalarımızı koymak için bir oda tahsis edildi ve yarın saat onda gelmek üzere izin verildi. Ben de arkadaşım Vefa Efendi ile beraber bu ge-

ce Şehzadebaşı'nda Vefa Efendi'nin odasında kaldım. Gece bir müddet gezdik.

Sonra odaya gelip yattık. Bugünkü hayatımdan memnunum. Çünkü rahat bir gün geçirdik ve her tarafta fevkalade kolaylık ve güven gördük. Bundan sonra bize yeni bir saadet hayatının hazırlandığını zannediyorum. Yağmur aralıksız fakat hafif hafif çiseliyor.

– Muharebeden önemli haber gelmedi. Yalnız gazeteler Çanakkale'nin aralıklarla İngiliz donanması tarafından bombardıman edildiğini bildiriyordu.

– Avrupa harbi de doğal akışında devam ediyor.

– Berlin'den gelen bir telgrafta Alman lise talebesinden 17 yaşını geçen 20.000 kişinin gönüllü olarak harp saflarında bulunduğu bildiriliyordu. Ne büyük fedakârlık! Türk gençlerine parlak bir örnek.

16 Şubat 330, Pazartesi [1 Mart 1915], Fevkalade bir gün. Sabahleyin hava yağmurla beraber beyaz kar parçalarını da üzerimize hafif ve aralıklı bir surette yağdırıyordu.

Saat sekizde Harbiye Nezareti'ne giderek Nadir Efendi'yi aradım. Bulamadım, çünkü mensup olduğu 2. Kolordu'yu sevk etmişler. Oradan Sirkeci'ye otele gittim. Saat onda 1. Kolordu merkezi bulunan Cağaloğlu'ndaki daireye gittim. Orada bir binbaşı bey bizi yine kura ile fırkalara taksim etti. Ben 2. Fırka'ya düştüm. Burada eşyamızı bir arabaya yüklediler ve bize bir posta eri vererek 2. Fırka merkezine götürdüler. 2. Fırka merkezi Şehzadebaşı'nda bulunuyor. Burada tekrar bizi üçe taksim ettiler. Yani birinci, beşinci, altıncı alaylara ayırdılar. Her alaya beşer efendi düştü. Ben de 1. Alay'a düştüm. Yine eşyamızı bir arabaya yükleterek ve yanımıza bir posta askeri koyarak bizi 1. Alay Kumandanlığı'na götürdüler. Alay kumandanımız beyin yanına çıktık. Bize hangi mekteplerden mezun olduğumuzu sordu

ve aşağıda istirahat etmemizi söyledi. Burada bizi yine üçe taksim ettiler. 1. tabura bir efendi, ikinci tabura iki efendi, üçüncü tabura keza iki efendi ayırdılar. Ben Manisalı Hasan Efendi ile beraber 2. Tabur'a düştüm. Bu taburda da keza ikiye ayrıldık. Arkadaşım Hasan Efendi beşinci, ben de altıncı bölüğe düştüm. Bölük Kumandanım Yüzbaşı Mümtaz Bey'dir. Buraya kadar olan taksim neticesi hepimiz birer birer ayrıldık demektir. Bu bölükte yalnız bir kişi kaldım. Mensup olduğum 1. Alay Samatya'da, 2. Tabur da yine Samatya'da bulunuyor. Tabii bölüğümüz de Samatya'dadır. Akşam başçavuş, kâtip ve ben üçümüze bir oda tahsis ettiler. Orada yattım. Başçavuşun odasında oturuyorum.

Dört saat aralıksız yürüdük

17 Şubat 330, Salı [2 Mart 1915], Bugün 1. Alay'da manevra var. Bana akşamdan manevraya iştirak edeceğim bildirildi. Demek ki ilk talimim manevra olacaktır. Sabahleyin saat dört buçukta kalktık. Henüz gece ve her taraf karanlık. Hazırlandık. Çantamı ve kütüğümü taktım. Silahımı da omzuma aldım. Çünkü akşam bana benim vazifem şu suretle bildirildi: iki hafta kadar *manga onbaşılığı* yapacağım. Sonra iki ay kadar *çavuşluk* vazifesinde bulunacağım. Ondan sonra *zabit vekili* olacağım. Beni bugün 1. Manga'ya verdiler. Bölüğümüz ve daha sonra taburumuz hareket etti. Yedikule'den sur dışına çıktık. Sur dışındaki yolu takip ederek Malta Hastanesi'ne doğru ilerlemeye başladık. Ondan sonra artık şehirden uzaklaşarak Halkalı köyü ve İkitelli köyü yolunu tuttuk. Tam dört saat aralıksız yürüdük. İkitelli'nin üst tarafındaki sırta vardık. Vazifemiz: Bizim taraf taarruz edecek, karşı taraf müdafaa edecekti ve biz düşmanı sağ kanattan çevirecektik. Bizim işaretlerimiz kırmızı, karşı tarafın işareti mavi idi. Yarım saat kadar si-

lah atışından sonra taarruza başladık. "Düşman"a 700 metre sokuluncaya kadar topçu ateşi altından geçtik. Bunu geniş aralıklarla ava çıkarak ve marş marşla sıçrayıp yere yatarak geçtik. Ateş mevziine sokulduk. Ateşe başladık. Yine sıçramalarla düşmana 100 metre kadar sokulduktan sonra genel hücuma kalktık. Bu suretle manevra neticelendi. Manevrada 1. Kolordu Kumandanı Mehmet Ali Paşa, fırka ve alay kumandanları beyler ile kurmay subaylar ve bir de tanımadığım bir Alman zabiti bulunuyordu. Manevra neticelendikten sonra bize bir saat kadar istirahat verdiler. Biraz dinlendik. Sonra yine yola koyulduk. Uzun bir yürüyüşten sonra Edirnekapısı'ndan şehir içine girdik. Şehrin muhtelif sokaklarından mızıka ile geçerek evvela alay kumandanı beyin bulunduğu makama geldik. Onu selamlayarak ayrıldık. Ondan sonra ben ve bir çavuş süngü takarak sancağı tabur merkezine götürüp teslim ettik ve oradan biz de yerimize döndük.

Bugün oldukça yoruldum. Fakat bu yorgunluğum Maçka'daki her günkü yorgunluğumuzdan pek fazla değil. En azından gelince burada istirahat etmek var. O nedenle şimdilik hayatımdan memnunum.

– Muharebeden gelen havadisler düşman donanmasının Çanakkale Boğazı'nı bombardıman ettiğini ve hatta karaya keşif kolu çıkarmaya teşebbüs etmiş ise de başarılı olamadığını bildiriyordu.

– Avrupa harbinden kayda değer bir havadis yok.

– Meclis-i Mebusan dünkü toplantısının ardından tatil edildi.

18 Şubat 330, Çarşamba [3 Mart 1915], Bugün yağmur karla karışık olduğu halde devam ediyor. Askerler koğuşlarda silah kullanma talimleriyle meşgul. Biraz birinci takıma gittim. Erlerin talimlerini seyrettim. Talimleri noksan gördüm. Çavuşları Sadettin Efendi ile biraz

oturup görüştük. Mülazım-ı evvel [üsteğmen] Şevket Bey ile de görüştüm. Benden ziraata ait kitaplar istedi. Biraz da beraber topografya çalışalım dedi. Akşamüzeri deniz kenarında gezdim. Çünkü hava açılmıştı. Bugün gayet rahat ve huzurlu geçti. Hayatımdan memnunum. İnşallah bu huzurlu hayat devam eder. Yemeklerimi lokantada yiyorum.

– Düşman filosu Çanakkale'yi aralıksız bombardıman ediyor. Düşmanın bir torpidosu battı.

– Avrupa harbi doğal akışında.

19 Şubat 330, Perşembe [4 Mart 1915], Bugün hava pek güzel. Güneş bütün güzelliğiyle kendini gösteriyor. Askerler çamaşırlarını yıkamakla ve silahlarını temizlemekle meşgul.

Öğleden sonra Sirkeci'ye izinli çıktım. İzmir'den gelmiş bir mektup, Şahab'dan gelmiş bir kart ve Nadir Efendi'den de yine bir kart vardı. İzmir'e yazdığım mektubu almadıklarını bildiriyorlardı. Nadir Efendi'nin kartı ise kendisinin Büyükçekmece'ye tayin edildiğini bana bildiriyordu. O sırada Raşit, Reşat ve Nazmi Efendiler otele geldiler. Bir müddet otelde görüştüm. Ondan sonra gidip fotoğraflarımızı aldık. Akşamüzeri trenle Yedikule'ye döndüm. Bölüğe geldiğim zaman arkadaşların kanun çaldırdıklarını ve eğlendiklerini gördüm. Onlarla birlikte bir müddet bulundum. Özetle iyi bir gün ve iyi bir gece geçirdik. Sonra yattım. Yazacağım birçok mektuplar var. Fakat yarın yazacağım. Çünkü çoktan beri yorgun vücudum biraz istirahata muhtaç.

– Muharebeden gelen haberler Çanakkale bombardımanının devamını bildiriyordu.

20 Şubat 330, Cuma [5 Mart 1915], Bugün hava fevkalade güzel. Askerlerin yoklaması yapıldı ve kolor-

du merkezinden tekrar gelen bir emir, gerek erlerin ve gerek subayların kıtaları başından katiyen ayrılmamalarını bildiriyordu.

Öğleyin Sirkeci'ye gittim. Hüdai Bey ile görüştük. Fotoğrafçıya gidip beş fotoğraf daha sipariş ettim. Sonra Yaşar Efendi'ye, ondan sonra da Şahab'a ve Mehmet Ali Efendi'ye birer mektup yazıp gönderdim. Birer de fotoğraf gönderdim. Bir fotoğraf da Talebe Kütüphanesi'ne gönderdim. Ondan sonra Baytar Mektebi'ne [Veterinerlik Okulu] gidip Süreyya Bey'i aradım. Bulamadım. Nadir Efendi'ye bir pusula yazıp otele bıraktım ve akşamüzeri Yedikule'ye döndüm.

– Çanakkale bombardımanı devam ediyor.

– Bugünkü hayatımdan memnunum.

21 Şubat 330, Cumartesi [6 Mart 1915], Bugün asker öğleye kadar içerde talim etti. Çünkü yağmur yağıyordu. Öğleden sonra bulunduğumuz kolun yanında "Bahçelik" tabir edilen yerde talim ettiler. Ben de talimlerinde bulundum. "Süngü dövüşü" yapıyorlardı. Biraz Şevket Bey ile süngü dövüşü talim ettik. Akşam geri döndük.

Akşamüzeri Şevket Bey ile biraz ziraat hakkında karşılıklı konuştuk.

Bugün rahat ve huzurlu geçti.

– Çanakkale bombardımanı devam ediyor.

– İzmir Fransız ve İngiliz filosu tarafından bombardıman edildi. Hasar olmadığı söyleniyor.

Başka kayda değer havadis yoktur.

22 Şubat 330, Pazar [7 Mart 1915], – Müstesna bir gün? Bugün fırka dahilinde bir manevra yaptık. Şöyle ki:

Biz, yani 1. Alay sabahleyin saat beşte hazırlandı. Biz manga kolunda ve "silah omza"da Aksaray yoluyla

Fatih'e geldik. Fatih'ten 2. Alay bize katıldı. İki alay birlikte Kâğıthane yolunu tuttuk. Takip ettiğimiz yol; Unkapanı, Eyüp, Kâğıthane. Kâğıthane civarına yaklaşınca çayırda bir saat kadar istirahat verildi. Eyüp'ün dizlere kadar çıkan çamuru bizi takatsiz düşürmüştü. Bu küçük istirahattan sonra yine yolumuza devama başladık. Kâğıthane köşkünün yanından ve çayın kenarından İstinye'ye doğru yamaca tırmanmaya başladık ve nihayet bu hâkim tepeye çıktık. Bu tepenin bir tarafı Galata deresi, diğer cephesi Ali Bey deresi idi. Manevrayı burada icra edecektik. Ufak bir istirahattan sonra İstinye cihetinden karaya çıkıp müdafaada bulunan düşmana taarruz edip düşmanı denize dökecek idik. "Düşman" olarak karşımızda Kırmızı Ordu'ya mensup 5. Alay bulunuyordu.

Evvela taburlar içinde açıldık. Sonra bölükler içinde yayılmaya başladık. Biz bir tepeden taarruz ediyoruz, "düşman" karşı tepede müdafaada bulunuyordu. Şiddetli bir taarruzla ve yandan çevirme hareketiyle süngü mesafesine kadar sokulduk ve süngü ile hücuma kalktık. Nihayet manevra neticelendi. Fakat kara gözlü yağmur da bütün şiddetiyle başladı. O yağmurda alaylar toplanmaya başladı. Toplanırken balçık bir yerden ayağım kayarak çamurun içine boylu boyuna bir güzel düştüm. Her tarafım çamur olmuştu. Erler mümkün mertebe üzerimdeki çamuru temizledi. Toplandık ve yine durmaksızın bu yağmur altında yürümeye ve artık dönmeye başladık. Yolumuz Maslak, Zincirlikuyu, Şişli idi. Şişli yakınına kadar geldik. Orada biraz istirahat verildi. Yağmur da durmuştu. O sırada Yıldız'dan, Telgraf Mektebi'nden gelmekte olan Reşad'ı gördüm. Biraz görüştük. O beni tanıyamadı. Çünkü başımda mavi nişan, arkamda çanta, belimde kütük, omzumda tüfek, her tarafım çamur bir halde idim.

Oradan da hareket ettik. Şimdi artık silah omuzda ve düzenli yürüyüşle geliyorduk. Yolumuz; Şişli, Harbiye Mektebi, Taksim, Beyoğlu Caddesi, Köprü, Eminönü, Sirkeci, Babıâli, Divanyolu, Beyazıt, Fatih, Aksaray, Yedikule idi. Bu yolu ne suretle geldiğimizi tarif edeyim.

Pazar olduğu için sokaklar hıncahınç dolu idi ve herkes bize bakıyordu. Fakat yorgunluk son dereceye gelmişti. Artık Beyazıt ve Aksaray taraflarında erler birer birer dökülmeye başlamıştı. Gece saat yedi buçukta Yedikule'ye yerimize gelebildik. Dökülen erlerin bir kısmı arkadan yaya ve bir kısmı da araba ile geldiler. Hayatımda ilk defa bu kadar yol yürüyorum. Yolda kalmamak için bütün kudretimi sarf ettim. Elhamdülillah kalmadım da. Fakat ayaklarımda artık hiç de kuvvet kalmamıştı. Çünkü sabahın saat beşinden akşam yediye kadar tamamen yürümüş, yalnız bir saat kadar, o da ayak üzerinde istirahat etmiştik. Geldim, biraz istirahattan sonra ekmek yiyip hemen yattım. Her tarafım ağrıyordu. Bilhassa omuzlarım çantanın verdiği ağırlıkla adeta çürümüştü.

İşte bugün de askerlik hayatımdan istisnai bir gün.

– Düşman Çanakkale bombardımanına devam ediyor. Fakat bütün fedakârlıkları bozgun ve hayal kırıklığı ile neticeleniyor. Hemen Cenab-ı Hak Boğaz'daki topçularımıza sağlamlık ve başarı nasip etsin.

– İstanbul'da korkan halk kısım kısım göç ediyor. Bu hale ne kadar kederlenilse azdır. Çünkü düşman karşısından kaçan tam bir Türk düşünemem.

Başka kayda değer bir havadis yok.

23 Şubat 330, Pazartesi [8 Mart 1915], Bugün hava yağmurlu. Askerler öğleye kadar elbiselerini yıkamak ve temizlemekle uğraştı. Ben de tamamen çamur olan elbiselerimi ütücüye götürdüm ve öğleye kadar bunları düzeltip hazırladım.

Öğleden sonra erlere koğuşlarda talim ettirdik.

– Bugünkü resmi açıklamada düşmanın Çanakkale bombardımanını daha çok şiddetlendirdiği bildiriliyor. Fakat onun bütün bu saldırılarını bozgun karşılıyor ve bozguna uğrayarak dönüp gidiyor.

– İzmir bombardımanı hakkında gazetelerde ayrıntılar var. İzmir'e tam 526 mermi atmış ve donanmasından iki zırhlı hasara uğrayarak çekilip gitmiştir.

Bizden yedi yaralı vardır.

– Bugünkü mühim haberlerden biri Venizelos'un istifa ettiğidir.

– Avrupa harbi tabii halinde devam ediyor.

24 Şubat 330, Salı [9 Mart 1915], Dünkü huzurlu geçen günden sonra bugün de müsterih bir hayat devam ediyor. Sabahleyin bahçeye talime çıktık. Orada Mülazım-ı evvel [üsteğmen] Şevket Bey ile süngü dövüşü yaptık. O bir parmaktan, ben de sol elimin üç parmağından yaralandım. Akşam talimi yoktu. Çünkü gece talimi yapacaktık. Akşamüzeri saat dört buçukta gece talimine başladık. Veliefendi Çayırı[16] istikametinde yürüyüşümüze devam ettik. Burada ileri karakol tertibatı aldık.

Ben bir numaralı keşif kolu kumandanı olarak Makriköy [Bakırköy] ve Osmaniye köyü istikametinde keşiflerde bulundum. Çamur fevkalade olduğundan dizlerimize kadar çamura battık. Gece sekiz buçukta döndük.

– Çanakkale bombardımanı devam ediyor.

– Başka muharebe hakkında mühim haber yok.

---

[16] Veliefendi Çayırı: Bakırköy sınırlarındaki büyük Çırpıcı Çayırı mesiresinin güney kesimi. 18. yüzyıl ortalarında Şeyhülislam Veliyüddin Efendi'nin kendisine tahsis edilen bu arazi üzerinde çiftlik kurması üzerine Veliefendi Çayırı adını aldı.

Yeni havadis; İzmir'e şiddetli bombardıman

25 Şubat 330, Çarşamba [10 Mart 1915], Şimdi sakin bir akşamın temiz havası içinde uyuyan bir denizin yalnız bir kenarında şu hatıratımı kaydediyorum.

Bugün atış talimi vardı. Yedikule kalesi içinde bu atış talimini erlere yaptırdık. Ben de birinci ve ikinci vazifeyi yerine getirdim. Erlerin başında kontrol memuru olarak bulundum. Öğleyin atış çavuşu Abdullah Efendi ile beraber kalenin yeşil çimleri üzerinde bir yemek yedik. Atış taliminden sonra kaleyi gezdim. Hakikaten Fatih'in o yüksek azmini bu zaptedilmesi mümkün olmayan kale gözler önünde bir defa daha yüceltiyordu. Evet, bu kale cidden zabt ve feth olunmaz çok sağlam bir perde imiş. O burçların mimari sanatı ve istihkâm bakımından askeri yeteneği insanı hayretlere sevk ediyor. Bir vakitler Fransa ve diğer Avrupa devletlerinin sefirlerini hapsettiğimiz taş odaları gördüm. O yüksek burçlar üzerinde İstanbul'un sonsuz ufuklarını doya doya seyrettim. Sonra derin derin düşündüm, bu şehri ecdadımızın bitmez kanları bahasına fethettiğini. Bu güzel ve şirin şehri düşmana vermek yahut düşman elinde görmek benim için imkânsızdı. Her halde olan ölmeli, ancak ölenden sonra bu güzel şehir düşman eline geçebilir idi. Sonra düşman donanmasının şu dakikada İstanbul'a girmek için Çanakkale'yi şiddetli bombardıman ettiğini düşündüm. Hayır, ey alçak düşman, sen bu şehre gelemeyeceksin! Eğer gelirsen karşında birçok sağlam set gibi Türk gençlerinin çelik göğüslerini, sarsılmaz süngülerini göreceksin. Ey ecdadımın tatlı yadigârı olan İstanbul, sana benim gibi yüz binlerce Türk genci feda olsun!

– Akşamüzeri deniz kenarında şu hatıratımı yazdığım yerde oturdum. Güzel Marmara'yı, hafif bir sisle örtülen İstanbul'u, Adalar'ı ve bunların ötesinde de Anadolu'yu, Bursa, Çanakkale ufuklarını seyrettim. Oralardaki hayatı hatırladım.

– Bugün gazetelerde İzmir'in şiddetli bombardıman edildiği bildiriliyordu ve İzmir valisinin halka hitaben bir açıklaması yayımlanıyordu. Vali bu açıklamasında İzmir halkının İzmir'i boşaltmasını bildiriyordu. Çünkü buraları büyük muharebelere sahne olacaktır deniyor.

– Çanakkale bombardımanı devam ediyor.

– Rus donanması Ereğli, Zonguldak ve sair birkaç limanı bombardıman etti.

Talim yok, Alemdar Sineması'nda hoş vakitler

26 Şubat 330, Perşembe [11 Mart 1915], Bugün talim olmadığı için geç kalktım ve saat 11'de Bölük Kumandanı Mümtaz Bey'den izin alarak Sirkeci'ye çıktım. Otelde Şam'dan Tayyip Bey'den gelmiş bir mektup buldum. Oradan Baytar Mektebi'ne Süreyya ve Ali Rıza Beylerin yanına gittim. Reşat da oraya geldi. Bir müddet görüştük. Sonra Sirkeci'ye geldik. Otelde Raşit ve Panayot Efendileri bulduk. Bu akşam onlarla beraberdik. Panayot Efendi'nin apartmanında bir müddet oturup görüştük. Sonra Alemdar Sineması'na gittik. Sinemada bulunduk ve sinemadan çıkınca yine apartmana geldik. Bir müddet oturduk. Sonra yattık. Bu geceyi pek hoş geçirdik.

– Muharebeden gelen haberler, Lütfü Kaptan idaresinde bulunan bir torpidomuzun Boğaz'dan çıkarak üç düşman gemisini torpilledikten sonra İzmir'e gittiğini bildiriyordu.

– Avrupa harbinin Fransız cephesinde de Almanlar Fransızlara 45.000 kayıp vermişlerdir.

27 Şubat 330, Cuma [12 Mart 1915], Sabahleyin geç vakit kalktık. Otele geldim. Hüdai Bey'i bulup görüştüm. Sonra bütün arkadaşlar geldiler, hepsiyle görüştük.

Tophane'ye kadar gidip kendime sağlam bir potin aldım. Çünkü ayağımdaki potinler ayağımı fena halde sıkıyordu.

Nadir'den hiçbir haber alamadım.

İzmir'e Hafız Mehmet Niyazi Efendi'ye bir mektup ile bir de fotoğraf gönderdim. Bizim Bursa muhasebecisi Tevfik Efendi mektebe damızlık inek almak için Bulgaristan'a gitmiş. Fakat kendisini göremedim.

Bugün hava devamlı surette yağmur. Bazen kar, bazen yağmur yağıyor.

– Muharebeden gelen haberlerde Çanakkale'nin pek hafif bombardıman edildiğini, İzmir'in ise hiç bombardıman edilmediğini öğrendik. Başka kayda değer hiçbir haber yok.

Akşamüzeri Yedikule'ye yerimize döndüm.

İzmir'den aileden mektup alamadığım için merak ediyorum.

28 Şubat 330, Cumartesi [13 Mart 1915], Bugün hava güzel. Yalnız her taraf çamur. Talim için Yedikule surunun dışında, Ermeni kilisesinin arka tarafına gittik. Orada yanaşık nizam talimleriyle meşgul olduk. Öğleyin geri döndük. Dönüşte askerler millet marşları söyleyerek caddeden geldiler.

Öğleden sonra talime çıkmadık. Çünkü yarın alayımızın yıldönümü olduğundan bir özel gün yapılacak. Bunun için merkezden hazırlıklarda bulunuluyor.

Akşama kadar rahat bir hayat geçirdim ve biraz kitap okudum.

– Muharebeden mühim bir havadis gelmedi. İki gündür Çanakkale bombardımanı durdu. İzmir de bombardıman edilmiyor. Çünkü genel siyasette büyük bir faaliyet mevcut.

– Yunanistan'da Venizelos'un düşüşüyle devama başlayan hükümet buhranı ancak bugün neticelenebildi. Yeni kabine teşekkül etti.

1 Mart 331, Pazar [14 Mart 1915], Bugün sene başı olmakla beraber hava fevkalade güzel. Alayımızın kuruluşunun yıldönümü olduğundan talim de yok. Yedikule'de sur içinde bir geçit töreni yapılacak. Ondan sonra askerler eğlencelerle vakit geçirecek.

Ben de fırsattan istifade pencere önüne oturarak kitap okumaya başladım. Bir nefer geldi akrabamdan birinin geldiğini haber verdi. Bir de baktım bizim Zeki Bey gelmiş. Odaya aldım. Bir müddet görüştük. İzmir'den biraz malumat aldım. Sonra birlikte Sirkeci'ye gittik. Biraz Şark Oteli'nde ve biraz da Şahin Paşa Oteli'nde oturduk, görüştük. Sonra ben yerime gelmek için ayrıldım. O Sirkeci'de kaldı. Yarın Çorlu'ya gidecek. Çünkü taburları oraya nakledilmiş.

– Muharebeden hiçbir havadis gelmedi. Yalnız Yunan kabinesi, üçlü ittifak devletlerinin lehine olarak teşekkül etmiş.

– İzmir'e pedere bir mektup yazıp gönderdim.

2 Mart 331, Pazartesi [15 Mart 1915], Bugün hava fevkalade güzel. Biz Ermeni Hastanesi'nin arka cephesine talime gittik. Orada avcılık talimleriyle uğraştık. Bana yarım takım verildi. Onu talim ettirdim. Öğleden sonra da Konaklar civarında talimle vakit geçirdik. Bugün İzmir'e para gönderecektim, fakat postane İzmir'e havale kabul etmiyor. İzmir'e ikinci bir mektup yazıp gönderdim. Postanenin havale kabul etmemesinden İzmir'e para gönderemediğimi bildirdim. Şam'a Tayyip Bey'e de bir mektup gönderdim.

– Muharebeden gelen havadislerde Çanakkale'nin hafif surette bombardıman edildiği bildiriliyordu.

Başka kayda değer bir havadis yok.

Bugünkü hayatımdan memnunum. Sakin ve huzurlu geçti.

3 Mart 331, Salı [16 Mart 1915], Bugün hava kapalı olmakla beraber güzel. Bizim de alay içinde manevramız var. Sabahleyin erken kalktık ve saat altıda Yedikule'den hareket ettik. Takip etmeye başladığımız yol: Yedikule, Edirnekapısı, Veliefendi çayırı, Viranbostan köyünün doğusundan ve Davutpaşa Kışlası'nın batısından, aynı şekilde Kalfa köyünün doğusundan tekrar Kâğıthane'ye doğru döndük ve Kâğıthane sırtlarına geldiğimiz vakit orada bir manevra yaptık. Biz mavi taraf, karşı sırt kırmızı taraf idi. Biz taarruz ettik, onlar müdafaada kaldılar. Sonra manevra bitti. Biraz istirahat edip Kâğıthane'ye gelip, Unkapanı, Fatih, Aksaray yoluyla Yedikule'ye döndük. Hava biraz sıcak olduğundan çok yorulduk. Fakat herhalde bu yorgunluk geçen günkü manevradaki kadar değildir.

– Muharebeden gelen havadislerde Çanakkale'nin hafif surette bombardıman edildiği anlatılıyordu.

– Başka kayda değer bir havadis yok.

4 Mart 331, Çarşamba [17 Mart 1915], Bugün hava yine güzel, deniz sakin, ben de dünkü manevranın verdiği yorgunlukla gece tam bir uyku uyumuşum. Uyandım. Biraz derin derin gecenin karmakarışık ve hazin rüyalarıyla geçmişin kederli hatıralarını düşündüm. Evet, o kardeşimle geçen günleri yâd ettim. Çünkü bu gece rüyamda yine muhterem şehit sevgili kardeşim Arif'i görmüş, bütün gece onunla görüşmüş ve dertleşmiştim. Şimdi olanca muhabbetiyle o fedakâr kardeşim gözümün önünde. Şu dakikada talihsiz gözlerim sıcak yaşlarla onu, o aziz vücudu selamlıyor.

Bugün atış talimi vardı. Atış çavuşu Abdullah Efendi ile beraber askeri de alıp Yedikule'nin kalesi içerisine gittik. Orada akşama kadar silah atışıyla uğraştık. Öğle üzeri biraz surları gezdik. O hâkim tepelerden İstan-

bul'un geniş ufuklarına bakarak ecdadın o yüksek azmini, tarihin parlak sahifelerini hatırladık.

Akşamüzeri pencerenin önüne oturarak Marmara'yı düşünen bakışlarla süzdüm. O geniş denizin arkasında yaşayan ailemi düşündüm. Çünkü onlardan çoktan haber almamıştım. Bu düşünceli halim iki saat kadar devam etti. Fakat nasıl bir düşünce dalgaları içinde hayatımın bir iki saatini öldürdüğümü ben de bilmiyorum. Bir de baktım akşam olmuş, ortalık kararmaya başlamıştı. Yemek yemek için aşağıya indim.

– Muharebeden gelen havadislerde Çanakkale'nin pek önemsiz bombardıman edildiği bildiriliyordu ve şimdiye kadar düşman gemilerinin uğradığı hasarların listesi yayımlanıyordu. Şöyle ki: İngilizlerin Queen Elizabeth drednotu büyük hasara uğramış. Bundan başka üç İngiliz ve iki Fransız zırhlı kruvazörü harbe katılamayacak derecede hasarzede olmuştur. Bilgiler düşmanların itiraflarıyla ortaya çıkıyor.

– Yunanistan siyasetinde büyük bir değişim var.

– Avrupa harbi tabii akışında devam ediyor.

Başka kayda değer bir havadis yok.

5 Mart 331, Perşembe [18 Mart 1915], Bugün öğleye kadar Yedikule'de pencere önünde *Edirne Muhasarası* adlı kitabı okumakla vakit geçirdim. Öğleden sonra Sirkeci'ye gittim. Arkadaşları hep gördüm. Bir İzmir'den pederden, bir de biraderim Şahab'dan iki mektup gelmişti. Nadir Efendi'den de bir mektup aldım. İzmir'e üç mecidiye [60 gümüş kuruş] gönderdim. Yaşar Efendi'ye, Nadir Efendi'ye birer mektup gönderdim. Nadir Efendi'nin otele gelen mektuplarını kendisine iade ettim. Akşam Panayot Efendi ile beraberdik. Panayot Efendi'nin apartmanında geç vakte kadar oturup eğlendik. Biraz da mandolin çaldık. Gece burada kaldım.

– Akşam gazeteleri Çanakkale'nin 16 parça Fransız ve İngiliz donanmasından oluşan kuvvetli bir filo tarafından şiddetle bombardıman edildiği ve Fransızların bir zırhlısının tarafımızdan atılan tanelerle batırıldığını bildiriyordu. Bombardıman şiddetle devam ediyor.

– Avrupa harbi tabii halinde devam ediyor.

6 Mart 331, Cuma [19 Mart 1915], Sabahleyin geç vakit kalktık. Hava fevkalade güzeldi. Güneş adeta yakıyordu. Panayot Efendi ile beraber kahveye gittik. Arkadaşlar hep kahvede oturduk. Sonra Hüdai ve Ali Beylerle beraber biraz gezmeye gittik. Bugün sade fakat güzel bir gün geçirdik. Çanakkale'nin şiddetli bombardımanına rağmen İstanbul halkı yine tamamen kayıtsız idi ve kendi sefahatinde berdevam. İstanbul'un bütün bu olağanüstü durumlara karşı lakayt tavrını gördükçe üzülüyorum.

Akşamüzeri Yedikule'ye döndüm.

– Gündüz çıkan bir havadis düşmanın iki zırhlısının daha batırıldığını bildiriyordu.

– Bugünlerde askeri ve siyasi konularda fevkalade hadiseler cereyan ediyor.

– Bizim 1. Takım Kumandanı Şevket Bey'e ziraata ait makaleler getirdim. Yarın kendisine vereceğim. Çünkü bu zat ziraata çok meraklı.

7 Mart 331, Cumartesi [20 Mart 1915], Bugün hava güzel. Talim için Konaklar civarına gittik. Öğleye kadar orada talimle meşgul olduk. Öğleden sonra bir emir geldi. Alay büyük ağırlığı ile silah başına yapacaktı. Silah başına yaptık ve kale içinde toplandık. Askerler tamamen eşyasını yanına almıştı. Büyük ağırlık muayene edildi. Bizim teftişimiz yapılmadı. Tekrar Konaklar civarına gidip orada saat dörde kadar talim ettik. Bugün rahat ve mesut bir hayat geçirdim.

– Bugün yapılan bir resmi açıklamada düşmanın dört zırhlısının Çanakkale'de batırıldığı söyleniyor. Aynı gün dehşetli çarpışmalar hakkında gazeteler malumat veriyorlardı.

– Bugün bombardıman olmadı. Diğer harplerden bir havadis yok. Avrupa harbinin doğu ve batı cephelerinde Fransız ve Rus hücumları devam ediyor. Fakat hep başarısız kalıyor.

Kumandanımız Mümtaz Bey'e ders okutma talebim için bir mektup verdim.

8 Mart 331, Pazar [21 Mart 1915], Bugün sabahtan beri yağmur yağıyor. Atlı subaylar manevraya gitti. Biz sabahleyin biraz atış talimi yaptık. Fakat yağmurun devamı dolayısıyla tatil ettik. Koğuşlarda talim devam etti. Ben bol bol kitap okudum. Yukarıya odanın penceresi önüne oturdum hem Marmara'nın şiddetli dalgalarına ve bir taraftan pencerenin camlarını kamçılayan yağmur tanelerine bakıyordum ve kitap okuyordum. Bu yağmurlu havada gayet güzel ve rahat bir gün geçirdim. Akşama kadar hayatım böyle kitap okumakla geçti.

– Muharebeden hiçbir havadis yok. Çanakkale'de sessizlik sürüyor. Hep gazeteler Çanakkale muharebesindeki kahramanlıktan bahsediyorlar.

9 Mart 331, Pazartesi [22 Mart 1915], Bugün hava biraz soğuk olmakla beraber açık ve güzel. Konaklar civarına talime çıktık. Akşama kadar yanaşık nizam talimleriyle uğraştık. Askerlere öğretmek için epey uğraştığımızdan biraz yoruldum. Akşam güzel bir gece geçirdik. Vakit buldukça *Edirne Muhasarası* adındaki kitabı okuyor, o hayatın feci safhalarını öğreniyorum.

– Çanakkale sessizlik halinde. 5 Mart 331 galibiyetinin önemi her gün artmakta. Bugün, söz konusu galibi-

yette zarar gören bir düşman gemisinin daha karaya oturduğu bildiriliyor. Bununla, yanan düşman gemileri beş oldu.

– Avrupa harbi tabii halinde cereyan ediyor.

Başka kayda değer bir havadis yok.

10 Mart 331, Salı [23 Mart 1915], Bugün hava biraz soğuk. Talim için Ermeni Hastanesi'nin doğusundaki ve Zeytinburnu Fabrikası'nın karşısındaki çayıra gittik. Saat ikiye kadar burada talim ettik. Bana bir takım verdiler. Takımın "dağınık ve yanaşık nizam" talimlerini yaptırdım. Rüzgâr bizi üşütüyordu.

– Çanakkale sessizlik halinde.

Bugünüm de iyi geçti.

11 Mart 331, Çarşamba [24 Mart 1915], Bugün hava fevkalade güzel. Silah atışı için Abdullah Efendi ile beraber Yedikule içine gittik. Orada akşama kadar güzel ve rahat bir hayat geçirdik. Bugünüm de iyi geçti. Fakat gelecek!

– Muharebeden mühim haberler gelmedi. Bugünün en büyük meselesi; dört buçuk aydan beri Ruslara karşı kahramanca savunan Prezin kalesi düştü.

Çanakkale'de bir sessizlik sürmekte. Fakat yeni bir hücuma hazırlanıldığını gazeteler telgraf havadisi olarak bildiriyorlar.

– Bugün Endaht Nizamnamesini [silah atış yönergesi] okudum.

12 Mart 331, Perşembe [25 Mart 1915], Bugün geç vakit uyandım. Hava biraz soğuk olmakla beraber güzel. Öğleye kadar bölükte kaldım. Biraz kitap okudum. Öğleyin Sirkeci'ye gittim. Yaşar Efendi'den bir mektup ve fotoğraf gelmişti. Bir de bizim Şubat maaşlarını göndermişti. Bana Şubat maaşına mahsuben 2,5,

Reşat'a 3 lira göndermişti. Ben de bir mektup yazıp postaya verdim.

Akşamüzeri mektepten korucu geldi. Muhasebeci Efendi'yi yolcu etmeye gelmişti. Korucudan biraz mektep hakkında malumat edindim. Akşam Raşit ve Hilmi Efendilerle beraber korucuyu biraz gezdirdik. Sinemaya götürdüm. Zavallı adama görmediği bütün şeyleri göstermek istedim. Biçare bütün bunlara büyük bir hayretle bakıyordu. Gece otele bıraktık. Biz Raşit Efendi ile beraber Hilmi Efendi'nin apartmanında kaldık. Uzun konçlu fotinlerimi bugün giydim.

– Muharebeden hiçbir havadis gelmedi. Her tarafta derin bir sessizlik sürmekte. Yalnız Avrupa harbi tabii halinde cereyan ediyor.

Askeri Müze'de yeniçeriler

13 Mart 331, Cuma [26 Mart 1915], Bugün hava fevkalade güzel. Her taraf baharın pek güzel bir gününü gösteriyor. Korucuyu aldık, Ayasofya Camii'ne, Sultanahmet Meydanı'na, müzelere götürüp gezdirdik. Bundan sonra da [Aya İrini'deki] Askeri Müze'ye götürdük. Yeniçerileri gösterdik. Zavallı adam hayatında hep fevkalade kabul ettiği bu şeylere büyük bir hayretle bakıyor, "Allah Allah!" diyordu. Hakikaten Askeri Müze'yi bu defa daha mükemmel gördüm. Yeni birçok şeyler ilave edilmişti. Sonra otele geldik. Panayot Efendi ile görüştük.

Yaşar Efendi'ye bir mektup yazıp korucuya verdim. Akşamüzeri geç vakit ayrılıp Yedikule'ye yerime geldim. Bugün hakikaten çok güzel bir gün geçirdim.

Muharebeden hiçbir havadis yok. Gazeteler hep sakin.

14 Mart 331, Cumartesi [27 Mart 1915], Bugün hava fevkalade güzel. Fakat ben hastayım. Dün akşam

hastalandım. Bütün gece fevkalade rahatsız oldum. Bir bulantı ve bir baş ağrısı beni mustarip ediyordu. Sabahleyin aynı hal devam ediyordu. Fakat talimden kalmak istemedim ve gayretle talime çıktım. Ermeni Hastanesi batısındaki çayıra talime gittik. Burada beş saat talimle uğraştık. Fakat çok marş marş yaptığımızdan terledim ve hastalığım arttı. Akşamüzeri yerimize geldik. Başım ağrıyordu. Birbiri üzerine iki sıcak çay içtim. Arkadaşım Nail Efendi bana güzel bir çorba pişirdi. Onu da sıcak sıcak içtim. Şimdi biraz rahatım. Zira bugün hiçbir şey yememiştim.

– Muharebeden mühim haberler gelmedi. Çanakkale sessizlik halinde. Mısır'da bir çatışma olmuş. İngilizlerden birçok cephane ele geçirilmiş.

– Avrupa harbi tabii halinde. Çin ile Japon muharebesi başlayacakmış.

15 Mart 331, Pazar [28 Mart 1915], Bugün biraz keyifsiz olduğumdan talime çıkmadım. Sabahleyin biraz "sulfata" [sıtma hapı] aldım. Hava fevkalade güzel, gün de pazar olduğundan sokaklar ahali ile dolu. Nadir Efendi'ye uzunca bir mektup yazıp gönderdim. Biraderim Şahab'a ve Reşat Efendi'ye de birer kart yazıp gönderdim. Akşamüzeri pencere önüne oturdum. Bir taraftan akın akın gelip geçen ahaliyi seyrediyor, bir taraftan da Marmara'nın sakin sathını süzüyordum. Geç vakte kadar oturdum. Hatta gece de pencere önünde idim. Mehtap pek güzel. Her tarafta bir saflık ışığı parlıyor. Uzun bir düşünceye daldım. Hayatın şu tatlı dakikasını doya doya hissetmek, adeta içmek istedim. Aman Yarabbi, şu sakin ve münzevi hayatı çok severim!

– Çanakkale'ye sokulan torpil gemileriyle torpidolar, açılan ateş neticesinde kaçmışlar. Bundan başka bir havadis yok.

16 Mart 331, Pazartesi [29 Mart 1915], Sabahleyin talim için Makriköy karşısındaki çayıra gittik. Orada bölük kumandanı vekili Şevket Bey bana seferber mevcutlu bir takım yaptırdı. Buna kol kumandanı oldum. Bana muhtelif meseleler verdi. Takımla bilfiil hallettim. Öğleye kadar burada bulunduk. Çayırlar üzerinde güzel birkaç saat yaşadım. Öğleden sonra yerimize döndük. Bugün de iyi bir hayat geçirdim. Hava güzel. Her taraf sevinçli. Akşam Reşat Efendi'den bir kart aldım.

– Bugün muharebeden hiçbir havadis alamadım. Çünkü gazete okumadım.

Kalbim huzurlu, ruhum harap, vücudum afiyette. Şu günlere korkuyorum ki ileride hasretle bakmayayım. Temenni ederim ki bütün askerlik hayatım şu tatlı ve lezzetli günler gibi geçsin.

17 Mart 331, Salı [30 Mart 1915], Bugün hava yine güzel. Bölüğümüz Ermeni Hastanesi'nin batısındaki talimle meşgul oldu. Bir müddet talimle uğraştım. Sonra tabur yaveri Fazıl Bey geldi. Bana harp safahatına ait bazı meseleler sordu. Sonra beni Şevket Bey çağırdı. Bir takım oluşturdu ve taksim ettirdi. Bir de bizim Hasan Efendi'ye yaptırdılar. Yani bizi şöyle bir teftiş ettiler. Sonra ikametgâhımıza geri döndük.

Bugünüm de güzel geçti. Dün akşamüzeri kardeşim Reşat'tan bir kart aldım.

– Muharebeden mühim haberler gelmedi. Yalnız Çanakkale'de tayyarelerimiz Bozcaada önlerinde bulunan düşman donanmasına bombalar atmıştır.

– Avrupa harbi tabii halinde cereyan ediyor.

18 Mart 331, Çarşamba [31 Mart 1915], Bugün manevramız olduğu dün akşamdan haber verildi. Sabahleyin erken, saat beşte kale içerisinde toplandık. Manevra fırka içinde yapılacaktı. Çınarlıhan istikame-

tinde yola koyulduk. Takip ettiğimiz yol: Yedikule, Edirnekapı, Topkapı, Malta Hastanesi, Rami Kışlası, Çobanlıhan, nihayet Çınarlıhan'dır. Biz bu bölgeye girinceye kadar öğle olup geçmişti. Yolu altı saatte kat ettik. Orada manevramızı yaptık. Ondan sonra büyük bir meydanda toplandık. Kolordu Kumandanı Mehmet Ali Paşa burada bulunuyordu. Bütün fırkanın fotoğrafı alınacaktı. Fakat hava pek karanlık ve bulutlu olduğundan alınamadı. Dönüşe başladık. Gece saat yedi buçukta Yedikule'ye ikametgâhımıza varabildik. Bugün kat ettiğimiz yol 45 kilometredir. Yaptığımız manevra bu hesaba dahil değil. Fevkalade yoruldum. Ayaklarımın altı kabarmıştı. Pek halsiz bir şekilde uyudum. Zaten sabahtan biraz da keyifsizdim.

Yedikule'ye veda, çadır hayatı başlıyor

19 Mart 331, Perşembe [1 Nisan 1915], Sabahleyin erken gelen bir emir hemen Karadeniz sahiline hareket etmemizi bildiriyordu. Alelacele toplandık ve saat 11.30'da belirsiz bir yere doğru yola çıktık. Üç buçuk saat yol kat ettikten sonra Eyüp sırtlarında bir saat kadar bir mola verildi. Ondan sonra yine yola koyulduk. Artık küçük molalarla, durmadan yürüyorduk. Güzergâhımızda önümüze çıkan yerler eski eserlerdir. Büyük bir kemer ve bunu müteakip Kemerliburgaz [Kemerburgaz] denilen oldukça geniş Rum köyü. Bu köyün içerisinden gece geçtik. 1. Tabur burada kaldı. Biz yine yürüyoruz ve birer ikişer askerler artık kendini yol kenarlarına atıyordu. Çünkü dokuz saat olmuştu ki biz yol yürüyorduk.

Nihayet Petnahor [Horozluköy; 1958'den sonra Göktürk] denilen küçücük bir İslam köyüne vardık. Burası bizim ikamet yerimiz imiş. Saat de gece on olmuştu. Burada yalnız yüzbaşılar için küçük birer oda teda-

rik olunmuş. Askerler ise tamamen açıkta idi. Bu geceyi büyük bir ağaç altında açıkta, şiddetli bir rüzgârın altında titreyerekten geçirdim. Bu gece, hayatımda istisnai bir hatıra teşkil edecek. Bilmem bütün gece birkaç saat uyuyabildim mi? Gece yarısı yağmur da başladı. İşte yağmur, soğuk, rüzgâr altında geçen bir gece ne kadar hatıralarla dopdoludur. Gece yarısı soğuk ve yağmurun tesiriyle atlar ürküp araba askerler üzerinden geçerek dört beş askerin yaralanmasına sebebiyet verdi.

– Muharebeden gelen havadislerde Karadeniz'de Rus donanmasının Ereğli ve Zonguldak civarına 2000 kadar mermi attığı bildiriliyordu.

Başka kayda değer bir havadis yok.

20 Mart 331, Cuma [2 Nisan 1915], Bugün çadır hayatının ilk günü başlıyor. Sabahleyin soğuktan donmuş ve uykusuz bir halde kalktık. Yağmur yağıyordu. Bizi köy civarında bulunan bir ahıra hemen sevk ettiler. Birkaç saat orada oturduk. Sonra köyün meydanına çadırlar kurulmaya başladı. Biz de çadırımızı bir tarafa kurduk. Biraz fundadan ve çalılardan bir yatak yaptık. Baş çavuş, bölük emini ve ben üçümüz bir çadır kurduk. Bu gece de bu çadırda geceledik. Fakat üşümedim. Çünkü Tabur Kâtibi İhsan Efendi bana güzel bir gocuk verdi. Bunu başımdan aşağıya çekerek yattım. İyi bir uyku uyudum. Zaten uykusuzluğumun bir kısmını da gündüz İhsan Efendi'nin odasında biraz uyuyarak telafi etmiştim.

Burada gazete filan okuyamadığımdan muharebe hakkında hiçbir malumatım yok. Bu hayata henüz pek yabancı olduğumdan şimdilik hayran hayran etrafa bakıyorum. Bakalım gelecek daha neler gösterecek?

21 Mart 331, Cumartesi [3 Nisan 1915], Bugün askerler çadırlarını düzeltmekle ilgilendi. Biz de çadırı ga-

yet mükemmel bir surette yaptırdık. Yani bir çadır ne kadar intizama girebilirse hepsini yaptık. Hava soğuk olmakla beraber yağmursuz ve güzel. Fakat çadır içinde ateşsiz oturamıyoruz, çünkü üşüyoruz. Reşat Efendi'ye bir mektup yazdım. Bir adam bulabilirsem göndereceğim. Buradaki hayata da alışmaya başladım. Fakat rutubet pek fazla.

– Genel durumdan hiçbir malumat alamıyorum. Bu akşam subaylardan birine gelen bir gazete buldum. Bu gazete benim için pek ziyade kıymetli idi. Gazeteden şu malumatı alabildim: İngiliz filosu Hicaz sahilini bombardıman ediyormuş. Limni'de İngiliz filosu da yığınak yapıyormuş. Sulh hakkında Amerika heyetinin teşebbüsü iyi neticeler veriyormuş. Bu heyet barış anlaşmasının iki aya kadar imzalanabileceğini zannediyor.

Başka mühim bir havadis yok.

Ah benim şu yalnızlık çölünde geçen tek başına ve münzevi hayatım.

22 Mart 331, Pazar [4 Nisan 1915], Bugün hava güzel. Sabahleyin geç vakit uyandık, kalktık. Talim olmadığı için efradın her biri bir tarafa dağıldı. Kimi çamaşırla, kimi dikişle, kimi de temizlikle meşgul. Öğleye kadar çadırda otururak biraz kendimi dinledim. Çünkü iki gündür fevkalade yorulmuştum. İstanbul'a bir nefer gönderdik. Bununla Reşat Efendi'ye bir mektup gönderdim. Sonra Abdullah Efendi ile beraber Petnahor denilen küçük köyün etrafını gezmeye başladık. Evvela köyden görünen uzun bir köprüyü görmek istiyor, ecdadın bir canlı abidesi olan şu eski köprüyü incelemeyi arzu ediyorduk. Köprünün sağ başına varmak için bir koruluğu geçmek icab ediyordu. Biz de koruluğa daldık. Fındık ağaçlarından teşekkül eden bu koru fevkalade sık ve içerisinden yürünmesi hemen hemen imkânsızdı. Korunun muhtelif yerlerinde kömür ocaklarına

rastlanıyordu. Bir elimizde birer değnek olduğu halde sürüsünün arkasından ilerleyen bir çoban yahut karlar üzerinde yürüyen bir seyyah gibi durmadan fundalıkları yararak tepeye doğru yürüyor, köprüye yaklaşmaya çalışıyorduk.

Nihayet tarihi eserlerden olan bu muazzam köprüye [Uzunkemer] geldik. Altından şelaleler yaparak ufak bir çayın geçtiğini gördük. Hemen bu çay başına, en büyük şelalenin kenarına oturduk. Bu an bir akıntının derinliğine kapılıp vücutlarımıza derin bir rehavet, dimağımıza tatlı ve yumuşak bir sevinç hissi verdi. Şimdi her ikimiz de bu güzel çağlayanın gümüş köpüklü sularını süzerek kapanmaya hazır gözlerimizle asırlık taşların ılık sinesinde oturuyor, fakat uyumuyor belki bütün geçmişin tarihi hatıralarını, atalarımızın büyük azmini düşünerek geleceğin nasıl bir yükselme devresine girmesi gerektiğini düşünüyorduk. Evet, gayretli dedeler çalışmış, dağlardan sular indirerek ta İstanbul'un en susamışlarını onunla sulamış fakat biz bu büyük ve benzersiz fedakârlıkları unutarak bir tembellik uykusuyla uyumuşuz. Artık bizim öndeki çağlayan gibi bir serserilikle akıp giden şu ömrümüz artık faydalı bir gayeye doğru yürüsün. Yürüsün de muhterem ecdadın çalışan torunları olduğunu ispat etsin.

Bu köprü 500 metreden fazla bir uzunluğa sahip ve 50 gözlüdür.

– Gazete okuyabildim. Fakat kayda değer hiçbir şey yoktur.

23 Mart 331, Pazartesi [5 Nisan 1915], Bugün durmadan yağmur yağıyor, şiddetli bir rüzgâr ve üşütücü soğuk da bu yağmurun tesirini artırıyor. Talime çıkamadık. Ben çadırımızda oturarak kapıdan yağan yağmura bakıyor ve gelecek hakkında uzun uzun düşüncelere dalıyordum.

Bu sırada İstanbul'dan bir asker geldi. Sipariş ettiğim gazeteleri getirdi. Gazetelere göz gezdirmeye başladım. İlk gördüğüm şey *Mecidiye* kruvazörümüzün[17] Odesa sahillerinde torpile çarparak battığıdır. Bundan son derece üzüntü duydum. Çünkü bu kaza en güzel kruvazörümüzü bize kaybettiriyordu.

– Çanakkale'ye yaklaşan bir torpil gemisi bataryalarımız tarafından batırıldı.

Başka kayda değer bir havadis yok.

– Hayatım o kadar yalnızlık içinde geçiyor ki buna ben de hayret ediyorum. Daima çadırda oturuyorum. Bazen yağmur altında çadır etrafında biraz dolaşarak hava alıyor ve etrafı görüyorum. Askerlik hayatım ne kadar değişken safhalar gösteriyor!

24 Mart 331, Salı [6 Nisan 1915], Bugün yağmur hiç dinmedi. Durmadan yağmur ve sert bir rüzgâr yağmur damlalarıyla çadırımı dövüyordu. Bugün çadırdan hiç çıkmadım. Akşama kadar yatağıma uzanarak biraz kitap okudum. Ara sıra da çadırın kapısından etrafı seyrederek derin derin düşündüm. Evet, şu hayatı belki bir daha göremeyeceğim. Hakikaten pek istisnai günler yaşıyorum. Şöyle bir baktım altım çamur, üstüm yağmur ve her taraf su içinde. Çadırın ıslak yerleri içinde tenekeden yapılmış bir mangalın etrafına büzülerek şu hayatı düşündüm. Yarabbi, talihim bana ne garip günler, hayatın ne acayip safhalarını gösteriyor. Bugünkü hayatımdan hakikaten memnunum. Çünkü ilk devirlerdeki hayatı yaşıyorum. Sonraki devirlerde, yüzlerce asır evvelki hayatı aynen ve fiilen yaşamış oluyorum. Çadı-

---

[17] *Mecidiye* kruvazörü 3 Nisan 1915 günü Odesa'nın 15 mil açığında Rus mayınına çarparak battı. Haziran ayında Ruslar tarafından yeniden yüzdürüldü ve Prut adı verildi. 1918'de Sivastopol'de Almanlar tarafından el konularak Osmanlı Donanması'na iade edildi. 1925'te Gölcük tersanesinde yenilendi, 1952'de sökülmek üzere satıldı.

rım yağmur damlalarıyla dövülürken ben çadırımın içinde yaş toprak üzerine serdiğim bir ot minder üzerinde uzanarak pek şairane uyku uyuyorum ve kendimi bir çoban zannediyorum. Ailemden uzak olduğum için üzüntülüyüm. Fakat vatanım uğrunda şu çamurlar içinde yaşadığımdan dolayı memnunum.

25 Mart 331, Çarşamba [7 Nisan 1915], Bugün "keşif kolu kumandanı" sıfatıyla ve bir manga kuvvetiyle Odayeri–Akpınar köylerini ve bu köyler arasındaki yolları keşfe gönderildim. Ortalık tamamen çamur olmakla beraber hava güzeldi. Sabahleyin saat sekizde Petnahor'dan hareket ettim. İki buçuk saat sonra *Odayeri* köyüne vardım. Burada biraz istirahat ettim. Bu köyde alayımıza bağlı 3. Tabur ve ekmekçi müfrezesi bulunmaktadır. Buradan da hareket ederek Akpınar yolunu tuttuk. Bu yolları bilmediğim için rehberim elimdeki harita idi. Daima haritayı takip ederek yürüyorum. Bir buçuk saat sonra da Akpınar'a vardım. Akpınar'dan Karadeniz pek güzel görülmekte idi. Gerek Akpınar ve gerek Odayeri köyleri 30'ar hanelik birer İslam köyü olup halkının tamamı muhacirdir. Akşam geç vakit Petnahor'a döndük ve gördüklerimi bir rapor ile Mümtaz Bey'e takdim ettim. Bugün hakikaten faydalı geçti ve hayatımda ilk defa Karadeniz'i gördüm.

26 Mart 331, Perşembe [8 Nisan 1915], Bugün hava yine güzel: Ordugâhın yerini değiştirip bu defa ordugâhı çiftliğin kuzeydoğusuna yüksek bir sırt üzerine aldık. Çünkü eski ordugâhın bulunduğu mahalde yağan sürekli yağmurlar dolayısıyla su çıktı. Ben akşama kadar çadırları düzeltmek ve etraftaki çukurları düzeltip kazdırmak ile meşgul oldum.

– Biraderim Şahab'a *Şermin* ve *Edirne Muhasarası* adlı kitapları posta ile gönderdim.

– Hüdai Bey'e, Raşit Efendi'ye birer kart yazıp otele gönderdim.

– Gazete okuyamadığımdan savaşın durumuna dair hiçbir malumatım yoktur.

– Bugün resmen çavuşluğa terfi ettim.

27 Mart 331, Cuma [9 Nisan 1915], Bugün hava güzel, hatta biraz da sıcak. Cuma olduğu için sabahleyin biraz geç kalktım. Fakat askerler yine meşgul, yani yol yapmak için sevk edildiler. Akşama kadar yalnız dolaşmak ve gezmekle vakit geçirdim.

– Akşamüzeri Abdullah Efendi İstanbul'dan geldi. Bütün mektuplarımı getirdi.

İzmir'den pederden, kardeşim Şahab'dan bir mektup vardı. Bir de arkadaşlardan Raşit, Panayot, Hilmi, Hüdai Efendilerden birer pusula gönderilmişti. Zeki Bey de İstanbul'a gelmiş. O da bana bir kâğıt göndermişti. Dayım Hakkı Bey İstanbul'da imiş. Yakında İzmir'e uğrayacakmış.

– Gazetelerin hepsini okudum. İngiliz gemilerinden Enez körfezine asker çıkarılmaya teşebbüs edilmiş ise de geri püskürtülmüşler.

Başka kayda değer bir havadis yoktur.

28 Mart 331, Cumartesi [10 Nisan 1915], Bugün hava güzel. Sıcak adeta yakıyor. Vaktimi ekseriya mektup yazmakla geçirdim. Pedere, Ödemişli Hafız'a, Hüseyin Efendi'ye, Reşat'a, Yaşar Efendi'ye birer mektup yazıp gönderdim.

Akşamüzeri yüksek bir tepeye çıkarak oturdum. Şöyle ufukları ve geniş ovayı seyrederek derin derin düşündüm. Şu yapayalnız hayatıma baktım.

Bugün çadırda oturmak ve dolaşmakla vakit geçirdik. Çünkü askerler ordugâhın düzenlenmesiyle meşgul.

– Muharebeden gelen havadislerde Karpatlar'da pek şiddetli muharebeler olduğunu ve bu muharebelere 24 Avusturya ve 6 Alman kolordusunun katıldığını bildiriyorlar.

– İngilizler Bozcaada'ya yığdıkları askeri Mısır'a gönderiyorlar. Bu hal Boğazlar'ı tekrar zorlamaktan vazgeçtiklerini anlatıyor.

– Suriye sahilinde bir bölgeyi İngiliz donanmasının iki saat kadar bombardıman ettiği bildiriliyor.

Başka kayda değer bir havadis yoktur.

29 Mart 331; Pazar [11 Nisan 1915], Bugün hava yağmurlu. Aralıklarla yağmur yağıyor. Askerler ordugâh mahallini düzenleme ve temizlemekle meşgul. Biz de çadırda kitap okumakla ve istirahat etmekle vakit geçiriyoruz.

Muharebeden hiçbir havadis alamadık. Çünkü gazete okuyamadım. Akşamüzeri hava açıldı. Biz de Mülazım-ı evvel [üsteğmen] Şevket Bey'le bir bahçe düzenledik.

Bugünlerim fevkalade rahat ve huzurlu geçiyor. Hayatımdan memnunum. Temenni ederim ki şu hayat tarzı devam etsin.

30 Mart 331, Pazartesi [12 Nisan 1915], Bugün hava fevkalade güzel. Ilık bir güneş etrafı ısıtıyor. Yine askerler ordugâhın temizliğiyle meşgul. Ben de Bölük Kumandanı Mümtaz Bey'e bir bahçe planı yapıyorum. Askerlere çim getirterek güzel bir bahçe düzenlemeye başladım. Akşama kadar bununla ilgilendim ve yine güzel bir hayat geçirdim.

– Gazete okuyamadığım için savaş durumları hakkında malumatım yok.

31 Mart 331, Salı [13 Nisan 1915], Bugün Martın son günü. Geceden beri durmadan yağmur yağıyor. Fa-

kat gece gelen bir emirde bugün manevra yapılacağı bildiriliyordu. Sabahleyin erken kalktık. Hazırlandık ve kırmızı nişanlarımızı taktık. Fakat yağmur bir taraftan durmaksızın yağıyor, manevramıza engel olmak istiyordu. Fakat emir kati idi. Hatta fırka kurmay subayları bir gün evvel gelip Pirgos [Kemerburgaz] köyünde kalmışlardı. Bu yağmur altında harp düzeni olup ondan sonra bütün tabur Petnahor köyünün kuzeyinde meydanlıkta toplandık. O sırada fırka kurmay subayları da teşrif ettiler. Fevkalade bir çamur ve yağmura rağmen Çiftalan sırtlarına doğru yolu tuttuk. Bata çıka ilerliyor, dik ve sarp bayırları ormanları yararak inip çıkıyor, adeta yuvarlanıyorduk. Hareketimizden itibaren sekiz saat devam eden bu manevrayı başarıyla bitirdik. Fakat biz de baştan aşağıya tümüyle ıslandık. Sonra Çiftalan'ın geniş çayırında toplandık. Buraya manevramızı seyir eden Von Der Goltz Paşa Hazretleri,[18] Vehbi Paşa Hazretleri ve diğer kurmay ve yüksek rütbeli subaylar geldiler. Subayları toplatıp yapılan manevra hakkında görüşmede bulundular ve eleştiri konusu yapılan noktalarını Vehbi Paşa bildirdi. Genel itibariyle manevra iyi olmuştu ve subaylara teşekkür edildi. Artık geri dönüş

---

[18] Colmar von der Goltz (1843-1916) Osmanlı ve Alman ordularından mareşal rütbesi almış olan Prusyalı asker. Von der Goltz, Haziran 1883'te binbaşı rütbesindeyken askeri müşavir olarak orduyu modernleştirme çalışmalarına katkıda bulunmak için İstanbul'a geldi. Askeri okullarda köklü reformlar gerçekleştirdi. Von der Goltz, Bağdad tren yolunun inşa edilmesini de destekledi. 1897 yılında korgeneral rütbesiyle Almanya'ya geri dönen Goltz Paşa, 1908 yılında tekrar Osmanlı ordusuna döndü. 1911 yılında mareşal rütbesini alarak Osmanlı ordusunun kurmay başkan yardımcılığına kadar yükseldi. Birinci Dünya Savaşı'nda Irak'taki 6. Ordu Komutanlığı verildi. İngiliz Mezopotamya ordusunu Kut-ül-Amare'de kuşatma altına aldı. Kuşatmanın başarılı olduğunu göremedi ve 19 Nisan 1916'da Bağdad'da tifüs nedeniyle oluşan yüksek ateş sonucu vefat etti. Mezarı İstanbul'dadır.

emri verilmişti. Biz de Çiftalan–Petnahor yolunu tuttuk. Yüksek meşe ve karaağaçlardan oluşan beylik koruya girdik. Bu koru tam bir saat devam etti. Fevkalade güzel olan bu korudan geçerken halsiz düşen vücudum bana korudan azami derecede istifade ettiremiyor, koruyu sakin bir dimağ ile seyredemiyordum. Ayaklarım adeta birbirine dolaşıyor, her an düşecek gibi sendeliyordum. Nihayet Petnahor'a ordugâhımıza vardık. Hemen ıslak olan elbiselerimizi değiştirdik ve biraz yemek yiyip yattık.

– Muharebeden yine hiçbir malumat alamadım.

1 Nisan 331, Çarşamba [14 Nisan 1915], Hava bugün de yağmurlu. Bazen yağıyor, bazen açılıyor. Dünkü yorgunluğumuzu çıkarmak için bugün çadırda istirahat ediyorum. Akşamüzeri biraz yüzbaşımız Mümtaz Bey'in bahçesini tamamlamak için uğraştım. Bu sırada Alay Kumandanı Talat Bey de geldiler. Bahçenin kenarına oturup bizi seyrettiler. Toprağıyla bir alıç fidanı çıkarıp bahçenin ortasına diktim. Bugün de hayatım rahat geçti. Muharebeden hiçbir malumat alamıyorum. Çünkü gazete gördüğüm yok.

Çanakkale haberleri artıyor

2 Nisan 331, Perşembe [15 Nisan 1915], Bugün İstanbul'a gitmek istiyorum. Fakat dünkü yağmurdan her taraf çamur içinde olduğu gibi geceden beri de devam etmişti. Bir rüzgâr da adeta çadırı alıp götürecek. Bunun için İstanbul'a gitmekten vazgeçtim. Akşama kadar dolaşmakla vakit geçirdim. Biraz da kitap okudum. Akşamüzeri hava güzelleşti. Rüzgâr durdu. Bilhassa akşam hava pek güzelleşti. Biz de çadırda toplandık. Bir taraftan askerler türkü söylüyor, bir kısım tanbura çalıyor, her biri bir havada gidiyordu. Kurbağaların gürültüsü

bu naralara ilave oluyordu. Çadırdan bu bir saatlik mesut hayatı dinledim. Tabii yarın meçhul idi. Bugün gazete okudum.

– Bir telgrafta Çanakkale önündeki düşman donanmasının belirsiz bir yere doğru hareket ettiği bildiriliyordu.

– Karpatlar'da bütün şiddetiyle devam eden Rus hücumları ve taarruzu durdurulmuştu. Ruslar yalnız bu muharebede 5000 telef vermişlerdi.

Başka kayda değer bir haber yoktur.

3 Nisan 331, Cuma [16 Nisan 1915], Bugün hava fevkalade güzel. Her tarafta bir bahar güzelliği var. Mümtaz Bey'in bahçesini tamamladım. Ondan sonra oturup Zeki Bey'e, Şahab'a, Reşat Efendi'ye, Panayot Efendi'ye birer kart yazıp İhsan Bey kardeşimiz vasıtasıyla postaya gönderdim. Akşamüzeri de biraz gezinmekle vakit geçirdim.

– Gazete okudum. En mühim havadis Hindistan isyanının gittikçe büyümesinden ibarettir. Resmi hiçbir açıklama yoktur. Karpat harpleri düşmeye başlayan karlar dolayısıyla duraklamaya uğramıştır. Batı cephesinde Fransız ve İngiliz hücumu bütün şiddetiyle devam ediyordu. Fakat her hücum başarısızlıkla neticeleniyor.

Bugünüm de mesut geçti. Yeknesak bir hayatım var. Geceleri çakalların havlamalarını dinlemekle vakit geçiriyorum.

4 Nisan 331, Cumartesi [17 Nisan 1915], Bugün hava yine güzel. Sabahleyin talim için hazırlandık ve talime çıktık. Ordugâhımızın alt tarafında saat 11'e kadar talimle uğraştık. Ondan sonra ordugâha geldik. Akşama kadar hiçbir şey yapmadık. Öğleyin biraz çadırda uyumuşum. Çünkü hava yakıyordu. Akşamüzeri de ordugâhın yollarını yaptırtmaya başladık.

– Gazeteleri okudum. Çanakkale'ye bir düşman zırhlısı tarafından yarım saat kadar ateş edilmiş ise de verilen karşılık üzerine düşman zırhlısı hasarlı olarak çekilip gitmiştir.

– Rus filosu Ereğli ve Zonguldak'ı ikinci defa olarak bombardıman etmiştir.

– Avrupa harbi tabii halinde cereyan ediyor.

5 Nisan 331, Pazar [18 Nisan 1915], Bugün havanın güzelliği devam ediyor. Talime çıkılmadı. Ben 8. Bölük yüzbaşısının bahçesini düzenlettirdim. Yani ben takip ediyordum. Akşama kadar orada zabit vekili Abdurrahman Efendi ile oturduk. Öğle hava sıcaktı. Biraz uyudum. Biraz da kitap okudum. Bugünüm de diğerleri gibi sade ve rahat geçti.

– Gazete okudum. Resmi açıklamada Çanakkale boğazını geçmek isteyen bir İngiliz denizaltısının batırıldığı ve mürettebatının esir edildiği bildiriliyordu.[19] Yine bir düşman gemisi topçularımız tarafından hasara uğratılmıştır. Avrupa harbi tabii halinde cereyan ediyor. Başka kayda değer bir havadis yoktur.

İki gecedir rüyamda şehit masum muhterem kardeşim Arif'i görüyor, sabahlara kadar onun hayaliyle, tatlı ve kardeşçe lisanıyla uğraşıyorum. Ah kardeşim Arif sen öldün, artık ağabeyine hayat haram olsun.

6 Nisan 331, Pazartesi [19 Nisan 1915], Bugün hava güzel. Talim yok. Çünkü bütün askerler yol yapmak için gitti. Ben de yüzbaşı beyin bahçesini tamamlamak için 8. Bölüğe gittim. Asker çıkartıp çim getirmeye gönderdim. Bir kısmı da bahçe yerini düzeltiyordu. Akşamüzeri bahçe kısmen tamamlandı.

---

[19] *E 15* denizaltısı 17 Nisan 1915'te batırılmıştır.

Öğleyin Abdullah Efendi ile beraber silah atış meydanına gittik. Orada kurulan portatif çardak altında oturan takımları seyrettik. Birkaç saat eğlendik ve nişan attık. Bugünüm de mesut geçti.

– Muharebeden gelen havadislerde Rus hücumunun artık tamamen başarısız kaldığı bildiriliyordu. Başka kayda değer bir havadis yok.

– Akşam Osman Efendi otelden mektupları getirdi. Bu mektupların biri Nadir'den diğeri Şam'dan Tayyip'ten geliyordu.

7 Nisan 331, Salı [20 Nisan 1915], Bugün hava güzel. Askerler yol yapmaya gitti. Ben de akşama kadar çadırda roman okumakla vakit geçirdim. Gündüz biraz 8. Bölüğe giderek kısmen tamamlanan tertip bahçesini tümüyle tamamladık.

– Muharebeden mühim bir havadis gelmedi. Resmi açıklamada bir şey yok. Avrupa harbi tabii halinde devam ediyor.

– Bizim *Demirhisar* torpidomuz[20] İzmir'den çıkan bir İngiliz nakliye vapurunu torpilledi. Fakat kendisi düşman donanmasının tazyikine maruz kalarak Sakız önünde kaptan torpidoyu havaya uçurup askerleri Sakız'a çıkardı. Başka kayda değer bir havadis yoktur.

8 Nisan 331, Çarşamba [21 Nisan 1915], Bugün askerler yine yol yapmaya gitti. Ben çadırda yatağımın üzerine uzanarak Mehmet Rauf Bey'in *Eylül* adlı romanını okumakla vakit geçirdim.

---

[20] Mürettebatı Türk, komutanı Alman Von Fricks olan *Demirhisar* torpidobotu 15 Nisan 1915 günü İngiliz nakliye gemisi Manitou'ya iki torpido gönderdi ancak ikisi de patlamadı. İngiliz gemisinde çıkan panik nedeniyle suya atlayan yüze yakın denizci boğuldu. Olayın ardından İngiliz destroyerleri tarafından sıkıştırılan Demirhisar, Sakız adası kıyısında karaya oturdu ve İngiliz savaş gemileri tarafından tahrip edildi.

– Reşat'tan bir kart aldım.

– Resmi açıklamada iki düşman torpidosunun Çanakkale önünde batırıldığı bildiriliyordu.

– Avrupa harbi tabii akışında.

Başka kayda değer bir havadis yok.

– Bugün hakikaten pek güzel bir gün geçirdim. Yarın da inşallah izinli olarak İstanbul'a gideceğim.

9 Nisan 331, Perşembe [22 Nisan 1915], Bugün sabahleyin erkenden izinli olarak İstanbul'a gitmek üzere ordugâhtan hareket ettim. Hasan Efendi ile beraber yolu kat etmeye başladık. Telsiz telgraf istasyonunda bir manda arabası bularak arabaya bindik. Ta Silahtarağa'ya kadar araba ile geldik. Silahtarağa'dan bir sandala binerek Eyüp'e geldik. Eyüp'ten vapurla Köprü'ye indik. Doğru Sirkeci'ye gittim. Hüdai, Reşat Beylerle görüştüm. Şükrü Efendi de Bursa'dan gelmişti. Onunla da görüştüm. Bursa hakkında oldukça ayrıntılı bilgi aldım. Akşam da Panayot ve Hilmi Efendilerle görüştüm. Gece Şark Oteli'nde kaldım. Güzel bir gece geçirdim.

– Gazetelerde mühim hiçbir havadis yoktur.

– Dayımı sordum, Hicaz'a gitmiş.

10 Nisan 331, Cuma [23 Nisan 1915], Bugün erken kalktım. Raşit Efendi geldi. Onunla görüştüm. Keza diğer arkadaşları da gördüm. Bir mektup yazıp Şükrü Efendi vasıtasıyla Yaşar Efendi'ye gönderdim. Sonra Nazmi ve Reşat Efendilerle birlikte Köprü'ye gelip vapurla Eyüp'e geldik. Biraz Eyüp'ün kabristanları arasında dolaştık. Ondan sonra sandalla Silahtarağa'ya ve Çobançeşme'ye kadar geldik. Orada biraz oturduk. Buraya kadar Reşat ve Nazmi Beyler beni yolcu etmeye gelmişlerdi. Sonra ben bir hayvan bularak ordugâha gelmek üzere onlardan ayrıldım. Onlar da Şişli yoluyla yerlerine döndüler.

– Bugünüm de pek güzel geçti.
Muharebeden bir haber yok.

11 Nisan 331, Cumartesi [24 Nisan 1915], Bugün hava güzel ve sıcaktı. Bizim Üsteğmen Şevket Bey'in çadırının önüne bir sebze bahçesi hazırlamakla uğraştık. Bugün güzel bir hayat geçirdim. Gazetelerde hiçbir havadis yoktur.

Ölüme hazırlanıp bu halde bekliyorum

12 Nisan 331, Pazar [25 Nisan 1915], Sabahleyin sıcak bir hava ile kalktık. Şevket Bey ile birlikte sebze bahçesiyle ilgileniyorduk. Öğleden evvel şiddetli top sesleri işitiliyordu. Biz bunları manevra sanıyorduk. Tam bir rahatlıkla bahçemizle uğraşıyorduk. Birdenbire topların sedası şiddetlendi. Muhtelif çapta topların sesleri geliyordu. O sırada tertip yüzbaşısı koşarak geldi ve "Silah başına!" emrini verdi. Hemen bölüklerde bir faaliyet başladı. Herkes eşyasını topluyor, çadırlar sökülüyor, zorlukla cephaneler yükleniyordu. Bütün bu işler bir saat zarfında tamamlanarak bir saat sonra zorlu bir yürüyüşle Karadeniz sahiline doğru Odayeri'ne (Kemerburgaz) doğru hareket ettik. Zorlu bir yürüyüşle 1 saat 20 dakikada Odayeri'ne vardık. Orada da tabur hazırlanmış, makineli tüfekler tayyare aramak üzere semaya doğru kurulmuş bekliyorlardı. Biz de bekledik.

Yarım saat sonra 1. Tabur da yetişti. Üç tabur akşama kadar burada bekledik. Fakat korkak düşman 20 parça donanma ile gelerek Boğaz'a beş on gülle savurduktan sonra hemen kuzeye doğru kaçıp gitmiş. İlerdeki kollarımız tarafından bu hal görülerek bize telgrafla bilgi verildi. Akşamüzeri tekrar ordugâha döndük.

– İşte bugünümüz böyle fevkalade olarak geçti. İyice de yorulduk.

– Gazetelerde kayda değer hiçbir şey yoktur.

Akşam bu yorgunlukla hemen uyudum. Yarın bahçemizi tamamlayacağız.

– İşte hayatım belki böyle bir gün aniden ortaya çıkacak bir harp ile sönecek. Fakat bu hayatı ben düşmanlara pek pahalıya satacağım. Bunun için her gün ölüme hazırlanıp bu halde bekliyorum. Fakat birçok kimseler öldürmeyince ölmeyeceğim.

13 Nisan 331, Pazartesi [26 Nisan 1915], Geç vakit kalktım. Sabahleyin hazırlanıp talime çıktık. Ordugâhın alt tarafındaki meydanlıkta talimle meşgul olduk. Şevket Bey bana seferber mevcutlu bir takım yaptırdı. Bu takımın tertip ve taksimini bitirdikten sonra takımın tüm yanaşık ve dağınık nizam talimlerini yaptırdım. O da teftiş etti. Sonra bölüğü toplayıp ordugâha getirdim. Öğleden sonra tabur yaveri Fazıl Bey'in çadırının önüne bir tertip bahçesi planı hazırladık. Akşama kadar onunla ve Şevket Bey'in sebze bahçesinin ziraat işleriyle uğraştım. Akşam pek yorulmuştum.

– Gazeteler dünkü bombardımanı yazıyorlardı.

Avrupa harbi tabii akışında devam ediyor.

Başka kayda değer bir şey yoktur.

Düşman askerleri Gelibolu'da

14 Nisan 331, Salı [27 Nisan 1915], Cülus-ı Hümayun [Padişahın tahta çıkışı] ve Fransız ve İngiliz donanmasının Çanakkale'ye asker çıkardığı tarih.

Bugün padişahın tahta çıkma günü olması dolayısıyla talim yok. Bütün askerler istirahatta. Öğleye kadar *Eylül*'ü okuyup bitirdim. Öğleden sonra İhsan Bey ile beraber Uzunkemer'e çağlayanın başına oturmaya gittik. Burada iki saat kadar oturduk. Hazin birkaç şiir okuduk. Hep sönmüş emelleri yâd eden bu şiirler bana

daima muhterem kardeşim Arif'i hatırlatıyordu. Akşamüzeri geç vakit ordugâha geldim. Çadırda arkadaşları derin bir sevinç sarhoşluğu içinde buldum. Padişahın [Vahdettin] tahta çıkması sayesindeki serbestliğin sevinci her defa biraz daha şiddetleniyor, artık her kafadan bir seda, bir homurdanma, bir anlamsız çığlık çıkıyordu. Çadırın sessiz havası şimdi böyle bazen yükselen, bazen susan, bazen ağızda çiğnenen karlı havaların düzensiz gürültülerine şahit olurken, dışarıda toplanan askerler Anadolu türküleri söylemekle meşguldü. Çadır önünde yanan meşaleler askerlerin yüzlerine bir aydınlık alevi serperken mühim bir müjde geldi: Çanakkale'ye çıkan düşman askeri denize dökülmüş. Bu haber mevcut şenlikle yeni bir hayat, iki misli bir mutluluk hissi verdi. Artık herkes hopluyor, oynuyor, Anadolu kıyafetleri taklit edilerek türlü oyunlar yapılıyordu.

Şöyle bir köşeye çekilerek hep bu hayata bakıyor, bu hali derin derin inceleyip araştırarak herkesin gözünden kalbinin derinliklerindeki inancı okumak istiyordum. Evet, bütün bu çeşit çeşit yüzler, bu açık yüzlü, tebessüm eden, kahkaha atan çehreler bazen hiçbir mana ifade etmiyor, bazen de tatlı acı hatıralar uyandırıyordu.

Köy kahvesinden bulunan kırık plaklı bir gramofon çatırtı halinde bu uyku basmış dimağları titrek ve kederli sesleriyle ister istemez susturuyor, kendisini dinlemeye çalışıyordu. İşte bu gece de böyle gürültüler, hoplamalar içinde geçti.

– Düşman Çanakkale'nin batı tarafına asker çıkarmış. Fakat çıkarılan bu askerin Kumkale civarına çıkanları 200 esir ve 400 ölü verdirilerek denize sürülmüştür.

Bu cülûs iki bayramı birden yaşatıyordu. Böyle mesut günlerin tekrarını arzu eder, bu şenliklerin daha temkinli olmasını temenni ederim.

15 Nisan 331, Çarşamba [28 Nisan 1915], Fransız ve İngiliz donanmasının Çanakkale'ye çıkardığı askerin kahredici bozgunu.

Bugün hava biraz yağmurlu. Sabahleyin bütün bölüğümüz askerleri yol yapmaya gittiler. Ben de çadırda yalnız başına kitap okumakla vakit geçirdim. Öğleyin bana koşarak bir gazete getirdiler ve bir de ilave takdim ettiler. Bu gazete ve ilavede şu müjdeli haber mevcuttu:

Düşman Çanakkale boğazının Gelibolu yarımadası civarında üç noktaya asker çıkarmış, Allah'ın yardımıyla bu büyük kısmı süngü hücumuyla def edilerek denize dökülmüş ve bir kısmı da kendi kendine esir olarak teslim olmuştur. Yalnız Kabatepe'de düşman dört liva [tugay] kuvveti perişan edilip denize dökülmüştü. Boğaz'ın Kumkale civarına çıkarılan asker de sahile sürülmüştür. Bir nakliye gemisi batırılmış, asker dolu on mavna batırılmış ve bir kruvazör tahrip edilmiştir.

Bu büyük galibiyet hepimize sonsuz bir sevinç bahşetti.

16 Nisan 331, Perşembe [29 Nisan 1915], Bugün hava güzel. Biz de çadırda kitap okumakla vakit geçiriyoruz. Nadir Efendi'ye bir mektup yazıp gönderdim. Akşam Abdullah Efendi otelden mektuplarımızı getirdi. Yalnız Şahab'dan bir kart gelmiş. Bir de maaşım gelmiş, fakat alamamışlar.

– Gazeteler dünkü Çanakkale galibiyetinden ayrıntılar veriyorlar ve muharebenin Çanakkale'de şiddetli devam ettiğini bildiriyorlar.

– Fransızların *Leon Gambetta* zırhlısı Avusturya denizaltısı tarafından torpillenerek batırıldı.

– Avrupa harbi bütün şiddetiyle devam ediyor. Almanlar batı cephesinde durmaksızın taarruza geçmişler. Başka kayda değer bir havadis yok.

17 Nisan 331, Cuma [30 Nisan 1915], Bugün havada ilkbahar güzelliği vardı. Bütün arkadaşlarla çadırda otururak görüştük ve kitap okuduk. Öğleden sonra etrafı dolaşarak vakit geçirdik. Bugünkü hayatım da rahat ve pek mesut geçti. Akşamüzeri Raşit Efendi'den bir kart aldım.

– Çanakkale'de düşman inatla sabretmeye çalışmakla beraber Kumkale'ye çıkan düşman tamamen sürülmüş, Anadolu toprağında düşman askeri kalmamıştır. Yalnız Kabatepe'de bulunan düşman henüz sahilde bulunuyorlar. Tarafımızdan daima hücuma maruz kalıyorlar.

– Fransızların *Jan Dark* [*Jeanne d'Arc*] zırhlısı topçularımız tarafından vurularak savaş hattından çıkmıştır.

– Avrupa harbi tabii akışında gidiyor.

Başka kayda değer bir havadis yoktur.

– Padişahımız Sultan Mehmet Han Hazretlerine bugün 'Gazi' namı verildi ve Ayasofya'da büyük bir alay töreni yapıldı.

18 Nisan 331, Cumartesi [1 Mayıs 1915], Bugün silah atışına gittim. Öğleye kadar orada Abdullah Efendi ile beraber bir çadır kurup kitap okumak ve nişan etmekle vakit geçirdik. Öğleden sonra çadıra gelip bir uykuya yattım. Tam akşama kadar uyumuşum. Akşamüzeri uyandım. Gazete okudum. Bugünkü hayatım da pek mesut geçti.

– Gazetelerdeki resmi açıklamada düşmanın Saros körfezine de asker çıkarmaya teşebbüs etmiş ise de başarılı olamadığı bildiriliyor. Çanakkale'de muharebe devam ediyor.

– Reşat'tan bir kart aldım.

Başka kayda değer bir havadis yoktur.

19 Nisan 331, Pazar [2 Mayıs 1915], Petnahor'a veda

Şu dakikada ordugâhta büyük bir faaliyet mevcut. Askerler çantaları sarmak, çadırları çıkarmak ve eşyayı toplamakla meşgul. Artık Petnahor'a elveda ediyoruz. Seri bir şekilde belirsiz bir adrese, büyük ihtimalle Çanakkale'ye doğru hareket ediyoruz. Eşyalarımı topladım. Çantamı hazırladım. Kütüklerimi belime ve silahımı omzuma alarak harekete hazırlandım. Hazin bir bakışla şu bir aylık hayatımı saklayan şu ordugâha baktım ve ayrıldım. Artık gidiyoruz. Köye geldik. Bütün bölükler köyde toplanmışlardı ki şiddetli bir top sesi kulakları tırmalıyordu. Beş dakika sonra işittik: Rus donanması gelmiş, Boğaz'ı bombardıman ediyor ve Boğaz topları bombardımana karşılık veriyordu. Bu bombardıman tam bir buçuk saat devam etti. Siperde bir buçuk saat bekledik. Sonra İstanbul'a doğru hareket ettik. Kemerburgaz'da biraz istirahattan sonra yokuşu tırmanmaya başladık. Güneş bütün şiddetiyle yakıyor. Her tarafımızdan durmadan ter damlıyordu.

Telsiz telgraf istasyonuna kadar geldik. Orada büyük bir mola verildi. Hepimiz kendimizi bir tarafa attık. Dinlenmeye başladık. O sırada da ansızın bir emir aldık: Yedikule'ye hareket! Hemen hareket edeceğimiz sırada ikinci bir emir geldi: Geriye dön! Evet, artık tekrar geriye gidiyor, Petnahor'a dönüyorduk. Büyük bir yorgunlukla eski ordugâha, Petnahor'a döndük. Güneş batarken ben de tekrar bu tanıdık dağlarımızı gözlerimle süzüyordum.

– Muharebeden gelen havadislerde, Çanakkale'de muharebenin devam ettiği ve iki denizaltının Çanakkale önünde batırıldığı,[21] düşman sahilde tel örgüler yapmış

---

[21] 30 Nisan 1915'te Avustralyalı *AE 2* Marmara'da Karaburun açıklarında Sultanhisar'ın ateşiyle, 1 Mayıs'ta Fransız *Q 84 Joule* Kepez açıklarında mayına çarparak batmıştı.

ise de sahilden 500 metre ileriye gelemediği bildiriliyordu. Saros körfezine asker çıkarmaya teşebbüs etmiş ise de başarılı olamadığı bildiriliyordu.

– İstanbul'a birkaç kafile esir ve gazilerimiz geliyorlar. Kahraman gaziler hastanelere yerleştiriliyor ve gazeteler bu gazilerle olan röportajları yayınlıyorlardı.

20 Nisan 331, Pazartesi [3 Mayıs 1915], Dünkü yorgunluğun etkisiyle sabahleyin geç vakte kadar uyumuştum. Uyandığım vakit "Silah başı!" emrini işittim. Askerler çadırları söküp, çantaları hazırladı ve silahları çattı. Öğleye kadar böyle bekledik. Öğleden sonra silahları alıp talime çıktık. Biz talim meydanına gittik. Rus donanmasının şiddetli bombardımanı başladı. Top sesleri durmadan yağıyor ve bu sesler Kilyos, Çiftalan, Akpınar taraflarından geliyordu. Hemen ikinci bir emir aldık. Odayeri'ne hareket! Zaten sabahtan hazırlanmış olduğumuzdan harekete başladık. Akşam geç vakit Odayeri'ne doğru ilerlemeye başladık. Gece saat alafranga 8.30'da Odayeri'ne vardık. Bir bayıra çadırları kurduk. Gece karanlık içinde elimizde elektrik fenerleri bir taraftan çadırlar kuruluyor, bir taraftan askerler küme küme toplanmış ateş yakarak ısınıyor. Ben de yanan ateşlerden birinin başına oturdum ve şu hayatı düşünmeye başladım. Gece biraz soğuk olmakla beraber havada derin bir durgunluk var. Askerler bir çay pişirip bana verdiler. Çay içtim ve ta gece 12'ye kadar bu ateş başında oturarak derin derin şu hayatımı düşündüm. Sonra yattım. Çadırımız portatif olduğundan maktaî müselles [kesik üçgen] şeklinde idi. İçeriye girerken emekleyerekten girmek ve artık kımıldanmamak icap ediyordu. İnce kaputumu arkama giydim, kalın olanı üzerime örttüm. Bir beyliği de altıma serdim. Ceketimi çıkararak yastık yaptım ve böylece pabuçlarım ayağımda olduğu halde yattım. Fakat acaba uyumak mümkün

mü? Kuru toprağın kemiklerimi ağrıtan tümseklerini ihmal etsem bile şiddetli gece ayazının dondurucu soğuğu her tarafımızı titretiyor. Ayaklarım pabuç içinde, zangır zangır titriyordu. Üşüdükçe büzülüyorum, büzüldükçe üşüyorum. İşte böylece sabahı yaptım.

21 Nisan 331 Salı [4 Mayıs 1915], Titreyen vücudumla sabahleyin erkenden kalktım. Uyandım demeyeceğim çünkü bütün gece hiç uyumadım! Başımda kocaman bir ağırlık hissediyorum. Biraz oturdum. Halen vücudum titriyor ve soğuğun mirası olarak öksürüyordum. Öğleye doğru hava biraz ısındı. Ben de hemen güneşin altına ve bir düz toprak üzerine uzanarak uyudum. Bu ılık güneş altında iki saat kadar uyumuşum. Uyandım. Biraz yoğurt buldurup ekmek yedim. Sonra gidip içinde kiraz ve erik ağaçlarından oluşan bir bahçe içine girip oturduk. Top sesleri yine derinden derinden işitilmeye başladı. Fakat artık bu tanıdık sedalara alıştığımızdan top sesleri hiç etkilemiyordu. Burada akşama kadar oturduk ve derin derin düşünerek geleceği düşünüyordum. İki gündür gazete okuyamadığımdan muharebe hakkında hiçbir malumatım yok. Fakat herhalde Çanakkale'de şiddetli muharebelerin olduğunu zannediyorum.

Dün Reşat Efendi'ye bir mektup gönderdim.

Akşam oldu. Çadırlar kurulmaya başladı. Ben de baş çavuş Sait Efendi ile beraber kendimize bir çadır kurdurdum.

İçerisine girip şu hatıratımı yazmaya başladığım esnada idi ki ansızın "Silah başına!" emri verildi. Henüz kurulmuş olan çadırlar tekrar sökülmeye, çantalar hazırlanmaya başladı. On dakika içinde her şey hazır olmuştu. Artık gidiyoruz. Fakat nereye, bunu kimse bilmiyordu. Bir aralık Çanakkale'ye gittiğimiz anlaşıldı. Evet, artık Çanakkale'ye, düşmanla muharebeye gidi-

yorduk. Tabii Odayeri'nden gece hareket etmiş olduğumuzdan doğru İstanbul'a gidemezdik. İki saat sonra Petnahor'a vardık. Hemen bu eski ordugâhımıza çadırları kurup bu geceyi burada geçirdik. Yarın erkenden, sabahleyin gideceğiz.

– Gazete okudum. Çanakkale'de düşmanın ilerleyemediği aynı mahalde, sahilde sıkışıp kaldığı bildiriliyordu. Muharebe devam ediyor.

– Avrupa harbinde Almanlar doğu cephesinde büyük bir başarı kazanmıştır. Rus harp cephesini birkaç noktadan yarmışlardır.

Başka kayda değer bir havadis yoktur.

Çanakkale'ye gidiyoruz

22 Nisan 331, Çarşamba [5 Mayıs 1915], Petnahor'a ikinci veda

Evet, bugün Petnahor'dan artık hakikaten gidiyoruz. Geriye dönmek ihtimalini hiç düşünemiyorum. Şimdi Yedikule'ye gideceğiz. Oradan da Çanakkale'ye hareket edeceğiz. Sabahleyin kalktık. Ordugâhta pek büyük bir faaliyet var. Askerler hazırlanıyor. Bir taraftan askerlerin eski elbiselerinin yerine yeni elbise veriliyor. Bir taraftan da cephanelere el bombaları, tel örgüleri kesmek için makaslar dağıtılıyor. Hava kapalı, etraf bulutlu. Ara sıra üzerimize düşen birkaç yağmur damlası bizi selamlıyordu. Akşam geç vakit güzelce ıslandıktan sonra Yedikule'ye varabildik.

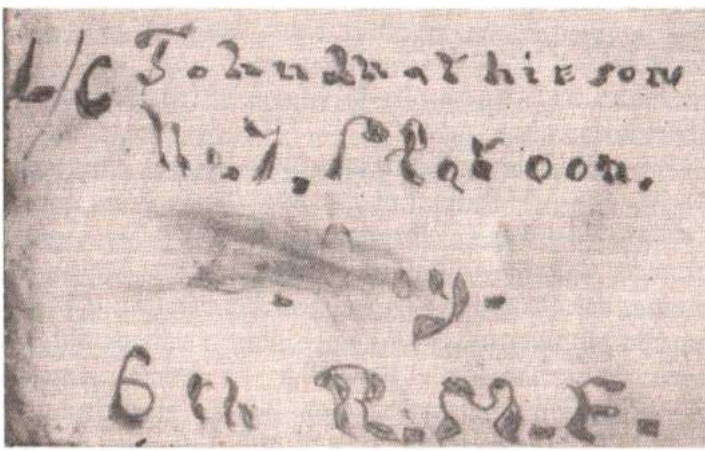
Tam dokuz saat durmadan yürümüştük. Hemen kale içine çadırlar kurularak askerler yerleştirildi. Ben de izin alarak Sirkeci'ye geldim. Pek yorgun olduğumdan Reşat'ı gidip bulamadım. Hemen yattım.

23 Nisan 331, Perşembe [6 Mayıs 1915], Sabahleyin erkenden otelden çıktım. Reşat Efendi'yi gidip bulaca-

ğım. Görüşüp veda edeceğim. Artık bütün nice muhterem simalara ve şu İstanbul'a elveda! Hayat işte böyle birkaç günlük bir gaflet zamanı, gaflet ve hayalden ibarettir. Eğer hayatımı Çanakkale'de düşmana pahalıya satabiliyorsam benim için ne büyük bir saadet. Zavallı ailem yalnız siz üzülmeyiniz.

Kardeşim Reşat, şu defterlerimi kardeşim Nihat'a teslim ediniz. Okusun. Okusun da benim askerlik hayatımı öğrensin.

Ah muhterem kardeşim, zavallı Arif gittikten sonra benim hayatımın hiçbir ehemmiyeti yok. Yalnız Cenabı Hak'tan dilerim ki ailem perişan ve bedbaht olmasın.

Abidin Ege'nin savaş meydanında bularak günlüğünü tuttuğu 4 numaralı defterin iç kapağında bulunan, defterin ilk sahibinin adı. Defterin sahibi olan Onbaşı (L/C) John W. Atkinson, 4. Hassa Alayı'nın (R.M.F) 7. müfrezesinden olduğunu yazmış. Bu alay 24 Nisan'daki ilk çıkartmalarda verdiği büyük kayıplarla hatırlanır. Aynı isim ve rütbede bir asker, bu çıkartmaların yapıldığı yörede bulunan İngilizlere ait Helles Anıtı'ndaki ölenler listesinde yer almaktadır.

Defterdeki notlardan, ilk sahibinin ölümünden sonra defteri bir silah arkadaşının kullandığı anlaşılmaktadır. Defterin ikinci sahibi muharebe meydanında yaptığı keşifte, aralarında Atkinson'un da bulunduğu kayıplar listesi ile yaralıların adlarını deftere kaydetmiş; defter daha sonra Abidin Bey'in eline geçmiştir.

Kireçtepe harp cephesinden [Dördüncü defter[22]*]*

10 Ağustos 331, Pazartesi [23 Ağustos 1915], Sabahleyin top sesleriyle uyandık. Topraklar içerisinde geçen birkaç saatlik uykudan sonra gözlerimiz şişmiş, vücutta fazla bir uyuşukluk ve ağırlık vardı. Cephede hafif piyade ateşi devam ediyor ve her iki taraftan ara sıra patlayan toplar bu tüfek gümbürtüsünü müthiş uğultularıyla örtüyordu. Öğleyin sakin geçti. Öğleden sonra bizim topçular düşmanın ihtiyat ve istinatlarını şiddetli bombardıman etmeye başladı. Tabii düşman da karşılıkta gecikmedi. Şimdi havayı yırtan top gülleleri aralıksız ve korkunç bir uğultu ile durmadan gelip geçiyor ve yerlere isabet ettikçe bu yalçın dağları sallıyordu. Denizden gelen bu büyük mermilerden birkaçı bulunduğumuz yerin 20 metre kadar önüne düştülerse de bulunduğumuz yer biraz eğimli ve derin kazılmış olduğundan oturduğumuz yere düşmez zannediyorduk. Fakat fikrimizde ne kadar yanıldığımızı hemen beş on dakika sonra bulunduğumuz yerin bir metre kadar üzerine bir manganın içerisine düşen büyük bir mermi pek feci bir surette bize ispat etti. Mangadan beş şehit, sekiz yaralı verdik.

---

22 Abidin Ege'nin 6 Mayıs-23 Ağustos 1915 arasındaki notlarını tuttuğu üçüncü defteri kayıptır. Kayıp defterde İstanbul'dan Çanakkale'ye gidiş ile Mayıs-Ağustos 1915 arasındaki çatışmaların olduğu tahmin edilebilir. 4. Defter Anafartalar'ın en kuzeyindeki Kireçtepe'de başlar (e.n.).

Biz topraklar altından çıkarak kaçabildik. Bu bombardıman bir saat kadar daha devam etti. Sonra biraz kesildi. Bölük 7, Bölük 8'i biraz aşağıya aldık. Biz de yerimizi değiştirmeye mecbur kaldık.

Gece bölükler sabaha kadar gizli geçit ve siper yapmakla uğraştılar. Gece mehtap ve sükûnetli geçti.

Dünkü geçirdiğim kaza gayet müthiş idi. Eğer mermi bir metre daha sağa düşmüş olsaydı şimdi her parçam bir tarafta toprak altına gömülmüş bulunacaktı.

11 Ağustos 331, Salı [24 Ağustos 1915], Kireçtepe harp cephesinden:

Sabahleyin sükûnetle uyandık. Harp cephesinde gündüz de akşama kadar nisbi bir sükûnet sürüyordu. Tek tük atılan toplar, ara sıra siperleri tarayan mitralyöz ateşi, bunlar harbin sıradan olaylarından sayılabilir.

– Öğleyin Harbiye Nazırı Enver Paşa ile Ordu Kumandanı Liman Paşa harp cephesini ziyaret ettiler ve fırka karargâhındaki gözetleme yerinden harp hattını teftiş ettiler.

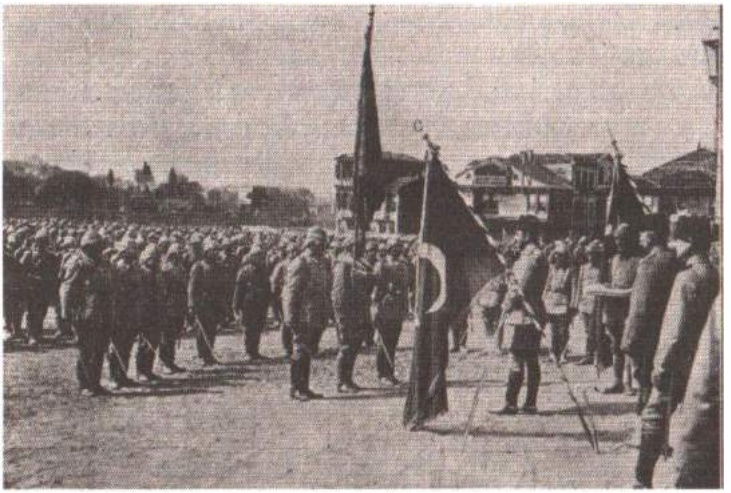
– Akşamüzeri biraz yağmur yağdı. Fakat hepimiz açıkta bulunduğumuz için biraz yağmur bizi iyice ıslattı. Artık soğuklar da başladı. Kışın başında bulunuyoruz demektir. Kışın buralarda çadırsız barınmak pek zor olacak. Çünkü çadır kurmak imkânsız. Tayyareler daima üzerimizde bombardıman ettirilmek için çadır mahalli arıyor.

– Bugün 8 Ağustos 331 gazetesini okudum.

Bu gazete Rus kuzey kuvvetleri filosunun Almanlar tarafından hücum edilerek zapt olunduğunu ve 80.000 esir ile 700 top ele geçirildiğini bildiriyor.

Almanlar bütün süratleriyle Rusya üzerine doğru ilerliyorlar.

– Akşam ortalık kararduktan sonra askerler Kireçtepe sırtlarından yüksek hattaki yerlere çıkan gizli geçidi

Enver Paşa ve diğer komutanlar Çanakkale muharebelerinde fedekarlık gösteren 27. Alay'ın sancağına altın ve gümüş imtiyaz ve harp madalyaları takma merasiminde.

kazmaya başladılar. Ben de hem efradı teftiş etmek, hem de bu hâkim tepeden düşman mevzilerini iyice tetkik etmek için bu sırta tırmanmaya başladım. Ta yüksek hatta kadar çıktım. Buradan bütün Anafarta ovası, Tuzla gölü ve önünde gümüşten bir manzara ile yayılan Akdeniz olanca açıklığıyla görünüyordu.

Ayın on dördü olduğundan mehtap gayet güzel ve etraf gündüz gibi idi. Bu yüksek tepeden önümdeki şu harp meydanını iyice seyrettim. Düşman 100 metre kadar önümde kum çuvalları arkasında bulunuyordu. Bulunduğum mevki pek tehlikeli olduğu için askerler "Ayakta durma efendim!" diyorlardı. Fakat bu harp meydanının bu nisbi sakinliğine, mehtabın bu güzelliği arasında vızıldayıp geçen tek tük kurşun seslerinin nara atar gibi teranelerine insan doyamıyordu. İngilizlerin büyük hastane gemileri sahilde bütün lambalarını yakmış adeta uzanmış birer gemi gibi yatıyorlardı. Bir saat

kadar bu manzaraya hayran hayran baktım. Sonra dönüp yattım.

Karşı tepedeki düşman "Kitchener" Ordusu, teçhizatı gayet mükemmel numune bir ordu imiş. Fakat 100.000 kişi kadar olan bu ordudan şimdi belki üçte biri, belki de dörtte biri kalmamıştır. Bu tepeler özellikle Conkbayırı, bu namert düşmana kanlı birer mezar olmuştur.

– Solumuzda bulunan Conkbayırı'nda muharebe şu suretle cereyan etmiştir:

Düşman ilk önce fırsattan istifade bu Kitchener Ordusu'yla ta Çimen dağına kadar bu bayırı tutmuş buraya iyice yerleşmişti. 8. Fırka bu düşmanı oradan çıkarmaya memur edildi. Sabahleyin gün ışığıyla beraber düşman üzerine apansızın bir süngü hücumu yapıldı. İşte Gelibolu yarımadası üzerinde yapılan muharebelerin en müthişlerinden biri de bu muharebedir. Başlangıçta düşman neye uğradığını bilemeyerek bayırdan aşağıya yuvarlanmaya başladı. Daha sonra keza düşman da torpidolardan pek şiddetli şarapnel ateşi açtı ise de artık aslan gibi kükreyen Mehmet durmayıp sürekli ilerliyor, önüne geleni süngüleyip geçiyordu. Bu muharebe o kadar kanlı oldu ki 60.000[23] kişiden ibaret olan İngiliz Lord Kitchner Ordusu bir saat içinde eridi gitti. Koca ova birbiri üzerine yığılmış cesetlerle doluydu. Bayır, yukarıdan aşağıya akan kırmızı bir selle yıkandı. Düşman da bayırdan aşağıya itilip deniz kenarına sıkıştırıldı. İşte böyle kahredici darbelerle düşman mahvediliyor.

12 Ağustos 331, Çarşamba [25 Ağustos 1915], Kireçtepe harp cephesinden:

---

[23] Günlükte verilen rakamlar birbirini tutmamaktadır ancak akışı bozmamak için düzeltilmemiştir.

Bugün oldukça şiddetli bir topçu muharebesi devam etti. Toplarımız da burada düşmana üstün olduğundan düşmanı pek etkili ateş altında bulunduruyorlar. Piyade ateşi de tek tük devam etti.

Hava kapalı ve bulutlu. Biraz da soğuk var. Gece askerler sabaha kadar tahkimat ile uğraştılar. Gece Sivritepe'nin en yüksek noktasına çıkarak buradan yine harp cephesini doya doya seyrettim. Nisbi bir sükûnet içinde uyuyan bu ovayı ve bu sükûneti orada burada parlayıp patlayan kurşun sedaları ihlal ediyordu.

Kurmay subay Arif Bey gelerek harp cephesini gece dolaştı, siperleri gezdi.

Başka kayda değer bir havadis yok. Gazetede Tevfik Fikret Bey'in vefatını gördüm. Çok üzüldüm.

13 Ağustos 331, Perşembe [26 Ağustos 1915], Kireçtepe harp cephesinden:

Sabahleyin şiddetli top sesleriyle uyandık. Gündüz durmayıp düşman siperlerini ve ihtiyat mevzilerini topçumuz bombardıman etti. Tabii düşman da karşılık veriyordu. Kireçtepe önünde bulunan bir derede düşman gündüzleri yıkandığından, tepeden avcılarımız bunları birer birer avlıyor. Bugünkü şiddetli bombardıman hep lehimize devam etti.

İki gün evvel düşmanın yine Çanakkale boğazını donanma ile zorladığını fakat başarılı olamayarak iki zırhlısı battıktan sonra çekilip gittiğini işittik.

Akşamüzeri yine Kireçtepe'nin en hâkim sırtlarına çıkarak hem orada yığınakla uğraşan askerlerimizi seyrettim, hem de düşman mevzilerini izledim.

Hava bulutlu ve biraz soğuk idi.

Geceleyin oldukça yağmur yağdı. Biraz ıslandık.

Başka kayda değer bir şey yoktur.

14 Ağustos 331, Cuma [27 Ağustos 1915], Kireçtepe harp cephesinden:

Sabahleyin etraf gayet sakin idi. Geç vakit derin bir sükûnet içinde uyandık. Saat sabah ona kadar bu sükûnet devam etti. Bundan sonra yine bir bombardıman başladı. Hâlâ devam ediyor.

– Oturup Yaşar Efendi'ye ve aileme birer mektup yazdım. Göndereceğim.

Bugün gayet iyi bir havadis işittim: Bulgaristan Sırbistan'a savaş etmiş. Eğer bu havadisin aslı çıkarsa, muharebe bir kat daha lehimize halloldu demektir. Fakat bir müddet daha uzayacak. Ziyanı yok uzasın. Türk sabrı ona da tahammül eder.

Hava serin ve biraz da soğuk. Elhamdülillah vücudum zinde ve sağlam. Hiçbir şeye ihtiyacım yok. Yalnız bir arzum var: Düşmanın mahvedilmesi!

İtalya bize savaş ilan etti

15 Ağustos 331, Cumartesi [28 Ağustos 1915], Kireçtepe harp cephesinden:

Bu gece düşmanın taarruz etme ihtimalinin yüksekliğini dikkate alarak hemen hemen sabaha kadar uyumadık gibi bir şey. Gece yarısı biraz sırtın yalçın iki taşı arasında büzülüp gayri ihtiyari uyuyabilmişim. Sabahleyin ortalık aydınlanmadan kalktım. Muharebe cephesinde derin bir sessizlik var.

Gündüz diğer günler gibi alelade geçti. Bir müddet topçu bombardımanı devam etti. Sonra yine nisbi sükûnet geri döndü.

– Bugün ben pederden ve İstanbul'dan Raşit'ten birer mektup aldım. Kendilerine birer cevap yazdım. Bir mektup da Yaşar Efendi'ye yazdım.

– 10-11-12 Ağustos gazetelerini okudum. Brest-Litovsk filosunun Almanlar tarafından zapt olunduğu ve

büyük miktarda malzeme ve esirler ile savaş mühimmatı elde edildiği bildiriliyordu. Almanlar başarılarında devam ediyorlar.

– İtalya bizimle ilişkilerini keserek savaş ilan etti. Gelsin bakalım! Gelibolu'nun bu kanlı topraklarında ona da mezar olacak birçok oyuklar var. Hamd olsun henüz savaş hattına dahil olmamış zinde kuvvetlerimiz var. Bununla İtalya'yı da perişan etmeye gücümüz var.

Askerimizin burada gösterdiği faaliyet ve fedakârlığı hiçbir suretle tarif edemem. Bir tayınla yetinen "Mehmet" bütün gün ve bütün gece katiyen durmayarak ve uyumayarak elinde kürek, omzunda tüfek durmaksızın siper kazıyor, gizli geçit yapıyor. Kısaca hep tahkimatla uğraşıyor.

Reşat'ın 2. Ordu karargâhında bulunduğunu, Halim'in şehit olduğunu, Nazmi'nin Kars'ta bulunduğunu işittim.

Başka kayda değer bir şey yok.

Durumun gidişinden, muharebenin bu kış da devam edeceği tahmin ediliyor.

16 Ağustos 331, Pazar [29 Ağustos 1915], Kireçtepe harp cephesinden:

Gece askerler tahkimat ile uğraştığından ben de Kanlıtepe ve Aslantepe sırtlarına çıkarak bu hâkim sırtlardan düşmanı seyrettim ve dolaştım. Bu sırada ansızın düşman bize şiddetli bir mitralyöz ateşi açtı. Hemen yere yattık. Bir müddet sonra ateş kesildi. Bu ateşten düşmanın maksadı bizi taciz edip tahkimata mani olmaktı. Bugün yanımıza üç havan topu yerleştirildi. Bu gece harp cephesi pek sakin idi. Rahat bir uyku uyuyabildik. Fakat oturduğumuz siperler toprak içerisine oyulmuş derin kuyular olduğundan daima rutubet içinde oturmaya mecbur oluyoruz. Onun için ayaklarımızda daimi bir uyuşukluk, vücudumda bir kırıklık ve tembellik mevcut.

Gündüz sakin geçti. Akşamüzeri 3. Tabur'dan ileri hat siperlerini teslim aldık.

17 Ağustos 331, Pazartesi [30 Ağustos 1915], Anafartalar cephesi – Kanlıtepe sırtlarından:

Gece siperleri teslim aldık. Askerleri tamamen siperlere yerleştirdik. Sabaha kadar ayakta idim. Efradın yerleşmesi ve mevzilerin tetkikiyle vakit geçirdim. Sabaha karşı birkaç saat kadar uyuyabildim.

Gündüz düşmanın şiddetli bir bombardımanı vardı. Bizim Aslantepe'deki 8. Bölük siperlerimizi iki saat kadar şiddetli bombardıman etti. Bu bombardımandan altı nefer yaralı vardır. Düşman ovada açıkta ordugâh kurmuş. Gündüz pervasızca süngü talimleri yapıyor. Düşmanın bu kayıtsızlığına hayret ettim. Akşamüzeri yine etraf sakin geçti. Bugün de hayatım böyle geçti. Bu sırada 6. Kolordu'nun geldiğini işittim. Nadir Efendi'nin de gelip gelmediğini anlamak için bir kâğıt yazıp gönderdim.

18 Ağustos 331, Salı [31 Ağustos 1915], Anafartalar cephesi – Kanlıtepe sırtlarından:

Akşam siperlerin muntazam bir haritasını almak için siperleri bir baştan diğer başa kadar gezdim ve ayrı ayrı adımlayıp uzunluklarını ölçtüm.

Sonra düşman tarafına doğru inerek yeni yapılan siperleri, düşman tarafındaki yalçın eğimli yüzeyleri gördüm.

Muharebe meydanında pek hayret uyandırıcı bir sükûnet vardı. Hatta bir kurşun bile patlamıyordu. Yalnız Alay 77 cephesinde tek tük ateş oluyordu. Gündüz sabahleyin biraz top düellosu oldu. Havan toplarımız düşman karargâhını şiddetli ateş altına aldılar. Düşmanın öteye beriye kaçtığını görüyorduk. Sivritepe topçularımız tarafından iyice bombardıman edildi. Tabii düşman da bu bombardımana karşılık verdi. Yalnız talim

üzerine siperleri işgal eden Alay 78 askerlerinden iki nefer yaralı düştü.

Düşman gece gündüz durmadan yığınakla meşgul oluyor ve iyice hazırlanıyor. Biz de boş durmuyoruz. Dün akşam düşman büyük gemi toplarıyla, sahilden iki saat içeride bulunan Dursun köyünü bombardıman etti. Köye düşen dehşet verici tanelerden kadınlar ve çocuklar ağlayarak kaçışmaya başladılar. Yalnız birkaç şehit ve yaralı vardır. Bugün köy tahliye ediliyor.

– 14-16 Ağustos gazetelerini okudum.

Mühim hiçbir şey yok. Romanya ve Bulgaristan vaziyetleri belirsiz. Gazeteler hep bize harp ilan eden İtalyanlardan bahsediyorlar. Kış gelmeye başladı. Sabahleyin oldukça soğuk oluyor. Başka kayda değer bir şey yoktur.

Kireçtepe Muharebesi

2-3 Ağustos 331'de (15 Ağustos 1915) meydana gelen Kanlıtepe muharebesi[24] *hakkında ayrıntılar:*

Yirmi dört saat devam eden bu muharebe pek kanlı ve feci olmuştur. Düşman her türlü fedakârlığı göze ala-

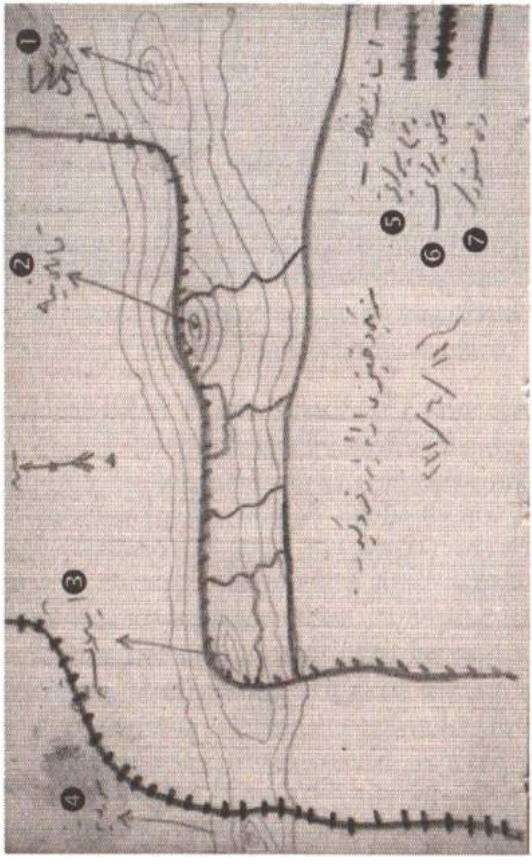
---

[24] Bu muharebe cephenin en kuzey kesiminde yaşanmıştı. Üç tugaydan oluşan İngiliz birlikleri 15 Ağustos 1915 günü öğleden sonra Kireçtepe sırtlarına donanma ve kara topçusunun kayalık araziye düşen bombardımanı ardından taarruza geçti. Kireçtepe sırtlarını tutan Yüzbaşı Kadri Bey komitasındaki Gelibolu Jandarma Taburu ağır kayıplarla geri çekildi ve Kanlıtepe-Havantepe hattında yeniden mevzi aldı. Akşam saatlerinde bir taburluk takviye kuvveti gelince Türk askerleri Arslantepe'ye taarruza geçti. Sabaha kadar süren çatışmaların ardından İngiliz birlikleri Arslantepe'den çekildi. Anafartalar Grup Komutanı Kurmay Albay Mustafa Kemal Bey, 16 Ağustos sabahı 5. Tümen karargâhına gelerek harekâtı bizzat yönetti. Mustafa Kemal, telefonla 9. Tümen'in ön hatlarda görevli olmayan tüm unsurlarıyla Kireçtepe'ye hareket etmeleri emri verdi. 16 Ağustos sabah saatlerinde tüm müttefik kuvvetleri eski hatlarına çekildi.

rak bu hâkim tepeyi ele geçirmeye çalışıyor. Bizimkiler de Allahın takdir edeceği bir azim ve metanetle bu tepeyi düşmana vermemek için arslanlar gibi çarpışıyordu. Muharebe şu suretle cereyan etti: Düşman Kanlıtepe'yi 24 saat gayet şiddetli bombardıman ederek altüst ettikten sonra süngü takarak tepeye hücum etti. Bizimkiler de karşılık verdi. Tekrar eden hatlar ve takviyelerle durmadan düşman tepeye hücum ediyor, sürü sürü kırıldığı halde verdiği dehşetli kayıplara önem vermeyerek mutlaka tepeye çıkmaya çalışıyordu. Bir an geldi ki askerlerimizle düşman askeri kucak kucağa geldiler. Bu hâkim tepede adeta talim meydanlarında yapılan süngü muharebesi gibi süngü hücumu oluyordu. Artık taşlar ve kayalar arkasına saklanıp mevzi almaya, ateş etmeye lüzum kalmamıştı. Süngüsüne ve pazusunun kuvvetine güvenen olanca saldırganlığıyla düşmanı süngülüyor ve öldürüyordu. Şimdi artık bu yalçın ve sarp tepe bir mahşere benziyor. Adeta tutuşmuş yanıyordu. Çünkü kucak kucağa gelen muharibler birbirini taşlarla, yumrukla mahvetmeye, bayırdan aşağı yuvarlamaya, paralamaya, dişleriyle birbirinin gırtlağına sarılmaya, elleriyle diğerinin boğazını sıkarak birbirini boğmaya çalışıyorlar. Gerek bizim ve gerek düşmanın topçusu bütün şiddetiyle hep bir noktayı, yani bu kanlı sırtı dövüyor, bombalar patlıyor, her taraf ateş ve alev içinde yanıyordu.

Bu gırtlak gırtlağa ve kucak kucağa devam eden dehşet verici harp iki saat kadar devam etti. Her taraf cesetle dolmuştu. Şimdi ancak orada kalabilen beş on cengâver Türk kahramanı bu pek mühim tepeye hâkim olarak sırttan aşağıya kaçıp giden ve binlerce ölülerini çiğneyerek firardan başka çare bulamayan vahşi düşmana galip ve gururlu bakışlarla bakıyorlardı. Bu muharebeden sonra tam üç gün gece gündüz cesetler defnetmekle ve yaralı toplamakla uğraştığımız halde ancak

bitirebildik. Birçok yaralı düşman askeri topladık. Birçok da taşlar arkasına gizlenip kalmış esir askeri tuttuk. Düşmanın burada gösterdiği inatçı hücum neticesinde verdiği kayıp pek dehşetli idi. Esirler hücuma katılan askerlerin 12.000 kişi olduğunu, bunlardan yarısının mahvolduğunu söylüyorlardı. Kanlı Sırt haritası çizilmiştir.

1. Küçüktepe, 2. Kanlıtepe, 3. Arslantepe, 4. Sivritepe, 5. Bizim siperler, 6. Düşman siperleri, 7. Rah-ı mesturlar (örtülü yollar)

Seddülbahir'de grup kumandanı Vehip Paşa, İngilizlerden zaptolunan makineli tüfekleri inceliyor.

19 Ağustos 331, Çarşamba [1 Eylül 1915], Anafartalar cephesi, Kanlıtepe sırtlarından:

Bugün sabahleyin sükûnet vardı. Öğleye yakın bir müddet top düellosu devam etti. Akşamüzeri düşmana karşı bir keşif taarruzu düzenlendi. İki koldan 20'şer kişilik keşif kollarımız düşmana hücum ederek düşmanı tehdit ve taciz edecekti ve bu keşif kolları çıkmadan evvel topçularımız tarafından düşman mevzii ve ordugâhı şiddetli bombardıman edilecekti. Tertibat alındı. Akşam saat 7:30'da topçularımız düşmana şiddetli bir ateş açtılar. Mermiler kurşun gibi düşman ordugâhına yağıyor. Her taraf titriyordu. Gökyüzünü sarsan bu top ateşi yağmurundan sonra keşif kollarımız taarruz etti. Neye uğradığını anlayamayan düşman karadan ve denizden bütün siperlerimizi, istinad ve ihtiyatlarımızı, gizli geçitleri, bütün yolları top ateşi

altına aldı. Şimdi ateş olanca şiddetiyle devam ediyor. Keşif kollarımız da düşmana bir taraftan tecavüz ve taarruz ediyordu. Üç dört saat devam eden bu durum şu suretle neticelendi: Keşif kollarımız düşmanın ileri siperlerine kadar sokularak 13 düşman tüfeği, bir kısım telefon teli, birçok mitralyöz cephanesi getirdiler ve düşmanın tahkimat ile meşgul olduğunu anladılar. Yalnız yanlışlıkla bir arkadaşları kendileri tarafından şehit edildi. Bombardımandan yalnız altı yaralımız vardır. Bu gece yine sabaha kadar uykusuz bekledik. Çünkü düşmanın karşı bir hücumu pek muhtemel idi. Tahkimat ile uğraşılamadı.

Başka kayda değer bir şey yok. Havalar soğukça. Bereket versin henüz yağmurlar başlamadı. Çamur, rutubet yok. Hayatım yeknesak geçiyor. Kaza ile ölüm ihtimali her dakika başımın üzerinde dolaşıyor.

Bu istisnai hayatım, eğer sağ kalırsam, benim için pek kıymetli hatıra olarak hafızamda kalacaktır.

"Annem beni yetiştirdi, bu yerlere yolladı"

20 Ağustos 331, Perşembe [2 Eylül 1915], Anafartalar cephesi – Kanlıtepe sırtlarından:

Sabahleyin erken uyandım. Raporları yazıp alaya verdik. İbrahim Bey ile biraz oturduk. Sonra İbrahim Bey gözlerini muayene ettirmek için gitti. Vekâleten Ziya Bey geldi. Akşama kadar hafif topçu ve piyade ateşi oldu. Öğleyin siperleri gezdim. Mühim bir şey yoktu. İzmir'e Bekir'le Nadir'e bir mektup gönderdim. Bulup vermiş. Akşam oldu. Hava hazin ve sakin. Tek tük kurşun vızıltılarından başka bir şey yoktur. Bu sırada fırkanın mızıkası [askeri bando] geldi. Tabur karargâhının önünde gayet güzel parçalar çalmaya başladı. Ah işte harp meydanı, şimdi tiyatro sahnesinde oynanan güzel bir dram halini almıştı. Bir taraftan mızıka hazin ve

ahenkli hareketlerle "*Annem beni yetiştirdi, bu yerlere yolladı*" marşını çalarken etrafımızdan vızlayıp geçen kurşunlar bu istisnai manzaraya başka bir harika renk veriyordu! Evet, bu harp manzarası herkese nasip olamazdı. Askeri bandonun titreyerek yükselen sedası çoğaldıkça gecenin sakinliği daha ziyade derinleşiyor, belki düşman ve biz 'bütün harp cephesindeki asker' hep bu ruh gıdası ile susuzluğu gidermeye çalışıyordu. Bu eşsiz ve istisnai gecenin şu birkaç saatlik müzikli hatırasını benim için unutmak mümkün değil. Çünkü mızıka çalarken ta küçüklüğümden şimdiye kadar geçen hayat devrem bir panorama gibi gözümün önünden geçiyor. Niçin büyüdüğüm, ne emellerle yaşadığım, ne ümitlerle buraya gelip harp ettiğim birer birer gözümün önünden geçiyor. Evet, öleceğim, fakat sevinçli ve rahatlamış öleceğim diyordum. İşte savaş alanında pek az rastlanan bu gecem de böyle geçti.

21 Ağustos 331, Cuma [3 Eylül 1915], Anafartalar cephesi – Kanlıtepe sırtlarından:

Sabahleyin hafif bir top ateşiyle uyandım. Patlayan bu toplar bizimdi. Düşman ordugâhını bombardıman ediyordu. Öğleyin sakin geçti. Öğleden sonra düşman siperlerimizi bilhassa Kanlıtepe'yi bombardımana başladı. Kanlıtepe siperleri yanına düşen bir top, 6. Bölük Kumandanı Halis Efendi ile takım zabiti Avni Efendi'yi topraklar altında bıraktı ve yüzünden, elinden taş parçalarıyla hafif olarak yaralandı. Halis Efendi hastaneye gitti. Avni Efendi de revirde istirahata çekildi. Bu toptan iki yaralı daha var. Akşamüzeri de hafif ateşle geçti. Fakat sol tarafımızda Arıburnu cephesinde gayet şiddetli bir harp oluyordu. Bu top sesleri her tarafı sarsıyordu. Nadir Efendi'den bir mektup aldım. Bir gün yanıma geleceğini vaat ediyordu. 16-17 Ağustos 331 gazetelerini okudum. Düşmanın Anafartalar'a 12 Ağustos'ta yaptı-

ğı hücumun tarafımızdan nasıl başarıyla püskürtüldüğü bildiriliyor ve düşmanın kayıpları yalnız ölü olmak üzere 10.000 kişi gösteriliyordu. Gece sabaha kadar siperleri gezdim ve tahkimatla meşgul olan askerleri teftiş ettim. Düşman da durmadan ve tam bir faaliyetle tahkimat yapıyor. Sivritepe'yi adeta bir kale haline dönüştürüyordu. Hayatım pek yeknesak geçiyor. Fakat sade ve müsterih bir hayat. Allaha hamdolsun hiçbir düşüncem yoktur. Bütün gayem şu büyük harbin başarıyla neticelenmesi ve Türklüğe ebedi bir bağımsızlık hayatı ve saadet temin etmesidir. Bugün alaydan terfimiz için tekrar bildirildik. Başka kayda değer bir şey yoktur.

22 Ağustos 331, Cumartesi [4 Eylül 1915], Anafartalar cephesi – Kanlıtepe sırtlarından:

Sabahleyin erken uyandım. Çayımı içtikten sonra şöyle oturup geçmiş hayatımı düşünürken top mermileri etrafa düşmeye başladı. Evvela hafiften başlayan bu bombardıman bugün her günkünden daha şiddetli olarak hemen aralıksız akşama kadar devam etti. Düşman kudurmuş bir köpek azgınlığıyla Kanlıtepe, Arslantepe, Havantepe siperlerimizi bombardıman ediyor. Bizim topçular da bunlara karşılık vermekten geri kalmıyordu. Toplarımız düşman ordugâhını pek güzel altüst etti. Mermilerimiz düşman siperlerine düştükçe düşmanın öteye beriye kaçıştıkları görülüyordu. Bugünkü kayıplarımız bir şehit, dört yaralıdan ibarettir. Nihayet akşam oldu. Etrafta yine nisbi bir sükûn oluşmaya başladı. Şimdi toplar durmuş. Yalnız tek tük piyade ateşi havayı yırtarak ve vızlayarak geçiyor.

Her zaman olduğu gibi siperlerin tahkimatına başladık. Askerler durmadan siper kazıyor. Artık top ve tüfek sesi yerine kazma kürek sedası geçiyordu. Biz ne kadar bir faaliyetle tahkimat için çalışıyorsak düşman da aynı faaliyetle çalışıyor. O da siperleri düzenlemek için

uğraşıyordu. Geceleri ekseriye ne biz onu, ne de o bizi taciz ediyordu. Her iki taraf da nisbi bir sükûnet içinde tahkimatla meşgul oluyordu. Akşam gelen fırka emrinde, Rusların pek kesin bir hezimete uğradıkları bildiriliyordu. 18 Ağustos 331 gazetesini okudum. Önemli hiçbir şey yoktur. Bugün İstanbul'dan buraya gelen Yusuf Efendi'den İstanbul'un eski zevk ve sefahatının maalesef aynen devam ettiğini, rezaletlerin ve aşağılık hareketlerin bugünlerde belki daha şiddetli bir şekilde devam ettiğini, duygusuz ve lakayt İstanbul halkının bu gaflet ve bayağılık içinde olduğunu öğrenerek üzüldüm.

Piyade ateşiyle firarileri avlıyorduk

23 Ağustos 331, Pazar [5 Eylül 1915], Anafartalar cephesi – Kanlıtepe sırtlarından:

Sabahleyin her zaman olduğu gibi yine erken uyandım. Henüz çayımı içip cetvelleri tanzim ederek alaya göndermiş idim ki bombardıman başladı. Düşman bu defa hep havan toplarımız mevzii üzerine ateş ediyor. Arada sırada birkaç tane de Kanlıtepe ile Arslantepe'ye birkaç mermi savuruyordu. Akşama kadar bu bombardıman devam etti. Bizim topçular da karşılık veriyor. Hatta bazen topçumuz düşmana üstünlük göstererek harp sahnesine hâkim oluyordu. Siperlerden düşmanın toplarımız aralarına düştükçe etrafa kaçıştıklarını ve subayların kırbaçla askerini yine siperlere sürdüğünü görüyor, biz de piyade ateşiyle bu kaçan firarileri tavuk gibi avlıyorduk.

– Bugün Nadir'in Anafartalar'ın sol cenahına gittiğini haber aldım. Çünkü kâğıt göndermiştim, bulamamışlar.

Gece yine tahkimatla meşgul olduk. Tam gece yarısı idi ki düşman büyük bir kahpelik etti. Askerler lakayt tahkimatla uğraşırken düşman torpidosu ansızın ateş

açtı ise de askerler pek çevik davranarak kendilerini hemen siper içine attıklarından hamdolsun hiçbir kayıp vermedik.

Bu gece yattığım zaman artık sabah olmuş, ortalık aydınlanmaya başlamıştı.

Düşman bugünlerde bizim cephede bir topçu faaliyeti gösteriyorsa da piyadesi pek ziyade bitkinlik gösteriyor. Başka kayda değer bir şey yok.

Sıhhatim pek mükemmel. Hayatım bu top ve şarapnel mermileri arasında pek rahat ve mesut geçiyor. Hiçbir şeye ihtiyacım yok. Yalnız gaye ve emelim düşmanı tepelemektir. Her gün siperlerin mazgallarına giderek oradan dere içerisinde gezen hilekâr İngilizlerden birkaç tanesini tepelemedikçe insan rahat edemiyor.

24 Ağustos 331, Pazartesi [6 Eylül 1915], Anafartalar cephesi – Kanlıtepe harp cephesinden:

Sabahleyin biraz geç uyandım. Ortalıkta derin bir sükûnet var. Bu sakinlik akşamüzeri saat dörde kadar devam etti. Ara sıra piyade ve topçu ateşi oluyorsa da her günküne nazaran hiç denecek kadar az idi. Hava sıcak. Ortalık yanıyor. Önümüzdeki dere içinde bulunan düşman leşleri fena halde kokuyor.

Şimdi topçu düellosu başladı. Bakalım akşamüzeri açılan bu fasıl ne kadar devam edecek.

Düşmanın bugün iki tabur kadar asker çıkardığı görüldü.

– 19-20 Ağustos 331 gazetelerini okudum. Rusların mutlak hezimetlere uğradığını, ellerindeki bütün kalelerin düştüğünü bildiriyordu. Avrupa'da sulh meselelerinden bahsedilmeye başlandı.

Akşamüzeri karşılıklı hafif bir topçu ateşinden başka bir şey olmadı. Gece bölükler tahkimata başlamışlar idi ki fırkadan bir emir geldi: Düşman çıkarma yapmaya başlamış ve çıkarma şu anda da devam ediyormuş.

Karaya çıkarılan askerin İtalyan askeri olmasına yüksek ihtimal veriliyor ve İmroz [Gökçeada] önünde dokuz nakliye vapuru ile bir filonun hazırda beklediği bildiriliyordu. Bu nedenle fevkalade hazırlıklı bulunmamız ilave ediliyordu. Bölükleri tahkimattan geriye aldık. Gizli geçitler içinde toplu olarak altında ve silah başında bulundurduk. Sabaha kadar artık bizim için uyku olmadığını söylemeye lüzum var mı? Tam gece yarısı ağır toplarımız düşman iskelelerini bombardıman etmeye başladı. Bir saat sonra ve saat dörtte bu bombardıman tekrar etti. Düşman kesinlikle sessiz kalıyor, bir top bile atmıyordu.

İşte bu gece böyle geçti.

İtalyan askerlerini bekliyoruz

25 Ağustos 331, Salı [7 Eylül 1915], Anafartalar cephesi – Kanlıtepe sırtlarından:

Bugün etraf sakin. Topçu düellosu hafif, hava güzel. Her yer sevinçli. Ruhumda da gizli bir mutluluk var.

Fırka emrinde, Bulgaristan'ın Alman ittifakına katıldığını okudum. Zaten 22 Ağustos 331 gazetesi de bunu söylüyordu. Günüm sakin ve sessiz geçti. Akşamüzeri Tabur Kumandanı İbrahim Bey geldi. Yine vazifesine başladı. Posta işleri burada biraz ağır yürüyor.

İtalyan askerlerini bekliyoruz. Gelse de onlara da bir ibret dersi versek. Askerler gizli gizli çamaşır yıkamakla meşgul. Fakat siperlerdekiler yine düşmanı taciz etmekle uğraşıyor. Başka kayda değer bir şey yoktur.

26 Ağustos 331, Çarşamba [8 Eylül 1915], Anafartalar cephesi – Kanlıtepe sırtlarından:

Sabahleyin erken uyandım. Biraz kahvaltı ettikten sonra izin alarak ağırlığa gittim. Çünkü tam 24 gündür siper içinde bulunuyordum. Her tarafım toz ve toprak

içerisinde, vücudum terden ve kirden pis pis kokuyordu. Her halimde bir hamam yapmaya ve elbise değiştirmeye fevkalade ihtiyacım vardı. Ağırlığa giderken yolda Fırka Kumandanı Wilmer Bey'i gördüm. Fırka karargâhında dolaşıyordu. Yirmi dört gün zarfında fırka karargâhı civarında yapılan bayındırlık eserlerine hayran oldum. Burada adeta bir yeraltı memleketi vücuda getirilmiş, mükemmel sargı yerleri, yeraltında ikametgâhlar, ihtiyat ve istinat mahalleri yapılmış. Bilhassa Kurmay Arif Bey tarafından yaptırılan 'Arif Bey Çeşmesi' hakikaten İstanbul'daki birçok çeşmelere rekabet edecek bir mimari tarzında inşa edilmiş ve bu civarı ihya etmişti.

Türk'ün yüksek azmi karşısında vücuda gelen bütün bu hayret veren gayretleri gördükten sonra ağırlığa gittim. Ağırlığımız siperlerden beş kilometre geride bir dere içerisinde bulunuyor. Ben ağırlığa gittim. Düşman buraya da kör körüne birkaç mermi savurmaya başladı. Mermiler civarımıza düştü ise de bir hasar yapamadı. Akşama kadar ağırlıkta kaldım. Yıkandım ve çamaşır değiştirdim. Bizim hoca efendi ile, baytar bey ile, İhsan Efendi ile biraz görüştük. Akşamüzeri yine siperlere döndüm. Bugün hayatım değişti. Yani yeknesak bir hayat geçirmedim. Akşam sipere geldiğim vakit İzmir'den Sadrettin Efendi'den bir mektup aldım. Ailemin sıhhatte olduğunu ve benden mektup beklediklerini yazıyordu. Gece tahkimat ile meşgul olduk. Başka kayda değer bir şey yok. Siyasi konularda lehimize bir açıklık var. Rus hezimeti devam ediyor.

27 Ağustos 331, Perşembe [9 Eylül 1915], Anafartalar cephesi – Kanlıtepe sırtlarından:

Sabahleyin biraz geç uyandım. Ortalıkta derin bir sükûnet var. Bu sükûnet bugün akşama kadar devam etti. Ara sıra siperler üzerinde patlayan birkaç top tanesi bu nisbi sükûneti ihlal ediyordu. Topçularımız bugün

hemen hiç ateş etmedi. Düşman tayyaresi keşif için üzerimizden birkaç defa gelip geçti. Dün gönderdiğimiz keşif kolları bugün pusuda kaldılar, fakat düşman bulundukları yeri hissetmiş olduğundan bunları akşama kadar mitralyöz ateşi altında bulundurmuş. Akşam düşman keşif kolları bunları çevirmeye yeltenmiş ise de bizim keşif kollarımız bombalarla düşman üzerine hücum ederek düşmanı firara mecbur etmiş ve düşmanın bırakıp kaçtığı tüfekleri toplayıp gelmiştir. Akşam askerler tahkimat ile meşgul oldu. Gece yarısından sonra düşman ansızın siperlerimiz üzerine yedi sekiz top ateşledi ise de hiçbir netice elde edemedi. Sol cenahımızdaki kıtalardan çıkan keşif kolları düşmanı süngüleyerek bir mitralyöz getirdi. Diğer bir keşif kolu da düşmanın ağaç üzerinde bulunan bir mitralyözünü basarak muhafızlarını süngüledi ve mitralyözü alıp geldi. Askerimizin gösterdiği kahramanlık her şeyin üzerindedir. Hava güzel. Toprak yuvam beni çok güzel muhafaza ediyor. Sabahları biraz soğuk oluyorsa da şimdilik şiddetli değil. Fakat herhalde kışın başlangıcı.

– 24-25 gazetelerini okudum. Mühim bir havadis yok. Almanların Rus harp cephesinde nisbi bir sükûnet yüz gösteriyor.

Başka kayda değer bir şey yoktur.

28 Ağustos 331, Cuma [10 Eylül 1915], Anafartalar cephesi – Kanlıtepe sırtlarından:

Sabahleyin top ateşiyle uyandım. Bu top ateşi fasılalı surette öğleye kadar devam etti. Öğleyin bir emir aldık. Topçularımız düşman üzerine bütün cephede şiddetli bir top ateşi açacak, piyade ve makineli tüfekler de ateşe iştirak ederek düşmana bir ateş baskını yapılacaktır. Maksat düşmanın ihtiyat ve istinadlarını meydana çıkarmak, bunlar içerisinde İtalyan askeri olup olmadığını anlamaktı. Öğleden sonra saat dörtte top-

çularımız başladı. Tabii düşman da karşılık vermekte gecikmedi. Şiddetli bir top düellosu şimdi her tarafı sarsıyor, tozu toprağı birbirine karıştırıyor, taşları havada savuruyordu. Bu düello iki saat kadar devam etti; 15 [10] kadar zayiat verdik. Dört şehidimiz var. Hem zayiat hem şehit! Fakat düşman hakkında iyi bir malumat edinemedik.

29 Ağustos 331, Cumartesi [11 Eylül 1915], Anafartalar cephesi – Kanlıtepe'den:

Sabahleyin erken uyandım. Çayımı içip oturuyordum. Akşam ailemden gelen taahhütlü bir mektubu tekrar tekrar okudum. Onlara bir mektup yazmaya başladım. Bir mektup da İstanbul'a Raşit'e, Hüdai'ye, Panayot ve Salih Efendilere yazarak İstanbul'a gidecek olan nefere verdim. İki şarap ile iki mendil sipariş ettim ve İstanbul'dan pelerinimi getirmesini söyledim. Akşamüzeri ailemden ikinci bir mektup daha aldım. 13 Ağustos 331 tarihli idi. Sıhhatlerini bildiriyorlar, Yaşar Efendi'den üç lira ile beş mecidiye aldıklarını söylüyorlardı. Gündüz hafif topçu ve piyade ateşi oldu. Önemli başka bir şey yoktur. Havalar bugün biraz daha soğuk.

30 Ağustos 331, Pazar [12 Eylül 1915], Anafartalar cephesi – Kanlıtepe'den:

Sabahleyin biraz geç uyandım. Akşam da askerlerin bir kısmı tahkimatla ilgilenmiş, diğerleri harekete hazır bir halde bulunmuştu. Sabahleyin bir emir geldi. Topçularımız sabah saat 9:30'da düşman iskelelerini bombardıman edecekti. Belirlenen saatte topçu ateşi başladı. Yarım saat kadar devam eden bu şiddetli bombardıman düşman iskelelerini altüst etti. Düşman da torpido ve zırhlılarıyla bizim topçu mevzilerini ve siperlerimizi bombardıman etti ise de verdiği zayiat ehemmiyetsizdir. Kanlıtepe'de bir şehit ve bir yaralımız var. Tabii diğer

cephelerden henüz malumat alamadık. Hava bulutlu ve biraz soğuk. Çoktan kış işaretleri gösteren geceleri üşüyorum.

26 Ağustos 331 gazetesini okudum. Mühim bir şey yok. Batı ve doğu cepheleri sakin. Sulh meselelerinden bahis olunuyor. Bunu bazı gazeteler mevsimsiz, bazıları müsait buluyorlar.

31 Ağustos 331, Pazartesi [13 Eylül 1915], Anafartalar cephesi – Kanlıtepe sırtlarından:

Sabahleyin erken uyandım. Henüz çayımı içmiş idim ki bombardıman başladı. Akşama kadar bombardıman aralıklı bir surette devam etti. Hava soğuk. Adeta üşüyorum. Gece bir bilgi geldi. Düşmanın 30 torpidosuyla yedi nakliye gemisinin Gemlik Limanı'na doğru geldiği bildiriliyordu.

Gece askerler uyuyamayıp sabaha kadar hazır bir halde beklediler. Fakat bir netice çıkmadı. Yalnız Seddülbahir tarafında iki gündür şiddetli harp olduğunu aralıksız devam eden şiddetli top gürültülerinden işitiyoruz.

Gece siperlerin hepsini gezdim. Ancak üç saat kadar uyudum. 27 Ağustos 331 gazetesini okudum. Mühim bir havadis yok. Halil Efendi adında bir ihtiyat zabit adayı efendi taburumuza geldi.

Başka kayda değer bir şey yoktur.

Batarya dürbünü ile düşmanı izledim

1 Eylül 331, Salı [14 Eylül 1915], Anafartalar cephesi – Kanlıtepe sırtlarından:

Sabahleyin erken uyandım. Raporları yazıp alaya verdim. Biraz daha uyumak için tekrar yattım. İki saat kadar uyudum. Gündüz sabahleyin top tepesi gözetleme yerine gittim. Buradan düşman ordugâhını bütün

teferruatıyla ve tam bir serbestlik ile izledim. Gözetleme yerine konmuş olan 90 liralık bir batarya dürbünü ordugâhı bir sinema gibi bakışlarım önüne seriyor. Ben de bu manzarayı doyulmak bilmez bir arzuyla seyrediyordum. Aman Yarabbi, şu İngiliz ordugâhına bak: Deniz kenarında kol kola girip serbestçe dolaşan serseriler, atlarla ve otomobillerle gezen zabitler, at koşturan süvariler, arabalar, hayvanlar, askerler bir şehir haliyle gelip geçiyor ve top ateşimiz altında sersem bir kayıtsızlıkla dolaşıyordu. Ara sıra etraflarına düşen tahrip danelerimiz onları sağa sola koşturtuyor. Fakat bir dakika sonra yine aynı âlem, aynı kaygısızlık başlıyordu. Düşman bu birçok Kızılhaç çadırlarını lanetli fikirlerine talim yeri yapıyor. Fakat düşmanın bu kurnaz hilesi de artık anlaşıldı.

Gece tahkimatla meşgul olduk. Düşman, siperlerimize gecenin karanlıkları arasında birkaç top savurdu ise de hiçbir tesiri olmadı.

Akşam Bursa'dan bir telgraf geldi. Bugün itibarıyla subay olup olmadığım soruluyordu. Telgrafı Fazıl Bey çekiyordu. Yarın sabahleyin telgrafa cevap vermek üzere uyudum. Hava biraz soğuk. Gece biraz da yağmur yağdı. 29 [Ağustos] gazetesini okudum. Mühim hiçbir haber yok. Rus cephesindeki Alman taarruzunda nisbi bir duraklama var. Rus Ordusu Kumandanı Grandük Nikola Kafkasya Ordusu Kumandanlığına tayin olundu.

Başka mühim bir şey yok.

2 Eylül 331, Çarşamba [15 Eylül 1915], Anafartalar cephesi – Kanlıtepe sırtlarından:

Sabahleyin geç uyandım. Günlük raporları alaya verdikten sonra oturup Yaşar Efendi'ye uzun bir mektup yazdım. Akşam aldığım telgrafa da bir cevap yaza-

rak tabura tasdik ettirdikten sonra Bursa'ya gönderdim. Akbaş'a Zeki Bey'e de bir kâğıt gönderdim ve selam yazdım. Akşama kadar gün sakin geçti. Düşman ara sıra etrafa beş on mermi savurdu ise de bir yaralıdan başka hiçbir tesiri olmadı. Dün gecenin yağmurunu takip eden bugünün güneşli sabahı hakikaten pek güzel ve berrak. Günüm diğerleri gibi yeknesak geçti. Gece tahkîmatla uğraşıldı. Başka önemli bir havadis yok. Batı ve doğu cepheleri durgun. Birkaç gündür böyle geçen bu genel sakinlik bakalım ne fırtınalar hazırlıyor.

3 Eylül 331, Perşembe [16 Eylül 1915], Anafartalar cephesi – Kanlıtepe sırtlarından:

Sabahleyin erken uyandım. Raporları alaya takdim ettikten sonra çayımı içip şöyle oturdum. Cenap Şahabettin'in, Halid Ziya'nın makalelerini okudum. 30 [Ağustos] tarihli *Tasvir*'i de inceledim. Gazetelerde yine mühim hiçbir şey yok. Devlet memurlarının ihtiyat zabiti olup memur bulunanlarının sivil memuriyetteki maaşları askeri maaşlarından düşük ise bu maaşların vekiller istihdamında harcanmasında bakanlıkların serbest bulunduğu bildiriliyordu.

Sabahleyin dağ bataryası gözetleme mahalline giderek düşman ordugâhını etraflıca seyrettim. Düşmanda yine aynı kayıtsızlık mevcut. Yalnız siperlerdeki düşman durmaksızın bir faaliyetle çalışıp siperleri derinleştirip genişletiyorlar. Düşman topçusu bugün yine serseri birkaç mermi savurdu. Tek tük piyade ateşi de devam ediyor. Başka sürekli bir ateş yok.

4 Eylül 331, Cuma [17 Eylül 1915], Anafartalar cephesi – Kanlıtepe sırtlarından:

Sabahleyin her günkü gibi erken uyanarak çayımı içip top seslerini dinlemek üzere oturdum. 31 [Ağustos] tarihli gazeteyi okumaya başladım. Halkalı hakkında

Tasvir'de bir makale vardı. Havadisler hep aynı. Mühim hiçbir şey yoktu. Akşamüzeri düşman topçusu Kanlıtepe ile Arslantepe'yi biraz bombardıman etti. Bir şehit ve bir yaralımız var. Akşam askeri bando karargâha gelerek güzel parçalar çaldı. Askerler tahkimatla meşgul.

– Gece henüz yatmış idim ki bir telefon getirdiler. Baktım, Reşat Efendi. Hemen yataktan fırlayarak telefon başına gittim. Bir müddet Reşat'la görüştüm. Bizim Yaşar'ı başka yere tayin etmek istemişler. Fakat gitmemiş. Mektebin açılacağı şüpheli imiş. Daha birtakım havadisler. Her ne ise, Reşat'ın sıhhatini ve yerini öğrendim ya! Böyle ansızın Reşat'ı bulduğuma son derece memnun oldum. Nadir ve Raşit hakkında ona malumat verdim. Tekrar görüşmek üzere telefondan ayrıldım.

5 Eylül 331, Cumartesi [18 Eylül 1915], Anafartalar cephesi – Kanlıtepe sırtlarından:

Sabahleyin erken bir haber geldi: Şimdi topçularımız ve mitralyözlerimiz düşman ordugâhını ve siperlerini şiddetli bombardıman edecek. Daha henüz bölüklere bu emri bildirmiş idik ki şiddetli ateş başladı. Bataryalar grup ateşi yapıyor. Mermiler bir bir bizi deli edercesine üzerlerimizden geçiyor. Her yer sallanıyordu. Havayı yaran gülle sedaları altında müthiş bir infilakla birçok gövdelerin göklerde uçtuğunu bize gösteriyor. Düşman mevzileri ve ordugâhı altüst oluyordu. Evvela neye uğradığını şaşıran düşman ancak on dakika sonra kendini toplayarak şiddetli ateşe başladı. Karşılıklı ve şiddetli bir ateş bir saat kadar devam etti. Gözümüzle gördüğümüz düşmanın sedyelerle taşınan çok sayıda zayiatına karşılık bizim birkaç yaralımız var. Bombardımanı müteakip Reşat'a bir kart yazıp öğleyin gönderdim. 1 Eylül 331 gazetesini okudum. Harbin bir sene daha devam edeceği tahmin ediliyor.

Bugün diğer günlere nazaran harp sahasında daha fazla bir faaliyet görülüyor idi. Fakat bu faaliyet bizim tarafımızdan hazırlanıyor. Hava güzel ve yumuşak. Gece siperleri gezdim. Etraf mehtap olduğundan siperlerde gezinenler düşman tarafından görünüyor ve ateş ediliyordu. Arslantepe'den düşman mevzilerine doğru bakarken beni gören bir nişancı düşman neferi üzerime ateş etmeye başladı. İlk kurşun omzumun yanından vızlayıp geçti. İkinci kurşun ayağımın yanındaki taşa vurarak sekip gitti. Burada daha ziyade durmak büyük bir tehlike olduğundan siperin içerisine girdim. Siperleri tamamen dolaştım. Geç vakit yerime döndüm.

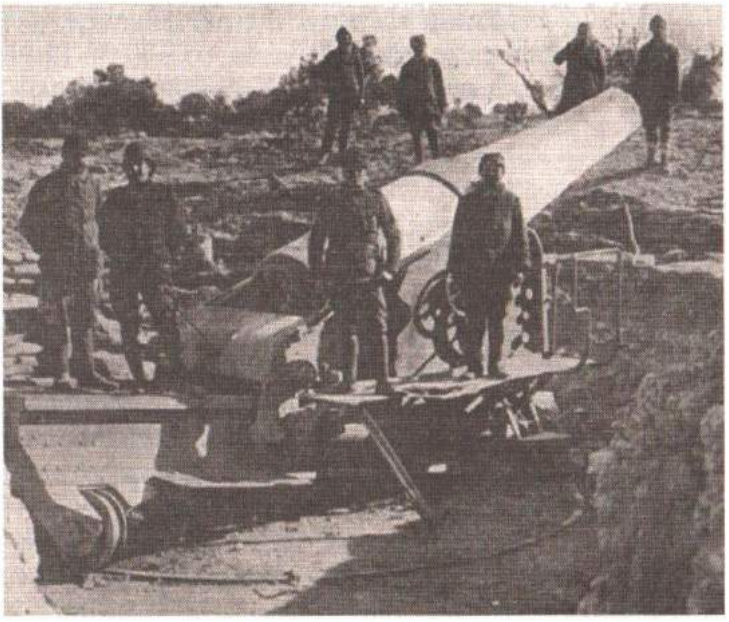
Hayatım pek güzel ve yeknesak geçiyor. Fakat kışı nasıl burada geçireceğiz? Her tarafta bir belirsizlik var.

Bu belirsiz bölgeyi halledip içerisinden çıkmak mümkün değil.

6 Eylül 331, Pazar [19 Eylül 1915], Anafartalar cephesi – Kanlıtepe sırtlarından:

Sabahleyin geç vakit kalktım. İki saat kadar sürekli topçu bombardımanı devam etti. Sonra yine nisbi sükûnet başladı. Akşama kadar ara sıra patlayan toplardan başka bir şey yoktu. Akşam yemekten sonra mehtabın güzel ışığından istifade ederek siperleri gezmeye çıktım. Evvela sağ kanat siperlerinden başlayarak bütün siperleri birer birer gezdim. Sağ kanat siperleri ilerisinde bir aydan beri kalıp gömülmemiş olan düşman cesetleri fevkalade fena kokuyor. Etleri dökülmeye başlamış çehreler, cesetler, bacaklar hep çürümüş, kurtlanmış bir halde görünüyorlar. Bu manzara son derece tiksindirici idi. Sıhhiyeler durmaksızın bu bitmek bilmeyen cesetleri örtüyorlar, üzerlerine asitfenik ve kireç döküyorlardı.

Gece yarısından sonra siperlerden aşağıya geldim. Telefona giderek güney grubunu buldum. Reşat'la biraz görüştüm ve sıhhatini öğrendim. Reşat'ı ruh hali itibarıyla pek değişmiş, tam bir asker olmuş buldum.

Çanakkale'de Türk askeri top başında nöbet bekliyor

7 Eylül 331, Pazartesi [20 Eylül 1915], Anafartalar cephesi – Arslantepe civarından:

Sabahleyin pek geç uyandım. Fakat bu gece hava fevkalade soğuk ve sert bir poyraz rüzgârı olduğundan çok üşüdüm. Bugün pek sakin geçti. Düşman beş on şarapnel ve toptan başka hiçbir şey atmadı. Cephede de tek tük piyade ateşi oluyor. Akşama kadar sakin oturdum. Hiçbir meşguliyetim yok. 3 Eylül gazetesini okudum. Hiçbir havadis yok. Bakalım akşamüzeri ne fırtınalar kopacak? Yahut yine etraf uyuyacak. Şu bir ay zarfında hayatım hep sakin ve tenha geçti. Meşguliyetim geceleridir. Gündüzleri beş on satır yazıdan başka hiçbir vazifem yok. Hatta vazifesizlikten sıkılıyorum! Rahatım pek mükemmel. Hayatımdan çok memnunum.

8 Eylül 331, Salı [21 Eylül 1915], Anafartalar cephesi – Arslantepe engellerinden:

Sabahleyin pek geç uyandım. Adeta güneş yükselmiş ve öğle yaklaşmıştı. Çayımı içtikten sonra Şahab'a ve pedere birer mektup yazmaya başladım. Çünkü bugün Şahab'dan Balıkesir'den bir mektup aldım. Mektebe gitmek üzere hareket ettiğini bildiriyordu. Akşamüzeri İstanbul'dan Raşit Efendi'den de bir mektup aldım. Sıhhatte olduğunu ve Yaşar Efendi'nin bir hafta evvel buraya gelerek şimdi müsabaka imtihanlarında bulunmak üzere Bursa'ya gittiğini, fakat bir haftaya kadar tekrar İstanbul'a geleceğini, çünkü incelemelerde bulunmak üzere Almanya veya Avusturya'ya gönderileceğini yazıyordu. Eğer Yaşar da bu suretle mektepten ayrılıyorsa zavallı mektep pek yalnız ve kimsesiz kalacak.

Harp bugün de sakin geçti. Yalnız düşman Kanlıtepe'ye on, on beş mermi attı. Arslantepe'yi de epeyce bombardıman etti. Bir şehit, beş yaralı ve bir ezik efradımız var.

9 Eylül 331, Çarşamba [22 Eylül 1915], Anafartalar cephesi – Arslantepe'den:

Dün gece epeyce üşüdüğümden sabahleyin erken kalktım. Hava biraz soğuktu. 5-6 Eylül 331 gazetelerini okudum. Bulgaristan'ın hareketinde henüz kesin bir şey görülmüş değil. Almanların Rus cephesindeki hareketlerinde de hâlâ bir yavaşlık var. Harbin bu sene bütün kış devam edeceği anlaşılıyor. Akşamüzeri Kanlıtepe'ye çıktım. Buradan düşman siperlerini gözetledim ve akşam gönderilecek keşif koluna gideceklere bölgeyi gösterdim. Şimdi akşam oturup şu hatıratımı kaydediyorum. Hava gayet soğuk. Toplar karşılıklı atışıyor. Bugün akşamüzeri de toplarımız düşman siperlerini ve ihtiyat mevzilerini pek güzel bombardıman etti. Toplarımızın üstünlüğü daima görülüyor. Akşam 1000 kadar

kum torbası geldi. Bu torbalar hep mükemmel kazmirlerden imal edilmişlerdi. Hükümetin şu büyük fedakârlığını minnetle karşılıyorum.

İnsan cesetleri havaya savruluyor

10 Eylül 331, Perşembe [23 Eylül 1915], Anafartalar cephesi – Arslantepe'den:

Gece pek geç yatmıştım. Henüz uyumak üzere idim ki telefoncu gelerek beni güney grubundan telefon başına çağırdıklarını söyledi. Şüphesiz bu çağıran Reşat'tı. Telefon başına gittim. Reşat'la görüşmeye başladık. Reşat bana iyi havadisler verdi: Alman, Avusturya ordularının Sırbistan üzerine yürüdüklerini ve Bulgaristan'ın Sırbistan'a harp ilanını bildirdi. Ben de ona Yaşar'ın incelemeler yapmak üzere Avrupa'ya gideceğini söyledim. Birbirimize sıhhat ve saadet temennileriyle ayrıldık. Yattım. Sabahleyin pek geç kalktım. Öğleden sonra topçumuz düşman mevzilerine ateş baskını yaptı. Düşman siperleri altüst oluyor, insan cesetlerinin havaya savrulduğunu gözümüzle görüyorduk. Gece mehtap gayet güzeldi. Bütün siperleri teftiş için baştan aşağıya gezdim. Tam Kanlıtepe siperlerinde idim ki düşman torpidosu bulunduğum siperleri topa tutmaya başladı. On beş, yirmi top attı ise de hamdolsun hiçbir tesiri olmadı.

11 Eylül 331, Cuma [24 Eylül 1915], Anafartalar cephesi – Arslantepe'den:

Şimdi akşamüzeri, güneş batmak üzere. Ortalıkta derin bir sükûnet var. Ben de hayat hatıralarımı kayıtla meşgulüm. Sabahleyin erken kalktım. Her zamanki gibi rapor ve kayıplar cetvelini alaya takdim ettikten sonra çayımı içtim.

– Peder ve Şahab'a birer mektup yazarak gönderdim.

– Öğleden evvel ve sonra biraz topçu düellosu oldu. Arslantepe ve Küçüktepe'yi düşman obüs toplarıyla dövdü. İki şehit ve altı yaralıdan başka zayiatımız yoktur.

Gece siperleri dolaştım ve askerler sabaha kadar yine tahkimatla iştigal etti.

Bugün hava güzel ve güneşli. Fakat geceleri üşütücü soğuklar kışın geldiğini işaret ediyor.

– 9 Eylül 331 gazetesini okudum. Alman ve Avusturya harekâtının Sırbistan'a doğru aktığını yazıyordu.

12 Eylül 331, Cumartesi [25 Eylül 1915], Anafartalar cephesi – Arslantepe'den:

Sabahleyin erken kalktım. Çayımı içtikten sonra şöyle toprak evimin bir köşesine otururak geçmiş hayatımı, belirsiz geleceğimi hayal etmeye başladım. Evet, gençlik devremde geçirdiğim şu pek kararsız ve değişken hayat safhalarına bak! Şimdi oldukça şiddetli bir top ateşi devam ediyor. Hatta top mermisinin birisi pek yakınıma düştü. Hamdolsun bir şey olmadı.

Akşama kadar aralıklı top ateşi devam etti.

– Düşmanın cephemizden kuvvetini başka bölgeye çektiği zannolunuyor. Bunun için bir keşif taarruzu hazırlıyoruz. Tabii bu keşif taarruzunu bir hakiki taarruz takip edecektir.

Hayatım pek müsterih, sakin ve sessiz geçiyor. Vazifem hafif. Eğer her dakika ateş altında ve ölüm ağzında bulunduğumu da unutursam tam bir kır hayatı yaşıyorum. Fakat yer altında oyulmuş olan toprak yuvam pek rutubetli. Ayaklarımda romatizma gibi bir sızı hissediyorum.

13 Eylül 331, Pazar [26 Eylül 1915], Anafartalar cephesi – Arslantepe'den:

Gece bütün siperleri dolaştığım için pek geç Kanlıtepe'ye kadar geldim. Tam Kanlıtepe'de idim ki 12. Fırka cephesinde şiddetli bir piyade ateşi başladı. Ateş gittikçe

artıyor, civcivleşiyordu. Gecenin sükûnetini yaran küçük birer şimşek gibi çakıp sönen bu kırmızı gözleri yarım saat kadar tepenin hâkim sırtından seyrettim. İhtimal bu bir taarruz yahut bir keşif kolu idi. Yarım saat sonra ateş kesildi ve bu şiddetli gürültü de bizce meçhul kalarak kapandı gitti.

Henüz yatmıştım. Bir emir getirip verdiler: Sabaha karşı bütün cephede topçularımız tarafından ateş baskını yapılacak ve düşman siperleri bombardıman edilecekti. Emri okuyup yattım. Uyku arasında uğultulu top seslerini işitmeye başladım. Bu top ateşi gittikçe artıyor, etrafımı sallamaya başlıyordu. Şüphesiz bu bizim ateş baskını idi.

Hiç rahatımı ve uykumu bozmayarak uyudum, uyumadım. Uykum arasında top seslerini dinleyerek uyukladım. Çünkü etrafı sarsan, toprak yuvamı bir vapur kamarası gibi sallayan korkunç bir top ateşi altında uyumak mümkün değildi. Bu ateş bir saat kadar devam etti ve ben de dinlerken uyuyup kalmışım. Artık sabah olmuştu, ortalık aydınlanmış idi ki karşılık olarak bu defa düşman bizim topçularımızı ve ihtiyatlarımızı bombardımana başlamıştı. Mermiler etrafımıza düşüyor, duvarların topraklarını üzerime döküyor. Ben bu sarsıntılı ve topraklı hava altında mışıl mışıl uyumaya çalışıyorum. Evet, ne olacaktı? Yuvama isabet edecek bir top mermisi uykuda da olsam, uyanık da olsam beni topraklar altına gömecekti! Gündüz kısmen sakin geçti. Fakat Seddülbahir taraflarında oldukça şiddetli bombardıman var. Hava güzel, hatta adeta sıcak. Bugün taburumuza 111 ikmal askeri verildi.

14 Eylül 331, Pazartesi [27 Eylül 1915], Anafartalar cephesi – Arslantepe'den:

Bugün cephede oldukça fazla bir faaliyet var. Topçu bombardımanı her günkünden daha fazla ve şiddetli. Ak-

şamüzeri Arslantepe siperlerine gittim. Düşman durmadan top ateşiyle İsmailtepe ve civar siperleri dövüyordu.

Akşamüzeri henüz yemekte idik ki ortalığın kararmasından istifade ile sol kanatta evvela hafif, gittikçe artan bir ateş başladı. Ateş anbean şiddetleşiyor. Sağa ve sola yayılarak ederek bütün avcı hatları tutuşuyordu. Bir dakika geldi ki bütün Anafartalar cephesi tutuştu. Ateş o kadar şiddetli ki ortalık yanıyor, bir cayırtıdır kopuyordu. Artık düşmanın taarruz ettiğine kanaat getirdik. Hemen silah başı emri verilerek askeri gizli geçitlere topladık. Birkaç dakika sonra toplar da başladı.

Artık her taraf kırmızı bir ateş içinde yanıyor, düşen mermiler, havada patlayan şarapneller ortalığı uğultu ve gürültüleriyle dolduruyor, söylenen sözler, verilen emirler işitilemiyordu. Her tarafta dehşetli bir faaliyet var. Karanlık bu faaliyeti bir kat daha artırıyor. Revolverimi belime bağlayarak mühim evrakı cebime koydum. "Ya Allah" diyerek büyük bir çarpışmaya hazırlandım. Her dakika düşmanın Kanlıtepe ve Arslantepe'ye hücumlarını bekliyor, onu ne güzel süngüleyeceğimizi, tümüyle perişan edeceğimizi düşünüyordum. Hiçbir taraftan bir hareket görülmeden bu cehennem ateşi 1,5 saat bütün Gelibolu yarımadasını titretti. Milyonlarca mermi sarf olundu. Tüfek ateşinin bu kadar şiddetli olmasını bir de Arıburnu'nda görmüştüm. Bir buçuk saat sonra yavaş yavaş ateş azalmaya nihayet tabii halini bulmaya başladı. Sabahleyin anladık ki bu ateş keşif kollarının çarpışmasından başlayarak bu hali almış. Ne bir hücum, ne bir taarruz var. Hatta sabaha karşı keşif kollarımız düşmandan dört esir getirdiler.

Fakat bu gece sabaha kadar fevkalade tetikte bulunmak icap ettiği için uyumadık. İşte böyle buhranlı ve heyecanlı bir gece geçirdik.

Tabii tahkimatla da iştigal edemedik. Bu cepheye geleli bu hal düşmanın ilk şiddetli ateşidir.

– Bugün kardeşim Şahab'dan Bursa'dan bir mektup aldım. Mektebe vardığını fakat henüz derslere başlamadıklarını çünkü öğretmenleri noksan olduğunu bildiriyordu. 10 Eylül gazetesini okudum. Mühim hiçbir şey yok. Yalnız mühim bir havadis var ki o da Bulgaristan'ın seferberliğini ilan etmesidir. Bakalım Bulgarlar Sırp üzerine ne vakit hareket edecekler? Almanya ve Avusturya ordularının Sırp hududunda başlayan faaliyetleri biraz ağır gidiyor.

Başka kayda değer bir şey yoktur.

15 Eylül 331, Salı [28 Eylül 1915], Anafartalar cephesi – Arslantepe'den:

Sabahleyin geç uyandım. Ortalıkta yine sükûnet var. İbrahim Bey muayene için dün ağırlığa gitmiş olduğundan tabura Nihat Bey vekâlet ediyor. Bugün yine hafif topçu ateşi var. Hatta bu ateş her günkünden biraz fazla. Akşamüzeri Kanlıtepe'ye ve havan toplarına düşman biraz ateş etti.

11 ve 12 [Eylül] gazetelerini okudum. Hep Bulgaristan seferberliğinden ve Yunanistan ve Romanya'nın tarafsız kalacaklarından bahsediyorlar.

Yalnız üzücü bir haber işittim ki o da Almanların Fransız cephesinin 54 saatlik şiddetli bir bombardımandan sonra yaralandığıdır. Bizzat Alman resmi açıklaması İngiliz ve Fransız kuvvetleri tarafından takip edildiklerini yazıyorlar. Fakat Almanların yeni bir galibiyetini bekliyorum.

Düşman yeni bir taarruza hazırlanıyor

16 Eylül 331, Çarşamba [29 Eylül 1915], Anafartalar cephesi – Arslantepe'den:

Akşam pek geç yattım. Saat iki idi ki ben daha oturup gazete okuyordum. Onun için sabahleyin geç uyan-

dım. Bugün düşmanda başka bir faaliyet var. Aralıklarla akşama kadar bizim siperleri ve ihtiyat mahallerini bombardıman etti. Topçu da buna karşılık verdi ve pek iyi bir topçu düellosu oldu. Akşamüzeri sol kanattan Sinantepe taraflarından şiddetli top sesleri geliyor. Zannederim düşman bir taarruza hazırlanıyor. Bakalım ne vakit bu taarruzunu uygulamaya koyacak?

Bugünkü Alman resmi açıklaması, Fransız ve İngiliz taarruzlarının durdurulduğunu bildiriyor. Pek memnuniyet verici bir havadis.

Akşamüzeri pek güzel bir top düellosu oldu. Gece telefonla Reşat'ı aradım, bulamadım. Düşman tahkimat yapan askerimiz üzerine gece vakit vakit torpidodan ateş etti. Bugün bir şehit, üç yaralı kaybımız var. Gece pek geç yattım.

17 Eylül 331, Perşembe [30 Eylül 1915], Anafartalar cephesi – Arslantepe'den:

Gece geç vakit yattığım için sabahleyin pek geç uyandım. Çayımı içip raporları alaya takdim ettim. Düşman şimdiye kadar pek sakin görünüyor. Sabahtan beri ancak beş on top sesi işittim.

Raşit Efendi'ye bir mektup yazıp gönderdim. Akşama kadar sükûnet devam etti. Akşamüzeri vücudumda biraz rahatsızlık hissetmeye başladım. Bir saat sonra bir humma nöbeti bütün vücudumu titretiyordu. Akşam bu humma nöbeti arasında Yaşar'dan aldığım uzun bir mektubu okumaya başladım. Bu mektupta oldukça malumat vardı. Bursa'ya bizim yerimize geçici olarak iki öğretmen tayin edildiği ve Abdullah Efendi'nin azledildiğinden ve kendisinin incelemeler yapmak üzere Almanya'ya gideceğinden bahsediyordu.

18 Eylül 331, Cuma [1 Ekim 1915], Anafartalar cephesi – Arslantepe'den:

Hastalığım bütün gece şiddetlendiğinden sabaha kadar humma nöbetleri arasında yattım. Akşamdan sulfato [kinin] almıştım. Onun da sersemliği bu titremeye bağlandı. Özetle pek buhranlı bir gece geçirdim. Akşam yemek yemeden yatmıştım. Canım hiçbir şey istemiyor. Sabahleyin erken uyandım. Fakat kendimi toplayıp doğrulamadım. Yine sulfato aldım ve Yüzbaşı Nihat Bey'in verdiği bir kaçak konyağı içerek biraz nöbetleri teskin ettim. Fakat halsizlik devam ediyor. Aynı zamanda fazla bir ishalim de var. Siperlerde hastalanmak hakikaten pek acı oluyor. Şimdi biraz iyiceyim. Oturup şu hatıra defterimi kaydediyorum.

Bugün de sakin geçti. Düşman hattında mühim bir haber yok. Seddülbahir'de bombardıman devam ediyor.

19 Eylül 331, Cumartesi [2 Ekim 1915], Anafartalar cephesi – Arslantepe'den:

Hasta olduğum için sabahleyin biraz geç uyandım. Vücudumda bir yorgunluk, durgunluk, sinirlerimde gevşeklik ve takatsizlik var. Kısaca her tarafım ağrıyor. Bunun ince bir sıtma nöbeti olduğu şüphesiz. Sulfato aldım ve biraz çay içtim. Şimdi sersem başım ve dumanlı gözlerimle bir tarafa oturarak şöyle etrafı seyrediyor, fikren bilmem neler düşünüyorum. Ah kardeşim Arif; böyle hasta zamanlarımda hemen olanca şefkatinle sen hatırıma gelirsin. Senin ateşli ayrılığınla ağlarım.

Bugün akşamı böyle geçirdik. Gece yine sulfato içerek yattım. Vücudumda biraz iyilik hissetmeye başladım.

Düşmanın halinde bir sükûnet var. Alelade toplar ve silahlar atılıyor ve karşılık veriliyor. Fakat Seddülbahir cihetlerinde oldukça dehşetli muharebeler olduğunu zannediyorum. Fransız harp cephesinde Fransız ve İngiliz taarruzlarının durdurulduğunu 16 [Eylül] gazetesinde okudum. 16 [Eylül] gazetesinde Cenap Şahabettin'in

makalesiyle Halit Ziya'nın makalelerini pek seve seve okudum. Ne kadar güzel yazılmış! Yunanistan ve Bulgaristan seferberlikleri tamamlanmak üzere. Rus cephesinde Almanlar ilerliyorlar. Vaziyet henüz açıklığa kavuşmadı. Hep askıda ve belirsiz.

Havalar nihayet güzel gidiyor. Biz hep tahkimatla meşgulüz. Burasını adeta bir kale haline koyduk.

20 Eylül 331, Pazar [3 Ekim 1915], Anafartalar cephesi – Arslantepe'den:

Bugün şu an itibarıyla hastayım. Vücudumdaki kırıklık devam ediyor. Reşat'a uzun bir mektup yazıp gönderdim. Alelade topçu düellosu devam ediyor. Akşamüzeri ateş biraz arttı.

Gece ve gündüzü rahat geçirdim. Akşamüzeri iyileştim. Fakat zafiyet ve halsizlik var.

16-17 [Eylül] gazetelerini okudum. En mühim havadis bütün Fransız ve İngilizlerin olanca güçleriyle Alman cephesine yüklenmeleridir. Bu taarruzlar gayet şiddetli ve her taraftan gerçekleşiyor. Fakat Almanlar bir çelik metanetiyle buna karşılık veriyorlar. Yalnız bazı mahallerde Almanlar iki kilometre kadar geriye çekilmişlerdir.

Başka mühim bir şey yoktur.

21 Eylül 331, Pazartesi [4 Ekim 1915], Anafartalar cephesi – Arslantepe'den:

Bugün elhamdülillah büsbütün iyileştim. Vücudumda biraz kuvvet buluyorum. Bir duyuru geldi: Saat sabah 9'da şiddetli ateş baskını yapılacaktı. O saatte evvela sol taraftan şiddetli ateş başladı. Gittikçe bütün cephe tutuşmaya başlıyordu. Toplar ve mitralyözler de bu ateşe iştirak etti. Artık burası tümüyle ateş içinde kalmıştı. Sağımıza, solumuza obüs taneleri ve gülleler düşüyor. Taşları ve toprakları havaya savuru-

Çanakkale'de topçu tarassut mevziinde telefonla muhabere.

yordu. Ateş bir buçuk saat kadar devam etti. Bu ateşten dört şehit ve beş altı yaralımız var. Bugün bir havadis işittik: Bizim fırka güney grubuna geliyormuş. Bizim de fırkamıza katılmamız muhtemel. Askerler akşam tahkimat ile uğraştı. Akşam 18 [Eylül] gazetesini okuduk.

Almanya'nın garp cephesindeki düşman taarruzu olanca şiddetiyle devam ediyor. Fakat hep kırılıp parçalanıyor. İtalyanlar ve Ruslar da taarruz ediyorlar. Onlar da mağlup olup geri çekiliyorlar.

Düşmanın Çanakkale'ye 200.000 kişilik bir kuvvet getireceği söyleniyor. Fakat yarılmış olan Sırbistan seferi biraz durakladı.

Akşam geç vakit yattım. Sabahleyin erken uyandım. Bugünüm de böyle geçti. Yaşar Efendi'ye vakit bulup mektup yazamadım. Nadir'i de görmek nasip olmadı.

22 Eylül 331, Salı [5 Ekim 1915], Anafartalar cephesi – Arslantepe'den:

Sabahleyin geç uyandım. Etrafta derin bir sükûnet var. Ne topçu, ne bir şey.

Öğleyin bize bir haber bildirildi: Bu akşam gece yarısı hareketle Kayalıtepe'ye gelecek olan fırkamıza katılmamız emir olunuyordu. Fakat gideceğimiz yer kesin olarak belli değil. Demek ki artık buraya veda edeceğiz ve bu akşam buradan ayrılacağız.

Kireçtepe mıntıkası olan bu cepheye o kadar alışmış idik ki hiç ayrılmak istemiyorum. Buraları hiçbir şey yokken mükemmel bir kale haline getirecek kadar iyi tahkim ettik. Bütün topraklarını tırnağımızla kazdık. Buranın her tarafını oyduk. Gizli geçitler ve siperlerle doldurduk.

Hatta kış için subay ve efrada lazım olan zeminlikleri bile hazır ederek kış için odunlarımız ve kömürlerimizi hazırlarken, işte bu hareket emrini aldık. Bir buçuk ay kadar devam eden buradaki hayatım pek huzurlu ve rahat geçti. Bu hayatımdan da çok memnunum. Gerçi her dakika ölüm altında top, tüfek, şarapnel taneleri altında yaşadık, fakat sakin ve mesut yaşadım.

Bütün gece bizi değiştirecek taburu bekledik. Fakat gece yarısı oldu, hâlâ gelmedi. Artık biraz uyuyacağım.

Oturuyordum. Bugün Mehmet Ali Efendi'den ve kardeşim Şahab'dan birer mektup aldım. Bana malumat veriyorlardı ve Yaşar Efendi'nin Avrupa'ya gideceği kesinlik kazanıyordu.

Çanakkale'den Balkanlar'a mı?

23 Eylül 331, Çarşamba [6 Ekim 1915], Anafartalar'a devam

Henüz sabah oluyordu ki alay yaveri Fazıl Bey gelerek beni uyandırdı. "Tabur geliyor" dedi. Kalktık. Henüz ortalık karanlıktı. Uzun zaman bekledikten sonra nihayet bizi değiştirecek 126'ncı Alay geldi. Cepheyi bu alaya teslim ettikten sonra ağırlığa çekildik.

Öğleye kadar ağırlıkta kaldık. Öğleyin bir emir aldık: Yalova'ya[25] hareket etmek, orada ordugâh kurarak ikinci emri beklemek.

Yaver Fazıl Bey, ben ve 3. Tabur yaveri Fehmi Efendi, biz üç kişi erkenden Yalova'ya geldik. Ordugâh yerini tayin ettik. Buradan Yalova kaymakam odasına giderek orada bulunan telefon ile Sinop grubuyla Reşat'la görüştüm. Reşat bana mühim haberler verdi. Hareketimizin Balkanlar'a olduğunu, 200.000 kişilik bir ordunun bu işe tahsis edildiğini, Recep Paşa'nın kumandan tayin olunduğunu söyledi. Demek artık kalplerimizi intikamıyla titreten o güzel Rumeli'ni kurtarmaya gidiyorduk. Reşat'la uzun uzun görüştüm.

Akşam oldu, taburlar da geldi. Ordugâhımızı kurduk. Buraya yerleştik. Gece tekrar Reşat'la görüştüm. Gece portatif karyolaları açığa kurdurarak yattık. Çok çiy yağmıştı. Üşüdüm. Fakat bu yorgunlukla pek güzel uyumuşum.

İşte askerlik hayatı! Bugün burada iken ertesi gün kimbilir nerelerde?

Ve daha ne gibi hayatlar geçireceğiz ve neler göreceğiz.

24 Eylül 331, Perşembe [7 Ekim 1915], Yalova'dan:

Sabahleyin ıslak bir çiy altında uyandığımı yazmıştım. Çayımı içtim. Bölükleri teftiş ettim. Köyü bir defa daha dolaşarak fakir halkını saygı duyan bakışlarımla süzdüm. Orada burada küme küme toplanıp oynayan köy çocukları hep zayıf, pejmürde halde ve vücudunun bütün hücrecikleri aç titriyordu. Bu zavallılar her şeyden habersiz oynuyorlardı. Akbaş'a bir gözcü göndererek Zeki Bey'i arattım. Ilgardere'ye[26] gittiklerini, çünkü şimdi sevkiyatın oraya kalktığını

---

[25] Yalova, günümüzde Çanakkale ilinin Eceabat ilçesine bağlı bir köydür.

[26] Ilgardere, günümüzde Çanakkale'nin Gelibolu ilçesine bağlı bir köydür.

haber aldım. 21 [Eylül] gazetelerini okudum. Mühim bir şey yoktu.

Akşamüzeri çadırlarımızı kurdurduk. Gece rahat bir uyku uyudum.

Anafartalar cephesinde gece şiddetli bir ateş baskını oldu. Top ve tüfek sedası ta buraları gümbürtüleriyle sarsıyordu.

25 Eylül 331, Cuma [8 Ekim 1915], Yalova'dan:

Sabahleyin geç kalktım. Çayımı içtikten sonra Şahab'a bir mektup yazarak gönderdim. İki de fotoğraf gönderdim. Askerler talim ve terbiye ile uğraştılar. İki bölük de çamaşır yıkadı. Ben de istirahat ettim. Fakat üzerimde üzücü bir sıkıntı var. Sıkılıyorum, fakat niçin sıkıldığımı bilmiyorum! Akşama kadar kendi işlerimle vakit geçirdim ve akşamüzeri biraz köyde gezdim. Akşam oldu. Bu büyük çamlıklı vadinin her tarafı oba ateş meşaleleriyle donandı.

Bu ateş kümelerinin etrafına dizilen askerler hem ısınıyor hem de kendi köyünün havasıyla mırıldanıyor, garip garip oturuyordu. Hep uyuduk. Üç saat sonra birdenbire hava kararmaya, bulutlar siyahlanmaya, şiddetli bir fırtına etrafı sarsmaya ve bunları takip eden yağmur her tarafı, herkesi ıslatmaya başladı. Aman Yarabbi, bu fırtına ne dehşetli ve ani bir kasırga idi!

Bu fırtına sanki istisnasız herkesi ıslatmak için çadırları uçurmakla görevliydi. Çadırlar şiddetli rüzgârın dehşetiyle yıkıldı, eşyalar savruldu. Hepimiz yağmurun şiddetli darbeleri altında ıslanmaya başladık. Bereket versin bu felaket yağmur bu karanlık gecenin uzun saatlerince devam etmeyip, iki saatte gelip geçti. Biz de su altında titreyen vücudumuzla bir tarafa büzülerek sabaha kadar uyuduk. İşte bu akşam böyle bir gece geçirdim.

21/22 [Eylül] gazetesini okumuştuk. Mühim bir şey yok.

İşittiğimiz haberlere göre Alman ve Avusturya orduları havan toplarını ilerleterek Sırbistan içerisinde yürümeye başlamışlardır.

Mareşal von Makinze'nin (Von Mackensen) Sırbistan seferi kumandanlığına tayin edilmiş olduğu kesin ve resmidir.

Başka kayda değer bir şey yoktur.

26 Eylül 331, Cumartesi [9 Ekim 1915], Yalova'dan:

Sabahleyin geç vakit uyandım. Sanki akşam hiçbir şey olmamış gibi her taraf sakin ve güneş sıcak ışıklarıyla bu güzel vadiyi ısıtıyordu. Çayımı içip şöyle oturdum. Yine geçmişi ve geleceği düşündüm. Bu düşünce heyecanı içinde birkaç saat geçirmişim. Nihayet öğle olup yemeğimi yedikten sonra alaydan müsaade alarak Ilgardere'de olduğunu haber aldığım Zeki Bey'i görmeye gittim.

Bir buçuk saat kadar devam eden yolu hayvanımla kat ediyor, yollarda Gelibolu'ya doğru giden 3. Fırka askerine ve 1. Kolordu'nun ekmekçi müfrezelerine tesadüf ediyordum. Nihayet Ilgardere'ye vardım. Maalesef Zeki Bey'i orada bulamadım. Çünkü Zeki Bey, Anadolu tarafında bulunan Ceyhun iskelesine tayin edilmiş. Tekrar çamlı dağlar üzerinden aşan ince bir yolu takiben Yalova'ya geri döndüm.

Yoldaki gözlemlerim: Yalova'dan Ilgardere'ye kadar devam eden yolun iki tarafındaki dağlar tümüyle çam ormanlarıyla çevrilmiş. Bütün askeri kıtalar korunaklı yer için buralardan direk kestiği halde, hâlâ bitmiyor. Güzergâh üzerinde iki müessese gördüm. Biri sahra hastanesi, diğeri yine sahra hayvan hastanesi. İnsanlara mahsus olan sahra hastanesi derin bir vadi içerisinde kurulmuş. Kar gibi beyaz büyük çadırlar kurulmuş, maskelenmeye bile lüzum görülmeyerek bu temiz çadır-

lara yaralılar yatırılmıştı. Hayvan hastanesi de karşı bir vadi içinde ve çam ağaçları altında kurulmuştu. İskelet halinde on binlerce hayvan sıra ile buraya bağlanmış, yaralarına bakılıyor, yanında büyük bir meydanlıkta da ölen hayvanların derileri kurutuluyordu. Bu iki müessesede büyük bir intizam ve faaliyet gördüm. Şunu da kaydetmeden geçmeyeyim. Amele taburları durmadan yeni yol yapmak ve mevcut yolları tamir etmekle uğraşıyorlardı.

Bugün 23 Eylül gazetesini okudum. Bu gazetede Meclis-i Mebusan Reisi Halil Bey ile Harbiye Nazırı Enver Paşa'nın birer açıklaması var.

Bu konuşmalar içinde: Resmi bir ağızdan söylenen şu mühim doğrular vardı: Şimdiye kadar iki milyonu aşkın asker toplattığını, düşmanların Çanakkale'ye 500.000 kişilik bir kuvvet getirip bunun 200.000 kadarının telef olduğunu ve Mısır seferinin ileride yeniden canlandırılacağını Enver Paşa hazretleri söylüyorlar ve "Balkanlar yakında en büyük muharebelere sahne olacak" diyorlardı.

Akşam telefonla Reşat'la uzun uzun görüştük. Bugün mümkünse beni görmek için buraya geleceğini söyledi. Bekliyorum. Recep Paşa görevli olarak İstanbul'a gitmiş.

10 ve 12'nci Fırkaların da bizimle beraber gideceği söyleniyor. Geceyi hoca efendi ile beraber mahruti [konik] bir çadır altında geçirdik.

27 Eylül 331, Pazar [10 Ekim 1915], Yalova'dan:

Sabahleyin serin bir hava ile uyandım. Reşat'ı bekledim. Gelmedi. Telefonla gidip aradım, buldum. Bugünlerde işlerinin fevkalade çok olmasından dolayı üzülerek gelemeyeceğini söyledi. Askerler akşama kadar talimleriyle meşgul oldular. Akşamüzeri fırka mızıkası [tümen bandosu] alay karargâhı civarına gelerek milli

ve vatani güzel şiirler söylediler. İki aydır mahrum kaldığımız mızıkamızı büyük bir arzuyla dinledik.

Fırkaya terfiimiz için bir şey yazıldı. Terfiimizin geldiği, fakat dosyaların ancak Keşan'da açılabileceği cevap olarak fırkadan bildirildi.

Akşam emir almadık, yarın hareket ediliyor. Şimdilik istikamet Keşan. Hemen Reşat'ı telefonla aradım, bulamadım. Bir pusula yazıp kendisine telefonla bildirilmesini telefoncu neferimize söyledim. Kendim tabur hazırlıklarını ikmal için ordugâha geldim.

Çanakkale harp sahnesine devam

28 Eylül 331, Pazartesi [11 Ekim 1915], Yalova'dan hareket:

Bu gece hemen hiç uyumadık. Ağırlıkları hazırlayıp gece yarısı yola çıkardık. İki saat sonra da alay hareket edecek. Bu yürüyüş düzeni; önde 1. Alay, onu takiben 5. Alay, sıhhiye, makineli ve diğer bölükler şeklinde. Gece etraf karanlık. Bol miktarda bir çiy her tarafı ıslatıyor. Bulunduğumuz vadinin ortasına büyük bir ateş yakarak başına toplandık. Hem ısınıyor, hem de hareketin uygun gerçekleşmesini gözetiyoruz. Şu geniş fakat karanlık sema altında, bir vadi ortasında, ateş başında geçen şu askeri hayatıma bak!

Nihayet hareket anı yaklaştı ve gecenin karanlıkları arasında, Yalova'nın dar sokaklarından alayımız süzülerek uzaklaşmaya başladı.

Artık Seddülbahir'e, Arıburnu'na, Anafartalar'a devam ediyoruz. Bu bin türlü hatıralarıyla dimağlarımızı dolduran harp sahalarından uzaklaşıyoruz. Yalova köyünden saat 5'te hareket etmiştik, saat 7:15'te Ilgardere köyüne vardık. Burada askerlere yarım saat kadar istirahat verdikten sonra tekrar hareket ettik. Pazarlı ve Burhanlı köylerini geçerek saat 10'da Bayırköy sırtları

önündeki vadiye, tayyare hangarının yanına silah çatarak askerlere istirahat verdik. Ben hemen hayvanımı sürerek ileriye geldim. Bayırköy'ün garbında Fırka tarafından tayin edilen ve Ataullah Bey tarafından gösterilen yeri tabura tahsis ettim. Zaten ağırlıklar vaktiyle gelmiş, buraya inmiş ve çadırlar kurulmuştu.

Saat 12'de tabur da geldi. Henüz tabur ordugâh tayin edilen bu mahale gelirken hafif bir yağmur başlamıştı. Yağmur her dakika biraz daha şiddetleniyor, on dakika sonra bir sağanak halini alıyordu.

Askerler maalesef çadır kurmadan bir saat kadar devam eden bu şiddetli yağmurun altında iyice ıslandı. Hep ıslandık. Vücudum titremeye, ince ince sıtma nöbeti gelmeye başlamıştı. Çünkü geceden uykusuz, bütün gün hayvan üzerinde fevkalade yorulmuştum. Yağmurun ardından çadır kurup askerleri kurutmaya başladık. Hava açılıp güzelleşti. Fakat titreyen vücudumla ben hemen karyolama atılarak iki saat kadar uyudum.

Güzergâhtaki gözlemlerim: Yalova'dan Bayırköy'e kadar arazi son derece arızalı ve dağlık. Her taraf çam ormanlarıyla çevrilmiş fakat büyük ağaçlar kesilmiş, hep kökleri kalmış. Köyler Anadolu köyleri gibi fakir ve sefil, köylüler tarlalarında ölmeden yaşamlarını tedarik için çalışıyorlar. Zayıf köylü çocukları topraklar içinde oynuyorlar.

Bayırköy güzel ve şirin bir Rum köyü imiş. Gelibolu kasabasına ve Boğaz'a nazır. Fakat harbin başlangıcında, orada yerleşik bulunan Rumlar tamamen sürülmüş, Kirte, Anafartalar gibi harp mevkii olan mahallerde oturanlar buraya yerleştirilmiş. Yani şimdi İslam göçmenler var. Fakat kısmen köy yine boş.

Yalova'dan buraya kadar muntazam bir şoseden geldik. Bu şose yeni yapılmış ve Uzunköprü'ye kadar devam ediyormuş.

Kışın türlü türlü sıkıntılar gittikçe şiddetleniyor. Bakalım kışı nasıl geçireceğiz?

Dün Varna'nın Rus donanması tarafından bombardımanını haber aldım. Bugün hiçbir şey işitmedim. Fevkalade yorgunum. Şu hatıratımı Bayırköy civarında kurulan çadırımın içersinde hasta vücudumla yazıyorum. Başka kayda değer bir şey yoktur.

Gelibolu harap olmuş!

29 Eylül 331, Salı [12 Ekim 1915], Bayırköy'den:

Gece denize karşı kurulan çadırımda dört beş saat kadar uyudum. Sabaha karşı saat dörtte uyandık. Etraf henüz karanlıktı. Eşya hayvanlara yüklendi, yola çıkarıldı. Her zamankiler önden gönderildi. Ondan sonra tabur toplanarak saat 6'da Bayırköy'den taburumuz hareket etti. Önde 5. Alay gidiyor. Alayımız 5. Alay'ı takip ediyordu. Bir saat yürüdükten sonra yarım saat kadar bir mola verildi. Yol üzerinde yürüyüş kolunda silah çattık. Hava açık ve serindi. Yolumuz Boğaz'a nazır olan denizin kenarını takip ediyordu.

Yine harekete devamla saat 9'da Gelibolu kasabasına varıldı. Burada silah çatılarak iki buçuk saat büyük bir mola verildi. Biz de fırsattan istifade ile Nihat Bey ve hoca efendi ile kasabayı gezmeye gittik. Şehrin harap durumu daha dışarıdan göze çarpıyordu. Kısmen kapalı olan çarşısında bir defa dolaştıktan sonra sineklerin saltanat merkezi olan pis bir lokantaya yemek yemeye girdik. Getirilen yemekler içinde sinekler yüzüyordu. Tabii burada bir şey yiyemezdim. Çarşıdan peynir ve üzüm aldırarak yedim. Ondan sonra köyün küçük limanına nazır kahvelerinden birine oturarak bir kahve içtik. Bu sırada bir çan gürültüsü başladı. Sokaklarda bir kargaşalık, herkes kaçıyor. "Bombardıman var!" sesleri etraftan işitiliyordu. Meğer kasaba bombardı-

man edileceği vakit böyle çan çalınır, herkes kasabayı boşaltırmış. Hemen askerin başına koştuk ve askeri hareket ettirerek kasabanın kuzeyine geçip hastane önünde bir saat kadar daha istirahat ettikten sonra yola devama başladık. İki saat kadar bir hareketten sonra üç çeyrek saat mola verildi. Yani on bir buçukta Gelibolu'dan hareket ettik, ikide mola verildi.

Dèniz kenarında geçen bu mola zamanında yağan bir yağmur bizi biraz ıslattı. Harekete başladık. Bolayır İskelesi taburuna yaklaşmış idik ki ansızın bir bomba yürüyüş kolunun 20 metre kadar sağında, denize düşerek patladı. Ne olduğunu anlayamadan iki bomba daha müthiş gümbürtüleriyle bunu takip etti. Birden gözler havaya dikildi. Üzerimizde dolaşan bir tayyare tarafından bu bombaların üzerimize atıldığı anlaşıldı. Anında askerler yere yatırıldı. Bombalarını sarf eden tayyare de geçip gitti. Hemen harekete başladık. Seri bir yürüyüşle saat dört buçukta Bolayır civarında seçilen bir dereye gelerek ordugâh kurduk. Ben hayvanımı ileriye sürerek bölüklere uygun yerler belirledim. Askerleri buraya yerleştirdik. Bulunduğumuz yer Marmara'ya nazır bir sırttadır. Üşütücü bir rüzgâr devam ediyor. Hemen askerlere çadır kurdurup maskelendik. Biz de çadırlarımıza girerek yemek yedikten sonra yattık.

Yolda gördüklerim: Bayırköy'den Gelibolu'ya kadar devam eden arazi arızalı olmakla beraber güzel tarlaları kapsıyor, ziraatı hububat olmakla beraber iyi dut bahçelerine ve bağlara rastladım. Gelibolu civarında da iyi bağlar var. Yeni yapılan güzel bir şose bu vadilere başka bir güzellik veriyor ve nakliyat pek düzgün devam ediyor.

Gelibolu: Bir burun üzerinde güzel bir kasaba imiş, fakat nakliyata çok uygun bir yer olduğu için bombardımandan harap olmuş. Dükkânlar ve mağazalar hayvan ahırlarına ve depolara dönüştürülmüş. Zaten halkı kısmen göç etmiş. Kasaba şimdi harap bir hal arz edi-

yor. Kasabadaki büyük un fabrikası olanca faaliyetiyle işliyor. Düşman zırhlıları hep bu değirmeni mermilerine hedef seçmiş iseler de hiçbir şey yapamamışlar. Kasabanın etrafı mermi safraları ile derin kuyular şeklinde kazılmış. Güzel hükümet konağı yıkılmamış ise de yanındaki belediye binası harap olmuş ve şehrin içerisine düşen mermilerden yangın zuhur ederek bazı mahaller yanmış. Gelibolu'nun iyi bir hastanesi var. Çeşitli bölümlerle bu hastane genişletilmiş.

Gelibolu'dan Bolayır'a kadar olan bölge ekseriyetle boş ve kıraç arazi, bayır ve çıplak dağlardan oluşuyor.

24 Eylül 331 gazetesini okudum. Venizelos'un düştüğünü yazıyor. Selânik'e çıkarılan İngiliz kuvvetinin harp esiri kabul edildiğini ve Yunanistan'ın tarafsız kalacağını yazıyordu.

Bulgaristan ilan-ı harp etmemiş. Fakat bütün dörtlü itilaf devletleri elçileri Sofya'dan hareket etmiş, keza Sırbistan sefiri de pasaportunu alarak Sofya'dan uzaklaşmıştır.

Sırbistan harekâtı şiddetle devam ediyor. Belgrad düşmüş. Galoviç orduları Sırbistan'ı baştan başa ezeceklerdir.

Namık Kemal'in mezarı başında

30 Eylül 331, Çarşamba [13 Ekim 1915], Bolayır'dan:

Sabahleyin geç uyandık. Fakat gece çok üşüdüm. Gündüz de biraz uyudum. Bugün gündüz harekât yok. Fakat gece harekâta devam edilecek. Yani akşam grupla beraber Gelibolu'dan hareket ederek Kavak'a gideceğiz.

Gündüz sakin geçti. Akşamüzeri Bolayır'daki Süleyman Paşa, Lala Şahin Paşa ve Namık Kemal Bey merhumların kabirlerini ziyaret ettim. Akşam saat 6:30'da hareket ettik. Saros körfezinin sahilinden kıvrılan muntazam bir şoseyi takip ederek durmaksızın sekiz saatlik

bir yürüyüşten sonra ancak saat 2'de ordugâh olarak kabul edilen Kavak adlı köyün civarında bulunan yere geldik. Ordugâha yerleşinceye kadar çok zorluk çektik. Çünkü bir dere içerisi ordugâh seçilmiş olduğundan buraya girmek için yol yoktu ve karanlık bu zorluğu bir kat daha artırıyordu.

Hemen çadırları kurup, yorgun bulunan askerleri yatırdık. Biz de çadırımızı kurarak yattık.

Gözlemlerim: Bolayır büyük bir köy imiş. Balkan harbinde harap olup tümüyle yıkılmış. Şimdi yalnız enkazı kalmış. Orta yerde, hâkim bir noktada Süleyman Paşa merhumun türbesi var. Türk'ün yüksek azminin parlak yıldızı olan ve ilk defa Rumeli'ye geçen, bu büyük Türk kumandanı, yanında Lala Şahin Paşa olduğu halde güzel bir türbe altında yatıyor. Büyük [Namık] Kemal türbenin yanında mermerden yapılmış güzel bir sanduka altında uyuyor. Balkan harbinde saldırıdan kurtulan bu mukaddes türbe bu cihan harbinde İngilizlerin mermilerine maruz kalmış ve türbenin duvarına isabet eden bir mermi duvarı delerek türbe içerisinde patladığı halde türbeyi yıkamamıştır.

Fakat türbe yanındaki bina ve cami tümüyle yıkılıp harap olmuş. Kemal merhumun sandukasına ise hiçbir şey olmamıştır. Saros körfezinde bir korsan sabırsızlığıyla bekleyen düşman torpidosu hep buralarını gözetliyor ve geliş gidişe mani oluyordu.

Bolayır'dan Kavak'a kadar arazi adeta düz denilecek kadar az eğimli ve güzel tarlalarla kaplıdır.

Burada bir fırka kadar kuvvetimiz sahil muhafızlığı ediyor. Arazi tamamen siperlerle çevrilmiş.

Gelirken yolda oldukça üşüdüm. Çünkü hayvan üzerinde denizin serin rüzgârı insanı titretiyordu. Gelibolu yarımadasının en dar noktası burasıdır. Körfez pek ziyade içeriye doğru girmiştir.

Başka kayda değer bir şey yoktur.

İstanbul'dan gelen edebiyatçılar heyeti Çanakkale'de düşman mermilerine hedef olan Şair Namık Kemal'in mezarını ziyaret ediyor.

1 Teşrinievvel 331, Perşembe [14 Ekim 1915], Kavak'tan:

Gece geç vakit Kavak'a gelmiştik. Fevkalade eğimli olan araziye yerleştik. Öğleye kadar uyuduk. Çünkü sabaha karşı ancak yatabilmiştik. Uyandık. Fundalık olan bir araziden askerler iki tane diri tavşan tuttular. Bu tavşanları güzelce kızartıp akşam tatlı tatlı yedik. Şimdiye kadar ilk defa tavşan eti yiyordum. Akşam oldu hazırlandık. Yerlisu'ya doğru hareket edecektik. Grupla beraber hareket ettik. Seri bir yürüyüşle gecenin karanlıkları içinde mesafe kat etmeye başladık. Pek muntazam bir şoseyi takip ediyoruz. Artık Saros körfezini bırakarak Keşan'a doğru ilerliyorduk. Üç saat bir yürüyüşten sonra Kurbiye dağı denilen dağın dönen yokuşunu tırmanmaya başladık. Bu yokuş tam iki saat devam etti. Tam dağın üzerine çıkınca bir mola verildi. Bu mola saat 1'de verilmişti. Tekrar üç saat kadar bir yürüyüşten sonra saat 4'te Yerlisu denilen ordugâha vardık.

Hemen çadır kurup askerleri yatırdık. Biz de bir ateş başında biraz ısındıktan sonra sabaha karşı biraz uyumak üzere karyolamıza yattık.

Gözlemlerim: Yol fevkalade muntazam bir şose. Bu geceki yürüyüş tam dokuz saat devam etti. Askerler pek ziyade takdir toplayan bir metanet ve dayanıklılık gösterdi. Hemen hemen 35 kilometreden ibaret olan bu dokuz saatlik yol aralıksız yürütüldüğü halde ancak 20 nefer kadar yolda kaldı.

Araziyi gece geçtiğimiz için iyice göremedim. Yalnız Kurbiye dağı çamlık ve ormanlıktı.

2 Teşrinievvel 331, Cuma [15 Ekim 1915], Yerlisu'dan:

Sabahleyin Yerlisu'dan hareketle üç saat bir yürüyüşten sonra Mavroz'a vardık. Bugün burada kalınacaktı. Geniş bir yayla üzerine ordugâh kurduk. Bu geceyi burada geçirdik.

Gözlemlerim: Yerlisu'dan buraya kadar olan arazi ekseriyetle dut bahçeleriyle kaplı. Mavroz vaktiyle bir Rum köyü imiş. Şimdi İslam muhacirleri yerleştirilmiş. Karşısında bu köyden daha büyük Tiryanata denilen bir Rum köyü mevcuttur. Köy civarında bağlara da rastlanıyor. Güzel, ekili tarlaları da var. Köy dut ağaçları içerisine gömülmüş güzel bir köydür.

1 Teşrin gazetesini okudum. Sırpların Bulgar arazisine saldırdığını ve harbin başladığını yazıyordu. Fakat henüz resmen harp ilanı yok.

3 Teşrinievvel 331, Cumartesi [16 Ekim 1915], Mavroz'dan:

Sabahleyin saat 7'de Mavroz'dan hareketle iki saat bir yürüyüşten ve Tekeköyü'nü geçtikten sonra yarım saat bir mola verildi. Ben hemen ileriden giderek Keşan'a geldim. Ordugâh mahallini görerek, geriden gel-

mekte olan taburumu gelir gelmez hemen yerine yerleştirip ordugâh kurdurdum. Telgrafhaneye giderek Bursa'ya para göndermeleri için bir telgraf çektim. Askerler artık rahat rahat oturmakta, biz de Keşan'ı gezmekteyiz. Ordugâhımız açık ve ovaya nazır bir mahalde kurulmuştur. Yarın sabahleyin buradan hareket edeceğiz.

Gözlemlerim: Mavroz'dan hareketten sonra geniş bir ova bütün ufku kaplıyor. Geniş ve muntazam şose de baştan başa ovaya uzanıyordu.

Keşan oldukça büyük, şirin bir kasabadır.

Hafif bir meyil üzerinde kurulan bu şehrin yarısı Hıristiyan ise de bu gayrimüslim unsurlar Balkan harbinden beri hicret ede ede miktarı azalmıştır. İslam mahalleleri maalesef her yerde olduğu gibi Hıristiyan mahallelerine nazaran pek geri kalmıştır. İki büyük kilise daha şehre girmeden göze çarpıyordu. Şose baştan başa şehri kat etmektedir.

Kasabanın kuzey tarafında sıra ile kurulan yel değirmenleri durmadan çalışmakta, iki un fabrikası da bu faaliyete iştirak ederek askere un yetiştirmektedir.

Kasabanın bazı binaları asker tarafından işgal edilmiş. Keşan'ın önüne yayılan geniş bir ova sonsuz ufuklarıyla bakışları okşamaktadır.

Ziraatı; ekili tarlalarında hep mısır koçanlarına tesadüf ettiğime bakılırsa mısır ziraatı burada geniş ölçüde yapılmaktadır. Başka bir şey görmedim. Bugün Keşan'ın pazarı imiş. Değirmenler gerisindeki meydanlığa dolan bir sürü halkın her biri bir şey satmakla uğraşıyor. Bu satışa kadınlar da iştirak ediyordu. Mısır, buğday, arpa ve sair hububat çuvalları, domates, patlıcan, biber gibi sebze yığınları, soğan, bilhassa muşmula gibi yemiş ve kuru erzak kümeleri bu pazardaki alışverişin başlıca sermayesini teşkil ediyordu.

Kasabada muntazam bir dükkân olarak Uncuyan namında bir Ermeni'nin cadde üzerindeki tuhafiyeci

mağazasını gördüm. Bütün diğer dükkânlar, ufak tefek köy bakkaliyelerine benzer. Buradan yalnız kendime bir mendil aldım.

Bulgaristan'ın harp ilanı

Okuduğum 2 Teşrinievvel 331 tarihli gazetede Bulgaristan'ın Sırbistan'a resmen harp ilan ettiğini gördüm. Avusturya ve Alman orduları da Sırbistan'ın kuzeyinde ilerliyorlar. Yunanistan'da dörtlü İtilaf devletleri şimdiye kadar 30.000 asker yığmış. Yunanistan ve Romanya henüz tarafsız bulunuyorlar.

4 Teşrinievvel 331, Pazar [17 Ekim 1915], Keşan'dan:

Geceyi rahat geçirdik. Sabahleyin saat dörtte uyanarak, taburu hazırlamaya başladık ve sabah 6'da hareket ettik. Şimdi Keşan'ı arkamızda bırakarak Uzunköprü'ye doğru muntazam bir şoseden ilerliyorduk. Hareketimizden yarım saat sonra evvela aralıklı taneleriyle, sonra sürekli bir surette yağmur bizi ıslatmaya başladı. Yağmur yağıyor, biz katiyen ehemmiyet vermeyerek ilerliyorduk. Yiğit Paşa köyüne gelmiştik ki askerlerin ve bizim ıslanmadık bir yerimiz kalmamıştı. Fakat biz yine durmayarak yürüyor ve hedeflenen adrese varmaya çalışıyorduk. Bir köyde üç saat mola verildi. Yağmur yine yağıyordu. Askerler yağmur altında köyün havlıcanlarını sökerek ateşler yaktı ve ısındı. Sonra biraz hava açıldı. Biz de fırsattan istifade hareketle saat 2.30'da Karabigâr denilen köy civarındaki ordugâhımıza vararak çadır kurup hemen efradı çadırlara soktuk ve yerleştik. Bu gece de burada kalıp yarın sabahleyin Uzunköprü'ye hareket edeceğiz.

Gözlemlerim: Keşan'dan itibaren yine geniş ve dalgalı bir ova göz önünde ufuklara kadar yayılıyor. Ufuklarda

Batı Trakya'nın mavi dağları, ta Bulgar toprakları görünüyor. Bu sonsuz ova üzerinde tek tük ağaçlara tesadüf olunuyor. Yalnız ovanın ötesine berisine serpilen köyler ağaçlarla kaplı. Yolu takip ederken solumuzda Ergene nehrini görüyorduk. Bu güzel arazide kısmen ekili tarlalar var, kısmen henüz hiç açılmamış, boş duruyor.

Ziraatı hububattır. Tesadüf ettiğim köyler hep Hıristiyan köyleri. Balkan Harbi'nden hiç etkilenmemişler. Müsterih ve mesut, Türk yüce koruması içinde yaşıyorlar.

5 Teşrinievvel 331, Pazartesi [18 Ekim 1915], Karabigâr'dan:

Sabahleyin erken uyandık. Taburu silah başı ederek saat 7.30'da Karabigâr ordugâhından hareketle Uzunköprü yolunu tuttuk. Bir saat kadar yürüyüşten sonra küçük bir mola, tekrar bir saat yürüyüşten sonra yarım saatlik bir mola daha verdiler. Artık Uzunköprü'ye sekiz kilometrelik yolumuz kalmıştı. Burada bulunan köyden sağa doğru ayrıldık ve Uzunköprü yolunu terk ettik. Bir buçuk saat yürüyüşten sonra 2,5 saatlik bir mola verildi. Bu mola saat 12'den saat 2.30'a kadar idi. Molayı müteakip hareket ettik. Kavakköy'ün yanından geçerek bize karargâh yeri olacak olan Çöpköyü'ne vardık. Çöpköyü'nün doğu sırtlarında ordugâh kurarak yerleştik. Buradan Uzunköprü üç saat uzak bulunuyormuş.

Gözlemlerim: Bugünkü yolculukta tesadüf ettiğim arazi yine açık ve hafif dalgalı ovalardan müteşekkildir.

Bu arazinin büyük kısmı ekilmemiş ve az bir kısmı ekilidir. Üç köy gördük. Her üçü de İslam köyü. Bunlar Rum köyleri imiş, tahliye edilerek Müslüman göçmenler yerleştirilmiş.

Ordugâh kurduğumuz Çöpköy oldukça büyük bir kasaba olup nahiye merkezidir. Fakat evleri diğer köyler gibi hep kerpiçten ve üzerleri de çalı ile örtülmüştür.

Yolda göç eden muhacirlere tesadüf ettim. Bunlar Dimetoka ve Edirne'nin Karaatmaca taraflarından göç ediyorlarmış. Hükümet bunları burada tahliye ettiği Rum köylerine yerleştirmektedir. Arazi ekseriyetle kumsal, ağaç pek nadir. Ova öyle çıplak ve ağaçsız. Şimdiye kadar yalnız iki ufak çaya tesadüf ettim. Bir de köylerde kuyular mevcut. Bu ağaçsız arazide su biraz kıt zannederim.

3 Teşrinievvel 331 gazetesini okudum. Kayda değer mühim bir şey yok. Yukarıdan Avusturya ve Alman, yandan Bulgar orduları durmadan Sırp arazisi içinde ilerliyorlar.

6 Teşrinievvel 331, Salı [19 Ekim 1915], Çöpköyü'nden:

Bugün Kurban Bayramı'nın biri. Fakat bayram olduğundan kimsenin haberi yok. Ancak öğleyin bayram olduğunu öğrendik. Askerler ordugâhın düzenlenmesi ve tertibiyle meşgul. Ben de dünkü yorgunluğu kısmen telafi için sabahleyin geç vakte kadar uyudum. Havada biraz soğuk var. Üşütücü bir rüzgâr esiyor. Akşama kadar alayın istediği çuvalları düzenlemekle uğraştım. Akşam 5-6 Teşrinievvel 331 gazetelerini okudum. Bulgarlar Varna'yı zaptederek Selânik-Belgrat demiryolunu kestiler. Keza Koçane ve Eğripalanga'yı da zaptetmişlerdir.

Alman ve Avusturya taarruzda Sırbistan'ın kuzeyinden devam ediyor. İngiliz ve Fransız kuvvetleri batı harp cephesinde Alman savunma hududuna şiddetle taarruz ediyorlarsa da taarruzları tamamen başarısız kalıyor. Son Fransız taarruzu 5000 topla, iki milyon askerle icra edildiği halde Almanların sonsuz müdafaası önünde eriyip gitmiştir.

Fransa Hariciye Nazırı (dışişleri bakanı) Delgase (Theophile Delcasse 1852-1923) düştü. Yunanistan ve

Romanya tarafsızlıklarını muhafaza edeceklerini resmen bildirdiler. İngiltere'nin Selânik'e asker yığınağı devam ediyor.

Bugün bir Raşit Efendi'den, bir de Zeki Bey'den olmak üzere iki mektup aldım. Raşit Efendi henüz Reşat Efendi'nin Avrupa'ya gitmediğini söylüyor. Bursa mektebe geçici olarak Osman ve Tahsin Efendiler gelmişler.

Hayatım mutlu ve müsterih geçiyor. Havalar iyice soğumaya başladı. Artık paltosuz gezilmiyor. Burada on, on beş gün kadar kalacağız zannederim. Gideceğimiz yönün neresi olduğu henüz meçhul. Hazır bir şekilde hareket emri bekliyoruz.

Akşam Raşit Efendi'ye bir kart yazıp gönderdim ve parayı buraya göndermesini söyledim.

Başka kayda değer bir şey yoktur.

7 Teşrinievvel 331, Çarşamba [20 Ekim 1915], Uzunköprü civarından – Çöpköyü'nden:

Sabahleyin erken kalktım. Nihat Bey sabahleyin izinli olarak Uzunköprü'ye gitti. Ben de tabur işlerini tamamladıktan sonra 6 Teşrinievvel gazetelerinden *Tanin* ve *Tasvir*'i okudum. *Tasvir*'de Cenap Şahabettin'in "Romanya cemiyet hayatı ve ziraatı" hakkında güzel bir makalesi vardı. Batı cephesi asıl halinde. Bulgarlar, Belgrat ve Selânik hattını kestiler ve birçok ganimet elde ettiler.

Hayatım sükûnet içinde geçti. Gece yalnızdım. Havalar oldukça soğuk olduğundan geceleri üşüyorum. Askerler kendilerini dinlendirmekle meşgul. Çünkü fevkalade halsiz düşmüştüler.

Başka kayda değer hiçbir şey yoktur.

8 Teşrinievvel 331, Perşembe [21 Ekim 1915], Uzunköprü civarından – Çöpköyü'nden:

Sabahleyin geç vakit uyandım. Fazıl Bey ile görüşerek bizim işlerin henüz bir neticeye bağlanmamış olduğunu anladım. Pedere, Yaşar'a, Salim Efendi'ye birer mektup yazdım. Yarın göndereceğim. Bursa'dan henüz para gelmedi, bekliyorum. Hayatım yine sakin geçti. Hava bulutlu ve biraz da yağmurlu ve aynı zamanda şiddetli bir rüzgâr etrafı üşütüyor.

Akşam Fazıl Bey'in yanına giderek biraz *Bedayi-i Edebiye*'den[27] güzel parçalar okudum.

Burada bir ay kadar kalacağız zannederim. 7 [Teşrinievvel 331] gazetesini okudum. Bulgarlar taarruzlarına devam ediyorlar. Sırplar da karşılık veriyorlar.

Çanakkale aynı vaziyette. Diğer harp sahneleri de hep bulundukları vaziyeti muhafaza ediyor.

Sırbistan'da şiddetli yağmur, soğuk ve karlar başlamış.

9 Teşrinievvel 331, Cuma [22 Ekim 1915], Uzunköprü civarı – Çöpköyü'nden:

Dün gece geç vakit Nihat Efendi geldi. Sabahleyin yine geç uyandık. Çayımı içip 8 Teşrin [Ekim] gazetesini okudum. Bulgarlar İştip civarını zaptederek Komanova'ya yaklaşmışlar ve Sırplardan 2000 esir almışlardır. Almanlar kuzeyden biraz yavaş ilerliyorlar. İngilizlerin şimdiye kadar Selânik'e çıkardıkları kuvvet ancak 25 000 kişiden ibaret. Bizim terfilerin onaya gittiğini Sadık Efendi'den haber aldım.

Hava bulutlu ve hafif hafif yağmur yağıyor. Ben mesut ve müsterih çadırımda otururak istirahat etmekle vakit geçiriyorum. Bakalım gelecek bu soğuk günler, içerisinde bize neler hazırlıyor?

Başka kayda değer bir şey yoktur.

---

27 Bulgurluzade Rıza'nın "Edebi Güzellikler" adlı 3 ciltlik eseri.

10 Teşrinievvel 331, Cumartesi [23 Ekim 1915], Uzunköprü civarı – Çöpköyü'nden:

Gece yarısı bir emir almıştık. Bugün Ordu Kumandanı Recep Paşa hazretlerinin fırkamızı saat öğleden önce 10'da Bulvaç köyü ile Çöpköyü arasındaki sırtlarda teftiş edecekleri bildiriliyordu. Sabahleyin saat 8'de silah başı ederek askerleri hazırladık ve ordugâhtan hareketle köyün bağları içerisinden geçerek tarif edilen geniş ovaya vardık.

Buraya diğer tabur ve alaylar tümüyle gelmişti. Takım kollarıyla derin kolda fırka toplandı. Saat 10.00'da Recep Paşa hazretleri otomobille teşrif buyurarak meydanlığa gelince otomobilden indiler ve yanlarında Mehmet Ali Paşa ve kurmay ekibi olduğu halde birer birer taburların ilerisinden geçerek teftiş buyurdular. Ondan sonra subayları toplayarak herkesin önünde bir konuşma yaptılar.

Nutkunu şu suretle özetleyebiliyorum:

"Harbin başlangıcındayız. Büyük fedakârlıklar bundan sonra yapılacaktır. Bu vakte kadar talimlerle uğraştık ve savunma halinde idik. Bundan sonra taarruz edeceğiz ve şu pek az olan eğitim süremiz zamanında taarruz talimlerle uğraşınız. Dedikodu istemem. Çünkü galibiyetin anahtarı askeri kardeşlik çekmecesindedir. Sizin gibi değerli bir fırkaya beni kumandan tayin ettiklerinden dolayı iftihar ediyorum."

Bu güzel konuşmadan sonra ayrıldılar, biz de geri döndük. Lisanında büyük bir ağırbaşlılık ve ahenkli ifade mevcuttu.

Yağmur başladı. Hafif hafif akşama kadar devam etti. [Terfi konusunda] Bir dilekçe daha verdik. Çadırımda *Bedayi-i Edebiye* okumakla meşgulüm.

Havalar oldukça soğuk. Yağmur aralıksız devam ediyor. Burada ne kadar kalacağımız meçhul. Fakat her

halde 15-20 gün kadar kalacağız. 9 Teşrinievvel 331 gazetesini okudum. Bulgarlar Komanova ve Köprülü'yü [Makedonya yakınlarında imiş] zaptettiler ve ilerliyorlar.

11 Teşrinievvel 331, Pazar [24 Ekim 1915], Uzunköprü civarı – Çöpköyü'nden:

Sabahleyin erken uyanıp tabura talimgâh meydanı belirledim ve krokisini düzenleyerek alaya gönderdim. Sabahtan akşama kadar bugün aralıksız yağmur yağdı. Hava da oldukça soğuk. Çadırımda *Bedayi-i Edebiye* okumakla vakit geçirdim.

– Batı, doğu ve İtalya harp sahnelerinde düşmanlar olanca kuvvetleriyle taarruz ediyorlarsa da tamamen püskürtülüyorlar. Bulgarlar Sırp toprağında ilerliyorlar.

Gece taburumuza göçmenlerden 100 yeni nefer verildi. Bunlar talim görmüş, kuvvetli askerlerdir.

Hayatım pek sakin geçiyor. Fakat müsterih ve mesut bir hayat. Başka bugünkü hayatımda kayda değer bir şey yoktur.

12 Teşrinievvel 331, Pazartesi [25 Ekim 1915], Uzunköprü civarı – Çöpköyü'nden:

Sabahleyin Fuat Bey ile birlikte Uzunköprü'ye gittik. Üç saat sonra kasabaya vardık. Hayvanlarımızı hana bağladıktan sonra postaneye gittik. Yaşar'dan adıma gelen üç lirayı aldım. Ondan sonra lokantaya giderek güzel birer yemek yedik ve kahveye gelip oturduk. Yaşar Efendi'ye hemen bir mektup yazıp gönderdim. Burada tıraş olduk ve 11 [Teşrinievvel] gazetesini okudum. Beraber çarşıyı gezdik. Bir havlu, çoraplar ve yiyecek olarak sucuk, kestane aldım. Akşamüzeri hayvanlarla köprüyü gezerek geç vakit ordugâha döndük.

Reşat Efendi'ye bir kart yazarak bir battaniye istedim.

– Bulgarlar Üsküp'e girdiler ve Üsküp civarında büyük bir muharebe devam ediyor.

Tuna sahilinden Alman yolu açılmak üzeredir.

Uzunköprü hakkındaki gözlemlerim: Uzunköprü, Keşan kadar büyük bir İslam kasabasıdır. Şehirde yalnız Musevi evlerine tesadüf olunuyordu. Fakat çarşıda bütün ticareti Museviler ele geçirmişler. Kolordu kasabada bulunduğu için hanelerin çoğu askeri kuvvetlerin işgali altında bulunuyor. Sokaklar fevkalade kalabalık. Hep asker. Yalnız memurlar sivil olarak göze çarpıyor. Ekmek meselesi oldukça mühim. Çünkü fırınlar askere ekmek çıkarıyor. Yalnız bir fırın sivil halka tahsis edilmiş. Yetmiyor olmalı ki bir kadın elinde para olduğu halde "Sabahtan beri dolaşıyorum, bir parça ekmek bulamadım" diye söyleniyordu.

Kasabaya ismini veren Uzunköprü, mühim bir mimari eserdir. Bir kilometre uzunluğunda ve 200'ü aşkın gözü olan bu köprü Ergene nehri üzerine Sultan II. Murad zamanında kurulmuştur. Bugün de sağlamlığını muhafaza etmektedir ve hiçbir taşı düşmemiştir.

13 Teşrinievvel 331, Salı [26 Ekim 1915], Uzunköprü civarı – Dereköyü'nden:

Bugün bir emir aldık. Ordugâh değiştirilecek. Dört saat kadar daha batıda olan Dereköyü'ne nakledilecek. Saat 8'de taburumuz Çöpköyü'nden hareket etti. Ben ileriden Dereköyü'ne giderek ordugâhımızı gördüm ve tabur gelince yerleştirdim. Yarın tabur ve bölük karargâhları evlere girecektir.

– Dereköyü bir Rum köyüdür. Güzel bir köydür. Kısmen boşaltılmış, kısmen göçmenler yerleştirilmiş, bir kısım evlerde de Rumlar kalmıştır.

– Bugün taburumuz kumandanı Binbaşı Ziya Bey taburu şereflendirdiler.

– Kaymakam Cafer Bey adında bir zat, alay kumandanı tayin edildi.

– Hava yağmurlu, durmadan yağmur yağıyor.

Başka kayda değer bir şey yoktur.

– Adıma gelen bir mandapostunu (posta havalesi) aldırmak için 3. Tabur imamını gönderdim.

14 Teşrinievvel 331, Çarşamba [27 Ekim 1915], Bugün sabahleyin erken ordugâhtan hareketle tabura talim meydanı seçtim. Askerler akşama kadar talimle uğraştılar. Köydeki haneleri taburlar arasında taksim ettik. Karargâhımızı köyün en güzel evlerinden birine naklettik. Bu gece bu evde bulunuyoruz.

Hava güzel ve açık.

Köyü gezdim. Bize lüzumu olan bazı haneleri boşalttırdım. Gazete okuyamadım.

Kayda değer bir şey yoktur.

15 Teşrinievvel 331, Perşembe [28 Ekim 1915], Uzunköprü civarı – Dereköyü'nden:

Askerler talimle uğraşıyor. Ben alaya verilecek çuvalların düzenlenmesiyle uğraşıyorum.

Akşam pederden bir mektup aldım. Bir de para havalesi geldi. Nereden olduğunu bilmiyorum. Hava güzel ve açık.

Bir taraftan sürekli genç ve dinç göçmen asker geliyor. Bölüklere dağıtıyoruz. Taburlarımız adeta tümüyle yenileşti. Şimdi rahat ve sakin, talimlerle uğraşıyor. Yeni bir taarruza hazırlanıyoruz.

Düzenli bir odada, ocak başında oturarak iyi ve mesut bir hayat yaşıyorum. Eğer kışın birkaç ayını burada çıkarırsak büyük bir saadet. Başka kayda değer bir şey yoktur.

16 Teşrinievvel 331, Cuma [29 Ekim 1915], Uzunköprü civarı – Dereköyü'nden:

Gece bir emir geldi: Yarın alayımız Kavak köyü civarında ve Keşan-Uzunköprü yolu üzerinde Recep Paşa hazretleri tarafından teftiş olunacak. Sabahleyin erken kalkıp hazırlandık. Saat 10'da Recep Paşa hazretleri belirtilen yerde şereflendirerek alayı teftiş ettiler. Ondan sonra ordugâha geri döndük.

Hava yine güzel ve açık.

Askerler çamaşır yıkamakla meşgul.

– Sırp arazisinin büyük bir kısmı çiğnendi ve Avusturya kuvvetleri Bulgar kuvvetleriyle kavuştular bile.

Avrupa ile Türkiye yolu açıldı demektir. İtalyanlar sürekli hücumlarında hâlâ devam ediyorlar. Fakat hep mağlup ve perişan.

Başka mühim bir şey yoktur.

Yeniden Enver Paşa'nın önünde

17 Teşrinievvel 331, Cumartesi [30 Ekim 1915], Uzunköprü civarı – Dereköyü'nden:

Gece bir emir geldi. Yarın sabahleyin saat 6'da kolordumuzu Harbiye Nazırı Paşa Hazretleri teftiş edeceklerdi.

Gece yarısı uyandık. Askerleri hazırlayıp gece saat üçte Uzunköprü'ye hareket ettik. Saat beşte Uzunköprü şosesi üzerinde bize tahsis edilen yerde yerleştirdik. 9'da teftişe başlandı. Birer birer Harbiye Nazırı Enver Paşa ve Recep Paşa hazretlerinin önlerinden yol kolunda bir geçit töreni yaptık. Ondan sonra geri dönerek ordugâha geldik.

Fevkalade yorgunum. Gece vazifemin çok olması dolayısıyla geç vakit yattım. Harpten bir haber alamadım.

Başka kayda değer bir şey yok.

18 Teşrinievvel 331, Pazar [31 Ekim 1915], Uzunköprü civarı – Dereköyü'nden:

Bugün askerler çamaşır yıkamakla meşgul. Sabahleyin hava güzel ve açıktı. Fakat öğleyin hava birdenbire bozularak sağanaklı bir yağmur yağmaya başladı. Yağmur o kadar şiddetli yağdı ki her tarafta dehşetli seller hâsıl oldu. Bu esnada köye üç yıldırım düştü. Bu yıldırımın birisi askerin çadırlarına düşerek bir neferin şehit olmasına, iki neferin yaralanmasına sebebiyet verdi. Akşam hava yine açıldı.

Biz köyün en güzel evinde rahat yaşıyoruz. Yağmur ve çamur gördüğümüz yok.

– Bugün Yaşar Efendi'den gelen havale içeriği olan 3 lirayı aldım; 3 de bundan evvel almıştım. Demek ki Çanakkale'ye geleli Yaşar Efendi'den 6 lira gelmiş oluyor. Peder ve Şahab'a birer mektup yazdım.

Başka kayda değer bir şey yoktur.

19 Teşrinievvel 331, Pazartesi [1 Kasım 1915], Uzunköprü civarı – Dereköyü'nden:

Gece alaydan bir emir geldi: Başkumandanlık emri gereğince alay ve taburlardaki yaverler bölüklere verilerek yaverliklere süvari zabitanı gönderileceği, çünkü fazla birçok süvari zabiti bulunduğu bildiriliyordu ve bütün yaverler bölüklere tayin edilmişlerdi. Ondan sonra T.4 K.15'e tayin edildim. Yarın vazifeye başlayacağım. Bugün hava yine yağmurlu. Sabahleyin çok yağmur yağdı.

Talimlere fevkalade hız verildi. Aralıksız talim ve terbiye ile ilgileniyoruz. Hareketimizin Mısır'a olduğunu zannediyorum.

Gazete okuyamadım.

Pederden bir mektup aldım. Cevap olarak pedere ve biraderim Şahab'a birer mektup yazdım.

Başka bir şey yoktur.

Mısır'a gidecekmişiz

20 Teşrinievvel 331, Salı [2 Kasım 1915], Uzunköprü civarı – Dereköyü'nden:

Sabahleyin biraz erken uyandım. Çayımı içtim. Yeni tayin edildiğim tabura gidecektim. Tabur Kumandanı Ziya Bey, alay kumandanı nezdinde teşebbüste bulunarak beni yine taburda bıraktı. 4. Tabur'a Halil Efendi'yi verdi.

Reşat'a bir mektup yazıp gönderdim.

Hava gayet güzel. Adeta yaz günü gibi.

Gazete okuyamadım.

Mısır'a gideceğimiz kesinleşiyor.

Veli Efendi mülazım-ı sani [teğmen] olarak Irak'a tayin edildi ve bugün buradan ayrılıp gitti.

Odamda müsterih oturarak vakit geçiriyorum ve geleceğin pek gizli sırlarını keşfe çalışıyorum. Bakalım daha nasıl günler ve saatler geçireceğiz?

21 Teşrinievvel 331, Çarşamba [3 Kasım 1915], Uzunköprü civarı – Dereköyü'nden:

Sabahleyin saat 8'de uyandım. Çayımı içip kahvaltı yaptıktan sonra efrada gülle ve hamam yaptırmak için dışarıya çıktım. Hava gayet güzel. Adeta tam bir yaz havası, sıcak sanki insanı yakıyor ve gölge aratıyor.

– Dün akşam Yaşar Efendi'den ve Raşit Efendi'den birer mektup aldım. Yaşar Efendi henüz mektepte bulunuyor. Raşit Efendi bana yazdığı mektupta bir battaniye alıp gönderdiğini ve parayı postadan numarası olmadığı için tahkik edip bana iade edemediğini anlatıyordu. Daha battaniyeyi almadım. Bekliyorum.

Bu akşam Raşit ve Nadir Efendilere birer mektup yazdım. Fakat daha postaya vermedim. Dünkü hatıratımda kaydettiğim gibi başka tabura gidecektim. Fakat yine yerimde ve taburumda kaldım.

Bugün 20 Teşrinievvel 331 gazetesini okudum. Bulgarlar Üsküp ve Kalikandilis'i [Kalkandelen] zaptederek iletişim yolunu kesmişler ve Sırpların geri çekilme hattını tamamen kesmişlerdir.

Tuna yolu açıldı. Mükemmelen vapurlarla Bulgaristan'a mühimmat gelmektedir.

Çanakkale harp sahnesi sakin. Yalnız Akbaş önünde bir düşman denizaltısı kuma oturarak tarafımızdan zaptedilmiş ve mürettebatı esir alınmıştır.[28]

Başka kayda değer bir şey yoktur.

İtalyanların devamlı genel taarruzları hemen başarısız kalmak üzeredir. Fransız ve İngilizlerin taarruzları da zaten başarısız kalmıştı.

Hayatımdan pek memnunum. Tam bir asker hayatı yaşıyorum. Bunun sürmesini ve aynen devamını arzu ederim.

Aileme mektup yazmak istiyorum ve bu Rum köyünün güzel bir köşesinde hayatımı sürdürüyorum.

22 Teşrinievvel 331, Perşembe [4 Kasım 1915], Uzunköprü civarı – Dereköyü'nden:

Bugün tabur Uzunköprü'ye kadar bir yürüyüş yaptı. Ben yürüyüşe iştirak etmeyip ordugâhta kaldım. Askerlere gülle yaptırıyorum.

Vazifem çok, fakat iştahla çalışıyorum. Hava gündüz güzeldi. Akşamüzeri bulanıp yağmur bağlamaya başladı.

Doğu seferi meselesi Avrupa'yı çok meşgul ediyor. Biz de tam bir faaliyetle hazırlıklarımıza devam ediyoruz.

---

[28] *Turquoisse* denizaltısı- 30 Ekim 1915 günü Gelibolu Akbaş kıyısında karaya oturan Fransız Turquoisse denizaltısı, kıyıdan açılan topçu ateşi sonrası ele geçirildi. Mürettebatı esir alındı. Denizaltı daha sonra Müstecip Onbaşı adı verilerek Osmanlı donanmasına katıldı.

Gazete okuyamadım. Başka kayda değer bir şey yok.

23 Teşrinievvel 331, Cuma [5 Kasım 1915], Uzunköprü civarı:

Bugün hava gayet güzel. Askerler temizlik işleriyle meşgul. Öğleyin Müslüman şehitleri ruhuna bir mevlit okundu. Bizim hoca efendi okudu. 22 [Teşrinievvel] gazetesini okudum. Avrupa buhranından bahsediyor ve bizim Mısır seferini yapacağımızı bütün Avrupa gazeteleri elde bir biliyordu. Bulgarlar ve Avusturya ile Alman kuvvetleri Sırp arazisinde ilerliyorlar. Sırplar da defalarca karşı duruyorlar. Avrupa yolu Tuna üzerinden açılmış olduğundan Avrupa'dan harp mühimmatı geliyor. Bu yolun açılmasından dolayı Almanya İmparatoru ile Zat-ı Şahane [Padişah V. Mehmet Reşat] arasında tebrik telefonları edildi. Şu güzel günlerden son derece istifadeye çalışarak talimlerle uğraşıyoruz.

Bu akşam İstanbul'dan Emin geldi.

Pelerinimi ve sipariş ettiğim çorapları ve mendilleri getirdi. Bir de Panayot ve Hüdai Beyler tarafından yazılan mektubu aldı getirdi. Son derece memnun oldum. Mektupta Raşit Efendi kardeşimizin yakında mülazım-ı saniliğe [teğmen] terfi edeceği bildiriliyordu.

İşte hatıra defterimin dördüncü cildini de burada tamamlayarak başka bir deftere geçiyorum. Hayat safhalarımın pek özel ve çeşitli sayfalarını ihtiva eden bu defterler gelecekteki hayatımın en tatlı mütalaalarını teşekkül edecek birer aktarma zemini olacaktır ve kardeşlerime benden bir 'harp hediyesi' olarak kalacaktır.

Askerlikte bir yılım doldu [Beşinci defter]

24 Teşrinievvel 331, Cumartesi [6 Kasım 1915], Uzunköprü civarı – Dereköyü'nden:

İşte askerlik hayatımın beşinci defterini yazmaya başladım. Askerliğe giriş tarihim bir seneyi geçiyor ve belki de daha böyle seneler geçecek. Yahut bu defterin sahifelerini tamamlayamadan hayatım sönüp gidecek. Çünkü her dakika ölümle kol kola geziyoruz. En samimi vefakâr ortağım odur.

– Bugün fırkadan istenilen Arıburnu harp sahnesini tasvir eden bir makale yazdım. Tabur namına gönderdim. Bu makale askeri harp ceridesine [defterine] kaydolacakmış. Hava gayet güzel, her taraf şen ve hoş. Ruhum da bu güzel havadan başı dönmüş vaziyette. Çünkü yarın endişesi, gelecek düşüncesi bizden çok uzak duruyor. Biz şimdi yalnız şu anı, ancak içinde yaşadığımız günü ve o günün dakikalarını düşünebiliyoruz. Dereköyü'nün sisli havası içinde şu küçücük Rum evinde yaşıyorum. Askerler talimle meşgul.

25 Teşrinievvel 331, Pazar [7 Kasım 1915], Uzunköprü civarı – Dereköyü'nden:

Hava yine güzel. Bu gece Panayot Efendi'den bir kart almıştım. Battaniyeyi Uzunköprü kaymakamı vasıtasıyla bana gönderdiğini bildiriyordu. Raşit Efendi'ye bir mektup gönderdim. Günü, günlük meşguliyetlerle geçirdim. Bugünlerde vazifem fevkalade çok. Askerler talime gidiyor, ben huzurlu odamda sürekli yazılarımla uğraşıyorum. Akşam Abdurrahman Efendi ve kâtip efendi İstanbul'dan geldiler. Bazen bilmem nasıl bir düşünce neticesiyle sıkılıyorum, bazen de büsbütün kalenderce yaşıyorum. Fikrimde belirsiz bir tereddüt ve düşünce var. Dalgın bir kafa ile hayatımı sürdürüyorum. İşte hayatımın pek değişken safhaları. Kış bugünlerde bize uzak duruyor.

– 23 [Teşrinievvel 331] gazetesini okudum; Niş'in düştüğünü yazıyordu.

– Rusya'da hükümet buhranı var. Fransa meclis düzeni de düzelemedi.

26 Teşrinievvel 331, Pazartesi [8 Kasım 1915], Uzunköprü civarı – Dereköyü'nden:

Bugün taburumuz Kurtbey köyüne kadar bir yürüyüş yaptı ve bir de gece talimine gittiler.[29] Ben ordugâhta bulundum. İç işlerle ve resmiye muamele ve kırtasiye işleri ile uğraştım. Gazete okuyamadım. Hava gayet güzel, tam bir yaz havası.

Düşman tayyaresi buralara kadar gelerek Uzunköprü civarına birkaç bomba attı. Artık cüretkâr düşman bu ufuklarda da görülmeye başladı.

Askerlik hayatım içinde en mesut devreler kabul edilebilecek olan şu günlerde hayatım pek sakin ve müsterih geçiyor. Geleceğin müthiş taarruz ve çarpışmasına hazırlanıyoruz.

Panayot Efendi'den bir kart aldım. Battaniyeyi Uzunköprü kaymakamı bey ile göndermiş. Yarın aldıracağım.

Başka kayda değer bir şey yok.

27 Teşrinievvel 331, Salı [9 Kasım 1915], Uzunköprü civarı – Dereköyü'nden:

Askerler talim ve terbiye ile meşgul. Ben de yazılarımla uğraşıyorum. Hava yine fevkalade güzel. Sonbaharın kıymetli günlerinden biri. Akşam Şahab'dan bir mektup aldım. Mektep hakkında ayrıntılı malumat veriyordu.

– Yaşar Efendi'den bir havale geldi. Aldırmak için hoca efendiye verdim. Bugün ordugâhta muntazam bir namazgâh yaptırdım.

---

[29] Kurtbey köyü, günümüzde Uzunköprü'ye bağlı 2500 nüfuslu bir belde. Köy ismini Kurtbey isminde Osmanlı akıncı beyinden almıştır.

– Bizim kâğıtlar alaya geldi. Tekrar tanzim olunup gönderilecek.

Muharebeden havadis alamıyoruz. Fakat herhalde iyi havadisler olduğunu zannediyoruz. Bulgarlar Fransız askeriyle harp etmeye başladılar. Bizim de bugünlerde hareket etmek ihtimalimiz var.

Başka kayda değer bir şey yoktur.

28 Teşrinievvel 331, Çarşamba [10 Kasım 1915], Uzunköprü civarı – Dereköyü'nden:

Askerler talim ve terbiye ile meşgul. Ben de yazılarımla uğraşıyorum. Havada bulanıklık var. Hafif hafif yağmur da yağıyor. Gündüzü ocak başında vazifelerimle ve tam bir huzur ile geçirdim. Hayatım yeknesak. Kayda değer hiçbir şey yok.

– Kardeşim Nihat'tan ayrıntılı bir mektup aldım. Bu mektupta mektep hakkında epeyce malumat vardı.

Başka bir şey yok.

29 Teşrinievvel 331, Perşembe [11 Kasım 1915], Uzunköprü civarı – Dereköyü'nden:

Bugün şiddetli yağmur yağıyor. Biz de pencere önünde ve ocağımın karşısında oturarak bu yağmuru seyrediyoruz. Hava soğuk değil. Yalnız sürekli bir yağmur.

– Panayot Efendi'nin Uzunköprü kaymakamı vasıtasıyla gönderdiği battaniyeyi aldım ve kendisine bir kart yazarak aldığımı bildirdim.

Gazetelerde mühim havadis yok.

Bulgarlar Sırp arazisinde ilerliyorlar. Sırbistan hemen tümüyle işgal edilmek üzere. Tren yolu da hemen hemen bugünlerde işlemeye başlayacaktır.

Hayatım mesut ve müsterih.

30 Teşrinievvel 331, Cuma [12 Kasım 1915], Uzunköprü civarı – Dereköyü'nden:

Bugün Cuma olduğundan askerler temizlik işleriyle meşgul. Ben de ordugâhın düzenlenmesi ve temizlenmesi ile uğraşıyorum. Hava güzel. Yalnız her taraf fevkalade çamur. Zeminlik için direkler getirttim. Mekkârileri [yük hayvanları] teftiş ettim. Her günkü işlerle ilgilendim. Durumlarda hiçbir değişiklik yok. Yalnız düşman tayyareleri ara sıra geliyor. Geçenlerde gelen iki düşman tayyaresi bu taraflarda attığı bombalardan dört şehit ve dört yaralı vardı.

Başka kayda değer bir şey yoktur.

Çanakkale'de hasara uğramamış bir İngiliz denizaltısı tutulmuştur. Şimdi tarafımızdan kullanılmaktadır.

31 Teşrinievvel 331, Cumartesi [13 Kasım 1915], Uzunköprü civarı – Dereköyü'nden:

Askerler talime gitti. Ben de kendi işlerimle uğraşıyorum. Bir hamam yaptım. Çamaşır değiştirdim. Battaniye ve sair çamaşırları da yıkattırdım. Efrada ekmek yaptırdım. Gayet güzel ekmek yapıyorlar.

Akşam 31 [Teşrinievvel] gazetelerini okudum. Çanakkale'de bir düşman denizaltısının daha batırıldığını bildiriyordu. Avrupa harp cephelerinde mühim bir şey yok. Şimdi harp tümüyle doğuya döndü ve en mühim harpler Sırp vadilerinde olacaktır.

– Reşat Efendi'ye ve Nadir Efendi'ye birer mektup yazıp gönderdim. Hayatım yine ocak başında pek mesut bir şekilde geçiyor.

1 Teşrinisani 331, Pazar [14 Kasım 1915], Uzunköprü civarı – Dereköyü'nden:

Hava güzel, askerler talimle meşgul. Ben de vazifelerimle uğraşıyorum. Yeknesak hayatım şu suretle geçiyor:

Sabahleyin saat 8'de uykudan uyanıyorum. Sıcak odamda ocak başında sütlü çayımı içtikten sonra ordu-

gâha ait hizmetleri yaptırmak, yazılacak yazıları yazdırmakla vakit geçiriyorum. Akşam yine odamda oturur gazeteleri okuduktan sonra yatarım. İşte her günkü yeknesak hayatım.

İstanbul'a büyük çapta topların ve Avusturya topçu askerlerinin geldiğini işitiyoruz.

Doğu tren yolu açıldı. Fakat tamiratla meşgul.

2 Teşrinisani 331, Pazartesi [15 Kasım 1915], Uzunköprü civarı – Dereköyü'nden:

Sabahleyin dokuzda uyandım. Sütlü çayımı içtikten sonra işlerimle ilgilenmeye başladım. Yarın askere zeminlik [sığınak] inşa ettireceğim. Havada gayet şiddetli bir lodos rüzgârı var. Etrafı kavuruyor. Fırınları yaptırıp askerlere ekmeği yetiştiriyorum. Bütün taburun ekmeği burada pişiyor ve yetişiyor. Askerlerin yediği ekmek has, birinci kalitedir. Hele kendimiz "francala" yiyoruz. Erzakımız ve yemeğimiz gayet mükemmel ve nefis. Akşamüzeri hava tümüyle bozuldu. Gök gürültüleri etrafı inletiyor. Yağmur çilentileri de bu gürültüleri takip ediyor.

Pek mesut ve müsterih yaşıyorum.

Başka kayda değer bir şey yok.

Tayyarelere ateş ettik

3 Teşrinisani 331, Salı [16 Kasım 1915], Hava güzel. Ben askere zeminlik inşa ettirmekle meşgulüm. Zeminlikler gayet güzel ve muntazam oluyor. Bizzat sabahtan akşama kadar ustaların başında bulunarak çalıştırıyorum. İyi bir eser vücuda getireceğimi zannederim.

2 [Teşrinisani] gazetesini okudum. Muharebe tabii halinde devam ediyor. Bugün trenle ağır 54'lük toplarımız geldi. Çanakkale'ye gidecek. Yolları askere düzenlettirdik.

Çanakkale'de düşman uçaklarını ateş vaziyetinde bekleyen tayyare topu (uçaksavar) bataryası.

Bugünlerde fevkalade çalışıyorum. Fakat çalışmamdan o derece memnunum.

– Üç düşman tayyaresi gündüzleyin bu taraflarda dolaştı. Ateş ettik ise de bir tesiri görülmedi.

Başka kayda değer bir şey yoktur.

4 Teşrinisani 331, Çarşamba [17 Kasım 1915], Uzunköprü civarı – Dereköyü'nden:

Sabahleyin erken kalkıp yine zeminliklerin başına gittim. Akşama kadar onlarla uğraştım. Şiddetli bir lodos rüzgârı etrafı kavuruyordu. Akşamüzeri kasırga kılıklı bir rüzgârla beraber yağmur da yağmaya başladı. Gece oldukça şiddetli yağmur yağdı.

– Yaşar'dan bir mektup aldım. Mektepten malumat veriyordu ve telgrafla bana dört lira gönderdiğini bildiriyordu.

Ailemden bugünlerde mektup almadım.

Hayatım mesut ve müsterih. Gazetelerde kayda değer hiçbir şey yok. Muharebe aynı vaziyette.

5 Teşrinisani 331, Perşembe [18 Kasım 1915], Uzunköprü civarı – Dereköyü'nden:

Sabahleyin erken uyandım. Akşam şiddetli yağmur ve fırtınaya rağmen hava açılmış ve güzelleşmişti. Yine zeminliklerin inşası ile uğraştım. Askerleri durmadan çalıştırıyoruz. Askere kışlak hazırlıyoruz. Bu zeminlikler hakikat güzel oluyor.

Akşam kardeşim Şahab'dan bir mektup aldım. Mektepten malumat veriyordu ve Tahsin Efendi'nin mektebe gelip derslere başladığını bildiriyordu.

Hava akşamüzeri biraz soğudu.

Bugün de hayatım yeknesak ve müsterih geçti. Günler geçiyor. Gençliğim her gün zinde dakikalarından birçoğunu kaybediyor. Vücudum tabiatıyla ihtiyarlıyor. Gelecek hayatım bilmem ki daha bana neler hazırlıyor.

6 Teşrinisani 331, Cuma [19 Kasım 1915], Uzunköprü civarı – Dereköyü'nden:

Hava biraz soğuk. Askerlerin birçoğuyla zeminliklerin süratle inşası için uğraşıyorum. Akşama kadar hiç durdurmayıp askerleri çalıştırdım. Fakat kendim de başlarında fevkalade yoruldum.

Akşam kardeşim Yaşar'dan bir mektup aldım. Halen mektepte bulunduğunu bildiriyordu.

Bugünlerde o derece meşgulüm ki hatıra defterimi kaydedecek vaktim yok. Fakat bu meşguliyetimden memnunum. Kolordu Kumandanı Mehmet Ali Paşa gelip zeminlikleri gezdi. Son derece memnun oldu ve teşekkür etti. Bir tayyaremiz buralarda uçtu. Avusturya'dan gelen dört adet 24'lük obüs Çanakkale'ye gitti.

Başka kayda değer bir şey yok.

7 Teşrinisani 331, Cumartesi [20 Kasım 1915], Uzunköprü civarı – Dereköyü'nden:

Hava oldukça güzel. Yine zeminliklerle meşgulüm. Tertibatımı akşama kadar hazır ettim. Muhtelif gruplarla saza, direğe memurlar gönderdim. Taşçıları, orduculari ve çitçileri de tasnif ve tertip ettim, uğraşıyorum. Sakalar durmadan su taşıyor, bir faaliyettir gidiyor. Bir taraftan kireç yaptırmaya da başladım. Çünkü taş bulamıyoruz.

İnşallah bu teşebbüsüm pek güzel neticeler verecek.

6 [Teşrinisani, 19 Kasım] gazetesini okudum. Bulgarlar Pirlepe'yi filan zaptetmişler. Hemen bugünlerde Manastır'ı da zaptedecekler.

Avrupa harbi bütün kuvvetiyle Balkanlar'a kaydı.

8 Teşrinisani 331, Pazar [21 Kasım 1915], Uzunköprü civarı – Dereköyü'nden:

Hava gayet soğuk. Her tarafta dondurucu bir soğuk hüküm sürüyor. Ben bütün gayretimle zeminliklerin tamamlanması için askerleri çalıştırıyorum. Sabahtan akşama kadar onların başında ayakta bulunuyorum.

– Raşit Efendi'den bir mektup aldım. Afiyette olduğunu bildiriyordu. Ezine'deki paralar henüz alınmadı.

7 [Teşrinisani, 20 Kasım] gazetesini okudum. Bulgarlar hemen eski Sırbistan'ı tümüyle işgal ettiler. Avrupa yolu açıldı. Bol bol mühimmat gelmektedir. Başka kayda değer bir şey yok.

Hayatım mesut ve müsterih.

9 Teşrinisani 331, Pazartesi [22 Kasım 1915], Hava yine fevkalade soğuk. Soğuğun şiddetine rağmen zeminlikler için uğraşıyorum. Askerlerin bir kısmını zeminliklere koydum. Çünkü üç tanesi tamamlanıyor. Askerler bu zeminlikler içerisinde rahat oturuyorlar. Yine ayakta bunların başında dolaşıyorum. Fakat bu aşırıya kaçan çalışmalarımdan memnunum. Çünkü hayırlı bir konuda hizmet ediyorum ve askerleri yağmurdan çamurdan kurtarmış olacağım.

8 [Teşrinisani, 21 Kasım] gazetesini okudum. Aynı havadisler.

Çanakkale'de düşmanın yeni bir taarruzu bildiriliyor. Fakat diğerleri gibi bu da başarısızlık ile neticelenmiş.

Başka kayda değer bir şey yok.

10 Teşrinisani 331, Salı [23 Kasım 1915] Uzunköprü civarı – Dereköyü'nden:

Sabahleyin erken kalktım. Yirmi kişilik bir müfrezeyi zabit namzedi Yusuf Efendi'nin kumandasında olarak Ergene nehri kenarında saza gönderdim. Kendim de efradın başında yine inşaat ile ilgilendim. Hava oldukça soğuk. Fakat dünkü kadar değil. Zeminliklerin çatı aksamı tamamen bitti. Şimdi kaporta kısmı ve bir de saz kısmı kaldı. Bir müfreze asker durmadan civar köylerden direk kesmektedir.

Hayatım mesut bir şekilde geçmektedir. Başka kayda değer bir şey yoktur. Talimlerimiz de faaliyetle devam ediyor.

11 Teşrinisani 331, Çarşamba [24 Kasım 1915], Hava güzel. Askerler bütün faaliyetiyle zeminliklerin inşaatında çalışıyor. Ben de pervane gibi başlarında fır dönüyorum. Sabahleyin Kolordu Kumandanı Mehmet Ali Paşa ile Avusturya Ataşemiliteri [askeri ateşesi] ordugâhımızı şereflendirdiler ve zeminliklerin inşa edilmesinden fevkalade memnun kaldılar.

Arkadaşlardan Sadık Efendi'yi mitralyöze verdiler.

Akşamüzeri Kahveci köyüne sevk ederek kireç getirttik. İnşaatı bitirmeye çalışıyoruz.

Gazete okuyamadım. Hayatım pek meşgul, fakat mesut geçiyor. Yaşar Efendi'ye bir mektup yazacağım. Fakat müsait bir vakit bulup yazamıyorum.

12 Teşrinisani 331, Perşembe [25 Kasım 1915], Uzunköprü civarı – Dereköyü'nden:

Hava soğuk. Sabahtan erken uyandık. Akşama kadar zeminliklerin inşaatıyla ilgilendim. Akşam bir havale geldi. Miktarına baktım, Ezine'deki para olduğunu öğrendim. Çünkü İstanbul'dan postaya veriliyordu. Bütün gün çalıştığım için akşam fevkalade yorgun düşüyorum. Fakat tatlı bir yorgunluk. Bundan dolayı memnunum. Hayatım güzel geçiyor. Gazete okumadım. Başka kayda değer bir şey yoktur.

Ziya ve Hasan Efendilerin mülazım-ı saniliğe [teğmenlik] terfileri yazıldı.

13 Teşrinisani 331, Cuma [26 Kasım 1915], Uzunköprü civarı – Dereköyü'nden:

Şimdi gece. Şu dakikada dışarıda şiddetli yağmur ve dolu yağıyor. Ben sıcacık ocağımın başında rahatça otururarak şu hatıratımı kaydediyorum. Bugün hava açıktı. Sabahtan akşamüzerine kadar iyi iş yaptık. Akşamüzeri hava bozuldu ve yağmur yağmaya başladı. Şimdi ise olanca şiddetiyle yağmur.

Avusturya ve Alman kuvvetlerinden bugün Uzunköprü istasyonuna birçok 30'luk büyük toplar geldiğini, bunların Çanakkale'ye sevk edileceğini haber aldım.

Sıhhatim mükemmel ve hayatım rahat. Elhamdülillah hiçbir sıkıntım yoktur. Başka kayda değer bir şey yoktur.

Kar diz boyunda

14 Teşrinisani 331, Cumartesi [27 Kasım 1915], Uzunköprü civarı – Dereköyü'nden:

Gece sağanaklı yağmurlar yağmaya, her tarafta tufanlar olmaya başladı. Hemen zeminliklere koştum. Akmadığını görerek son derece memnun oldum. Yağmur

gittikçe şiddetlendi. Gece yarısından sonra kar başladı ve bütün gün akşama kadar kar yağdı. Şimdi şu dakikada ben ocak başında oturarak şu hatıratımı kaydediyorum. Kar tipisi de dışarıda etrafı kavuruyor. Askerler zeminliklerde ocak başına toplanmışlar ısınıyorlar. Artık buralarda kış şiddetli hüküm sürmeye başladı. Fakat ben pek müsterih bir hayat geçiriyorum. Bazen kar içerisinde dolaşarak kışın bu soğuklarından lezzet buluyorum. Bazen odamda oturarak pencereden bu tümüyle beyaz manzaraya bakarak eğleniyorum. Kısaca pek mesut bir hayat geçiriyorum. Hiçbir düşüncem ve endişem yok.

15 Teşrinisani 331, Pazar [28 Kasım 1915], Uzunköprü civarı – Dereköyü'nden:

Hava gayet soğuk, kar diz boyunda. Hatta portatif çadırları kar tümüyle kapladı. Bazı yerlerde kar insan boyunu geçmiş, evleri altına almıştı. Benim zeminlikler içinde askerler müsterih yaşıyordu. Bu dondurucu soğuk bütün gün devam etti.

Ben de ocak başına oturarak şu fırsattan istifade Yaşar'a, Raşid'e, Şahab'a, aileme birer mektup yazıp gönderdim.

Bugün bizden memuriyetimize ve maaşımıza dair bir bildirim istediler. Yazıp yarın göndereceğim. [Soğuktan] bir mekkârimiz Kurtbey köyünde yolda gelirken dondu. Bundan başka diğer taburlardan birçok mekkâri [öldü] ve asker soğuktan vefat etti. Hatta köylünün burada beş harası dondu. Soğuk o derece şiddetli. Ben ise soğuktan hiç etkilenmiyorum. Hayatım pek güzeldir.

16 Teşrinisani 331, Pazartesi [29 Kasım 1915], Uzunköprü civarı – Dereköyü'nden:

Hava gayet soğuk. Her taraf titriyor. Kar bir arşın yüksekliğinde etrafı örtmüş, dondurucu bir rüzgâr bunları etrafa savuruyor.

Dün yolda dört askerin ve birçok hayvanın donduğunu haber aldık. Her taraf buz.

Askerler zeminliklerde oturuyor. Öğleyin biraz talime çıkardık. Karlar içinde, buzlar arasında dolaşan seyyahlar gibi bunları bir müddet talimle uğraştırdık. Bugün işlerim oldukça çoktu. Soğuk meşguliyetimi zorlaştırıyordu. Oda içerisinde mangal ve ocak yandığı halde yine üşüyorum. Köylü kaç senedir burada bu kadar dehşetli kış olmamıştı diyor.

15 Teşrinisani 331 [28 Kasım] gazetesini okudum. Irak'ta Kutülamare civarında büyük bir galibiyetimiz var.[30] İtalya hududunda gayet çetin muharebeler oluyor.

Çanakkale, tabii halinde.

17 Teşrinisani 331, Salı [30 Kasım 1915], Uzunköprü civarı – Dereköyü'nden:

Hava gayet soğuk. Kar her tarafı kaplamış. Dondan etraf titriyor. Bir iş yapmak mümkün değil. Akşama kadar odada yazı işleri ile ilgilendim. Kayda değer hiçbir şey yok.

Hayatım müsterih geçiyor.

Bizden maaşlarımız bulunup bulunmadığına dair bir bildirim istiyorlar. Tanzim edip gönderdim.

---

30 Selman-ı Pak muharebeleri (22-26 Kasım 1915). 1914 sonlarında Irak'a asker çıkaran İngiliz ve Hint askerleri, 1915 sonbaharında Bağdad'a doğru yürüyüşe geçti. Türk ordusu 27 Eylül 1915'te İngilizleri Kut önünde karşıladı. Ancak önce Bağdad'ın güneyine çekilmek zorunda kalan Türk ordusu, Selman-ı Pak muharebelerinde İngilizleri püskürttü ve General Townshend etrafı Dicle nehri ile çevrili Kut yarımadasında kuşatıldı. Yaklaşık 5 ay süren kuşatmanın ardından, 13 general, 481 subay ve 7 bini Hintli 13 bin 300 İngiliz askeri 29 Nisan 1916'da Türk birliklerine teslim oldu. Tarihe Kutülamare zaferi olarak geçen savaşlar sırasında İngilizler 40 bin kayıp ve esir verirken Türk birlikleri ise 25 bin askerini kaybetti.

18 Teşrinisani 331, Çarşamba [1 Aralık 1915], Uzunköprü civarı – Dereköyü'nden:

Kar hâlâ duruyor. Soğuk şiddetle hüküm sürüyor. Her taraf titriyor. Buzlar saçaklardan birer kılıç gibi sarkıyor. Yine odada yazılarla uğraştım. Biraz da dışarılarda dolaştım.

17 [Teşrinisani- 30 Kasım] gazetesini okudum. Çanakkale cephesi bugünlerde oldukça faal geçiyor. Harbin askeri harekâtı tamamlandı ve Sırbistan baştan başa iki müttefik orduları tarafından işgal edildi. Sırplar Karadağ'a iltica ettiler. İtalya harp cephesinde hâlâ muharebeler oluyor ve Ruslar Basarabya'ya asker yığıyorlar. Hatta bizim o taraflara gitmemiz ihtimali bile mevcut. Hayatım güzel. Başka kayda değer bir şey yoktur.

19 Teşrinisani 331, Perşembe [2 Aralık 1915], Uzunköprü civarı – Dereköyü'nden:

Karın ortalıktan kalkacağı yok. Nasıl kalkar ki, bir metre yüksekliğinde olarak etrafı kaplayan kar. Gece buz tutuyor. Gündüz katiyen erimiyor. Bugün hava dünkülerine göre biraz güzel. Fırsattan istifade zeminlikleri tamamlamaya başladım. Biraz bunlarla uğraştım. Akşam gelen bir emirle tabur kumandanımız, alay kumandanı vekâletine tayin edildi ve alay kumandanımız Hasan Caferi Bey de 11. Alay Kumandanlığı'na tayin olundu. Hasan Caferi Bey gibi güçlü ve iyi huylu bir kumandanı kaybettiğimizden dolayı ne kadar üzülsek azdır. Başka kayda değer bir şey yoktur.

Mısır'a hareket emri

20 Teşrinisani 331, Cuma [3 Aralık 1915], Uzunköprü civarı – Dereköyü'nden:

Sabahleyin her zamanki gibi kalktık. Bu sırada bir emir geldi. Tabur Kumandanı Ziya Bey'i fırkaya çağırı-

yorlardı. Gitti, geldi. Hareket emrini de beraber getirdi: Ayın 22'sinde harekete başlanacağından hemen harekete hazır bir halde bulunmamız emir olunuyor ve kolordumuzun 4. Ordu'ya (Cemal Paşa komutasında Mısır-Filistin cephesinde görev yapan ordu) verildiği bildiriliyordu. Hemen elbise, teçhizat ve genel ihtiyaçların tamamlanması talep olundu. Cetvelleri düzenleyerek alaya gönderdik. Bizde büyük bir faaliyet var. Herkes harekete hazırlanıyor. Demek Mısır çöllerine doğru gidiş haberi bulunuyor. Çanakkale harp sahnesinden sonra Mısır askeri hareketi; ne güzel bir askeri arzu ve harp başarısı. Mısır'a gittiğimden dolayı memnunum. Çünkü Anadolu'yu baştan başa gezmiş ve görmüş olacağım.

Bu akşam Alay Kumandanı Hasan Caferi Bey'in şerefine taburumuz tarafından büyük bir ziyafet verildi. Bütün tabur kumandanlarıyla Mitralyöz Bölüğü Kumandanı ve diğer Alay Kumandanı Memduh Bey sofrada hazır bulunuyorlardı.

Gece tabura ait işlerle uğraştık ve geç vakte kadar uyuyamadım.

Hava müsait ve güzel. Birkaç günkü soğuk ve kar, esen lodos rüzgârıyla eriyip gitti. Hayatım meşgul fakat müsterih geçiyor.

Başka kayda değer bir şey yoktur.

21 Teşrinisani 331, Cumartesi [4 Aralık 1915], Uzunköprü civarı – Dereköyü'nden:

Sabahleyin erken kalktık. Bugün akşama kadar nakliyat ile uğraştık. Köyden tedarik ettiğimiz 11 araba ile eşyaların büyük kısmını Uzunköprü'ye gönderdik. Silahlarımızı tedarik ettik. Her şeyi tanzim ve temin ettik. Artık sıkıntısız hareket edebiliyoruz.

Ezine'den gelen ve 373,32 paradan ibaret olan meblağı postadan aldım. Gece geç vakte kadar hareket emri bekledik. Gelmedi. Yarın sabahleyin hareket edeceğimi-

zi zannediyoruz. Bundan gece hemen hiç uyumadık gibi bir şey. Fakat tatlı bir meşgale. Başka kayda değer bir şey yoktur.

22 Teşrinisani 331, Pazar [5 Aralık 1915], Uzunköprü civarı – Dereköyü'nden:

Bu gece sabaha kadar henüz hiç uyuyamadık gibi bir şey. Emirler birbirini takiben geliyor. Biz de bunları icra etmekle iştigal ediyoruz. Bugün gidecek idik. Fakat emir gelmedi. Hareketimiz geceye kaldı zannediyorum. Demek ki şu bize bir ay kadar mesken olan şu saadet yuvasında daha birkaç saatlik ömrümüz kaldı. Köy Rumlarındı. Gittiğimizden dolayı bir sevinç hissediyordum. Zannediyorlardı ki bütün yaptığımız inşaat ve zeminlikler onlara kalacak ve artık buraya başka asker gelmeyecektir. Fakat unutuyorlar ki bizim hareketimizin ertesi günü burayı başka askeri kıtalar işgal edecektir.

Gece şu emri aldık: Yarın sabah saat 6.30'da ordugâhtan hareketle öğleden önce 11.30'da istasyonda hazır bulunması icap ediyordu. Biz de biraz uyumak üzere yattık.

23 Teşrinisani 331, Pazartesi [6 Aralık 1915], Dereköyü'ne veda

Trenden:

Bugün Uzunköprü'ye veda ederek şimdilik İstanbul'a doğru hareket ediyoruz. Aldığımız emirde öğleden sonra saat 3.30'da trenimiz Uzunköprü İstasyonu'ndan hareket edecektir. Ona göre orayı seri bir şekilde tamamlamamız bildiriliyordu.

Dereköyü'nde sabahleyin saat 5'te uyandık. Bir taraftan bölükler, bir taraftan ordugâh toplanıyor. Diğer taraftan eşyalar hayvanlara sarılıyor. Ben de bombaları sandıklara istif etmek ve hayvanlara muntazaman sardırmak ile meşgul oluyorum.

Tabur Kumandanı Ziya Bey tarafından kısa fakat ateşli bir konuşmanın ardından saat 6.30'da ordugâhtan hareket ettik. Dereköyü'ne bakışlarımla son veda dileklerimi de yolladıktan sonra artık gözlerim hep ileri bakıyordu.

Saat 11'de Uzunköprü'ye geldik. İstasyona yakın bir sırt üzerinde askerlere silah çattırıp istirahat ettirdik. Cephane taburundan 79 sandık cephaneyi alıp öğleden sonra saat birde yüklemeye başladık. Saat öğleden sonra 2.30'a gelmişti ki bizim de gerek askerimiz ve gerek büyük ve küçük ağırlıklarımız tümüyle vagonlara yerleştirilmişti ve harekete hazır bir halde bulunuyorduk. Aldığımız emir gereğince tren 3.50'de hareket etmek lazım gelirken bilmem neden 3.45'te hareket etti.

Artık gidiyoruz. Bu yerlerden, bu muhitten de uzaklaşarak pek başka semtlere gidiyoruz.

Şimdi trendeyim. Şu hatıratımı tren penceresinden ufukları seyrederek yazıyorum. Hayatım bugün pek başka bir safhaya giriyor. Fakat Dereköyü'nde geçen bir aylık mesut yaşayışımı kaydetmeden geçemeyeceğim. Evet diyebilirim ki mesud hayatımın en tatlı saatleri Dereköyü muhitinde geçti.

24 Teşrinisani 331, Salı [7 Aralık 1915], Makriköy'den (İstanbul Bakırköy):

Makriköy'e gece saat beşte varmak icap ederken tam dokuz saat sonra, yani öğleden sonra saat 2'de varıldı. Taburu, civardaki cephaneliğe sevk ettik. İki bölük içeride yattı, diğer iki bölük dışarıya çadır kurdu.

Akşama kadar bize verilecek eşyaları aldık. Bütün gece, sabaha kadar bölüklere eşya dağıtımı yaptım. Bu eşyalar Almanya'dan yeni gelmişti. Kaputlar ve potinler gayet güzeldi. Gece yarısından sonra birkaç saat uyudum. Bugün 1. Kolordu'ya varışımıza dair bir telgraf çektik.

Bugünkü hayatım pek meşgul ve yorgun geçti. Son derece yoruldum. İstanbul'u karşıda gözlerimle süzüyorum. Hava güzel ve berrak.

25 Teşrinisani 331, Çarşamba [8 Aralık 1915], Makriköy'den:

Sabahleyin erken uyandık. Bugün yine akşama kadar efradın elbiseleri ve muayenesiyle ilgilendik. Saat öğleden önce 11'de Kolordu Kumandanı Mehmet Ali Paşa bizzat taburu teftiş buyurdular. Teftişten sonra tabur kumandanı izinli olarak gittiler. Subayların bir kısmı da gitti. Mecburen ben taburdan ayrılamadım. Yarın sabahleyin buradan hareket edeceğiz.

Akşam Abdullah Efendi, İhsan Efendi'yle beraber sekizinci bölük çadırında toplanıp hep birlikte yemek yedik ve eğlendik. Çünkü taburda üçümüzden başka kimse kalmamıştı.

İngiliz silahımı İhsan Efendi'ye teslim edilmek üzere evine bıraktım.

Hayatım bugün de meşgul geçti. Kayda değer başka bir şey yoktur.

Beyazıt Meydanı'nda Liman Paşa'nın önünde

26 Teşrinisani 331, Perşembe [9 Aralık 1915], Haydarpaşa'dan:

Sabahleyin erken uyanıp hazırlandık. Saat 10'da Makriköy'den tabur hareket etti. Muntazam bir yürüyüşle Makriköy'den geçerek Yedikule'ye geldik. Burada bir çeyrek saat mola verildi. Ondan sonra hareketle Aksaray ve Beyazıt'tan Harbiye Nezareti'ne [savunma bakanlığı] varıldı. Saat öğleden sonra ikide tabur muntazaman Harbiye Nezareti [Beyazıt] meydanında toplanmış bulunuyordu. Burada taburumuz Müşir Liman von Sanders Paşa Hazretleri tarafından teftiş olundu. Teftişi müteakip hemen tabur hareket etti.

Kalpakçılar–Köprü–Galata yoluyla Kabataş iskelesine varıldı ve 4.30'da eşyanın yüklenmesine başlanarak 5'te ağırlık Üsküdar'a geçti. Saat öğleden sonra 6.45'te askerin bineceği vapur gelerek 13 dakikada yükleme tamamlandı.

Saat öğleden sonra 7'de vapur iskeleden hareket ederek bir çeyrek saat sonra Üsküdar'a vardı. Asker Üsküdar'dan hareketle saat 8.30'da Tıbbiye Mektebi'ne gelmişti. Burada hazırlanan yemekler yenildikten sonra saat 10'da istasyona gelindi ve tahsis edilen iki trene asker bindirilerek saat gece yarısı 12'de birinci tren, 57 dakika sonra ikinci tren Haydarpaşa İstasyonu'ndan hareket etti. Artık gidiyoruz. Ta Mısır'a, ehramlara [piramitlere] kadar gidiyoruz.

Türkiye'deki Alman Islahat Heyeti Başkanı Mareşal Liman Von Sanders.

Üsküdar'a çıktığımız zaman ben ileriden Haydarpaşa'ya geldim. İstasyon kumandanını görerek bize tahsis olunan vagonları öğrendim. Ondan sonra gözcü başını orada bırakarak Kadıköy Postanesi'ne gidip pedere, Yaşar'a, Raşit'e, Şahab'a birer kart yazıp hareketimi bildirdim.

İstanbul'da hiçbir yere uğramadım.

Şimdi şu hatıratımı trende yazıyorum. Bugünlerde o kadar yorgun düştüm ki. Fakat bu çalışmamdan memnunum. Yalnız İstanbul'da bir gün kalmak isterdim. Buna muvaffak olamadım. Şimdi trende uyandım, etrafta yüksek dağlar gördüm. Nerede olduğumuzu sordum, "Doğançay" dediler. Yarım saat sonra Geyve'ye vardık. Hava berrak ve güneşli. Geçtiğimiz dağların zirvelerinde karlar görülüyor. Fakat hava bize pek müsaade ediyor. Temenni ederim ki bütün yolculuğumuz böyle devam etsin.

Trenlerde hep birinci mevkide gidiyoruz. Tabii rahat bir hayat geçiriyorum ve gecelerde vakit kalırsa rahat uyuyabiliyorum. Hayatım meşgul, fakat tatlı. Şimdiden sonra siyahî bir hayata dahil oluyorum.

Başka kayda değer bir şey yoktur.

27 Teşrinisani 331, Cuma [10 Aralık 1915], Eskişehir'den:

Trende gidiyoruz. Pencere önünde oturarak hem dışarıyı seyrediyorum hem de hatıratımı kaydediyorum.

Sabahleyin uyandığım vakit Doğançay İstasyonu'nda olduğumuzu öğrendim. Öğleyin Bilecik'e vardık. Burada trenimiz yarım saat kadar durdu. Biz de hayvanları sulattık. Bilecik'te katiyen Ermeni kalmamış, fakat Rumlara hiç dokunulmamıştı. Trenimiz buradan da hareketle pek engebeli olan bu araziyi müteaddid tünellerden yılan gibi kıvranıp geçerek katediyor. Bir çayın kaynağını takiben gidiyorduk. Her geçtiğimiz istasyonda beş, on dakika duruyor, yine gidiyorduk. Bozüyük'te büyük ölçüde kereste depo edilmiş olduğunu gördük.

Nihayet gece saat 6.30'da Eskişehir'e vardık. Eskişehir'de tren bir saat kalarak askerler ve hayvanlar doyuruldu. Her şey hazırlanmıştı. Tren durdukça hemen tayin edilen memurlar gelip bize rehberlik ettiler. Askerler karavanalarını muntazaman alıp yemeğini yedi. Keza hayvanların da arpa ve otları dağıtıldı. Ben de fırsattan istifade istasyona kadar giderek biraz portakal, nar aldım. İstasyon kahveleri tümüyle dolu. Herkes tütün dumanları içinde kendi huzurlu hayatlarını sürüyorlardı. Burada şöyle garip bir vakaya tesadüf ettik. Biz dışarıda iken taburların sancak ve sandığı bulunan vagonlarımıza kendi başına bir Ermeni'nin bindiğini gördük. Tabur kumandanı bey bu arsız herifi vagondan kovdu ise de, bilahare Ermeni olan tren işletme müdürü tarafından

trenimize bir vagon ilave edilerek bu adamın yine alındığını esefle müşahede ettik. Garip bir vaka.

Eskişehir'den hareketten sonra pek başka bir hayata şahit oluyorduk. Çünkü taburumuzun askerini teşkil eden erler hep bu taraflı, yani Afyonkarahisarlı ve bu civar halkı idi. Gece trenimiz bu istasyonlara uğramaya başladı. Aman Yarabbi, buraları bir mahşer yeri! Ellerinde fenerlerle yalınayak başıkabak bütün halk buraya dökülmüş. Trenin durduğunu görür görmez çırpışarak koşturuyorlar. "Ahmet var mı? Hasan var mı? Mehmet var mı?..." sedalarıyla anneler, babalar, evlatlar hep birbirlerini arıyorlardı. Gecenin karanlıkları içinde kurulan bu hasret mahşeri halini hiçbir film tasvir edemez. Şurada evladını yollamış bir anne olanca hasret ve özlemle gözlerinden öpüyor. Belki bu senelik, belki de bütün bir ömürlük emeğinin semeresi olarak koynuna sıkıştırdığı bir çıkını evladının cebine yerleştirmeye çalışıyor. Ötede Ahmed'ini bulamamaktan dolayı bir hüsran ve ümitsizlikle el ele vermiş bir baba ile bir anne olanca hıçkırıklarıyla ağlıyorlar. Burada kocasının şehit olduğu haberini duyan kimsesiz bir kadın çıplak ayaklı iki yavrusuyla feryat ve figanlar içinde gözyaşı döküyor. Evladını bulanlar sevince gark olmuş, "Git yavrum git, vatana hizmet et!" kahramanca cümlesiyle evladını yolcu ediyordu. Üç dört istasyon hep aynı manzara ile geçti. Oralardan, daha birçok evlat bekleyen anneler, babalar, karılar, çocuklar bırakarak uzaklaştık. Fakat kulaklarımda o hasret sedası, özlem ve ayrılma hali olanca dehşetiyle hâlâ çınlıyor.

28 Teşrinisani 331, Cumartesi [11 Aralık 1915], Afyonkarahisar'ı da gece geçtik. Burada da yarım saat kadar eğlendik. Şimdi artık Konya hattı üzerinde geçiyoruz. Saat 8'de Akşehir'e vardık. Burada hayvanlar sulandı. Akşehir, Konya ovasına bakan küçük bir sırta yaslanmış, güzel bir kasabadır. Fakat artık her taraf kar.

İki tarafımızda yükselen çalı karla örtülü. Şimdi de Konya ovasını geçiyoruz. Bütün gözün görebildiği kadar sonsuz bir ufuk. Civar, düz bir ova. Her taraf ekili. Tarlalarda çift arkasında koşturan, tarımla uğraşan kadınlar, ihtiyarlar, çocuklar görünüyor.

– Ilgın, trenin sağ cenahında baştan başa ovadır. Ilgın Gölü[31] denilen büyük bataklık. Ilgın bu gölün yakınında oldukça büyücek bir kasabadır. Semaya yükselen üç dört minare sırf İslam memleket olan bu şehri gözümüzde büyütüyordu.

Burada da birçok heybeli kadınlar bizi karşıladı. Her biri kendi Ahmed'ini, Mehmed'ini arıyor, bulamayınca heybelerce sebze meyveyi "Al yavrum yiyiniz, helal olsun!" cümleleriyle diğer bir Mehmed'in kucağına bırakıyordu.

Üç dört saattir hâlâ Konya ovasını katediyoruz. Ova ekseriyetle ekili. Arazinin humuslu olduğunu zannediyorum.

Tabii küçük istasyonları dikkate almayarak en mühim istasyonları kayıt ile geçiyorum.

Etrafımızdaki dağların ve ovaların çukur mahallerinde büyük büyük beyaz lekeler halinde görünen karlara rağmen ılık bir güneş bugünün havasını ısıtıyor. O kadar soğuk değil.

Konya: Öğleden sonra saat 2'de Konya'ya vardık. Geniş bir ovanın sinesine yayılan bu Türk şehrini gezmek en büyük emelim idi. Trenimiz durur durmaz hemen istasyona çıktım ve istasyon önünde bulunan tramvaya atlayarak Hükümet Konağı'na doğru etrafı seyretmeye başladım.

---

[31] Ilgın (Çavuşçu) Gölü, Ilgın'ın 3 km kuzeybatısında yer alır. Doğanhisar çayı, Çiğil deresi ile beslenir; denizden yüksekliği 1019 metre, derinliği 2-10 metre arasında değişir. Alanı 51 kilometre karedir. Fakat bu alan yılların yağış durumuna göre değişir. Sazan balığıyla ünlüdür.

İstasyondan Hükümet Konağı'na kadar güzelce bir caddesi var. Geniş bir meydanlığın bir cephesini Hükümet Konağı işgal ediyor. Diğer cephelerde Divan-ı Harb-i Örfi, [olağanüstü hal askeri mahkemesi] Merkez Kumandanlığı gibi bir askeri daireler ile gazinolar ve kırtasiye dükkânlarıyla çevrili. Orta yerde bir şadırvan bu meydancığı süslüyordu. Hükümet önünde bulunan bir kütüphaneye girerek buradan hatıra olmak üzere Konya'nın yerel manzaralarını gösteren birçok kartlar aldım ve postaneye giderek Yaşar'a, Raşid'e, Şahab'a, pedere birer kart gönderdim. Kütüphaneden İzmir Darülmuallimin'indeki [erkek öğretmen okulu] Mehmet ve Hamdi Efendilerin buraya tayin edildiklerini ve burada bulunduklarını öğrendim. Kendilerine bir selam bırakarak trene döndüm. Çünkü ancak 1,5 saat vaktimiz vardı. Sultan Alâeddin Cami ve türbesini, Şeyh Şerafettin Camii'ni gördüm.

Bir de yeni Darülmuallimin binası yapılıyordu. Saat öğleden sonra 4'te trenimiz Konya'ya da veda ederek uzaklaştı. Karaman, Ereğli istasyonlarını gece geçtiğimiz için bir şey göremedim.

Gece oldukça soğuk vardı. Vagonda uyurken daima iki tarafa dönüyordum.

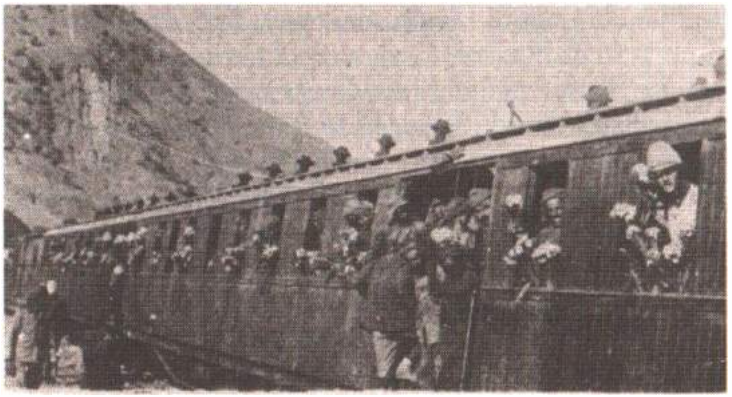
Gece yarısı uyandık. Bir çay pişirterek içtik. Bu çay bizi biraz ısıttı.

Şu iki gündür trende geçen hayatım pek şahane ve mutlu geçiyor. Geceleri birinci mevki vagonun kadifeleri arasında müsterih bir uyku uyuyorum. Gündüzleri de etrafı seyrederek vakit geçiriyorum.

İşte tren hayatım böyle geçiyor.

Bakalım daha ne başka sahalar göreceğiz.

29 Teşrinisani 331, Pazar [12 Aralık 1915], Trende, Ulukışla'dan:

Demiryoluyla cepheye naklonulan Türk askerleri.

Sabahleyin erken uyandık. Kendimizi Ulukışla'da bulduk. Trenimiz Çayhan'dan sonra ikiye ayrılmış. Bir kısmı Ulukışla'da kalmış. "Şef dö tren" tarafından malumatımız olmaksızın yapılan bu cürete tabur kumandanımız bey fevkalade kızdı. "Şef dö tren"i azarladılar. Bir saat sonra diğer yarı da bize yetişti.

Biz de bu bir saat zarfında Ulukışla denilen bu mevkii güzelce gezdik. Eski eserlerden sayılan kısmen harap büyük birtakım kışlalardır ve bunların eteklerine saklanmış beş on evden ibaret olan bu kasaba, ancak bir konak mahallidir.

Buradan da hareket ettik. Artık yalçın dağlar arasından geçiyoruz. Gittikçe artan karlar bu yüksek ve dik dağların zirvelerinden ta tren hattına kadar taşıyor ve pek eğimli olan bu yolu trenimiz tünellerin birinden çıkıp diğerine girmekle geçiyor.

Şimdi ne bir ova, ne bir şey, hep yalçın ve sarp dağlar ve çam ağaçları.

Bu dağların dik yamaçları o kadar korkulu ve müthiştir ki insan baktıkça titriyor. Hiçbir zaman kardan kurtulmayan bu dağların şahaneleri hep karla kaplı. Eteklerinden fışkıran sular o kadar berrak ve bol ki bü-

tün bu olağanüstü manzaraları seyrede ede nihayet saat gece 8.30'da Pozantı İstasyonu'na vardık. Askeri çıkarıp bir bayıra çadır kurdurduk ve hayvanları da çayın kenarına çektirdik. İstasyonda Rauf Kaptan'ı gördüm. İran havalisinde, maiyetinde 5000 aşiret ile çete reisi bulunan bu zat, İstanbul'a çağırıldığından geriye gidiyordu. Yanında sınıf arkadaşlarımdan Mehmet Ali Efendi'yi gördüm, görüştük.

Dağların hep karlı olmasına rağmen hava o kadar ılık ve güneşli ki, adeta bir sonbahar gibi. Gezinti için çamlıkların aralarına kadar çıktım.

Pozantı dört tarafı dik ve yüksek yalçın dağlarla kaplı bir yer. Ortasından küçük bir su akıyor ve tren hattı burada bitiyor. Bundan daha ileriye yeni hat yapılmaya başlanmış.[32] Tüneller açılıyordu. Karşımızda dik ve karlı yüksek bir tepe var. Burası dışarıdan pek yakın görünüyor. Bir saatte çıkana mükâfat vaat ettik. Bir çavuş iki saatte, yarısına kadar çıkamadı! Dönüş yolunda dağda birçok geyik, ceylan ve karaca gördüğünü ve tepeye çıkılmasının mümkün olmadığını anlatıyordu. Bu dağların hep alt yamaçları çam, orta tarafları selvi, daha yukarıları sedir ve köknar ağaçlarıyla kaplı.

Off, bu manzara o kadar güzel ki! İşte akşam oldu. Burada yeni yapılan binalardan birine girdik.

Eşyalar gelmediğinden tahta üzerine bir çadır yaparak ve kaputlarımıza bürünerek yattık. Yalnız mangal ile ve üzerimiz örtülü olduğu için soğuktan muhafaza olunuyorduk.

Tabur kumandanı bey çadırda kaldılar ve soğuktan sabaha kadar uyuyamadılar. Çünkü soğuk geceleri gayet müthiş. İki bölükten ibaret olan diğer kafilemiz gece

---

[32] Mersin-Adana demiryolu I. Dünya Savaşı içinde Anadolu Demiryolu'na bağlanmıştır (e.n.).

de gelmedi. Hâlâ bekliyoruz. Yarın sabah gelmek ihtimali var.

Pozantı, nakliyat deposu. Ordu için gelen eşyalar hep burada depo ediliyor. Buradan arabalarla Tarsus'a sevk olunuyor. Oradan da yine tren ve araba ile gidiyor. Fakat burada kasaba namına hiçbir şey yok. Beş on hangar, bir iki kapalı dükkânı, üç dört handan ibaret. Bir de postane kurulmuş. Buradan Şahab'a ve Yaşar'a birer kart gönderdim.

Başka kayda değer bir şey yoktur.

Tren yolu bitti, karayolundayız

30 Teşrinisani 331, Pazartesi [13 Aralık 1915], Adana vilayeti – Pozantı'dan:

Sabahleyin saat 9.30'da ikinci kafilemiz geldi. Hemen taburu topladık ve eşyaları da vagonlardan çıkararak hayvanlar ve oradan tedarik ettiğim arabalara yükleterek saat 12'de Pozantı'dan ayrıldık. Şimdi yolda gidiyoruz. Buradan Tarsus'a kadar dört günlük karayolumuz var.

Pozantı'dan itibaren yol, dağların arasına girerek en dar vadilerin en derin noktalarından yılan gibi kıvrana kıvrana gidiyoruz. Off, bu yol o kadar tehlikeli, o derece müthiş ki iki tarafta yükselen dağlar ta ufuklara kadar set çekiyor. Eteklerinden başlayarak tepelerine kadar bu yaban dağları saran çamlar ve köknarlar bu müthiş dağa daha ulvi ve korkulu bir manzara veriyor. Karla örtülü olan tepeleri beyaz beyaz parlıyor.

Hava güzel ve ılık, parlak bir güneş her tarafı ısıtıyor. Beş saatlik bir yürüyüşten sonra akşam saat 6'da Kadınhan denilen konaklama yerine vardık. Bu akşam burada ordugâh kurup geceyi geçirecektik. Hemen çadırları kurdurduk ve burada yapılan zeminliklere de iki bölüğü birleştirdik. Askerler rahat bir gece geçirdi.

Biraz hastalandım. Sebebi birkaç gecedir açıkta yattığım için kendimi üşütmüştüm. Fakat sabaha kadar elhamdülillah iyileştim. Şimdi çok şükür demir gibiyim.

Tarihi hatıra: Burada yol üzerinde harap birçok kemerli kışlalara tesadüf ettim. Bunlar Mısırlı Mehmet Ali Paşa'nın İstanbul üzerine yürüyüp Kütahya'ya geldiği zaman, onun tarafından askerlerine yaptırılmış kışlalar imiş. Hatta Ulukışla'daki kışlalar da o vakit bina edilmiş.

Burada ziraat namına bir şey görmüyorum. Çünkü ekilebilecek edilecek bir karış toprak yok ki! Her taraf yalçın dağ ve dağların üzerine kökleriyle tırmanan ağaçlar. Başka hiçbir şey yok. Hayatımda bu kadar eğimli yollar ve dağlar görmemiştim.

Bunları da gördüğümden dolayı memnunum.

Konya ovasında gördüğüm bir şey vardı. Burada saman yığınları tamamen toprakla örtülmüştü. Eğer lazım olursa toprak açılıp hemen sarf olunuyor, lüzumu olmazsa burada hemen çürüyüp gübre oluyor. Toprağa yayılıyor.

Erzak burada bol. Yollarda pamuk nakleden askeri otomobillere, katarlarla eşeklere pamuk sandıklarını yükletip götüren Araplara tesadüf ediyoruz. Başka kayda değer bir şey yoktur.

1 Kânunuevvel 331, Salı [14 Aralık 1915], Adana vilayeti – Kadınhan'dan:

Sabahleyin erken uyandık. Saat sabah 7'de Kadınhan denilen bu konak mahallinden Çamalan'a doğru hareket ettik. Takip ettiğimiz yol dünkünden daha sarp, daha dik, daha korunmuş dağlarla kaplı. Yolumuza ince bir çay rehberlik ediyor. Dolana dolana giden çayın kenarından yolumuza kıvrıla uzanıyor. Biz de iki tarafımızda adeta üzerimize yıkılacak gibi eğilen dağların eteklerinden hayretle bu yüksek tepeleri seyrede ede ilerliyoruz.

İki saattir Gülek Boğazı denilen gayet müthiş bir boğazı geçiyoruz. Mihaniki (mekanik bilgisi) bilen zabitan arkadaşlar bu boğazı (...) boğazına benzetiyorlar. Bazıları da buranın daha sarp, daha dehşetli olduğunu söylüyorlar.

Hep bu dağlar çam ağaçlarıyla süslenmiş. O kayın ve dik bir hat kadar doğru çamlar adeta dağlara paralel olarak bulunuyorlar. Bunlar hep büyük büyük çamlar, hepsi yüksek, hepsi doğru ve uzun. Birçokları kesilip olduğu mahalde bırakılmış. Bunlar bir yağmur bekliyorlar ki sellerle aşağıya yuvarlanıp gitsin. Bir kısmı kısmen yuvarlanmış, bir kısmı henüz yerde yatıyor. Bu cazibeli manzarayı seyrede ede beş saat yürüyüşten sonra Çamalan'a vardık. Çamalan yine bir dağ kenarında bir nahiye merkezi. Fakat merkez yolu üzerine yapılmış bir barakadan ve yanında yeni yapılmış birkaç zeminlik ve tahta binadan ibaret. Bir çeyrek saat kadar karşıda küçük ve harap Kızılbaş köyü bulunuyor. Bu köyün ismi Çamalan imiş. Halkı tamamen Tahtacı ve Kızılbaş'tır.

Türkçelerini adeta anlayamadım. Erkekten filan kaçtıkları yok. Köylerinde ne bir cami, ne bir mektep mevcut. Yabani adamlar.

Geçtiğimiz yolların etrafında dağlar, yamaçlarında böyle tuhaf tuhaf köyler gördüm. Bunlar hep Tahtacı köyleri imiş. Halkı odunculukla geçimini sağlar, böyle buralarda kurt ve kuşlarla yaşarlarmış. Ne inzivaya çekilmiş hayat! Buraya erken geldik, yani saat 12'de vardık. Hemen askerlere çamaşır yıkattık. Yolda firar eden 214 neferimiz var. Bunlar birer ikişer tabura katılmaktadırlar. Bir bakımdan yola çıkmamızın zararlı değil, hayırlı olduğu söyleniyor. Bakalım göreceğiz...

Başka kayda değer bir şey yoktur.

Hava bugün o kadar güzel ve sıcak ki insan gölge arıyor. Kânunlarda [Aralık ve Ocak aylarında] böyle bir güne rastlanmaz.

Yollarda büyük faaliyet var

2 Kânunuevvel 331, Çarşamba [15 Aralık 1915], Adana vilayeti – Çamalan:

Sabahleyin saat 7'de Çamalan'a hareket ettik. Bugünkü yolumuz 46 kilometre. Beş altı kilometrelik yol yine dünkünün aynı. Fakat öğleye doğru yavaş yavaş dağlar alçalmaya, ormanlar kaybolmaya, manzara ve doğal arazi büsbütün değişmeye başladı. Evet, şimdi çam ağaçları yerine hafif eğimli tepeler etrafında mersin ağaçlarına ve deli zeytin fidanlarına ve fundalıklara rastlanıyor. Çam ağacından eser kalmıyordu. Öğleden sonra bu araziler de kayboldu. Kısmen düz arazi üzerinden yürümeye ve Amik (ovası) gözlerimiz önünde açılmaya başladı. Sekiz buçuk saatlik bir yürüyüşten sonra saat akşamüstü 3.30'da Kavaklıhan denilen konaklama yerine vardık.

Hava gayet sıcak. Güneş adeta bir yaz gününün en hararetli günlerini andırıyor. Oturmak için gölge arıyoruz. Yollarda büyük faaliyet var. Nakliye kolları muntazaman gelip gidiyor ve develerle, merkeplerle Araplar durmadan ticaret için limon, portakal nakledi yorlar. Bunlardan birçok portakal alarak bol bol portakal yedim.

Kavaklıhan denilen konak yerimizin yanında Bayramlı diye isimlendirilen küçük bir köy var. Köy kısmen hâkim bir mevkide. Akşamüzeri köyü dolaştım ve köylülerle biraz dertleştim. Burada asmaya tesadüf ettim. Ahali pamukçulukla ve ziraatla geçinirlermiş. Hatta garip bir şeye tesadüf ettim. Konya'dan burada ticaret için bulunan Konyalılar ve Kayserililer bulgur, patates vesaire gibi erzak getiriyor. Bunları değiş tokuş suretiyle burada satıyor. Bir sepet terazi gördüm. Bir gözüne ufak patatesler doldurmuş, diğer gözüne pamuk dolduruyordu. Böyle doğrudan mal değiş tokuşu usulü geçerli.

Buradan ufku seyrettim. Karşıdan deniz görünüyor. Ufukta Mersin, Tarsus kasabaları görünüyor. Ovanın ortasından istasyon merkezi olan Güllük İstasyonu da görünüyordu. Demek ki buradan merkezi gördük. Fakat yine kaybedeceğiz.

Dün akşam rüyamda kardeşim Arif'i gördüm. "Ağabey pek zayıfladım. Beni işe gönderme" diyordu. Uyandım. Bu acı ve elem verici hatıra karşısında muhterem şehid, zavallı kardeşi hatırlayarak ağladım.

3 Kânunuevvel 331, Perşembe [16 Aralık 1915], Adana vilayeti – Kavaklıhan'dan:

Bugün Tarsus'a hareket edileceğinden ben sabahleyin erken saat beşte Kavaklıhan'dan hareket ederek doğru Kürtmusa'ya geldim. Burada 1. Tabur'u buldum. Çadırlı ordugâh kurmuş. Burada oturuyorlardı. 1. Tabur Kumandanı Said Bey'i görüp görüştüm. Bir sonraki emre kadar burada ikamet edeceğimizi söylemişler. Bu nedenle burada ordugâh kurmamız lazım. Orada iaşe [beslenme] işlerine bakan ta Sultan Mahmut zamanından kalma sağır ve emekli bir kâtip buldum. Bununla zorla anlaştık. Taburun geldiğini, ekmek ve erzak hazırlamasını söyledim. Buradan Güllük İstasyonu'na gittim. İstasyonda kıta kumandanını görüp görüştüm. Sonra geriye dönerek taburu Kürtmusa'da karşıladım. Burada ordugâh kurduk.

Ben görevli olarak Tarsus'a gittim. Tarsus'a gidip merkez kumandanını göreceğim. Askerlere kasabada bir hamam tahsis ettireceğim. Yarın bölükleri gönderip burada banyo yaptıracağız.

Tarsus:

Oldukça geniş bir kasaba. Mersin'e 25 kilometre kadar olan bu kasaba ziraatla meşhur bir yer. Şehri pek güzel bulmadım. Sokaklar muntazam ise de ahalisi pis,

temizliğe kayıtsız, intizamdan tümüyle habersiz. Halkı kısmen Arap, Türk ve Ermeni. Kısaca büyük bir köyden başka bir şey değil. Etrafta taş çok olduğu için binalar tamamen taş. Üzerinde kiremit yok. Ekserisinin üzeri dam. Büyük evlerin avlularında harman makinelerine tesadüf ettim. Burası hakikaten bir ziraat memleketi. Çünkü etraftaki tarlalar o kadar düz ve güzel ki insan bu derece güzel araziye malik olan, seçkin toprak olduğu anlaşılan bu dümdüz ve sonsuz ovaya baktıkça şaşırıyor. Ziraatı ekseriyetle pamuk ziraatı. Kasabanın ortasından büyükçe bir ırmak geçiyor. Bu ırmak üzerinde birçok un değirmenleri ve pamuk fabrikaları var. Burada pamuk kozadan ayrılıyor ve balya yapılıyor.

Kasaba elektrikle aydınlatılıyor. Bu elektrik bu sudan üretiliyor zannederim. Kasabanın "Sardanapal'ın Mezarı"nı resimleyen bir kartpostalını buldum. Bu kartlardan birer tane Şahab'a ve Yaşar Efendi'ye gönderdim. Akşam geç vakit ordugâha döndüm.

Zabit vekilliğine 24 Ağustos 33 tarihinde tayin edildiğimizi Hasan Efendi'nin işittiğini öğrendik. O suretle taburun defterine kayıt verdirdik. Başka kayda değer bir şey yoktur.

4 Kânunuevvel 331, Cuma [17 Aralık 1915], Adana vilayeti – Tarsus'tan:

Sabahleyin geç vakit uyandım. Tabur kumandanı bey Tarsus'u gezmeye gitmemizi söyledi. Hazırlandık. Kâtip efendi, ben, doktor bey ve tabur kumandanı bey, onlarla Tarsus'a gittik. Taburun iki bölüğünü bugün Tarsus'a hamama gönderdik. Gittik, onları teftiş ettik. Sonra bir orman üzerinde bulunan Irmaklı Kahve'ye oturarak birer çay içtik. Ondan sonra kasabanın en güzel lokantası olan Alman Lokantası'na giderek birer yemek yedik. Yemekten sonra ayrı bir hamama gittik. Hamamda bizden başka kimse yoktu. İyice temizlen-

dik. Beş ayın kirini burada temizledik. Güzelce yıkandım ve çamaşır değiştirdim. Hamamdan çıktık. Arabaya binerek gece geç vakit ordugâha döndük.

Tarsus güzel. Daha güzel gezdim. İlçede gayet büyük ve güzel bir Amerikan mektebi var. Şimdi asker oturuyor. Sokakları pek muntazam değil. En çok kahveleri var. Kahveler gayet geniş ve büyük.

Bugün gayet güzel bir hayat yaşadım. Hava o kadar güzel ve serin ki. Bahçeler tamamen yeşil. Her taraf portakal, limon ve şeker kamışıyla dolu. Burada hiçbir dükkân görülmez ki önünde beş on kucak şeker kamışı dayalı olmasın. Halkının elinde birer kamış, kemirip duruyorlar.

Etraftaki güzel çiftlikleri ve tarlaları gördükçe gıpta ediyorum.

30 Teşrinievvel [12 Aralık] gazetesini okudum. Mühim hiçbir havadis yok. Bağdad'da vaziyet güzel. Başka kayda değer bir şey yoktur.

5 Kânunuevvel 331, Cumartesi [18 Aralık 1915], Adana vilayeti – Tarsus'tan:

Sabahleyin geç vakit uyandım. Hava gayet güzel, bir ılık bahar günü. Akşama kadar genel işlerle uğraştım. Akşamüzeri Tarsus'a gittim. Tarsus'ta fırka kumandanı beye bir kâğıt götürdüm. Taburumuza verilen bir iş idi. Bunu anlatmaya gitmiştim.

Akşam geç vakit ordugâha döndüm.

Yedinci ve sekizinci bölükler bugün hamama giderek yıkandılar.

1 Kânunuevvel 331 gazetesini okudum. Bağdad galibiyetleri devam ediyor. Şeyh Said mevkiinde İngilizlerin geri çekilme hattı kesilmiştir.

Balkan harbinde Bulgarlar toprak ve malzeme zaptederek İtilaf askerlerini Yunan toprağına atmışlardır. Çanakkale'de epeyce faaliyet var. 4. Tabur buraya geldi.

6 Kânunuevvel 331, Pazar [19 Aralık 1915], Adana vilayeti – Tarsus'tan:

Makineli tüfek bölüğü ve alay karargâhı buraya geldiler. Makineli tüfek alayımızdan ayrılarak geçici olarak Haleb'e gönderildi. Biz de geçici olarak buradaki mıntıkaya verildik. Mıntıka ihtiyatı olarak bulunacağız.

Hava güzel ve sıcak. Akşama kadar burada lokantanın işleriyle ilgilendim. Bölükler talime çıktılar. Başka kayda değer bir şey yoktur.

Silah başı borusunu işittik fakat...

7 Kânunuevvel 331, Pazartesi [20 Aralık 1915], Adana vilayeti – Tarsus'tan:

Sabahleyin geç vakit uyandım. Öğleyin tabur kumandanı bey diğer tabur kumandanlarıyla ve Alay Kumandanı Memduh Bey ile beraber yeni ordugâh yeri bakmaya gittiler. Oradan fırka kumandanı beyin yanına giderek öğle yemeğinde davetli bulunmuşlardır.

Öğleden sonra saat 2.30'da Mıntıka Kumandanı Mirliva [tuğgeneral] Rüştü Paşa hazretleri ordugâhı teftiş buyurdular. Fakat kimseye görünmeden gelerek 3. Tabur borazanlarına silah başı borusu verdirmiş. Biz hepimiz çadırda para dağıtımıyla meşguldük. Silah başı borusunu işittik. Fakat hangi alaya ait olduğu meçhul olduğundan ehemmiyet vermedik. Boruyu müteakip ansızın Rüştü Paşa hazretlerini ordugâh civarında gördük! Tabur kumandanı olmadığı için Nihat Bey karşıladılar.

Fakat askerî boruyu işitince silah başı etmediğimiz için bizi toplayarak bazı sözler söyledi. "Herhangi bir silah başı verilince hemen asker silah başına edecektir!" dedi ve geri döndüler.

– Kâtipten hesap üzerine iki lira aldık.

– Pedere ve İstanbul'a Nuri Efendi'ye birer kart gönderdim. Başka kayda değer bir şey yoktur.

– Burada tabldot için güzel bir yemek salonu yaptırdım. Hayatım müsterih geçiyor. Havalar fevkalade güzel.

8 Kânunuevvel 331, Salı [21 Aralık 1915], Adana vilayeti – Tarsus'tan:

Sabahleyin saat 8'de Tabur Kumandanı Ziya Bey ile Yüzbaşı Nihat Bey ve Alay Kumandanı Sarraf İbrahim mevzi mevkilerini görmek için gittiler. Bu mevziler sahilde, Mersin civarında imiş. Akşam geç vakit döndüler. Hava güzel ve hoş. Ben ordugâhta iç işlerle ilgilendim. Askerler talimlerle uğraştılar.

Kürtmusa civarındaki Belediye Reisi Hakkı Bey'in çiftliğini gezdim. Çiftlikleri harap buldum. Yalnız güzel bir zeytinliği var. Vaktiyle iyi Haleb inekleri varmış. Fakat bunlar şimdi bozulmuş ve zayıflamış.

– 5 [Kânunuevvel – 18 Aralık] gazetesini okudum. Kutülamare civarında İngilizlerin sıkıştırıldığını bildiriyordu. Çanakkale'de oldukça şiddetli muharebeler olduğu gazetenin ifade tarzından anlaşılıyor.

- Anafartalar ve Arıburnu'nda düşman denize dökülmüş. Gece saat 8'de yıldırım süratiyle bir haber geldi: Çanakkale'de düşman denize dökülmüş. Meselenin doğru olduğunu Milli Ajans bize [düşmanın] uzaklaştırıldığını kesin olarak bildiriyordu. Artık ordugâhta tabur tabur bu müjdeli haber askere duyuruldu. Askerler "Padişahım Çok Yaşa!" ve "Yaşasın!" nidalarıyla ufuklara haykırıyorlardı. Evet, şimdi bütün bu saha büyük bir şevk ve gönül ferahlığı içinde, herkes sevinçli, bir tarafta davul havaları, diğer tarafta flütler, borular, türküler, marşlar. Herkes sevinçten ne yapacağını bilmiyor.

Offf, dokuz aydır kendisini müdafaadan başka bir şey olmayan Arıburnu ve Anafartalar'dan düşman artık denizin diplerine gömülüyor. İngiliz askeri, kahraman Türk süngüleriyle parçalanıp eziliyor. Aman Yarabbi,

büyük galibiyet! Bu azim galibiyetin Cenab-ı Hak'tan devamını temenni eyler ve şehit kardeşlerimize rahmetler dilerim.

9 Kânunuevvel 331, Çarşamba [22 Aralık 1915], Adana vilayeti – Tarsus'tan:

Sabahleyin geç uyandım. Hava gayet güzel ve berrak. Yaşar Efendi'ye ve Şahab'a birer mektup yazdım. İç işlerle ilgilendim. Dünkü galibiyet haberi resmi açıklama ile teyid edildi. Asker talimle meşgul. Bugün silah atışı da yapıldı. Hayatım yeknesak geçti. Mısır seferi iyice kesinleşiyor. Gazete okuyamadım. Başka kayda değer bir şey yoktur.

10 Kânunuevvel 331, Perşembe [23 Aralık 1915], Adana vilayeti – Tarsus'tan:

Bugün hava biraz bulutlu. Her günkü gibi uykudan geç uyandım. Öğleye doğru top sesleri işittik. Sonra anladık ki düşman gemileri Mersin civarındaki köprüye ve tren yoluna top atmış. Buna karşılık hiçbir hasar yapamamıştır.

Akşamüzeri yağmur yağmaya başladı ve biraz da soğuk var.

Hayatım pek huzur içinde ve müsterih geçiyor. Gazete okumadım.

Başka kayda değer bir şey yoktur.

Askerler temizlik uğraşıyor.

11 Kânunuevvel 331, Cuma [24 Aralık 1915], Adana vilayeti – Tarsus'tan:

Askerler cuma olmak dolayısıyla istirahat ettiler. Hava yağmurlu. Bu gece sabaha kadar yağmur yağdığı gibi gündüz akşama kadar da devam etti. Buna karşın soğuk yok. Yalnız çamur ziyade. Başka kayda değer bir şey yok.

Yağmurlu havada çadırımızda oturarak hayatımı sürdürdüm. Hayat sade ve yeknesak geçiyor.

12 Kânunuevvel 331, Cumartesi [25 Aralık 1915], Tarsus – Ebulhadi Köyü'nden:

Sabahleyin geç vakit uyandık. Askerler talim ve silah atışıyla meşgul. Biz de bombaları sandıklara istif ediyorduk. Bir boru çalındı. Dikkat ettik. Genel silah başı borusu da duyuluyordu. Anladık ki alay bu köyden hareket ederek bir saat kadar daha doğuda bulunan Ebulhadi Köyü'ne gidecekmiş. Hemen askerler silah başı oldu. Eşyalar ve muharebe ağırlığı yüklendi. Bir saat sonra, yani öğleden sonra saat birde Kürtmusa Köyü'nden hareket ettik. Bir saat sonra da Tarsus ırmağı kenarında bulunan Ebulhadi Köyü'ne gelerek ırmak sahiline ordugâh kurduk. Fakat şiddetli bir yağmur gerek gelirken ve gerek ordugâhta bizi hiç rahat bırakmayarak güzelce ıslattı. Başka kayda değer bir şey yoktur. Güzel bir ev buldum. Orada oturuyoruz.

Her iş kadınların üzerinde

13 Kânunuevvel 331, Pazar [26 Aralık 1915], Tarsus – Ebulhadi Köyü'nden:

Bugün gelirken askerler yağmurdan çok ıslandığından bugün temizlik ile uğraştılar. Öğleden sonra biraz talime de çıktılar. Hava açık.

Akşam fırkanın Tarsus'a geldiğini haber aldık ve istedikleri kuvveleri gönderdik.

Ebulhadi Köyü bir İslam köyüdür. Köy kısmen imar edilmiş. Etrafta güzel narları da var. İyi bağlar da vücuda getirmişler. Bütün gezdiğim köylerde gördüğüm gibi burada da erkek namına kimseler yok. Erkekler hep asker olmuş. Yalnız birkaç çok yaşlı ihtiyar göze çarpıyor. Her iş kadınların üzerinde. Kadınlar bu civar köylerinin

en faal ve canlı uzvu. Her tarafta kadınların çalıştığını görüyorum. Dilleri gayet kaba, kıyafetleri de pek çelimsiz. Kadınların hepsinin ayağında bir potur, başları ve saçları bir yemeni ile bağlanmış. Bu yemeninin üzerine de alınlarından sarık gibi bir mendil dolanarak düğümlenmiş. İşte buranın bir kadın kıyafeti. Ayakları ekseriyetle açık. Kendileri de erkekten pek az kaçıyorlar. Çoğu hiç kaçmıyorlar.

Şehri aydınlatan elektrik makinesi burada, civarımızda Tarsus suyu üzerindedir. Dün gidip bu makineyi gördüm. Makine büyük bir volan ile altında bir vana ve bir de dinamodan ibarettir. Üretilen elektriği dağıtmak için kapının yanında bir de mermer dağıtım odası var. İşte fabrika bundan ibaret. Suyun bir kısmını özel bir setle yükseltip alıyor ve bir şelale vücuda getirerek bu şelaleden bir vana üzerine düşen su pervane dolayısıyla üzerindeki dişliyi çevirerek bu suretle volan hareket ediyor ve dinamo elektrik üretiyor. Makine yalnız gece işleyerek şehri aydınlatıyor.

Gündüz ise işlemiyor. Fabrikada 22 lira maaşla bir yabancı makinist bulunuyormuş. Bir de yerli ihtiyar var. Başka kimseler yok. Şehrin bu suretle aydınlatılması düşünüldüğünden dolayı çok sevindim.

Hayatım pek sade geçiyor. Gündüzleri ordugâhta bulunuyorum. Geceleri köy içinde bulunan güzel bir binada ikamet ediyor. Binbaşı ayrı bir binada oturuyor. Oturduğumuz evin manzarası gayet güzel. Her yer bütün Tarsus şehri ve civarı bakışlarımız altında bulunuyor. Böyle müsterih bir hayat geçiriyorum.

Başka kayda değer bir şey yoktur.

14 Kânunuevvel 331, Pazartesi [27 Aralık 1915], Tarsus civarı – Ebulhadi Köyü'nden:

Bugün sabahleyin askerler talime çıktı. Öğleden sonra ordugâhın düzenlenmesi ile uğraşıldı. Ordugâha ga-

yet muntazam yollar yaptık ve bu yolların üzerine çaydan çakıl taşı taşıyarak döktürdük. Pek mükemmel oldu. Fakat akşamüzeri yağmur yağmaya başladı ve yağmur bütün gece sabaha kadar devam etti. Buranın yağmurları İzmir'in ilkbahar yağmurlarına benziyor. Bir müddet yağıp sonra parlak güneşle hava açılıyor ve ortalık kuruyor. Soğuk namına ise hiçbir şey yok.

– Pedere bir kart gönderdim ve posta ile İzmir'e bir Osmanlı lirası gönderdim.

Hayatım mükemmel. Başka kayda değer bir şey yok.

15 Kânunuevvel 331, Salı [28 Aralık 1915], Tarsus civarı – Ebulhadi Köyü'nden:

Asker talimle uğraştı. Hava bulutlu ve ortalık pek çamur. Öğleden sonra dün tamamlanamayan ordugâh yolları bitirildi.

11 [Kânunuevvel] gazetesini okudum. Mühim bir havadis yok. Arıburnu ve Anafartalar'da düşmandan külliyetli miktarda ganimet elde edilmiştir.

Hayatım sade geçti. Başka kayda değer bir şey yoktur.

16 Kânunuevvel 331, Çarşamba [29 Aralık 1915], Tarsus civarı – Ebulhadi Köyü'nden:

Hava güzel. Asker talim ve terbiye işe meşgul. Tarsus'a gelen fırkamız Haleb'e doğru hareket etti.

Binbaşı beyin çadır yerini yaptırdık ve firar eden askerlerin firar zaruretleri yazıldı.

Burada havalar pek güzel. Bu civar eşrafından birinin bağını gezdim. Bağ yüksek şekle tabi çeşitli boylarda. Fakat ağaçlarda hastalıklar var. Hacı Bey meraklı olduğundan her bir ilacı tatbik ettiğini söylüyor ise de ilacın vaktiyle atılmamış ve usulünce hazırlanmamış olduğu anlaşılıyor. Güzel bir zeytinlik de yetiştiriyor. Bu-

rada oturduğumuz müddetçe ateş nedir görmedik. Havalar gündüzleri gayet güzel ve sıcacık. Geceleri ise biraz soğuktur.

İşte hayatım böyle geçiyor.

17 Kânunuevvel 331, Perşembe [30 Aralık 1915], Tarsus civarı – Ebulhadi Köyü'nden:

Perşembe olmak dolayısıyla askerler temizlikle meşgul. Ordugâh etrafı sürülüp temizleniyor. Hava güzel ve parlak. Subayların bir kısmı izinli olarak Tarsus'a gittiler.

Ben de her günkü gibi bütçe işleriyle vakit geçiriyorum.

12 [Kânunuevvel] gazetesini okudum. Kutülamare'de düşmanı sardığımız bildiriliyor. Mısır cihetlerinde güzel başarılar elde ediliyor.

Balkanlar pek müthiş ve kanlı bir harbe yakında sahne olacaktır. Durmadan gerek İtilaf ve gerek İttifak devletleri buraya asker yığmaktadırlar.

18 Kânunuevvel 331, Cuma [31 Aralık 1915], Tarsus civarı – Ebulhadi Köyü'nden:

Bugün Cuma. Hava gayet güzel. Taburumuzda şehitlerin ruhuna mevlit okunacaktır. Erken uyandım. Köyden tedarik ettiğim birçok kilim ve halılarla güzel bir mevlit mahalli hazırladım.

Tarsus ırmağı kenarında seçtiğim bu yer gayet değişiktir. Öğleye kadar hoca efendiler tarafından bir Kur'an okundu. Öğleden sonra da Cuma namazını kıldıktan sonra da mevlit okundu. Bütün taburumuz askeri ve taburlar kumandan ve zabitanı, alay kumandanı beyler tümüyle mevcut ve hazır idiler. Mevlidi müteakip subay ve askerlere portakallar dağıtıldı ve bilhassa subaylar için hazırlanan helva pek nefis idi.

Bugün pek istisnai bir gün yaşadık.

19 Kânunuevvel 331, Cumartesi [1 Ocak 1916], Tarsus civarı – Ebulhadi Köyü'nden:

Hava güzel ve berrak. İzinli olarak Tarsus'a gittim. Buradan bazı eşya satın aldım ve bir tarak aldım. Öğleden sonra kâtip efendi bize geldi. Beraberdik. Öğleyin nefis bir kebap yedik. Çünkü buranın kebabı pek meşhurdur. Bir de helva yedim. Tam gezecektik, mıntıka kumandanını gördük. Yarın hareket edeceğimizi söyledi. Biz de hemen hareket ederek ordugâha geldik.

Askerler talim ve terbiye ile uğraştı.

Akşam alay kumandanı ve tabur kumandanları beyler taburumuzda davetli idiler.

Gazetede mühim bir havadis yok.

20 Kânunuevvel 331, Pazar [2 Ocak 1916], Tarsus civarı – Ebulhadi Köyü'nden:

Bugün saat 10.15'te taburumuz Alay Kumandanı Talat Bey tarafından teftiş olundu. Taburu pek mükemmel buldu. Fakat üzücü bir hadise oldu. Öğleden sonra bölükler yine talim ve terbiye ile ilgilendiler. Biz de silah atış yerine giderek hedefe ateş ettik.

Bu akşam bu civarda güzel bir bağı ve köşkü bulunan Tarsus davavekillerinden Abdülhamit Efendi tarafından davet edilmiştim. Davette Alay Yaveri Fazıl ve Baytar Kâmil Efendiler de mevcuttu. Üç kişi güzel bir gece yaşadık. Gayet iyi yemekler ve tatlılar hazırlanmıştı. Bilhassa Mersin'den gayet nefis balıklar getirtilmişti. Gece saat dokuza kadar burada oturduk. Sonra ordugâha gelip yattım.

21 Kânunuevvel 331, Pazartesi [3 Ocak 1916], Tarsus civarı – Ebulhadi Köyü'nden:

Sabahleyin geç uyandık. Sabaha karşı yağmur yağmaya başladı. Yağmur bütün gün akşama kadar ve ertesi gece sabaha kadar devam etti. Tabii yağmur olmak

dolayısıyla asker talime çıkmadı. Ben de çadırımda otururak vakit geçirdim. Akşam sabaha kadar yatağımda yağmurun damlalarından gelen hüzünlü su sesini dinleye dinleye uyudum.

Gündüz biraz kitap okuduk.

Başka kayda değer bir şey yoktur.

22 Kânunuevvel 331, Salı [4 Ocak 1916], Tarsus civarı – Ebulhadi Köyü'nden:

Sabaha kadar yağan rahmet, sabaha yakın biraz durdu. Biz de tatlı bir serinlik arasında uyandık. Askerler talimlerle meşgul. Fakat ortalık son derece çamur. Harp günlüğünü tekrar yazdırmaya başladım. Tabii Harbiye'den haberdar olamıyoruz. Çoktandır İzmir'e de mektup yazmadım. Buraya geleli hiçbir kimseden mektup almadım. Pek sade bir hayat yaşıyorum ve bu hayatımdan memnunum.

23 Kânunuevvel 331, Çarşamba [5 Ocak 1916], Tarsus civarı – Ebulhadi Köyü'nden:

Sabahleyin yağmurla uyandık. Bütün gün akşama kadar yağmur yağdı. Bir aralık açılan havadan istifade ile askerler çamaşırlarını yıkadı. Akşama kadar çadırda otururak bazen *Bedayi-i Edebiye*'den bazı güzel parçalar okudum. Bazen yağmurun hüzünlü sedasını ve kesintisiz akışını dinleye ve seyrede ede vakit geçirdim. Her taraf çamur. O kadar çamur ki dışarıda pek zor gezilebiliyor.

Hayatım sade ve mesut geçiyor. Yusuf Efendi'nin terfii hakkında vermiş olduğu dilekçeyi alaya gönderdik.

Başka kayda değer bir şey yoktur.

24 Kânunuevvel 331, Perşembe [6 Ocak 1916], Tarsus civarı – Ebulhadi Köyü'nden:

Bu gece sabaha kadar yatmadık. Sürekli bir yağmur zaten çamur olan her tarafı göl haline çevirdi.

Yağmur o kadar aralıksız ve devamlı yağıyor ki mahruti [konik] çadırımız bile her tarafından akmaya başladı. Biz karyolaları çadırın içinde o köşeden bu köşeye dolaştırıyoruz, fakat yine yağmur damlasından muhafaza edemiyoruz. Sabaha kadar her tarafımız ıslandı.

Buna rağmen, yine yağmurun çadırımıza çarpmasından meydana gelen o gamlı seslerin altında şairane bir uyku uyudum. Sabah oldu. Hâlâ yağmur devam ediyor. Hafif bir soğuk da var. Etrafa gözümü gezdirdim, uzaktan bize bakan Toros dağları ta eteklerine kadar karla mestur. Hatta Mersin tepeleri de...

Çadırda oturduk. Yağmur durmayıp yağıyor. Akşama kadar devam etti. Akşamüzeri alaydan şu emri aldık: Yarın taburumuz gece yarısı trene binerek Haleb'e doğru hareket edecektir. Hazırlık için lazım gelen emri bölüklere verdik. Biz de gerekli hazırlıklarda bulunduk. Şimdi havada soğuk var. Bugüne kadar ilk defa burada biraz soğuk hissediyorum.

Gazete okuyamadım. Yalnız bugün ajansı okudum. Kayda değer hiçbir şey yoktur. Hayatım müsterih geçiyor. Çadırda otururak kitap okumakla meşgulüm.

25 Kânunuevvel 331, Cuma [7 Ocak 1916] Tarsus'tan hareket – Ebulhadi Köyü'nden:

Bugün Tarsus'tan Mamure'ye doğru hareket edeceğiz. Şiddetli bir yağmur her tarafı ıslatıyor ve durmaksızın devam ediyor.

Saat öğleden sonra dörtte silah başı edildi. Saat 4.30'da ordugâhımız bulunan Ebulhadi Köyü'nden hareket edilerek ve Tarsus'a gidilen yol takip olunarak üç saat sonra Güllük İstasyonu'na varıldı. Bütün bu yürüyüş müddeti boyunca durmadan yağan yağmur askerleri ıslatıyor. Gecenin karanlığı ve çamurun diz boyu olan bolluğu bu zorlukları iki kat artırıyordu.

Güllük İstasyonu'na varıldı. Askerler yağmur altında bırakıldı.

1. Tabur henüz hareket etmemiş bulunduğundan o taburun hareketi beklendi. Saat akşam 9.15'te 1. Tabur hareket etti. 9.30'da bizim bineceğimiz tren gelecek iken, gelmeyerek ancak saat 10.30'da geldi. O vakte kadar askerler son derece ıslanmıştı. O saatte karanlıklar içerisinde askerleri vagonlara bindirmeye başladık. Saat 12.13, gece yarısında yükleme bitmiş, her şey tamamlanmıştı. Saat 12.30'da hareket olundu. Artık gece yarısı olduğu için uyku gözümüzden akıyor, su da üzerimizden sızıyordu. Birinci mevki vagonumuzun bir tarafında büzülerek dört saat kadar uyudum.

Uyandığım vakit ortalık aydınlanmıştı. Altı saat bir tren yolculuğundan sonra saat sabah 7'de Mamure'ye varıldı.

Bugünkü hatıratım okutulmayacak kadar kötü. Çünkü hem uzun müddet oturarak alıştığımız bir mahalli terk ederek Bağdad'a doğru gidiyoruz, hem de yağmurlu bir gecenin iliklerimize kadar işleyen suları askerliğin pek bol olan zahmetlerinden birini tazeliyor. Buna karşın hayatım mesut ve müsterih. Hiçbir şeye ihtiyacım yoktur. Parlak bir zafer temenni ediyor ve bu satırıma bu suretle son veriyorum.

Askeri çamurlar içinde yatırdık [Altıncı defter]

26 Kânunuevvel 331, Cumartesi [8 Ocak 1916], Adana Vilayeti – Mamure İstasyonu:

Sabahleyin saat 7'de Mamure İstasyonu'na vararak, saat öğleden önce 11'e kadar burada kaldıktan sonra 11'de hareket ettik. Ben ileriden gelerek beş saat süratli bir yürüyüşten sonra akşamüzeri geç vakit Hasanbeyliği [Hasanbeyli] denilen yere vardım. Çamur çok. Tabur

için yer hazırladım. Gece geç vakit tabur vardı. Çamurlar içerisine çadır kurdurup askeri yatırdık.

Mamure'den Hasanbeyliği'ne kadar devam eden yol pek eğimlidir. Mamure'den ayrıldıktan sonra Gâvur Dağları silsilesi olanca heybetiyle meydana çıkıyor ve yol bu dağların eteklerine sarılmaya başlıyor. Gittikçe keskin ve yılan gibi dereler arasından dolaşa dolaşa ilerleyen bu yol Kanlı Geçit denilen tehlikeli bir geçidin ortasından geçiyor. Burasının eşkıya yatağı olduğu civar köylüler tarafından söyleniyor. Artık buradan itibaren yolun sağında ve solunda Ermeni ölüleri görülmeye başlıyor. Yükselip yükselip de başlarıyla rükûa eğilmiş gibi duran bu korkunç dağlar başlarını bir türlü bulutlardan kurtaramıyor. Biz de bu bulutlar arasına karışmak için yamaçları kıvrana kıvrana çıkıyoruz. Etrafta kimseler görmüyorum. Yalnız orada burada kurulan çadırlar burada yollarda çalışan amele taburlarının serpintilerini bize gösteriyor. Bir de kafilelerle geçen İngiliz ve Fransız uyruklulara rastlıyoruz.

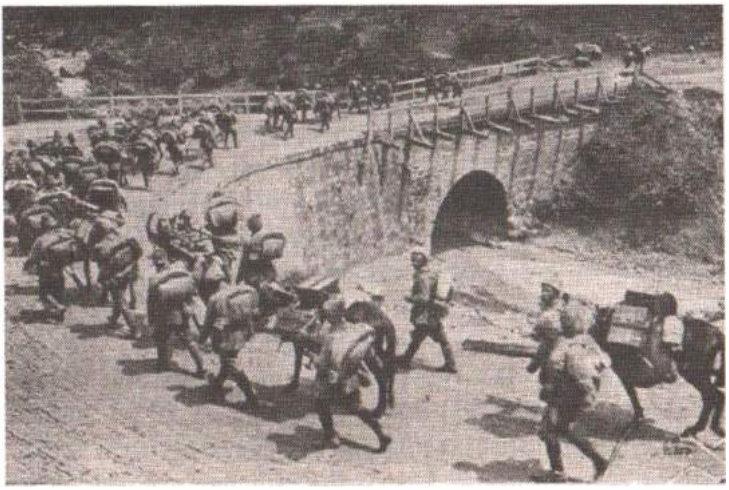
Bugün Gâvur Dağları'nın zirvesine çıkamadan Hasanbeyliği denilen konak yerinde konakladık. Yarın sabahleyin erken hareket edeceğiz.

Hava oldukça soğuk. Sebebi deniz seviyesinden yüksek bir noktada bulunduğumuzdan, bir de bu dağların tepeleri karla kaplı bulunduğundandır. Ziraat namına hiçbir şey görmüyorum. Çünkü bugün düzgün ne bir köye, ne de bir tarlaya rastladım. Hep dağ. Dağlar kısmen ağaçla kaplı. Ağaçlar da çam ve meşedir.

Buradan İslahiye'ye yapılan demiryoluna faaliyetle çalışılıyor ve tünel açılıyor.

27 Kânunuevvel 331, Pazar [9 Ocak 1916], Adana vilayeti – Hasanbeyliği'nden:

Sabahleyin saat 9'da buradan hareket edilerek İslahiye'ye doğru yol alınmaya başlandı. Yolumuz her da-

Makineli tüfek bölüklerinden biri, cepheye doğru yürüyor.

kika biraz daha yükseliyor. Artık Gâvur Dağları'nın zirvelerine tırmanmaya başlıyor, bulutlar arasına karışıyorduk. Tam öğleyin idi ki dağın zirvesine vardık. Şimdi deniz seviyesinden 1500 metre kadar yükselmiştik. Önümüzdeki İslâhiye vadisi bulunduğumuz yerden derin bir kuyu gibi görünüyordu. Burada bir saat kadar istirahat verdikten sonra şimdi çıktığımız bu dağı diğer yüzüne doğru inmeye başladık. Yol o kadar eğimli ki çok sayıda zikzaklar yaparak yavaş yavaş bu yokuşu yürüyerek aşağıya doğru iniyoruz. Tam üç saatte aşağıya kadar inebildik. Aşağıda Güller denilen köy bulunuyordu. Geçtiğimiz bu yolda Kastamonu ve Denizli amele taburları çalışıyor. Milyonlarla ancak yapılabilecek olan bu yol şu amele taburlarıyla pek pek güzel inşa ediliyordu. Hakikat şu zirveden eteğe kadar inen yol o kadar büyük gayretle vücuda getirilmiş ki dik bir dağ kesile kesile yol yapılmış. Muntazam bir şose meydana çıkmıştır. Yine amele taburları durmaksızın çalışıyor.

Güller'den sonra biz taburu geride bırakarak kâtip efendi ile beraber hayvanlarımızı sürdük ve ancak akşamüzeri İslâhiye İstasyonu'na varabildik. Geçtiğimiz yol kıraç bir vadi idi. Ekili arazi namına hiçbir şeye rastlanmıyordu. Topraklar fevkalade humuslu.

İslahiye: Bir ilçe merkezidir. Tren buradan itibaren işliyor. Fakat cephane naklettiği için biz yine karadan gideceğiz. Doğruca gidip menzil ve istasyon kumandanlarını gördüm.

Taburun çadır kuracak ordugâh mahallini seçtim. Gece de oldu. Askerlerin yemeklerini hazırladık. Tabur da geldi. Hemen çadırları kurdurduk. Toprak yine pek yaştı.

Bu akşam da geceyi burada geçirdik. Yarın buradan yine karadan yolumuza devam edeceğiz. İslâhiye pek dağınık bir kazadır. Her taraf Ermeni ölüleriyle dolmuş. Kasabanın her cihetine bu ölüler gömülmüş. Bir kısmı da yollar üzerinde duruyor. İnsan daima etleri dökülmüş Ermeni iskeletlerine tesadüf ediyor.

28 Kânunuevvel 331, Pazartesi [10 Ocak 1916], Adana vilayeti – İslâhiye'den:

Sabahleyin erken kalkıldı. Fazla eşyalarımızla, cephanemizi buraya depo ettik ve İhsan Efendi'yi başlarına memuren bıraktık. Bu eşyamız tren ile buradan Fatıme'ye kadar gidecektir. Keza hasta ve zayıf askerlerimizi de burada bıraktık.

Ondan sonra sabah saat 9'da taburumuz İslâhiye'den hareket etti. Kasabadan çıkar çıkmaz ben ağırlığı alıp ileriden yürüdüm. İaşe zabiti Mehmet Efendi ile beraber hayvanlarımızı sürerek önden Tahtaköprü denilen yere vardık. Bu geceyi burada geçireceğiz. Yarın da istirahat ederek askerlere burada çamaşır yıkatacağız. Hemen ordugâh yerini seçtim. Tabur kurmaylarının ve bölük kumandanlarının çadırlarını kurdurdum.

Keza mutfağı kurdurup askerlere yemek pişirtmeye başlattım. Tabur da yetişip geldi. Askerlerin çadırlarını kurdurup ordugâhı tesis ettik. Hava güzel, ortalık oldukça kuru. Fakat batımızda kalan Gâvur Dağları dağ silsilesi tamamen karla örtülü, bembeyaz duruyor.

Burada 5. Alay'a tesadüf ettik. Ekili hiçbir yer yok.

29 Kânunuevvel 331, Salı [11 Ocak 1916], Haleb vilayeti – Tahtaköprü'den:

Bugün Tahtaköprü'de istirahat ediyoruz. Askerlere çamaşır yıkattık, hamam yaptırdık, yoklama yaptırdık. Hava güzel. Parlak bir güneş var. Karasu nehri etrafına askerler yayıldı. Tabur güzel bir istirahat etti. Akşam davul zurna getirterek askerleri eğlendirdik.

Burada İzmirli Hüseyin Efendi adında zabit vekili bir efendi ile görüştüm. Bu zat Almanya'da tahsilde iken seferberlik dolayısıyla İstanbul'a gelmiş. Şimdi burada yol mühendisi bir Alman yanında tercüman olarak bulunuyor.

Ziraat namına buralarda hiçbir şey görmüyorum. Yalnız Karasu nehri civarına pirinç ekildiğini haber aldım.

– Fransız ve İngilizlerin Çanakkale'den tamamen sürüldüklerini bugün haber aldık. Bu müjdeli haberden son derece mesudum. Çanakkale İngiliz ve Fransızlara bir mezardan başka bir şey olmamıştır.

– Pedere ve Şahab'a buradan birer kart gönderdim.

30 Kânunuevvel 331, Çarşamba [12 Ocak 1916], Haleb vilayeti – Raco'dan:

Sabahleyin saat 8.30'da Tahtaköprü'den hareket ettik. Gece biraz yağmur yağmıştı. Halen de yağmur devam ediyordu. Bu ince yağmur sepkeni altında yolumuza devam ediyoruz. Ben ağırlığı öne geçirdim ve ileriden hayvanımı sürerek beş saat seri yürüyüşten sonra saat

ikide Raco denilen yere vardım. Burada istasyon var. Menzil kumandanını gördüm. Ordugâh mahallini seçtim. Geriden gelen kazanları kurdurup askerlerin yemeğini hazırlatmaya başladım ve tabur karargâhı çadırlarını kurdurdum.

Yolda yol yapan amelelerden başka hiç kimseye tesadüf etmedim. Tek tük ekili tarlalar görüyordum. Arazi eğimli. Her taraf birçok ufak dağlar ve tepeler. Taş ziyade. Dağlarda tümüyle pirnar ve deli zeytin ağaçlarına tesadüf ediliyor. Ara sıra zeytinler ve bağlar göze çarpıyor.

Etraf hep Kürt köyü imiş. Bu köyler genellikle dağların tepelerindedir. Her biri beş on haneden ibaret, adeta bir derebeyi kalesine benziyor.

Yollarda en çok tesadüf edilen bir şey varsa o da Ermeni ölüleridir. Bunlar yolun sağında solunda daima göze çarpıyor. Kimisini köpekler parçalıyor. Kimisinin de artık iskeleti kalmış. ... Bir kısmı da biraz toprakla örtülmüş, kokusu dışarıya vuruyor. Yolun iki cihetinde her birkaç yüz metrede bir kazılmış büyük çukurlara tesadüf olunuyor. Bunlar Ermeni ölülerini doldurmak için hazırlanmış mezarlardır. Bu ölüleri buralara atıp üzerlerini biraz toprakla kapıyorlar. Raco'da Ermeni ölülerinden yapılmış oldukça büyük bir kabristan gördüm. Yollarda sefil bir halde göçebe halinde yaşayan ve birkaç kuruşa tren hattında kadın erkek çalışan Ermenilere de tesadüf ettim.

31 Kânunuevvel 331, Perşembe [13 Ocak 1916], Haleb vilayeti – Afrin'den [Gâvur Dağları'nda ova];

Sabahleyin Raco'dan hareket edilerek Afrin'e doğru yol alınmaya başlandı. Bugünkü yolumuz 30 kilometredir. Ben ileriden hayvanımı sürerek altı saat seri bir yürüyüşten sonra Afrin Han denilen yere vardık. Hemen ordugâh yerini seçtim. Yağmur da yağmaya başladı.

Dört saat sonra tabur şiddetli yağmur altında buraya vardı. Askerler tamamen ıslanmıştı. Çamur bir tarlanın içerisine çadır kuruldu. Askerler yerleştirildi. Fakat yağmur durmadan yağıyor. Etrafta odun yok. Askerler ise baştan aşağıya ıslak titriyor. Harbin bu gibi sıkıntılarına hakikaten pek büyük sabırla tahammül edilebiliyor. Karşıda bulunan bir İtalyan'ın kayısı bahçesinden biraz odun tedarik edildi. O yağmur altında askerler ateş yakarak ısındı. Sabaha kadar yağmur devam etti. Biz de çadırımızda dehşetli bir rutubet içinde biraz uyuduk.

Bugün geçtiğim yolun iki tarafına tesadüf eden araziyi pek güzel buldum. Münbit bir ova. Ziraat mükemmel. Tarlalar son derece temiz. Ne bir taş, ne bir ayrık. Toprak ekim işlerinin ardından tırmık çekildiği için ekinler sıra ile çıkmış. İlk bakışta mibzerle ekildiğini düşündüm. Sonra ziraatla uğraşan bir çiftçi gördüm, sordum. "Hayır efendim, elle serpilmektedir" dedi. Toprağın sürülmesi de pek mükemmel yapılmış.

Çizgiler o kadar doğru çekilmiş ki bunların elle çekildiğine insan görmeden inanamaz. Mutlaka makine ile sürülmüş zanneder.

Meyve ağaçlarında güzel kayısı ve zeytin bahçelerine tesadüf ettim.

Bu civar halkı ekseriyetle Kürt'tür. Hep Kürt köylerine tesadüf ediyorum. Yollarda çalışan ameleler de Kürt'tür. Bunların köyleri dağların en yüksek tepelerindedir. Daima oralarda yaşarlarmış. "Efendim Kürt ovada yaşayamaz" dediler. Ben köylerin böyle dağ tepelerinde olmasını, buraların yazın çok sıcak olmasına yoruyorum.

Afrin denilen yer bir handan ibarettir. Başka bina namına hiçbir şey yoktur.

İskenderun yolu buradan ayrılıyor.

Harpten hiçbir havadis alamıyorum. Eğer yağmur olmasa pek güzel bir seyahat geçirmiş olacağım.

1 Kânunusani 331, Cuma [14 Ocak 1916], Haleb vilayeti – Fatıme'den

Sabahleyin saat 7'de Afrin'den hareket ettik. Bugün Fatıme denilen istasyona gideceğiz. Beş saat bir yürüyüşten sonra Fatıme'ye vardık. Fakat yağmur hiç bizi bırakmıyor. Durmadan yağıyor. Biz de bu yağmur altında yolumuza devam ederek hiçbir dakika kaybetmiyoruz. Burada da açıkta ve çamur içerisinde ordugâh kurduk. İstasyondan bol zeytin odunu bulduk. Askerlerin hepsi ateş yaktı ve altlarına da biraz saman serdi. Sanki üç dört saat yağmur altında baştan aşağı ıslananlar onlar değilmiş gibi şimdi hepsi aslan gibi türkü söyleyip duruyor.

Yarın buradan trene binerek Haleb'e doğru hareket edeceğiz. Hava oldukça soğuk olduğundan gece epeyce üşüdüm. Ona rağmen bizi hiç ateşsiz bırakmadılar.

Bu civarın da tarımsal durumunu pek güzel buluyorum. Bilhassa mükemmel zeytinlikler var.

"Henan ve Menan" isimli kişilerin türbeleri buradadır. Bunlar Davud'un sesinin üstadlarından olmakla yüceltilirler ve zâkirler [zikredenler] arasında Bilal-i Habeşî kadar şöhretleri vardır.

2 Kânunusani 331, Cumartesi [15 Ocak 1916], Haleb vilayeti:

Sabahleyin geç uyandık. Bugün trene binerek Haleb'e gideceğiz. Yağmur yağmıyor. Hava güzel. Akşamüzeri hazırlandık, iki kafile olarak Haleb'e gideceğiz. Birinci kafile akşam saat 8.20'de Fatıme İstasyonu'ndan hareket etti. Bizim tabur karargâhı da bu trenle beraber gidiyor. Akşam saat 10.20'de ikinci kafile hareket edecektir.

Hava mehtap. İki saat tren yolculuğundan sonra saat 10:30'da Haleb'e vardık. İstasyon civarında bulunan Sebil denilen mahalde ordugâh kurduk. Alay burada

toplanıyor. Gece yarısı diğer kafilemiz de geldi. Burada ordugâhı tesis ettik.

Haleb ışıklar içerisinde karşımızda uyuyor. İnşallah yarın bu güzel şehri de gezerim.

3 Kânunusani 331, Pazar [16 Ocak 1916], Haleb vilayeti:

Sabahleyin erken uyandım. Bugün akşama kadar ordugâhı tanzim etmekle ilgilendim. Fırka kumandanımız Musul'a gittiğinden Alay Kumandanı Talat Bey fırka kumandanlığı vekâletinde bulunuyor. Tabur kumandanımız Ziya Bey de alay kumandanlığı vekâletinde bulunuyor. Ben de alay yaverliği ediyorum. Vazifem pek çok. Hem taburun, hem de alayın işlerine bakıyorum. Bugün genel kuvvetlerle uğraştım. Haleb'i yalnız karşıdan seyrettim. İnşallah yarın gezerim.

Havadis alamadım. Fakat harbin dehşetle devam ettiğini zannediyorum.

Burada uzun müddet kalınacak gibi. Başka kayda değer bir şey yoktur.

Haleb şehrinde gördüklerim

4 Kânunusani 331, Pazartesi [17 Ocak 1916], Haleb şehri – Sebil ordugâhından:

Sabahleyin erken uyandım. Günlük işlerimi öğleye kadar bitirdim. Öğleyin izinli olarak şehre gittim. Arabaya binerek Babülferec mahalline gittim. Burada bulunan büyük bir kıraathaneye oturmak üzere iken ziraatla ilgililerden Darülmuallimin [erkek öğretmen okulu] ziraat muallimi Ahmet Remzi Efendi ile Çiftlik Mektebi müdür muavini Vasfi Efendi'yi gördüm. Bu sırada Sütçülük Mektebi muhasebecisi İhsan Efendi de teşrif ettiler. Burada biraz oturup görüştük. Ziraat Nezareti [Tarım Bakanlığı] hakkında biraz malumat al-

dık. Bekyan ve Vahan Efendilerin nezaretten gönderildiğini öğrendim.

Akşam hep beraber gezmeye gitmeye karar verdik.

Akşamüzeri Sebil Teferrüç Mahalli [ferahlama yeri] denilen yere bizi araba ile götürdüler. Burası hakikat güzel bir gezinti yeri. Herkes arabalarla ve hayvanlarla buraya geliyor. Güzel bir kıraathanede biraz durduktan sonra yine dönüyorlar. Buradan döndükten sonra doğru araba ile Sütçülük Mektebi'ne gittik. Burada askeri elbiselerimizi değiştirerek güzel sivil bir elbise giydim. Kendi sivil hayatımı hatırladım. Bu vesile ile mektebi de gezdim. Mektebin 10 yatılı talebesi var. Sütle alakalı aletleri de mükemmel. Fakat küçük bir bina. Tekrar arabalarımıza binerek Kevkeb [yıldız] gazinosuna geldik. Burası pek mükemmel bir gazino. Buradan mükellef bir lokantaya giderek nefis bir yemek yedik. Ondan sonra biraz daha Kevkeb gazinosunda oturduktan sonra bu güzel şehrin sefahat âlemini gezmeye başladık. Şehrin en ayrıcalıklı ve güzel mahallerini tümüyle gezdik. Mehtap benim bu tatlı hayatıma iştirak ediyordu. Bu zevk ve eğlenceye düşkün şehri şu zevk sefa âlemine rağmen pek hoş buldum. Bu eşsiz gecenin hatıralarını unutamayacağım.

Haleb taştan yapılmış kâgir binalarıyla imar edilmiş ve İzmir kadar büyük, Konya'dan pek güzel bir şehirdir. Toplam nüfusu 350.000'dir. Ahalisi ekseriyetle Arap olup bu Arapların bir kısmı İslam, bir kısmı Katolik, bir kısmı da Yahudi ve Süryani'dir. Yahudiler umumiyetle İslamlar gibi çarşaf giymekte ve tesettüre fevkalade riayet etmektedirler. Ayırt edici işaretleri çarşaflarının eteklerinin kısa olması ve altından etekliklerinin dört yarımlık kadar görülmesidir. Çarşafları da genellikle ipek ve atlastandır. Şehir halkı genellikle zengin ve servet sahibi kimselerdir. Ticaretle uğraşanlar çok ve ziraatı da pek ilerlemiştir. Bilhassa sabunculuk pek ileriye geçmiştir.

Bu bol para ahaliyi eğlenceye alıştırmıştır. Burada arabalarla gezintiye çıkmak ve akşamları sinema ve birahaneleri doldurmak ve eğlence yerlerinde sabahlara kadar eğlenmek bir gelenek halini almıştır. Zekeriya Aleyhisselam'ın türbesi buradadır.

5 Kânunusani 331, Salı [18 Ocak 1916], Haleb şehri – Sebil ordugâhından:

Bugün ordugâhta kendi yazılarımla ilgilendim. İşlerim pek çok. Buna karşılık pek tatlı bir hayat geçiriyorum. Ordugâhımızın yüksek bir noktasına çıkarak şehrin genel manzarasını seyrettim. Küçük ve muntazam. Höyük üzerinde inşa edilen Haleb Kalesi eski eserlerin en kıymetlilerinden.

Şehir de bu kalenin etrafına yapılmış. Kısmen düz bir arazi üzerindedir. Kâgir ve büyük binalar her yerden insanın gözüne çarpmaktadır.

Şehrin ilerisinde iyi sebze bahçeleri gördüm. Antep'ten gelen çamurlu bir su şehrin içerisinden akmakta, bahçeler işbu sudan istifade etmektedir.

Fakat buranın ayırt edici bir işareti var: Haleb çıbanı. Bu çıban bir aşı yeri gibi çoğu Haleb halkının yüzünde açıkça görülüyor. En güzel Haleb kızlarını bu işaretle damgalı görerek üzüldüm. Bununla birlikte istisnaları da mevcut. Haleb halkı fevkalade uygun azaya [uzuvlara] sahip. Bilhassa gözler tamamen sürmeli ve siyah.

6 Kânunusani 331, Çarşamba [19 Ocak 1916], Haleb şehri – Sebil ordugâhından:

Ordugâhta idim. Her günkü olaylarla ilgilendim. Askerler temizlik işleriyle uğraştılar. Her gün düzenli olarak yıkanmak için hamama gidiyorlar. Kunduraları tamir ediliyor, elbiseleri temizleniyor.

Birinci Dünya Savaşı yıllarında Halep

Havalar güzel. Yalnız geceleri fazlaca kuru soğuk oluyor. Gazete okuyamıyorum. Zaten buraya 12-15 günlük eski gazeteler geliyor. İnsan okumak istemiyor.

Ajans Karadağ'ın sulh teklifinde bulunduğunu bildiriyor ve tamamen silah bıraktığını yazıyor.

Hayatım pek mesut ve müsterih geçiyor. Haleb hayatına her gün biraz daha ziyade alışıyorum.

Başka şayan-ı kayıt (kayda değer) bir şey göremiyorum.

7 Kânunusani 331, Perşembe [20 Ocak 1916], Haleb şehri – Sebil ordugâhından:

Bugün izin alarak şehre gittim. Kendime 7 mecidiyeye bir pantolon sipariş ettim. Sabun, kart vesaire gibi bazı eşya satın aldım ve bir tıraş oldum. Fotoğrafçıdan geçen gün çektirdiğim fotoğraflarımı aldım. Kefiye [yerel baş sargısı] ile bir fotoğraf daha çektirdim.

Akşamüzeri hamama giderek yıkandım.

Bugün Haleb'in çarşılarını pek güzel gezdim. Diyebilirim ki Haleb'de bilmediğim bir çarşı veya cadde kal-

madı. Şehri dolaştıkça güzelliği gözümde bir kat daha büyüyor. Akşam geç vakit araba ile ordugâha döndüm.

– Şahab'dan bir kart ve bir mektup aldım. Bir kart da kardeşim Nadir'den aldım. Fakat bu kart ve mektupların tarihi pek eski.

Hava güzel. Gündüzleri pek ılık oluyor ve parlak bir güneş etrafı ısıtıyor. Fakat akşamları ziyadece kuru soğuk oluyor.

– Askerler temizlik işleriyle meşgul. Başka kayda değer bir şey yoktur.

10 Kânunusani 331, Pazar [23 Ocak 1916], Haleb şehri – Sebil ordugâhından:

Sabahleyin geç vakit bir arabaya binerek Ziraat Mektebi'ne gittik. Sivil elbiseleri burada değiştirerek askeri kıyafetlerimizi giydik ve mektebin hayvanlarını gördük. Ondan sonra öğleye doğru yine araba ile Nafiye Oteli'ne geldik ve yıkandıktan sonra ordugâha döndük.

Hava güzel. Her taraf şen ve neşeli. Kalbimde derin bir sevinç var. Ordugâh kendi sade havası içinde yaşıyor. Askerler talim ile meşgul. Akşama kadar yazılarımla ilgilendim ve öğleden sonra birkaç saat uyudum. Başka kayda değer bir şey yoktur.

– Şahab'a, peder meselesine ait bir mektup gönderdim.

11 Kânunusani 331, Pazartesi [24 Ocak 1916], Haleb şehri – Sebil ordugâhından:

Hava berrak ve güzel. Yalnız geceleri ziyadece soğuk oluyor. Ben ordugâhta yazılarımla meşgulüm. Askerler talim ve terbiyeleriyle ilgileniyor ve yeni bir taarruza hazırlanıyor. Kardeşim Şahab'dan Tarsus'a gönderilmiş bir mektup aldım. Hususi imtihanlarının başladığını bildiriyordu ve nezaretin [tarım bakanlığı]

bizi terhis için fevkalade çalıştığını ayrıca yazıyordu. Ancak bu habere hiç ehemmiyet vermedim. Çünkü imkânsız. Yaptırdığım pantolonu terziden aldım. Çok güzel olmuş.

Hayatım pek mesut ve güzel geçiyor. Hamdolsun hiçbir düşüncem ve endişem yoktur. Askerlik hayatımın bu bulunmaz dakikalarını muhtemelen arayacağım. Haleb'in berrak ufuklarını gözlerimle süzerek tatlı bir hayal içinde yaşıyorum. Haleb karşımda hafif dalgalı bir küçük halının üzerine uzanmış bir Arap perisi gibi mahmur gözleriyle bir zevku sefa havası ve saadet içinde çalkanıyor. Başka kayda değer bir şey yoktur.

12 Kânunusani 331, Salı [25 Ocak 1916], Haleb şehri – Sebil ordugâhından:

Bugün etraf biraz soğuk. Buna rağmen öğleden sonra hava bir yaz günü gibi ısınıyor. Zaten Haleb'in en şiddetli soğukları bundan ibaret imiş. Gece şiddetli bir ayaz. Adeta sular donuyor. Gündüz ılık bir güneş etrafı ısıtıyor.

Öğleye kadar işlerimle uğraştım. Öğleden sonra Sebil gezinti yerine gittim. Arabalarla gezinti için buraya gelenler eksik değildi. Bizim tanıdık Lulu da teşrif ettiler. Biraz arabada görüştük. Burhan Efendi yanımda idi. Bir de İbrahim Bey yanımda bulunuyordu. Güzel bir akşam gezintisi geçirdik. Başka kayda değer bir şey yoktur.

Artık hareket günümüz yaklaşıyor. Haleb'e de pek yakında veda edeceğiz.

13 Kânunusani 311, Çarşamba [26 Ocak 1916], Haleb şehri – Sebil ordugâhından:

Sabahleyin geç uyandım. Birikmiş evrakı kaydederek ve icap eden yerlere havale ederek işimi bitirdikten sonra öğleyin yemeğimi yedim. Öğleden sonra pedere bir

mektup yazıp gönderdim. Akşam yemekten sonra tüfekçi efendi ve Hasan Efendi ile beraber tiyatroya gitmek üzere şehre gittik. Şehir elektrik ışıkları içinde çalkanıyordu. Otellerden sivil elbise aradık ise de geç kaldığımızdan maalesef bulamadık. Biraz Nafiye Oteli'nde oturduktan sonra ordugâha geç vakit araba ile döndük.

Bugünüm de diğerleri gibi hoş ve mesut geçti. Havalar gayet güzel. Hayatımız da güzel geçiyor. Fakat bakalım gelecek bize daha nasıl kararsız ve değişken günler saklıyor?

14 Kânunusani 331, Perşembe [27 Ocak 1916], Haleb şehri – Sebil ordugâhından:

Hava güzel. Herkes kendi âleminde. Ben de yazılarımla meşgulüm. Gündüz şehre indim. Her tarafı gezdim. Gece tekrar Abdurrahman ve Ziya Efendilerle birlikte tiyatroya gittik. Pek güzel bir gece geçirdik. Haleb'de geçen hayatım o kadar zevkli ve mesut geçiyor ki tarif edemem.

Kayda değer bir şey göremiyorum.

15 Kânunusani 331, Cuma [28 Ocak 1916], Haleb şehri – Sebil ordugâhından:

Cumanın bütün güzelliği havanın yumuşaklığıyla birleşerek pek ruh okşayıcı bir gün ortalığa yayılıyordu. Sabahleyin geç vakitte uyandım. Tabur kumandanı bey, Sütçülük Mektebi'ndeki hayvanları görmek istedi. Bütün tabur subayları hayvanlarımızı hazırlattık. Ordugâhtan Sütçülük Mektebi'ne hareket ettik. Bir alay atlı zabitandan mürekkep olan bu kafilemiz pek hoş gidiyordu. Sütçülük Mektebi'ne giderken Sanayi Mektebi'ni gördük. Buraya da uğramak istedik ve uğradık.

Vali Abdülhalik Bey ile Maarif [milli eğitim] müdürü ve Darülmuallimin [erkek öğretmen okulu] müdür ve öğretmenleri beyler ve Darülmuallimin talebesi tü-

müyle Sanayi Mektebi'nde idiler. Vali bey ile burada karşılaştık ve Sanayi Mektebi'ni güzelce gezdik. Bu mektebi pek iyi buldum. Cevval bir müdürleri var ki vaktiyle İstanbul Sanayi Mektebi müdür muavini imiş. Fevkalade gayret ediyor ve mektepte ilerlemenin yolu da büyüyordu.

Buradan talebenin alkışları arasında ayrıldık. Sütçülük Mektebi'ne gittik. Mektepte kimseyi bulamadık. Yalnız hayvanları dışarıya çıkararak seyrettik. Bu hayvanlar pek güzeldi.

Buradan yine hayvanlarımıza binerek doludizgin şehre geldik.

Şimdi de Darülmuallimin'i [erkek öğretmen okulu] ziyaret edeceğiz.

Çarşıdan geçerek Darülmuallimin binası önünde durduk ve mektebe girerek bu müesseseyi de güzelce gezdik. Talebeye bazı şeyler sorarak onların bilgi seviyesini öğrendik.

Fransızlardan elkonulan bu bina da pek güzeldi. Buradan Sebil'e geldik. Sebil o kadar kalabalık idi ki, arabalardan geçilmiyordu. Burada hayvan koşturduk ve müsabaka yaptık. Sebil civarında bu muhteşem cadde üzerinde bir saat kadar hayvanlarla gezinti yaptıktan sonra geç vakit ordugâha döndük.

Akşam yorgun olduğum için artık gece şehre gitmedim. Erken yatıp uyudum. Mesut günlerim arasında bugünüm de kayda değerdir. Haleb'in güzel havası bize saadet veriyor.

16 Kânunusani 331, Cumartesi [29 Ocak 1916], Haleb şehri – Sebil ordugâhı:

Bugün hava yine güzel. Gezinti için şehre gittim ve akşamüzeri Sebil'e uğrayarak gezdim. Ziraat Müdürü Akif Bey'i Hükümette bularak görüştüm. Buraların zirai durumları hakkında malumat aldım.

Gece kâtip efendi ile beraber izinli olarak yine şehre gittik. Sivil elbise bulamadığımız için sinemaya gittik. Sinema pek güzeldi ve iyi bir gece geçirdik.

Bugün aileme taahhütlü bir mektup gönderdim. Bir de Yaşar Efendi'ye, Şahab'a, aileme fotoğraflardan birer tane gönderdim.

Başka kayda değer bir şey yoktur.

17 Kânunusani 331, Pazar [30 Ocak 1916], Haleb şehri – Sebil ordugâhı:

Sabahleyin pek geç uyandım. Çünkü dün gece geç vakit yatmıştım. Öğleye kadar ordugâhta bir tabldot çadırı kurdurmakla uğraştım. Çünkü akşama Alay Kumandanı Talat Bey ile bura Evkaf Müdürü Bey bizde davetli bulunuyorlar. Öğleden sonra hayvanıma binerek kasabaya gittim. Binbaşı beyi Sebil'de buldum. İzin almak üzere beni Şevki Paşa'ya gönderdi. Çünkü akşam bütün subayları askeri üniformayla tiyatroya götüreceğiz. Tiyatro subaylara yasak olduğundan izin almak icap ediyordu.

Şevki Paşa hazretlerini evinde buldum, söyledim. "Seferber zabitan olduğumuz için resmi elbiselerimizle tiyatroya gidebileceğimizi" söylediler. Teşekkür ederek çıktım ve hemen tiyatroya giderek altı loca ayarladım. Ondan sonra Sebil'e gelerek pek güzel bir hayat geçirdim. Akşam ziyafetten sonra zabitan ile birlikte tiyatroya gittik ve geç vakit tiyatrodan ordugâha döndük.

Bugünüm de pek hoş oldu.

18 Kânunusani 331, Pazartesi [31 Ocak 1916], Haleb şehri – Sebil ordugâhından:

Bugün hava gayet güzel. Benim de Haleb'de geçen istisnai günlerimden biri. Gündüz şehre indim. Öğleye kadar şehirde gezdim. Öğleden sonra Abdurrahman Efendi, Ziya Efendi, ben hayvanlarımıza binerek tekrar

hayvanlarla şehri gezmeye başladık. Haleb'in kalesine çıktık. Burayı iyice gezdikten sonra hayvanlarla şehrin dışında bir tur yaparak Sebil'e geldik. Sebil gayet kalabalık idi. Burada tabur kumandanına da tesadüf ettik. Bütün taburumuz zabitanı atlarla Sebil'de dolaştık ve gezdik. Koşu mahallinde hayvanlarla koşu yaptık. Akşamüzeri geç vakit ordugâha geldik. Yemeği yer yemez Abdurrahman Efendi, Ziya Efendi ve ben izinli olarak şehre gittik. Trabzon Oteli'nde elbiselerimizi değiştirdikten sonra Haleb'in eğlence âlemine daldık. Behire Hanım'ın hanesinde pek mesut bir gece yaşadık. Geç vakit buradan çıkarak Lulu'ya gittik. Biraz da onunla oturduktan sonra gece yarısından üç saat sonra, yani sabaha karşı ordugâha döndük.

19 Kânunusani 331, Salı [1 Şubat 1916], Haleb şehri – Sebil ordugâhından:

Sabahleyin pek geç uyandım. Hamam yapmak için şehre gittim. Öğleyin döndüm. Eşyaları istasyona naklettirerek rampaya istif ettik. Bugün akşama kadar ordugâhta hareket hazırlığı ile uğraştım.

Akşam artık Haleb'de son bir gece yaşamak, bu mesut diyara tatlı bir hatıra ile veda etmek icap ediyordu. Şevket ve kâtip efendilerle beraber akşam yemekten sonra izinsiz olarak Haleb'e gittik. Her zamanki gibi elbiseler sivile değiştirildi. Ben yalnız pelerinimi omzuma aldım ve bir de fes giydim. Doğru bizim samimi tanıdıklardan Matmazel Lulu'nun hanesine gittik. Haleb'deki hayatımın son gecesi bu fedakâr ve güzel kızın şefkatli kucağında geçti. En vefakâr ve en munis melek! Senin saadet sığınağından ayrıldığımdan dolayı ne kadar üzüntülüyüm. Yalnız fotoğrafın bana gönülde yer tutan hayalini yaşatacak. Ben onunla bu saadetli dakikalarımı yâd ederek yaşayacağım. Sabahleyin bu son saadet evine de veda ederek ordugâha döndük.

Ah Haleb, sen ne büyüleyici imişsin!

20 Kânunusani 331, Çarşamba [2 Şubat 1916], Trenden:

Bugün artık Halebü'ş-Şehbâya veda ederek Musul'a doğru uzaklaşıyoruz. Bu gece hiç uyumadım. Sabahleyin de doğru istasyona giderek sabah saat 9.30'da hareket eden ilk trene iki bölüğümüzü ve eşya ve hayvanlarımızı yükleterek gönderdim. Fırsattan istifade ile sıcağa kadar giderek hamam yaptım. Bugün Haleb'in her tarafı bana kederli ve hüzünlü görünüyor.

Yaşar'a ve Şahab'a birer mektup yazıp gönderdim. Bir fotoğraf da Raşit Efendi'ye gönderdim.

Öğleden sonra ikinci kafilemizi trene yükledik. Biz de bindik. Saat akşam 5.30'da tiz bir düdük sedasının ardından Haleb İstasyonu'ndan hareket ettik. Şimdi yalnız bakışlarımla Haleb'e veda ederek Rasülayn'a doğru harekete başladık. Tren bütün süratiyle gidiyor. Ben de Haleb'de geçen mesut hayatımı düşünerek vagonun bir köşesinde büzülüyor ve uyukluyorum.

Ah Haleb, sen ne büyüleyici imişsin!

Haleb'in Yahudilerini şimdiye kadar kaydetmemiştim. Bunlar hep çarşaflıdırlar ve İslam kadınlarından farkı hemen hiç yoktur.

Haleb'in Babüssefer [sefer kapısı] ve Babülferec [kurtuluş kapısı] denilen büyük caddeleriyle Aziziye ve Sebil denilen gezinti yerleri, hatırımdan çıkmayacak kadar dimağımda derin izler bırakan yerlerdir.

Trenimiz bütün gece yoluna devam ettikten sonra sabaha karşı hedeflenen yer olan Rasülayn'a yaklaşmaya başladı. Ben trenin hareketinin ardından yatmıştım. Rasülayn'a yaklaştığımız zaman uyandım.

Bütün gece geçtiğimiz mahaller geniş bir ovadan ibaret idi ki bu ova ekseriyetle ekilmemiş, adeta boş bir geniş caddeye benziyordu.

– Bugün ajansta saltanat veliahdı Yusuf İzzettin Efendi Hazretleri'nin sol kolunun damarlarını kesmek suretiyle intihar ettiğini üzülerek okuduk.

21 Kânunusani 331, Perşembe [3 Şubat 1916], Zor mutasarrıflığı – Resülayn'dan:

Sabahleyin saat 8'de trenimiz tren yolu hattının sonu olan Resülayn mevkiine vardı. Askerleri vagonlardan indirdik ve biraz istasyon civarında istirahat ettikten sonra saat öğleden önce 11'de buradan İrade'ye doğru hareket ettik. Resülayn bir köydür. Bu köy civarında 150.000 Ermeni perişan bir halde sürünüp duruyorlar. Bunlar buradan kafile kafile Deyr-i Zor'a sevk edilmekte imişler. Zaten Resülayn, Zor sancağına tabidir.

Buradan İrade'ye kadar devam eden yol tam 30 kilometredir. Yolu dokuz saatte katettik. Yolun iki tarafı gözün görebildiği kadar düz ve temiz bir ovadan ibarettir. Topraklar gayet güzel, fakat maalesef hep boş.

22 Kânunusani 331, Cuma [4 Şubat 1916], Diyarbakır vilayeti – İrade'den:

Bu gece İrade denilen bir Kürt köyü civarında kaldık. Yollar gayet tehlikeli. Araplar tarafından yalnız kalan kişiler soyulup öldürülüyor.

Sabahleyin saat 8'de İrade'den Telermen'e[33] doğru hareket ettik. Bugünkü yolumuz 25 kilometredir. Yedi saat bir yürüyüşten sonra, akşamüstü saat 6'da Telermen nahiyesine vardık. Burası bir nahiye merkezidir. Vaktiyle Hıristiyan köyü imiş. Harp dolayısıyla Hıristiyanlar tümüyle gönderilerek köye Kafkasya'dan göç eden Çerkez muhacirleri yerleştirilmiş. Burada Abbasiler zamanından kalma eski eserlerden bir cami ile iki türbe mevcuttur. Hakikat bu cami ve türbelerin kubbe-

[33] Mardin sınırında bugünkü Kızıltepe ilçesi.

leri pek sanatkârane yapılmıştır. Katiyen harç kullanılmamış ve kubbeler yalnız dört köşe taşlarla tesis edilmiştir. Burada ordugâh kurup bu gece de bu köyde kaldık.

23 Kânunusani 331, Cumartesi [5 Şubat 1916], Diyarbakır vilayeti – Telermen'den

Sabahleyin saat 8'de Telermen'den hareket ettik. Amude'ye [Suriye'de] doğru yol almaya başladık.

Telermen'den Mardin üç saattir. Mardin, malum olduğu üzere Diyarbakır'ın bir sancağıdır. Bu sancak Sincar sıradağlarının üzerinde yüksek bir tepede kurulmuştur. Tepenin tam zirvesine Mardin kalesi inşa edilmiş, kalenin etrafında Mardin şehri bina olunmuştur. Karşıdan Mardin, bir tepeye sarılmış halka gibi bir köye benziyor. Yüksek bir tepe üzerinde olduğu için dört tarafı bütün Diyarbakır, Musul, Bağdad ovasına nazır. Göz olanca kuvvetiyle ta ufka kadar hep bir ova görüyor. Ova ortasında öteye beriye yayılmış köylerden başka bir şey yok. Bu köyler de hep toprak. Karşıdan bu Mardin livasını seyrettikten sonra yine doğuya doğru yolumuza devam ediyoruz ve Sincar dağlarına paralel olarak gidiyoruz.

Dört gündür hep doğuya doğru geniş bir "cadde" üzerinde gidiyoruz. Bu üzerinden geçtiğimiz sahra o kadar düz ve eğimsiz ki göz hep ufka kadar olanca kuvvetiyle görüyor. Birkaç günlük yol insanın gözleri önüne yayılıyor.

Dört gündür üzerinde yürüdüğümüz bu arazinin toprakları o kadar güzel ki toprağın temizliği ve zenginliği insanı hayran ediyor. Fakat üzerinde ne bir tek ağaç, ne bir damla su. İlk günü hiçbir insana tesadüf etmedik. İkinci ve üçüncü günleri üç dört saatte bir ova üzerinde küçük küçük toprak kümeler şeklinde köylere tesadüf etmeye başladık. Bu köyler ahalisi yarı vahşi.

Belki de tam vahşi. Çırılçıplak olan bu adamların üzerinde yalnız bir gömlek var. Bütün vücut üryan. Bunlar köken Kürt yahut Arap'tırlar. Pislik köylerinin her tarafından akıyor. Oturdukları inler insan oturacak bir yer değil. Şu güzel geniş düzlüğe hasret ve gıpta ile baktım.

Eğer nakliye araçları olsa bu seçkin topraklardan o kadar iyi istifade edilir ki. Bu sonsuz arazinin diyebilirim ki ancak yüzde biri bu köylüler tarafından pek ilkel bir surette ekilmektedir. Samanlar ve hayvanlar buralarda tamamen toprak altına gömülmüştür. Ancak kendilerine lüzumu olduğu kadar ziraat yapılıyor. Ahali beş on merkep, keçi, koyunla hayatlarını sürdürmektedirler.

Buraya gelinceye kadar iki suya tesadüf ettik ki bu suların her ikisinden de istifade edilerek buralarda pek mükemmel pirinç ziraatı yapılabilir.

24 Kânunusani 331, Pazar [6 Şubat 1916], Diyarbakır vilayeti – Amude'den:

Bu geceyi Amude'de geçirmiştik. Amude, Telermen'den 30 kilometre daha doğuda bir köydür. Fakat önünden güzel bir su geçmektedir. Burada iyi bir yere ordugâh kurduk. Sabahleyin erken yine yol hazırlığına başladık ve saat sabah 8'de Amude'ye de veda ederek Nusaybin'e doğru yol almaya başladık. Hafif bir yağmur bugün bizi ıslatıyor.

Sincar dağlarına bu gece düşen karın soğuğu da oldukça titretiyordu. Sekiz saat bir yürüyüşten sonra akşamüzeri Nusaybin denilen kazaya vardık. İki bin haneli olan bu kazanın doğusunda büyük bir ırmak kenarında ordugâh kurduk. Yağmur da hâlâ devam ediyor ve bizi ıslatıyor. Başka kayda değer bir şey yoktur. Gece gayet rahat bir uyku uyudum. Hava da gece yarısı açılmıştı. Yalnız yanımızdan akan suyun çağıltısını dinleye dinleye gayet güzel bir gece geçirdim. İşte Arabistan

çöllerinde mesut bir gece. Bakalım daha nereler ve ne değişik iklim ve insanlar göreceğiz?

25 Kânunusani 331, Pazartesi [7 Şubat 1916], Diyarbakır vilayeti – Nusaybin'den:

Sabahleyin geç vakit Nusaybin'de uyandım. Bugün istirahat için tabur burada kalacaktır. Askerler çamaşır yıkadı. Temizlik işleriyle ilgilendi. Ben de şu ilçenin her tarafını gezdim. İyi bir kaymakam var. Bu ilçe 70.000 haneli bir kasaba imiş. Depremler ile harap olarak şimdi 2000 hane kadar kalmış. Gayet pistir. Halkı tümüyle Arap'tır. Lekeli humma dehşetli surette kasabada hüküm sürmektedir. Hastanesinde 800 hasta mevcut idi. Öğleden sonra ördek avlamak üzere kâtip efendi ile beraber çay kenarında biraz dolaştık.

Bugün pedere, Şahab'a, Yaşar ve Raşid Efendilere birer mektup yazıp gönderdim.

Hayatım pek mesut geçti. Başka kayda değer bir şey yoktur.

Çekirgeler yüzünden tarlalar ekilmiyor

26 Kânunusani 331, Salı [8 Şubat 1916], Diyarbakır vilayeti - Döğer'den [Diyarbakır sınırlarında köy]:

Sabahleyin Nusaybin'de uyandım. Tabur hareket hazırlığını gördü. Saat sabah 9'da Nusaybin'den Döğer'e müteveccihen hareket ettik. Yedi saat bir yolculuktan sonra akşamüzeri Döğer'e vardık. Burada da bir su mevcut. Bu su kenarına ordugâh kurduk.

Bugün de güzergâhımıza tesadüf eden arazi diğerleri gibi tamamen düz ve güzel bir toprak. Maalesef hep boş. Her bir saatte [yaklaşık 5 kilometrede bir] köylere tesadüf olunuyordu. Bu köyler fevkalade pis Arap köyleri. Ahalisi baştan başa tifüs hastalığına bulaşmış olarak yaşıyor.

Döğer'de menzil kumandanlığı vazifesini yapan Mardin eşrafından bir kişiden bu civar hakkında biraz malumat aldım.

Buradan iki saat kuzeyde Habibe denilen bir nahiye mevcut imiş ki burası asi Ermenilere sığınak olmuş. Yezidiler de bunlara katılarak fırsattan istifade ile ara sıra küçük asker kafilelerine hücum ederek taciz ediyorlarmış. Tarlaların ekilip dikilmediğine sebep olarak da dört senedir buralarda hüküm süren çekirge afetini gösteriyordu.

27 Kânunusani 331, Çarşamba [9 Şubat 1916], Kürtbekil'den:

Sabahleyin saat 8'de Döğer'den hareketle altı saat bir yürüyüşten sonra akşamüzeri Kürtbekil'e vardık. Hareketimizden ta akşama kadar hafif bir yağmur bizi ıslatıyor. Soğukça bir rüzgâr da bu yağmurun zorluğunu iki kat artırıyordu.

Bugün güzergâhımıza hiçbir köy tesadüf etmedi. Tamamen boş geniş araziyi katederek yürüdük. Gerek Döğer ve gerek Kürtbekil birer konak yeri olup, köy filan mevcut değildir.

Yolculuk hayatım pek güzel geçiyor. Etrafımızda fakat ta ufukta bir tarafta Sincar, diğer tarafta Van dağları var.

Buralarda asi Yezidiler yerleşiktir.

28 Kânunusani 331, Perşembe [10 Şubat 1916], Diyarbakır vilayeti – Demirkapı'dan:

Sabahleyin saat 8'de Kürtbekil'den hareket ettik. Altı saat bir yürüyüşten sonra öğleyin Demirkapı'ya vardık. Demirkapı ırmak kenarında güzel bir yerdir. Fakat burada da köy yoktur. Keza güzergâhta da hiçbir köye tesadüf etmedik. Hava güzel ve sıcak. Arazi tamamen boş. İki üç saatte [10-15 kilometrede] bir ufak ufak de-

reler mevcut. Buralarda gayet güzel pirinç ziraatı, keza pamuk ziraatı olur zannındayım. Fakat köy nerede, insan nerede?

29 Kânunusani 331, Cuma [11 Şubat 1916], Diyarbakır vilayeti – Ikletü'l-Kûcer'den:

Sabahleyin saat 7'de Demirkapı'dan hareketle 11 saat uzun ve sürekli bir yürüyüşten sonra akşamüzeri saat 6'da Ikletü'l-Kûcer denilen yere vardık. Burası geniş düz bir arazi, yalnız dört adet kuyu mevcuttur ki bu kuyulara merdivenle inilmektedir. Suları ise çamur gibidir.

Burada ordugâh kurduk. Geceyi burada geçirdik. Hava güzel ve parlak.

Bugünkü katettiğimiz geniş düz arazi diğerleri gibi sonsuz bir ovadan ibarettir. Buralarda su namına hiçbir şey yoktur. Toprak da yosunlanmış bir haldedir. Sahra o kadar düz ki gözün bütün kuvveti bu ovanın ufuklara sınır çeken hududunu göremiyor. Sahra üzerinde her saatte bir seraplara tesadüf ediyordum. Başka kayda değer şey yok.

30 Kânunusani 331, Cumartesi [12 Şubat 1916], Musul vilayeti – Utiyan'dan:

Sabahleyin saat 8'de Ikletü'l-Kûcer'den hareketle yedi saat bir yürüyüşten sonra saat 3'te Utiyan'a vardık. Utiyan'da da diğerleri gibi köy namına hiçbir şey yoktur. Yalnız ambar denilen bir bina mevcut olup burada zahîre ve arpa bulunmaktadır. Burada bir gün istirahat edecek idik. Fakat burada tuzlu bir sudan başka hiçbir şey bulamadık. Ne su ve ne de odun var. Bugün yine köysüz, diğer günler gibi sonsuz bir düzlüğü katettik.

31 Kânunusani 331, Pazar [13 Şubat 1916], Musul vilayeti – Utiyan'dan:

Bugün burada istirahat edilecektir. Askerler temizlik işleriyle meşgul. Ben de uzun bir uyku uyudum. Pek geç uyandım. Gündüz istirahatla vakit geçirdim ve biraz av avladım. Öğleden sonra 1. Tabur'la alay karargâhı buraya vardılar. Hava pek güzeldi. Fakat öğleden sonra bozuldu. Yağmur yağmayan bu diyara akşam oldukça sürekli ve dolgun yağmur yağdı. Bu geceyi de müsterih geçirdik. Burada küçük küçük kaynaklar var fakat tuzlu su kaynıyor.

1 Şubat 331, Pazartesi [14 Şubat 1916], Musul vilayeti – Hukne'den:

Utiyan Musul'a tabi olduğundan iki gündür artık Musul arazisi içinde yol alıyoruz. Fakat bu arazinin de diğerlerinden hiç farkı yok.

Bugün sabahleyin saat 8'de Utiyan'dan hareket ederek yedi saat bir yürüyüşten sonra akşamüzeri Hukne denilen yere vardık. Burası bir köy civarıdır. Birçok sırlanmış menbalardan su çıkıyor. Berrak bir su, fakat biraz acı. Bu suyun kenarına ordugâh kurduk. Akşamüzeri bu suda biraz da balıkçılık yaptık. Hava güzel. Hatta biraz lüzumundan ziyade sıcak. Bugünkü katettiğimiz arazi diğerlerine nazaran biraz eğimli idi. Fakat yine ne bir tek ağaç, ne bir damla su var.

Hayatımız şimdilik böyle bir yerle bir gök arasında geçiyor. Bakalım daha neler göreceğiz.

2 Şubat 331, Salı [15 Şubat 1916], Musul vilayeti – Ternazel'den:

Hukne'den hareketle dokuz saat bir yürüyüşten sonra Ternazel'e vardık. Burada güzel bir ordugâh yeri tayin ettim. Çadır kurup geceyi geçirdim. Burada su namına hiçbir şey yok. Askerler susuz kaldı. Yemekler için yağmur suyu kullandık. Geçtiğimiz ova yine tamamen geniş bir düzlük ve ekilmemiş. Burası pek pis bir Arap

köyü. Arapların bu pisliğine hayret ediyorum. O kadar pis ki insan iğreniyor. Hastalık, tifo humması, baştan başa bunları yatağa sermiş.

Yarın Musul'a hareket edeceğiz. Başka kayda değer bir şey yoktur.

3 Şubat 331, Çarşamba [16 Şubat 1916], Musul vilayeti:

Sabahleyin saat 7'de Ternazel'den hareket olunarak dokuz saat bir yürüyüşten sonra Musul'u karşıdan görmeye başladık. Ben hemen kâtip efendi ile beraber ileriden Musul'a gelerek merkez kumandanı beyi gördüm. Dicle kenarında yeşil bir çayır üzerinde güzel bir ordugâh buldum. Akşamüzeri tabur Musul'a vardı. Şiddetli bir yağmur da başladı. Islana ıslana çadırları kurup içine girdik. Demek ki 15 günlük uzun bir kara yolculuğundan sonra Musul'a varmış olduk. Şimdi Dicle sahilinde oturuyor ve şu hatıratı yazıyorum.

Musul hakkındaki gözlemlerimi daha sonra kaydedeceğim. Şehri henüz gezmedim. Bizim 3. ve 4. Taburlar buradadır. Bugünkü yolumuz da hep susuz geçti. Yolda seferin zorlukları nedeniyle beş nefer vefat etti. Başka kayda değer bir şey yoktur.

Musul'da Dicle kıyısında

4 Şubat 331, Perşembe [17 Şubat 1916], Musul:

Bugün sabahleyin Musul'u gezmeye çıktım. Her tarafını dolaştım. Öğleden sonra köprüsünden karşı tarafa geçerek Dicle'nin sol sahilinde bir tepe üzerinde yerleşik bulunan Hazret-i Yunus Aleyhisselâm'ın türbesini ziyaret ettim ve buranın karşısında bulunan Ninova harabelerini hayvanla dolaştım. Bu harabeler şimdilik bir toprak yıkıntısından ibaret. Hazret-i Yunus'un mezarı Timurlenk zamanında imar ve ihya olunmuş, müthiş

bir türbesi var. Keza yanında bulunan Ninova kilisesi de camiye dönüştürülerek Hazret-i Yunus Camii adı verilmiştir.

Akşamüzeri tekrar karşı tarafa geçtim. Yerel manzara kartpostalları alarak Yaşar, Şahab, Reşat Efendilere birer tane gönderdim. Bir kart da pedere yazıp gönderdim.

Bugünüm pek mesut geçti. Başka kayda değer bir şey yoktur.

5 Şubat 331, Cuma, [18 Şubat 1916], Musul vilayeti: Musul – Dicle kenarı ordugâhından:

Sabahleyin geç vakit uyandım. Sürekli yağan bir yağmur etrafı ıslatıyordu. Bugün Cuma namazına Hazret-i Yunus Aleyhisselâm'ın türbesine davetli bulunduğumuzdan öğleyin hayvanlara binerek Hazret-i Yunus'un türbesine gittik. Tabur kumandanı bey ve bütün subaylar bu davette hazır idiler. Cuma namazını kıldıktan sonra türbeyi ziyaret ettik. Timurlenk zamanında tamir olunan bu türbeyi ve yanındaki camii gezdik. Türbe hakikat muhteşem idi. Ninova kilisesinden alınan bazı kapkacak türbede bugün de mevcut bulunuyordu.

Ziyaretten sonra zabit namzedi ve türbenin seyyidi [türbedarı] Recep Efendi'nin evine giderek yemek yedik. Burada yenilen yemek Arap usul ve âdetleri üzere tertip edilmişti. Bunlar pilavı elle yiyorlardı. Türbedar pek şen ve tuhaf bir adamdı. Öğleden sonra hava açıldı. Dönüş yolunda at tüccarı bir zatın ahırlarını gezdik. Bu ahırların yemlikleri dahi hepsi çimentodan imal edilmişti. Yüz elli kadar Arap hayvanı vardı. Bunları 40-100 liraya kadar muhtelif fiyatlarla satıyordu.

6 Şubat 331, Cumartesi [19 Şubat 1916], Musul vilayeti:

Musul – Dicle kenarı ordugâhından:

Sabahleyin biraz erken uyandım. Oturup kardeşim Yaşar'a, Şahab'a ve pedere birer uzun mektup yazdım ve Musul hakkında malumat verdim. Bugün genel işler ve diğer yazılarla uğraşarak bir yere çıkmadım. Yarın Musul'dan Bağdad'a doğru hareket ediyoruz. Bugünden eşyaları keleklere [tulumlu sallara] yükledik. Hayvanatımız karadan Samarra'ya kadar gidecek. Oradan trenlerle Bağdad'a gelecektir. Bugün de Dicle kenarında ve Musul vilayeti dahilinde son günümü yaşadım. Akşam erken yattım. Çünkü sabahleyin erkenden uyanmak icap ediyordu. Hava güzel ve berrak. Biz de çimenler üzerinde iyi bir hayat geçiriyoruz. Başka kayda değer bir şey yoktur.

7 Şubat 331, Pazar [20 Şubat 1916], *Musul'a veda:*

Musul vilayeti – Dicle üzerinde Kelek'den:

Bugün Musul'a veda ederek keleklerle (sallarla) Bağdad'a doğru hareket ediyoruz. Sabahleyin saat 8'de askerleri keleklere yükledik ve saat sabah 9'da Musul'dan ayrılmaya başladık. Şu dakikada bu medeniyet yuvasından da uzaklaşıyoruz.

Musul hakkındaki hissiyatım:

Musul 13.000 haneli, Dicle kenarına yapılmış ilkel bir kasabadır. Şehirde ne düzenli bir sokak, ne kuvvetli, sağlam bir bina, ne de lokanta veya mağazaya benzer bir ticaret yeri vardır. Eski âdetler, eski ve köhne dükkânlar hâlâ burada olduğu gibi duruyor. Binalar kısmen taştan ve kısmen toprak. Kiremit namına hiçbir şey yok. Evlerin üzerleri hafif kubbeli. Çarşılar o kadar dar ve pis ki, insan buradan hiçbir şey almak ve yemek istemiyor. En çok göze çarpan bal, pekmez, kaymak, fıstık, badem, ceviz, yapağı, helva vesaire gibi şeylerdir. Müş-

Dicle nehrinde kargir köprü ve keleklerle (sallarla) otomobil nakliyatı.

tehat [yetişkin kızlar] bu şehirde de hal-i işbâ'ı [doygunluk halini] bulmuş.

Ahali, Arap ve Kürt karışıktır. Birkaç fesli de göze çarpıyor. Yerel kıyafetli erkeklerde hep allı yeşilli sarık mevcut.

Arkalarında da maşlaha benzeyen pis bir şey var. Kadınları da cübbeli, yüzlerinde hurma ve ahlat benzeri kalın bir peçe, fakat bu kibar sınıfı. Avam sınıfında erkekten tesettür yok. En fena âdet burunlarındaki halkalardır. Burada âdet, küpe buruna takılırmış! Küçük kız çocuklarının hep burunları delinmiş. Bu deliklere birer değnek geçirilmiş. Kısaca halk o kadar ilkel ve pis ki, pislik namına her şey burada mevcut. Erkek ve kadınlarının ayaklarında don görmedim. Dicle kenarında birer tokmakla çamaşır yıkayan kadınların en mahrem yerleri tamamen açık olduğu gibi erkeklerin de her azası

meydanda. Haya namına bu şehirde hiçbir şey görmedim. Konuşulan lisan umumiyetle Arapçadır. Damgalamak usulü burada pek mühimdir. Kadınlar değil yalnız ellerini, kollarını, ayaklarını hatta bütün bacaklarını ve ta vücudunun en mahrem uzuvlarını hep barutla damgalamışlar. İnsan bunlara hayretle bakıyor.

Su – Şehrin yegâne suyu Dicle'dir. Herkes tulumlarla gelip buradan su alıyor. Hayvanlar bunun içinde, leşler bunun içinde, yanından da su alıp içiyorlar. İki adım öteden daha temiz bir mahallinden su almak kimsenin hatırına gelmiyor.

Kabirlere hiçbir hürmet görmedim. Kabirlerin çoğunun üzeri pislikle kirlenmiş. Kısaca pislik bu şehirden akıyor.

Ziraat: Ziraat namına bir şey göremedim. Biraz hububat ziraatı mevcut. Çünkü ovasında ne bir tek ağaç, ne de su mevcut. Yalnız Dicle kenarında beş on ağaç gördüm. Bunlar biraz düzgünce birkaç şamfıstığı bahçesi imiş. Gezdim gördüm. Bu bahçeleri hep suluyorlar. Biraz zeytin ve incir ağaçları da gördüm. Başka bir şey yok. Bu eski memleketten iyi bir hisle çıkmadım.

Şimdi artık Musul şehri gözlerimizden kayboldu. Kelekler üzerinde Dicle'nin berrak sularında akıp gidiyoruz. Hayatım pek güzel geçiyor. Hava o kadar berrak ve güzel ki. Şu kelek hayatını Kâğıthane'deki sandal sefasına benzetiyorum.

Harpten hiçbir haber alamıyorum.

Başka kayda değer bir şey yoktur.

8 Şubat 331, Pazartesi [21 Şubat 1916], Musul vilayeti –

Dicle kenarında Teleşşir'den:

Bu akşam Dicle kenarında bir köy civarında kaldık. Sabahleyin saat 8'de keleklerimize binerek yine Dicle'nin berrak sularına açıldık ve keleklerimizi suyun ta-

Musul 1915

bii akışına terk ederek yol almaya başladık. Suyun akışı bazen şiddetleniyor, bazen hafifliyor. Fakat ortalama sekiz saatte 5 kilometre yol katediyor.

Dicle: Üç yüz metreden 2000 metreye kadar daralıp genişleyen bu su pek derin. Üç metreden 10 metreye kadar değişiyor. Bu su o kadar bol ve büyük ki insana çoğu yerleri Çanakkale Boğazı'nı hatırlatıyor. Bazen bunlar üç dört parçaya ayrılıyor ve küçük birçok adalar yapıyor, bazen de hepsi birleşip büyük bir boğaz gibi akıyor.

Bugün büyük bir su Dicle ile birleşti. Bu suyun ismini bilemiyorum. Fakat Araplardan bu büyük suyun ta Rusya'nın içerilerinden geldiğini öğrendim.[34]

Dicle'nin iki kenarına dikkat ediyorum. Her çeyrekte bir köylere tesadüf ediyoruz. Musul'da suyun kıtlığından Musul köylerinin hep Dicle kenarında kurulmuş olduğunu anlıyorum. Bu köyler oldukça güzel

---

[34] Bahsedilen akarsu Büyük Zap olmalıdır, ancak doğduğu yer Türkiye-İran sınırındadır. Rusya'da doğan bir akarsuyun Musul'un güneyinden Dicle'ye karışması söz konusu değildir (e.n.).

ve büyük. Diyarbakır vilayetinde gördüğüm köylere göre daha iyi.

– Etrafta ufak dağlar görüyorum. Arazi pek güzel. Eğer bu Dicle'den istifade olunsaydı buraları bir gelir kaynağı olurdu.

Akşamüzeri keleklerimiz Teleşşir denilen büyük bir köyün kenarına yaklaştı. Bu sahile çıkıp ordugâh kurduk. Köy 500 haneli idi. Buradan Bağdad'a zahire naklolunuyormuş. Buğdayların burada saman gibi yığıldığını gördüm. Çuvallar da dağ gibi yığılmıştı. Burada gayet güzel arpa, buğday yetiştiğini söylüyorlardı. Hakikaten buraları verimli topraklara sahip ve yağmuru da bol. Çünkü bu su yağmuru temin ediyordu. Bugün bu toprakların hayat vasıtası olan bu Dicle'nin böyle hiç istifade edilmeyerek akıp gitmesine çok acıyorum.

Eğer bu güzel sudan istifade olunsaydı buraları Mısır'ı çoktan geçerdi ve bu civarın gelirleri ve zahiresi dünyayı tutardı. Ah bu zavallı yerler! Bunlar birçok medeniyet geçirmiş. Şimdi de bunlar terk edilmiş ve perişan kalmış. Ne bakan var ne soran.

Bugün akşamüzeri oldukça çok yağmur yağdı.

– Bizi kelekler üzerinde pek çok ıslattı. Hayatımız o kadar güzel geçiyor ki, bu hayatın sürmesini temenni ederim.

9 Şubat 331, Salı [22 Şubat 1916], Musul vilayeti:

Şerkat yahut Hudeyde:

Sabahleyin saat 8'de Hudeyde'den Dicle kenarında keleklerimize binerek yolumuza devama başladık. Dicle berrak ve temiz sinesinde bizi güneye doğru sürükleyip götürüyor. Biz de o kadar güzel ve rahat bir hayat geçiriyoruz ki bu yol suyun üzerinden kayıp giden keleğimizde küçük bir sallantı bile yok. Dicle yine 500 metreden 2000 metreye kadar genişlik gösteriyor. Etrafında sık sık köylere rastlanıyor. Ara sıra nehrin kenarında

Asurîlerden kalma harabelere tesadüf ediliyor. Etraf yine tamamen çıplak. Su civarında bazen beş on ağaca tesadüf ediyorum. En çok etrafta küçük keçi sürüleri ve atlar görüyorum. İyi Arap atları buralardaki köylerde yetiştiriliyormuş.

On bir saat bir yolculuktan sonra 50 kilometre kadar yol katettik. Akşam grupla beraber Şerkat denilen köy kenarına çıkarak burada ordugâh kuracağız. Yarın yine yolumuza devam edeceğiz.

Başka kayda değer bir şey yoktur.

10 Şubat 331, Çarşamba [23 Şubat 1916], Musul vilayeti – Şerakiye'den:

Sabahleyin saat 7.30'da Şerkat denilen yerdeki ordugâhımızdan keleklerimize binerek Dicle üzerinde yine güneye doğru harekete başladık. Hava o kadar saf ve güzel ki güneşin ılık ışıkları hem bizi ısıtıyor, hem de Dicle'nin parlak suları üzerinde yaldızlı huzmeler meydana getiriyordu.

Katettiğimiz yolun bir tarafı dağlarla kaplı. Bu dağlar alçak fakat Arap dağları denmeye layık. Çünkü bu dağlar çıplak olduğundan yağmurlar bu çıplak dağları o kadar aşındırmış ki eğri büğrü ve engebeli araziler pek çoktur. Yan yana konmuş birçok Mısır piramitlerinden ibaret zannedilen bu dağların üzerinde ne sağlam bir taş, ne de bir tek ağaç gördüm. Taşları kireçli olduğu için çözülmeye müsait. Özellikle bu büyük su bu dağları o kadar aşındırmış ki kısmen eriyip suya karışmış, kısmen de yıkılmaya hazır bir hal almış.

Sahilde Asurîlerden kalma bazı harabelere tesadüf ediyoruz. Hatta Cebbar kalesini de bugün geçtik.

Dicle'nin genişlik ve derinliği her gün daha da artıyor. Buralarda Küçük Zap suyu da Dicle'ye karışıyor.

Bugün 63 kilometrelik bir yol katettik. Akşamüzeri Şerakiye denilen yere çıkarak ordugâh kurduk.

11 Şubat 331, Perşembe [24 Şubat 1916], Musul vilayeti – Tikrit'ten:

Sabahleyin saat 7.30'da Şerakiye'den hareket ederek nehir üzerinde yolumuza devama başladık. Dokuz saat bir yolculuktan sonra akşamüzeri ikindi vakti Tikrit denilen nahiye merkezine vardık. Askerleri çıkarıp kasaba önündeki kumsal meydana ordugâh kurduk.

Tikrit: Dicle nehri kenarında eski eserler bakımından zengin bir nahiye merkezi olup 5000 haneli şirin bir kasabadır. Buranın eski ismi Küfrit imiş. Yani "küfr merkezi" manasına kullanılırmış ve Hıristiyanların karargâhı olan bir şehir imiş. Bağdad'a bağlı olan bu kasaba halkını Musul halkına nazaran daha medeni ve temiz buldum. Özellikle ahalide askere karşı büyük bir hürmet ve sevgi mevcuttu. Kasabada oldukça bir temizlik ve düzen göze çarpıyordu. Kısaca buradan iyi bir hisle ayrıldım. Kutülamare'nin henüz düşmediğini, fakat bugünlerde mutlaka düşmeye mahkûm olduğunu burada öğrendim.

12 Şubat 331, Cuma [25 Şubat 1916], Bağdad vilayeti Samarra'dan:

Sabahleyin saat 7'de Tikrit'ten güneye doğru hareket ettik. Bugün kelekle yolculuğumuzun son günüdür. Keleğimiz Dicle'nin tabii akışında durmuş bir odun gibi kayıp gidiyor. Biz de parlak ve ılık bir güneşin ısıtıcı ışıkları altında sahilleri siper ederek vakit geçiriyoruz. Öğleye yakın güneyden altın bir kubbe sarı yansımasıyla gözleri kamaştırmaya başladı. Kelekçiler [salcılar] bu tepenin Samarra şehrinin türbesinin tepesi olduğunu söylediler. Tepe gittikçe gözümüz önünde büyüyor, ihtişamı daha ziyade kendini gösteriyor. Fakat biz daima Dicle'nin iki sahilinde birçok eski harabeler, kaleler, burçlar, surlar görerek geliyoruz. Arap bu eski tarihe sahip olduğu için bize bunları izah ediyordu.

Nihayet Samarra denilen kasaba önüne geldik. Dicle'nin biri sağında, biri solunda karşı karşıya duran ve nihayete doğru şimdi yalnız burçları yükselen iki kaleden birinin Âşık, diğerinin Maşuk kalesi olduğunu bize kelekçi söyledi. Bu kaleler hemen bana Abdülhak Hamid'in *Sumru*[35] adlı tarihi hikâyesini hatırlattı. Bu büyük dâhinin kalemiyle söylenen bu tarihi olay burada gerçekleşmiş. Bu iki kale o dokunaklı olaya şahit olmuştur.

Samarra: Dicle'nin sol sahilinde duran bu kasaba şimdi 1500 haneli bir nahiye merkezidir. Kasabanın etrafı Abbasi halifeleri zamanından kalma dehşetli ve harabe olmuş bir sur ile kaplıdır. Bu surun dört kapısı mevcut olup bu kapılardan şehre girilip çıkılmakta, gece kapılar kapanmaktadır. Şehrin tam ortasında bu altın kubbeli türbe mevcut bulunmaktadır.

Akşamüzeri geç vakit bir sandalla Dicle'nin sağ sahilinden sol sahiline geçerek şehri ve türbeyi ziyaret ettik. Tamamen altın bir kubbeden mamul olan bu türbenin içinde Hazret-i Ali el-İmadi ve onun mahdumu Hazreti Hasan el-Askeri yatmakta. Yanlarında Ziynet ve Hanife hatunlar bulunmaktadır. Hazret-i Ali sülalesinden olan bu iki hazretin türbesi o kadar şirin ve nefis ki görmeden tarif edilemez. Türbe bundan 780 sene evvel Abbasi halifeleri zamanında inşa edilmiş, kendi güzelliğini katiyen kaybetmemiştir. İçerisi üçgen şekilli sonsuz aynalarla tefriş edilmiş. Dış duvarları da tümüyle Çin ve İran çinileriyle yapılmış pek muhteşem bir camidir.

---

[35] Kastedilen eser Abdülhak Hamit Tarhan'ın Eşber adlı 1880 tarihli oyunudur. "Eşber", Makedonya Kralı İskender'in Pencap Hükümdarı Eşber'le olan mücadelesini ve Eşber'in kız kardeşi Sumru ile aşkını anlatır.

Bu türbenin yanında yine çiniden imal olunmuş bir türbe mevcuttur ki burada da Hasan Askeri'nin oğlu "Muhammed el-Mehdi"[36] yatmaktadır. Bunları ziyaret ettik.

Bu ziyaretgâhtan pek büyük bir hürmet hissi ve hayretle ayrıldım.

Samarra sokakları temiz, evleri muhteşem. Ahalisinin askere karşı büyük bir saygısı vardır.

Geç vakit yine sandalla ordugâha gittik. Bu akşam burada kaldık. Yarın buradan trenle Bağdad'a gideceğiz.

13 Şubat 331, Cumartesi [26 Şubat 1916], Bağdad vilayeti – Bağdad'dan:

Sabahleyin saat 9'da Samarra'dan hareket ettik. İstasyon kasabaya bir saat mesafede olduğundan buraya kadar asker yaya yürüdü ve saat onda binmeye başlanarak saat öğlen 12'de trenimiz Samarra İstasyonu'ndan Bağdad'a doğru hareket etti. Dört saatlik bir tren yolculuğumuz var. Çünkü Samarra ile Bağdad arasındaki mesafe 120 kilometreden ibarettir.

Samarra'dan hareketimizden bir saat sonra Bağdad civarındaki hurma bahçeleri görülmeye başladı. Bu bahçeler gittikçe çoğalıyor ve nihayet Bağdad'ın minareleri görülmeye başlıyordu. Bağdad'a bir çeyrek mesafede bulunan Kâzımiye'de İmam [boşluk bırakılmış]

---

[36] Muhammed el Mehdi: Şii inancında 12 imamın sonuncusu. Muhammed el-Mehdi, beş altı yaşlarındayken babası vefat etmiştir. Şia inancında el-Mehdi, el-Muntazar, Sâhibu'z-Zaman, el-Hucce, el-Kâim gibi sıfatlarla da anılan bu on ikinci ve sonuncu imam Muhammed el-Mehdi, Şiilere göre, on yaşlarındayken Samarra'daki babasının evinde Serdab'a (yeraltı odası) girmiş ve bundan sonra geri dönmemiş, izi kaybolmuştur. Ancak Şia inancına göre o ölmemiştir, bir gün geri dönüp Şia iktidarını temin edecek, yeryüzünden zulmü kaldıracak, adaleti getirecektir.

Hazretlerinin türbesiyle Muhammed el-Kâzımi Hazretleri'nin türbelerini karşıdan gördük. Bunlar dört minareli, aşağıdan yukarıya kadar altın kaplamalı gayet muhteşem idi. İnşallah içerisini gezeceğim zaman hislerimi kaydederim.

Saat öğleden sonra 4.30'da Bağdad İstasyonu'na vardık. Bağdad karşıdan genel olarak hurma bahçeleri üzerinde pek güzel görünüyordu.

İstasyon civarına ordugâh kurduk ve burada bir emir aldık. Askerlerin hepsi temizlik ve banyo yaptıktan sonra şehre girebilecektir. Bizim 6. ve 5. Alaylar buradan harp cephesine gitmişlerdi. Keza fırka da gitmişti. Bağdad'da fena bir havadis işittim: Erzurum'un düştüğü söyleniyordu.[37] Ne derece doğru olduğunu bilemiyorum.

Bağdad düz bir arazi üzerinde ve tamamen hurma bahçeleri arasında karşıdan pek hoş bir manzaraya sahip bir şehirdir. İnşallah bu şehri gezdikten sonra bu hususta hislerimi kaydederim.

Şehir istasyona 20 dakika kadar mesafede bulunuyor. Her tarafı şen ve sevinçli görünüyordu.

Bağdad'da ilk geçirdiğim bu gece rüyamda muhterem kardeşim Arif'i gördüm. Hastalıktan evvelki şen ve sağlam vücuduyla, aslan gibi duruyordu. Ben de "Kardeşim, artık senin yanına geldim" hitabıyla onu seviyordum. Belki burada şehit olarak kardeşime ulaşacağım.

Bağdad'da hurmalıklar arasında

14 Şubat 331, Pazar [27 Şubat 1916], Bağdad vilayeti – Bağdad'da hurmalıklar arasında:

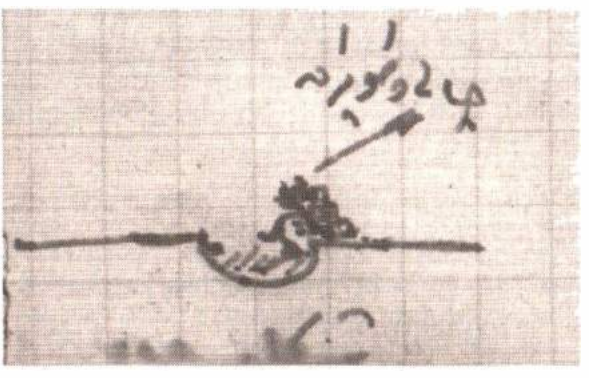
[37] Doğu Cephesi'nde Ruslara karşı süren savaşta Şubat ortasında Erzurum kaybedilmişti.

Sabahleyin geç vakit uyandım. Genel kuvvetleri hazırladım ve Tabur Kumandanı Ziya Bey ile beraber şehre 6. Ordu Erkân-ı Harbiye Reisi Kâzım Bey'e (Kâzım Karabekir) gittik. Kuvvetlerimizi takdim ettik. Ondan sonra şehri dolaştık ve bir kırtasiyeci dükkânından Bağdad kartlarından birçok yerel manzaralar alarak bir arabaya binerek öğleden sonra ordugâha döndük. Bağdad'ın bugün yalnız Dicle kenarıyla çarşısını, köprüsünü gördüm. Bir de kışlasını ziyaret ettim. İçeri taraflarını daha güzelce göreceğim. Bunun için Bağdad hakkında bir şey söyleyemeyeceğim.

Ziraat: Samarra'dan Bağdad'a gelinceye kadar Bağdad civarında tesadüf ettiğim ekin tarlalarının hemen kanallar vasıtasıyla sulandığını gördüm. Tarlalar birçok tavalara taksim olunmuş, Dicle suyu ile bu tavalar sulanıyordu. Ekinler gayet sık olarak ekiliyor.

Bağdad civarı baştan aşağıya hurma bahçeleriyle kaplıdır. Bu bahçeleri gezdim. Hurmalar sulanıyor. Ağaçlar sık ekilmiş. Aralarındaki mesafe 2-5 metredir.

Fakat ekseriya 2-3 metre ara ile dikilmiştir. Genellikle piçlerden çoğaltılıyor. Henüz yetiştirilen birçok yeni hurma bahçelerine de tesadüf ettim. Bahçelerin etrafı

Günlükte yer alan domates ve fasulye tarımına dair kroki. (Elyazısı: Çanakkale ve toprak)

Bağdad 1916

genellikle kireç duvarla çevrilmiştir. Bazı bahçeler gördüm, hurma ağaçlarıyla portakal ağaçları karışık dikilmiş. Mesela bir hurma bir portakal olmak üzere sıra ile dikilmiştir.

Burada bir domates ve fasulye ziraatı gördüm. Uzun arklar açılmış. Arkların kuzey taraflarına da hurma dallarından yarım arşın yüksekliğinde meyilli bir siper yapılmış ve üzerleri toprakla örtülmüş. Bunun altına fasulye ve tohum olarak domates ekilmiş. Bu siperler kuzey rüzgârlarından muhafaza için yapılmakta imiş. Şekilde olduğu gibi burada topraklar umumiyetle kumsal olduğundan her şey su ile yetişmektedir.

15 Şubat 331, Pazartesi [28 Şubat 1916], Bağdad vilayeti:

Bağdad – Hurmalıklar arasından:

Sabahleyin pek geç uyandım. Öğleye kadar ordugâhta idim. Öğleden sonra şehre çıktım. Sandalla Dicle'den karşıya geçerek Bağdad'ın yerel manzaralarından

bazı kartlar alarak çarşıda dolaşırken ziraat müfettişlerinden Ekrem Efendi'ye rastladım. Birlikte istasyon kıraathanesine giderek orada meslek hakkında uzun uzadıya konuştuk. Ziraat müfettişlerinin askerliği tecil ediliyor yahut terhis olunuyorlarmış. Ziraata mensup olanlardan zabit namzedi birini Süreyya Bey çekirgelerle mücadele için eğitiyormuş.

– Bir de *Tanin* gazetesi gösterdi. Bu gazetede Ziraat Nezareti bizi arıyordu. Bu ilanda ben ve Nadir ve daha birkaç arkadaş vardı. Ne sebep bizi aradığını anlayamadım. Buradan merkez hastanesine gittik. Ekrem Efendi yaralanarak harpten dönmüş ve zatülcenp hastalığına tutulmuş olduğundan bu hastanede yatıyordu ve birkaç güne kadar hava değişikliği için İstanbul'a gidecekmiş.

Burada Cemil Ensari Efendi Darülmuallimin'de [erkek öğretmen okulunda] ziraat muallimi [tarım dersi öğretmeni] bulunuyormuş. Onu da Mithat Paşa Hastanesi'nde ziyaret ettik.

Recep Efendi de burada imiş. Fakat göremedim. Hastaneden çıktıktan sonra tramvaya binerek Kâzımiye kazasına gittik. Kâzımiye Bağdad'a yarım saat mesafedir. Yolun iki tarafı tamamen hurma bahçeleriyle süslenmiş idi. Hurmalıklar, portakallıklar karışık olarak yetiştirilmişti. Yarım saat sonra Kâzımiye'ye vardık. İmam Musa el-Kâzımi ve İmam Cevat Hazretleri'nin türbesini ziyaret ettim. Bu türbeler de Samarra'da gördüğüm türbe gibi gayet süslü ve içerisi tamamen üçgen şekilli aynalarla süslenmiş idi.

Kâzımiye'de oturan ahalinin çoğu Sünni imiş. Fakat bunlar yine Arap'tırlar. Akşamüzeri geç vakit buradan döndük. Ordugâha geldim. Bugün iyi bir hayat yaşadım. Pedere, Yaşar, Şahab, Raşit ve İhsan Efendilere yazdığım kartları postaya atarak gönderdim.

Eğer havayı müsait bulursam yarın da gezeceğim.

Başka kayda değer bir şey yoktur.

16 Şubat 331, Salı [29 Şubat 1916], Bağdad vilayeti:
Bağdad – Hurmalıklar arasından:

Sabahleyin geç vakit uyandım. Yaşar Efendi'ye ve Raşit Efendi'ye birer mektup yazarak ziraatla alakalı olanların askerlik meselelerini sordum ve Yaşar Efendi'ye bir de telgraf çektim. Öğleden sonra şehre gittim. İstanbul kıraathanesinde Ekrem Efendi'yi buldum. Buradan gezmeye giderken Sultanî muallimlerinden [Galatasaray Lisesi öğretmenlerinden] ve meslektaşlarımızdan Recep Efendi'yi gördüm. Görüştüm. Yine meslektaşlarımızdan burada hasta bulunan Osman Efendi'yi ziyaret ettik. Sonra Abdülkadir Geylani Hazretleri'nin türbesine kadar giderek ziyaret ettim ve şehri bir defa dolaştık. Akşam geç vakit olduğundan Dicle Lokantası'nda yemek yedik. Yemekten sonra, biraz daha kıraathanede oturduk. Gece saat 10'da ordugâha döndüm. Dönüşte yağmur yağmakta olduğundan ve yollar pek karanlık bulunduğundan ordugâha gelinceye kadar çok zorluk çektim. Çünkü bu şehrin ne arabası var, ne de sandalı.

17 Şubat 331, Çarşamba [1 Mart 1916], Bağdad vilayeti:
Bağdad – Hurmalıklar arasından:

Sabahleyin geç uyandım. Öğleye kadar kendi yazılarımla uğraştım. Öğleyin ordugâha Ekrem ve Osman Efendiler geldiler. Onlarla geç vakte kadar çadırda oturarak görüştük. Sonra yolcu etmek için arkadaşları hurma bahçelerini gezdire gezdire Dicle sahiline kadar getirdim. Oradan onlar sandala binerek karşıya geçtiler. Biz de biraz sahilden şehri seyrettik ve bu tabii güzelliklere rağmen şehrin şu pisliğine, ahalinin şu miskinliğine kederlendikten sonra ordugâha döndüm.

Gece hiçbir tarafa çıkmadım. Hafif yağmur çiseliyordu. Gece geç vakit trenle Samarra'dan hayvanlarımız geldi.

Verdün'ün dış siperlerinin düştüğünü, Metz-Paris Caddesi üzerinden ve 20 kilometrelik bir cepheden Fransızların geri çekilmekte olduğunu ve Fransızların bu muharebede 20.000 esir ile 30.000 ölü verdiklerini resmi açıklamada okuduk.

Başka kayda değer bir şey yoktur.

18 Şubat 331, Perşembe [2 Mart 1916], Bağdad vilayeti:

Bağdad – Hurmalıklar arasından:

Sabahleyin erken uyandım. Bir emir aldık: Bugün Kutülamare'ye doğru hareket edeceğiz. Akşamüzeri saat 5'te vapurumuz Bağdad'tan hareket edeceğinden ona göre hazırlıklarda bulunmamız emir olunuyordu.

Hemen Bağdad'a gittim. Eşyaların yükleneceği mavnayı gördüm. Eşyaları yüklemeye başladık.

Öğleden sonra asker de iskeleye gelerek bizi nakle tahsis edilmiş olan Bağdad vapuruna askeri bindirmeye başladık. 3. Tabur ve alay karargâhı da bizimle beraber hareket ediyordu. Tamamen yükleme bitti. Hoca efendi tarafından güzel bir duanın okunmasının ardından üç defa "Padişahım çok yaşa!" cümlesi tekrar edildikten sonra vapurumuz iskeleden uzaklaşmaya, biz de Bağdad'ın sönük manzarasına veda etmeye başladık. Vapur birkaç saat Bağdad'dan açıldıktan sonra demir atarak geceyi burada geçirdi. Çünkü gece yola devam etmek mümkün olamıyor.

Bağdad hakkındaki hislerim:

Bağdad, bir vakitler halifelik merkezi olan bu şehir, bugün 800.000 nüfusa sahip büyük bir kasabadır. Fakat maalesef bu büyük şehir düzen ve temizlikte düşünce tarzı ve saire itibariyle bende hiçbir tesir bırak-

madı. Evvela Bağdad'ı, hatta Haleb'e nazaran, pek geri ve pis buldum. Şehirde yumruk kadar bir taş bile bulmak kabil olmadığından tamamen kireç ve tuğla ile bina edilmiş bu şehrin binaları o kadar garip düzende, sokakları o derece dar ve pis ki insan on dakika içerisinde dolaşmak istemiyor. Ne düzgün bir cadde, ne oturulacak bir kıraathane, ne yemek yenecek bir lokanta gördüm. Harpten sonra yine Türkler tarafından açılmış derme çatma bir temiz lokanta ile bir de kıraathane olmasa insan oturacak bir yer bulamayacaktır. Otelleri hanlardan ibarettir. Eskiden kalma bir bedesteni [çarşısı] vardır ki sözde şehrin en mamur yeri bundan ibarettir.

Ahalinin kıyafeti umumiyetle bir entari, bir takke ve bu takkenin üzerine sarılmış büyükçe bir sarıktan ibarettir. Sarıksız hiç kimse görülemez. Fese hemen hiç rastlamadım. Ahalide askere karşı bir muhabbet hissettim. Zaten Şiilik buraya o kadar nüfuz etmiş ki ahalinin çoğu Şii mezhebine bağlıdır. Hazreti Hüseyin sülalesinden Musa el-Kâzımi, Hasan Askeri vesaire gibi sahabelerin türbeleri Şiiler tarafından gayet büyük tanındığı için son derece süslenmiştir. Ova tarafında yatan İmam-ı Azam ve Abdülkadir Geylani Hazretlerinin ve Sünni mezhebine ait diğer birtakım muhterem kişilerin türbeleri adeta terk edilmiş bir halde bırakılmış. Hatta diyebilirim ki burası bir Acem [İran] şehri olmuştur.

Halkın genellikle içtiği su Dicle'dir. Fakat insan onları su içerken görse ömründe bir daha su içmemeye yemin eder. Nehir çamur gibi akıyor. Kenarda biri çamaşır yıkıyor, diğeri abdest bozuyor. Sonra bütün şehrin lağımları ve pislikleri buraya dökülüyor. Onun hemen yanında bütün Bağdad ahalisi kayıtsızca bu pis sudan doldurup evlerine taşıyorlar. Burada bulaşıcı hastalıklar olacağı pek tabiidir.

Mithat Paşa merhumun buraya vaktiyle iyi hizmeti dokunmuş. Birkaç hastane ve bir mühimmat [cephane] fabrikası yaptırmış ki bugün bu fabrika biraz daha ıslah edilerek harp cephesine mühimmat yetiştiriyor, hastaneler de yaralı subay ve erler için iyi bir tedavi yeri oluyor. Bu büyük Türk'ü şu vesile ile bir daha hürmetle yâd etmemek mümkün değil.

Şehrin etrafında iyi hurma ve portakal bahçeleri var. Zaten şehir baştan başa hurmayla dolu. Kahvelerde tek bir sandalye görmedim. Hep eski usul tahta kanepeler. Ahali miskin miskin bunların üzerinde oturuyor. Maalesef ahlak pek bozuk. Kısaca bu şehirden fena bir hisle ayrıldım.

19 Şubat 331, Cuma [3 Mart 1916], Dicle üzerinde vapurdan:

Bu hatıralarımı Dicle üzerinden, vapur içinde yazıyorum. Dün akşamdan beri hastayım. Hastalığım şiddetli humma nöbetinden ibaret. Ne olduğunu anlayamadım.

Salonda bir köşede uzanarak hem geçmişi hem de geleceği düşünüyorum. Bilmem kendimde büyük bir hüzün var. Buranın havasıyla pek uyuşamayacağız gibi. Vapurumuz saatte beş mil gidiyor. Gündüz yoluna devam edip gece duruyor.

Dün pederden 18 Kânunusani 331 tarihli bir mektup almıştım. Başım fazla ağrıdığından hatıratımı pek uzun yazamayacağım.

Bağdad'dan hareketimizden itibaren Dicle sahili üç dört saat aralıksız hurmalık devam etti. Şimdi ise iki taraf bir çölden ibaret.

Dicle kenarında Tak-ı Kisra'yı gördük.

Tifo hummasına tutuldum

20 Şubat 331, Cumartesi [4 Mart 1916], Bağdad vilayeti: Irak karargâhından:

Vapurumuz bugün de Dicle üzerinde yoluna devam ederek akşamüzeri bizi Irak karargâhı civarındaki Havel iskelesine getirdi. Dünden beri fazla hasta olduğumdan vapurdan çıkar çıkmaz hemen Dicle kenarında kurulan ordugâhımızdaki çadırıma gelerek yattım. "Tifo humması" hastalığına tutuldum. İki gündür vapurda pek fenaydım. Yine öyleyim. Akşam tabur ve subaylar karargâhta bulunan eski tabur yaveri Selahattin Bey tarafından davetli bulunduklarından gittiler. Ben çadırımda hasta yatıyorum. Ziya Efendi de pek hasta.

Yarın sabahleyin hemen harp cephesine doğru hareket edeceğiz. Kutü'l-amare buradan 11 kilometre mesafedir. Arazi düz olduğu için karşıdan tamamen görünmektedir. Burada hastane çadırları, menzil eşyaları, nakliye kolları vesaire olarak pek ziyade bir kalabalık var. Burası kısmen top ateşi altındadır. Fakat düşman pek az atıyormuş. Çadırlar hep meydanda ve maskesiz.

21 Şubat 331, Pazar [5 Mart 1916], Makasçı ordugâhından:

Sabahleyin saat 9'da Irak karargâhından hareket ettik. Köprüden Dicle'nin sol sahiline geçerek doğuya doğru ilerlemeye başladık. Hayvanlarımız henüz gelmediğinden menzilden verilen 100 deveye eşyaları yükledik. Bize de birer binek hayvanı getirdiler, onlara bindik. Yine hastayım. Fakat dünküne nazaran bugün kendimi daha iyi buluyorum. Çünkü kaç gündür hiçbir şey yemedim. Yalnız sulfato [kinin] alıyorum. Üç saat bir yürüyüşten sonra Kut'un solundan ve topçu ateşi altından geçerek 13. Kolordu karargâhının bulunduğu mahal olan Makasçı kalesi yanına geldik.

Şahturlarla nehrin sağ sahiline geçtik. Hemen oraya ordugâh kurduk.

Buradan siperler de iki saat ileride imiş. Bizim fırka karargâhı da bu civarda. Buradan top sesleri mükemmel işitilmektedir. Başka kayda değer bir şey yoktur.

22 Şubat 331, Pazartesi [6 Mart 1916], Makasçı kalesi cívarından:

Makasçı kalesi denilen toprak bir kale civarında ordugâh kurduk. Askerlere çadır kurdurduk. Burada birçok kırtasiye işleriyle uğraşıyoruz ve hayvanatımızı bekliyoruz. Harp cephesi bize üç saat kadar daha ileride. Kayda değer bir şey yoktur. Biraz keyifsizim. Yemek namına hiçbir şey yiyemiyorum. İshalim var. Yatmamaya gayret ediyorum. Cenab-ı Hak'tan temenni ederim ki beni hasta edip burada yatırmasın.

23 Şubat 331, Salı [7 Mart 1916], Makasçı kalesi civarından:

Bugün de ordugâhta yazılarla uğraştık. Kolordu ve fırka emirleri geldi. Bunları temize çektik ve dosyaya koyduk.

Hava güzel. Hatta pek fazla sıcak. Hastalığım devam ediyor fakat hamdolsun dünküne nazaran bugün daha iyiceyim. Başka kayda değer bir şey yoktur.

Akşam oldukça fazla top sedaları geliyordu. Bunun Felâhiye taraflarından geldiği anlaşılıyordu.

Sabistepe Meydan Muharebesi

24 Şubat 331, Çarşamba [8 Mart 1916], Sabistepe'den:

Bugün hatıra defterimin en istisnai ve ecelle pençeleşen bir günümdür. Çünkü büyük ve pek kanlı bir meydan muharebesi bugün meydana gelmiş ve pek çok arkadaşlar ve kahramanlar bugün vatan yoluna şehit gitmiştir.

Muharebe şu surette cereyan etmişti:

Şafakla beraber güneyden şiddetli top sesleri işitiyor ve yatağımızın içerisinden bu sesleri dinliyorduk. Çok geçmedi, "Alay süratle silah başı!" emrini aldık. Hemen yataktan fırladık. Askerleri silah başı ederek saat sabah 7'de ordugâhtan hareket ettik. Ebtertepe ve Sabistepe istikametinde ilerliyorduk. Düşmanın Ebtertepe'yi işgal ettiğini ve ileriye doğru gelmekte olduğunu öğrendik. Bir saat seri bir yürüyüşten sonra Sabis tepesi eteklerine geldik. Tepemizden bizi daima gözetleyen bir düşman tayyaresinin verdiği işaret üzerine düşman bizi şiddetli top ve şarapnel ateşiyle dövmeye başladı. Bu ateş altında bölük kollarıyla ayakta ilerlemenin mümkün olamayacağını, çünkü çok fazla kayıp vereceğimizi anladık. Hemen bölükleri ava çıkararak yere yatırdık ve birbirini kesen sıçrayışlar ile bu ateşin altından geçtik.

Sabistepe'nin eteklerine kadar sokulduk. Cephede muharebe devam ediyordu. Burada şu emri aldık: "Sağdan bizi kuşatmaya çalışan düşmana karşı durmak, düşmanın bu sağ cenahtan çevirme hareketini durdurarak düşmanı sürmek" vazifesi bizim taburumuza veriliyordu. Hemen taburumuz sağa sağa ilerlemeye başladı ve düşman da karşımızdan iki liva [tugay] kadar tahmin edilen büyük bir kuvvetle sağa sağa sarkarak bizi çevirmeye çalışıyor, hem de bize doğru ilerliyordu. Şimdi biz düşmana, düşman da bize doğru yürüyor, adeta iki taraf da taarruza hazır vaziyetinde bulunuyordu. Düşmanın diğer bir liva kadar kuvveti de yine daha sağa doğru sarkıyordu. Bu pek büyük düşman taarruzunu yalnız bir taburumuzla nasıl durdurabileceğimizi düşünüyor, bu harikayı, Cenab-ı Hakk'ın büyüklüğünden bekliyordum.

Arazi tamamen düz olduğu için düşman büsbütün görünüyordu. Düşmana o kadar yaklaştık ki aramızdaki mesafe 800 metre kadar kaldı. Bu vakte kadar bölüklerimizi ava yaymıştık. Düşman adeta yürüye yürüye bize doğru geliyor, biz de düşmana sokuluyorduk. Bu mesafeye gelince düşmana şiddetli bir ateş açtık. Hemen düşman yere kapandı ve ateşle karşılık vermeye başladı.

Bu suretle muharebe başlamış oluyordu. Fakat düşman kuvvetine nazaran biz pek küçük bir kuvvet kalıyorduk. Artık askerlerimiz olanca kuvvetiyle gayet şiddetli düşman üzerine ateş ediyor, düşman da inatçı taarruzlarıyla üzerimize ilerlemek istiyor ise de bütün bu taarruzları ateşimiz karşısında eriyor, düşmanın sapır sapır yerlere döküldüğünü gözümüzle görüyorduk. Düşman burada o kadar müthiş telefat verdi ki üç dört saat zarfında o iki liva [tabur] kuvveti eridi. Daha sağa sarkan diğer bir livasını da çevirme hareketinden vazgeçirip cephesini takviye etti ve tekrar bize cepheden taarruz etmeye başladı.

Dümdüz bir arazi üzerinde bulunuyor ve düşman mermi ve mitralyöz kurşunları her tarafımızı tarıyor,

aralıksız şarapnel ateşiyle de düşman bizi yandan dövüyor ve pek çok zayiat verdiriyordu.

Şehitlerimiz çoğaldı. Bu sıralarda Bölük Kumandanı Yüzbaşı kahraman Nihat Bey alnından vurularak şehit düştü. Keza arkadaşım Bursalı İbrahim Efendi ağzından vurularak şehit düştü. Hasan Efendi yaralandı. Tabur Kumandanı Ziya Bey dört yerinden yaralandı. Askerlerden birçoğu şehit ve yaralı düştüler. Hemen hemen taburun yarısı kalmadı.

Fakat düşmanın da bütün taarruzları başarısız kalarak dehşetli telefat verdi. Öğleden sonra dört makineli tüfeğimizle Tabur 3'ten iki bölük de bizi takviye ettiğinden düşman artık cephemizde hiç kımıldanamamaya başladı. Bu muharebe akşama kadar devam etti. Akşamüzeri ateş kesildi. Gece şehitleri defin, yaralıları da naklettik. Askerler sabaha kadar uyumayarak siper kazdılar ve mevkilerini iyice kuvvetlendirerek sabaha hazırlandılar. Fakat cesaretsiz düşman bugünkü ezilmişliğini gizleyemeyerek gece karanlıktan istifade ile cephemizden kaçıp gitmiştir. Sabahleyin karşımızda hiç kimse kalmadı. Düşman kayıpları cephemizde 4000 kadar tahmin edilmekte, Sabis tepesinde de düşmanın 6000 kadar kayıp verdiği söylenmektedir.

Bu muharebe taburumuz için pek şanlı oldu ve pek kesin bir galibiyet elde ettik. Fakat taburumuzun yarısını kaybettik. Zayiatımız iki subay şehit, iki yaralı ve 413 asker kaybı vardı. Sol kanadımızda da taarruza kalkan düşman 1. Alay tarafından süngü ile pek güzel kırıldı. İşte muharebe bu suretle neticelendi ve düşman dört saat içeriye [20 kilometre] kadar kaçtı. Firar ederken bütün eşya ve teçhizat ve silahlarını harp meydanında bırakarak kaçtı.

Binlerce silah, birçok teçhizat, mesafe tahmini, telgraf, helyosta aletleri[38] ve istihkâm malzemelerini tü-

[38] Güneş ışığıyla haberleşmeye yarayan bir aygıt.

müyle harp meydanında bırakarak kaçmış, ertesi günü binlerce silah ve külliyetli ganimet toplandı. Düşman burada orduca kesin bir mağlubiyete uğratılmış ki, hatta ölülerini gömmeden kaçtı. İşte Allah'ın yardımıyla bir taburumuz düşmanın bir fırka kuvvetindeki ordusunu mahv ve harap etti. Bu harika galibiyet sırf askerimizin fedakârlığı ve pazusuyla kazanıldı. Çünkü bizde taarruzun en dehşetli zamanında ne bir tek mitralyöz ve ne de bir top vardı. Düşman ise üzerimize durmadan mitralyöz ve şarapnel ateşi yağdırıyordu.

İşte Sabistepe meydan muharebesi bu suretle neticelendi.

Başka kayda değer bir şey yoktur.

25 Şubat 331, Perşembe [9 Mart 1916], Harp cephesinden – Sabistepe ordugâhından:

Sabaha kadar tahkimat ile uğraştık ve geceleyin ileriye çıkan keşif kollarımız düşmandan birçok yaralı ve sağlam esir yakalayarak getirdiler. Hatta iki de İngiliz subayı esir getirdiler.

Esirlerin miktarı 40 kadar çıktı. Bunların çoğu İngiliz ve bir kısmı Hintli idi.

Sabahleyin düşmanın cephemizden kaçtığını gördük. Askerler birçok ganimet topladı. Herkesin üzeri düşman silah, dürbün, tabanca, düdük ve sairesiyle doldu.

Öğleye kadar siperlerde kaldık. Öğleden sonra ileri hareket emrini aldık. Hemen toplanarak Cemaliye tepelerine kadar gittik. Fakat düşmanın daha pek çok içerilere çekildiğini görerek Sabistepe'ye dönüp ordugâh kurduk. Ben bu gece Makasçı'daki ordugâha giderek orada kaldım.

Başka kayda değer bir şey yoktur.

26 Şubat 331, Cuma [10 Mart 1916], Harp cephesinden – Sabistepe ordugâhından:

Sabistepe'de ordugâhımızı tanzim ettik ve iki bölüğümüzü ileri karakola çıkararak ileri karakol düzeni al-

dık. Bizim ilerimizde süvari livası bulunmaktadır. Burada harp cephesinde bulunuyor. Akşama kadar kolorduya istenilen subaylar ve askerlerin taltif cetvellerini ve sair cetvelleri düzenlemekle uğraştım. Akşamüzeri ağırlığımız da buraya geldi. Bugün harp meydanında derin bir sessizlik var. Başka kayda değer bir şey yoktur.

27-28-29 Şubat 331, Cumartesi, Pazar, Pazartesi [11, 12, 13 Mart 1916], Harp cephesinden –Sabistepe ordugâhından:

Bu üç gün derin bir sessizlik içinde geçti. Düşmandan bir hareket görülmüyor. Fakat biz pek büyük bir meşguliyet içerisindeyiz. Vakit bulup da İzmir'e ve Bursa'ya birer mektup yazamadım. Gece gündüz tahkimatla uğraşıyoruz ve zayiat cetvellerini veriyoruz. Taburumuzun mevcudu 500 kaldı.

Havalar sıcak. Kayda değer bir şey yoktur.

1 Mart 332, Salı [14 Mart 1916], Harp cephesinden – Sabistepe ordugâhından:

Bugün sene başı. Hava sıcak. Ben 6. Alay'ın bir taburuyla beraber Zemzir harp cephesinden sağ kanadını öğrenmek için ileriye gittim. Bu siperleri öğrendim. Gece geç vakit döndüm. Çöl sonsuz bir düzlükten ibaret olduğundan gelirken yolu kaybettim. Nihayet buldum. Burada gece yıldızlarla istikamet tayin ederek yürüyoruz.

Fevkalade yoruldum. Gece de geç vakte kadar rutin işlerle uğraştım.

Başka kayda değer bir şey yoktur.

2 Mart 332, Çarşamba [15 Mart 1916], Harp cephesinden – Sabistepe ordugâhından:

Bugün ordugâhta yine yazılarla uğraştım. Bugünlerde son derece yoruluyorum. Çünkü işler pek çok. Askerler daima bir faaliyetle, tahkimatla uğraşıyorlar.

Siperleri dolaştım. Pek fena bir koku var. Çünkü geçen günü muharebede defnolunan şehitler ve düşman ölüleri iyi gömülmemiş olduğundan pek ağır kokuyorlar. Hatta çölde birçok düşman ölüsü açıkta duruyor.

Başka kayda değer bir şey yok.

Rusya'nın Zonguldak'a asker çıkardığı söyleniyor. Keza İngiltere'nin İskenderun'a asker çıkardığı rivayet olunuyor ve sulh delegelerinin İsviçre'de toplandığı rivayeti de var. Fakat bunlar hep söylentiden ibaret kalıyor. Belgelenmiş bir şey yoktur.

3 Mart 332, Perşembe [16 Mart 1916], Harp cephesinden – Sabistepe ordugâhından:

Bugün "setr müfrezesi" vazifesiyle 35. Fırka'nın sağ kanadındaki siperlere gittik. Saat öğleden sonra ikide ordugâhtan hareketle 6. Alay'ın yanından geçerek Ebtertepe'nin kuzeyinde bulunan söz konusu yere grupla beraber vardık. Siperleri teslim aldık. Gece düşmanın ansızın yapabileceği bir hücuma karşı sabaha kadar katiyen uyumayarak düşmanı gözetledik. Sabahleyin söz konusu siperleri 6. Alay'a teslim ederek ordugâhımıza döndük. Bu geceyi pek heyecanlı geçirdik. Çünkü vazifemiz sırf düşmanı meşgul ederek gerideki kıtalara vakit kazandırmaktan ibaret idi. Çölün ortasında bir bizim tabur, bir de yanımızda bir batarya topla iki bölük süvari ve bir takım mitralyöz mevcut idi. Başka hiçbir kuvvet mevcut değildi.

4 Mart 332, Cuma [17 Mart 1916], Harp cephesinden – Sabistepe ordugâhından:

Öğleye yakın setr siperlerinden ordugâha vardık. Hemen tahkimata başladık. Hava sıcak. Bir hamam yaptım ve çamaşır değiştirdim.

Bugün kardeşim Şahab'dan hep Kânunuevvel 331'de [iki ay önce, Ocakta] yazılmış dört mektup aldım. Bu mektupların birinde pedere 3 lira gönderildiği bildiriliyordu. Bir de ayniyat memuru Emin Efendi'ye bir kart yazdım.

Başka kayda değer bir şey yoktur. Uykusuzum. Şimdi biraz uyuyacağım.

5 Mart 332, Cumartesi [18 Mart 1916], Harp cephesinden – Sabistepe ordugâhından:

Bugün sükûnetle geçti. Pedere, kardeşim Şahab'a, Yaşar'a ve ayniyat memuru Emin Efendilere birer mektup yazıp gönderdim. Düşman hatırası olarak birer de kart gönderdim. Düşmanın bu günlerde Kut'u kurtarmak için kesin bir taarruzda bulunacağı pek muhtemel. Son derece dikkat ediyoruz. Gece ve gündüz ileri karakol hattında dolaşıyoruz. Faaliyetimiz pek çok. Hayatım pek sade geçiyor. Hiçbir taraftan bir havadis aldığım yok. Çünkü çölün ortasında yaşıyoruz. Barış görüşmelerinin İsviçre'de başladığı kesin olarak söyleniyor. Başka kayda değer bir şey yok.

Akşamüzeri Kolordu Kumandanı Ali İhsan Bey[39] be-

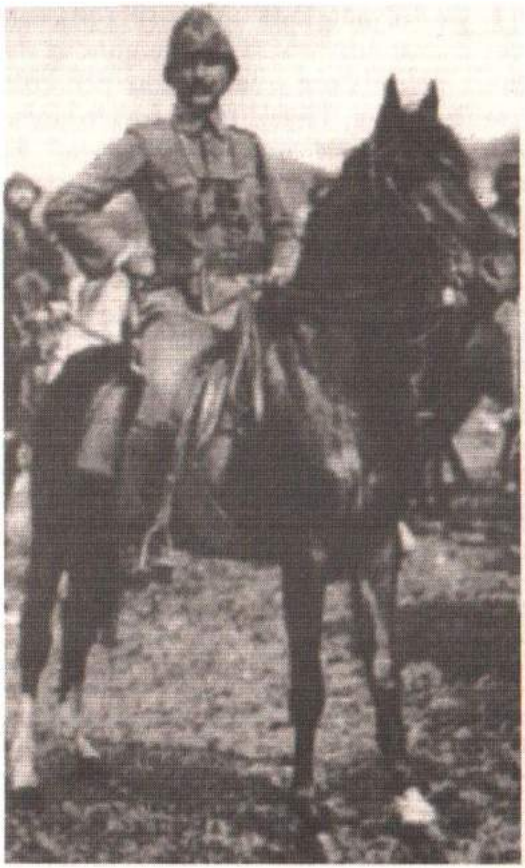
[39] General Ali İhsan Sabis. I. Dünya Savaşı'nda kolordu ve ordu komutanı olarak Kafkasya ve Irak cephelerinde bulundu. 1916'da Kutülamare kuşatmasında Sabis mevkiinde İngiliz ordusuna karşı zafer kazandı. 9., 4. ve 13. Kolordu kumandanlıklarında bulundu. Savaşın sonunda 6. Ordu Kumandanlığı yaptı. Mondros mütarekesi imzalandığında Musul ve çevresi henüz Ali İhsan Paşa komutasındaki Türk birliklerinin idaresindeydi. İngiliz General Marshall'ın, ateşkesten sonra Musul ve Zaho'daki sivil Hıristiyanların öldürüldüğünü iddia etmesiyle İngilizler, Türk birliklerinin Musul'u terk etmesini istediler. Ali İhsan Paşa, bu isteği önce reddetti; İstanbul Hükümeti'nden gelen talimat doğrultusunda Nusaybin'e çekilerek Musul'u İngiliz işgaline bıraktı. Savaştan sonra tutuklanarak Malta'ya sürgüne gönderildi. Ali İhsan Paşa, Haziran 1921'de diğer Malta tutukluları ile birlikte salıverildi. Dönüşünde Kurtuluş Savaşı'na katıldı ve Batı Cephesi 1. Ordu komutanlığına atandı. Batı Cephesi Komutanlığı'na İsmet Paşa'nın atanmasına karşı çıktığından Büyük Taarruz'dan önce 1922'de görevden alındı ve emekliye sevkedildi.2. Dünya Savaşı yıllarında, gazetelere askerlik konusunda yazılar yazdı. Almanya'yı destekledi. Türkiye savaşın sonuna doğru Almanya'nın karşısında yer alınca devlet ve hükümet erkânına suçlayıcı yazılar kaleme aldı. 10 Şubat 1947'de de sıkıyönetim mahkemesince 15 ay ağır hapis cezasına çarptırıldı. 1954'te 10. Dönem'de DP milletvekili olarak meclise girdi. Milletvekilliği bir dönem sürdü. 1957'de vefat etti.

raberindeki kurmaylarla beraber Sabistepe'ye gelip siperleri dolaştılar.

Şehitler anısına şarapnel ve dane kovanlarından abideler yaptırıyoruz.

Aşkerler gece gündüz son derece faaliyetle çalışıyor.

6 Mart 332, Pazar [19 Mart 1916], Harp cephesinden – Sabistepe ordugâhından:

Ali İhsan [Sabis] Bey.

Bugün ihtiyat zabit namzetleriyle, zabit vekillerini terfi için bildirdik. Akşama kadar yine bir meşguliyet buhranı içinde yazılarla uğraştım. Dün akşamdan beri öyle şiddetli bir fırtına var ki, bütün çadırları yıkıyor, ortalığı kasıp kavuruyor. Sıcak da çok fazla. Etrafta bir sessizlik var. Yalnız akşamüzeri Kut, topçularımız tarafından bombardıman edildi.

Efrada un veriyoruz, çünkü ekmek pişirecek fırın yok. Bu undan bezdirme yapıp yiyorlar. Biz de peksimet yiyoruz. Pirinç bol. Aş da bol. Başka kayda değer bir şey yoktur.

7 Mart 332, Pazartesi [20 Mart 1916], Harp cephesinden – Sabistepe ordugâhından:

Bugün sükûnetle geçti. Kendi çadırımda yazılarımla meşgul oldum. Düşmanın bugünlerde yeniden bir taarruz etmek ihtimali var. Gece gündüz olanca faaliyetle tahkimata çalışıyoruz. Hayatım pek saf ve sade geçiyor.

8 Mart 332, Salı [21 Mart 1916], Harp cephesinden – Sabistepe ordugâhından:

Bugün şafakla beraber başlayıp öğleye kadar devam eden pek şiddetli bir topçu ateşiyle Kutülamare tarafımızdan bombardıman edildi ve tayyaremiz de bombardımana iştirak ederek Kut'a semadan birçok bombalar attı. Fakat yine teslim olmak yahut düşmek gibi bir emare görülmedi.

Felâhiye cephesinden bize firar eden iki Hintli neferi, düşmanın geçen günkü Sabis muharebesinde 6000 yaralı verdiğini bildiriyordu.

Başka kayda değer bir şey yoktur.

9 Mart 332, Çarşamba [22 Mart 1916], Harp cephesinden – Sabistepe ordugâhından:

Bu gece düşmanın taarruz etmesi pek kesin olduğu telefonla bildirildi. Sabaha kadar taburdan hiç kimse

uyumadı. Silah kucağımda, gözler ufukta olarak düşman beklendi. Fakat gelmedi. Sabahleyin süvari livamız bu bekleyişin acısını çıkarmak üzere Şeyh Said'de bulunan düşmana bir baskın yaparak İngilizleri oldukça zedeledi.

Yine tahkimatla meşgulüz. Havalar sıcak. Oturduğumuz yerde terliyoruz. Ne mektup, ne gazete, ne havadis hiçbir şey alamıyoruz ve işitmiyoruz. Çöl ortasında tam bir bedevi hayatı yaşıyoruz. Bakalım bu hayat daha ne kadar devam edecektir. Başka kayda değer bir şey yoktur.

10 Mart 332, Perşembe [23 Mart 1916], Harp cephesinden – Sabistepe ordugâhı:

Bugün Kolordu Kumandanı Ali İhsan [Sabis] Bey bizzat alayımızı şereflendirdiler. Alay karargâhı önünde bütün taburlar toplandı. Kendileri bizzat elleriyle Sabis muharebesinde fedakârlıkları görülen subay ve askerlerin göğüslerine nişan taktılar. Pek mükemmel bir askeri tören yapıldı. Merasimin ardından döndüler. Tam merasim esnasında bir düşman tayyaresi üzerimize geldi. Hemen şiddetli bir ateş açtık. Kaçtı gitti.

Askerler tahkimatla uğraşıyor. Başka kayda değer bir şey yoktur.

11 Mart 332, Cuma [24 Mart 1916], Cephe-i harpten – Sabistepe ordugâhından:

Sabahleyin derinden top sesleri işitiliyor. Kut topçularımız tarafından bombardıman ediliyor. Askerler tahkimatla meşgul. Hava olanca hararetiyle etrafı kavuruyor. Ordugâh yerini değiştirerek ağırlığın biraz daha yanına yaklaştık. Düşmanın bugünlerde taarruz etmesini pek uzak görüyorum. Çünkü geçen günkü muharebede düşman pek iyi hırpalanmıştır.

Başka kayda değer bir şey yoktur.

Hayatım pek sade geçiyor. Rüyamda kardeşim Arif'i gördüm. Aslan gibi bana bakıyordu. Günlerim biraz üzüntülü ve mahzun geçiyor. Sebebini anlayamıyorum. İzmir'den ve İstanbul'dan hiçbir mektup aldığım yok. Sıkılıyorum.

Kuyularda hep tuzlu su çıkıyor

12 Mart 332, Cumartesi [25 Mart 1916], Harp cephesinden – Sabistepe ordugâhından:

Askerler sabahleyin her zamanki gibi tahkimat için Sabistepe'ye gitti. Sabahları düşmanın taarruzu ihtimalini dikkate alarak pek erken kalkıyoruz. Burada bir kuyu kazdırdık. Beş metrede su çıktı ise de pek tuzlu. Burada kazılan kuyularda hep tuzlu su çıkıyor. Arazi üzerinde maden izleri oldukça çok. Buraları vaktiyle birer hububat hazinesi imiş. Buradaki sulama kanalı ve bu eski kanaldan şubeler halinde ayrılan birçok germeler hep bu havalinin sulandığını ispat ediyor. Toprağın üst tabakası kumlu ise de alt tabakalar killi kumludur.

13 Mart 332, Pazar [26 Mart 1916], Harp cephesinden – Sabistepe ordugâhından:

Bugün alaya gitmiştim. Orada alay yaveri bana 9 Şubat 331 *Tanin* gazetesini göstererek "Bak, ziraat mezunlarını terhis ediyorlar" dedi. Hakikat, gazetede öyle bir kayıt vardı.

Hemen bu sırada Kut'a giden hoca efendiye bir telgraf yazıp verdim. Telgrafı Süreyya Bey'e yazdım. Bu iş doğru ise acilen teşebbüste bulununuz, dedim. Bu hususta Bağdad'da iken Yaşar Efendi'ye de telgraf çekmiştim. Maalesef cevabını alamadığımdan çok merak edi-

yorum. Hayatım burada böyle kimsesiz ve habersiz geçiyor. Bakalım bu telgraftan ne netice çıkacak.

14 Mart 332, Pazartesi [27 Mart 1916], Harp cephesinden – Sabistepe ordugâhından:

Sabahleyin erken uyandım. Bugün Felâhiye taraflarında epeyce faaliyet var. Durmadan top sesleri işitilmektedir. Düşman tahkimatla meşgul. Keza biz de tahkimatla uğraşıyoruz.

– Bugün Yaşar Efendi'ye tekrar bir telgraf daha çekerek ziraat işleri hakkında bilgi istedim.

Bugün taburlar arasında genel kuvvetler düzenlendiği ve eşitlendiği için akşama kadar alayda bunun için uğraştık. Başka kayda değer bir şey yok. Yalnız Kafkas cephesinde ileri harekâtımızın başladığını ve Bayburt'un geri alındığını haber aldık.

15 Mart 332, Salı [28 Mart 1916], Harp cephesinden:

Düşmanın bir alay kadar süvari ve iki taburla bir batarya top beraberinde olduğu halde bir kuvveti Cemaliyat tepelerine doğru ilerlediği bildiriliyordu. Askerler tahkimatla meşguldü. Hemen silah başı edilerek hazırlandık. Fakat cesaretsiz düşman gelmedi. Bugün o kadar sıcak var ki her tarafı yakıp kavuruyor. Hayatım bu çöl içinde böyle sade ve münzevi geçiyor. Düşman tayyaresi durmadan bugünlerde başımız üzerinde dolaşıyor.

Başka kayda değer bir şey yoktur.

16 Mart 332, Çarşamba [29 Mart 1916], 17 Mart 332, Perşembe [30 Mart 1916], Harp cephesinden – Sabistepe ordugâhından:

Hava sıcak. Ordugâhta yazılarımla meşgulüm. Yalnız Sabistepe'de korunaklı bir yer yaptırıyorum. İki

gündür onunla uğraşıyorum. Bunu tamamladım ve üzerine bir metre kadar toprak koydurdum. Gayet sağlam ve güzel oldu. Zabit vekili Hasan Efendi iyileşerek hastaneden döndü. Fakat bizim İhsan Bey'i kaybettik. Zavallı, lekeli hummaya yakalanarak hastaneye sevk olundu. Zavallı genç! Ne kadar acıyorum.

Düşmanın bugünlerde bir taarruzu bekleniyor. Fakat bu sıcaklara da dayanılmıyor. Hayatım pek sade geçiyor. Ne havadis alıyorum, ne bir şey. Öyle bir çıyan gibi bu çöllerde yaşayıp duruyorum.

Burada şimdi kurak olmayan yerler, yani vahalar diz boyu. Tamamen hasat edilebiliyorlar.

Çadırlar başımıza yıkıldı

18 Mart 332, Cuma [31 Mart 1916], Harp cephesinden – Sabistepe ordugâhı:

Bu akşam burada pek dehşetli bir kış oldu. Daha akşamüzerinden şiddetli bir rüzgâr başlamıştı. Hava birdenbire karardı. Dört taraftan pek korkutucu şimşekler çakmaya ve gökler gürüldemeye başladı. Bunu bir yağmur takip etti. Etrafı kıran ve çadırları alıp götüren bu fırtınaya eşlik eden yağmur gece yarısına kadar yağdı. Gece yarısı bir derece daha şiddetlenerek ani olarak bir dolu sağanağı başımıza yağmaya başladı. Dolunun büyüklüğü fındıktan cevize kadar çıktı. Ansızın bir sel her tarafımızı bastı. Çadırlar dolunun darbesi altında parçalandı ve çadırlar hep başımıza yıkıldı. Ta gömleklerimize kadar ıslandık. İşte bu gece böyle korkunç bir zaman geçirdik. Doludan birçok askerin başları şişti. Yağmur sabaha kadar devam etti. Sabahleyin kalktığımız zaman her tarafı göl halinde bulduk. Bütün bu çöl büyük bir göl olmuştu. Gündüz ıslanan kâğıtlarımı kurutmakla vakit geçirdim. Başka kayda değer bir şey yoktur.

19 Mart 332, Cumartesi [1 Nisan 1916], Harp cephesinden – Sabistepe ordugâhından:

Bugün tabur kumandanı ile tüm siperleri gezdik. Siperler hep su ile doludur. Bir kısmı da harap olmuş ve yıkılmıştır. Akşama kadar askerler bu siperlerin sularını temizlemekle vakit geçirdi. Ben de işlerimle uğraştım. Hava biraz serin çünkü her taraf yaş ve su.

Buraların şimdi ilkbaharı yahut yazıdır. Çünkü her taraf yeşil çayırlar içinde zümrüdî bir haldedir. Tabii çorak yerler hariç. Bugün buraya bizim Veli Efendi geldi, görüştük. Kut etrafında kuşatma hattında imiş. Akşam bizde misafir kaldı. Sabahleyin erken gitti.

Tahkim ettiğimiz Sabistepesi vaktiyle büyük bir şehir imiş. Birçok eski eserler elimize geçiyor. Küpler ve yazılı taşlar. Fakat bunlar kırılmış, harap olmuştur. Kimbilir vaktiyle nasıl muhteşem bir hayat yaşayan bu yerler, şimdi pek kanlı bir muharebeye şahit oluyorlar.

20 Mart 332, Pazar [2 Nisan 1916], Harp cephesinden – Sabistepe ordugâhından:

Bugün ordugâhta yazılarımla uğraştım ve tahkimatı gidip getirdim. Mektup bekliyorum, gelmiyor. Haber istiyorum, haber yok. Bu sonsuz çöller beni çok sıkmaya başladı. Aslında meşguliyetim çok. Fakat hep aynı ve yeknesak bir meşguliyet. Düşman harekâtında hiçbir şey gözlemlenmiyor.

Efrada bol bol etli ebegümeci yediriyoruz. Birkaç gündür ekmek hususunda biraz sıkıntı çekildi. Efrada buğday verildi. Çünkü Bağdad'dan vapur gelmedi. Çok hurma yiyorum.

21 Mart 332, Pazartesi [3 Nisan 1916], Harp cephesinden – Sabistepe ordugâhından:

Bugün sabahleyin askerleri işlerine taksim ettik. Herkes tahkimatla meşgul. Öğleyin biraz uyudum. Öğleden sonra kolordu ekmekçi müfrezesinden taburumu-

za verilecek askerleri almaya gittim. O vesile ile kolorduya uğradım. Kolorduda bizim meslektaşlardan Suzi Efendi'yi gördüm. Orada Muhafaza Takım Kumandanı imiş. Görüştük. Kafkasya'dan buraya gelmiş. İbrahim Efendi'nin Acem [İran] hududuna gittiğini ondan öğrendim.

Burada iken bizi yine şiddetli bir yağmur ve dolu tuttu. Fakat çadırda geçirdik.

Gece geç vakit ekmekçi müfrezesinden askerleri alarak ordugâha getirdim. Gece sabaha kadar bunların silah ve malzemelerini dağıtıp bölüklere taksim ettik.

***

Bu defter-i hatıratımı da burada ikmal ediyorum. Bundan sonraki hayat macerama sahip olarak diğer defterimi kayda başlıyorum.

Bu defterim baştan başa yolculuk hatıratımla dolu olup yalnız müthiş bir harbi de sahifeleri arasında saklamaktadır. Diyebilirim ki askerlik hayatımda en tatlı ve mesut dakikaları yine bu defter gizli sinesinde saklıyor.

Felâhiye'ye bombardıman [Yedinci defter]

22 Mart 332, Pazartesi [4 Nisan 1916], Harp cephesinden – Sabistepe siperlerinden:

Askerlik hatıralarımdan yedinci deftere Irak harp cephesinden, Kutü'l-amare civarındaki Sabis siperlerinden başlıyorum. Bundan evvelki defterim pek zengin hatıralar ile dolu, uzun ve tatlı bir yolculukla, kanlı bir harbin bütün safhalarını içeriyor. Bakalım bu defterim sinesinde nasıl hatıralar saklayacak.

Bugün akşama kadar tahkimatla uğraştım. Avcı hatlarını tanzim ettirdim. Öğleden sonra biraz kendi yazılarımla da uğraşabildim. Hayatım pek yeknesak ve münzevi geçiyor. Kızgın çölün tenha ufuklarında bir bedevi gibi yaşayıp duruyorum.

23 Mart 332, Salı [5 Nisan 1916], Harp cephesinden – Sabistepe siperlerinden:

Akşam gece yarısından sonra yatmıştım. Henüz iki saat kadar uyumuş mu idim, bilmem. Felâhiye cephesinden şiddetli ve ani top sesleri gelmeye başladı. Bu seslerin herhalde kanlı bir muharebeye başlangıç olduğunu anlayarak gözlerimi açtım. Gelecek emri bekliyordum. Gecenin karanlıkları içinde hemen bir süvari geldi. Bir kâğıt uzatarak "silah başı" emrini getirdi. Artık çadırlardan fırladık. Bir taraftan asker silah başı oluyor, diğer taraftan ağırlıklar ve cephaneler yükleniyordu. Hemen askeri hareket ettirerek Sabistepe siperlerini işgal ettik. O sırada şu bilgiyi aldık:

"Düşman olanca kuvvetiyle Felâhiye'yi bombardıman ediyor ve oraya taarruz ediyor. Fakat oraya yapılan bu taarruz sahte olup asıl taarruz cephesinin Sabistepe olması pek muhtemeldir. Gayet hazırlıklı bulununuz."

Zaten biz siperleri işgal etmiş ve tepenin üzerine çıkarak henüz ağarmaya başlayan güneşin dumanlı aydınlıkları arasından muharebeyi seyretmeye başlamıştık.

Muharebe Felâhiye'de devam ediyor. Biz de buradan dürbünlerimizle harbin akış biçimini seyrediyorduk. Arazi düz olduğundan her taraf tamamen görünüyor. Akşama kadar bu gözetleme vaziyetinde bekledik. Birkaç kalkışma oldu. Düşman cephemize geldi.

Yalnız bizden iki tabur piyade ile bir batarya top ve bir liva süvari öğleden sonra Ebter tepe ilerisinden düşmana taarruz ettiler. Bu taarruzun sebebi düşmanı şaşırtıp Felâhiye'de yığdığı kuvvetin bir kısmını bu tarafa geçirtmek, oranın taarruzunu hafifletmekti. Akşamüzeri bizim taarruz eden bu kuvvetle düşman süvarileri ve topçuları arasında iyi bir harp oldu.

Düşman süvarisi bozuldu. Geri çekildi. Bizimkiler de gece geriye döndüler. Bu geceyi Sabistepe'de siperler içinde, toprak üzerinde bekler vaziyetinde uykusuz geçirdik.

24 Mart 332, Çarşamba [6 Nisan 1916], Harp cephesinden – Sabistepe siperlerinden:

Düşmanın yarın cephemize taarruzuna yüzde 90 ihtimal veriliyordu. Sabahleyin karanlıkta yine siperleri askere işgal ettirerek düşmanı bekliyoruz. Fakat bugün de gelmedi. Yine bizim cephemizde sahte gösteriler yaparak asıl Felâhiye taarruzuna devam ettik. Bu taraftan bir kısım kuvvetimiz o cepheye geçti.

Bugün öğleyin siperler içinde otururken yazıcım Şükrü bana üç mektup getirdi. Bu mektupların ikisi Yaşar Efendi'den, biri kardeşim Şahab'dan idi. Yaşar Efendi bugünlerde askere alınmış olanlardan ziraatla ilgili olanların ziraat işlerinde çalıştırılmaya başlandıklarını ve bizim de adresimizin nezarete [tarım bakanlığı] gittiğini bildiriyordu.

Yine bu mektuptan zavallı Reşat'ın Keşan hastanesinde hasta olduğunu öğrendim. Şahab'ın mektubu 20 Şubat 332'de yazılmıştı. Bağdad'dan yazdığım telgrafı aldıklarını, keza Haleb'den gönderdiğim fotoğrafları aldıklarını, ailemin sıhhatte olduğunu bildiriyordu. Bu mektuplar beni son derece memnun etti. Yine siperimin bir köşesine çekilerek düşmanı beklemeye başladım. Acaba bir gün buradan yine Bursa'ya mektebime gidebilecek miyim?

Akşam yine burada, siperlerde yattım.

Düşman Felâhiye'ye taarruzuna devam ediyor.

25 Mart 332, Perşembe [7 Nisan 1916], Harp cephesinden – Sabistepe siperlerinden:

Sabahleyin saat 4'te uyandım. Bu gece sabaha kadar

düşman aralıklarla Kut'tan top ateşine devam etti. Yine Sabistepe'nin en yüksek noktasına çıkarak Felâhiye'deki harbi seyretmeye başladım. Harp Felâhiye'de bugün de akşama kadar devam etti. Henüz kesin olarak neticesini öğrenemedik. Yalnız düşmanın taarruzunun kırıldığını ve düşmanın dehşetli zayiat verdiğini öğrendik. Bu gece yine Sabistepe'deyim.

26 Mart 332, Cuma [8 Nisan 1916], Harp cephesinden – Sabistepe siperlerinden:

Bugün yine Sabis'de bulundum. Harp cephesinde nisbî bir sükûnet var. Buna rağmen ara sıra harp devam ediyor. Akşam ordugâha gelerek çadır kurdurdum. Burada rahat bir uyku uyuyabildim. Düşmanın bu taarruzda 5000 ölü verdiğini öğrendik. Pek kanlı bir harp olmuş ve düşmanın taarruz kuvveti pek mükemmel kırılmıştır. Başka kayda değer bir şey yoktur.

27 Mart 332, Cumartesi [9 Nisan 1916], Harp cephesinden – Sabistepe siperlerinden:

Bugün ordugâhta istirahat ettim ve biriken yazılarımla uğraştım. Yaşar Efendi'ye bir mektup yazmaya başladım, bitiremedim. Akşamüzeri Sabistepe'ye giderek gözetleme merdiveninden etrafı gözetledim. Başka kayda değer bir şey yoktur.

Bu akşam gelen kolordu ve alay emirlerinde, ziraat eğitimi görenlerin isimleri isteniyordu. Hemen ismimi yazıp alaya gönderdim.

28 Mart 332, Pazar [10 Nisan 1916], Harp cephesinden – Sabistepe siperlerinden:

Bugün yine ortalıkta bir sükûnet var. Bölükler tahkimatla meşgul. Şiddetli bir rüzgâr gözlerimizi tozla dolduruyor. Bizim hakkımızda gelen emri kolordudaki Suzi Efendi'den sordum. Kolorduda da fazla malumat yok. Yalnız isimlerimizi istediklerini biliyor. Zannede-

rim Harbiye Nezareti miktarımızı sormuş. Başka kayda değer bir şey yoktur.

29 Mart 332, Pazartesi [11 Nisan 1916], Harp cephesinden:

Bugün Kut'da epey faaliyet var. Çok top atıldı. Bu mahsur düşman son günlerini yaşıyor zannederim. Felâhiye'de de topçu muharebesi oldu. Hava rüzgârlı ve tozlu.

Yaşar Efendi'ye bir mektup yazıp gönderdim ve yazılarımla uğraştım. Kayda değer bir şey yok. Gece şiddetli bir yağmur yağdı. Dolu ve rüzgâr bu yağmura eşlik etti. Bugün Sabistepe muharebesinde şehit olan arkadaşlarımızdan merhum Yüzbaşı Nihat Efendi ile zabit vekili İbrahim Efendi'nin eşyaları satıldı. Rahmetli arkadaşlar Haleb'de şen ve sevinçli gülerken, burada onlar da toprağa karıştılar.

30 Mart 332, Salı [12 Nisan 1916], Harp cephesinden – Sabistepe siperlerinden:

Bugün sabahleyin hava pek güzel idi. Güneş çıkmış, rutubetli ve sulu yerleri kurutuyordu. Binbaşı bey ile siperleri gidip gezdik. Akşamki yağmurlardan siperler tamamen su tutmuştu. Askerler bu suları temizlemekle meşgul. Bu sırada düşman tayyaresi geldi. Kolordu civarına birkaç bomba attı. Tarafımızdan üzerine şiddetli ateş oldu ise de düşürülemeyerek kaçtı gitti. Gündüz biraz uyudum ve yazılarımla meşgul oldum. Başka kayda değer bir şey yoktur.

31 Mart 332, Çarşamba [13 Nisan 1916], Harp cephesinden – Sabistepe siperlerinden:

Bugün sessiz geçti. Hava yağmurlu. Hafif hafif yağmur çiseliyor. Askerler tahkimatla meşgul. Sabahleyin ve akşamüzeri tahkimat hattını ve çifte nöbetçileri dolaştım.

Öğleyin biraz çadırımda uyudum. Hiçbir şey işitmiyorum. Bizim meseleyi heyecanla bekliyorum. Akşam geç vakit Felâhiye cephesinde şiddetli topçu muharebesi oldu.

1 Nisan 332, Cuma [14 Nisan 1916], Harp cephesinden – Sabistepe siperlerinden:

İşte bugün Nisanın biri. İlkbahar aylarının en sevimli ve yumuşak bir ayı. Fakat burada ne günümüzü biliyorum ne de ayımızı. Askerler tahkimatla meşgul. Cephede bir sükûnet var. Ben de hayvanla ileri hattı dolaştım. Hava gayet rüzgârlı, serseri bir lodos çadırları parçalıyor. Başka kayda değer bir şey yok. Bağdad'a giden Mahmut Efendi bugün geldi.

3 Nisan 332, Pazar [16 Nisan 1916], Harp cephesinden – Sabistepe ordugâhından:

Tahkimatla uğraşıldı. Durumda bir olağan dışılık yok. Düşman bugün sabahtan akşama kadar tayyarelerle Kut'a erzak ve un taşıdı. Bir tayyare üç çuval getirebiliyor. Bu çuvallardan iki çuval un bizim siperlerimize düştü. Düşmanın fevkalade hazırlıkları var. Başka kayda değer bir şey yoktur.

Düşman karşısında yalnız biz kalmışız

4 Nisan 332, Pazartesi [17 Nisan 1916], Harp cephesinden – Sen ve Ebter tepesinden:

Taarruz günü...

Sabahleyin henüz ortalık aydınlanmaya başlamıştı ki Beyt-i İsa cephesinde ani ve pek dehşetli bir topçu muharebesi başlamıştı. Topçu muharebesi o kadar şiddetli ki yoğun bir dumandan ve korkutucu bir uğultudan başka hiçbir şey işitilmiyor. Bu sırada alaydan "silah başı" emri aldık ve Sabis'in gerisinde tabur toplandı. Ala-

yın diğer taburları da hep Sabis'in gerisinde toplandılar. Buradan çölü dürbünlerimizle bir saat kadar seyrettik.

Bu sırada ikinci bir emir aldık: "Alayın Ebter istikametinde hareketi ve Ebter gerisinde bulunması." Hemen Sabis'ten hareket edildi. Burada Kolordu Kumandanı Ali İhsan Bey de bulunuyordu. Buraya gelince üçüncü bir emir aldık: "6. Alay siperlerinin sağ cenahında hazırlık mevziinde bulunmak, emir verilince düşmana yandan taarruz etmek." Bu emri alınca Ebter'den alay hareket etti ve 6. Alay siperlerinin sağ kanadı gerisine gelerek burada açıkta emir beklemeye başladı. Bulunduğumuz yer şarapnel ve topçu ateşini tuttuğundan boş yere zayiata meydan vermemek için askerler olduğu yerde kendilerini korumak için siper kazdılar.

Bu sırada düşman Beyt-i İsa cephesinde 35. Fırka'ya taarruz ediyordu. Bu taarruzda düşman oldukça kırıldı. Artık akşam da olmaya başlamıştı. Saat akşamüzeri 5.30'da "taarruz" emrini aldık. Bütün fırkamız cepheden ve sağ cenahtan taarruza geçiyordu. Emirler etrafa tebliğ edildi. Bir saat sonunda uzun bir avcı hattımız pek heybetli bir surette taarruza kalkarak düşmana doğru ilerlemeye başladı. Düşman sürekli şarapnel ve top ateşiyle bizi dövüyordu. Akşam oldukça ve karanlık bastırdıkça taarruz şiddetleniyordu.

Mehtap var. Hava açık ve berrak. Avcı hattımızda sıkı bir irtibat var. Düşmana şiddetli bir topçu ve piyade ateşiyle ilerliyoruz. Düşman, bu inatçı taarruz karşısında dayanamayarak küme küme çekilmeye başladı. Düşman geri çekiliyor, biz takip ediyoruz ve şiddetli bir muharebe olanca dehşetiyle devam ediyor. Muharebe bütün gece devam etti. Düşmanın asıl siper hatlarına kadar ilerledik. Sağ tarafımızdaki Beyt-i İsa siperleri tarafımızdan zabtolundu ve düşmandan dokuz mitralyözle, birçok ganimet elde edildi. Bu taarruzdan maksat Beyt-i İsa siperlerini ele geçirmek olduğundan, bu da hâsıl ol-

duğundan, kolordudan alaya sabaha karşı "geri çekilmek" emri verilmiş. Fakat alay bize emri gönderirken getiren posta neferi vurulduğundan ve gece görülmediğinden emir bize gelmedi! Malumatımız olmaksızın sağ ve solumuzdaki taburlar tamamen çekilmiş, düşman karşısında yalnız biz kalmışız! Sabah oldu, güneş yükseldi. Düşmanın siperlerine gece 30 metreye kadar yaklaşmiş olduğumuzu gördük. Sağ ve soldaki birlikler çekilmiş olduğundan düşman her iki taraftan bizi sarmaya başladı. Tümüyle esir olmak ihtimali bizim için bir emrivaki halini alıyordu.

Bir tane cephanemiz kalmadı. Cephane isteriz, arkamızda kimse kalmamış, sağ ve solumuzun çekildiğinden hiç haberimiz yok! Düşman tarafından ise tamamen çevrildik. Ne yapacağımızı şaşırdık. Eğer cephanemiz olsaydı son dakikaya kadar müdafaa edip burada ölmekten başka çare yoktu. Fakat o da yok. Binbaşı bey, "Geri çekilme emrini vereceğim" dedi. Ben kendisini bir müddet daha karşı koymaya davet ettim ve herhalde geriden bize ihtiyat kuvvetlerini sevk edeceklerini söyledim. Fakat geriden bizi ne arayan vardı, ne soran. Artık binbaşı [bey] ricat [geri çekilme] emrini verdi. Askerler bir sıçrayışta gerideki siperlere kadar geri çekilecekti. Bizden hücum bekleyen düşman bizim böyle geri çekildiğimizi görünce şaşırdı ve şiddetli mitralyöz, piyade ve topçu ateşi ile bizi takip ateşine tutmaya başladı. Beş altı kilometrelik bir mahalli, marş marşla katettik ve epeyce zayiat verdik. Fakat düşmana akşamki taarruzla çok telefat verdirdik. Eğer vaktiyle ricat emrini alsaydık, sabahleyin de bu zayiata maruz kalmayacaktık. Ricat esnasında Binbaşı Ziya Bey ayağından vuruldu. Akşamki taarruzda da 7. Bölük Kumandanı Fuat Efendi ile 8. Bölük Kumandanı Hayri Efendi yaralı düştüler ve 7. Bölük takım zabiti ihtiyat mülazım-ı sanisi [teğmen], samimi arkadaşlarımdan Ziya Efendi de şehit düştü.

Pek kanlı olan bu taarruz harbi bu suretle neticelendi.

5 Nisan 332, Salı [18 Nisan 1916], Harp cephesinden – Sen tepesi siperlerinden:

Geri çekildikten sonra 6. Alay siperlerinin sol kanadında ihtiyat siperinde belirli bir cephe verdiler. Burada alay ihtiyatı olarak bulunacağız. Bugün de sabahtan akşama kadar topçu muharebesi devam etti. Akşam geç vakit İmam Mansur'daki ağırlığımıza giderek alaydan istenilen listeleri düzenledim. Üç yüz kadar şehit ve mecruhumuz var. Şimdi top ateşi altında siperler içerisinde oturuyoruz.

Bizi gören insan olduğumuza inanamaz

6 Nisan 332, Çarşamba [19 Nisan 1916], Harp cephesinden – Beyt-i İsa siperlerinden:

Gündüzü yine dünkü siperlerde geçirdik. Düşman sabahleyin saat 5'te başlayarak pek şiddetli bir topçu ateşiyle solumuzdaki Beyt-i İsa siperlerini bombardımana başladı. Bu korkunç bombardıman iki saat kadar devam ettikten sonra düşman taarruza kalktı. Fakat başarılı olamayarak pek çok zayiat verdikten sonra püskürtüldü. Akşamüzeri alaydan beni alay kumandanı bey çağırdı. Atıma binerek beraber fırkaya gideceğimizi söyledi. Hayvanları hazırlayıp bindik. Doğruca fırkaya gittik. Burada alay kumandanı toplandılar. Görüşmelerden sonra fırka kumandanı da beraber olduğu halde 35. Fırka karargâhına gittik. Kolordudan alınan emir üzerine bu akşam fırkamız Beyt-i İsa siperlerini 35. Fırka'dan teslim alacaktır. Fırka kurmayları ve sonradan eklenenler, alay kumandanı ve tabur yaverleri hep birlikte Beyt-i İsa siperlerine giderek gece siperlerin hepsini gezdik ve taburlara taksim ettik. Ondan sonra biz yaverler buradan gidip taburlarımızı bulundukları yerlerden alarak Beyt-i İsa'ya getirdik ve siperleri teslim aldık.

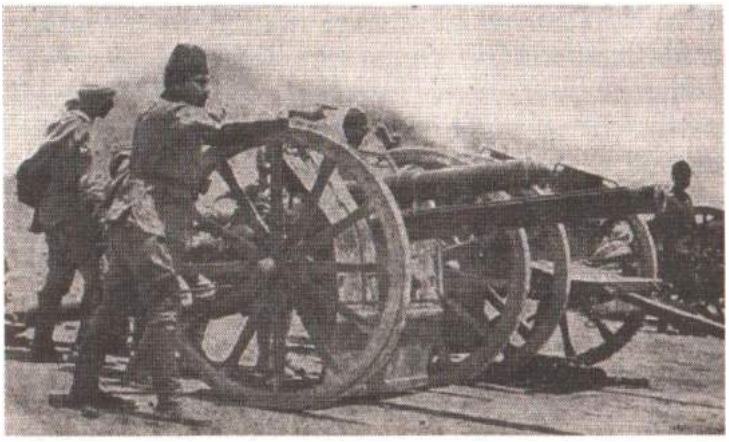
Beyt-i İsa siperleri: Bu siperler birtakım germelerden ibaret olup fevkalade karışık ve belirsiz bir yerdir. Siperlerin bir kısmını su kapladığı gibi öndeki ve gerideki arazinin bir kısmı da yine su altında. Evvelki günkü taarruzda düşman burasını zaptetmiş fakat dehşetli zayiat vermiş. Dünkü bizim karşı taarruzda tekrar bu siperler geri alınmıştır. Şimdi siperlerin içerisi ve dışarısı düşman leşleri ve şehit cesetleriyle dolu. Ağır bir koku var. Gece bütün siperleri dolaştıkça nereye baksam kol, bacak, vücut parçalarından başka bir şey görmüyorum. Bu kanlı ve korkunç manzaradan bugün çok etkilendim. Siperlerin ilerisi de düşman cesetleriyle dolu. Çünkü dünkü taarruzda da düşman burada pek çok telefat vermiştir. Her tarafım toz toprak içinde. Tam üç gecedir gözüme uyku girmedi. Başım sersem. Kendime malik değilim.

7 Nisan 332, Perşembe [20 Nisan 1916], Harp cephesinden – Beyt-i İsa siperlerinden:

Sabahleyin siperleri dolaştım. Pek bozuk. Birtakım düzensiz ve geniş germelerden ibaret. Düşman siperleri bize 200-500 metre kadar uzak. Düşman düzenli siper kazmış. Sabahleyin topçu düellosu başladı. Siperlerimizi düşman topçusu bir buçuk saat kadar bombardıman etti. Zayiatımız iki şehit ve üç yaralıdan ibaret. Bu gece sabaha kadar askerleri tahkimatla uğraştırdık. Siperleri biraz düzene koyabildik. Buna rağmen daha birçok noksanlar var. Gece etrafımızdaki düşman cesetlerini ve şehitleri de defnettirdik. O ağır ve fena koku biraz azaldı.

Bizi gören insan olduğumuza inanamaz. Yağmur gibi yağan toz ve topraktan yüzümüz, gözümüz bir hale girdi. Baştan aşağıya bir kömürcü hamalına benziyorum. Elim, yüzüm belli değil.

Geceleri faaliyetle çalışıyoruz. Gündüz piyade, mitralyöz ve topçu ateşinden başımızı siperden dışarıya çı-

Irak cephesinde İngilizlerden zapt edildiktan sonra kendilerine karşı kullanılan toplardan biri.

karmak mümkün değil. Düşman iyi nişancıları ile siperlerimizi gözetlettirerek gözüken bir başı hemen vurduruyor. Tabii biz de aynı suretle hareket ediyoruz.

Dünkü taarruzda fırkamızın 29 subay zayiatla, 1374 asker zayiatı var.

35. Fırka ise pek çok zayiat vermiş. Bütün fırkanın mevcudu 900 neferden ibaret kalmıştır. Dicle her gün biraz daha kabarıyor. Her tarafı su istila etmeye başlıyor. Eğer germelerin ağızlarını iyice kapamamış olsak su içinde boğulacağız. Topraklar, ateş ve ölüler içinde ne uyku var, ne bir şey. Öyle pek korkulu bir hayat geçiriyorum.

Başka kayda değer bir şey yoktur.

8 Nisan 332, Cuma [21 Nisan 1916], Harp cephesinden – Beyt-i İsa siperlerinden:

Bugün yine sabahleyin düşman iki saat kadar topçu ateşiyle siperlerimizi dövdü. Sonra akşama kadar ateş seyrek devam etti. Tek tük piyade ve mitralyöz ateşi de oluyor. Akşam siperlerde tahkimata başladık.

Fakat düşman seri bir ateş ve mitralyözle sağ tarafımızda siperlerimizi taramaya başladı ve bu ateşin ardından sık avcı halinde mehtaptan istifade ederek taarruza kalkıştı ise de başarılı olamayarak dehşetli surette kırıldı. Çünkü düşmanı şiddetli bir ateşle karşıladık. Düşman taarruza pek güçlükle kalkıyor. İngiliz zabitlerinin kırbaçları ve tehditleri altında taarruz ediyor. Ateşi görür görmez hemen geriye dönerek kaçmaya başlıyor. Eğer topçusu olmasa, İngiliz askerinin hiçbir askeri kıymeti yok. Zaten bunlar asker değil, öteden beriden Hindistan'dan ve Hindiçini'den, Siyam'dan ve saireden toplanmış birtakım haşarat sürülerinden ibarettir. Yalnız asıl İngiliz olan zabitleri biraz gayret ve cesaret gösterebiliyorlar. Başka kayda değer bir şey yoktur.

9 Nisan 332, Cumartesi [22 Nisan 1916], Beyt-i İsa siperlerinden:

Bugün akşama kadar siperlerde düşmanın hücumunu bekledik. Fakat cesaret edip de korkak düşman bugün hücumu tekrar etmedi. Akşam karanlıktan istifade ile bizim siperlerin önüne bir bomba mevzii yaparak siperlerimize düşman bomba atmaya ve bize zayiat verdirmeye başladı. Düşmanın bu tacizlerini yok etmek için askerimizden bir takım kuvvet süngü takarak Şevket Efendi'nin kumandasında düşmanın bomba mevziine hücum ettiler ve düşmanın hepsini süngülediler. Gece böyle bir muharebe oldu. Sabaha kadar yine top ve kurşun ateşi devam etti. Bugün 20 kadar şehit ve yaralımız var.

Başka kayda değer bir şey yoktur.

10 Nisan 332, Pazar [23 Nisan 1916], Harp cephesinden – Beyt-i İsa siperlerinden:

Bugün düşmanın Paskalya günü. Sabahleyin şafakla beraber şiddetli bir topçu ateşiyle bütün harp cephesini dövmeye başladı. Bu ateş bir buçuk saat kadar tüm cephede devam etti. Sonra bütün toplarını Felâhiye cephesine çevirdi. Dört saat kadar daha Felâhiye cephesini bombardıman ettikten sonra hücuma kalktı. Felâhiye'nin sol kanat siperlerine girmeye muvaffak oldu ise de arkadan üç taburumuz süngü takarak bu siperlere hücum etti. Düşmanı tamamen siperler içinde süngüledi. Bu muharebede düşmanın 3000 kadar zayiatı var. Bizim de zayiatımızın 1000'den fazla olduğunu kolordu emri yazıyor.

Geçen gün yaptığımız, 4–5–6 Nisan günleri devam eden pek kanlı muharebelerde kolordu günlük emrine göre; 27 subay şehit, 78 subay yaralımız olduğu gibi 3700 kadar da nefer zayiatımız vardır. Düşmanın zayiatının buna nazaran kat kat fazla olduğu ise açıktır. Kut artık son günlerini yaşıyor. Kut muhafızı, içeride bulunan 500–600 kişiden ibaret yerli halkın hepsini Kut'tan dışarıya atmıştır. Bunlar kolordu civarında bulunuyorlar.

– Bugün kolordudaki Suzi Efendi'ye bir mektup yazarak bizim ziraat işlerini sordum. Henüz bir haber olmadığını bildiriyordu. Başka kayda değer bir şey yoktur. Gece sabahlara kadar uyumayarak etrafı bizzat gezdim. Gizlice araştırma yapıyorum ve siperleri dolaşarak bozuk mahalleri tamir ve ıslah ettiriyorum. Tabur kumandanı vekâletinde bulunan Şevket Efendi de dün bomba hücumunda yaralanarak gitti. Tabur kumandanlığına bugün Yüzbaşı Şemsettin Bey tayin olundu. Havalar sıcak. Toz toprak bütün vücudumuzu kapladı. Bu sıcak ve toprak içinde yuvarlanıp gidiyoruz.

11 Nisan 332, Pazartesi [24 Nisan 1916], Harp cephesinden – Beyt-i İsa siperlerinden:

Düşman bugün taarruzu sağ kanattan yaptı. Sabahtan itibaren Ebter tepe ilerisindeki ileri karakol taburu mevziimizi dövmeye başladı. Şiddetli bir topçu bombardımanı üç saat kadar devam etti. O müfrezenin vazifesi düşmanı bir müddet durdurmak, sonra da geriye çekilmek olduğundan müfreze geriye çekildi. Düşman da o siperleri işgal etti. Bugün düşmanın buraya taarruzunu bekliyoruz. Her nereye vurduysa başını ezdiği düşmanın Kut'u kurtarmak için son bir hücum daha yapacağını zannediyoruz. Gayet uyanık, her şey hazır durumda düşmanın varmasını bekliyoruz.

Gündüz sabahtan akşama kadar aralıklı topçu ateşi oldu ve düşman obüsü siperlerimizi dövdü. Bugün pedere ve kardeşim Şahab'a ve Reşat'a birer mektup yazarak gönderdim. Akşam tüfekçi efendi buraya geldi. Bombaları yaptı ve fitillerini taktı. Gece tüfekleri sildirip temizlettim. Her şeyi hazırladım. Hücumu bekliyoruz. İnşallah Allah'ın yardımıyla düşmanı berbat ve perişan edeceğiz.

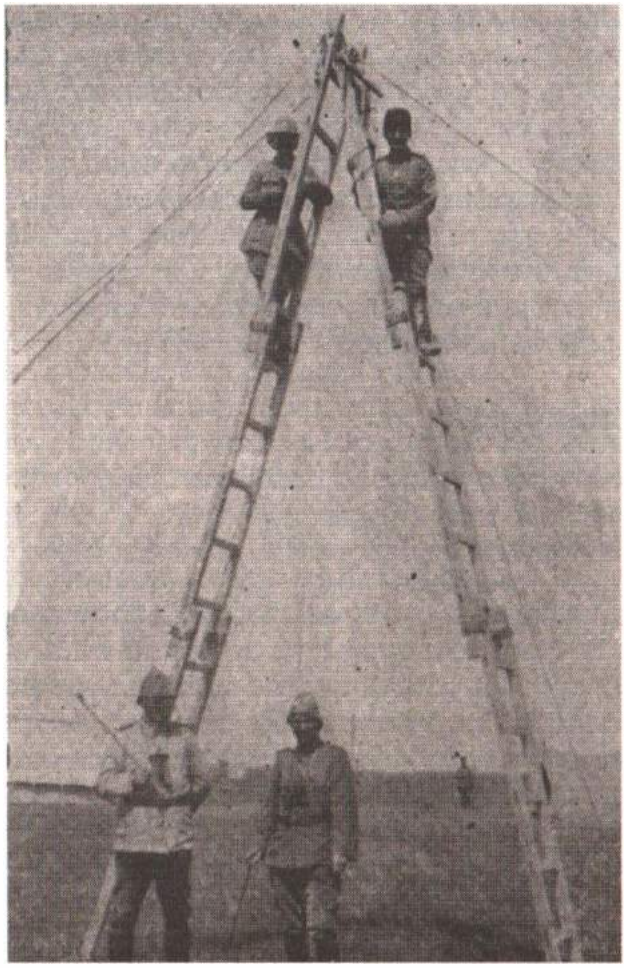
– Gece alaydan, düşmanın bir ganbotunun Dicle'den içeriye girdiği bildirildi. Bir saat sonra söz konusu ganbotun Makasçı önünde zaptedildiği ve kaptanının öldürüldüğü müjdelendi.

Ganbot her ne kadar ateşler içinde yanmakta ise de istifade olunabilecek bir haldedir.

Geceleri sabaha kadar hiç uyumuyorum. Devamlı surette siperleri dolaşarak askerleri cesaretlendirme ve incelemeler yapıyorum. Gündüzleri biraz uyuyorum.

Hayatım topraklar içinde yuvarlanmakla geçiyor.

12 Nisan 332, Salı [25 Nisan 1916], Harp cephesinden – Beyt-i İsa siperlerinden:

Kutülamare'nin düşmesinden önce 6. Ordu kumandanı Halil Paşa gözlem mevkiinde Kutülamare'nin bombardımını izliyor.

Bugün yine siperler içinde akşamı ettim. Sabahleyin oldukça şiddetli, gece keza şiddetlice bombardıman oldu. Ara sıra top ateşi devam ediyor. Gece de bomba muharebesi oldu. Her taraf toz içinde. Ben de siperde otururak yazılarla meşgul oldum.

– Dün tutulduğu müjdelenen düşman ganbotunda 6000 kişilik bir ordunun bir ay yiyeceği vardır. Bugün nakliye kollarımız bu erzakı boşalttı ama tamamlayamadı. Çünkü büyük bir vapur ağız ağıza erzakla dolu. Un, pirinç, peksimet, reçel, konserve ve saireler.

Bu başarı, Kut'un artık son günlerinin pek yaklaşmış olduğunu gösteriyor. Bugünlerde Cenab-ı Hak bütün lütuf ve yardımını bize sağlamaktadır. İnşallah yakın zamanlarda daha büyük başarılar görmekle mesut olacağız. Başka kayda değer bir şey yoktur.

Kutülamare düştü

13 Nisan 332, Çarşamba [26 Nisan 1916], Harp cephesinden – Beyt-i İsa siperlerinden:

Bugün siperler içinde otururken askerler bir tayyaremizin düşman siperlerine doğru uçtuğunu söyledi. Siperimden kalktım seyrediyorum. Bu sırada büyük bir düşman tayyaresi havalanarak bizim tayyareye doğru hücum etmeye başladı. Mitralyözle mücehhez olan tayyaremiz pek kurnaz bir planla düşman tayyaresini siperlerimiz üzerine kadar çekti ve hemen yükselerek düşman tayyaresinin üst tarafına çıktı. Ondan sonra mitralyözle düşman tayyaresini şiddetli bir ateş altına aldı. Heyecanla bu hava muharebesini seyrederken düşman tayyaresinin derece derece düşmeye başladığını gördük. Askerler hep bir ağızdan "Efendim. Düşmanın tayyaresi düşüyor!" diye bağrışmaya başladı. Hakikat düşüş arttı. Düşman tayyaresi siperlerimiz gerisine doğru inmeye, bizim tayyaremiz bunun arkasında bir şahin gibi onu takip etmeye başladı. Nihayet çifte kanatlı ve beyaz renkte olan düşmanın bu büyük ve vakur tayyaresi siperlerimiz gerisine düştü. Hemen süvariler koşarak sapasağlam olan bu tayyareyi tayyarecisiyle beraber zaptettiler.

Gözümüz önünde cereyan eden şu hava galibiyeti askerleri son derece sevindirdi. Bu kahraman Mehmetçikler, "Daha dün havada kol kola geziyorlardı!" cümlesiyle dün yan yana üzerimizden geçen iki düşman tayyaresinin kalplerinde ne derin bir üzüntü bırakmış olduğunu ve bugünkü başarının bu üzüntüyü tamamen yok ettiğini anlatıyordu.

Biz bu sevinçle siperlerimizde otururken "Müjde!" diye alaydan posta geldi. Bir kâğıt getirdi. Evet, fırkadan alaya, alaydan da bize müjdeleniyordu: "Kutülamare 13.000 kişiyle şimdi teslim olmuştu."

Bu galibiyet haberi ağızdan ağıza bütün siperi dolaştı. Şimdi herkes şen ve sevinçli konuşuyor. Ben de şu hatıratımı yazıyorum. Düşman da kudurmasından öteye, beriye serserice top atıp duruyor. Artık Allah'ın yardımıyla düşman buralarda barınamaz. Onun için inşallah pek aşağılar [güney illeri] da kurtulacaktır.

Bugün Yaşar Efendi'ye bir mektup yazmaya başladım.

Hayatım, siper hayatı.

14 Nisan 332, Perşembe [27 Nisan 1916], Harp cephesinden – Sen tepesi siperlerinden:

Bu gece 5. Tabur tarafından yerimiz değiştirildi. Bu gece, gece yarısından sonra Beyt-i İsa'daki mevzilerimizi söz konusu tabura devir ve teslim ederek taburumuz 6. Alay'ın sağ tarafındaki siperleri teslim aldı. Sabaha kadar bu yer değiştirme işleriyle uğraştım ve çok yoruldum. Gece siperlerden taburu çıkarırken düşman bizi şiddetli bir mitralyöz ateşiyle tarıyordu. Bu gece hiç uyumadığımdan gündüz siperin bir köşesinde baygın bir halde dört saat kadar uyumuşum. Uyandığım vakit her tarafımı kum içinde kalmış gördüm.

Topçu sabahleyin biraz siperleri bombardıman etti. Burada düşmana mesafemiz iki kilometre kadardır. Pi-

yade ateşi siperlerimizi o kadar etkilemiyor. Yalnız düşman topçusundan şehit ve yaralılar veriyoruz.

– *Bir kaza:*

Akşamüzeri siperlerde yapılacak tahkimatı gezmek ve görmek üzere Tabur Kumandanı Şemsettin Bey, doktor, ben ve Abdurrahman Efendi hep birlikte dolaşıyorduk. Bizi gören ve zabit olduğumuzu fark eden düşman gayet güzel nişan alarak ansızın bir tahrip danesi ve hemen arkasından bir şarapnel attı. Tahrip danesi o kadar iyi nişan atmış ki benim ile doktorun arasından geçerek üç adım gerimize düştü. Eğer üç adım daha kısa düşseydi her ikimizi de alıp götürecekti.

Bu akşam Kut hakkında şu resmi emir geldi: Kut'ta teslim görüşmeleri devam ediyor. General Townshend bir milyon lira ile 13.000 silah ve 43 topu bize teslim ettikten sonra kendi askeriyle Amare'ye girmesine müsaade edersek, teslim olacak imiş. Tabii bizimkiler tarafından bu teklif kabul olunmadı. Silah bırakma anlaşması imzalandı. Tamamen teslim olacağına artık şüphe yok.

Akşam düşman tarafından şiddetli bir ateş oldu. Toplar ateşe iştirak etti. Bir vaveyladır koptu ve bir saat kadar bu hal devam etti. Sonra sebebini anladık: Meğer bizim bombacılar düşman siperlerine bomba atmışlar. Düşman tarafımızdan bir taarruz olduğunu zannederek basmış ateşi!

15 Nisan 332, Cuma [28 Nisan 1916], Harp cephesinden – Sen tepesi siperlerinden:

Bu gece yine gece yarısından sonra yattım. Adeta 4 Nisan 332 gecesinden beri hiçbir gece üç saatten fazla uyuduğumu bilmiyorum. Gece yarısından sonra birkaç saat yatar, sabahleyin ortalık ağarmadan kalkarım. Bu gece yine öyle oldu. Gündüz kısmen sakin geçti. Düşman topçusu biraz siperlerimizi bombardıman etti. Dört yaralımız var. Başka kayda değer bir şey yoktur.

Kut'un tamamen teslimi

16 Nisan 332, Cumartesi [29 Nisan 1916], Harp cephesinden – Sen tepesi siperlerinden:

Bugün Kut bütün ganimet ve esirleriyle teslim oldu. Her taraf sevinç ve neşe içinde gülüyor. Bugüne "Kut Bayramı" adı verildi ve resmi günlerden biri olarak tanındı. Hakikaten Kut'un düşmesi, içinde tutulan esirlere bakıldığında hayret uyandırıcıdır. Biz Kut'u 5000 kişi ile kuşatmıştık, içerisinden 13.000 nefer esir aldık, 403 zabitle, 5 general de caba! İngilizler hiçbir yerde böyle bir bozguna uğramamıştır.

17 Nisan 332, Pazar [30 Nisan 1916], Harp cephesinden – Sen tepesi siperlerinden:

Düşmanda derin bir sükûnet ve üzüntü hüküm sürüyor. Düşmanın bu gece cephemizden kaçmasını bekliyorduk. Henüz kaçmadı fakat ne top, ne de tüfek atıyor. Bugün düşman Kut esirlerine hediye olarak iki va-

Kut'ta esir alınan İngiliz komutan General Townshend, İstanbul'a gönderilirken.

pur erzak göndermesine müsaade etmemizi rica etti. Müsaade edildi. İki vapur erzak Dicle'den içeriye girerek Kut'a geldi.

Başka kayda değer bir şey yoktur. Siperler içinde toz toprak arasında ve kavurucu bir sıcak altında oturuyoruz.

18 Nisan 332, Pazartesi [1 Mayıs 1916], Harp cephesinden – Sen tepesi siperlerinden:

Bugün Yaşar Efendi'ye, Beyt-i İsa muharebesini anlatan bir mektup gönderdim. Bugün öyle bir toz var ki, her taraf toz ve dumana gark olmuş durumda. Dehşetli ve ateş gibi bir rüzgâr esiyor, her tarafımızı kum dolduruyordu. Akşama kadar bu rüzgâr devam etti. Biz de baştan aşağıya kum içine batıp çıktık. O eritici sıcak caba. Terle toz öyle oluyor ki derilerimiz üzerinde birer parmak altında bir kabuk meydana getirdi.

19 Nisan 332, Salı [2 Mayıs 1916], Harp cephesinden – Sen tepesi siperlerinden:

Bugün Binbaşımız Ziya Bey'e, Fuat ve Hayri Beylere, Reşat'a birer mektup yazıp gönderdim. Tabur kumandanı izinli olarak bugün ağırlığa gittiğinden siperlerde yalnız bulunuyorum. Düşmanın harekâtında nisbî bir sessizlik var. Hava bütün manasıyla "sıcak"! Siperler alev içinde yanıyor. Biz de bu ateş içinde kavruluyoruz.

20 Nisan 332, Çarşamba [3 Mayıs 1916], Harp cephesinden – Sen tepesi siperlerinden:

Bugün yıkanmak için izinli olarak ağırlığa gittim. Güzel bir hamam yaptım. Yirmi günlük toz toprağı biraz temizledim. Bir de tıraş olarak saçımı, sakalımı kestirdim. Şimdi biraz kıyafet bakımından insana benzedim. Fakat ne kadar zayıflamışım! Halime bakıyorum da bu hayatın bir gün beni büsbütün eriteceğinden korkuyorum. Akşamüzeri hayvanıma binerek kolorduya

gittim. Bizim meslektaşlardan Ahmet Can Bey ile ve orada bulunan diğer nazik bir efendi ile görüştüm.

Geç vakit ağırlığa döndüm ve gece güzel bir uyku uyudum.

Bizim ziraat mezunları hakkında kolorduda henüz bir havadis yok. Ordu karargâhı, Makasçı yanına geldi. Grup da Ebter tepesi gerisine geldi. Yani bütün 6. Ordu bu civarda toplandı. Düşmanda bir sükûnet var.

Kut'tan aldığımız esirler içinde hasta ve yaralı bulunanları düşmana vererek bunun yerine düşmandan sağlam Türk esiri alıyoruz. Bugün bizim sıhhiye heyeti siperler ilerisine çıkarak şehitlerimizi defnettiler.

21 Nisan 332, Perşembe [4 Mayıs 1916], Harp cephesinden – Sen tepesi siperlerinden:

Sabahleyin geç vakit ağırlıkta uyandım. Hayvanıma binerek küçük ağırlığa, oradan siperlere geldim. Tabur kumandanım bir kâğıt gösterdi. Hemen beni alay karargâhına çağırıyorlardı. Bir saatlik bir yolu topçu ateşi altında ve kızgın güneşin yakıcı ışıkları içinde yürüyerek gelmiştim. Son derece kızdım. Fakat gitmek zaruri idi. Tekrar terleye terleye gittim. Ne imiş, 6. Alay tahkimat hattı getirilecekmiş ve birkaç güne kadar bu hat tarafımızdan teslim alınacakmış. Onu görmek için bizi getirmişler. Hattı gezdik, ta Dicle kenarına kadar gittik, gördük. Dört saatlik güneş altında bir yürüyüşten sonra siperlere döndüm. Fevkalade yorulmuş ve kan ter içinde kalmıştım.

Bugün fırka yanındaki topçu bataryası yaverinden 4-5/2/332'de iki yerinden ağır yaralı düşen meslektaşlarımızdan Burhanettin Efendi'nin şehit olduğunu işiterek üzüldüm. Burada bu günlerde nisbî bir sükûnet var. Gerek düşman ve gerek bizimkiler pek az top atıyorlar. Her iki taraf da ikinci hatlarını tahkim etmekle meşgul. Başka kayda değer bir şey yoktur.

22 Nisan 332, Cuma [5 Mayıs 1916], Harp cephesinden – Sen tepesi siperlerinden:

Bugün de sakin geçti. Havalar her gün biraz daha sıcaklaşıyor. Bilmem bu sıcaklara nasıl alışacağız. Akşama kadar siperde oturarak mendil sallamak ve sinek kovalamakla vakit geçirdim. Bizim için hiçbir şey yoktur. Böyle ne olacağını bilmiyorum. Gündüz sıcak ve sinekten, gece sivrisinekten bıktım usandım.

Başka kayda değer bir şey yoktur.

23 Nisan 332, Cumartesi [6 Mayıs 1916], Harp cephesinden – Sen tepesi siperlerinden:

Bugün Hıdrellez. Herkes kışın soğuklarından kurtulmuş ve ilkbaharın zümrüt rengi yeşilliklerine kavuşmuş olmaktan dolayı derin bir zevk ve sevinç içinde. Şimdi eğlence merkezi olan İstanbul, Haleb, İzmir ve saire gibi büyük şehirler bir şenlik şamatası ve saadet içinde koşuyor. Şu dakikada şemsiyeler bastonlara, yeldirmeler pardösülere, maşlahlar feslere karışıyor. Biz de burada siperler içinde Hıdrellez yapıyoruz. Burada da toplar mitralyözlere, mitralyözler obüslere, obüsler kurşunlara, insanlar kumlara karışıyor.

Biraz da Ruslarla uğraş!

24 Nisan 332, Pazar [7 Mayıs 1916], Harp cephesinden – Sen tepesi siperlerinden:

Siperlerde bir top ateşi altında gözlerimizi açarak uyandık. Yine düşman sabahleyin siperleri bombardıman ediyor. Bu sırada bir emir geldi. Bu akşam fırkamız 45. Fırka tarafından tebdil olunarak [yerine geçilerek] Makasçı civarına geriye çekilecektir. Çok geçmedi bunu ikinci bir emir takip etti: Ruslar Kirmanşah'tan ilerleyerek Bağdad'ı tehdit etmeye başladıklarından 6. Fırka ile beraber bizim fırkanın bu akışı durdurmakla

görevlendirilmiş olduğu ve Bağdad'a doğru hareket edileceği bildiriliyordu.

Demek daha başka bir harp cephesi göründü, değil mi? Üç aydır Irak'ın ateş gibi çöllerinde çarpıştıktan ve birçok aziz arkadaşlarımızı bu yakıcı kumlara gömdükten sonra Acem [İran] hududuna gitmek ve Ruslarla muharebe etmek de nasip imiş!

Haydi bakalım, çilesi çok Abidin. Bu harp cephesini de gör, biraz da Ruslarla uğraş!

Gece 45. Fırka'dan bir tabur geldi. Siperlerimizi bu tabura teslim ettik. Devir ve teslim muamelesi sabaha kadar devam etti. Sabahleyin pek kanlı muharebeler verdiğimiz bu siperlere veda edip geriye çekilerek Makasçı civarında ordugâha girdik.

25 Nisan 332, Pazartesi [8 Mayıs 1916], Harp cephesi – Makasçı ordugâhından:

Sabahleyin biraz yatmak istedim, fakat mümkün mü? Yetmiş tane genel kuvvetler cetveli birbirini müteakiben alaydan isteniyor. Öğleye yakın yıkandım ve öğleden sonra üç dört saat uyuyabildim.

Bugün şunu işittik: Ruslar Bağdad'ı tehdit ettiklerinden 6. Fırka ile fırkamız buna haddini bildirmek ve durdurmakla görevlendirilmiş, hemen Bağdad'a doğru hareket edeceğiz. Fakat Bağdad'a uğramayarak veya Dicle kenarından Hanekin'e gideceğiz. Demek artık Irak'tan ayrılmak zamanı geldi. Bu iklime de veda ediyoruz.

26 Nisan 332, Salı [9 Mayıs 1916], Harp cephesi – Makasçı ordugâhından:

Irak'a veda

Bu gece mehtaba karşı oturarak biraz dinlenmiştim. Sonra yazılarımla uğraşarak onları tamamladım ve geç vakit uyudum. Sabahleyin erkence uyandık. İki bölüğümüzü çamaşır yıkamak üzere Dicle sahiline göndermiştik.

Öğleden sonra saat 4'te şöyle bir emir aldık: "Şimdi bir saat zarfında silah başı yapılacak ve fırka hareket emri aldığından hemen hareket edilecektir." Demek artık bu topraklara veda ediyoruz. Bakalım talih bize daha neler gösterecek?

Silah başı olduk ve saat akşamüstü 6'da Makasçı ordugâhından hareketle Kutülamare istikametinde gece yürüyüşüne başladık. Gece karanlığında Kut civarlarında dolaşa dolaşa ve yolu kaybettiğimizden dolayı çamurlar içine bata çıka nihayet sabahleyin Kut iskelesi civarına, Dicle kenarına varabildik. Burada çadır kurarak ordugâh oluşturduk. Bu gece hiç uyumadım. Sabaha kadar adeta zorla bir yürüyüş yaptık.

27 Nisan 332, Çarşamba [10 Mayıs 1916], Yolculuk hayatı – Kut iskelesinden:

Sabahtan akşama kadar Kut iskelesi civarındaki ordugâhta istirahat ettik. Akşamüzeri buradan hareketle yine birçok ekili tarlalardan ve germelerden geçerek ve atlayarak Dicle sahilini takip ederek gece yarısı nahiye merkezi olan ve sahilde bulunan Bagiliye'ye geldik. Burada gece üç saat kalacağız ve sabaha karşı saat 3.30'da hareket ederek yolumuza devam edeceğiz.

28 Nisan 332, Perşembe [11 Mayıs 1916], Yolculuktan – Bagiliye'den:

Sabaha karşı saat 3'te Bagiliye'den hareketle derin germelerden ve diz boyu ekin tarlalarından atlaya atlaya on saatlik daimi ve molasız bir yürüyüşten sonra saat öğleden sonra bir buçukta Şerşi denilen yere vardık. Burada bu gece kalacağız. Şehir kenarına çadırları kurdurduk ve gece sabaha kadar yine işlerle uğraştık. Yarın erken yine hareket edeceğiz.

29 Nisan 332, Cuma [12 Mayıs 1916], Yolculuk hayatı – Şerşi'den:

Sabahleyin yine her zamanki gibi gece yarısından sonra saat üçte Şerşi ordugâhından hareketle düz bir çöle girdik. Ne su var, ne de yaprak. Tam on saat kumlar üzerinde, yakıcı güneş altında molasız yürüdükten sonra, öğleden sonra saat ikide Aziziye denilen Dicle sahilindeki yere vardık. Bugün hararet o kadar fazla ki susuzluktan halsiz düşen birçok asker Kerbelâ çölünde şehit düşen Hazret-i Hüseyin gibi, bu Kerbelâ çölünde şehit oldular. Bu zavallılara son derece acıdım. Burada yine Dicle kenarında ordugâh kurduk. Yarın burada istirahat edeceğiz.

Buradaki gözlemlerim:

Geçtiğimiz yollarda bilhassa Dicle'ye yakın mahallerde tarlalar hep suya batmış idi. Tarlalardan geçmek mümkün değildi. Ekinler umumiyetle bu su içinde, adeta pirinç gibi büyüyor. Bir kısmı olgunlaşmış, artık sararmaya başlamıştı. Demek ki Nisan nihayeti ve Mayıs bu iklim için hasat vaktidir. Sular germelerden tam bir beceriyle akıyor.

Aziziye'ye gelirken düz bir ovada birçok insan ve hayvan iskeletleri, kafatasları ve cephane sandıklarıyla şarapnel kovanları gördüm. Selman-i Pak galibiyetinde burada kırılan düşman cesetleri imiş.

1 Mayıs 332, Cumartesi[40] [14 Mayıs 1916], Yolculuk hayatı – Aziziye'den:

Bugün burada mola verdik. Askerler akşama kadar temizlik işleriyle ilgilendiler. Ben de Dicle kenarına ku-

---

[40] 1 Mayıs 332, aslında Pazar gününe denk düşer. Ancak Abidin Bey yolculuk sırasında 30 Nisan gününü atlamış ancak gün sırasını bu atlamayı dikkate almadan devam ettirmiştir. Gün sırası günlüğe uygun biçimde düzeltilmeden aktarılmıştır.

rulan çadırıma oturarak kâğıtlarımın düzenlenmesi ve sair işlerle uğraştım.

– Pedere bir mektup yazarak gönderdim. Aziziye bir kaza merkezi olup yalnız iskelesinden başka bir şeyi yoktur. Beş on toprak evden ibarettir.

Mesut çavuşu Bağdad'a göndererek fazla eşyayı ve yaralı subay efendilerin eşyalarını gönderdik.

2 Mayıs 332, Pazar [15 Mayıs 1916], Yolculuk hayatı – Zor'dan:

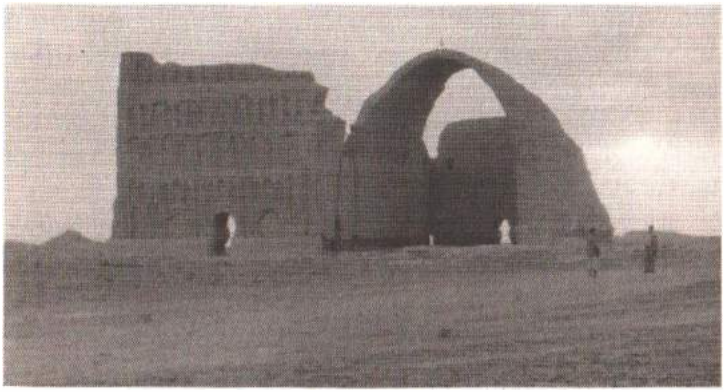
Kızgın çölün, kavurucu toprakları üzerinde yolculuğumuz devam ediyor. Bütün gece ve öğleye kadar gündüz yürüyerek adeta cebri bir yürüyüşle hedefimize doğru ilerliyoruz. Bu gece tam gece yarısı Aziziye'den hareket ederek mehtabın ışığı altında ve ılık bir hava içinde yolumuza devama başladık. Sabaha kadar yürüdük. Gündüz de öğleye kadar yürüdük. Tam on saatlik bir yürüyüşten sonra Zor denilen Dicle kenarındaki yere vardık ve buraya ordugâh kurduk.

Şimdi Dicle kenarında güneşin batışını ve suyun şeffaf sathını seyrederek şu hatıralarımı yazıyorum. Uykusuzluktan pek bitkinim. Bütün gece uykusuz, gündüz de sıcaktan uyumak imkânı yok. Öyle uyuklayıcı bir halde uykuda seyreder gibi geziyor, dolaşıyorum. Şu Irak'ın sıcak ikliminden kurtulacağımdan dolayı kendimi pek bahtiyar addediyorum.

Şimdi akşamüzeri Selman-i Pak'a doğru yürüyüşe başlayacağız.

3 Mayıs 332 [16 Mayıs 1916], Yolculuk hayatı – Tak-ı Kisra'dan:

Bu gece akşamdan sonra saat 9'da yürüyüşe başlayarak Zor–Selman-i Pak yolunu takibe başladık. Bütün gece düz bir çölün otlu sinesinden geçen yolumuza devam ettik. Buraları tamamen çayır. Ot da diz boyudur.

20. yüzyıl başlarında Tak-ı Kisra.

Şimdi bu zamanda bu iklim baştan başa bir yeşillik iklimi halini alıyor. Sabahın saat sekizine kadar devam eden bu yürüyüş bizde hal bırakmadı. Üç gecedir gece uykusu uyumadım. Hayvan üzerinde gayrı ihtiyari uyuklayaraktan gidiyorum.

Sabahleyin Tak-ı Kisra bölgesinin bulunduğu civara vardık. Ordugâh kurduk. Akşama kadar burada bulunacağız ve akşamüzeri Diyala'ya doğru hareket edeceğiz.

Tak-ı Kisra, eşit paralel yükseklikte bir kubbe ve bir de binadan ibarettir. Hava sıcak ve bunaltıcı. Bugünkü yol da 30 kilometreden aşağı değildi.

Başka kayda değer bir şey yoktur.

Tak-ı Kisra'nın önünde

4 Mayıs 332 [17 Mayıs 1916], Yolculuk hayatı – Diyala'dan:

Akşamüzeri saat 9.30'da mehtabın tozlu ışığı altında Selman-i Pak bölgesinden hareketle Diyala'ya doğru ilerlemeye başladık. Tak-ı Kisra önünden geçiyorduk. Hayvanımı sürerek Tak-ı Kisra'nın büyük ve hayret ve-

ren kubbesi altına girdim. Aman Yarabbi, ne müthiş kubbe! Acaib-i Seb'a-i Âlem'den [dünyanın yedi harikasından] olan bu istisnai kubbeyi her tarafından seyrettim; 80-90 metre yüksekliğinde ve 50 metre kadar genişliğinde ve 20 metre uzunluğunda olan bu kemer eşit katlar şeklinde yapılmış bir sanat harikasıdır.[41]

Alt duvarları dört metre genişliğinden başlayarak gittikçe daralıyor. Bu kemerin yanında muhteşem bir bina mevcut imiş ki bugün kısmen harap olmuştur. Fakat kemer olanca heybetiyle duruyor. Yalnız Peygamberimiz zamanında peygamberlik mucizesi olarak Tak baştan başa çatlamıştır ki bugün de o çatlak öyle durmaktadır. Geçmişin medeniyet tarihini bana hatırlatan bu kemerden düşünceli bir zihinle ayrıldım. Bunun karşısında Selman-i Pak Hazretleri'nin türbesi bulunuyordu. Bunu da karşıdan ziyaret ettim. Bu da etrafı hurma ağaçlarıyla süslenmiş bir türbedir. Buradan ayrılıp yoluma devam ettim. Sabaha karşı Diyala'ya vardık. Güneş doğarken burada Dicle kenarında güzel bir yere çadır kurarak yerleştik.

Gündüz askerler temizlik işleriyle uğraştı.

5 Mayıs 332 [18 Mayıs 1916], Yolculuk hayatı – Diyala'dan:

Bugün Diyala ordugâhında taburun örgütlenmesi ve temizliğiyle uğraştık. Hava sıcak. Nehrin serin ve rutubetli rüzgârı olmasa buralarda hiç durulmayacak. Kolordu günlük emrinde, muhterem Harbiye Nazırı Enver Paşa'nın yarın akşam Bağdad'a varacağı bildiriliyor. Ağızlarda havadisler dolaşıyor; Rusya ile bire bir barış

[41] Sasani hükümdarı I. Hüsrev'in (Kisra) 540 yılında inşa ettirdiği sarayından arta kalan 37 metre yüksekliğinde ve 26 metre açıklığa sahip bir tonoz ile bitişiğindeki bir mekânın kalıntısıdır. Taht salonuna girişi sağlayan Tak-ı Kisra, zamanının en büyük tonozlarından biriydi.

Abidin Ege, Irak cephesinde teğmen üniformasıyla...

olduğu veyahut hemen bugün yarın anlaşmanın imzalanacağı söyleniyor.

7 Mayıs 332 [20 Mayıs 1916], Yolculuk hayatı – Diyala'dan:

Bugün hazırlıkla uğraşıyoruz. Çünkü akşamüzeri Yakubiye'ye doğru hareket edeceğiz. Bugün Bağdad'dan Gözcü Ahmet geldi. Binbaşı beyin iyileştiği ve Fuat Bey'in taburcu olduğu haberini getirdi. Bağdad'da başka havadis yok. Akşamüzeri saat yedide Diyala'dan hareket ettik. Gecenin mehtabı arasında artık Bağdad'dan uzaklaştık. İran'a doğru kuzeye çıkıyoruz. Bakalım bu hayat safhası bana neler gösterecek? Diyala suyu Dicle'nin ayaklarından biri olup İran içerlerinden gelen oldukça büyük ve geniş bir nehirdir.

Bugün gece yürüyüşümüze devam ettikten sonra sabaha karşı saat üçte Hafaci denilen harabenin yanında

ve Diyala nehrinin kenarında ordugâh kurduk. Buralarda bu mevsimin en bol sebzesi hıyar ve taze soğandır. Hıyar bahçeleri buralarda gayet boldur. Fakat hıyarlar kısa, ufak, ekseriyetle beyazdır. Bugün burada istirahat ettik. Akşamüzeri Van şehri istikametinde yürüyüşümüze devam edeceğiz. Bugün sıcaktan biraz hastalandım ve hiçbir şey yemedim. Hayatımı kendi doğal akışına terk ediyorum.

8 Mayıs 332 [21 Mayıs 1916], Yolculuk hayatından – Diyala kenarından:

Sabaha karşı Binti Hasan denilen yerin iki kilometre kadar güneyinde, Diyala sahiline ordugâh kurduk. Bugünü burada geçireceğiz. Yarın akşamüzeri Yakubiye'ye doğru hareket edeceğiz. Diyala nehri oldukça geniş ve akıntısı seri bir su olup bugün akşama kadar dört neferimizle bir hayvan kazaen bu suda boğuldu. Akşamüzeri sahile oturarak güzel bir hayat yaşadık. Hoca efendinin yakıcı sedası bu neşveyi iki kat artırıyordu.

9 Mayıs 332 [22 Mayıs 1916], Yolculuk hayatı – Diyala kenarından:

Bu gece iyi bir uyku uyuduk. Fakat gece yarısı ansızın çıkan şiddetli bir bora rüzgârı az daha hepimizi denize itiyordu. Çadırlar tamamen yıkıldı, kâğıtlar altüst oldu, toz toprak içinde kaldık. İşte bunlar askerlik hayatının unutulmaz hatıralarıdır. Bugün akşama kadar ordugâhta vakit geçirdik. Sıcak fevkalade fazla. Gündüzleri sıcaktan ne yapacağımızı bilemiyoruz. Çadırların üzerine durmadan su döktürmekle ancak içeride oturabiliyoruz.

10 Mayıs 332 [23 Mayıs 1916], Yolculuk hayatı – Yakubiye'den:

Akşam saat sekizde ordugâhtan hareketle on saatlik seri bir gece yürüyüşünden sonra sabahleyin saat beşte Yakubiye'ye vardık ve kasabanın civarında ordugâh kurduk.

Yakubiye bir kaza merkezidir. Akşamüzeri kasabaya kadar giderek dolaştım fakat iyi göremedim. İnşallah müsait bir zamanda iyice gezeceğim. Hissiyatımı o vakit kaydederim.

Bugün Yaşar Efendi'ye bir mektup yazdım.

11 Mayıs 332 [24 Mayıs 1916], Yolculuk hayatı – Yakubiye'den:

Pek yorgun olduğumuzdan akşama kadar uyku uyumakla vakit geçirdik. Akşamüzeri biraz kendi işlerimle uğraştım.

Akşamüzeri, yarın Enver Paşa hazretlerinin buraya teşrif buyurarak kolordumuzu teftiş edecekleri bildirildi. Hazırlık ve temizlik ile meşgulüz.

12 Mayıs 332 [25 Mayıs 1916], Yolculuk hayatı – Yakubiye'den:

Bugün sabahleyin fırka alayı yaverleriyle birlikte Yakubiye civarını dolaşarak bir toplanma yeri bulduk. Öğleden sonra saat üçte Enver Paşa hazretlerinin yolda gelmekte oldukları bildirildi. Hemen alaylar silah başı ederek fırkamız Hanekin–Yakubiye yolu üzerinde toplandı. Enver Paşa hazretleri otomobille teşrif buyurdular ve otomobilden inerek bir hayvana binerek fırkamızı teftiş ettiler. Yanlarında İran yöneticilerinden bazı kişiler de mevcut idi.

Sabistepe muharebesindeki başarılarımıza mükâfat olarak alayımızın sancağına eklenen bir harp kurdelesiyle gümüş ve altın imtiyaz madalyalarını bizzat Enver Paşa hazretleri birlikte getirmişlerdi. Kolordu Kumandanımız Ali İhsan [Sabis Paşa] Beyefendi'ye teslim etti-

ler. Bu muhterem kumandan da kendi eliyle bütün askerler ve fırka subayları karşısında parlak bir konuşmanın ardından nişanları sancağımıza taktılar.

Ondan sonra dönüp ordugâhımıza geldik. İşte bugün böyle istisnai bir askeri hayat yaşadık.

Enver Paşa hazretleri Hanekin'den dönüyorlardı.

13 Mayıs 332 [26 Mayıs 1916], Yolculuk hayatı – Yakubiye'den:

Bugünümü Yakubiye'yi gezmeye tahsis ediyorum. Tabur Kumandanı Şemsettin Bey'le beraber hayvanlarımıza binerek kasabaya gittik. Kasabayı bir defa dolaştıktan sonra meyve bahçeleriyle şöhretli olan bu kasabanın güzel bahçelerini görmek üzere Huveyde Köyü'ne gittik. Kasabadan bir çeyrek saat kadar uzakta bulunan bu köye gidinceye kadar hep limon ve portakal, elma, zerdali bahçelerinden geçtik. Huveyde Köyü Diyala suyu kenarında gayet güzel bir manzaraya sahip hurma, portakal, erik, zerdali, elma bahçeleri arasına kurulmuş pek şirin bir köydür. Burası Bağdad'ın umumi gezinti yeri olarak tanınıyor ve Bağdad zenginlerinin çoğu buradaki muhteşem sayfiyelerde hayat sürüyorlar. Bu bahçelerden birkaçını görmek istedim. Yanımızda oturan beyaz entarili, abalı sarıklı, üstü başı temiz bir ihtiyar bu arzumuzu hissederek bizi kendi bahçesine götürmek istedi. Hep birlikte bu kişinin bahçesine gittik. Kapıdan girince etrafı yüksek duvarla çevrili büyük bir portakal bahçesi gözümün önünde belirdi.

Bahçeyi gezdim. Bahçede sırf portakal, limon, hurma ağaçları bulunuyordu. Bu ağaçlar o kadar büyük ve yüksek ki olanca kuvvetiyle büyüyüp yayılmış. Fakat ağaçları pek sık gördüm. Sebebini sordum, "Sıcaktan muhafaza için" dediler. Portakal bahçeleriyle elma, erik bahçelerinin ayrı ayrı oldukları dikkatimi çekti. Bunu da sordum, "Portakal fazla kökleri yayıldığından arala-

Enver Paşa Irak cephesinde

rında erik ve elma ağacı meyve tutmaz" cevabını verdiler. Bunu da makul buldum.

Bu ev sahibi bizi portakallar içerisine gark etti. Bol bol yedik. Sonra bize kendi özgeçmişini anlattı. Türkçe bilmediği için bir Acem [İranlı] tercümanlık vazifesini görüyordu. Güler yüzlü bir çehre ile, "Ben Arap değilim, Türk'üm" dedi. "Ecdadım Bağdad Fatihi IV. Murad zamanında Dobruca'dan IV. Murad'ın ordusuyla beraber buraya gelmiş, yine o büyük padişah tarafından burada yerleştirilmiştir. Ecdadım Dobrucalı'dır" dedi. Bu sözleri büyük bir hayretle dinledim. Demek karşımda gördüğüm şu nezih Arap bir Türk'müş! Buralarda kalarak anadilini unutup Araplaşmış, fakat ecdadının ırkını unutmamış. Ey büyük Padişah [IV. Murat], senin yüksek dehanı senden sonra gelenler takip etseydi, bu Türk milleti cihana çoktan hâkim olurdu. Bu büyük Türk'ün hanesinden pek derin bir düşünce ile ayrıldım.

Yakubiye hakkındaki duygularım:

Yakubiye'yi genel olarak iyi buldum. Pek faal Trabzonlu bir kaymakamı var. Şehrin bu ilerlemesini hep bu faal uzva yüklüyorlar ve tüm halkın bunu sevdiğini söylüyorlar. Kasaba etrafında ve bütün Diyala nehri sahilinde gayet güzel hurma, portakal bahçeleri var. Germelerle su alınarak bu bahçeler sulanıyor. Bu bahçeleri pek muntazam buldum. Hatta diyebilirim ki Bağdad'ın bahçelerinden de güzel. Su ve hava bakımından da buranın Bağdad'a üstünlüğü var.

13 Mayıs 332[42] [26 Mayıs 1916], Yolculuk hayatı – Yakubiye'den:

Sabahleyin geç vakit uyandım. Öğleye kadar kendi işlerimle uğraştım. Öğleden sonra tenezzüh bahçelerini gezmek üzere Yakubiye'ye gittim. Bağdadlı Hüseyin Efendi bize refakât ve rehberlik ediyordu. Birkaç bahçe gezdim. Etrafı duvarla çevrili olan bu bahçeleri pek fevkalade buldum. Bu bahçede güzel bir bağ gördüm. Bağ orta şekillerden ve kısa budak idi. Asmalara sırık dikilmemişti. Burada çoğaltma usulü genelde "daldırma" usulüyledir. Asmaların bir kısmı da çardak halinde ve duvarlar üzerinde idi. Buralarda "filoksera" yoktur. Amerika usulü bilmiyorlar. Elma, zerdali, erik, ayva, şeftali ağaçları gayet güzeldi. Bu ağaçlar arasında yükselen hurma ağaçları bahçeye pek güzel bir manzara veriyordu. Yüksek bir hurma ağacına bir Arap çıkardık. Kendine mahsus kuşağıyla öyle maharet ve süratle çıkıyor ki.

Bahçenin her tarafından su geçiyor. Zaten buradaki keramet bu çamurlu suda. Köylere de veriyorlar. Ağaç-

---

[42] 13 Mayıs 332 tarihi, ardarda iki ayrı güne verilmiş. Abidin Ege, s. 313'te belirtilen 30 Nisan tarihindeki gün atlama hatasını fark edip burada düzeltmeye çalışmış olmalı.

ları burada da pek sık gördüm. Buranın toprağı nehrin getirdiği milden ibarettir. Her tarafta bir, bir buçuk metre derinlikte milden oluşmuş killi kumlu bir toprak tabakası var. Alt tarafı kumdur. Bu Irak havalisinde, ekili yerlerde umumiyetle böyle topraklara rastladım. Bu bahçeden iyi bir hisle ayrıldım.

14 Mayıs 332 [27 Mayıs 1916], Yakubiye'den:

Bugün ordugâhtan ayrılmadım. Öğleden sonra ordugâhı değiştirdik. Kayda değer bir şey yok.

Havalar sıcak olmakla beraber Kut gibi dayanılmaz değil. Şimdilik buradayız. Fakat yakında hareket edeceğiz.

15 Mayıs 332 [28 Mayıs 1916], Yolculuk hayatı – Yakubiye'den:

Bugün de ordugâhtan bir yere ayrılmadım. Yazılarımla meşgulüm. Güzel bir hayat geçiriyorum. Nefis yemekler yiyorum. Bol bol sebze ve yemiş buluyoruz. Her şey ucuz.

16 Mayıs 332 [29 Mayıs 1916], Yolculuk hayatı – Yakubiye'den:

Bugün Reşat Efendi'ye ve kardeşim Şahab'a birer mektup yazıp gönderdim. Akşamüzeri Yakubiye bahçeleri arasında hayvanla bir de seyahat yaptım. Kâtip efendi bugün vazifeli olarak Bağdad'a gitti. Pederden ve Şahab'dan birer mektup aldım. Yakubiye'nin bahçeleri çok hoşuma gidiyor. Hayatım pek yeknesak ve sade geçiyor. Başka kayda değer bir şey yoktur.

İran'a doğru kuzeye gidiyoruz

17 Mayıs 332 [30 Mayıs 1916], Yolculuk hayatı – Yakubiye'den:

Sabahleyin geç uyandım. Bugün Hanekin'e doğru Yakubiye'den hareket ediyoruz. Pedere ve Reşat'a birer mektup yazıp gönderdim.

Bugün noksan haberler geliyor. Kimisi Süleymaniye'ye gideceğimizi, kimisi geriye döneceğimizi, kimisi eski yolumuza devam edeceğimizi söylüyor. Fakat Hanekin'e hareket edeceğimiz akşamüzeri kesinleşti.

Şimdi saat akşamüzeri yedide Yakubiye'den hareket ediyoruz.

18 Mayıs 332 [31 Mayıs 1916], Yolculuk hayatı – Ebucizre'den:

Bütün gece uzun ve tozlu bir yürüyüşten sonra bugün sabaha karşı Ebucizre denilen ve bir köy olan menzilimize vardık. Burada ordugâh kurduk. Akşama kadar burada istirahat edeceğiz. Akşamüzeri hareket edeceğiz.

Ebucizre: Etrafı portakal, nar, şeftali, elma, erik bahçeleri olan bir köydür. Yol üzerinde bulunduğundan oldukça ilerlemiştir. Sıcak gayet dehşetli. Başıma akşama kadar ıslak mendil koydum.

19 Mayıs 332 [1 Haziran 1916], Yolculuk hayatı – Şehriban'dan:

Akşam gün batımı ile beraber Ebucizre'den hareket ederek sekiz saatlik bir gece yürüyüşünden sonra sabaha karşı Şehriban'a vardık. Oldukça düzenli ve geniş sokakları olan bu kasabanın içinden ve bahçe aralarından geçerek kasabanın kuzeyine ordugâh kurduk ve yattım.

Sabaha karşı, Acem [İran] hududundan gelen yaralı kafileleri geçti. Akşamüzeri meslektaşlarımdan Topçu Enver Efendi geldi. Onunla beraber Şehriban bahçelerini gidip dolaştım.

Şehriban şehri: Burası bir nahiye merkezi olup yol üzeri olduğundan ve İran–Bağdad şosesi üzerinde bu-

İran cephesinde Rus mevzilerini kuşatmak üzere hareket eden birlikler.

lunduğundan hanlarıyla dikkat çeken bir kasabadır. Kasaba içinde çok sayıda, gayet büyük hanlar gördüm. Sebebini sordum; "Efendi, buradan her sene İran'dan gelen en az 70, 80 bin kişi yolcu geçer. Bunlar Meşhed-i Hüseyin [Hz. Hüseyin'in Kerbela'da şehit düştüğü yer] ve İmam Kâzım'ı ziyarete gelirler. Kervanlar bu hanlarda durur. Ziyaretçi kafileleri beraberlerinde Acem şalları, kumaşları vesaire getirirler" dediler. Düşündüm, hakikat İran için Avrupa kapılarından birisi de bu yol idi. İran'ın yegâne ticaretgâh yolu bu idi. Şehriban'ın bahçeleri de oldukça güzeldir. Bilhassa nar bahçeleri gayet bol. Portakal, limon, hurma, elma, erik, ayva, kayısı, şeftali bahçeleri de güzeldir. Yalnız bunlar karmakarışık bir surette dikilmiş, katiyen bahçelere bakılmamış, ot içinde bulunuyordu. Yalnız bahçelerin etrafı çamurdan yapılmış yollarla ve üzerleri de çalılarla çevrili idi.

20 Mayıs 332 [2 Haziran 1916], Yolculuk hayatı – Şehriban'dan:

Bugün Şehriban'da istirahat ettik. Akşam grupla beraber buradan hareket ederek Kızılribat denilen yere gideceğiz. Gündüz bir yere gitmedim. Öğleyin biraz uyudum.

İran cephesine durmadan cephane ve mühimmat sevk olunuyor. Bundan, oradaki cephenin bu günlerde faal devirler geçirdiğini anlıyorum. Tarafımızdan ellerine verilen silahları satan İran serserilerinden bugün de birçok kafileler geçti.

21 Mayıs 332 [3 Haziran 1916], Yolculuk hayatı – Kızılribat'tan:

Akşam yedide Şehriban'dan hareket olunarak uzun bir gece yürüyüşünden sonra sabahleyin güneş doğarken Kızılribat denilen nahiye merkezine vardık ve kasaba içinden geçerek kasabanın doğusunda ordugâh kurduk. Henüz istirahat etmek üzere idik ki bir emir geldi: Düşman Hanekin'in güneybatısından Hanekin–Kızılribat yolunu kesmiş, telefon hattını koparmış, bir erzak kolcusunu alıp götürmüş. Hemen hazır bulunmamız emri verildi ve süvari livamız dakika geçirmeksizin ileriye hareket etti. Düşman aynı zamanda cepheden Hanekin'e de taarruz ediyormuş. Saat öğleden sonra dörtte hareket emri verildi. Hemen hazırlandık ve Hanekin'e doğru hareket ettik. Engebeli ve birçok birbirini takip eden tepelerden geçerek sabahleyin Hanekin'e vardık.

Kızılribat: Bir nahiye merkezi olup bahçelerle çevrili, alelade bir kasabadır.

22 Mayıs 332 [4 Haziran 1916], Sabaha karşı Hanekin'e geldik. Bahçeler içerisine ordugâh kurduk. Öğleden sonra kasabayı ve şehrin etrafını dolaştım. Kayda değer bir şey yoktur.

23 Mayıs 332 [5 Haziran 1916], Hanekin'den:

Bugün Tabur Kumandanı Ziya Bey teşrif buyurdular. Şemsettin, Alay 6 Tabur 4 Kumandanlığı'na tayin olunarak gitti. Akşamüzeri fırka kumandanı ve bütün fırka subayları ile beraber ileri mevzileri gezdik.

Bu gece hiç uyumadım. Geç vakte kadar yazılar ve emirlerle uğraştım. Her tarafta derin bir faaliyet var.

24 Mayıs 332, Salı [6 Haziran 1916], Hanekin'den:

Bugün kolordu kumandanı beyin idaresi altındaki bütün kolordu subayları atlarla Kasr-ı Şerif'in sol taraflarındaki sırtlara giderek araziyi tetkik ettik.

Büyük bir taarruza hazırlanıyoruz ve bunu nereden yapacağımızı tetkik ediyoruz.

Kolordu kumandanı bey taarruz edeceğimizi resmen söyledi. İnşallah Ruslara iyi bir darbe indireceğiz. Öğleyin ordugâha döndük. Oturuyordum, bir telgraf getirdiler. Baktım Ziraat Nazırı Ahmet Nesimi Bey'den geliyor. Avrupa'ya tahsile gitmek için talep olup olmadığını soruyordu.

Hemen kolorduya gittim. Telgraf yazıp cevabını verdim.

25 Mayıs 332, Çarşamba [7 Haziran 1916], Hanekin'den:

Bugün Hanekin'de bulunduğumuzun son günü. Akşamüzeri hazırlık için emir aldık. Hazırlandık. Ağırlığımızı Hanekin'de bırakarak saat akşamüstü yedide Hanekin'den hareketle Halife Murad Köyü istikametinde yürümeye başladık. Hanekin'den geçtik ve on saatlik bir gece yürüyüşünden sonra sabaha karşı Halife Murad'a vardık. Düşmana katiyen kendimizi göstermemek şartıyla toplanma hatları içerisinde gizli olarak ordugâh kurduk.

Hanekin kasabası: Bir kaza merkezi olan bu kasaba bir vadi içerisinde olup ortasından Elvan nehri geçmektedir. Bunların üzerinde bina edilen kâgir ve hakikat sanatkârane yapılmış 100 metre uzunluğunda bir köprü şehrin yegâne seçkin eseridir. Kimbilir hangi gayretli eller bu güzel köprüyü vücuda getirdi.

– Kasaba bu harpte birkaç defa yanmaya maruz kaldığı için dükkânlar yıkılmış ve harap olmuş, çarşıları boş bir halde idi. Bedesten denilen kâgir bir çarşısı vardır ve çarşılarında hiçbir şey yoktur. Etrafında oldukça güzel, limon, portakal vesaire meyve ağaçlarından oluşan bahçeleri vardır. Hatta ordugâh kurduğumuz mahalde bir bahçe içerisinde gayet iyi nar bahçeleri gördüm. Bu bahçeler umumiyetle Elvan nehri ile sulanmaktadır. Kasabanın halkı kısmen Acem, kısmen Kürt'tür.

Civarında birçok köyler mevcuttur. Fakat mevcut durumda bu köylerin çoğunun halkı göç etmiş ve köyler Rus Kazakları tarafından yakılmıştır. Tarlalar hububatla dolu. Ekili tarlalar biçilmeden terk edilmiş, Ruslar bunların bir kısmını yakmışlar, bir kısmı da öyle duruyordu. Çimen pek çoktu. Bu köylerin samanlık ve ambarları topraktan yapılmış binalardır. Bu binalar umumiyetle saman dolu duruyordu.

Bugün Yaşar Efendi'ye bir telgraf çektim. Bir de mektup yazıp postaya verdim.

Bu Avrupa'ya tahsile gitmek meselesinin neticesini bekliyorum. İnşallah Cenab-ı Hak bu lütfu bana ihsan edecektir.

İşte bu hatıra defterimi de burada tamamlıyorum. Bu defterimin içeriği pek kanlı muharebelerle doludur. "Irak" denilen harp cephesinin en kanlı muharebeleri hep bu defterin sahifelerinde saklanmış, pek feci hatıralar bütün yürek acılarıyla satırları içerisinde gizlenmiştir.

Bakalım talih bize daha ne çeşit ve hayret uyandı-

ran şiirler okuyacak, bu gözler kimbilir daha ne sahalar görecek, bu dimağ ne hatıra gelmez fenalığa şahit olacaktır.

Bu son Rus taarruzuna giderken bu defteri de ikmal ederek sandığıma koyuyorum.

Şehit olursam benimle beraber sönüp gitmesin diye eşyalarım içinde bırakıyorum.

Ey benim sevgili kardeşlerim! Bu hatıratım hep sizin için yazılmış ibret verici derlemeler, sırf size hazırlanmış hediyelerdir.

Acem Diyarından, Kasr-ı Şirin sırtlarından [Sekizinci defter]

26 Mayıs 332 [8 Haziran 1916], Bugün askerleri istirahat ettirdik. Yarın sabahleyin şafakla beraber inşallah taarruzumuza başlayacağız. Gündüz iki saat kadar uyuyabildim. Çünkü gece hiç uyumamıştım. Sıcak dehşetli. Bütün bu sırtlar yanıyor.

Rus süvarilerini gözetliyoruz. Avı üzerine hücuma hazırlanmış bir atmaca gibi sabahı bekliyoruz. Askerler uyudu, biraz dinlendi, tüfekler silinip yağlandı, fişekler tekrar muayene olundu, süngüler parlatıldı. Şimdi artık her şey hazır. Gece gizli emirler geldi. Vazifeler belirlendi ve taksim edildi.

27 Mayıs 332 [9 Haziran 1916], Acem Diyarı – Kasr-ı Şirin'den:

Büyük Taarruz

Gece tam gece yarısında bulunduğumuz sırtlardan hareket ettik ve iki saat sonra Acem toprağına girerek düşman arazisinde ilerlemeye başladık.

Vazifemiz: 6. Fırka cepheden taarruz edecek, biz yandan düşmanı kuşatarak çevireceğiz. Düşmanı ya tamamen esir yahut büsbütün perişan edeceğiz. Önümüzde bir alayımızı öncü olarak sevk ediyoruz. Biz de emniyet tertibatı alarak geriden ilerliyoruz. Sabah oldu, ortalık aydınlandı. Hâlâ düşmandan eser yok.

Akdağ üzerinden Şirin'e doğru ilerlemeye başladık ve tam öğleyin başarılı olarak Kasr-ı Şirin'e girdik. En evvel kasabaya su almak dolayısıyla ben girdim. Evler üzerine toplanan Acem kadın ve erkekleri "lü lü" sedalarıyla bizi karşılıyorlardı. Acem Hanı'nın oturduğu konağa girdik. Efradı bu binanın münasip yerlerine yerleştirdik. Biz de bir yere oturup dinlenmeye başladık. Çünkü 12 saattir aralıksız bir yürüyüşle taarruzumuz devam ediyordu.

Düşmanla hemen Kasr-ı Şirin'in kuzey sırtlarında biraz top düellosu suretiyle çarpışabildik. Korkak düşman bizim taarruzumuzu haber alır almaz hemen buradan içerilere doğru kaçıp gitmiş, tamamen bu yerleri yakıp yıkarak boşaltmıştır. Akşamüzeri Kasr-ı Şirin'in 5 kilometre güneyinde Elvan nehri kenarına giderek bir yere ordugâh kurduk. Artık buralarda yüksek dağlar, memba suları bol, nehirler çoğalmaya ve ağaç görmeye başladık. Kasr-ı Şirin oldukça güzel bir yerdir. Arabistan kasabalarına benzemiyor. Ahalisinin bir kısmı göç etmiş, bir kısmı kasabadadır. Etraf arazi dağlık ve eğimli olduğundan Elvan nehri kenarında birkaç bahçeden başka hiçbir şey yoktur.

Meşhur Şirin'in kasrı buradadır. Belki Ferhat şu Elvan nehri önündeki dağı delerek bu güzel suyu bu kasabaya getirmiştir. Ne tarihi hurafeler!

Ordugâhımız güzel bir yerde. Subaşında oturarak karşımdaki çıplak dağları seyrede ede şu hatıratımı yazıyorum.

28 Mayıs 332 [10 Haziran 1916], Acem Diyarı – Kasr-ı Şirin'den:

Bugün de istirahatla vakit geçiriyoruz. Fırkamız kolordu ihtiyatı olarak burada kalmıştır. 6. Fırka 30 kilometre kadar daha ileriye gitmiştir.

Gece büyük ağırlıklarımız buraya geldi. Çadır kurduk. Askerler istirahat halinde bulunuyor. Elvan nehri de çağlayanlar yaparak seri bir akıntı ile önümüzden akıp gidiyor. Hayatım mutlu geçiyor. Bir şiddetli bekleyiş altında nezaretten gelecek telgrafın cevabını bekliyorum. İnşallah bu telgraf ümit ettiğim süratle gelir de ben de hayal ettiğim gayeye kavuşmuş olurum. Başka kayda değer bir şey yoktur.

29 Mayıs 332 [11 Haziran 1916], Acem Diyarı – Kasr-ı Şirin'den:

Bugün yine istirahat halindeyiz. Askerler genel temizlik ile meşgul. Düşman Paytak boğazına kadar çekilmiş. Bizim 6. Fırkamız pek ileride bulunuyor. Süvari livamız da Mandali'ye gitmek üzere emir almıştır. Biz genel ihtiyat birliği olarak burada bulunuyoruz.

Aldığımız haberlerde Avusturyalılar Ruslara karşı Besarabya [Moldova] bölgesinde sevinçle taarruza geçmişlerdir. İtalya hududunda da Avusturya taarruzu devam ediyor. Avusturya askeri İtalya arazisinde pek ziyade ilerlemiştir.

Hayatım rahat ve bekleyiş içinde geçiyor. Gündüzleri biraz sıcak oluyor. Fakat Bağdad ve Irak'taki gibi değil. Geceler pek güzeldir. Bilhassa mehtap her tarafı nurlandırıyor. Elvan nehri kenarına mehtaba karşı oturarak vakit geçiriyoruz. Başka kayda değer bir şey yoktur.

30 Mayıs 332 [12 Haziran 1916], Acem Diyarı – Kasr-ı Şirin'den:

Sabahleyin erken uyandım. Hava güzel ve ılık. Gündüzleri harp defterlerini yazmakla meşgul oluyorum. Düşmanın Paytak boğazına çekildiği haber veriliyor. 6. Fırka bu boğaz karşısında mevzii almıştır. Süvari livamız Mandali'ye gitmiştir. Vaziyette başka bir değişiklik yoktur.

Kirmanşah kapısında Türk askerlerinin İran mücahidleriyle birlikte duası...

31 Mayıs 332 [13 Haziran 1916], Acem Diyarı – Kasr-ı Şirin'den:

Bugün yine sabahtan akşama kadar harp defterlerini yazmakla vakit geçirdim. Düşmanda hiçbir hareket görülmüyor. Hayatımız burada Elvan suyu kenarında pek mutlu ve rahat geçiyor. Başka kayda değer bir şey yoktur. Yalnız ben nezaretten gelecek cevabı beklemekteyim.

1 Haziran 332 [14 Haziran 1916], Acem Diyarı – Kasr-ı Şirin'den:

Sabaha karşı bir emir geldi: "Saat sabaha karşı dörtte bütün fırka subayları fırkada toplanarak bütün ileri mevzileri gezeceklerdir." Hemen kalkıp hazırlandık. Tabur kumandanıyla beraber alaya gittik. Oradan hep birlikte fırkaya gittik. Fırkada sonradan katılan Ziya Bey'in yanında bir çay içtim. Oradan bütün subaylar fırka kumandanı beyin kumandasında ileri mevzileri gezmeye başladık.

Evvela en soldan "Tevzard" havalisinden başlayarak 6. Alay, 6. Fırka, bizim 3. Tabur cephelerini ancak akşama kadar dolaştık. Cephe gayet büyük, arazi son derece engebeli, her taraf yalçın ve sarp dağlardan ibaret. Sünbülâ Kuh denilen dağ, mika madeninden vücuda gelmiş keskin ve dik bir dağdır. Akşam geç vakit ordugâha döndük. Son derece yorulmuşum. Başka kayda değer bir şey yoktur. Hâlâ cevap bekliyorum. Fakat hiçbir şey yok. Çok merak ediyorum.

Serpol, Zahab ve Geylan

2 Haziran 332 [15 Haziran 1916], Acem Diyarı – Kasr-ı Şirin'den:

Bugün Berat Kandili. Ulvi ve ruhani bir gün. Akşama kadar kendi yazılarımla uğraştım. Akşamüzeri gelen

kolordu emri: "Serpol, Zahab [İran'da], Geylan kasabaları ileri mevzide bulunan askerlerimiz tarafından zapt ve işgal edilmiştir."

Bu akşam Berat gecesi olmak dolayısıyla ordugâhta mevlit okundu. Mehtap gayet güzel. Havada derin sükûnet, her tarafta ruhani bir hava mevcut idi. Mevlitten sonra yattım.

Başka kayda değer bir şey yoktur. Bizim meseleden de hâlâ bir haber çıkmadığı için çok merak ediyorum.

3 Haziran 332 [16 Haziran 1916], Acem Diyarı – Kasr-ı Şirin'den:

Bugün ordugâhta kendi yazılarımla meşgul olarak akşamı yaptım. Vücudum biraz kırık. Kendimde hafif bir rahatsızlık hissediyorum. İhsan Efendi kardeşimiz tekrar hastalanarak, biçare genç bugün yine hastaneye gitti.

Öğleyin önümüzden akan Elvan nehrine bir bomba atarak gayet büyük yayın ve sazan balıkları tuttuk. Öğlenleri havalar biraz sıcak oluyorsa da umumiyetle güzel. Akşam ziyafetimiz var. Alay ve tabur kumandanları beylerin hepsi bizde davetli. Bunlara tuttuğumuz balıklarla güzel bir ziyafet verdik.

İstisnai bir akşam yaşadık. Başka kayda değer bir şey yoktur. Hayâtım pek müsterih ve sade geçiyor. Öğlenleri ekseriyetle banyo yapıyorum [yüzüyorum].

4 Haziran 332 [17 Haziran 1916], Acem Diyarı – Kasr-ı Şirin'den:

Bugün hava yine güzel. Fakat ben biraz keyifsizim. Bugünlerde bu civarda salgın bir hastalık var. Kolordu ve fırka subaylarının çoğu hasta yatıyor.

Nezaretten hâlâ bir cevap yok. Bunun için ben de bugün ikinci bir telgraf yazarak yine kolordudan Can Bey vasıtasıyla Ziraat Nezareti'ne çektirdim ve hâlâ

beklediğimi bildirdim. Bilmem ki bu kadar bu iş neden gecikti.

Başka kayda değer bir şey yoktur.

Birkaç güne kadar ileriye hareket etmemiz kararlaştırılmıştır.

Yakubiye'ye 80 otomobil geldiği söyleniyor. Hasta olmasaydım bugünüm de pek güzel geçecekti. Başka kayda değer bir şey yoktur.

Bu gece rüyamda kardeşim Arif'i gördüm. Arzulanan yere gidecek olan tren hareket etmiş, biz onunla kalmıştık. Ey muhterem kardeş, acaba seni yakında bulacak mıyım?

5 Haziran 332 [18 Haziran 1916], Acem Diyarından – Kasr-ı Şirin'den:

Askerler istirahat halinde. Ben de kendi işlerimle meşgulüm. Hava gayet sıcak. Her taraf hararetten yanıyor.

Öğleyin alay kumandanı bey çağırdı. Kendisiyle ziraat hakkında biraz sohbet ettik. Öğleden sonra alaya firar eden jandarmalardan sekiz Acem getirdiler. Bunlar fırka askerleri karşısında kurşuna dizilecekler. Alay kumandanı bey beni çağırdı. Bu Acemleri kurşuna dizmek için müsait bir yerin hazırlanmasını ve bir mezar kazılmasını söyledi. Hemen hazırlattım. Ondan sonra taburlar bu yerde toplandı. Kurşuna dizilecek olan bu Acem serserileri de getirildi. Ellerini bağladık. Keza gözlerini de bağladık. Bunlar ağlıyorlardı. Mezarlarının yanına diz üstüne oturttuk. Bir takım asker 30 metre mesafeden bunlara yaylım ateş etti. Hepsi arka üzeri devrildiler. Yalnız bir kısmı ölmemişti. Bunların da beynine bir kurşun sıkılarak öldürüldü. Parçalanmış olan bu cesetler toplanarak mezara gömüldü.

Şahab'dan bir mektup aldım.

6 Haziran 332, Salı [19 Haziran 1916], Acem Diyarı – Kasr- Şirin'den:

Dünden beri biraz keyifsizim. Bugün hastalığım daha fazla. Üç gündür hiçbir şey yemiyorum. Pek ziyade zayıfladım. Bugün taburlardan 45'er kişilik birer müfreze birer subay kumandasında keşif taarruzu yapmaya gittiler. Başka kayda değer bir şey yoktur.

Hâlâ benim işimden bir netice çıkmadı. Bekliyorum. Sıcak pek dehşetli. Şu zamanda Kut'ta bulunanları düşünüyorum da buralarının yine cennet olduğunu hatırlayarak teselli oluyorum.

7 Haziran 332, Çarşamba [20 Haziran 1916], Acem Diyarı – Kasr-ı Şirin'den:

Bugün sakin geçti. Hastayım. Daima yatmakla vakit geçirdim. Kayda değer bir şey yoktur. Kardeşim Şahab'dan bir mektup aldım. İki aydır benden mektup almadığını bildiriyordu.

8 Haziran 332, Perşembe [21 Haziran 1916], Acem Diyarı – Kasr-ı Şirin'den:

Bugün öğleyin binbaşı bey ile durum sicili kâğıtlarını yazıyorduk. Alaydan bir emir geldi; fırka karargâhının önündeki tepede fırka ve alay kumandanlarının bizi beklediklerini bildiriyordu. Hemen tabur kumandanı beyle hayvanlara binerek gittik. Buradan bize Geylan yoluna hâkim olan karşıki dağların üzerinde bir ileri karakol tertibatı almamızı ve taburumuzun bu vazifeye tayin edildiğini bildirdiler. Hemen oradan ordugâha döndük. Ben bir bölükle giderek söz konusu yolu tuttum. Bir saat sonra tabur da gelerek gösterilen tepelerde ileri karakol tertibatını aldık. Elvan suyu kenarına da tabur karargâhını kurduk.

Bu gece fazlaca keyifsiz olduğumdan ben uyudum. Tabur kumandanı bey sabaha kadar uyumayıp düşmanı bekledi. Fakat ne gelen var, ne giden.

Başka kayda değer bir şey yoktur.

Nehre bomba atarak balık çıkardık

9 Haziran 332, Cuma [22 Haziran 1916], Acem Diyarı – Sünbülâ Dağı'ndan:

Bugün tabur kumandanı bey ile ileri karakolları tekrar gezerek biraz değişiklik yaptık. Öğleden sonra alay kumandanı bey ile 3. Tabur kumandanı beyler buraya teşrif buyurdular. Nehre bomba atarak büyük balıklar çıkardık.

Bu akşam nöbet benim idi. Ben bekleyeceğim, binbaşı bey uyuyacaktı. Fakat geceyi sabaha kadar beklemek nasip olmadı. Tam saat gece 10:30'da alaydan şu emri aldık: "Hemen taburu toplayıp ordugâha geliniz."

Kasr-ı Şirin'in kuzeyine doğru saat sabaha karşı 2.30'da yola çıkarak bir saat sonra ordugâha katıldık. Alay da henüz hareket etmiş olduğundan yürüyüş kolundaki yerimize geçerek Kasr-ı Şirin'den ileriye doğru ilerlemeye başladık. Sabahleyin saat yedide Elvan suyu kenarında ordugâh kurduk.

10 Haziran 332, Cumartesi [23 Haziran 1916], Acem Diyarı – Elvan kenarından:

Artık her gün Acemistan'ın [İran] biraz daha ilerisine, içerisine giriyoruz. İşte bugün Acemistan hududundan bir gün kadar içeride Elvan suyu kenarında ordugâh kurduk. Birkaç güne kadar taarruza geçerek daha ilerilere gireceğiz. Burası biraz daha serin. Bununla birlikte henüz sıcaklardan kurtulmadık.

Bugün gündüz biraz uyudum. Çünkü iki gecedir uykusuz idim. Rahatsızlığım da buna bağlıydı. Başka kayda değer bir şey yoktur.

11 Haziran 332, Pazar [24 Haziran 1916], Acem Diyarından – Elvan kenarından:

Bugün burada istirahat halindeyiz. Elhamdülillah sıhhat olarak biraz iyiyim. Elvan suyu kenarında olan bu ordugâhımız oldukça güzel. Bu akşam aldığımız emirde, "15 Haziran 332'de düşmana taarruz edeceğimizden yarın buradan hareketimiz" kararlaştırılmıştır.

Başka kayda değer bir şey yoktur.

12 Haziran 332 [25 Haziran 1916], Acem Diyarından – Elvan kenarından:

Bugün de burada istirahat ediyoruz. Fakat aldığımız emirde akşamüzeri saat 5.30'da buradan hareket olunarak Çulfa'ya gidilecektir. Askerler hazırlıkta. Ben de peder ve Şahab'a birer mektup yazdım ise de posta olmadığından gönderemedim.

Akşamüzeri taburumuz hazırlandı ve tam saat 5.45'te hareket olunarak Serpol'a doğru ilerlenmeye başlandı.

Bugün gece engebeli bir yoldan devam eden yürüyüşten sonra gece yarısı Serpol'dan geçerek ve sabaha karşı Çulfa'ya gelerek su kenarına ordugâh kurduk. Uykusuzluk beni fena halde sarstı. Gündüz biraz uyuduk.

Serpol bir nahiye merkezi imiş. Fakat bu köy tamamen yakılmış. Birçok köyler geçiyoruz, bunlar hep yakılıp yıkılarak bırakılmıştır.

13 Haziran 332 [26 Haziran 1916], Acem Diyarı – Çulfa'dan:

Sabahleyin biraz uyudum. Öğleyin uyandık ve akşama kadar ordugâhta istirahat ettik. Bu gece buradan hareket ederek daha ileriye doğru gideceğiz.

Çulfa: Diğerleri gibi bu da tahrip edilmiş ve yakılmış bir köydür. Yollarda erzak kollarında ücretle ve mer-

kepleriyle beraber istihdam olunan birçok Acemlere tesadüf ediyoruz. Bunlar yarı vahşi bir haldedirler. Göğsü bağrı açık, saç sakal karmakarışık bir halde yaşıyorlar. Birçok merkeplerinden başka bir şeyleri yok. Geçtiğimiz arazi tamamen dağlık ve yalçın kayalardan ibaret olduğundan ziraat yapılması mümkün değildir. Toprak yapısı da kısmen dağlık, kısmen kumsal ve çakıllıdır.

14 Haziran 332 [27 Haziran 1916], Acem Diyarı – Sûr-ı Hadis'den:

Sabahleyin 4.30'da Çulfa'dan hareket olundu. Çulfa–Paytak–Sûr-ı Hadis yolu takip edilmeye başlandı. İki saat sonra Paytak boğazına girmeye ve yalçın, sarp bir dağa tırmanmaya başladık. Aman Yarabbi, tam iki saat devam eden bu boğaz o kadar eğimli ve tehlikelidir ki düşmanın böyle mühim bir geçidi kolaylıkla nasıl terk ettiğine hayret ediyorum. Bu boğazı geçerken Adana vilayetindeki Toros dağları arasından geçtiğimiz Gülek boğazını hatırladım. İki taraftaki yalçın dağlar 2400 metreye kadar yükseliyordu. İşte bu yüksek dağların arasından geçip gidiyoruz. Bu dağlarda ormanlar görünmeye başladı. Ağaçlar çitlembik ile mantar meşesidir. Kuh-i Zengûla denilen bu yüksek silsilenin tepelerine kadar bu ağaçlar mevcut. Bugünkü yolda başlıca iki kasaba geçtik. Biri Paytak, diğeri Sûr-ı Hadis'dir. Fakat her ikisi de Ruslar tarafından tamamen yakılmış ve tahrip olunmuştur. Etrafta nar, şeftali ağaçları ve bağların kalıntıları kalmıştır.

15 Haziran 332 [28 Haziran 1916], Acem Diyarı – Gürbüz boğazından:

Sabahleyin saat 3.30'da Sûr-ı Hadis'den hareket edildi. Dağlar arasından kıvrana kıvrana giden yolumuzu takiben Halata Köyü'ne geldik. Burada yarım saat mola verildi. Bu köyden itibaren artık Kernid vadisi gö-

rülmeye başladı ve iklim büsbütün değişti. Buradan itibaren Kûh-ı Nuha ile Kûh-i Zengula arasında meydana gelen bu geniş vadi bir yayla halinde olup yemyeşildir. Dağlardan çıkan sular vadiyi baştan başa geçtiği gibi vadi tabiat olarak zengin ve güzel bir toprağa sahiptir.

İki saat sonra bir dağın eteğine yaslanmış güzel bir köye geldik. Burada büyük mola verileceği bildirildi. Askerler silah çatıp çadır kurdu. Ben de şu birkaç saatten istifade ederek köyü gezmeye gittim. Köy diğerleri gibi Ruslar tarafından tahrip olunmuş. Ahali namına hiç kimse yok. Fakat binalarda bir intizam, bir medeniyet apaçık görülüyor. Köyün önünde güzel bağlar gördüm. Bunlar umumiyetle sulanmaktadır. Üzerinde fevkalade üzüm vardı. Bu bağlar Ruslar tarafından tahrip edilmemiştir. Biz burada mola verirken Kernid boğazında muharebe oluyor, top sesleri geliyordu.

Biraz sonra silah başı olarak sıcak bir güneş altında Kernid'e doğru ilerlemeye başladık. Yüksek iki dağın arasına girmiş olan Kernid kasabası bir sancak merkezi olup oldukça güzel bir şehirdir. Etrafında gayet iyi bağlar ile güzel ayva bahçeleri gördüm. Burada hiç durmayıp geçtik. Boğazda muharebe devam ediyordu. Hemen muharebe eden kıtanın ihtiyatı olduk. Akşama kadar harp devam etti. Gece düşman çekilip gitti. Burada mahsuller henüz yeşil bulunmaktadır. Çünkü iklim gayet yüksektir.

Başka kayda değer bir şey yoktur.

16 Haziran 332 [29 Haziran 1916], Acem Diyarı – Harunâbâd'dan:

Bugün Kernid boğazından hareket ederek vadiyi takiben akşamüzeri Harunâbâd'a dahil olduk. Yolda Hüsrevâbâd, Viruzâbâd köylerini geçtik. Ovada da birçok köyler görünüyordu. Fakat bu köyler tamamen yıkılmış ve yakılmıştı.

Sıcak, normal. Gündüzleri yürüyüş yapılabiliyor. Etrafta yüksek dağlar görüyorum. Sular noksan değil. Yalnız dağların ekserisi çıplak.

Hayatım pek sade fakat müsterih geçiyor. Etrafı seyrede ede yoluma devam ediyorum.

Başka kayda değer bir şey yoktur.

17 Haziran 332 [30 Haziran 1916], Acem Diyarı – Mah-ı Deşt'ten [Kirmanşah]:

Sabahleyin Harunâbâd'dan hareket olunarak biraz sonra bir sırta tırmanmaya başladık. Sırtı bitirip ovaya indik. Düz ve kapalı bir ova. Ovanın etrafı verimli. Topraklar kumlu, killi ve derin. Köyler bol ve her tarafı ekilmiş. Bu ovayı ikinci bir ova takip etti. Her ovaya inmek için yüksek dağların yalçın sırtlarından inmek icap ediyordu. Bu dağları çıkıp inerken gösterilen fedakârlık hayret vericidir. İnsanın zor geçebileceği bu yüksek dağlardan topları el üzerinde geçiriyorduk. Nihayet bir ova ötesinde bulunan Mah-ı Deşt'e geldik. Ovanın sonundaki boğazda muharebe devam ediyordu. Mah-ı Deşt denilen ve Ruslar tarafından tahrip edilen kasabanın kenarından geçen su civarında ordugâh kurduk.

Harekete hazır ve her dakika harbe girmeye amade bir halde bulunuyoruz. Bu sırada 6. Ordu Kumandanı Halil Paşa otomobiliyle geldiler ve Mah-ı Deşt'ten yüksek bir ev üzerinde harbin cereyanını seyredip incelediler. Akşamüzeri sırf bir gösteriş olmak üzere boğaza doğru bir gösteri yaptık. Bir saat kadar ilerledikten sonra geriye döndük. Düşmanın gece bir süvari baskını yapması ihtimaline karşı emniyet tertibatı aldık. Geceyi burada geçirdik.

Kirmanşah'a girdik, düşman karşımızdadır

18 Haziran 332 [1 Temmuz 1916], Acem Diyarı – Kirmanşah'tan:

Sabahleyin saat üçte Mah-ı Deşt'ten hareket olunarak sağ kanattan düşmanı sarmak üzere asıl yolu terk ederek sağdan ovayı takiben ilerlemeye başladık. Kirmanşah'ın doğu sırtlarından gayet engebeli ve yalçın kayalı yollardan geçerek muharebe ede ede akşamüzeri Kirmanşah'a girdik ve şehrin şark sırtlarında ordugâh kurduk. Düşman karşımızdadır.

Kirmanşah ovasının ortasından geçen Karasu nehri üzerindeki köprüyü yıkmak için bombardıman ediyoruz. Biz de ileri karakol tertibatı alarak geceyi burada geçirdik.

Kirmanşah'ı henüz görmedim. Fakat bugün geçtiğimiz Mah-ı Deşt ovası gayet güzel ve pek verimli topraklara sahip bir arazidir. Burada birçok güzel ve büyük köyler gördük. Arazi umumiyetle ekilidir. Hububat ziraatı yapılmaktadır. Kumlu, killi ve derin bir toprağa sahip olan bu arazi o kadar güzel arpa ve buğday vücuda getirmiştir ki insan hayret ediyor. Buralar henüz hasat mevsimi. Ekinler hasat olunmaktadır.

Köylüler umumiyetle çiftçidir. Ziraat ve koyunculukla uğraşmaktadırlar.

Bir ovayı geçerek ve bir sırtı aşarak Kirmanşah'a girmeye başladık. Şimdi Kirmanşah'ın bahçeleri arasından geçiyoruz. Bu bahçeler hep dar bir vadidedir. Bu vadi büyük bir fedakârlıkla pek şirin ve güzel meyve bahçelerine dönüştürülmüştür. Geçtiğimiz dağlardan gelen bol bir su vadinin sağ ve sol eteklerine alınarak vadi içinde bulunan bahçeler tamamen bu su ile sulanmaktadır. Bu bahçelerde güzel bağlar, elma, vişne, ceviz, kayısı, nar ağaçları gördüm. Ekseriyetle bahçelerin ortaları bağ, etrafı ağaçlarla çevrilidir. Pek hoş bir manzarası vardır. Zaten buralarda her taraftan pek bol sular akmaktadır. Çünkü Kirmanşah kasabası yüksek bir dağın eteklerine yaslanmış bir şehir olup önünde genişçe bir ovası ve bu ovanın etrafında da gayet yüksek dağlar

vardır. Bilhassa Kirmanşah'ın kuzeyine tesadüf eden ovayı kuzey tarafında tehdit eden Kuh-i Perran denilen dağlar o kadar yüksek, dik, sarp ve yalçın ki... Bu müthiş sıradağların üzeri karla kaplı, eteklerinden de birçok su kaynağı fışkırmaktadır.

19 Haziran 332 [2 Temmuz 1916], Acem Diyarı – Kirmanşah'tan:

Ruslarla muharebemiz

Bugün sabahleyin şafakla beraber Karasu köprüsüne alayımız taarruz etti ve köprüyü işgal ederek suyun diğer tarafındaki sırtları işgal etmeye başladı. Bu sırtlar düşman tarafından tutulmuş olduğundan alay taburumuzun keşif kollarıyla muharebe başladı. Bugün akşama kadar burada aralıklarla top muharebesi yaptık ve düşmanı hâkim sırtlardan çıkardık. Kaybımız, üç yaralıdan ibarettir. Ovaya hâkim bulunan bu sırtlardan Kirmanşah ovasını seyrediyorum. Akşamüzeri geride bulunan birkaç büyük köyü iki yanından kuvvetli bir keşif kolu ile evvela kendim giderek işgal ettim. Ahali bizi karşıladı ve Rusların kaçtıklarını söyledi. Bugün akşamüzeri Hemedan yoluna hâkim olan ve ovanın sonunda bulunan boğazın girişindeki sırtları işgal etmemiz için emir aldık. Bütün gece sabaha kadar uğraşarak bu sırtları tuttuk. Şimdi nihayet boğaza hâkimiz.

20 Haziran 332 [3 Temmuz 1916], Acem Diyarı – Kirmanşah'tan:

Sabahleyin şafakla beraber beş kilometre kadar daha ilerimizde bulunan hâkim sırtları işgal ettik. Bu sırtlarda ileri karakol tertibatı aldık. Bize yaklaşmak isteyen düşman süvarisini ateşlerimizle püskürttük. Şimdi buralarda bulunmaktayız. Ordugâhımız yüksek bir tepe üzerinde bulunuyor. Bu tepeden bütün Kirmanşah ovası ve Kirmanşah kasabası görünüyor. Hava gayet

güzel; ne sıcak var, ne soğuk. Çadırımdan bu güzel ve yeşil ovayı ve kuzeyimizdeki Kuh-i Perran denilen karlı dağları seyrederek vakit geçiriyorum. Hayatım pek basit ve güzel geçiyor. Başka kayda değer bir şey yoktur. Kirmanşah hakkındaki duygularımı şehri gezdikten sonra yazacağım.

21 Haziran 332 [4 Temmuz 1916], Acem Diyarı – Kirmanşah'tan:

Bugün sükûnetle geçti. Aynı mevzilerde bulunuyoruz. Karşımızdaki düşman, kuvvetlerini sağa sola getirip götürerek manevra yapıyor ve bize yaklaşmak isteyen süvari keşif kollarını ateşlerimizle püskürtüyoruz. Bugün sabahleyin bir dağ bataryası mıntıkamıza verildi. Mevzie yerleştirdik. Burada gayet nefis yemekler yiyoruz. Çünkü her şey bulunabiliyor. Başka kayda değer bir şey yoktur.

22 Haziran 332 [5 Temmuz 1916], Acem Diyarı – Kirmanşah'tan:

Bugün fırka kurmayları ve alay kumandanları beylerle tabur kumandanları ve yaverler burada asıl hat olarak kabul edilecek olan hattı gezdik. Dokuz kilometre uzunluğunda olan bu hat kolordu kumandanı bey tarafından belirlenmişti. Kuh-i Perran'ın eteklerinden başlayarak Karasu nehrine kadar devam eden bu hattın tahkim ve müdafaası fırkamıza verilmiş olduğundan hattı üç alay arasında taksim ettik. Alayımıza dört kilometre kadar bir cephe düştü. Hattın taksimi bittikten sonra ağırlığa geldik. Burada alay kumandanı ve tabur kumandanları beyler hep beraber oldukları halde bizim kâtip efendinin çadırında mükemmel ve nefis bir yemek yedik. Akşamüzeri ileri karakol mevziimize gittik.

İşte hayatım hep böyle sade geçiyor. Kırlarda ve dağlarda yaşıyoruz. Ne şehir, ne kasaba gördüğüm var.

Hatta henüz Kirmanşah'a bile gidemedim. Buna karşılık, bu hayatımdan memnunum. Artık Avrupa'ya eğitimimi tamamlamaya gitmek meselesinden ümidimi kestim. Çünkü buraya ne telgraf var, ne bir şey.

23 Haziran 332 [6 Temmuz 1916], Acem Diyarı – Kirmanşah'tan:

Bugün, dün belirlenen savunma hattını taburlara taksim ederek tahkimata başladık. Şevket Efendi ile beraber hattın profillerini çizdik. Askerler de kazmaya başladı. Öğleyin Şevket Efendi ile Kega Köyü'nün kavaklıkları altına giderek ve köyden hıyar ve ayran aldırarak gayet nefis bir yemek yedik. Bir de rahat uyku uyuduk. Buraların havası gayet güzel. Ilık bir iklim, buz gibi sular, her tarafta membalar.

Sabahları gayet erken güneş doğmadan kalkıyorum ve akşamları da geç yatıyorum. Öyle olduğu halde vücudumda hiçbir rehavet ve yorgunluk hissetmiyorum. Yollarda kızgın güneşlerden yanmış ve pek zayıflamıştım. Burada vücudumda derin bir istirahat ve zindelik hissediyorum. Hayatımın harbin sonuna kadar böyle sürmesini temenni ederim. Çünkü ben şehirden filan vazgeçtim. Evvela güzel bir hava, ikinci olarak berrak ve sindirimi kolay bir su, üçüncüsü nefis bir gıda. İşte bu üç ihtiyacımı temin eden her yer benim için güzeldir.

Acem köylüleri: Henüz Kirmanşah kasabasını gezmediğim için şehir hakkında bir şey söylemeyeceğim. Yalnız civarda birçok Acem köyleri gezdim. Bunlar hakkındaki gözlemlerimi kaydedeceğim. Acem köylerini Arabistan köylerine nazaran pek yüksek ve pek medeni buldum. Köylü umumiyetle çalışkan. Her gün bütün Acem erkeklerinin, hatta kadın ve çocukların tarlalarda ziraatla uğraştıklarını görüyorum. Toprakları gayet güzel. Geniş bir ovaları yoksa da geniş vadiler ve ekime uygun dağlar, meyilli sırtlar bunlar için

ziraata elverişli bir saha temin ediyor. Köylerde en çok göze çarpan koyun, keçi ve sığırdır. Sabahları bir köyden sürülerle koyunlar ve hayvanlar çıktığı görülüyor. Ovalar ve vadiler hep hayvan sürüleriyle dolu. Bunların sütlerini ekseriyetle yağ yapıyorlar ve yoğurt da yapılıyor. Peynirleri de teneke peynirine benzer. Fakat leziz bir peynir. En çok köylerde rastlanan ziraat, hububat ziraatı ile bahçıvanlıktır. Güzel karpuz, kavun, hıyar bahçeleri görüyorum. Sebzecilik bunlarda ilerlemiş bir şekildedir. Yetiştirdikleri ağaç kavaktır. Bu kavakları gayet sık olarak dikiyorlar ve sulayıp çabuk yetiştiriyorlar. Bu kavakların kullanım yeri de evlerin tavanlarını yapmak içindir. Çünkü gerek şehrin, gerek köylerin evleri umumiyetle topraktır. Üzerleri de topraktır. Tavan yapmak için bu kavakları bir sıra diziyorlar, üzerine toprak çekerek güzel bir dam meydana getiriyorlar.

Milli kıyafet: Köylüsü genellikle bol ve siyah bir entari veya hırka giyiyor. Bunun üzerine yine siyah kalın bir kuşak sarıyor. Sonra başına tam kazan şeklinde siyah keçeden bir külah geçiriyor. İşte oluyor tam bir Acem modeli. Bu külahlar pek tuhaf, gayet büyük ve tam kazan şeklindedir. Yani altı dar üstü geniş ve yüksektir. Büyük havaleli bir şeydir.

Kadınları erkeklerine pek benzer, yine siyah bir entari başlarında da siyah bir sargı olup bununla saçlarını sarıyorlar ve bir büyük düğümle sargıyı başlarına bağlayarak uçlarını arka tarafa sarkıtıyorlar. Acemlerde pantolon veya potur gibi şeylere hiç rastlamadım. Milli kıyafetleri ya entari yahut hırkadır. Üzerinde kuşak da eksik değildir. Daha fakirleri çırçıplak, yalnız keçeden bir kepenek giyiyorlar.

24 Haziran 332 [7 Temmuz 1916], Acem Diyarı – Kirmanşah'tan:

Bugün yine iki bölüğümüz tahkimat hattında siperlerin kazılmasıyla uğraştılar. Ben de öğleye yakın asıl savunma hattına giderek bölükleri teftiş ettim ve öğleyin kavakların altında yemek yiyerek bir de hamam yaptım. Güzel bir gün geçirdim. Akşamüzeri ordugâha döndüm.

Bu akşam Yaşar Efendi'den bir kart, Raşit Efendi'den bir mektup, Şahab'dan bir mektup aldım. Zaten dün pedere bir mektup göndermiştim. Başka kayda değer bir şey yoktur.

Sabahları gayet erken kalkıyorum. Güneş doğmadan çayımı içerek ve kahvaltımı yaparak ondan sonra işlerime başlıyorum. Öğlenleri de bir saat kadar uyuyorum. Hayatım pek güzel geçiyor.

Düşmanın bir fırka takviye birliği aldığı resmen bildirildi. Bugün Süleymaniye meydan muharebesinde taltifleri bildirilenlerin bir kısmının taltif defteri geldi. Fakat ekserimize bir şey yok. Tabur kumandanı bey bir dilekçe verdi.

25 Haziran 332 [8 Temmuz 1916], Acem Diyarı – Kirmanşah'tan:

Bugün yine tahkimat hattında çalışıldı. Gündüz sakin geçti. Hayatımda bir değişiklik yok. Vakit bulup mektup yazamıyorum. Düşmanda da hiçbir faaliyet yok.

26 Haziran 332 [9 Temmuz 1916], Acem Diyarı – Kirmanşah'tan:

Bugün taburumuz tahkimat hattını teslim aldı. Karargâhı Kega Köyü'nün kavaklıkları içerisine getirdik. Burada ordugâh kurduk. Askerler tam bir faaliyetle hattın tahkimi için çalışıyor.

Hayatım yeknesak geçiyor. Kayda değer bir şey yoktur.

27 Haziran 332 [10 Temmuz 1916], Acem Diyarı – Kirmanşah'tan:

Bugün yine tahkimatla uğraşıldı. Ben de kendi işlerimle uğraştım. Akşamüzeri düşman dokuz bölük süvari, altı bölük piyade ile 6. Alay cephesine yaklaşarak bir gösteri yaptı ise de önem verilmedi.

4. ve 7. Fırkalardan oluşan bir müfrezemizin Revandiz tarafından Hemedan istikametine doğru taarruz edeceği söyleniyor ve söz konusu fırkaların Musul'dan hareket ettiği bildiriliyor. Başka kayda değer bir şey yoktur.

Bugün 21 Mayıs 332 gazetesini okudum. Düşman tayyarelerinin 30 bomba atarak İzmir'i bombardıman ettiklerini ve 20 kadar şehit ve yaralı olduğunu yazıyordu.

Ve Kuzey Deniz'de meydana gelen deniz muharebesinin Almanlar için büyük bir galibiyet olduğunu kaydediyordu.

28 Haziran 332 [11 Temmuz 1916], Acem Diyarı – Kirmanşah'tan:

Yine tahkimatla uğraşıyoruz. Siperlerimizin çoğu meydana geldi. Düşmanın bu sabah muhtemel bir taarruzuna karşı fevkalade hazır bulunduk. Öğleye yakın burada bir kavun bahçesini gezdim. Gözlemlerimi kaydediyorum.

Acemistan'da kavun ziraatı: Burada kavun umumiyetle domates ve patlıcan gibi sırıklar arasına ekiliyor ve sulanıyor. Kol atmaya ve meyveler doğmaya başlayınca bir budama işlemine tabi tutuluyor. Şöyle ki: Bir kökünde iki kol ve her kolda bir veya iki meyve bırakılarak henüz fındık büyüklüğünde olan bu meyvelerin çiçeği açmış ise toprak ile örtülüyor. Henüz çiçek açmamış ise bir iki gün daha açmaya bırakılarak yalnız üzeri tükürükle ıslatılıp üstüne ince toprak serpiliyor. Sebebi;

bu küçük meyveleri sinekler ısırarak fiskeler yapıyor böyle meyveler büyümeyip bozuluyor. Bu usul sayesinde sineğin saldırısından ve şiddetli zararından meyveleri toprak altında bir müddet muhafaza ediyorlar. İkinci olarak, kollarda bu meyvelerden başka ne kadar fazla kol veya erkek çiçek ve sülük ve saire varsa kuvvetin zayi olmaması için bunlar hep kesiliyor.

Kirmanşah'ta gördüklerim

29 Haziran 332 [12 Temmuz 1916], Acem Diyarı – Kirmanşah'tan:

Bugün gezinti için Kirmanşah şehrini görmeye gittim. Yanımda İhsan Bey, doktor bey ve hoca efendi vardı. Şehri gezdim ve bazı eşya aldım. Akşamüzeri döndüm. Dönüşte talebemden Kadri Efendi'yi gördüm. Burada 6. Fırka'da mitralyöz takım zabiti imiş.

Şehir hakkındaki düşünce ve gözlemlerim: Kirmanşah kasabasını Bağdad'a nazaran daha temiz ve daha iyi buldum. Bilhassa büyük bir bostan mevcut idi ki bu bostan gayet temiz idi. Geniş sokaklara sahipti. Halk çarşıları biraz pis ve dardı. Çarşısı gayet büyük. Bir gün dolaştığımız halde ancak bitirdik. Burada da faaliyet eksikliği ve sanayi usulü göze çarpıyordu. Halkın giyim tarzı hep aynı, yani siyah entari ve hırka. O büyük şapkalar gayet bol idi. Şehirde terzilik pek yaygın. Bir de tuhafiye dükkânları bol idi. Bunların ayakkabılarının hep altı üstü örme iplikten, beyaz terliğe benzer bir şey olduğundan düzgün ayakkabı dükkânları pek azdı.

Elma, erik, vişne, kayısı, hıyar, fasulye, bamya, kabak, kavun, karpuz ve meyve gayet bol. Camilerini gezdim. Bizimkilerine benzer, yalnız minareleri yüksek değildi.

Buz gayet bol. Her ne alınırsa içerisine bir parça da buz koymak yerel âdet haline gelmiş. Büyük çayhaneleri mevcut ise de bunlar esrarkeşlere birer sığınak olduğu

için buralarda oturulmuyor. Esrar yaygın bir içkidir. Ahali bize karşı biraz soğuk. Kısmen Türkçe biliyorlar. Bilhassa Tebrizliler pek mükemmel Türkçe biliyor ve bize pek taraftar görünüyorlar. Şehrin binaları ekseriyetle tuğladandır. Karasu kenarındaki büyük tuğla harmanlarından bu tuğlalar hazırlanmaktadır. Kısmen de toprak binalardır.

Kadınları: Aynı Bağdad kadınları gibidir. Arkalarında siyah büyük bir heybe, yüzlerinde kalın kolalı yine siyah bir peçe mevcut. İçinde ne olduğunu bilmek ve tanımak kabil değil. Köylüleri erkeklerden kaçmadıkları halde, şehirlilerinde büyük bir tesettür ahmaklığı var.

30 Haziran 332 [13 Temmuz 1916], Acem Diyarı – Kirmanşah'tan:

Bugün ordugâhta istirahattayım. Yaşar'a ve pedere birer mektup yazıp gönderdim. Çünkü Zeki Bey'den aldığım bir mektupta üç aydır validenin benden mektup almadığı bildiriliyordu. Hava gayet güzel. Buralarda pek rahat ve müsterih bir hayat geçiriyoruz. Ne sıcak var, ne soğuk. Ne de rahatsız edici yağmur. Tam bir ilkbahar havası. Her türlü sebze ve meyve buluyoruz. Başka kayda değer bir şey yoktur.

1 Temmuz 332 [14 Temmuz 1916], Acem Diyarı – Kirmanşah'tan:

Bugün fırka kumandanı bey bizde davetli bulunuyorlardı. Kavaklıklar altında bunlara mükemmel bir ziyafet verdik. Askerler tahkimatla meşgul. Kayda değer başka bir şey yoktur.

2 Temmuz 332 [15 Temmuz 1916], Acem Diyarı – Kirmanşah'tan:

Bu gece Acemlerin bostanlarına giren birkaç askeri Acemler dövmüşler. Devriyelerimiz hepsini tutuklaya-

rak getirmiş. Acemleri hapsettik. Bunların idam edileceğini zanneden köy ahalisi fevkalade telaşa düşerek bir ricacı heyet oluşturmuşlar. Bir de baktım köyden bir kafile geliyor. Önde bir sıra çocuk, arkasında ellerinde yeşil bezlere sarılmış Kuran olduğu halde birkaç sıra kadın, onların arkasında da bütün köyün erkekleri. Bunlar "Ya Abbas, Ya Ali, Ya Hasan, Ya Hüseyin" diyerek geliyorlar. Kuran-ı Şerif'i göstererek ve kadınlar figan ederek bizden tutuklu Acemlerin tahliyesini talep ediyorlardı. Kumandan bey affetti. Bu suretle Acemlerin bir geleneğini görmüş oldum.

Askerler tahkimatla uğraştı. Düşmandan hiçbir haber yok. Sessiz bir halde karşımızda oturuyor.

Avrupa harp cephesinde her tarafta bütün taarruzlar devam ediyor. Başka kayda değer bir şey yoktur.

3 Temmuz 332 [16 Temmuz 1916], Acem Diyarı – Kirmanşah'tan:

Hava güzel. Askerler tam bir faaliyetle tahkimatta çalışıyor. Acemlerden yardımcı da alıyoruz. Hayatım, aynı tekdüze halinde. Dün talebemden beni ziyarete Kadri Efendi geldi. Kendisi 6. Fırka mitralyöz bölüğünde zabit vekili imiş. Bana biraz mektep hakkında malumat verdi. Başka kayda değer bir şey yoktur.

4 Temmuz 332 [17 Temmuz 1916], Acem Diyarı – Kirmanşah'tan:

Askerler tahkimatla meşgul. Etrafta derin bir sükûnet var. Bu gece biraz keyifsizleştim. Fakat sabahleyin iyi oldum. Bugünüm de diğerleri gibi yeknesak geçti.

Kayda değer bir şey yoktur.

5 Temmuz 332 [18 Temmuz 1916], Acem Diyarı – Kirmanşah'tan:

Bugün taburumuz ileri mevzii Tabur 3'ten teslim aldı. Artık Temakiye Köyü'nden Bezekdar köyüne çadırları naklettik. Cephemiz gayet geniş. Mevcudumuz pek noksan. Eldeki bu kuvvetle bu büyük hattı müdafaaya çalışıyoruz.

Bugün nezaretten [tarım bakanlığı] bir telgraf aldım. Harbiye Nezareti'nce askerlik hizmetimin ertelenmesi talebinin sürdüğü bildiriliyordu. Ahmet Can Bey kardeşimiz de tebrik ediyordu. Gündüz sakin geçti. Binbaşı bey, alay kumandan vekili oldu. Yüzbaşı Zeki Efendi tabura vekâlet ediyor. Başka kayda değer bir şey yoktur.

6 Temmuz 332 [19 Temmuz 1916], Acem Diyarı – Bezekdar Köyü – Kirmanşah'tan:

Gündüz sükûnetle geçti. Askerler gece sabaha kadar tahkimatla uğraştığından şimdi istirahat halindeler. Öğleyin Bezekdar Köyü'nün ağaçlıkları altına giderek serin bir zaman geçirdim.

Akşamüzeri Said Bey geldi. Geç vakte kadar oturdular. Alayla tabur birbirine telefonla bağlandı. Başka kayda değer bir şey yoktur.

7 Temmuz 332 [20 Temmuz 1916], Acem Diyarı – Kirmanşah – Bezekdar Köyü'nden:

Gündüz sükûnetle geçmiştir. Düşmanın durumunda hiçbir faaliyet gözlemlenmiyor. Başka kayda değer bir şey yoktur.

Bugün de bekledim. Nezaretten hiçbir cevap yok. Yaşar Efendi'ye bir mektup yazarak gönderdim.

8 Temmuz 332 [21 Temmuz 1916], Acem Diyarı – Kirmanşah – Bezekdar Köyü'nden:

Bugün nezarete kolordu vasıtasıyla bir telgraf çektim. Emir beklediğimi bildirdim. Öğleyin buraya Ziya

Bey, Hacı Şükrü Bey ve diğer tabur kumandanları beyler geldiler. İleri hattı teftiş ettikten sonra döndüler. Bu gece düşman 6. Alay cephesinden bir çifte nöbetçi çalıp götürmüştür. Başka kayda değer bir şey yoktur.

9 Temmuz 332 [22 Temmuz 1916], Acem Diyarı – Kirmanşah – Bezekdar Köyü'nden:

Bugün sakin geçti. İleri karakolda hiçbir faaliyet yok. Başka kayda değer bir şey yoktur.

10 Temmuz 332 [23 Temmuz 1916], Acem Diyarı – Kirmanşah – Bezekdar Köyü'nden:

Bugün milli bayram. Herkes bir sevinç ve şenlik şamatası içinde koşuşturuyor. Hatta bugün bizim fırka karargâhında dahi güzel bir eğlence tertip edilmiştir. Ben de yine dağ başında, kendi münzevi hayatımda, sakin ve huzur içinde yaşıyorum.

11 Temmuz 332 [24 Temmuz 1916], Acem Diyarı – Kirmanşah – Bezekdar Köyü'nden:

Yine ileri karakoldayım. Her gün telefon başında oturarak her günkü hayatımı birçok yazılar arasında geçiriyorum. Bugün Bölük 8 cephesinde düşmanla bir çatışma oldu. Keşif kollarımız düşman süvari keşif kolunu pusuya düşürerek iki Rus neferiyle iki hayvan öldürdüler.

Biraz keyifsizim. Havalar gayet güzel. Karpuz, kavun da çıktı. Bol bol sebze ve meyve yiyoruz. Başka kayda değer bir şey yoktur.

12 Temmuz 332 [25 Temmuz 1916], Acem Diyarı – Kirmanşah – Bezekdar Köyü'nden:

Bugün Fırka 6 tarafından tertiplenen eğlenceye davetli bulunuyorum. Sabahleyin erken alay karargâhına gittik. Oradan büyük ağırlığa uğradım. Büyük ağırlıkta

binbaşı beyi gördüm. Elbiselerimi değiştirdim. Buradan binbaşı bey ve bütün tabur subaylarıyla toplanarak Kirmanşah'a gittik. Öğleye kadar Kirmanşah'ta gezdik. Öğleden sonra 6. Fırka'ya giderek eğlencede bulunduk. Genel olarak eğlence iyi idi. Kolordu kumandanı ve fırkalar kumandanları ve diğer subaylar hepsi mevcut idiler. Akşamüzeri geç vakit ordugâha döndük.

– Bugün Reşat'tan bir mektup aldım. Hayatından şikâyet ediyordu. Uzun yazılan bu mektuptan pek memnun oldum. Çünkü Reşat'tan buralara geleli hiç mektup almamıştım. Başka kayda değer bir şey yoktur. Bugün sabahleyin keşif kollarımız düşmanın bir bölük süvari merkezi nahiyeden 50 kadar hayvanını öldürdüler ve dört nöbetçisini de telef ettiler.

13 Temmuz 332 [26 Temmuz 1916], Acem Diyarı – Kirmanşah – Bezekdar Köyü'nden:

Bugünüm ileri karakolda sakin geçti. Dün düşman süvari bölüğünü basıp hayvanları ve nöbetçileri telef eden keşif kolumuza kolordu kumandanı tarafından ellişer kuruş nakit mükâfat verildi. Gündüz telefon başında akşama kadar günlük işlerle uğraştım. Başka kayda değer bir şey yoktur.

14 Temmuz 332 [27 Temmuz 1916], Acem Diyarı – Kirmanşah – Bezekdar Köyü'nden:

Bugün süvari livasının [tugay] müsameresi var. Fırkalardan çoğu subay gittiler. Ben gitmek istemedim. Kendi çardağımın altında kendi münzevi hayatıma dalarak yaşadım. Gündüz sakin geçti. Düşmanda hiçbir faaliyet yok. Benim işten de henüz bir şey çıkmadı. Yine merak etmeye başladım.

15 Temmuz 332 [28 Temmuz 1916], Acem Diyarı – Kirmanşah – Temakiye Köyü'nden:

Bugün taburumuz Tabur 3 tarafından değiştirildi. Biz asıl hatta çekildik. Akşama kadar ordugâh düzenlemesiyle uğraştık. Ziya Bey tabura geldi. Başka kayda değer bir şey yoktur.

16 Temmuz 332 [29 Temmuz 1916], Acem Diyarı – Kirmanşah – Temakiye Köyü'nden:

Bugün bütün fırkamız subaylarıyla süvari livası zabitanı Miriyen Köyü'nde sabahleyin saat 7'de toplandık. Kolordu kumandanı bey de erkânıyla beraber buraya geldiler. Sonra hep birlikte ileri hattı gezmeye başladık ve zabıta gözetleme yerine çıkarak taarruz istikametlerini inceledik. İnşallah 22 Temmuz 332'de tüm kolordumuz taarruza geçecek ve Hemedan'ı zapteyleyecektir. Geç vakit ordugâha döndük. Reşat'a ve pedere birer mektup yazıp Kirmanşah'tan son giden posta ile gönderdim.

17 Temmuz 332 [30 Temmuz 1916], Acem Diyarı – Kirmanşah – Temakiye Köyü'nden:

Bugün alay subaylarıyla beraber ileri mevzi kumandanlığının merkezine giderek gözetleme yerinden tekrar araziyi inceledik ve taarruz istikametlerini iyice belirledik. Başka kayda değer bir şey yoktur.

18 Temmuz 332 [31 Temmuz 1916], Acem Diyarı – Kirmanşah – Temakiye Köyü'nden:

Bugün sakin geçti. Kayda değer bir şey yoktur.

19 Temmuz 332 [1 Ağustos 1916], Acem Diyarı – Kirmanşah – Temakiye Köyü'nden:

Bugün Ramazan bayramı. Herkes ailesinin yanında tam bir sevinçle bayram etmekle meşgul. Ben de burada sakin havuzumun başında, kendi elimle yaptığım bon-

cuklu değirmenimi seyrederek şu günün geçmişe ait hatıralarıyla kendi halimle yaşıyorum.

Sabahleyin Temakiye Köyü'nde subaylar ve askerler arasında genel bayramlaşma merasimi yapıldı.

Bugün 4. Tabur'dan zabit Şükrü Efendi bir başçavuşla beraber düşmana firar etmiştir. Akşamüzeri bu meselenin incelenmesi için Ziya Bey ile ileri hatta gittik. Vatan haini olan bu Arab'ın kasten düşmana firar ettiği anlaşıldı.

20 Temmuz 332 [2 Ağustos 1916], Acem Diyarı – Kirmanşah – Temakiye Köyü'nden:

Bugün 3. Tabur'da bütün fırka subayları için bir ziyafet düzenlendi. Ben kavaklıkların altında asude yaşadım. Hayatım pek sakin ve yalnız geçiyor. Bayramın saadet şamatasına karşı bende pek bir sakinlik var.

21 Temmuz 332 [3 Ağustos 1916], Acem Diyarı – Kirmanşah – Temakiye Köyü'nden:

Bugün öğleyin firari Şükrü Efendi'nin eşyaları alayda satıldı. Öğleden sonra izinli olarak Kirmanşah'a giderek bu şehri bir daha gördüm. Akşam geç vakit ordugâha döndüm. Başka kayda değer bir şey yoktur.

22 Temmuz 332 [4 Ağustos 1916], Acem Diyarı – Kirmanşah – Kale-i Fiyad Köyü'nden:

Yarın inşallah taarruz hareketimiz başlayacağından bugünden itibaren ileri hatta yanaşacağız. Sabahleyin tabur toplanarak Kale-i Fiyad [Fiyad Kalesi] köyüne hareket ettik ve öğleye yakın köyün doğusundaki sırtlarda ordugâh kurduk. Gözetleme yerine çıkarak tekrar taarruz istikametlerini inceledik. Akşam saat 11.30'da buradan hareket ederek gecenin karanlıkları içinde taarruzumuza devam ederek sabaha karşı Hacıâbâd ve sırtları gerilerine geldik. Burada biraz durduk.

23 Temmuz 332 [5 Ağustos 1916], Acem Diyarı – Kirmanşah – Hacıâbâd'dan:

Sabahleyin henüz ortalık ağarmak üzere idi ki Hacıâbâd sırtlarına ve bu boğaza ani ve şiddetli bir taarruz yaptık. Bu sırtın arkasındaki yamaçta ve Hacıâbâd Köyü içinde ve gerideki vadide henüz uyumakta bulunan düşman bu şiddetli hücumla neye uğradığını şaşırdı. Çünkü henüz çadırları içinde mumları yanıyor, bütün düşman gafil olarak sabah uykusunu uyuyordu.

Her tarafı şiddetli ateşlerimizle dövmeye başladık. Önümdeki ovadan şaşkın şaşkın sağa sola kaçışan süvarilere bizzat kendim de ateş ediyorum. Ruslar öteye beriye yuvarlanıyorlardı. Bu muharebede düşmandan Hacıâbâd sırtlarının ucunda 42 esir aldık. Birçok Rus silahı, bir top arabası, birçok top cephanesi ve birçok teçhizat ele geçirdik. Artık zaferden başı dönmüş bir halde, bütün kuvvetimizle düşmanı takip ediyorduk. O da perişan bir halde kaçıyordu. Akşama kadar takip ettik. Akşamüzeri tam 10 saatlik bir takipten sonra Nadirâbâd civarını tuttuk ve burada bu gece kaldık.

Bugünkü taarruzda düşmanın gösterdiği korkaklık, askerimizin gösterdiği gayret ve fedakârlık hayret uyandırıcıdır. Kızgın bir sıcak altında asker aralıksız on saat seri ve zorlu bir yürüyüş yaptı. Kademe kademe bizi işgale çalışan düşmanı kovup defederek, katiyen bir yorgunluk işareti göstermedi, hatta önümüze tesadüf eden "Kayzer" nehrini askerler bütün teçhizat ve elbiseleriyle beline kadar su içine girerek hayret uyandıran bir fedakârlıkla geçti. Türk'ün bu cengâverce yiğitliğine şaşırmış bir şekilde hayran bakıyorum. Gösterilen fedakârlığı tarif için hiçbir kelime bulamıyorum.

Hatıra olarak düşmandan birçok kart aldım. Bir de harita aldım. Bir de Rus silahı aldım. Askerler silah, saat, tabanca, dürbün gibi birçok ganimet ele geçirdiler.

Rusların mağlubiyeti ve perişanlığıyla neticelenen şu muharebede bulunduğum için pek mesudum. Büyük bir zafer sevinciyle beraber o kadar yorgunum ki ne yazdığımı ve ne yazacağımı bilmiyorum. Bugünkü zayiatımız; bir Yüzbaşı Mehdi Efendi ağır surette yaralı ve iki şehit ve 8 yaralıdan ibarettir.

24 Temmuz 332 [6 Ağustos 1916], Acem Diyarı – Sahne'den:

Sabahleyin erken yine taarruz harekâtımıza başladık. Sahne sırtlarına doğru taarruza geçtik. Alay 5 önde bulunuyor. Biz onu takip ediyorduk. Sahne boğazında düşman şiddetli direnç gösterdi. Şiddetli top ateşiyle bizi dövmeye ve durdurmaya çalışıyordu. Fakat kahraman asker hiç durur mu, bu cehennem yağmuru altında hiçbir şey yokmuş gibi ilerliyor. Hep gözleri ileriye bakıyordu. Sahne boğazını biz cepheden, Alay 6 sağdan taarruz ederek şiddetli bir şarapnel ateşi altından geçip boğazı zabtettik ve Sahne'yi ele geçirdik. Düşmanın iki ambar ve yiyeceklerini burada ganimet aldık. Düşman, cephanelerini de kaçıramayarak yakıp gitmişti.

Sahne gayet güzel bir kasabadır. İçerisinden bol sular geçmekte ve iyi meyve bahçelerini ve üzüm bağlarını ihtiva etmektedir. Bu geceyi Sahne'nin doğusundaki Serap Köyü'nün ilerisindeki sırtlarda karakol tertibatı alarak geçirdik. Bugünkü kaybımız 1 şehit, 12 yaralı ve 4 yaralı hayvandan ibarettir. Düşmandan yine birçok esir ve ganimet elde edilmiştir.

25 Temmuz 332 [7 Ağustos 1916], Acem Diyarı – Kengaver'den:

Sabahleyin saat dörtte Sahne sırtlarından Kengaver boğazına taarruz etmeye başladık. Gayet sarp ve çetin olan bu boğazda Alay 5 düşmana güzel bir darbe vurdu. Düşman ölülerini ve bütün eşya ve teçhizatını ve üç

top arabasıyla cephanelerini bırakıp kaçtı. Düşmandan burada 30 kadar esir alındı. Seri bir yürüyüşle firar eden düşmanı takiben tam on saat yürüdük. Akşam saat dörtte Kengaver'e girdik. Kengaver halkı yeni elbiselerini giyinmiş olduğu halde hepsi şehrin önünde toplanmışlar, karşılamak için bizi bekliyorlardı. Ordu şehre vardı. Ahali tarafından Rus boyunduruğundan kurtulduklarını müjdeleyen nutuklar okundu, dualar edildi, kurbanlar kesildi. Galip olarak buraya girdik. Şehir civarında bir saat mola verildi. Bu müddet zarfında şehri dolaştım. Bahçeleri bilhassa hayret uyandırıcıdır. Gayet güzel ve pek muntazam ekilmiş meyve bahçeleri gördüm. Bilhassa Rusların karargâhı bulunan bir bahçe çok güzeldi.

Buradan da hareket olunarak on kilometre ileride Esedâbâd'a hâkim sırtların karşısında ileri karakol tertibatı alarak burada kaldık.

26 Temmuz 332 [8 Ağustos 1916], Acem Diyarı – Kengaver'in 10 km doğusundan:

Bugün burada istirahat ettik. Dökümtüyü askerler kısmen toplattı ve pek yorgun olan askerler biraz dinlendi. Askerlere gayet bol yemek verildi. Düşmanın dökümtülerinden süvari keşif kollarımız 10 esir tutarak getirdiler. O kadar yorgun ve halsizim ki bütün vücudum derin bir uyuşukluk içinde uyuyor. Daha iki günlük bir taarruzumuz var. İnşallah ondan sonra galip olarak Hemedan'a da gireceğiz. Geceleri bazen hiç uyumuyorum. Bazen iki üç saat kadar uyuyorum. Durmadan hayvan üzerinde koşmak ve yürümek. İşte vazifem bundan ibaret. Vücudum son derece yıprandı. Başka kayda değer bir şey yoktur.

27 Temmuz 332 [9 Ağustos 1916], Acem Diyarı – Esedâbâd boğazından:

Bugün de en kanlı taarruzlardan birini yaptık ve en şanlı zaferlerden birini kazandık. Sabahleyin saat 3.30'da henüz etraf karanlık iken taarruzumuza başladık. Dört saat devam eden molasız bir yürüyüşten sonra Esedâbâd boğazı önüne geldik. Boğaz Esedâbâd'dan sonra başlıyor, tam iki saat devam ediyor. Son derece eğimli ve sarp bir geçittir ve ovadan 800 metreye kadar yükseliyor. İşte bu geçilmesi imkânsız boğazda bir saat kadar mola verdikten sonra tam öğleyin sıcağında taarruza başladık. Önde taburumuz bulunuyordu. Hemen ava açıldık ve birbirini takip eden yalçın ve dik sırtlardan yukarıya doğru tırmanmaya başladık. Boğazı gayet iyi tahkim etmiş olan düşman, topçularıyla bizi ateş altına aldı. Makineli tüfek ile de durmadan avcı hatlarımızı tarıyordu. Şiddetli bir ateşle devam eden bu kanlı taarruz tam güneşin batışına kadar devam etti. Düşman kademe kademe müdafaa ederek mevkilerinden çekiliyor, biz de pek geniş bir cephe ile o uçurumlara tırmana tırmana taarruzumuza devam ediyorduk.

Kahraman askerlerimizin burada gösterdiği cengâverlik harikasına hayran oldum. Arkasında 30 kiloluk çantası olduğu halde bu öğlen sıcağında hiç durmaksızın tam 6 saat dik bir boğaza tırmanmak, yalnız Türk askerine has bir meziyettir. Bunu katiyen hiçbir millet yapamaz. Her tarafı terden su içinde kalan ve düşman ateşiyle daima zayiat veren bu arslanlar hiçbir şeye ehemmiyet vermeyerek daima en yüksek tepeye çıkmaya, boğazı tutmaya çalışıyordu. Burada gösterilen fedakârlık karşısında sevincimden ağladım. Bütün Türkler, ecdadından miras kalan şu cengâverlik hasletiyle iftihar etmelidirler. Burada düşman dehşetli zayiat verdi. Gece biz de boğazı tamamen ele geçirdik. Bir kahredici hezimet ile firar ederek pek perişan bir surette kaçtı. Türk süngüsü ve sancağı buraya da şanıyla dikildi.

Akşam tam yüksek hatt üzerinde düşmanın terk ettiği topçu gözetleme yerinde geceyi geçirdik. Hiç uyumadık. Sabahleyin erken yine taarruzumuza devam edeceğiz.

Hemedan'ın zapti

28 Temmuz 332 [10 Ağustos 1916], Acem Diyarı – Hemedan'dan:

Sabahleyin saat dörtte taarruza süratle girişildi ve artık Hemedan ovasına doğru düşmanı takibe başladık. Düşman hiç durmaksızın firar ediyor, biz de bir yıldırım süratiyle arkasından koşuyorduk. Öğleden sonra saat ikide Bahar Köyü'ne vardık ve Hemedan bir saat kadar sağımızda bütün şirinliğiyle görünüyordu. Gayemiz düşmanı takip ve ona Hemedan ovasında bir darbe indirmek olduğundan düşmanın arkasını bırakmadık. Hemedan'dan sonra daha dört saat takip ettik. Perişan ve sefil birçok dağılmış Rus esirleri topladık. Süvarisini de iyice zedeledik. Süvari tugayı sağ taraftan gelerek akşam Hemedan'a girdi. Hemedan ovası da düşmandan tamamen temizlendi. Biz de geriye dönerek Bahar Köyü'nde ordugâh kurduk. Bahar Köyü'nde ahali bizi pek parlak bir surette karşıladı ve her yerde olduğu gibi burada da kurbanlar kesildi, dualar edildi.

29 Temmuz 332 [11 Ağustos 1916], Acem Diyarı – Hemedan – Bahar Köyü'nden:

Sabahleyin erken kalkmıştık, alaydan bir emir geldi. "Ağırlıksız olarak hemen tabur silah başı olacak, Hemedan–Tahran yolunu tutacak. Henüz kaçamayıp köylerde kalmış olan perişan düşman kuvvetini toplayacak." Bizim tabur ve 5/3 ile bir batarya top, Alay Kumandanı Talat Bey kumandasında hareket ettik.

Bütün ovayı geçerek Rabat Köyü'nde düşman süvari alayını yakaladık. Topla söz konusu alayı tamamen mahv ve perişan ettik. Gece yarısı ordugâha döndük. İnşallah bundan sonra biraz istirahat edeceğiz. Düşmandan dün akşam Tabur 4'ün ileri karakolu 82 esir [er] ve bir zabit yakalayarak getirmiştir. Düşman pek perişandır. Ormanlar ve ovalar düşman döküntüleriyle doludur. Bir taraftan durmadan topluyoruz. Bu zaferimiz pek parlak oldu. Düşman da son derece zedelendi ve hırpalandı.

Başka kayda değer bir şey yoktur.

30 Temmuz 332 [12 Ağustos 1916], Acem Diyarı – Hemedan – Bahar Köyü'nden:

Bugün Bahar Köyü'ndeki ordugâhımızda istirahat ediyoruz. Alaydan istenilen genel kuvvetler ve kayıp cetvelleri ile diğer vesikalar ve evrakı hazır ederek alaya verdim. Akşama kadar bugün yazılarla uğraştım. Bir hamam yaparak toz toprak içinde olan vücudumu temizledim ve bir tıraş oldum. Ooh, şimdi biraz rahatım. Eğer bu akşam rahat bir de uyku uyursam vücudum oldukça kendine gelecektir. Bir haftalık hayatım pek perişan geçti. Geceleri toprak üzerinde yuvarlanmak, gündüzleri ateş altında aralıksız durmayıp koşmak. El, yüz tozdan ve güneşten simsiyah. Saç sakal karmakarışık, candan geçmiş, kana susamış bir halde yaşadık. Şimdi biraz kendimize geliyoruz. Vücudumun pek yıpranış ve didinmiş adalelerini dinlendirmeye çalışıyorum. Eğer burada 15 gün kadar sakin hayat geçirirsek o vakit biraz perişan zihnim toplanacaktır.

Kirmanşah–Hemedan yolu hakkındaki hislerim: Kirmanşah'tan Hemedan'a kadar muntazam bir şose mevcut olup ekseriya bu şoseyi takiben geldik. Şosenin Esedâbâd geçidini tırmanan kısmı Ruslar tarafından

pek becerikli bir surette inşa edilmiş ve yolun üzerine yine Ruslar tarafından bir mermer abide dikilerek bu yola "Büyük İmparator Caddesi" unvanı verilmiştir. Tam yedi gün süren bu yol, bir ova bir dağ, bir ova bir dağ olmak üzere sıralı gidiyor. Hangi dağı çıkarsak arkasından zümrüt rengi bir ovaya iniyor. Ova bitince yine bir dağ ve onun arkasında yine cennet gibi bir ova bakışlarımıza çarpıyor.

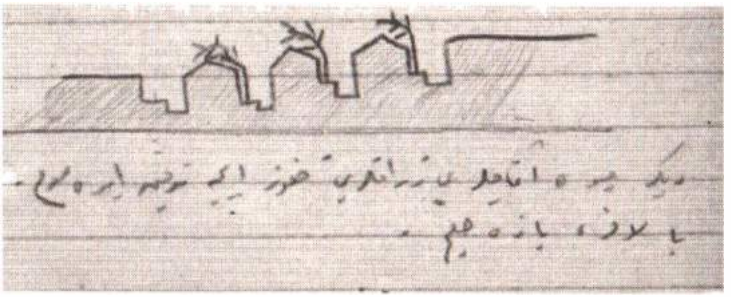
İran'ın bu iklim arazisi fevkalade ziraata müsait ve pek güzel teşkilata sahiptir. Hiçbir engebesi olmayan bu dümdüz ovanın ortasından daima birkaç derenin aktığını görmemek mümkün değil. Sular gayet bol. Bu geniş ovaların içine yayılan sık sık köyler, hep toprak evlerden oluşmuş. Ağaç yalnız köylerin etrafında görünüyor ve her köy daire gibi çevreleyen bir ağaçlık içerisine sarılmıştır. Ovanın başka tarafında ağaca rastlanmaz.

Ziraat: En başta meyve bahçıvanlığı geliyor. Sonra hububat ziraatı. Her köyde gayet güzel meyve bahçeleri gördüm.

Hayvanat da son derece boldur. Her köyde süt ve yoğurda bolca rastlanır. Sütler doğrudan doğruya hep yağ yapılıyor. Kirmanşah–Hemedan arasındaki araziyi ve bu arazi üzerinde bulunan köyleri ve kasabaları Kirmanşah civarına nazaran pek ileri ve medeni buldum. Ahalisinin çoğu Sünni olduğu gibi bu civar pek çok nüfusu besliyor.

Bağcılık: Hemedan bölgesinde gayet güzel bağlar gördüm. Bu bağlar hep yerli bağları olup buralara filoksera henüz girmemiştir. Bağ tesisi şekilde [yan sayfada] gösterdiğim gibidir. Çünkü burada bağlar genelde sulandığı gibi su kanalları da yapılmıyor. Budama da kısa budamadır.

Diğer meyve ağaçları ziraatlarını henüz iyice tetkik edemedim. Daha sonra yazacağım.

31 Temmuz 332 [13 Ağustos 1916], Acem Diyarı – Hemedan – Bahar Köyü'nden:

Buranın iklimi gayet ılıman. Geniş Hemedan ovasının ortasında Bahar denilen şirin bir köyün ağaçlıkları kenarında oturuyoruz. Zaten pek geniş ve pek güzel olan bu ova küme küme ağaçlıklı köyleriyle nazara pek hoş bir manzara veriyor. Toprağı genellikle kumlu killi ve daha ziyade kumlu. Buralarda her mahsul mutlaka sulanıyor. Hatta hububat tarlalarının da sulandığını görüyorum. "Irak gibi" arazi kumlu olduğu için son derece lezzetli ve güzel karpuz yetiştiriyor. Harika elma, kayısı ve üzümleri insan yemeye doyamıyor. Her gün gayet bol bol yiyoruz. Bugün pek müsterih bir hayat geçirdim. Çadırımda huzur içinde oturarak kendi vücudumu dinledim ve yazılarımla meşgul oldum. Düşmandan eser yok.

Kafkas cephesinde Muş ve Bitlis'in tarafımızdan geri alındığını ve Ruslardan iki obüs, beş sahra olmak üzere yedi top ele geçirildiğini haber alarak sevindim.

Başka kayda değer bir şey yoktur. Mesut ve müsterihim.

1 Ağustos 332 [14 Ağustos 1916], Acem Diyarı – Hemedan – Bahar Köyü'nden:

Bugün Ağustosun biri, yani tam yaz. Burası yine tatlı ve güzel bir havaya sahip. Hemedan şehrini henüz görmeden bu havaliyi çok sevdim.

Bir alayın bölükleri avcı hendeğinde ateş açarken

Bugün pedere, Yaşar'a, Reşat'a, Raşit'e birer mektup yazarak yarın hareket edecek olan sahra postası ile gönderdim. Bugün de istirahatla vakit geçirdim. Kayda değer bir şey yok.

Muharebedeki fedakârlığıma mükâfat olarak Harp Liyakat Madalyasıyla ödüllendirilmem için adım bildirildi.

2 Ağustos 332 [15 Ağustos 1916], Acem Diyarı – Hemedan – Bahar Köyü'nden:

Bugün de rahat geçti. Askerler temizlik işleriyle meşgul. Düşman sakin bir halde. Biz de istirahat rüyasındayız. Hava gayet güzel, ne sıcak var ne soğuk, ne de yağmur. Başka kayda değer bir şey yoktur.

3 Ağustos 332 [16 Ağustos 1916], Acem Diyarı – Hemedan – Bahar Köyü'nden:

Bugün taburumuzda bulunan zabit namzetleri [subay adayı] efendileri vekilliğe yükseltilmeleri için bildirdik ve bunları asaleten takım kumandanlığına tayin ederek 220'şer kuruş da maaş tahsis ettik. Bu efendiler bugünden itibaren ders okuyacaklardır. Ben topografya dersini üstüme aldım. Yarın inşallah derse başlayacağız. Başka kayda değer bir şey yoktur.

Askerler istirahat ve temizlikle meşguldür.

4 Ağustos 332 [17 Ağustos 1916], Acem Diyarı – Hemedan – Bahar Köyü'nden:

Bugün sabahleyin geç uyandım. Binbaşı bey biraz keyifsiz. Yunus Efendi de hasta. Yazıları yazıp, işlerimi bitirdim. Öğleden sonra zabit namzetleri efendileri toplayarak köyün ağaçlıkları altına götürdüm. Burada onlara iki saat kadar topografya dersi gösterdim.

Başka kayda değer bir şey yoktur.

5 Ağustos 332 [18 Ağustos 1916], Acem Diyarı – Hemedan – Bahar Köyü'nden:

Bugün ileride bulunan 6. Alay'ı, yarın sabahleyin gidip değiştirmemiz için emir aldık. Demek ki Hemedan'ı göremeden ileriye gidiyoruz. Bugün acil olan yazılarımı bitirdim ve pedere de bir mektup yazarak gönderdim. Öğleden sonra zabit namzedi efendilere de iki saat ders gösterdim. Gece kılavuz bulmak üzere İaşe Zabiti Mehmet Efendi ile Bahar Köyü'ne gittik. Burası bir kaza. Gayet büyük. Gece sokakları dolaşa dolaşa ve sora sora nihayet naibin evini bulduk. Bu köyde "Naibü's-saltana" denilen bir naib vardır. Köyün idari, askeri, mülki, adli bütün davalarına o bakmakta ve onun hükmü cereyan etmektedir.

– Dün naibin biraderi vefat etmiş olduğundan bu gece naibin konağında ayin töreni varmış. Büyük bir dergâha bütün Bahar eşraf ve ihtiyarı toplanmış ayin icra etmektedirler. Sokakta çocuklar "Şehit Hasan, Şehit Hüseyin" nidalarıyla göğüslerine vurarak feryat ve figan ederek dolaşmaktadırlar. Buradan naibden iki kılavuz alarak döndük.

6 Ağustos 332 [19 Ağustos 1916], Acem Diyarı – Hemedan – Hüseyinâbâd'dan:

Sabahleyin saat dörtte tabur silah başı oldu. Saat beşte Hüseyinâbâd Köyü'ne doğru hareket ettik. Tam yedi saat Hemedan ovasının içinde yürüyerek saat öğlen 12'de Hüseyinâbâd Köyü'ne vardık. Burada 6. Alay karargâhı bulunuyormuş. İleri mevzi mıntıkasını tabur tabur teslim almaya başladık. Meran ve Köprühan köyleri taburumuz mıntıkasına düştü. Akşama kadar bu tertibat ile ilgilendik. Akşamüzeri mıntıkamızın bir krokisini alarak alaya gönderdim.

Hüseyinâbâd, Meran, Köprühan. Bunlar bağ, bahçeler ile çevrili büyük köylerdir. Her şey bol. Ekmek gayet ucuz. Üzüm, karpuz, yumurta, yoğurt gayet bol. Buralarda gayet nefis yiyecekler yiyerek iyi bir hayat geçiriyoruz.

Düşmanın keşif kollarıyla temas halindeyiz. Başka kayda değer bir şey yoktur.

Karargâhı hâkim bir tepe gerisine kurduk.

7 Ağustos 332 [20 Ağustos 1916], Acem Diyarı – Hemedan – Hüseyinâbâd Köyü'nden:

Bugün binbaşı bey biraz keyifsiz olduğundan merkezde işlerim çok idi. Akşama kadar kırtasiye işlemleriyle uğraştım. Akşamüzeri Hüseyinâbâd'da bulunan ağırlığa kadar gittim. Ağırlığımız tamamen buraya gelmişti. Bunların lüzumsuzlarını geriye iade ettik. Düşmanda bir faaliyet yoktur. Yalnız keşif kollarını görüyoruz.

8 Ağustos 332 [21 Ağustos 1916], Acem Diyarı – Hemedan – Hüseyinâbâd'dan:

Bugün keşif için Meran Köyü'ne 5. Bölük'ün yanına gittim. Meran 1300 haneli büyük bir köydür. Gayet güzel bağları vardır. Bağlarının ziraat usulü şöyledir:

Köyün her tarafından gayet güzel, berrak, buz gibi sular çıkmaktadır.

Ziraat Nezareti'nden telgraf

9 Ağustos 332 [22 Ağustos 1916], Acem Diyarı – Hemedan – Hüseyinâbâd'dan:

Bugün binbaşı bey ile mıntıkamızı teftişe çıktık. Evvela 6. Bölük karakollarını gezerek, buradan Meran Köyü'ne gittik. Meran'da Bölük 5 bulunuyordu. Bunların tertibatını gördük. Meran Köyü'ne bir buçuk saat mesafede bulunan "Mezra" Köyü'nde düşman bulunduğundan, Ruslar köylülere zulüm ve saldırılarda bulunmakta imişler. Bu köy halkı da Meran'a göç ediyorlar. Ekserisi kadın, çocuktan ibaret olan bu göçmenleri Meran'a yerleştirdik. Zavallılar oradan oraya sefil ve perişan sürünüyorlardı. Meran Köyü'nde Şücâü'd-devle denilen bir han vardır. Köyün yarısı emlak sahiplerinden olan bu zatındır. Köyde nüfuzu vardır. Bunun ile görüştük. Köylünün bizim askere her bir hususta yardımda bulunacağını vaat ettiler. Buradan Köprühan Köyü'ne gittik. Köprühan'da bizim bir keşif kolumuz mevcut ise de Köprühan'ın bir çeyrek saat karşısında bulunan bir tepeyi düşman işgal etmiş olduğundan köyü ateş altına almaktadır. Bu tepenin zaptı için bizim keşif kolu kumandanı bulunan Hüseyin Efendi'ye talimat verdik.

Bu köy de oldukça büyük, güzel bağlara sahiptir ve Osmanlı dostu bir de hanı vardır.

Üzümleri çeşit çeşit: Buradaki üzüm çeşidi en çok çekirdeksizdir. Gayet nefis çekirdeksiz üzümleri vardır. Sonra siyah, kırmızı üzümü, razaki üzümü de çoktur. Başka çeşide rastlamadım.

Akşamüzeri bir telgraf aldım. Bu telgraf Ziraat Nezareti'nden geliyordu. 24 Temmuz 332'de yazılmıştı. Telgrafta Avrupa'ya tahsile gidecek efendilerin askerlik-

le olan muamelelerinin tamamlanarak birliklere bildirildiği Harbiye Nezareti'nden Ziraat Nezareti'ne bildirilmiş olduğundan belgelerim geldiğinde hemen Dersaadet'e doğru hareket etmekliğim bildiriliyordu. Tabii bu telgrafa son derece sevindim.

10 Ağustos 332 [23 Ağustos 1916], Acem Diyarı – Hemedan – Hüseyinâbâd'dan:

Bugün nezarete bir telgraf çekmek için hoca efendiye telgrafı verdim. Kolorduya Ahmet Can Bey'e gönderdim. Heyecanla emrimi bekliyorum. İnşallah yakında gelir. Bugün kendi işlerimle uğraştım. Akşamüzeri 6. Bölüğün yerini aldık. Gündüz Enver yanıma geldi, uzun müddet beraber oturduk. Başka kayda değer bir şey yoktur.

11 Ağustos 332 [24 Ağustos 1916], Acem Diyarı – Hemedan – Hüseyinâbâd'dan:

Bugün sakin geçti. Bu gece Fuat Bey kumandasında bir müfrezemiz Köprühan tepesine bir baskın yaparak tepeyi zaptetmiş ve iki Rus süvarisini öldürmüştür. Başka kayda değer bir şey yoktur. Emrimi bekliyorum.

12 Ağustos 332 [25 Ağustos 1916], Acem Diyarı – Hemedan – Hüseyinâbâd'dan:

Bugün de sakin geçti. Düşmanda hiçbir faaliyet görünmüyor. Öğleyin bir düşman zabiti ile yanında bir nefer beyaz bayrakla Köprühan müfrezemize gelerek Kolordu Kumandanı Ali İhsan Bey'e verilmek üzere bir zarf getirdi. Zarf açıktı ve içerisi hem Rusça hem de Türkçe harflerde Türkçe yazılmış ise de Türkçesi okunamıyordu. Zarfı yerine gönderdik. Başka kayda değer bir şey yoktur. Havalar güzel ve berrak.

13 Ağustos 332 [26 Ağustos 1916], Acem Diyarı – Hemedan – Hüseyinâbâd'dan:

Bugün keşif kolumuz Mezra Köyü'ne baskın yaparak köyü zaptedip, bir düşman zabitini öldürüp üç süvarisini yaraladılar. Geriye kalan düşman kuvveti Hatemâbâd'a doğru firar etmiştir. Başka kayda değer bir şey yoktur. Bizden yalnız Hasan Efendi hafif surette kolundan yaralı düşmüştür.

Akşamüzeri Meran Köyü'ne giderek gezdim. Şevket ve Hasan Efendilerle görüştüm. Bu köyü çok seviyorum.

14 Ağustos 332 [27 Ağustos 1916], Acem Diyarı – Hemedan – Hüseyinâbâd'dan:

Bugün sakin geçti. Öğleyin ağırlığa kadar gittim ve alaya kuvvet listelerini verdik. Elime birçok gazeteler geçti. Bunları okudum. Mühim hiçbir şey yoktu. Neticeden Dörtlü İtilaf Devletlerinin her cephede şiddetli taarruzlar yaptığı fakat hiçbir netice elde edemediği anlaşılıyordu.

Guşenk ziraatı: Acemler burada guşenk denilen bir bitki ekiyorlar. Ziraat usulü serpme suretiyledir. Bunun tohumlarını sıkarak bir yağ çıkarıyorlar. Bu yağı bezir-yağı gibi aydınlatma için yakıyorlarmış.

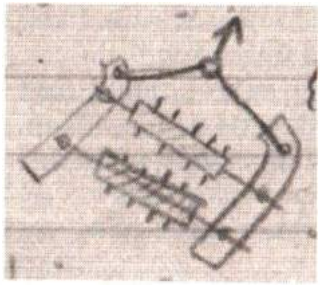
Yağın çıkarılma biçimi: Evvela bu tohumlar kavruluyor. Sonra sıcak suda kaynatılarak yağı çıkarılıyormuş. Bu bitkiden buralarda pek bol ekilmektedir.

Buraların en mühim ziraatı bahçıvanlık. Bilhassa kavun, karpuz ve meyve bahçıvanlığıdır. Topraklar umumiyetle kumlu ve su bol olduğu için kavun, karpuz pek güzel yetişiyor. Bir de yonca ziraatı gayet boldur. Pek çok olan hayvanlara hep yonca verilmekte ve kışın da kuru yonca yedirmektedirler.

15 Ağustos 332 [28 Ağustos 1916], Acem Diyarı – Hemedan – Hüseyinâbâd'dan:

Bugün Meran Köyü'nde Ruslarla beraber firar eden bir Ermeni'nin malının mevcut olduğunu işittik. Müsa-

dere için sabahleyin erkenden görevli olarak Meran Köyü'ne gittim. Meran'ın ileri gelenlerini, eşrafını ve muhtarını toplayarak Ermeni'ye ait malların bize teslimini talep ettik. Kırk dört harman buğday ile, 24 arpa, 2.5 nohut, 3 buğday, dört öküz bulduk. Bu erzakı birliklere dağıttık. Bugün akşama kadar bunlarla uğraştım. Düşmandan hiçbir eser yok. Mezra Köyü de bizim işgalimiz altında bulunuyor.

Acem dövenleri: Şekilde gösterdiğim gibi üzerlerine tahta parmaklar çakılmış iki üstüvaneden [silindir] ibaret olup, deflere yalnız bu parmaklar baskı yaparak çarpmakta ve bunlar vasıtasıyla harman yapılmaktadır. Bizim dövenlere nazaran bunları daha değişik buldum. Çünkü harman hem çabuk yapılıyor, hem de samanı gayet güzel olduğu gibi tane de hiç kırılmıyor. Koşum genelde öküzdür. Buralara harman makinesi ve orak makinesi katiyen girmemiştir. Bütün Acemistan'da böyle makine bilmiyorlar.

16 Ağustos 332 [29 Ağustos 1916], Acem Diyarı – Hemedan – Hüseyinâbâd'dan:

Bugün 5. Alay bizim yerimizi alıyor, biz de istirahat için Bahar Köyü'ne çekiliyoruz. Sabahleyin alay kumandanı bey beni istedi, gittim. "Düşmanla temasta bulunduğumuz Meran, Reyganlar, Mezra, Köprühan köyle-

rinde koru olup olmadığını tetkik etmekliğimi ve varsa ve yeriyle cins ve miktarını işaret eden bir kroki ve bir rapor düzenleyerek alaya vermekliğimi" bildirdi. Hemen harcket ettim. Söz konusu köyleri gezdim ve dört koru bularak krokisiyle beraber alaya rapor ile bildirdim. Öğleyin bizim yerimize geçecek tabur geldi, mıntıkayı teslim ettik. Akşamüzeri saat yedide Bahar'a doğru taburumuz Hüseyinâbâd'dan hareket etti. Tam yedi saatlik bir gece yürüyüşünden sonra Letgân, Süleymanâbâd Kalesi, Venegirt, Gençtepe köylerinin içinden geçerek saat sabaha karşı ikide Bahar'a geldik. Eski ordugâhımıza yine ordugâh kurduk. Başka kayda değer bir şey yoktur.

Romanya bize harp ilan etmiş

17 Ağustos 332 [30 Ağustos 1916], Acem Diyarı – Hemedan – Bahar Köyü'nden:

Sabahleyin Bahar Köyü bostanlıkları içerisinde, ağaçlıklar altında alaya güzel bir ordugâh seçmekle görevlendirildim. Dolaştım ve buldum. Hemen taburları buraya getirerek ordugâh kurdurduk ve akşama kadar ordugâhın kurulması ve düzenlenmesiyle uğraştık. Başka kayda değer bir şey yoktur.

Dün Romanya'nın bize harp ilan ettiğini işitmiştik. Bugün resmen kolordu günlük emri geldi. Bu harp ilanının resmî olduğunu bize bildirdi. Demek ki düşmanlarımız arasına bir İslav unsuru daha dahil oluyor. Her gün miktarı artan bu yekûn biraz daha kabarıyor. Fakat İtilafın [savaşılan devletlerin] genel taarruzu kırıldıktan sonra harbe karışan bu yeni düşmanın da Sırbistan'ın akıbetine uğrayacağını, yahut İtalya gibi yerinde sayacağını zannediyorum.

18 Ağustos 332 [31 Ağustos 1916], Acem Diyarı – Hemedan – Bahar Köyü'nden:

Bugün askerler temizlik işleriyle uğraşıyorlar. Ben de biriken evrakın tamamlanması işlemleriyle uğraşıyorum.

Muharebe sükûnet halinde. Ağaçlar altında pek mesudane ve müsterih bir hayat geçiriyorum. Ne sıcak var, ne yağmur, ne de soğuk. Saf ve berrak bir hava, serin ve cennet gibi bir aydınlık. Hiçbir düşüncem yok. Yalnız emrimin hâlâ gelmemesi çok canımı sıkıyor.

19 Ağustos 332 [1 Eylül 1916], Acem Diyarı – Hemedan – Bahar Köyü'nden:

Bugün yine askerler temizlik ve istirahatla meşgul. Biz de pek yıpranmış vücudumuzu biraz dinlendirmekle vakit geçiriyoruz. Fehmi Bey izinli olarak Hemedan'a gitti. Öğleden sonra namzet efendilere üç saat kadar ders okuttum. Başka kayda değer bir şey yoktur.

Hemedan'ın ahalisi Türkçe biliyor

20 Ağustos 332 [2 Eylül 1916], Acem Diyarı – Hemedan – Bahar Köyü'nden:

Hemedan'ı Ziyaret

Bugün Cumartesi. Binbaşı bey ile beraber bugün gezmek ve görmek üzere Hemedan'a gidiyoruz. Sabahleyin saat sekizde Bahar Köyü ordugâhımızdan hareket ederek bir buçuk saat sonra Hemedan'a vardık. Doğru şehrin güneyinde bulunan merkez kumandanlığı dairesine giderek Merkez Kumandanı Binbaşı Veysi Bey'i ziyaret ettik. Merkez kumandanlığı güzel bir daire içinde olup burada Alay 5/4 bulunmaktadır. Bizim Avni ile ve Fikri, Fevzi Beylerle görüştük. Öğleyin havuz başında ve bahçe içerisinde bize mükemmel bir ziyafet verdiler. Öğleden sonra şehri dolaştık ve binbaşı beyle 20 liraya bir çift Acem halısı aldık. Akşamüzeri geç vakit ordugâha döndük.

Hemedan şehri hakkındaki duygularım

Hemedan, güneyinde bulunan Er-Raşid Dağları eteğine yaslanmış takriben 100.000 nüfuslu bir kasabadır ve Kirmanşah'a oldukça benzerdir. Etrafında taş bol olduğu halde şehir umumiyetle kerpiçten imal olunmuş ve üzerleri toprakla örtülmüş binalardan kurulmuştur. Taş hiçbir binaya rastlamadım. Binalar da çoğunlukla bir kattır. Yalnız pişmiş tuğladan yapılmış birkaç mağaza, birkaç bina görebildim.

Çarşıları, kaldırım ve sokakları orta vaziyette. Çarşılarının düzeni bizim İzmir ve İstanbul'un ücra çarşılarına benzer. Yalnız muntazam beş on tuhafiyeci dükkânı göze çarpmaktadır ki bunların da çoğu Yahudi ve Ermeni'dir.

Çarşılarında pek eskiden kalmış bir iş taksimi var. Mesela bakraççılar ayrı, şekerciler ayrı, halıcılar ayrı, sebzeciler ayrı. Kısaca her nevi eşya satan esnaflar hepsi ayrı ayrı birer çarşı teşkil etmiştir. Bilhassa kemerle örülmüş muntazam bedestenleri de mevcuttur. Çarşılarda en çok göze çarpan şeker, halı, yemiş ve meyvedir. Her taraf kavun, karpuz, üzüm, elma, armut, erik ve sair meyvelerle dolmuş. Buraları gördükçe aynı İzmir'in "Başdurak" mevkiini hatırladım. Zaten bu çarşıların oralara pek çok benzerliği var. Şu haliyle beraber Hemedan'ı oldukça ilerlemiş ve düzenli gördüm. Herhalde bizim Bağdad kadar değilse de Musul gibi şehirlerimizden çok ileri ve büyüktür. Şehrin dört tarafının bağ ve bahçelerle ve yüksek ağaçlarla çevrili olması kasabaya daha şirin bir manzara ve güzellik bahşetmektedir.

Nüfus ve kadınları: Hemedan ahalisi ekseriyetle Sünni Türklerden ibarettir. Zavallı cahiller bu Acem ve Şii muhitinde yoğrula yoğrula kendi hüviyetlerini kaybetmişler, Acem milli kıyafetlerine girmişler, fakat lisanlarını hiçbir vakit unutmamışlardır. Hemedan'da ahalinin hepsi Türkçe biliyor. Sadık, temiz adamlardır. Aralarında Yahudiler de mevcuttur. Bunlar ticaret için bu-

ralara gelmiş ve yerleşmiş adamlardır. Bin kadar da Ermeni mevcut imiş. Fakat bizim buraya galip olarak varışımızla onlar hep firar etmişlerdir.

Kadınları tamamen örtülüdür. Kıyafetleri siyah, büyük bir cüppe, bunun üzerine konmuş beyaz kar gibi bir yaşmak. Yaşmak kalın bir bezden yapılmış olup yalnız gözlere tesadüf eden kısmı ufak dantela gibi örülmüştür. Kadınlarının yüzlerini görmek mümkün değildir. Kısmen de Kirmanşah'taki gibi siyah, kalın peçeler kullanılmaktadır.

Amerikalıların burada büyük bir mektepleri vardır. Birçok da ticari kuruluşları mevcuttur ki bunların Amerika'ya ait olduğunu üzerlerindeki büyük Amerikan bayraklarından anladım.

Şehirdeki eşyanın neresine baksanız hep Rus damgası görürsünüz. Rus nüfusu tamamen buraları istila etmiş. Hep Rus malları dükkânlarını doldurmuştur. Avrupa'ya ait olarak görülen malların hepsi Rusya'nındır. Rusya etiketlerini taşır.

Şehrin güney ve batı tarafını kapayan 4500 metreye kadar yükselen Er-Râşid dağlarının üzerleri hâlâ karla muhattır. Bu dağlarda pek çok buz mahzenleri olduğunu söylüyorlar. Çünkü şehrin içerisinde buz pek boldur. Bir bardak su isteseniz, içerisinde yumruk kadar da buz geliyor. Şehrin civarındaki meyve bahçeleri ve gülistanlar güzeldir. Zaten uçsuz bucaksız Hemedan ovasına avuç avuç serpilmiş olan her köy birçok ağaçlıklar arasına gizlenmiştir. Bu ağaçlıkların çoğu kavak ve söğüttür. Çünkü su pek çok olduğu için bu ağaçlar pek güzel yetişiyor.

Türk şehirlerine pek benzer olan şu kasabadan akşamüzeri iyi bir hatıra ile ayrıldım.

21 Ağustos 332 [3 Eylül 1916], Acem Diyarı – Hemedan – Bahar Köyü'nden:

Bugün ordugâhta istirahat ediyorum. Öğleyin pedere bir mektup yazıp gönderdim. Akşamüzeri namzet vekili efendilere üç saat kadar topografya dersi okuttum. Askerler temizlik işleriyle meşgul.

6–7–10 Temmuz 332 gazetelerini okudum. Önemli hiçbir şey yok. Hava güzel ve berrak. Şimdilik rahat bir hayat geçiriyoruz. Fakat derin bir bekleyiş ateşi ile yaşıyorum. Gelecek hatırıma geldikçe kalbim titriyor. Bir derviş gibi bir hayat yaşamaktan ve hiç geleceği düşünmemekten başka çare yok.

22 Ağustos 332 [4 Eylül 1916], Acem Diyarı – Hemedan – Bahar Köyü'nden:

Askerler temizlik işleriyle meşgul. Ben de kendi yazılarımla uğraşıyorum. Hava gayet yumuşak ve berrak. Öğleden sonra namzet efendilere üç saat kadar topografya dersi gösterdim. Başka kayda değer bir şey yoktur.

23 Ağustos 332 [5 Eylül 1916], Acem Diyarı – Hemedan – Bahar Köyü'nden:

Bugün de askerler istirahat ediyor ve eksiklerini tamamlıyor. Yine cennet gibi bir hava herkesi mestediyor. Biz de güzel kavak ağaçlarının lütfu sayesinde rahat ve müsterih yaşıyoruz. Öğleden sonra yarın tahkimat hattına gideceğimizi işaret eden alay emri geldi. Hep yüzler buruştu. Çünkü burada pek rahat yaşıyorduk. Hazırlığa başladık. Efendilere bugün yine üç saat topografya dersi gösterdim ve pusula ile harita almak usullerini iyice öğrendiler.

24 Ağustos 332 [6 Eylül 1916], Acem Diyarı – Hemedan – Zeyka Köyü'nden:

Bugün sabahleyin saat sekizde Bahar Köyü'ndeki ordugâhımızdan hareket ederek tahkimat hattı üzerindeki Zeyka Köyü'ne tam üç saat yürüyüşten sonra vardık.

Bu köyün kuzeyinde ordugâh kurduk. Kolordu Kumandanı Ali İhsan Bey tahkimat hattını geziyorlarmış. Bu vesile ile burada bulunan taburumuzu da teftiş buyurdular ve gördükleri intizamdan dolayı teşekkür ettiler. Öğleden sonra alay kumandanı bey ile tabur kumandanları tamamen alayımıza verilen tahkimat hattı mıntıkasını gezdik. Bizim tabura en sağ taraf düştü. Baguşi Köyü'nün ilerisindeki tepeleri tahkim edeceğiz. Yarın tabur karargâhını bu civara getirip ordugâh kuracağımızdan karargâh için güzel bir yer aradım. Baguşi Köyü'nün güneyinde Er-Râşid Dağları eteklerinde bir toplanma hattının sonunda güzel bir köşk ve bağlık buldum. Buraya yarın ordugâh kurup buradaki tahkimata başlayacağız.

25 Ağustos 332 [7 Eylül 1916], Acem Diyarı – Hemedan – Baguşi Köyü civarındaki bahçelikten:

Sabahleyin saat altıda Zeyka Köyü'nden taburumuz hareket ederek Baguşi Köyü'nün güneyindeki bahçelik içerisine ordugâh kurdu. Bölüklerle beraber tahkimat hattına gidilerek Tabur Kumandanı Ziya Bey ve bölük kumandanlarının hepsi mevcut olduğu halde tahkimat hattının profili çizildi. Akşama kadar bunlarla uğraşıldı.

Bulunduğumuz bahçelik bir imamındır. İmam meşrutiyet savunucusu, münevver bir zattır. Bahçede güzel badem ağaçları ve bağ vardır. Burasını Ruslar da bir vakitler ordugâh yapmışlar ve bahçeyi harap etmişler. Bahçenin ortasında şimdi harap olmuş güzel bir köşk mevcuttur ki bu köşk tamamen Hemedan ovasına nâzır ve hâkimdir. Hakikat ordugâhımız pek güzel bir yerdedir. Havanın yumuşaklığı bu güzelliği bir kat daha artırmaktadır.

Başka kayda değer bir şey yoktur.

26 Ağustos 332 [8 Eylül 1916], Acem Diyarı – Hemedan – Baguşi Köyü bahçeliğinden:

Bugün bölükler tahkimatla meşgul. Biz de ağaçlar altında istirahatla geçiriyoruz. Öğleyin bir emir geldi. Tabur Kumandanı Ziya Bey'i alaya istediler. Gidip geldi. Hemedan Merkez Kumandanlığı'na tayin edildiğini bildirdi. Demek artık taburumuz şehre, Hemedan içerisine gidiyor. Dağ ve taşlardan geçici bir zaman için bile olsun ayrılıyoruz. Ziya Bey akşamüzeri Hemedan'a vazifeyi teslim almak üzere gitti. Biz de tabii mesuduz. Gece bir emir geldi. Taburumuza 200 kat yeni elbise veriliyor. Sabahleyin elbiseleri almak üzere adam göndereceğiz.

Fakat benim büyük bir derdim var. O da hâlâ emrimin gelmemesi. Bunun için çok sıkılıyorum. Büyük bir azap ve merak içinde yaşıyorum. Başka kayda değer bir şey yoktur.

27 Ağustos 332 [9 Eylül 1916], Acem Diyarı – Hemedan – Baguşi Köyü bahçeliğinden:

Bölükler tahkimat hattında çalışıyorlar. Biz de kolağası bey ile ağaçlar altında oturuyoruz. Havalar gayet yumuşak, hatta biraz soğuk bile. Bugün beynimde derin bir düşünce var. Hep Avrupa'yı düşünüyorum. Emrimin gelmemesinden pek ziyade üzüntülü olarak mahzun ve elemli oturuyorum.

Meyve pek çok. Ağızlarımız hiç durmayıp üzüm, karpuz, badem, erik ve sair meyveleri yemekle meşgul. Hava da güzel. Meşguliyet de yok. Gayet iyi vücut beslemek icap ederken bu düşünce beni pek üzüyor. Başka kayda değer bir şey yoktur.

28 Ağustos 332 [10 Eylül 1916], Acem Diyarı – Hemedan – Baguşi Köyü bahçesinden:

Bugün askerlerin hepsine çamaşır yıkattık, temizlik yaptırdık. Yeni gelen elbiselerin hepsini dağıtarak askerleri bir düzene koyduk. Çünkü taburumuzun bugünlerde Hemedan'a giderek merkez taburu olması yüksek

ihtimal. Biz de akşama kadar ağaçlar altında otururak güzel ovayı seyrettik.

29 Ağustos 332 [11 Eylül 1916], Acem Diyarı – Hemedan – Baguşi bahçesinden:

Bugün biraderim Şahab'dan bir mektup aldım. Mektup İzmir'den yazılmıştı. Askerler tahkimatla meşgul. Alay ve fırka kumandanı beyler tahkimat hattına gelip gezdiler. Başka kayda değer bir şey yoktur.

30 Ağustos 332 [12 Eylül 1916], Acem Diyarı – Hemedan – Baguşi Köyü'nden:

Bugün askerler tahkimatla meşgul. Biz de kendi yazılarımızla uğraşıyoruz. Hava saf ve berrak. Kayda değer bir şey yoktur.

31 Ağustos 332 [13 Eylül 1916], Acem Diyarı – Hemedan – Baguşi Köyü'nden:

Bugün izinli olarak Hemedan'a gittim. Bir avcı elbisesi ısmarladım. Öğleyin kolorduya gidip Can ve Fuat Beylerle görüştüm. Yarın bir dilekçe yazıp kolorduya göndereceğim. Telgrafla benim Avrupa meselesini İstanbul'dan sorduracağım. Öğleden sonra Ziya Bey'e gittim. Bugün Beyt-i Ayn muharebesi mükâfatları gelmişti. Ziya Bey'e iki sene kıdem vardı, tebrik ettim. Bize bir şey çıkmadı. Akşam geç vakit ordugâha döndük. Yanımda Şevket Efendi ile hoca efendi vardı.

Artık kaputsuz gezilmiyor

1 Eylül 332 [14 Eylül 1916], Acem Diyarı – Hemedan – Baguşi Köyü'nden:

Bugün kış aylarından birinin ilk günü. Hava ılık, hatta biraz soğuk. Artık kaputsuz gezilmiyor. Geceleri de epeyce soğuk oluyor.

Bugün bir dilekçe yazdım. Alay ve fırkaya tasdik ve havale ettirdim. Yarın kolorduya gönderip başarılı olursam telgrafla İstanbul'dan Avrupa meselesini sorduracağım.

Hayatım rahat geçiyor. Fakat bu Avrupa tahsili beni çok düşündürüyor.

Avrupa harp sahnesinde; İtilaf [devletlerinin] taarruzlarının devam ettiğini fakat hezimete uğratılarak püskürtüldüklerini, Romanya'nın Silistre'sinin zaptedildiğini ve Tutrakan istihkâmının da zaptedilip Romanyalılardan 20.000 esir alındığını işitiyoruz. Bu ay da buradayız. İnşallah o vakte kadar emrim gelir ise hemen hareket eder giderim.

2 Eylül 332 [15 Eylül 1916], Acem Diyarı – Hemedan – Baguşi Köyü'nden:

Bugün askerler tahkimatla meşgul. Ben de alaya giderek şehirde izinli bulunan Alay Yaveri Mümtaz Bey'e vekâlet ettim. Akşama kadar alaydaki işlerle uğraştım. Burada kardeşim Şahab'a bir mektup yazarak gönderdim. Akşam geç vakit tabura döndüm. Kayda değer bir şey yoktur. Avrupa taarruzu olanca şiddetiyle devam ediyor.

3 Eylül 332 [16 Eylül 1916], Acem Diyarı – Hemedan – Baguşi Köyü bahçesinden:

Bugün kolağası bey ile beraber izinli olarak Hemedan'a gittik. Ziya Bey'i ziyaret ettik. Öğle yemeğinde Ziya Bey'de davetli idik. Öğleden sonra çarşıya inerek biraz gezdik. Elbiseler henüz yapılmamıştı. Akşam geç vakit ordugâha döndük. Başka kayda değer bir şey yoktur.

Hemedan'ı gittikçe seviyorum. Gözüme güzel görünüyor.

4 Eylül 332 [17 Eylül 1916], Acem Diyarı – Hemedan – Dibaguş Köyü bahçeliğinden:

Bugün ordugâhta idim. Askerler yine tahkimatla meşgul. Ben de kendi yazılarımla uğraşıyorum. Benim dilekçeden henüz bir cevap çıkmadı. Sicil belgeleriyle özgeçmişleri düzenlenerek alaya gönderdim. Şimdi harp defterleriyle uğraşıyorum. Başka kayda değer bir şey yoktur.

5 Eylül 332 [18 Eylül 1916], Acem Diyarı – Hemedan – Baguş Köyü bahçeliğinden:

Bugün izinli olarak Hemedan'a gittim. Ziya Bey'i gördüm. Elbiseler henüz bitmemiş. Geç vakit fırkadaki Ziya Bey ile beraber ordugâha döndüm. Hava gayet güzel. Ne sıcak ve ne de soğuk, tam sonbahar havası. Hemedan'da bütün meyve olanca bolluğuyla taşıyor. Herkes sevinçli ve güler yüzlü. Acemler bize son derece ısındılar. Çünkü bizden hiçbir suretle zulüm görmediler. Başka kayda değer bir şey yoktur.

6 Eylül 332 [19 Eylül 1916], Acem Diyarı – Hemedan – Baguş Köyü bahçeliğinden:

Bugün askerler tahkimatla meşgul. Biz de bahçeliğin ağaçları altında vakit geçirdik. Yarın Bahar'a gidip daha ertesi günü Hüseyinâbâd'daki ileri karakolu teslim alacağız. Başka kayda değer bir şey yoktur.

7 Eylül 332 [20 Eylül 1916], Acem Diyarı – Hemedan – Bahar Köyü'nden:

Sabahleyin saat altıda Baguş Köyü'ndeki ordugâhımızdan hareket ederek üç saat sonra Bahar'a vardık ve Bahar Köyü'nün kuzeydoğusundaki ağaçlık içerisinde geçici olarak ordugâh kurduk. Yarın buradan hareket ederek ileri karakola gideceğiz. Akşama kadar burada istirahat ettik. Büyük ağırlığımızı burada terk ettik.

Benim işlerden henüz bir haber yok. Ziya Bey de geldi. Alay kumandanı da izinli olarak sıhhiye bölüğünde istirahatta kaldı. Başka kayda değer bir şey yoktur.

8 Eylül 332 [21 Eylül 1916], Acem Diyarı – Hemedan – Hüseyinâbâd'dan:

Sabahleyin saat yedide Bahar Köyü'nden taburumuz hareket ederek altı saatlik bir yürüyüşten sonra Hüseyinâbâd köyüne vardık. Burada ihtiyatta kalacağız. Yalnız Bölük 8'i ileri karakol bölüğü olarak Meran Köyü'ne gönderdik. Diğer üç bölüğümüz burada bulunmaktadır. Akşamüzeri telefonla Kolordu Evrak Müdürü Fuat Bey ile görüştüm. Bizim dilekçe 6. Ordu'ya yazılmış. 6. Ordu telefonla Harbiye Nezareti'nden izin isteyecekmiş. İnşallah yakın zamanda olumlu bir netice meydana çıkar. Başka kayda değer bir şey yoktur.

9 Eylül 332 [22 Eylül 1916], Acem Diyarı – Hemedan – Hüseyinâbâd'dan:

Bugün Tabur Kumandanı Fethi Bey ile Meran'a gidip ileri karakol hattını gezdik. Askerler istirahatla meşgul. Düşmanda bir hareket yok. Bir mektup yazıp Can'a gönderdim ve Ziraat Nezareti'ne bir de telgraf verdim. Başka kayda değer bir şey yoktur.

10 Eylül 332 [23 Eylül 1916], Acem Diyarı – Hemedan – Hüseyinâbâd'dan:

Sabahleyin henüz uyanmıştım, "Mitralyöz silah başı ediyor" dediler. Hemen kalktım, alaya gittim. Düşmanın üç bölük kadar süvari ve bir bölük piyade ile Köprühan müfrezesi üzerine taarruz ettiğini ve cephemizde iki alay kadar düşman süvarisinin ilerlediğini öğrendim. Hemen silah başı ettik. Ağırlıkları geriye gönderdik. Biz de gözetleme için alay kumandanıyla beraber Kocatepe'ye gittik. Buradan durum görünüyordu. Düşman

Köprühan'a taarruz ediyor ve iki zırhlı otomobil de bu taarruza iştirak ediyordu. Köprühan'da bulunan bölüğümüz söz konusu köyü tahliye ederek kademeli olarak geriye çekiliyordu. Bu sırada kolordu ve fırkadan birer emir geldi. Düşman, süvari livasına da bir liva süvari ile taarruz ediyormuş. Merkez taburu süvari livasına taarruz etmiş.

Meran'a düşman taarruz etmiş ise de oradaki bölüğümüz direnç gösterdi. Akşama kadar bu halde kaldık. Düşman asıl hatta taarruza cesaret edemedi. Hatta Meran'ı bile zaptedemedi. Fakat Köprühan, Mercemere, Meran köyleri halkı sürü sürü yollarda göç ediyorlardı. Sokaklar çoluk çocuk, gürültü ve ağlayanlarla doluydu.

Hüseyinâbâd Köyü'nün içerisi göçmenlerle doldu. Zavallı köylülere pek ziyade acıyorum. Akşam oldu. Yarın şafakla beraber düşmanın ciddi bir taarruzuna yüksek ihtimal veriliyor. Meran'da bir keşif kolu bırakarak bölüğümüzü Köprübaşı'na çektik. Burada yiyecek ve örtünecek bir şey kalmadığından sabaha kadar Kolağası Fethi Bey ile soğuktan titredik. Sabahleyin güneş doğmadan kalkarak bir ateş yaktırdım. Bu ateş başında oturarak sabahı yaptık.

Bütün müfrezenin zayiatı üç beş yaralı ve bir şehitten ibarettir. Taburumuzun hiçbir zayiatı yoktur. Düşmanın ciddi bir taarruz edeceğine hiç ihtimal veremiyorum. Başka kayda değer bir şey yoktur.

11 Eylül 332 [24 Eylül 1916], Acem Diyarı – Hemedan – Hüseyinâbâd'dan:

Sabahleyin erken uyandım. Düşmanın bir hareketini göremedik. Etraf sakin. Şafakla beraber Meran'dan Köprübaşı'na çekilen bölüğümüzü hemen yine Meran'a sevk ederek Meran'ı işgal ettik. Düşman kuvvetleri yavaş yavaş cephemizden çekilmeye başladılar. Yalnız Köprühan düşmanda kaldı. Akşama kadar hal böyle

sükûnetle devam etti. Başka kayda değer bir şey yoktur. Ağırlıklar yine buraya geldi. Bölük 5 Bölük 8'in yerine geçti.

12 Eylül 332 [25 Eylül 1916], Acem Diyarı – Hemedan – Hüseyinâbâd'dan:

Durumda yine bir sükûnet var. Bölükler talim ve terbiye ile meşgul. Bir kısmı da tahkimatla uğraşıyor. Kayda değer bir şey yoktur.

13 Eylül 332 [26 Eylül 1916], Acem Diyarı – Hemedan – Hüseyinâbâd'dan:

Askerlerin bir kısmı talimle, diğer bir kısmı tahkimatla meşgul. Düşman sükûnet halinde. Öğleden sonra Meran'a gittim. Vaziyet gayet güzel. Kayda değer bir şey yoktur.

14 Eylül 332 [27 Eylül 1916], Acem Diyarı – Hemedan – Hüseyinâbâd'dan:

Sabahleyin Meran keşif koluyla Köprühan'daki düşman arasında çatışma oldu. Düşman iki ölü ve iki yaralı verdi. Hamdolsun bizim keşif kolu salimen döndü. Askerler tahkimat ve eğitimle meşgul. Başka kayda değer bir şey yoktur.

Ruslar Devletâbâd'ı işgal etti

15 Eylül 332 [28 Eylül 1916], Acem Diyarı – Hemedan – Hüseyinâbâd'dan:

Asker tahkimat ve eğitimle meşgul. Sabahleyin kâtip efendi geldi. Meran'a giderek arpa satın aldık. Düşman sakin, biz de rahatız. Bugünkü kolordu emrinde, düşmanın Devletâbâd'ı işgal ettiği ve orada bulunan gönüllü İran askerinin dağıldığı bildiriliyor ve iki İran topu ile iki makineli tüfeğin düşman eline kaldığı bildiriliyor-

du. Bir emir buradaki İran askerinin başında bulunan Binbaşı Habibullah Han'ı azarlıyor ve şehit olan Binbaşı Hofman'ı da cezalandıracağını bildiriyordu. Zaten bu İranîlerden hiçbir hizmet beklenemez ve bunlar askerlik edemezler.

Hava güzel. Hiç yağmur yok. Yalnız geceleri soğuk oluyor. Karyolamda uzanarak merhum Tevfik Fikret'in kitabını okumakla vakit geçiriyorum.

16 Eylül 332 [29 Eylül 1916], Acem Diyarı – Hemedan – Hüseyinâbâd'dan:

Askerler talim ve tahkimatla meşgul. Ben de kendi işlerimle uğraşıyorum. Akşamüzeri bir emir geldi. Yarın ordumuz sağ ve sol kanatları Devletâbâd ve "Beycaz"a taarruz ederek söz konusu yerleri geri alacaklardır. Biz de cepheden bir gösteri yapacağız.

17 Eylül 332 [30 Eylül 1916], Acem Diyarı – Hemedan – Hüseyinâbâd'dan:

Sabahleyin saat 3.30'da taburumuz toplanarak merkez taburunun sağ tarafına gitti. Burada ihtiyat mevzisinde bulunuyoruz. 3. Tabur ileriye giderek üç bölükle Köprühan'a taarruz edecektir. Güneşin doğuşuyla beraber taarruz başladı. Yerleştirdiğimiz iki topumuz Köprühan tepesini ateş altına aldı. Zaten firara hazır olan düşman, biraz zayiat vererek kaçmaya başladı. Taarruz saat öğlen 12'ye kadar devam etti. Köprühan tepesi ve Mezra Köyü kıtalarımız tarafından işgal olundu. Akşamüzeri Şevket Efendi ve doktor bey ile beraber Meran Köyü'nden çıkarak Rebkânlar, Köprühan tepesi ve Mezra tepesine kadar hayvanlarla gittik. Keşif kollarımız orada dolaşıyorlardı. Rusları öldürüp geçmişler, silah ve eşyasını yağma etmişlerdir. Bize şapkalarını, apoletlerini ve cüzdanlarını verdiler. Başka kayda değer bir şey yoktur.

18 Eylül 332 [1 Ekim 1916], Acem Diyarı – Hemedan – Hüseyinâbâd'dan:

Artık ileri karakoldan değiştiriliyoruz. Bugün Tabur 3 ve Tabur 4 ile alay karargâhı, 5. Alay taburlarına mıntıkalarını teslim ederek Bahar'a gittiler. Biz de yarın değiştirileceğiz. Hava güzel, berrak. Kayda değer bir şey yoktur. Demek ki ileri karakol vazifemizi bu defa da tamamladık ve Köprühan ile Mezra'yı zaptederek gelecek müfrezeye teslim ettik.

19 Eylül 332 [2 Ekim 1916], Acem Diyarı – Hemedan – Hüseyinâbâd'dan:

Sabahleyin taburumuz toplanmaya başladı. Saat öğleden sonra ikide bizim yerimize geçecek taburlar geldi. Mıntıkamızı söz konusu taburlara devrederek Bahar'a doğru hareket ettik. Akşam saat 7.30'da Bahar'a vararak ordugâh kurduk. Yarın buradan da hareket ederek Seng-i Sefîd'e gidiyoruz.

***

Sekizinci hatıra defterim de burada tamamlanıyor. Bu hatıra defterimi kapsayan hayatım diğerlerine nispeten mesut ve müsterih geçmiştir. Acem diyarının en muhtelif safhalarını hep bu defterim mahrumiyet sinesinde saklıyor. Diğer gelecek hayatımın da bunun gibi geçmesini temenni ederim.

Acem Diyarında askeri eğlence [Dokuzuncu defter]

20 Eylül 332 [3 Ekim 1916], Hemedan – Zaga Köyü'nden:

Bu hatıra defterime Zaga Köyü'nde fırkamız tarafından tertip olunan mükemmel ve parlak bir kır eğlencesinin kaydıyla başlıyorum. Bu defterimin ilk sahifesine tesadüf eden bu muhteşem eğlenceyi hayatımın bundan sonraki kısmının mesut geçeceğine işaret addediyorum.

Sabahleyin saat yedide Bahar Köyü'nde uyandım. Alaydan beni istediklerini söylediler. Hayvanıma binip gittim. Alay Yaveri Mümtaz Bey'i gördüm. Taburumuzun şimdi üçüncü tahkimat hattı olan Seng-i Sefid Köyü'ne doğru hareket edeceğini ve öğleyin Zaga Köyü'nde büyük bir mola vererek bugün söz konusu köyde yapılacak olan fırka eğlencesinde subaylar ve askerlerin de bulunacağını söyledi. Hemen gelip taburu silah başı ettim ve hazırlanarak saat sabah 8.30'da Bahar Köyü'nden hareket ettik, Zaga Köyü'ne vardık. Eğlence mahalli hakikat pek güzel düzenlenmiş ve taksim olunmuştu. Askerleri bu yerin bir tarafına yerleştirdik. Subaylar için tahsis olunan kısımda da fırka zabitanı birer ikişer gelerek yerlerini alıyordu. Saat öğlen 12'de Kolordu Kumandanı Ali İhsan Bey teşrif buyurdular. Bu sırada 2. ve 6. Fırka kumandanları da teşrif ettiler. Oyuna da hemen başlandı.

Oyun akşama kadar gayet muntazam ve eğlenceli bir surette devam etti. Bilhassa tertip edilen bir piyes ile *Tarık bin Ziyad*'dan okunan bir sahife eğlentiyi taçlandırmıştı. Saat öğleden sonra ikide topçu yüzbaşısı ile taburu göndermiş, saat öğleden sonra beşte de biz Zaga'dan ayrılarak Seng-i Sefid'e doğru hareket etmiştik. Akşam geç vakit Seng-i Sefid Köyü'nün güney sırtlarında Elvan Dağı vadilerinde kurulan ordugâhımıza vardık. Geceyi burada geçirdik. Başka kayda değer bir şey yoktur.

21 Eylül 332 [4 Ekim 1916], Acem Diyarı – Hemedan – Seng-i Sefid Köyü'nden:

Sabahleyin erken yeni ordugâhımızda uyandım. Tabur Kumandan Vekili Fehmi Bey izinli olarak Hemedan'a gitti. Ordugâhımız Hemedan'dan pek uzak ve arabanın geçmesine müsait olmayan bir yerde olduğundan, yarım saat kadar daha aşağıya Seng-i Sefid Köyü'nün güneydoğusuna nakli münasip görülerek ordu-

gâh naklolundu. Şimdi Seng-i Sefid'in yanında ordugâh kurduk. Askerler çadırlarını düzeltmekte meşgul. Yarından itibaren araştırmalara başlayacağız. Hayatım pek huzurlu ve müsterih geçiyor. Kuh-i Elvan'dan zümrüt rengi tepelerine eğimli ve engebeli vadilerine bakışlarımı dikerek geçen zamanların ve bu zamanlardaki tatlı hayallerim beni bir saadet duygusu içinde yaşatıyor. Başka kayda değer bir şey yoktur.

22 Eylül 332 [5 Ekim 1916], Acem Diyarı – Hemedan – Seng-i Sefid Köyü'nden:

Bugün iki bölüğümüz tahkimata çıktı. Diğer iki bölüğümüz ordugâhta çamaşır yıkamakla ve temizlikle meşgul. Ben de kendi yazılarımla uğraşıyorum. Akşamüzeri köyü dolaştım. Ondan sonra gün batımına karşı her tarafımızdan bolca çağlayan bir şelalenin başına oturarak hoca efendi yakıcı şiirler ve gazeller söyleyerek vakit geçirdik. Başka kayda değer bir şey yoktur.

23 Eylül 332 [6 Ekim 1916], Acem Diyarı – Hemedan – Seng-i Sefid Köyü'nden:

Bugün arife imiş. Efradın bir kısmı yine tahkimatla meşgul. Bir kısmı da temizlik işleriyle ilgileniyor. Ben de bitmek bilmeyen yazılarımla uğraşıyorum. Hava güzel ve berrak, çağlayanlar bol, köy pek şairane bir mevkide, rahat bir hayat geçiriyoruz. Yalnız sabaha karşı üşüyoruz. Akşamüzeri benim çadırda toplanarak hoca efendiye bir Yasin-i Şerif okutup dinledik. Havanın sükûneti, sedanın kuvveti bize derin bir hüzün verdi. Bir haftadır durmadan her gece rüyamda gördüğüm şehit kardeşim Arif'in ruhuna bu Kuran suresini ithaf ederken gözlerimden ister istemez yaşlar akıyordu.

24 Eylül 332 [7 Ekim 1916], Acem Diyarı – Hemedan – Seng-i Sefid Köyü'nden:

Bugün Kurban bayramının birinci günü. Sabahleyin şafakla beraber uyandık. Karargâhın karşısındaki çimenliğe cephane sandıklarından bir minber yaparak bayram namazı için oraya toplanmaya başladık. Şu ıssız dağ başında, şelaleler arasında, pek hazin ve ulvi bir bayram namazı kıldık. Biz tekbir geçirdikçe bu derin dereler ve vadiler de mukabele ediyor, ağır ağır iniliyordu. Hoca efendinin yüksek bir heyecan ve kavrayışla okuduğu Kuran'ın ruhi hazzı gökleri tuttu. Şu yücelik manzarası karşısında geçmiş hayatımı düşünerek ve ailemin özel şefkatinde geçirdiğim bayramları hatırlayarak hem titriyor, hem ağlıyorum. Namazın ardından Fenni Bey'in çadırında toplanarak bayramlaşıldı ve kurbanlar kesildi. Öğleden sonra genel kuvvetler listeleri için ben alaya gittim ve akşamüzeri geç vakit ordugâha döndüm. Bugünkü bayram da böyle geçti. Başka kayda değer bir şey yoktur. Askerler istirahattadır.

25 Eylül 332 [8 Ekim 1916], Acem Diyarı – Hemedan – Seng-i Sefid Köyü'nden:

Bizim 1. Tabur bayramı bugün yaptı. Sabahleyin yine hoca efendi söz konusu tabura bayram namazı kıldırdı ve 1. Tabur'la taburumuz arasında bayramlaşma yapıldı. Bizim taburdan iki bölük tahkimata çıktı.

Pedere güzel bir mektup yazıp gönderdim. Raşit Efendi'den de bir mektup aldım. Bu mektupta bizim Avrupa meselesinin genel olarak ertelendiğini, yalnız Yaşar Efendi'nin gittiğini ve Zihni Efendi'nin de parasıyla, seyahat için gittiklerini bildiriyordu. Akşamüzeri emir aldık. Taburumuz merkez taburu olmuş. Yarın sabahleyin Hemedan'a gidiyoruz.

26 Eylül 332 [9 Ekim 1916], Acem Diyarı – Hemedan – Merkez Kumandanlığı'ndan:

Sabahleyin Seng-i Sefid'deki ordugâhımızda şafakla beraber uyandık. Hemen askeri toplayarak taburumuz büyük ve küçük ağırlığı ile beraber saat sabah 5.30'da Seng-i Sefid'den Hemedan'a doğru hareket etti. Tamam 9 saatlik bir yürüyüşten sonra Hemedan'a vardık. Askerler şarkı söyleyerek kasabaya girip şehrin güneyindeki eski merkez taburunun bulunduğu yere ordugâh kurdu. Bir bölük de merkez bölüğü olarak şehirde kaldı. Öğleden sonra Ziya Bey ile beraber kolorduya gittik. Kolorduda bugün kabul töreni vardı. Bütün Hemedan halkı oraya dalga dalga geliyor, Kumandan Ali İhsan Bey'i tebrik ederek ayrılıyor. Bir taraftan şerbetler ve sigarlar dağıtılıyor, bir taraftan da mızıka daima saz takımları çalışıyordu. Kolordunun bahçesi hakikat pek güzel süslenmiş, bütün İran halılarıyla tefriş olunmuştu. Törenden sonra tabur karargâhına gittik ve taburu ziyaret edip merkeze döndük. Akşam merkezde bulunuyorum. Bugün çok yoruldum fakat güzel bir gün geçirdim. Başka kayda değer bir şey yoktur.

Rakkaseleri saklayanlara baskın!

27 Eylül 332 [10 Ekim 1916], Acem Diyarı – Hemedan – Merkez Kumandanlığı'ndan:

Sabahleyin şehir içindeki karakolları taburumuz teslim aldı. Merkez Kumandanlığı'nı da tamamen devir ve teslim aldık. Bu akşam kolorduda müsamere olduğundan akşam kolorduya gittik. Müsamere fevkalade olarak düzenlenmiş, her şey hazır edilmiş, büfeler ve çalgılar kurulmuş, bir hayhuy-ı ayş ü işret arasında dalgalanıp gidiyordu. Biz de o hayata karıştık. Büyük salonda muhtelif monologlar okunuyor, taklitler yapılıyor, piyesler sergileniyor. Kafalar umumiyetle dumanlı olduğu halde herkes şen ve sevinçli gülüyor, oy-

nuyor, eğleniyor. Müsamerede sakilik ve rakkaslık etmek üzere şehrin en güzel, hoş ve istisnai âlüftelerinden seçilen edilen dört kız, İran ileri gelenlerinden bazıları tarafından vaktiyle evlerinde saklatılarak kolorduya gönderilmemiş, koca bir ordudan esirgenmişti. Kolordu kumandanı bundan dolayı fevkalade kızdı. O sırada şu emri aldım: "Şu dakikada, yani tam gece yarısı, istediğim kadar asker alarak hemen söz konusu âlüftelerin saklandıkları evleri bulup basmak, kendilerini, saklayan eşrafla beraber ellerini bağlayarak kolorduya getirmek, mukabele görürsem tereddütsüz hepsini vurup öldürmek."

Hemen merkeze gittim. Yirmi kadar silahlı ve en iyi askerlerden yanıma alarak evvela Naciye denilen kızın saklandığı haneyi bastım. Kızı kendi yatak odasında çırçıplak bir halde iki Osmanlı subayının koynunda buldum. Kendilerine hemen kalkıp gitmelerini katiyen tereddüt etmemelerini, aksi takdirde geniş yetki aldığımdan kendilerini vuracağımı söyledim. Fevkalade korktular, yalvarmaya başladılar. Osmanlı olan bu iki zabitimizi daha fazla çırçıplak arzu etmeyerek tahliye ettim, kızı aldım.

Oradan Hemedan ileri gelenlerinden ve mücahitlerin reislerinden olan Esat Han'ın konağına giderek evvela gizlice konağı askerle abluka ettirdikten sonra konağı bastım. Esat Han'ı da çıplak bir halde Kevser denilen âlüftenin koynunda buldum. Bunları da alarak ve silah göstermeye cüret ettiğinden dolayı bir güzel dayak atarak silahlarına da el koyarak doğruca kolorduya getirdim.

Sabaha karşı söz konusu kadınlara raks ettirdik ve ordudan kaçırılan bu kızları bu suretle cebren getirerek arzumuzu yerine getirdiğimiz gibi cür'et gösterenleri de şiddetle cezalandırdık.

Bu gece sabaha kadar uyumadım. Böyle istisna ve hakikaten hatırlanacak bir gece geçirdim. Sabah güneş

doğmuştu ben hâlâ hanların konaklarını basarak şimdi kızları değil, artık silahları topluyordum. Bu gece yapılan kolordu müsameresi fevkalade oldu. Böyle bir geceyi Hemedan'ın sefahat kucağında geçirdiğimden dolayı mes'udum.

28 Eylül 332 [11 Ekim 1916], Acem Diyarı – Hemedan – Merkez Kumandanlığı'ndan:

Bugün bir meşguliyet buhranı içinde geçti. İşlerim fevkalade çok idi. Öğleden sonra bütün tabur subaylarıyla beraber kolordu kumandanı beye bayram tebrikine gittik. Bizi kapıda karşıladı ve pek fazla iltifat etti. Oradan erkân-ı harp beye de uğradık. Ondan sonra ordugâha döndük. İyi bir gün geçirdik.

29 Eylül 332 [12 Ekim 1916], Acem Diyarı – Hemedan – Merkez Kumandanlığı'ndan:

Bugün öğleden sonra bütün tabur subayları ile birlikte Terkiman ve Apşite'ye giderek, icabında süvari livasını takviye edeceğimiz mevkileri gördük ve 8. Bölüğü de ziyaret ettik. Akşam geç vakit merkeze döndük. Bu gece tabldotu başka bir komisyona verildiğinden yeni komisyon bize mükemmel bir ziyafet verdi. Başka kayda değer bir şey yoktur.

30 Eylül 332 [13 Ekim 1916], Acem Diyarı – Hemedan – Merkez Kumandanlığı'ndan:

Bugün sabahleyin ordugâha kadar giderek talimde bulunan bölükleri teftiş ettim ve mevcutları alıp binbaşı beye getirdim. Akşama kadar kendi işlerimle ve merkezin bitmez tükenmez kırtasiye işlemleriyle uğraştım. Akşamüzeri binbaşı bey ile hayvanlara binerek şehri ve Cemidiye denilen mesire yerini gezdik. Başka kayda değer bir şey yoktur.

1 Teşrinievvel 332 [14 Ekim 1916], Acem Diyarı – Hemedan – Merkez Kumandanlığı'ndan:

Bugün Teşrinievvel'in biri. Dün gece mesut saatler yaşadım. Gündüzden akşama kadar Acemlerin bitmez tükenmez davalarını çözmekle uğraştım. Gayet tatlı bir hayat geçiriyorum. Gerçi çok yoruluyorum fakat tatlı ve hoş bir uğraş. Şu hayatımın harbin sonuna kadar devamını arzu ederim. Şimdi hükümet demek biz demektir. Hükümeti, mahkemesi, zabıtası, özetle şehrin her şeyi biziz. Sabaha kadar şehirde devriye gezdiriyoruz. Biz de dolaşıyoruz, derin bir sakinlik içinde bir toprak memleket uyuyor. Başka kayda değer bir şey yoktur.

2 Teşrinievvel 332 [15 Ekim 1916], Acem Diyarı – Hemedan – Merkez Kumandanlığı'ndan:

Bugün sakin geçmiştir. Yalnız Yaşar Efendi'den bir kart aldım. Avrupa'ya harekete hazır olduğunu ve bizim için artık iş bitmiş ve hareketimin kararlaştırılmış olduğunu yazıyor. Fakat hâlâ bir şey yok.

Bu akşam bir eğlence düzenlenmişti. Şevket Efendi buna görevli bulunuyordu. Maalesef gece sabaha kadar bir bekleyiş buhranı içinde geçtiği halde bu gizli misafir sırf Şevket'e özgü kaldı. O da ifadesine nazaran bahtsız bir gece geçirmiş! Zevk ve sefahat safhası artık başlıyor.

3 Teşrinievvel 332 [16 Ekim 1916], Acem Diyarı – Hemedan – Merkez Kumandanlığı'ndan:

Bugün de diğeri gibi geçmiştir. Bir iş için kolorduya gittim. Can, Memduh, Fuat Beylerle görüştüm. Başka kayda değer bir şey yoktur.

4 Teşrinievvel 332 [17 Ekim 1916], Acem Diyarı – Hemedan – Merkez Kumandanlığı'ndan:

Sabahleyin erken Küçük Şevket'le beraber sıcağa gittik. Gittiğimiz Musevi hamamı Hemedan'ın en meşhu-

ru imiş. Fakat insan bunları gördükçe İstanbul hayatını ve hamamlarını bir hasret acısıyla hatırlıyor. Gündüz alay kumandanı bey buraya teşrif ettiler. Akşam kendisine güzel bir ziyafet verdik. Gece saat 9'da Sanad [Behar] ordugâhına gitmek üzere buradan hareket ettiler. Bu akşam yine esrarengiz bir evde parlak bir eğlencemiz düzenlenmişti.

Artık ortalık dağıldıktan sonra saat gece 10'da söz verilen ve hazırlanan eve gittim. Her şey hazır edilmiş, kızlar, çalgıcılar, rakkas [köçek] ve rakkaseler ve hatta sakiler bile hazırlanmış, hane büyük bir özen ile süslenmiş, bilhassa büfe ve yemekler pek güzel itina ile hazırlanmıştı. Fakat başlar pek buhranlı, orada bulunanları pek kalabalık gördüğümden, orada bulunanları dağıtmak yalnız kızları alıkoymak bir şimşek gibi zihnimden geçti ve düşüncelerimi bir tehdit darbesiyle uygulamaya koyarak söz konusu hanede sabaha kadar üç müstesna Acem kızının gümüş kucağında yaşadım ve pek güzel bir gece geçirdim. Çünkü planım parlak bir galibiyetle taçlanmıştı. Sabahleyin merkeze geldim. Bu gecenin maceralı hayatı hatıra defterimde pek istisnai bir yer tutacaktır.

5 Teşrinievvel 332 [18 Ekim 1916], Acem Diyarı – Hemedan – Merkez Kumandanlığı'ndan:

Bugün sakin geçti. Günü kendi yazılarımla ve iş sahiplerinin birbiri ardına gelen müracaatlarıyla geçirdim. Akşam Pazar Karakolu'na kadar araba ile giderek Alman subaylarının sir meselesini araştırdım. Başka kayda değer bir şey yoktur.

11 Teşrinievvel 332 [24 Ekim 1916], Acem Diyarı – Hemedan – Merkez Kumandanlığı'ndan:

Bugün sabahleyin casuslukla suçlanan Musevi Doktor Danyal'ın evini basarak araştırttım. Dikkat çeken

beş on Rumca mektuptan başka bir şey bulamadım. Doktor Amerika hastanesine gitmiş, saklanmış. Kendisinin hemen merkeze gelmesi için haber gönderdik. Evvela iki Amerikalı doktor gelerek Doktor Danyal'ın keyifsizliğinden bahisle gelemeyeceğini söylemek istediler ise de kesin olarak gelmesi talep ve teyit olunduğundan akşamüzeri Doktor Danyal geldi ve kefile bağlanarak kendisi serbest bırakıldı.

Bu gece geç vakte kadar benim masanın etrafında toplanarak geçmişin hatıralarının tatlı dakikalarını yâd ederek vakit geçirdik. Saat akşam dokuzda Refik ve Şevket Efendilerle beraber Hemedan'ın karanlık sokaklarını dolaşarak Tacir'de ufak bir duraklama devresinden sonra bizim sefahat sığınağına gittik. Ooh, bütün melekler Mesut Raşit'in etrafında halka yapmışlar, oturuyorlar. Dumanlı bir mestedici hava içinde çalkanıyorlardı. Bizim de varışımızla evde yeniden bir faaliyet devri başladı. Taç, bunların karşılığı aydınlık bir halka gibi bu parlak sahayı bir kat daha aydınlatıyor. Çifte sofralarla yeni gördüğüm Sıddıka, yani tam dört melek ruhu okşayan güzel şarkılarıyla odayı dolduruyordu. Vücudumu bir şehvet duygusuyla sarsan asabiye nöbetini sakinleştirmek için iltifatlı ve işveli sofra ile mesut dakikalar geçirdikten sonra bu müstesna meleği Şevket'in şehvetli kucağına terk ederek odanın kirli ve karışık bir köşesine ister istemez büzüldüm ve böyle tozlu fakat yine mesut ve münzevi bir hayat yaşadım. Güneş yükselmişti ki bu inzivagâhdan fırlayarak Şevket'le merkeze geldim.

12 Teşrinievvel 332 [25 Ekim 1916], Acem Diyarı – Hemedan – Merkez Kumandanlığı'ndan:

Yine uykuya istekli gözlerimin gayri ihtiyari kapanmalarıyla geçen bugünüm pek sakindi. Akşama kadar yeknesak kırtasiye işlemleriyle vakit geçirdim. Akşam erkenden yatarak uyudum.

Bu gece bir haber geldi. Düşmana karşı bir gösteri yapılacağı ve Beycar müfrezesinin taarruza geçerek tekrar Beycar'ı geri alacağı bildirildi ve taburumuzdan üç bölüğüyle Kolağası Fethi Bey'in kumandasında Süvari Livası emrine verildi.

13 Teşrinievvel 332 [26 Ekim 1916], Acem Diyarı – Hemedan – Merkez Kumandanlığı'ndan:

Bugün saat sabah 10'da taburumuz ordugâhtan hareket ederek Evliya Köyü'ne gideceğinden sabahleyin saat 9'da binbaşı bey ile beraber ordugâha kadar giderek tabur hareket ederken uğurladık. Sonra yine merkeze döndük. Akşama kadar yine aynı meşguliyet ile vakit geçirdik. Bugün pederle Şahab'a birer mektup yazarak gönderdim. Hayatım pek mesut ve rahat geçiyor. Temenni ederim böyle bir saadet akıntısı içinde akan bu hayat selim bir barış ve sakinlik ile taçlansın.

14 Teşrinievvel 332 [27 Ekim 1916], Acem Diyarı – Hemedan – Merkez Kumandanlığı'ndan:

Bugün sabahtan itibaren top sesleri başladı. Bütün harp cephesinde taarruza geçti. Kolordu kumandanı bey sabaha karşı saat ikide Hüseyinâbâd'a giderek harp harekâtını oradan idare ediyor. Taarruz akşama kadar devam etti. Her cepheden ordu ilerledi. Mezra, Hatemâbâd, Diyab, Üçtepe, Aktepe hatta ta Ahmedâbâd'a kadar olan köyler tamamen işgal edildi. Fakat neticeden bugün henüz kesin malumat alamadık.

Hayatım sakin geçti. Öğleyin sıcağa gidecektim, bugün binbaşı bey gitti. Ben başka bir güne erteledim. Öğleden sonra muhterem meslektaşlarımdan Ahmed Can Bey merkeze geldi. Akşama kadar beraber dertleştik ve iyi bir gün geçirdim. Başka kayda değer bir şey yoktur.

15 Teşrinievvel 332 [28 Ekim 1916], Acem Diyarı – Hemedan – Merkez Kumandanlığı'ndan:

Sabahleyin erken doktor bey harp cephesinden geldi. Dünkü muharebe hakkında bize malumat verdi. Taburumuz dün Püserler Köyü istikametine taarruz ederek akşama kadar taarruza devam etmiştir. Taburumuzdan Bölük 6 Kumandanı Abdurrahman Efendi yaralanmış. Askerlerden de dört şehit ile 21 yaralı olduğunu bildirdi. Buradan yaralılarımızı alıp getirmek üzere dört araba Evliya Köyü'ne gönderdik.

Fethi Bey merkeze gelerek dünkü taarruz hakkında etraflıca malumat verdi. Avrupa'da tahsil etmiş olan Ziyaülmelik bu akşam bize misafir bulunuyordu. Başka kayda değer bir şey yoktur.

Ah, benim derbeder hayatım! Bugünlerde ne heyecanlı fakat ne kadar tatlı dakikalar geçiriyorsun. Âlem sana en kalp kırıcı kinayeli laflarla saldırıyor. Seni incitmek, hırpalamak, hatta kırmak arzu ediyor. Sen bundan bu hücum edenlere sessiz ve tebessümle karşılık veriyorsun, "Evet, âcizsiniz, haksızsınız" diyorsun, değil mi? Ah o kirli eller, hiçbir vakit benim temiz ruhuma azap veremeyecek!

16 Teşrinievvel 332 [29 Ekim 1916], Acem Diyarı – Hemedan – Merkez Kumandanlığı'ndan:

Bugünüm pek sakin geçti. Acemlerin birbiri ardına gelen müracaatlarını dinlemekle gündüzü geçirdim. Taburumuzdan iki bölük Evliya Köyü'nde ileri karakolda bulunuyor. Bir bölük de merkezde olduğundan ordugâhta yalnız bir bölük kalmıştır. Akşam erken yattım. Başka kayda değer bir şey yoktur. Abdurrahman hastaneye gitti.

17 Teşrinievvel 332 [30 Ekim 1916], Acem Diyarı – Hemedan – Merkez Kumandanlığı'ndan:

Bugün Merkez Kumandanlığı'nda kumandanlık emri ile bir divan-ı harp kuruldu. Reis, Binbaşı Ziya

Bey'dir. Bizim Can burada üye bulunmaktadır. İlgileneceği meseleler askerlikle ilişkili bütün siyasi ve âdi cürümlerdir.

Bugün Yusuf Efendi yine ziyadece keyifsizlenerek hastaneye sevk olundu. Giderken Merkez Kumandanlığı dairesi önünde kendisiyle beraber görüştüm. Biçare baygın bir halde arabada yatıyor ve beni tanıyamıyordu. Her neye ihtiyacı varsa söylemesini ve bana bildirmesini söyleyerek zavallı Yusuf'tan pek üzülerek ayrıldım. O da gitti.

Bugünkü kolordu emrinde, 14 Teşrinievvel 332 muharebesi hakkında ayrıntılı malumat vardı. Biçar, müfrezemiz tarafından tekrar geri alınarak 123 esir ele geçirilmiş ve bizim esirlerden 42 nefer de kurtarılmıştır. Bu cephelerde ileride kol hattı biraz daha ileriye alındı. Düşmandan 18 esir alındı. Yalnız ertesi günü düşman Mezra Köyü'nde bulunan bölüğümüze ansızın baskın yaparak 23 esir almış ve Mülazım-i Sani Talat Efendi yanlışlıkla bizim kurşunlarımızla şehit düşmüştür.

Başka kayda değer bir şey yoktur.

Raşit Efendi'ye bir mektup gönderdim.

Akşam Muharrem dolayısıyla Acemlerin mescitlerine giderek ahlar, çığlıklar içinde ağlayıp bağırıp çağıran Acemleri seyrettik ve sonra biraz Tac'ın saadet yuvasına uğrayarak ondan sonra merkeze geldik. Şevket hastadır.

18 Teşrinievvel 332 [31 Ekim 1916], Acem Diyarı – Hemedan – Merkez Kumandanlığı'ndan:

Bugün yine büyük bir meşguliyet içinde geçti. Öğleyin Enver Efendi buraya geldi. Kendisini öğle yemeğinde alıkoydum. Öğleden sonra Can da geldi. Uzun müddet tatlı tatlı dertleştik. Bu akşam Hacı Şükrü Bey bizde misafir bulunuyordu. Bir yere gitmedim. Kendi işlerimle uğraştım. Dün pederden bir mektup almıştım. Başka kayda değer bir şey yoktur.

19 Teşrinievvel 332 [1 Kasım 1916], Acem Diyarı – Hemedan – Merkez Kumandanlığı'ndan:

Sabahtan akşama kadar aynı meşguliyet içinde yuvarlandım. Hava güzel ve berrak. Öğleyin çarşıya kadar giderek biraz dolaştım ve asker için eski şehbenderhane [konsolosluk] binasını temizlettirdim.

Akşam Acem yas tutma usullerini seyr için hükümet karşısında bulunan camiye gittim. İçeride bir matem feryatları etrafı çınlatıyordu. Buyurun dediler bir köşeye oturup bu cahilce âdetleri izlemeye başladım. Belki 1000 kişi kadar bir halk, kadın, erkek ve ekseriyetle çocuk, bir camiye hıncahınç dolmuşlar, hep çıplak, yalnız ayaklarında bir don mevcut. Birisi gözyaşları içinde bir şeyler okuyor, diğerleri ağlaya ağlaya bütün kuvvetiyle fakat muntazam ve yeknesak bir tarzda elleriyle göğüslerine vurarak dövünüyorlardı. Aman Yarabbi, bu ne iptidai bir manzara idi!

20 Teşrinievvel 332 [2 Kasım 1916], Acem Diyarı – Hemedan – Merkez Kumandanlığı'ndan:

Dün akşama kadar yine günlük işlemlerle vakit geçirdim. Hiçbir yere gitmedim. Akşam erken yattım. Kayda değer bir şey yoktur. Gelen ajanslardan Avrupa harp cephesinde pek kanlı muharebelerin devam etmekte olduğu bildiriliyor.

21 Teşrinievvel 332 [3 Kasım 1916], Acem Diyarı – Hemedan – Merkez Kumandanlığı'ndan:

Bugün de diğerleri gibi geçti. Akşam geç vakte kadar binbaşı bey ile oturduk. Bugün taburu, 5. Bölüğün yanında bulunan Emir Nizam'ın bahçesine aldık ve binaya yerleştirdik. Öğleyin hoca efendi ile beraber çarşıya kadar gittim. Karpuz, kavun ve saire aldık.

Acemlerin bugünlerde en dehşetli matem günleri. Her taraf derin bir matem örtüsüne bürünmüş, bir hü-

zün seli ve keder içinde gark olmuş. Geceleri sabahlara kadar kendini zincirle kamçılayanlar sokaklarda dolaşıyor. Herkes ağlıyor, her taraf gözyaşı dökenlerle dolu.

22 Teşrinievvel 332 [4 Kasım 1916], Acem Diyarı – Hemedan – Merkez Kumandanlığı'ndan:

Sabahleyin geç vakit uyandım. Kardeşim Şahab'dan 1 Ağustos 332 tarihli bir mektup aldım. Bugün de diğerleri gibi geçti. Öğleyin binbaşı bey burada bulunan Musevi Osmanlı vatandaşlarını toplayarak bunlardan ordu için yardım talep etti. Bağdadlı olan, bütün Hemedan ticaretini ellerinde bulunduran bu çalışkan tebaa 1400 lira yardım ile 200 çift fotini orduya vermeyi vaat ettiler.

Öğleyin Can Bey ile çarşıya kadar gezmeye gittik. Akşam matem çıkmazı içinde çalkanan mescitlere giderek Acemlerin bu matemdar gecelerine iştirak ettik. Kerbelâ Vak'asını en ufak teferruatına kadar temsile çalışan bir halka hem acıyorum, hem de bu cahilce âdetlere kızıyorum. Biçareler feryatlar içinde kendilerini döve döve üzüntüyü gidermeye çalışıyorlar. Fakat bilmiyorlar ki yaptıkları pek çirkin bir cehaletin sürüklediği uygulamadır. Mescitlerden erken döndüm. Geç vakte kadar binbaşı bey ile oturarak görüştük. Bir müddet de Şevket'le hazin ve nükteli bir tartışmadan sonra yattım. Ah benim yaralı ve ağlayan ruhum! Seni hiç kimse anlayamayacak. Sen kendi matem gözyaşınla boğulup kalacaksın!

23 Teşrinievvel 332 [5 Kasım 1916], Acem Diyarı – Hemedan – Merkez Kumandanlığı'ndan:

Sabahleyin geç uyandım. Hemedan'ın ilk yağmuru aralıklı bir şekilde yağıyordu. Terserkan geçidine bir manga götürdüm. Firari askerleri tutmak için bir manga orada pusu kuracak, akşam dönecekti. Öğleyin 2. Fırka Yaveri Ziya Bey geldi. Oturduk, görüştük. Akşam

hiçbir tarafa gitmeyerek erkenden yatıp uyudum. Başka kayda değer bir şey yoktur.

24 Teşrinievvel 332 [6 Kasım 1916], Acem Diyarı – Hemedan – Merkez Kumandanlığı'ndan:

Bugünkü işim biraz fazlaca idi. Sabahleyin genel kuvvetler listesi ile birtakım muameleli evrakı hazır edip alaya gönderdim. Fethi Bey terfii için bildirilerek edilerek yazısıyla beraber alaya gönderildi. Ondan sonra kolorduya gittim. Müteferrikayı aldım. Yaver beylerle görüştüm. Ondan sonra erkânıharp beyi de görerek yarın Acemler tarafından yapılacak ayin töreni için mızıkayı istedim. Kabul buyurdular ve yarın sabahtan mızıkayı göndereceklerini vaat ettiler. Ondan sonra merkeze geldim.

Kolordudan bir emir aldım. Yarın 10 Muharrem dolayısıyla yapılacak ayin törenini kumandan bey de görmek istiyormuş. Bunun için Ahmed Han ile beraber büyük camiye gidip kumandan için bir yer ayırtarak düzenlettirdim. Akşam Fazıl Bey bizde misafirdi. Gece mescitlere giderek ayin törenini seyrettik.

Adeta bütün Hemedan ağlıyor, inliyor

25 Teşrinievvel 332 [7 Kasım 1916], Acem Diyarı – Hemedan – Merkez Kumandanlığı'ndan:

Bugün Muharremin onu. On gündür matem içinde çalkanan Hemedan bugün büsbütün coşmuş. Hemedan ufuklarından gökyüzüne yalnız bir bağırıp çağırma sesi yükseliyor, matem örtüsü etrafı titretiyordu.

Sabahleyin erken uyandık. Mızıkalar ve desteler hazırlanmış ve daha karanlıktan bütün Hemedan halkı kadın, çocuk, erkek, kısaca insan namına herkes sokaklara dökülmüştü. Binbaşı bey ile beraber bugün bir gün evvel kolordu kumandanı bey için ayırttırıp düzenlettir-

diğimiz yeri görmek üzere büyük camiye gittik. Sokaklardan geçmek mümkün değildi. Camide biraz bekledikten sonra ordu kumandanı bey de maiyeti erkânıyla beraber teşrif buyurdular. Matem merasimi de başladı.

"Deste" tabir olunan grup grup matem alayları gelmeye ve bir müddet cami avlusunda ağlayıp sızladıktan ve mateme ilişkin mersiyeler okuduktan sonra camiin karşı kapısından çıkarak gitmeye başladılar. İşte deste tabir olunan bu gruplar görülecek bir şey idi. Şöyle ki, desteler şu suretle tertip olunuyor: Önde fevkalade süslenmiş birçok güzel atla (bunlar Hazreti Hüseyin ve beraberindekilerin elkonulan hayvanları idi) bunu ellerinde keşküllerle Hazret-i Hüseyin'e su taşıyan, tamamen siyaha bürünmüş ve başlarını topraklara sürmüş bir kafile takip ediyor. Bu kafilenin arkasında mızıka, mızıkayı çıplak ve yalnız bir ayaklarında bir don mevcut olan sinezenler feryatlarla kendilerini döverek yürüyorlar. Bundan sonra Kerbela olayında şehit düşen Hüseyin'in çocuklarının cesetleri. Bu cesetler kanlara bulanmış, üzerlerinde birçok ok ve kılıç yarasını taşıyan, tabutlar, sedyeler üzerinde taşınıyor. Evet, işte bunlar, bu şehitleri temsil eden kanlı cesetler ve tabutlar hakikaten insana bir çeşit derin bir üzüntü veriyor. Bunun arkasından esirler kafilesi başlıyor. Aynı vakada esir düşen çocuklar sırıklar üzerinde taşınan ve başları koparılan kadın kelleleri, bütün bunlar kanlarla sıvanmış, daha arkadan zincirden zavallı Peygamber evladı. İşte bütün bunlar bir matem faciası halinde geçtikten sonra asıl "seyf-zenler" başlıyor.

Seyf-zen tabir edilen kısım binlerce Acemlerden oluşan bir sıra olup bunlar kefen giymiş ölüler gibi yalnız beyaz birer kefene bürünmüşler, ellerinde yalın kılıçlar bir düzen altında fakat coşkudan taşkınlık eden heyecanlı bir ruhla durmadan başlarını döverek kendilerini öldürmeye kadar varıyorlar. İşte bu zavallıların her ta-

rafı kana boyanmış, başlar lime lime parçalanmış, kimi düşüp bayılıyor, kimi ölüyor. Kiminin de elinden zorla kılıcı almaya çalıştıkları halde kendini öldürmeye çalışıyorlardı. Bu kanlı kafile de geçtikten sonra, Yezid ve Yezid'in askerinin geçit töreni başlıyor.

Yezid askerleri tamamen kırmızı giyinmiş, ellerinde kalkan ve ok, bellerinde kılıç, hayvanlar üzerinde Hazret-i Hüseyin'e sövüp küfrederek geçiyorlardı. Bundan sonra Hazret-i Hüseyin'in esir düşen kervan eşyaları başlıyor. Bu suretle deste son buluyordu. İşte özetle buraya kayda çalıştığım bu destenin ayrıntılarına girmiyorum. Tarif ettiğim yalnız bir destedir. Bu desteler devam ediyor, adetleri 20'ye kadar çıkıyor. İşte öğleye kadar daha feci, daha merak uyandırıcı birçok desteler devr etti. Birçoklarında gayri ihtiyari başımı geri çevirerek görmek istemedim. Daha doğrusu bu kanlı safhaların sürmesi üzerine of diyerek başımı çevirdim.

İşte Muharrem ayı şu Acem memleketinde böyle facialarla ağzına kadar dolu bir surette geçiyor. Bizim ve kumandan beyin camie teşriflerine ve ordu mızıkasını o gün kendilerine vermekliğimizden Hemedan halkı çok memnun ve şükran borçlu kaldılar ve adeta bizim de matemlerine iştirak ettiğimiz zannına düştüler.

[26 Teşrinievvel 332 - 1 Teşrinisani 332 arası sayfalar eksiktir],

Ezgin bir vücutla sabahleyin uyandım. O güzel meleği en ateşli nüvazişlerimle okşayarak buselerimle süsledim. Sonra hazin bir veda ile ayrılarak merkeze geldim.

Başka kayda değer bir şey yoktur.

2 Teşrinisani 332 [15 Kasım 1916], Acem Diyarı – Hemedan – Merkez Kumandanlığı'ndan:

Bugün sakin geçti. Bitip tükenmek bilmeyen yazılarımla ve işlerimle ilgilendim. Hava güzel ve berraktı.

Öğleyin hamama gitmek istiyordum. Maalesef gidemedim. Çünkü işler boğazıma sarılıyordu. Başka kayda değer bir şey yoktur.

3 Teşrinisani 332 [16 Kasım 1916], Acem Diyarı – Hemedan – Merkez Kumandanlığı'ndan:

Bugün mühim bir işimiz vardı. Ordu namına İran tüccarlarından 2500 liralık banknot değiştirilecek. Bu ileri gelenlerin tezkireleri yazıldı ve öğleden sonra saat 2'de hepsi hükümette vali beyin huzurunda toplandı. Biz de binbaşı bey ile beraber söz konusu meclise gittik. Binbaşı bey bunlara bu toplantıdan maksadın ne olduğunu münasip bir lisanla anlattıktan sonra zarflar dağıtıldı ve hepsi memnuniyetle kabul ettiler. Şu mecliste İran'ın en ileri gelen eşraf ve itibarlı adamları bulunuyordu. Hakikat şu adamlardaki görgü ve saygılı tavırlara hayran oldum. Hepsi yeknesak giyinmiş, hürmet gösterir bir şekilde oturuyorlar. İran böyle sosyal seviyesi yüksek muhterem simaları bulunduğu halde bu zavallı milletin böyle Rus boyunduruğu altında inlemesine hayret ediyorum. Bununla birlikte yakın bir gelecek herhalde bu medeni halka parlak bir özgürlük bahşedecektir. Çünkü bu kadar çalışan bir ırk sönmez. Hele böyle yeknesak olursa. Biçarelerin yegâne noksanı bir orduya sahip olmamalarıdır.

Akşam yemeğine vali beyde davetli idik. Yemekte binbaşı bey, ben, kâtip efendi ve Şiraz ileri gelenlerinden ve valinin akrabasından bir zat bulunuyordu. Vali beyin resmi dairesinde kurulan hakikat bir eğlence meclisinden sonra yemek odasına geçilerek gayet nefis yemeklerden oluşan bir yemek yendi. Ziraat bilimleri hakkında konular geçti. Ondan sonra İran'ın bağımsızlığa ulaşmasının ne gibi esaslara bağlı olduğu hakkında pek isabetli fikirler dile getirildi. On sene Avrupa hayatı yaşamış Berlin, Paris, Londra gibi medeniyetin merkezi

olan şehirlerde bulunmuş olan ve demokrasi mesleğine intisab etmiş bulunan bu zat pek kıymetli görüşler açıklıyordu. Zavallılar yalnız icra kuvvetinden mahrum. Gece geç vakit merkeze geldik. Artık bir yere çıkmayarak yatıp uyuduk.

4 Teşrinisani 332 [17 Kasım 1916], Acem Diyarı – Hemedan – Merkez Kumandanlığı'ndan:

Sabahleyin geç uyandım ve akşama kadar işlerimle uğraştım. Öğleyin biraz çarşıya kadar giderek dolaştım. Akşam iyi bir hayat geçirdik. Akşamüzeri binbaşı bey ve Şevket Efendi ile beraber gezinti için hayvanlarla dolaşmaya çıktık ve Mefire'ye kadar gittik. Hava pek güzeldi. Akşam Şevket ve Hasan Efendilerle beraber dışarıya çıktık. Abdullah'ın hanesine uğrayarak oradan Refik ve Ahmet Han'ı da aldıktan sonra şehri teftişe başladık. Şüphe çeken birçok evleri aradık. Bir evde asker saklandığını haber aldığımızdan ev sahibine güzel bir dayak attıktan sonra hapsettik ve gece yarısından sonra merkeze döndük. Bu gece tam bir gece bekçiliği yaptık. İşte gece ve gündüz hayatlarım genellikle böyle geçiyor.

Başka kayda değer bir şey yoktur. Bakalım bu tatlı meşgalenin neticesi neye varacak.

5 Teşrinisani 332 [18 Kasım 1916], Acem Diyarı – Hemedan – Merkez Kumandanlığı'ndan:

Sabahleyin erken uyandım. Öğleye kadar işlerimle uğraştım. Öğleyin çarşıya kadar gittim. Sıcağa gidecektim, vakit bulamadım. Öğleden sonra binbaşı bey ile hükümete gittik. Binbaşı beyin bundan evvelki teklifleri üzerine kasabada en itibarlı tüccarlardan oluşan bir komisyon kurulacak, bu komisyon gerek ordunun ve gerek halkın arpa öncelikli ihtiyaçlarını yüklenerek temin eyleyecekti. İşte bugünkü meclis bunun için toplanmıştı. Hükümete gittiğimiz zaman hükümet salonunu hınca-

hınç dolu bulduk. Hemedan'ın en muteber ileri gelenler ve mühim kişileri burada toplanmıştı. Toplanma maksadı, uygun bir lisanla vali bey tarafından anlatıldı ve herkes tarafından arzuyla karşılanarak nihayet komisyonun seçimine başlanarak bir gizli oy ile komisyon seçildi ve oluşturuldu. Bu oturum akşam beşe kadar devam etti, ondan sonra dağılındı.

Bu meclisi oluşturan şahıslar hakkındaki hislerimi kaydetmek isterim: Meclis yaklaşık 50 kişiden oluşuyordu. Bunlar hep yeknesak giyinmiş, tamamen maşlahları omuzlarında gayet nazik ve terbiyeli kimselerdi. Görüşmeler pek nazikâne devam etti. Hiç kimse evvela söz almadan söz söylemeye kalkışmıyor ve fikrini beyan ederken pek nazik ve mahviyetkâr bir lisan kullanıyordu. İşte bizim Meclis-i Mebusan'da da görüşmeler ancak bu kadar terbiyeli bir şekilde devam edebilir. İran'ın bir milli âdeti var; bir zat meclise geldi mi bütün meclis halkı ayağa kalkıyor. O zat otururken tekrar herkes ayağa kalkarak ona karşı bir saygı ve hürmet gösteriyor. O da ayağa kalkarak karşılık veriyor. Ondan sonra söz dinlemek suretiyle herkes birer birer bilgi veriyor ve saygı sunuyordu. Bu usul o kadar hoşuma gitti ki... İran'ın bu saygılı geleneğine bayıldım. İtibarlı kişiler genellikle sarıklı, sarıklar ulema sınıfının beyaz, tüccar ve ileri gelen sınıfının abani, gençler küçük siyah serpuşlu, fese benzeyen fakat daha alçak ve küçük siyah serpuşları var. Zengin ahali genellikle bunu giyiyorlar. Giyim tarzı redingota benzeyen uzun etekli ve yakalı bir setre üzerlerinde mutlaka kahverengi deve tüyünden bir maşlah; maşlah bulunması şart. Maşlahsız hiçbir zat böyle büyük meclise gidemiyor. Hatta vali bile meclise iştirak ederken bu güzel maşlahı giyiyor ki bu âdeti de pek iyi buldum.

6 Teşrinisani 332 [19 Kasım 1916], Acem Diyarı – Hemedan – Merkez Kumandanlığı'ndan:

Kendi işlerimle uğraştım. Hava pek güzeldi. Öğleden sonra hayvanıma binerek bütün Hemedan şehrini dolaştım. Akşam Şevket ile ben üç kişi gündüzden tembih ettiğimiz Muhtaran hamamına giderek gece yarısına kadar güzelce yıkandık ve gece yarısı hayvanlarımıza binerek merkeze döndük.

Askerler talim ve terbiye ile meşgul. Bugün 8. Bölük Evliyâ Köyü'ne giderek 7. Bölüğü değiştirdi.

Ajanslarda kayda değer bir şey yok. Avrupa harp sahnesinde İtilaf [ordularının] taarruzlarının bütün şiddetiyle devam ettiği, fakat bütün bu kanlı taarruzların başarısız kaldığı bildiriliyor ve bu son ümitle yapılan hücumlardan, harbin bu sene bitirilmeye çalışıldığı anlaşılıyor. Meclis-i Mebusanımız açılmış, Padişah hazretlerinin uzun ve güzel bir nutkuyla açılmış ve çalışmaya başlamıştır.

Hava gayet güzel. Biz de müsterih ve mesut bir hayat geçiriyoruz. Geleceği hiç düşünmüyorum. Çünkü düşündükçe üzülüyor ve kederleniyorum.

Acemlerin bitmeyen şikâyetlerinden bıktım

7 Teşrinisani 332 [20 Kasım 1916], Acem Diyarı – Hemedan – Merkez Kumandanlığı'ndan:

Bugün de diğerleri gibi büyük meşgale dalgaları içinde geçti. Bu Acemlerin ardı arkası kesilmeyen şikâyetlerinden bıktım. Akşamüzeri binbaşı bey ile beraber hayvanlara binerek Mefire'ye kadar gezinti yaptık. İyi bir gün geçirdik. Sonbahar bütün hüznüyle bakışlarda görünüyor. Yapraksız zavallı ağaçlar çıplak ve sefil titreşiyordu.

Akşam yalnız gezintiye çıktım. Gecenin bilinmeyen karanlıkları arasında bir hayalet gibi dolaşarak birkaç saadet yuvasına uğradım. Gece kalmamaya niyet ettiğimden bu güzel yuvalarda biraz biraz eğlenerek nihayet Em-

cedüssultan'ın bilinen evine uğradım. İçeride aynı sahtekâr sahneyi gördüm. Emced'in mutlak bulunup getirilmesini söyledim. Masa başında yalancı bir ağırbaşlılıkla oturan ve kocaman kitabı sanki okuyan zat bu sözüm üzerine titremeye başladı. Ben lambayı alarak odaları aramaya başladım. Emced'i Tac'ın şehvet kucağında dalgın bir uyku (!!) ile uyumakta olduğunu gördüm. Müstehzi ve gülümseyen bir tavırla, "Biçare gafiller! Kalkınız! Saklanmayınız!" dedim. Sanki duymak ve uyanmak istemediler. Tabanca sedasıyla korkunç bir surette uyandıracağımı hissedince bu zavallı sahtekârlar yataktan fırlayarak elime sarıldılar. "Allah aşkına! Affet! Yapma!" dediler. Artık acıdım. "Öyle ise kalkıp dışarı geliniz" diyerek bitişik odaya geçtim. Hemen geldiler ve mazeret beyan etmeye başladılar. Burada bir saat kadar oturduktan sonra pek mahcup olan iki budalayı terk ederek ayrıldım ve gece yarısına yakın merkeze gelerek yattım. İşte bu gecem de böyle bir talihin çalkantısıyla geçti.

Askerler temizlik işleriyle meşgul. Başka kayda değer bir şey yoktur.

8 Teşrinisani 332 [21 Kasım 1916], Acem Diyarı – Hemedan – Merkez Kumandanlığı'ndan:

Bugün hava gayet güzel, her taraf berrak ve parlak. Ilık bir gün ta Elvan'ın zirvelerindeki karlara kadar tesir ediyor. Geç uyandım. Kahvaltı ettikten sonra Reşat'a bir mektup yazdım. Öğleyin Ahmet Han'la beraber çarşıya kadar giderek biraz dolaştım. Akşama kadar aynı yeknesak hayat içinde çalıştım. Gece de erken yatarak rahat bir uyku uyudum.

9 Teşrinisani 332 [22 Kasım 1916], Acem Diyarı – Hemedan – Merkez Kumandanlığı'ndan:

Sabahleyin erken uyandım, çünkü akşam biraz ocak başı sefası yaptıktan sonra pek erken yatmıştım. Öğleye

kadar yine işlerle uğraştım ve Reşat'a yazdığım mektubu hamdolsun bugün postaya vererek göndermeyi başardım. Öğleden sonra binbaşı bey ile hükümete giderek erzak komisyonu meselesini halle çalıştık ve son kararı yarın toplanacak oturuma bırakarak akşam geç vakit hükümetten ayrıldık. Akşam yemeğinde Ziyaülmelik bizde davetli bulunuyordu. Askerler talimlerle meşgul, her gün saat sabah sekizden öğleden önce saat 11'e kadar talim yapılıyor. Havaların müsaadesi bu talimi bir kat daha kolaylaştırıyordu.

Şimdi Hemedan'ın sonbaharı. Bütün ağaçlar çıplak. Kuh-ı Elvan zirvelerinde kar kütleleri mevcut. Fakat ılık bir güneş gündüzleri bizi üşütmüyor. Pek mesut ve müsterih bir hayat geçiriyorum. Temenni ederim ki sulh bu mutlu hayat içinde bizi kucaklasın.

Başka kayda değer bir şey yoktur.

10 Teşrinisani 332 [23 Kasım 1916], Acem Diyarı – Hemedan – Merkez Kumandanlığı'ndan:

Bugün yine malum meşguliyetler içinde geçti. Akşam Hacı Abdullah'ın evinde bir yeme içme ortamında, hanende ve rakkaslar arasında gayet güzel şuh bir gece geçirdik. Sabaha karşı merkeze gelerek yattım. Başka kayda değer bir şey yoktur. Asker talim ve terbiye ile meşguldür. Havalar gayet güzel ve berrak. Sonbaharda bu güzel günler pek ferahla karşılanıyor.

11 Teşrinisani 332 [24 Kasım 1916], Acem Diyarı – Hemedan – Merkez Kumandanlığı'ndan:

Bugün de diğerleri gibi meşgulüm. Cuma olmak dolayısıyla binbaşı bey ile beraber öğleden sonra şehir haricine doğru hayvanlarla bir gezinti yaptık. Asker talim ve terbiye ile meşgul.

Başka kayda değer bir şey yoktur. Gelirken şüphelendiğim iki adamı tuttum. Sorgulama neticesinde Isfa-

han'dan gelmekte olduklarını ve casus olduklarını anlayarak hapsettik ve jurnalini orduya gönderdik. Gece bu adamların misafir kaldıkları Bahaî Tekkesini teftiş ederek bunlardan gayet şüpheli birtakım şeyler elde ettik. Başka kayda değer bir şey yoktur.

12 Teşrinisani 332 [25 Kasım 1916], Acem Diyarı – Hemedan – Merkez Kumandanlığı'ndan:

Bugün hava yine güzel ve berrak. Akşama kadar bitip tükenmek bilmeyen işlerle uğraştım. Akşam Ermenilere ait olup bir Yahudi ticarethanesinde gizli bulunan halı meselesini araştırmak için yanımda Mülazım-ı evvel Şevket Efendi ile Refik Efendi olduğu halde Pazar Komiserliğine gittim. Halıları evinde ve ticarethanesinde saklamakla suçlanan Yahudi burada hazırdı. Sorgulamadan sonra söz konusu kişinin evini ve mağazalarını arayarak on yük halı bulduk. Bu halıların Ermenilere ait olduğunda şüphe yoktu. İtiraf etmediği için Yahudi'yi hapsedilmek üzere merkeze götürdük ve biz de şehri teftiş için Cevelan'a doğru gitmeye başladık. Bilinen birkaç evi teftiş ederek içerisinde zabitler olduğunu gördük. Hemen çıkmaları için tembih ettikten sonra Emced Han'ın evinde birtakım kadınlar olduğunu haber aldığımızdan, oraya gittik. Kapıyı çaldık, açmak istemediğinden zorla kapıyı kırarak içeri girdik. Emced'i iki kadınla beraber tutuklayarak hapsedilmek üzere merkeze getirdik ve kadınları da nizamiyeye teslim ederek hanelerine gönderdik. Gece saat iki olmuştu, yani sabah yakınlaşmıştı. Ondan sonra yatarak birkaç saat uyuyabilmiştim. Başka kayda değer bir şey yoktur.

13 Teşrinisani 332 [26 Kasım 1916], Acem Diyarı – Hemedan – Merkez Kumandanlığı'ndan:

Bugün sabahleyin geç uyanabildim. Bugün işlerim o kadar çok idi ki bir meşguliyet buhranı içinde bunal-

dım. Öğleden sonra gizli bir vazife ile görevlendirilecek olan üç Acem'i alarak kolorduya getirdim. Bu vesile ile kolorduda bulunan arkadaşlarla görüşmek mümkün oldu. Pek sevdiğim Fuat Bey'le uzun müddet görüşebildik. Emced 20 gün riyazet [katıksız] hapsiyle, memuriyetinden azli suretiyle cezalandırıldı. Akşam binbaşı bey ile geç vakte kadar oturduk.

Başka kayda değer bir şey yoktur.

14 Teşrinisani 332 [27 Kasım 1916], Acem Diyarı – Hemedan – Merkez Kumandanlığı'ndan:

Bugün sakin geçti. Akşam kolorduda ziyafet vardı. Binbaşı bey ziyafette davetli idiler. Biz de geç vakte kadar odamızda ocak başında oturduktan sonra yattık. Başka kayda değer bir şey yoktur. Asker talim ve terbiye ile meşguldür.

Afgan Prensi'nin ziyareti

15 Teşrinisani 332 [28 Kasım 1916], Acem Diyarı – Hemedan – Merkez Kumandanlığı'ndan:

Bugün sabahleyin erken binbaşı beyi ordudan telefonla istediler. Gitti, geldi. Bugün Tahran'dan Afgan Emiri'nin akrabasından Prens Abdülmecid Han'ın Ruşenî Bey'le beraber Hemedan'a geleceğini söyledi. Karşılama töreni için lazım gelen tertibat alındı. Biz mızıka takımı ve şarkı söyleyen askerler ile bir bölük piyade olduğu halde şehrin içinden geçerek Şivedin yolu üzerinde bu muhterem misafirimizi beklemeye başladık. Öğleyin Prens Hazretleri teşrif ettiler. Misafiri Liva Kumandanı Semih Sabit Bey'le iki bölük süvari karşılamıştı. Biz de şehir girişinde karşıladık. Parlak bir alayla şehri dolaştırarak kendisi için hazırlanmış olan binaya getirdik. Biraz istirahattan sonra kolorduya götürdük. Akşamüzeri kolordu kumandanı bey iade-i ziyaret ettiler ve akşam

kolorduda adı geçen saygıdeğer misafir şerefine mükemmel bir ziyafet verildi. Bu suretle bu muhterem misafirimiz de ikram ve hürmet ile karşılanmış oldu. Başka kayda değer bir şey yoktur.

16 Teşrinisani 332 [29 Kasım 1916], Acem Diyarı – Hemedan – Merkez Kumandanlığı'ndan:

Bugün sakin geçti. Akşama kadar kendi işlerimle uğraştım. Başım fevkalade kalabalıktı. Akşama kadar gidip gelenlere laf anlatmak iyi meşgale! Bu akşam 2. Fırka Kumandanı Hasan Askeri Bey bizde kalmıştı, öğleye kadar bizde bulundular. Öğle yemeğinde 2. ve 3. Fırka kumandanları binbaşı bey de, yaverleri de bizde misafirdi. Öğleyin gittiler. Başka kayda değer bir şey yoktur. Asker talimle uğraşmaktadır.

17 Teşrinisani 332 [30 Kasım 1916], Acem Diyarı – Hemedan – Merkez Kumandanlığı'ndan:

Bugün de büyük bir dağdağa ve gürültü içinde geçti. Akşam binbaşı bey ile tabura giderek maaş dağıttık. Saat 9'dan sonra döndük. Biraz odada ocak başında oturdum. Uykum olmadığı için Hasan Efendi ile beraber gezmeye çıktık. Bir hayalet gibi gece yarısı Hemedan sokaklarını dolaştık. Mahut Tac'ın ve Nusret'in evlerine gittik. Tac'ı uykudan uyandırarak "mahmurluğunu" aldım! Nusret'i de tandırdan çıkararak şehvet dolu adalelerimle oldukça hırpaladım! Sabaha karşı merkeze döndük. Başka kayda değer bir şey yoktur.

18 Teşrinisani 332 [1 Aralık 1916], Acem Diyarı – Hemedan – Merkez Kumandanlığı'ndan:

Bugün meşguldüm. Akşama kadar fevkalade yoruldum. Sabahleyin eski gümrük reisi Hüsameddin'i tutuklamak için dışarıya çıktım. Hüsameddin'i Nusretullah Han'ın evinde bularak merkeze getirdim ve merkez-

den sorgulanmak üzere kolorduya götürdük. Başka kayda değer bir şey yoktur. Yorgun olduğumdan erken yatarak geç uyandım. Mehmet Ali kardeşimizden bir mektup aldım.

19 Teşrinisani 332 [2 Aralık 1916], Acem Diyarı – Hemedan – Merkez Kumandanlığı'ndan:

Bugün de meşguliyet içinde geçti. Öğleden sonra Şevket Efendi, Mehmet Efendi ile beraber hayvanlara binerek Musalla civarında bir gezinti yaptık. Mefire'ye kadar gittik. Akşam sakin geçti. Bir yere çıkmayarak akşamdan yattım. Askerler talimle meşgul. Başka kayda değer bir şey yoktur.

Halil Paşa'nın Hemedan'a teşrifleri

20 Teşrinisani 332 [3 Aralık 1916], Acem Diyarı – Hemedan – Merkez Kumandanlığı'ndan:

Bugün sabahleyin bir telefon geldi. Ordu Kumandanı Halil Paşa hazretleri bugün öğleyin Hemedan'a teşrif edeceklerinden Esedâbâd yolu üzerinde ve şehrin girişinde tabur ve mızıka ile adı geçen misafiri karşılamamız emrolunuyordu.

Öğleyin söz konusu yol üzerine gittim. Saat öğleden sonra 1'de Halil Paşa hazretleri otomobille teşrif ettiler. Karşıladık. Ondan sonra yine tantanalı bir surette mızıka milli marşları çala çala merkeze geldik. Akşam civarda biraz dolaştım ve Emced'in yanına giderek bu bedbahtların hatırını sordum.

Gece yarısı bir evde asker olduğunu haber aldığımdan bir manga ile giderek hepsini tutuklayıp hapsettim ve kadınları da nizamiyeye gönderdim. Başka kayda değer bir şey yoktur. Bugün pek yoruldum. Asker talimle meşgul.

21 Teşrinisani 332 [4 Aralık 1916], Acem Diyarı – Hemedan – Merkez Kumandanlığı'ndan:

Bugün hava güzel. Ben de kendi işlerimle meşgulüm. Kolorduda Halil Paşa hazretlerinin şerefine bir ziyafet var. Her taraf şen ve neşeli. Askerler talimle meşgul. Ben de meşguliyet içinde bunalıyorum. Başka kayda değer bir şey yoktur.

22 Teşrinisani 332 [5 Aralık 1916], Acem Diyarı – Hemedan – Merkez Kumandanlığı'ndan:

Bugün 7. Bölük 8. Bölüğü değiştirdi. Ben yine meşgulüm. İşim hiç bitmiyor. Para meselesiyle uğraşıyorum. Havalar pek güzel gidiyor. Askerler talimle meşgul.

23 Teşrinisani 332 [6 Aralık 1916], Acem Diyarı – Hemedan – Merkez Kumandanlığı'ndan:

Bugün sakin geçti fakat işlerim fevkalade çoktu. Akşam bir emir geldi. Tahran posta memurlarından Mustafa Han ile Kâzım Han yarın Tahran'a firar edeceklerinden hemen tutuklanmaları bildiriliyordu. Gece yarısından sonra evlerini gidip bastım ve kapıyı açmadıkları için kapıyı kırarak kendilerini tutukladım, merkeze getirerek hapsettim. Bu gece de benim için uyku yoktu. Askerler talimle meşgul.

24 Teşrinisani 332 [7 Aralık 1916], Acem Diyarı – Hemedan – Merkez Kumandanlığı'ndan:

Sabahleyin geç uyandım. Bizim için birer terfi yazısı tanzim ederek alaya gönderdim. Ondan sonra Yusuf Efendi'ye bir mektup yazarak maaşıyla ve şekerle beraber hastaneye gönderdim. Öğleden sonra Hacıkulu ve Meşhed-i Cur denilen adamların evlerini aramak için devre çıktım ve bahsedilen evleri bularak arama yaptım ise de bir şey bulamadım. Kendileri Ruslarla beraber kaçmış, evlerinde sefil ve perişan ailelerinden başka

kimse kalmamıştı. Dünkü tutukluları bugün kefalete bağlayarak çıkardık. Akşam Abdullah'ın hanesine kadar giderek biraz vakit geçirdim. Askerler talimle meşgul. Başka kayda değer bir şey yoktur. Halil Paşa Bağdad'a döndüler.

25 Teşrinisani 332 [8 Aralık 1916], Acem Diyarı – Hemedan – Merkez Kumandanlığı'ndan:

Bükreş'in düşüşü

Bükreş'in Müttefiklerin kıtaları tarafından zabtedildiğini bugün haber aldık. Herkes memnuniyet ve sevinç içinde. Öğleden sonra Kolordu Kumandanı Ali İhsan Bey bazı ileri gelenleri ziyaret edecekti. Bunun için ben öğleden evvel Şeriatmedar ve Seyyidülmemalik'i evlerine giderek kendilerini haberdar ettim ve öğleden sonra merkez kumandanı bey ile kolorduya gittik. Kolordu kumandanı bey beraberindeki ileri gelenleriyle beraber olduğu halde onları bahsedilen Şeriatmedar ve Seyyidülmemalik'in evlerine götürdüm. Bu zatlar fevkalade hazırlıklarda bulunmuşlardı. Kumandan bey hepsini iltifatlarıyla ihya buyurdular ve onlara İslam birliği hakkında gayet kıymetli bazı sözler söylediler. Akşamüzeri geç vakit. İran protokol kuralları ve evlerinin döşenme usulleri hakkında gayet kıymetli malumat ediniyorum. Türk milli ananelerine benzerliği çoktur. Hele "kürsü" denilen ve etrafında külkedisi gibi yatılan ve gece gündüz yatakları hazır bulunan tandırları hiç unutamayacağım. Başka kayda değer bir şey yoktur.

26 Teşrinisani 332 [9 Aralık 1916], Acem Diyarı – Hemedan – Merkez Kumandanlığı'ndan:

Bugün sakin geçti. Akşama kadar kişisel meşguliyetlerimle uğraştım. Hava biraz bulutlu ve hafif yağmurlu. Kayda değer bir şey yoktur.

Abidin Ege İran'daki görevi sırasında yerel kıyafetle...

27 Teşrinisani 332 [10 Aralık 1916], Acem Diyarı – Hemedan – Merkez Kumandanlığı'ndan:

Bugün Bükreş'in düşüşü münasebetiyle bütün Hemedan'da şenlikler yapılıyor. Her taraf süslendi. Bütün çarşılar halılarla süsleniyordu. Akşam binbaşı beyle beraber bütün subaylar nizamiye dairesine yapılan sevinç gösterilerini görmeye gittik. Orada biraz istirahattan sonra Pazar, Muhtaran, Cevelan karakollarını gezerek ziyaret ettik. Bütün bu karakollar pek mükemmel süslenmişti. Ondan sonra bizim Osmanlı tebaasından Mösyö Meşelo'nun evine gittik. Orada da biraz istirahattan sonra merkeze döndük. Binbaşı beyi merkezde bıraktıktan sonra biz yine Mösyö Meşelo'nun evine giderek, dumanlı kafalarla sabaha kadar gayet hoş ve sefih bir hayat geçirdik. Başka kayda değer bir şey yoktur.

28 Teşrinisani 332 [11 Aralık 1916], Acem Diyarı – Hemedan – Merkez Kumandanlığı'ndan:

Bugün yine Hemedan şenlik içinde. Öğleden sonra binbaşı bey ile beraber çarşıları ve karakolları teftişe gittik. Dönüşte Telefon Hanı yakınından geçerken esef uyandıran bir hadise oldu. Akşam nizamiyeye kadar hayvanlarla gittik. Oradan pazara uğradık. Biraz istirahattan sonra döndük. Askerler talimle meşgul. Başka kayda değer bir şey yoktur.

29 Teşrinisani 332 [12 Aralık 1916], Acem Diyarı – Hemedan – Merkez Kumandanlığı'ndan:

Bugün dünkü üzücü hadise için kolorduya gittik. Akşama kadar bu işle vakit geçirdik. Akşam erken yattım. Şahab'dan dün bir mektup aldım. Asker olduğunu ve talim için ihtiyat zabit kadroları talimgâhına gittiğini bana bildiriyordu. Yaşar'dan da Almanya'dan bir mektup aldım. Başka kayda değer bir şey yoktur.

30 Teşrinisani 332 [13 Aralık 1916], Acem Diyarı – Hemedan – Merkez Kumandanlığı'ndan:

Bugün nispeten sakin geçti. Öğleye kadar kendi yazılarımla vakit geçirdim. Öğleden sonra Ziyaülmelik ve Şeyh Ali Bunubâzârî'ye giderek, akşamüzeri kolordu kumandanı beyin teşrif edeceklerini söyledim. Ondan sonra kolorduya gidip kumandan bey ve merkez kumandanı bey olduğu halde evvela halı fabrikasına, ondan sonra Şeyh Ali Bunubâzârî ve Ziyaülmelik evlerine giderek ziyaret ettik. Akşamüzeri geç vakit merkeze döndük. Askerler talimle meşgul.

Kayda değer bir şey yoktur.

Bu geceyi Şevket Efendi ile beraber Tac-ı Müluk'un ateşli ve okşayıcı kucağında geçirdim.

1 Kânunuevvel 332 [14 Aralık 1916], Acem Diyarı – Hemedan – Merkez Kumandanlığı'ndan:

Bugün sakin geçti. Muameleli evrak pek çok olduğundan onların işlemlerini tamamlamak ile uğraştım. Başka kayda değer bir şey yoktur. Askerler talim ve terbiye ile meşguldür. Havalar güzel gidiyor. Şu Kânun [Aralık ve Ocak ayları] günleri ilkbaharın tatlı soğuklu günlerini andırıyor. Başka kayda değer bir şey yoktur. Bu gece sıcağa gittim ve gece yarısı merkeze döndüm.

Casusun evi basılarak derdest

2 Kânunuevvel 332 [15 Aralık 1916], Acem Diyarı – Hemedan – Merkez Kumandanlığı'ndan:

Bugün henüz uyanmıştık ki doğudan, ileri karakol hatlarından top sesleri gelmeye başladı. On dakika sonra kolordudan merkez kumandanı bey istendi. Binbaşı bey kolorduya gidip geldi. "Silah başına" emrini vererek saat sabah 10.30'da tabur merkezde Şiverin istikametine hareket etti. Saat 11.20'de Şiverin'e varılarak Şiverin'in kuzey sırtlarındaki tepeler işgal edildi. Fakat cephede hiçbir fevkaladelik görülmediğinden askerler burada akşama kadar tahkimat ile uğraşarak akşamüzeri tabur yine merkeze döndü. Bugünkü mesele şundan ibaret imiş: Düşmanın iki topuyla dört bölük süvarisi Bahçeköyü küçük karakolumuza beş on top attıktan sonra geriye kaçmıştır. Başka kayda değer bir şey yoktur.

Bugün hava pek güzel olduğundan bu Şiverin sırtlarında iyi bir gün geçirdik. Hemedan ovasını bu yüksek sırttan doya doya seyrettim. Elvan Dağı bütün haşmet ve heybetle baştan başa karlara bürünmüş olduğu halde vakur bakışlarıyla bize bakıyordu. Hakikat bu sıradağlar daima beyaz zirveleriyle Hemedan'a pek başka bir güzellik veriyor. Şu Kânun günleri bu yüksek şehirde hâlâ bir ilkbahar güzelliğiyle geçiyor.

Akşam yatacaktım, kolordudan bir emir geldi; "kasabada bulunan bir casusun evi basılarak derdesti" em-

rolunuyordu. Haydi bakalım, bize yine iş çıktı. Gittim, o adamı evinde basarak tuttum ve evini arattım ise de zararlı bir kâğıt bulamadım. O kişiyi alıp merkeze getirdim, ifadesini aldıktan sonra hapsettik. Emced'i de bugün tahliye ettik.

Gece gece yarısından sonra yatıp uyudum. İşte hayatım böyle evlerde arama yapmak, casus tutmak bu gibi siyasi işler ve askeriye ile uğraşmakla geçiyor. Başka kayda değer bir şey yoktur. Bakalım yarın bizim için içinde daha ne görülmez ve duyulmaz vakalar saklıyor?

3 Kânunuevvel 332 [16 Aralık 1916], Acem Diyarı – Hemedan – Merkez Kumandanlığı'ndan:

Bugün sakin geçti. Sabahleyin erken uyandık. Düşmanda derin bir sükûnet var. Öğleyin çarşıya kadar inerek biraz dolaştım. Başka kayda değer bir şey yoktur. Hava güzel ve berrak. Her tarafta derin bir yumuşaklık var.

4 Kânunuevvel 332 [17 Aralık 1916], Acem Diyarı – Hemedan – Merkez Kumandanlığı'ndan:

Bugün sabahleyin pedere, Şahab'a, Reşat ve Raşit Efendilere birer mektup yazarak gönderdim ve Şahab'a Reşat Efendi vasıtasıyla üç lira gönderdim. Yine bugün Muamelat-ı Zatiye Müdüriyetine [özlük işleri müdürlüğü] bir telgraf çekerek terfilerimizin çıkıp çıkmadığını sorduk. Öğleyin çarşıya kadar gittim. Akşam Kadri Efendi bizde misafir idi. Başka kayda değer bir şey yoktur. Havalar gayet güzel gidiyor. Adeta ilkbahar yahut sonbahar günlerini yaşıyoruz. Kolordu günlük emrinde, Almanya imparatoru tarafından İtilaf Devletleri'ne sulh teklif olunduğu bildiriliyordu.

5 Kânunuevvel 332 [18 Aralık 1916], Acem Diyarı – Hemedan – Merkez Kumandanlığı'ndan:

Bugün sabahleyin Yüzbaşı Salih Efendi meselesinden dolayı baharda 2. Fırka karargâhında Kaymakam Rıfat Bey'in başkanlığı altında oluşturulan divan-ı harbe binbaşı bey ile beraber gittik. Akşama kadar burada güzel bir gün geçirdim. Akşamüzeri geç vakit merkeze döndüm. Hava pek güzeldi. Karşımızda yükselen yüksek karlı Elven Dağı'nın soğukları hiç tesir etmiyor.

Başka kayda değer bir şey yoktur.

6 Kânunuevvel 332 [19 Aralık 1916], Acem Diyarı – Hemedan – Merkez Kumandanlığı'ndan:

Bugün de hava gayet güzel ve yumuşak. Yine divan-ı harp için Bahar'a gittim. Akşama kadar gayet güzel ve hoş bir gün geçirdim. Başka kayda değer bir şey yoktur. Hayatım sade ve mutlu geçiyor. Sulh söylentileri bugünlerde inatla dolaşıyor ve bu ihtimali biraz mantıki ve makul buluyorum. Bakalım şu bir ay bize ne havadis getirecek?

7 Kânunuevvel 332 [20 Aralık 1916], Acem Diyarı – Hemedan – Merkez Kumandanlığı'ndan:

Bugün sağlık bakımından mühim bir işim vardı. Sabahleyin nizamiye reisinin yanına giderek Hemedan'da mevcut fahişelerin listesini istedim. Bir saate kadar takdim edeceklerini bildirdiler. Oradan Cevelan'a giderek Ermeni mahallelerini gezdim. En müsait iki hane belirleyerek birisini muayenehane, diğerini hapishane olarak seçtim. Yarın bütün evlerde fahişeler nizamiye riyaseti tarafından toplatılarak bu muayenehanede muayene edilerek sağlıksız olanlar ayrılarak tedavi ve bir kısmı da sürülecektir.

Akşam gezinti için malum eve kadar gittim. Vasili'nin evinde Tabur 3'ten Mehmed Efendi'yi bularak evden aldım ve kendisine lazım gelen tembihlerde bulunduktan sonra bırakıverdim. Geç vakit yattım.

Bugün ileri karakoldaki Bölük 7'de bir çatışma olarak yedi yaralı ve iki şehit olduğu bildirildi. Recep Efendi de yaralılar arasında idi. Başka kayda değer bir şey yoktur.

8 Kânunuevvel 332 [21 Aralık 1916], Acem Diyarı – Hemedan – Merkez Kumandanlığı'ndan:

Bugün iyi bir gün geçirdim. Öğleden sonra Kolordu Baştabibi Kaymakam Mustafa Bey ve Bediülhükemâ olduğu halde Cevelan'a tayin edilen muayenehaneye gittim. Fahişeler orada toplanmıştı. Akşama kadar muayene devam etti. Bu kadınlar içinde altı hasta çıktı. Bunları orada tutarak geç vakit merkeze döndüm. Başka kayda değer bir şey yoktur.

9 Kânunuevvel 332 [22 Aralık 1916], Acem Diyarı – Hemedan – Merkez Kumandanlığı'ndan:

Bugün sakin geçti. Hava güzel ve berrak. Kayda değer bir şey yoktur. Askerler talim ve terbiye ile meşguldür.

10 Kânunuevvel 332 [23 Aralık 1916], Acem Diyarı – Hemedan – Merkez Kumandanlığı'ndan:

Bugün de diğerleri gibi geçti. Başka kayda değer bir şey yoktur. Hayatım pek rahat ve sakin geçti. Bugünlerde çok uslandım. Havalar berrak ve sakin.

11 Kânunuevvel 332 [24 Aralık 1916], Acem Diyarı – Hemedan – Merkez Kumandanlığı'ndan:

Bugün binbaşı bey ile beraber Bahar'a divan-ı harbe gittik. Akşama kadar güzel bir hayat yaşadık. Divan-ı harp toplanamadı, çünkü üyeleri eksikti. Bugün kolordu kumandanı bey de Bahar'a teşrif ettiler. Burada fotoğraf çıkardılar. Akşamüzeri merkeze döndük. Askerler talimle meşgul. Başka kayda değer bir şey yoktur.

12 Kânunuevvel 332 [25 Aralık 1916], Acem Diyarı – Hemedan – Merkez Kumandanlığı'ndan:

Bugün Noel. Almanlar bir Noel eğlencesi düzenliyorlar. Fırkaya güzel bir pasta sepeti hazırlayarak gönderdim. Bunu Almanlara hediye edeceklerdir. Öğleden sonra binbaşı bey ve kolordu kumandanı bey Hacı Hüseyin Gazi ve Seyyid Hüseyin Derdeyadi denilen ileri gelenlerin evlerine gittik. İyi bir gün geçirdik. Başka kayda değer bir şey yoktur. Askerler bugün çamaşır yıkadılar. Temizlik işleriyle ilgilendiler.

13 Kânunuevvel 332 [26 Aralık 1916], Acem Diyarı – Hemedan – Merkez Kumandanlığı'ndan:

Bugün malum kadınların bir kısmı daha muayene edildi ve iki hasta daha ayrılarak diğerlerinin yanına kondu. Öğleyin çarşıya kadar giderek biraz dolaştım. Hava güzel, gece de biraz dolaştım.

Bu sabah düşman Meran Köyü'ne bir baskın yaparak Meran'ı ele geçirdi ise de iki saat sonra yapılan karşı taarruzla tekrar geri alındı. Başka kayda değer bir şey yoktur.

14 Kânunuevvel 332 [27 Aralık 1916], Acem Diyarı – Hemedan – Merkez Kumandanlığı'ndan:

Bugün hava karlı, sabahleyin uykudan uyandım her tarafı beyaz gördüm. Akşam oturarak Bursa'ya Mehmet Ali Bey kardeşimize uzun bir mektup yazdım. Gündüz, işlerimle vakit geçirdim. Kayda değer bir şey yoktur. Askerler talim ve terbiye ile meşgul.

15 Kânunuevvel 332 [28 Aralık 1916], Acem Diyarı – Hemedan – Merkez Kumandanlığı'ndan:

Üç gecedir gayet karışık ve korkunç rüyalar içindeyim. Muhterem şehit kardeşim Arif'i daima görmekte ve onunla dertleşmekteyim. Bugün akşama kadar bitip

tükenmek bilmeyen işlerle uğraştım. Akşam Tahran'dan gelen bir casusu tuttum. Kürtlerin paralarını bugün hükümet ödedi. Başka kayda değer bir şey yoktur. Askerler talim ve terbiye ile meşguldür. Kürtlerin parası hükümete ödettirildi.

16 Kânunuevvel 332 [29 Aralık 1916], Acem Diyarı – Hemedan – Merkez Kumandanlığı'ndan:

Bugün İzmir'e üç lira gönderdim. Hava biraz bulanık. Öğleyin çarşıya kadar gittim. Divan-ı harp heyeti merkeze geldiler. Akşama kadar işlerimle uğraştım. Akşam Hacı Ahmet Han'ın evine giderek güzel bir gece geçirdim. Gece yarısı döndüm. Kayda değer bir şey yoktur. Askerler talim ve terbiye ve gece dersleriyle meşguldür. Hayatım pek rahat ve mesut geçiyor. Yalnız gündüzün bitmeyen telaşı beni biraz yoruyor. Zaten bu keşmekeş hayat olmasaydı dünya bilinir miydi?

17 Kânunuevvel 332 [30 Aralık 1916], Acem Diyarı – Hemedan – Merkez Kumandanlığı'ndan:

Bugün de meşguliyet içinde geçti. Pedere bir mektup gönderdim. Sabahleyin kalktığım vakit beyaz gördüm. Akşama kadar bu kar devam etti. Akşamüzeri hayvanıma binerek bu karlar üzerinde bir gezinti yaptım. Gece bir tarafa çıkmadım. Bu akşam kolorduda Milli İstiklal şerefine mükemmel bir ziyafet vardı. Bu ziyafette alay kumandanları davetli idiler. Burada artık kışlar başladı. Durmadan kar yağıyor. Fakat havalar pek soğuk olmayarak bu kar örtüsüne rağmen ortalıkta hafif bir soğuk gözleniyor.

Hayatım sakin sessiz ve müsterih geçiyor. Hiçbir şeye ihtiyacım yoktur. Yalnız ailemden mektup bekliyorum. Başka kayda değer bir şey yoktur.

27 Şubat 331 tarihinden itibaren mülazım-i sâniliğe [teğmen] tayin edildiğimi geçenki kolordu emri yazıyordu. Demek ki bir seneden sonra tebliğ olunuyor!

18 Kânunuevvel 332 [31 Aralık 1916], Acem Diyarı – Hemedan – Merkez Kumandanlığı'ndan:

Bugün de sakin geçti. Akşama kadar kendi yazılarımla uğraştım ve işlerimi tamamladım. Askerler talimle meşgul. Havalar artık oldukça soğuk. Düşmanda bir kıpırdanma hareketi gözleniyor. Hayatım sade ve müsterih geçiyor. Hiçbir şeye ihtiyacım yoktur. Sulh teklifinin de bir yokluk darbesiyle öldüğünü işittim. Artık yazı ve önümüzdeki ilkbaharı bekliyorum. Bu kışı da Hemedan'ın karlı sahasında geçirelim. Başka kayda değer bir şey yoktur.

19 Kânunuevvel 332 [1 Ocak 1917], Acem Diyarı – Hemedan – Merkez Kumandanlığı'ndan:

Bugün düşmanın Biçar ve Devledâbâd'a taarruz ettiğini haber aldık. Öğleyin vaziyeti anlamak üzere kolorduya gittim. Her iki cephede de muharebenin tam bir şiddetle devam ettiğini öğrendim. Düşman iki alay süvari, iki top, iki makineli tüfek ile Biçar müfrezesine taarruz etmiş. Fakat takviye edilen müfreze karşı taarruza geçerek düşmanı püskürtmüş ve perişan etmiştir. Keza Devletâbâd'daki sağ kanat müfrezesi de karşı taarruzla kanlı bir muharebeye başlamıştır. Burada hâlâ harp devam ediyor. Bizim cephemizde bir şey yoktur. Bugünü ve geceyi hazır kıta halinde geçirdik. Düşmanın yarın sabahleyin cephemize taarruzu pek muhtemeldir.

Devletâbâd muharebesi ve zafer

20 Kânunuevvel 332 [2 Ocak 1917], Acem Diyarı – Evliya Köyü'nden:

Sabahleyin henüz uyanmıştık ki tabura "silah başı" emri verildi. Tabur hemen silah başı olarak alınan emir üzerine saat sabah sekizde Hemedan'dan Şiverin'e doğru hareket olundu. Saat sabah dokuzda Şiverin'e varıl-

dı. Burada 9.12'de yazılı kolordu emri alındı. Emirde, "Taburumuzun hemen Mazgirt Kahvesi'ne doğru hareket ederek bu civarda Evliya Köyü'nden geri çekilmekte olan bölüğümüzü korumamız" bildiriliyordu. Şiverin'de 6. Alay Kumandanı ve 6. Alay'dan üç tabur bulunuyordu. Bunlar da tamamen "silah başı" olmuşlar. Muhtelif istikametlere doğru hareket ediyorlardı.

Taburumuz saat 9.15'te Şiverin'den Mazgirt'e hareket ederek saat öğleden önce 10.50'de yolda Tevfik Efendi'nin getirdiği emir alındı. Saat öğleden önce 12.30'da Mazgirt Kahvesi'ne varılarak maiyetimizde bulunan topçu da hemen mevzie girdi ve telefon hattına telefonumuz bağlanarak haberleşme sağlandı. Bu sırada Evliya Köyü'ndeki bölüğümüz kısım kısım geri çekiliyordu. Bu esnada otomobille yoldan geçen kolordu kumandanımız, tabur kumandanı beyi çağırarak hemen Evliya Köyü'ne doğru hareket etmemizi ve karşı taarruza geçerek Evliya Köyü'nden düşmanı çıkarmamızı ve Kışlak–Tahran caddesi yoluyla düşmanı Tektepe'ye kadar takip etmemizi hem sözlü olarak bildirdi, hem de yazılı emir verdi.

Hemen tabur silah başı yaparak saat öğleden sonra 1.15'te Mazgirt Kahvesi civarından Evliya Köyü'ne doğru hareket ettik. Saat öğleden sonra 3.30'da Evliya Köyü civarında düşmanla temas ettik. Burada muharebe başladı. Artık kurşunlar haşin vızıltılarıyla etrafımızdan geçiyorlardı. Saat akşamüstü altıya kadar muharebe devam etti. Düşmanı kova kova ta Tektepe'ye kadar sürdük ve eski mevzilerimizi tamamen geri aldık. Saat akşamüstü altıda geriye dönerek Evliya Köyü'ne geldik ve geceyi Evliya Köyü'nde saldırıya hazır bir halde geçirdik. Düşman gündüzün ileri karakollarımızı zabtettiği zaman ağır yaralı olarak siperlerde kalan yaralılarımızı vahşi bir surette hep kılıçla vurarak ve süngüleyerek şehit etmiştir. Fakat biz de bunun acısını kendisinde

bırakmadık. Fazlasıyla çıkardık. Bu muharebede 11 yaralı ve 7 şehidimiz vardır.

Soğuk dehşetli. Her taraf kar. Rüzgâr dağları sarsıyor. Biz de bu geceyi Evliya Köyü denilen bu harap ve kimsesiz köyün bir köşesinde, ocak başında sabaha kadar oturmakla ve ara sıra uyuklamakla geçirdik. Düşman da yediği darbenin tesiriyle hiç kımıldayamadı ve firar edip gitti. Bugün düşman Hüseyinâbâd cephesine büyük bir kuvvetle taarruz etti ve Bedayend, Meran, Merhemer köylerini ele geçirdi ise de 2. Fırka taarruza geçerek düşmana dehşetli zayiat verdirerek uzaklaştırdı ve Kırklar'a kadar düşmanı takip ederek Meran ovasını düşman cesetleriyle doyurdu ve birçok esir aldı. Bu muharebede düşmanın zayiatı 1000 kadar tahmin olunuyor.

Devletâbâd muharebesi de lehimize neticelenerek düşman buradan da kovuldu. İşte Noel olarak düşmanın her cephede yaptığı bu genel taarruz bu suretle kırılarak hain Ruslara güzel bir de darbe indirildi. Hemedan halkı bu galibiyetimizden dolayı büyük bir mutluluk içindedir. Her tarafta Türklerin galibiyeti sevinçlerle çalkalanıyor.

***

Galip gelinen bir harbin ardından bu hatıra defterime de son veriyorum. Askerlik Hayatımdan "Dokuzuncu Defter" olan bu defterciğim sayfaları arasında en gizli hayatını ve benim de bazen coşan gençlik hayatımı ve geçici saadet anlarını saklıyor. Evet, şu defter Hemedan'da başladı ve yine Hemedan'da tamamlandı. Bunda Acem diyarının şu güzel şehrine ait hatıralar ile doludur ve kanlı muharebeler ziyade sefahat âlemlerine sahne olmuş, gençliğimin geçici bir cinnetle coşan ani çılgınlıklarını satırları arasında saklamıştır. Her gün başka bir sahada, başka bir bölgede, başka bir hatırayla yaşayan Abidin'e bakalım gelecek daha şaşırtan safahat, ne hayret uyandıran sahneler gösterecektir?!...

Geleceğin meçhul sayfaları hakkında şimdiden tahmine kalkışmak küstahlığında bulunmayacağım. Fakat herhalde geleceğin benim için daha pek işitilmemiş hadiseler hazırladığı ve bu cihan harbinin bana birçok defterler doldurtacağını şüphesiz olarak zannediyorum.

Fırtına [Onuncu defter]

21 Kânunuevvel 332 [3 Ocak 1917], Acem Diyarı – Hemedan – Merkez Kumandanlığı'ndan:

Sabahleyin Evliya Köyü'nden taburla beraber hareket edilerek akşamüzeri saat dörtte merkeze varıldı ve eski vaziyet tekrar alındı. Fevkalade yorgun idik. Hepimizi halsiz, bir tarafa oturmuş, yorgun vücudumuzu dinlettirmeye çalışıyorduk. Müthiş bir fırtına etrafı kavuruyor, dehşetli bir kar tipisi bütün kuvvetiyle yağıyordu. Tam saat 8 olmuştu, ansızın kolordudan "silah başı" emri geldi.

Hepimiz yerlerimizden fırlayarak hazırlanmaya başladık. Düşman yine Evliya Köyü'ne taarruz etmiş ve oradan ilerlemeye çalışıyormuş. Hemen tabur hazırlandı. Saat akşam 8.30'da Şiverin'e doğru hareket ettik. Kar olanca şiddetiyle yağıyor, zifiri bir karanlık, göz gözü görmüyordu. Bu sırada Kolordu Emir Zabiti Salih Zeki Bey dörtnalla gelerek, "Taburun hareket etmeyip hazır kıta halinde yerinde kalmasını" tebliğ etti. Bu emir şu kar fırtınası arasında Hızır gibi yetişti. Hepimiz yerlerimize döndük ve sabaha kadar bekleyen kıta halinde harekete hazır bir halde bulunduk. Meğer düşman Evliya'ya bir taarruz yaparak geriye çekilmiş ve Fuad Bey'in soğukkanlılığı sayesinde bizim de ileriye gitmemize lüzum kalmamıştır. Başka kayda değer bir şey yoktur.

22 Kânunuevvel 332 [4 Ocak 1917], Acem Diyarı – Hemedan – Merkez Kumandanlığı'ndan:

Bugün nispeten sakin geçti. Akşama kadar zayiat cetvelleri, harp raporları ve saire ile ilgilendik. Akşamüzeri binbaşı bey kolordu kumandanı beyin yanına gitti. "*Yarın taburun Evliya Köyü'ne giderek o mıntıkada bir tabur muhafaza edecektir*". Bu emir tabur subaylarına bildirildi. Yarın taburun kolağası [kurmay yüzbaşı] beyin emri altında olarak buradan hareket edecek, burada yalnız merkezde bulunan subaylar kalacaktır.

Havalar artık karlı gidiyor. Başka kayda değer bir şey yoktur. Askerler istirahatla meşguldür.

23 Kânunuevvel 332 [5 Ocak 1917], Acem Diyarı – Hemedan – Merkez Kumandanlığı'ndan:

Bugün sakin geçti. Akşama kadar biriken evrakın işlemleriyle uğraştım.

Sabahleyin taburumuz Hemedan'dan hareket ederek Fehmi Bey kumandasında olmak üzere Evliya Köyü'ne gitti ve Evliya Köyü müfrezesini teşkil etti.

Bugün Bicar ve Devletâbâd muharebeleri hakkında oldukça geniş malumat aldım. Devletâbâd'a düşman 17 Kânunuevvel'de taarruza başlayarak 22 Kânunuevvel'de beş gün muharebe devam etmiş, bu muharebede düşman cüretiyle biraz muvaffakiyet göstermiş ise de bilahare etraftan yetişen takviye kıtaları sayesinde düşman fena halde bozularak mahvedilmiş ve hezimete uğramıştır. Harp meydanında külliyetli maktul bırakmış ve birçok da esir ele geçmiştir. Keza Bicar'da da düşmanın taarruzu kırılarak kahredici vaziyette firar edip gitmiştir. Şimdilik kayda değer bir şey yoktur. Bugünlerde cephemizde düşmanın büyük bir taarruzunu daha bekliyoruz.

24 Kânunuevvel 332 [6 Ocak 1917], Acem Diyarı – Hemedan – Merkez Kumandanlığı'ndan:

Bugün sakin geçti. Odaya çekilerek hiçbir işe bakmadım. Akşam mektepte Serdar-ı Ekrem ve Dârülmelik

ile Tayyareci Serhat Bey bizde misafir idiler. Hoş bir gece geçirdik. Kar olanca şiddetiyle yağıyor. Her taraf yarım metre kar altında uyuyor.

Yaşar'a bir mektup yazarak gönderdim. Başka kayda değer bir şey yoktur.

25 Kânunuevvel 332 [7 Ocak 1917], Acem Diyarı – Hemedan – Merkez Kumandanlığı'ndan:

Bugün teklif kâğıtlarını doldurduk. Sabahleyin erken kolorduya gönderdim. Akşama kadar bitmek tükenmek bilmeyen Yahudi işlerini halletmek ve çözmekle uğraştım. Genel vukuatlar listelerini doldurarak alaya gönderdim. Bugün kolordu kumandanı bey ileride Hüseyinâbâd'da bulunuyorlar. Yarın galip ordular düşmana bir taarruza hazırlanıyor. Cenab-ı Hak yardımcıları olsun ve muzaffer etsin. Başka kayda değer bir şey yoktur.

26 Kânunuevvel 332 [8 Ocak 1917], Acem Diyarı – Hemedan – Merkez Kumandanlığı'ndan:

Bugün akşama kadar merkezden hiçbir tarafa çıkamayarak işlerle ve kâğıtlarla uğraştım. Ordu tarafından Hüseyinâbâd cephesinden düşmana güzel bir taarruz yapıldı ve tam bir başarı ile neticelendi. Her taraftan kanlı kanlı Rus esirleri gelmektedir. Muhabere hakkında henüz etraflıca malumata ulaşamadım. Bunu ayrıca yazacağım. Etraf karla kaplı ise de hava gayet güzel ve açıktır.

27 Kânunuevvel 332 [9 Ocak 1917], Acem Diyarı – Hemedan – Merkez Kumandanlığı'ndan:

Bugün dünkü taarruz hakkında ayrıntıları aldık. Hüseyinâbâd cephesinde düşmandan 30 esir, iki mitralyöz ve bir harita alınmıştı. Düşmana 200 kadar zayiat verdirilmişti. Buna karşılık bu taarruzda bizim üç şehit

ve 15 yaralımız vardır. Merkezde bulunan bu esirleri seyrettim. Gayet pis, kirli adamlardır.

Akşama kadar kendi yazılarımla uğraştım. Hava karlı, her taraf beyaz. Oldukça da soğuk. Düşmanın şu dört beş gündür devam eden taarruzlardan maksadı Devletâbâd'daki ordumuzu bozarak Kirmanşah'a girmek ve oradan Bağdad üzerine yürümektir. Bu maksatla bu Rus ordusunun yanında bir İngiliz fitneciler yuvası olduğu gibi, etrafta bulunan aşiretler düşmanları kendi taraflarına çevirmek için külliyetli de para mevcut imiş. Fakat düşmanın bu hiddet ve haince teşebbüsü bir kahredici darbe ile mahvedildi. Öyle zannederim ki düşman bugünlerde artık kolaylıkla belini doğrultamaz ve bu darbe ona uzun müddet yeter.

Bu gece huzur meyhanesinde bir yeme içme ortamında ve pek çeşitli çalgılar ve rakkaslar arasında hoş simalar seyrederek pek güzel bir gece geçirdim ve sabaha karşı merkeze geldim.

28 Kânunuevvel 332 [10 Ocak 1917], Acem Diyarı – Hemedan – Merkez Kumandanlığı'ndan:

Bugün sabahleyin erken uyandım. İşim diğer günlere nazaran pek azdı. Öğleyin orduya gittim. Öğleden sonra da çarşıya kadar inerek biraz dolaştım. Başka kayda değer bir şey yoktur. Hava gayet soğuk. Hafif hafif kar yağıyor. Sokaklar diz boyu çamur. Hiçbir taraftan çamurdan geçilmiyor. Galib'in sol kanat müfrezesinde emir zabiti olduğunu öğrenerek fevkalade sevindim.

29 Kânunuevvel 332 [11 Ocak 1917], Acem Diyarı – Hemedan – Merkez Kumandanlığı'ndan:

Kar yağıyor. Etraf beyaz. Soğuk, mutedil. Askerler ileri karakolda. Buradakiler de temizlikle meşgul. Bir yere çıkmadım. Akşama kadar işlerle uğraştım. Başka kayda değer bir şey yoktur.

30 Kânunuevvel 332 [12 Ocak 1917], Acem Diyarı – Hemedan – Merkez Kumandanlığı'ndan:

Hava karlı, soğuk çok fazla. Askerler donmuş. Odada soba başında kendi işlerimle uğraşıyorum. Düşman yine yortu günü olmak dolayısıyla bir hareketi beklendi ise de hiçbir şey çıkmadı. Yaşar'dan hoş bir mektup aldım. Başka kayda değer bir şey yoktur.

31 Kânunuevvel 332 [13 Ocak 1917], Acem Diyarı – Hemedan – Merkez Kumandanlığı'ndan:

Bugün de diğerleri gibi meşguliyet içinde geçti. Pedere, Şahab'a birer mektup yazarak gönderdim. Öğleyin hayvanla şehre inerek şehri dolaştım.

1 Kânunusani 332 [14 Ocak 1917, Pazar], Acem Diyarı – Hemedan – Merkez Kumandanlığı'ndan:

Bugün Kânunusani'nin [Ocak ayı] biri. Kış aylarının birine daha başladık. Cenab-ı Hak bu soğuk ayı da tam bir sükûnet ve saadetle geçirmemizi nasip etsin. Bu ayın üçünde merkezde mevlidimiz var. Bunun için bugün de hazırlıklarda bulunmaya başladık. Çarşıya inerek takımcı dükkânlarından birçok bardak, tepsi ve sair züccaciye takımı aldım.

2 Kânunusani 332 [15 Ocak 1917], Acem Diyarı – Hemedan – Merkez Kumandanlığı'ndan:

Bugün de mevlit hazırlığı ile geçti. Sabahtan akşama kadar çarşıda idim. Pasta ve bisküvi, şekerleme ve saire hazırlattım. Merkezi halı, eşya ile doldurdum. Tefrişata yarın başlayacağız. Hava karlı, durmadan kar yağıyor. Bugün 1. Alay ihtiyat çekildi. Başka kayda değer bir şey yoktur.

3 Kânunusani 332 [16 Ocak 1917], Acem Diyarı – Hemedan – Merkez Kumandanlığı'ndan:

– Merkezde Mevlid-i Şerif okunması –

Sabahleyin gayet erken uyandım ve merkezde hazırlıklara başladık. Pek istisnai, kıymetli Acem halılarıyla merkezin tüm odalarını ve duvarlarını döşedik.

6 Kânunusani 332 [19 Ocak 1917], Acem Diyarı – Hemedan – Merkez Kumandanlığı'ndan:

Bugün sakin geçti. Kar her zamanki gibi yağıyor. Her taraf beyaz, öğleyin çarşıya kadar giderek dolaştım. Soğuktan herkes kürsülerin altına büzülmüş. Akşam erken yattım. Çünkü iki gecedir uykusuz ve yorgunum. Kayda değer bir şey yoktur.

7 Kânunusani 332 [20 Ocak 1917], Acem Diyarı – Hemedan – Merkez Kumandanlığı'ndan:

Bu dört gün sakin geçti. Her gün akşama kadar yazılarla uğraştım. Akşam rahat yatardım. Bugünlerim böyle geçti. Kayda değer, Hemedan'ın karlı soğuklarından başka hiçbir şey bulamıyorum. Düşman da artık yediği darbenin tesiriyle uslu uslu oturuyor. Çünkü kımıldanacak hali kalmadı.

11 Kânunusani 332 [24 Ocak 1917], Acem Diyarı – Hemedan – Merkez Kumandanlığı'ndan:

Bugün kardeşim Şahab'dan iki mektup aldım. Başka kayda değer bir şey yoktur.

Bugünler de diğerleri gibi geçmiştir.

12 Kânunusani 332 [25 Ocak 1917], Acem Diyarı – Hemedan – Merkez Kumandanlığı'ndan:

Öğleye kadar mühim işlerle uğraştım. Öğleden sonra Sara Hanım'ın hanesine giderek kendisiyle görüştüm. Hakikat vaktiyle pek müstesna bir simaya malik olan bu kadının artık perişan yüzünün hâlâ bir yorgun yüz güzelliği vardı.

Akşam sakin geçti. Başka kayda değer bir şey yoktur.

13 Kânunusani 332 [26 Ocak 1917], Acem Diyarı – Hemedan – Merkez Kumandanlığı'ndan:

Şiverin'de fırka namına okunacak mevlit için hazırlıklarda bulundum. Merkez yine halılar, mahiyeler, hediyelerle doldu. Bu akşam Fırka Yaveri Ziya Bey misafir idi. Yemekten sonra kendisiyle beraber dışarı çıkarak posta müdür muavini beyin evine gittik. Biraz çalgı ve saire dinledikten sonra Ahmet Han'ın evine gelerek bir vakit de burada oturduk. Geç vakit merkeze dönerek yattık.

14 Kânunusani 332 [27 Ocak 1917], Acem Diyarı – Hemedan – Merkez Kumandanlığı'ndan:

Bugün de mevlit hazırlığı ile geçti. Gündüz çarşıya inerek bol bol Hemedan'ı gezdim. Nusret mektebine uğrayarak burasını inceledim. Dârülmelik ve Serdar-ı Ekrem mektebi teftiş ediyorlardı. Demek ki İran genç ağırbaşlı dimağlarında da bir faaliyet ve fedakârlık başlamış. İran namına bu faaliyetten memnun kaldım ve sevinerekten mektepten ayrıldım.

15 Kânunusani 332 [28 Ocak 1917], Acem Diyarı – Hemedan – Merkez Kumandanlığı'ndan:

Bugün Şiverin'de fırka namına mevlid-i şerif okunuyor. Öğleyin hayvanlarla Şiverin'e gittik. Nizamın o büyük ve muhteşem konağı pek güzel tefriş ve tezyin olunmuştu. Saat öğleden sonra 1'de kolordu kumandanı bey maiyeti erkânıyla teşrif buyurdular. Parlak bir selamlama töreni yapıldı. Ondan sonra muhtelif vaziyette fotoğraflar alındı.

Sonra mevlit yerine gidilerek mevlit merasimine başlandı. İleri gelenler ve eşraf memleketten teşrif etmişlerdi.

Mevlidin ardından kolordu kumandanı bey tarafından bu eşrafa hitaben fedakârlık ve hürriyet fikri hakkında uzun ve belagatli bir konuşma yapıldı. Artık akşam olmuş olduğundan yine bir uğurlama töreni dağıldılar. Biz de hayvanlarımıza binerek merkeze gittik.

Bugün fevkalade bir gün yaşadık. Hakikat mevlit pek güzel oldu. Başka kayda değer bir şey yoktur.

16 Kânunusani 332 [29 Ocak 1917], Acem Diyarı – Hemedan – Merkez Kumandanlığı'ndan:

Bugün hava fevkalade güzel. Artık ilkbaharın kokusu gelmeye başladı. Berrak bir güneş her tarafı yaldızlıyor. Kayda değer bir şey yoktur.

Öğleden sonra çarşıya inerek biraz dolaştık. Dün akşamdan pek yorgun olduğumdan bu akşam erken yattım. Başka kayda değer bir şey bulamıyorum. Hayatım sakin, müsterih ve mutlu geçiyor. Hiçbir şeye ihtiyacım yoktur. Yalnız aileden sık sık mektup alamadığımdan merak ediyorum.

17 Kânunusani 332 [30 Ocak 1917], Acem Diyarı – Hemedan – Merkez Kumandanlığı'ndan:

Hava bugün de güzel. Ateş kısmen hafif. Odamda düşünceli bir dimağla çalışıyorum. Gündüz böyle geçti. Veysi Bey İstanbul'a gidiyor. Yine birkaç mektup vermek istiyorum. Bakalım Cenab-ı Hak bu İstanbul yolunu bize de ne vakit nasip edecek; işte istikbalimin tekrar canlandığını göreceğim. O şehir, ah! ... saadet bir defa kati başlasam. Şimdi İran ellerinde, Acem topraklarında çalkanıyorum. Bakalım burada mı ölüp kalacağım? Yoksa bu geniş seyahatimi birkaç başarıyla mı taçlandıracağım? İşte şimdilik bu meçhul.

Öğleden sonra vali beyin yanına giderek posta hakkında görüştük. Akşamı sakin geçirdim.

Yalnız akşamüzeri pazara kadar hayvanla inerek bir dolaştım. Gece ocak başında sakin ve yalnız oturarak maziyi ve aile hayatımı hatırlayarak yaşadım.

Geç vakit, saat gece 11'de yattım.

Bugün binbaşı bey 7. Bölüğü teftiş ve muayene ettiler. Başka kayda değer bir şey yoktur.

18-19 Kânunusani 332 [31 Ocak-1 Şubat 1917], Acem Diyarı – Hemedan – Merkez Kumandanlığı'ndan:

Bugün sakin geçti. Akşama kadar meşguliyet içinde bunaldım. İki gün pek meşguldüm. Hiçbir tarafa çıkamadım. Gündüz ve gece içeride işlerimle uğraştım. Başka kayda değer bir şey yoktur.

Ordu adına mevlid-i şerif

20 Kânunusani 332 [2 Şubat 1917, Cuma], Acem Diyarı – Hemedan – Merkez Kumandanlığı'ndan:

Bugün Hemedan'daki Büyük Cami'de ordu namına mevlit okundu. Cuma olduğundan evvela cuma namazı kılındı. Acemlerin en büyük âlimi imamlık mevkiine geçerek, biz yani kumandan bey de dahil olmak üzere subaylar ve askerler Acemlere uyarak Cuma namazını eda ettik.

Ondan sonra mevlit okundu. Bu mevlidin ardından çeşitli konuşmalar yapıldı ve bu mevlit pek güzel oldu. İran'da böyle muhteşem bir mevlit ilk defa olmuştur zannederim. Bütün mevlidin tertip ve düzenlenmesi ile idaresi bize verilmişti. Hamdolsun pek güzel yaptık. Pek parlak ve ruhani ve dini bir gün yaşadık. Başka kayda değer bir şey yoktur.

21 Kânunusani 332 [3 Şubat 1917], Acem Diyarı – Hemedan – Merkez Kumandanlığı'ndan:

Bugün karargâha gittik. Binbaşı bey ile bir arabaya binerek beraber gittik. Divan-ı harp tarafından bize hâkim efendi meselesinden dolayı tebliğ hükmü okundu. İtirazımız olduğunu söyledik ve akşamüzeri döndük. Bugün de güzel bir gün yaşadık. Başka kayda değer bir şey yoktur.

22 Kânunusani 332 [4 Şubat 1917], Acem Diyarı – Hemedan – Merkez Kumandanlığı'ndan:

Havalar güzel, berrak, güneş her tarafı yaldızlıyor. İşlerimle meşgulüm. Öğleden sonra biraz dışarıya çıkarak dolaştım. Başka kayda değer bir şey yoktur.

23 Kânunusani 332 [5 Şubat 1917], Bugün de güzel ve sakin geçti. Öğleden sonra binbaşı bey 7. Bölüğü teftiş etti. Bir bölük yarın Evliya Köyü'ne gidecektir. Ben de işlerimle uğraştım. Hemedan adeta ilkbahar hayatı yaşıyor. Kayda değer bir şey yoktur.

24 Kânunusani 332 [6 Şubat 1917], Acem Diyarı – Hemedan – Merkez Kumandanlığı'ndan:

Hava gayet güzel ve berrak. İtirazname hazırlamakla meşgulüm. Kayda değer bir şey yoktur. Öğleden sonra maaş dağıtımı yapıldı. Akşamüzeri dışarıya çıkarak biraz dolaştım. Hayatım sade ve yeknesak (tekdüze) geçiyor. Yazılar içinde boğuluyorum ve hatta meşguliyetim çok fakat maddi bir istirahat içinde... Maddi her ihtiyacım temin edilmiştir.

25 Kânunusani 332 [7 Şubat 1917], Acem Diyarı – Hemedan – Merkez Kumandanlığı'ndan:

Bugün sabahleyin binbaşı bey, Liva Kumandanı Salih Bey'i ziyarete gitti. Ben de burada işlerimle uğraşıyorum. Öğleyin taburdan çıkarak akşama kadar gezdim. Akşamüzeri geç vakit merkeze geldim. İtiraznameleri

bugün divan-ı harbe gönderdim. Başka kayda değer bir şey yoktur.

26 Kânunusani 332 [8 Şubat 1917], Acem Diyarı – Hemedan – Merkez Kumandanlığı'ndan:

Bugün Hemedan'da halk tarafından büyük bir gösteri yapıldı. Bu gösteri, Rusların Tahran Kabinesine karşı vukuu bulan uygunsuz ve küstahça tekliflerine karşı idi. Öğleden sonra çarşıya giderek dolaştım. Başka kayda değer bir şey yoktur.

Akşam üzeri mesire yerine gitmiştim. Hıncahınç kadın erkek çocukla dolu. Hava gayet güzel. Herkes şen ve neşeli geziyor.

Bugün İzmir'e beş, Şahab'a iki lira gönderdim.

Acem kıyafetlerle fotoğraf çıkarttım

27 Kânunusani 332 [9 Şubat 1917], Acem Diyarı – Hemedan – Merkez Kumandanlığı'ndan:

Bugün binbaşı bey ve bütün tabur subayları kolordu erkânıharbiye reisi beyin başkanlığı altında gittiler. Yalnızdım. Öğleden sonra çarşıya çıktım ve fotoğrafçıya giderek Acem tarzı kıyafetlerle bir fotoğraf çıkarttım. Bir de hoca ve bekçi efendilerle birlikte çıkarttım [s. 417].

28 Kânunusani 332 [10 Şubat 1917], Acem Diyarı – Hemedan – Merkez Kumandanlığı'ndan:

Bu gece gayet karışık rüyalar gördüm. Kardeşim Arif'in mezarı başında saatlerce ağladım. Ansızın ortaya çıkan diğer kardeşçiğim. Pek acı yaşlar döktüm. Bu korkunç rüyadan ter içinde uyandım. Ailemin bir felaket içinde bulunduğunu zannederek fevkalade üzülüyorum. Çünkü ailemden pek çoktan mektup aldığım yok.

1 Şubat 332 [14 Şubat 1917, Çarşamba], Acem Diyarı – Hemedan – Merkez Kumandanlığı'ndan:

Bugün Şubatın biri. Yani ilkbaharın ilk günü. Hava bulutlu ve yağmurlu, ortalık çamur. Benim İran kıyafetinde çektirdiğim fotoğrafımı getirdiler. Çok hoş olmuş.

Bugün sabahleyin Ahmet Han'ın evine giderek onu aldım ve beraber çarşıya gittik. Kirmanşah'tan gelmekte olan telsiz telgraf takımı için bir yer belirledim. Öğleyin merkeze geldim. Öğleden sonra, sorguya çekilecek Acemlerin sorgusuyla uğraştım.

Bölükler talim ve terbiye ve gece dersleriyle meşgul. Kayda değer bir şey yoktur.

2 Şubat 332 [15 Şubat 1917], Acem Diyarı – Hemedan – Merkez Kumandanlığı'ndan:

Bugün silah başı için Tahran'dan gelen Ali Kul'u gözaltına alıp tutukladım. Merkumu çarşıda bulup gezdim. Öğleden sonra Alman ....'la hanelerine gittik. İşim az idi. Hava güzel. Yalnız Hemedan'ın kendine has çamuru dizlere kadar çıkıyor. Etraf güzel ve hava yumuşak. Hemedan'ın şu kışı pek güzel geçirdi.

3 Şubat 332 [16 Şubat 1917], Acem Diyarı – Hemedan – Merkez Kumandanlığı'ndan:

Bugün cuma. Öğleye kadar yazı işlerimi tamamladım. Hava güzel, öğleden sonra binbaşı bey ile beraber biz de Şiverin'e Talat Bey'in yanına gittik. Akşamüzeri geç vakit merkeze döndük. Dönerken hava iyice soğumuş ve hafif hafif kar, yağmur başlamıştı.

Bugün kardeşim Şahab'a ve İzmir'e pedere birer mektup yazıp gönderdim.

4 Şubat 332 [17 Şubat 1917], Acem Diyarı – Hemedan – Merkez Kumandanlığı'ndan:

Bugün kendi yazılarımla uğraştım. Ateşim çıktı. Akşama kadar hiç boş kalmadım. Hava yağmur ve çamurlu. Bu gece taburumuz kolordu emri ile gece yarısı saat 12'de muayene oldu. Başka kayda değer bir şey yoktur.

5 Şubat 332 [18 Şubat 1917], Bugün Talat Bey bizde misafir idi. Öğleden sonra binbaşı bey ile beraber çarşıya gezmeye gittiler.

Bugün de bir fotoğraf çıkarttım. Hemedan hatırası olarak saklıyorum. Akşam Talat Bey şerefine güzel bir ziyafet verdik. Başka kayda değer bir şey yoktur. Askerler talim ve terbiye ile meşgul.

6 Şubat 332 [19 Şubat 1917], Acem Diyarı – Hemedan – Merkez Kumandanlığı'ndan:

Bugün hava gayet güzel. Her taraf adeta yaz ve parlak bir güneş. Etraf ısındı. Ben de Yaşar'a bir mektup yazıyorum. Öğleyin çarşıya giderek akşama kadar gezdim. Kayda değer bir şey yoktur. Askerler talim ile meşgul. Bugün de rahat geçti.

Artık yaz güneşi kendini göstermeye başladı.

7 Şubat 332 [20 Şubat 1917], Acem Diyarı – Hemedan – Merkez Kumandanlığı'ndan:

Havalar güzel. Askerler talimlerle meşgul. İşlerim çok. Öğleden sonra çarşıya kadar giderek dolaştım. Başka kayda değer bir şey yoktur.

8 Şubat 332 [21 Şubat 1917], Acem Diyarı – Hemedan – Merkez Kumandanlığı'ndan:

Bugün Reşad Bey karargâhtan misafir gelmişti ve akşam burada idiler. Bugün akşama kadar ... oğlu ile İngilizce mektupları tercüme ettik. Akşam ... ... hanesine giderek Reşad'la beraber güzel bir gece geçirdik.

9 Şubat 332 [22 Şubat 1917], Acem Diyarı – Hemedan – Merkez Kumandanlığı'ndan:

Bugün İran'ın tatil günü. Öğleye kadar yazılarımla uğraştım. Öğleden sonra Şevket Efendi ile beraber Irak'a para kaçırmak isteyen Rusların ticari defterleri-

ni teftişe gittik. Ondan sonra hayvanlara binerek Hemedan'ın mesiresine gittik. Beyaz örtüleriyle asalet ışığına benzeyen kadınları ve siyah kıyafetli erkekleri bütün bu mesire yerini doldurmuş idiler. Mezarlar içinde eğlence. Ne hissiz bir mesire! Akşam geç vakit merkeze döndük.

10 Şubat 332 [23 Şubat 1917], Acem Diyarı – Hemedan – Merkez Kumandanlığı'ndan:

Bugün hava gayet güzel. Artık her taraf yaz. Aileme bir mektupla bir fotoğrafımı gönderdim. Öğleden sonra binbaşı bey ile beraber hayvanlara binerek gezinti için dışarıya çıktık.

Yeni gelen ve kurulan telsiz telgraf istasyonunu gezdik ve subaylarla biraz görüştük. Askerler talimlerle meşgul. Kayda değer bir şey yoktur.

11 Şubat 332 [24 Şubat 1917], Acem Diyarı – Hemedan – Merkez Kumandanlığı'ndan:

Bugün sakin geçti. Akşama kadar kendi işlerimle uğraştım. Akşamüzeri dışarıya çıktım ve gece de dolaştım. Kayda değer bir şey yoktur. Askerler talim ve terbiye ile meşgul.

12 Şubat 332 [25 Şubat 1917], Acem Diyarı – Hemedan – Merkez Kumandanlığı'ndan:

Bugün her zamanki gibi yine işlerimle uğraştım. Hava güzel ve berrak. Başka kayda değer bir şey yok.

Akşamüzeri kolordudan bir emir geldi: "Taburumuzun üç bölüğü Bahar'a giderek alaya katılacaktır. Bölük ile merkez kumandanı bey merkezde kalacaktır." Bu emir bizi biraz üzdü. Zaten bugün 18. Alay da Kut'a gitmek üzere bu cepheden ayrılmıştı. Akşam ocak başına oturarak şimdiye kadarki bu samimi saadete pek hasretli bakışlarla baktım ve artık burada pek az otura-

bileceğimize gıyaben hükmettim. Pek üzüldüm. Henüz bir şey bilemiyorum.

Kut cephesi bozulmuş, Hemedan'dan çekiliyoruz

13 Şubat 332 [26 Şubat 1917], Acem Diyarı – Hemedan – Merkez Kumandanlığı'ndan:

Sabahleyin geççe uyandım. Bir posta eri geldi, binbaşı beyi kolordudan kumandan beyin istediğini söyledi. Binbaşı bey gitti, geldi. Maalesef, çok üzücü geri çekilme haberini getirdi. Evet, ordu artık Hemedan'dan geri çekilme emrini almıştı. Çünkü Kut cephesi bozulmuş ve sıkışmıştı. Bu haber cümleleri ki bizi fevkalade üzdü ve son derece gizli olarak sakladığımız şu haber bir dakika içinde bütün Hemedan'a dağıldı. Herkes üzgün ve kalbi yaralı, merkeze gelerek bize ne var diye soruyor. Bütün simalarda bir keder ve matem okunuyordu. Akşama kadar üzüntü içinde hazırlıklarla uğraştık. Ayın 15'inde taburumuz Hemedan'dan hareket edecektir. Başka kayda değer bir şey yoktur. Demek ki bu pek güzel ve şirin Acem memleketine de veda ediyoruz.

14 Şubat 332 [27 Şubat 1917], Acem Diyarı – Hemedan – Merkez Kumandanlığı'ndan:

Bu Hemedan'dan ayrılmak için hazırlıklarda bulunuyoruz. Artık herkes Hemedan'dan ayrılacağımızı anlamış, üzgün ve hazin bakışlarıyla hep bize bakıyor. Hareketlerimizden, bakışlarımızdan bir şey anlamak, bir şey okumak istiyor. Fevkalade üzgünüm. Şu yedi aydır bu samimi muhitte yaşayan ben bu Hemedan'a o kadar ısındım, o derece sevdim ki buradan ayrılıyorken sanki öz vatanımdan ayrılıyorum zannediyorum. Evet, burası da benim vatanımdı, burada da Türkler yaşamış, bu yerler de Türklere bir sığınak olmuştur.

Akşama kadar merkezin önüne gelip gidenler ki dolup boşalanlar eksik olmadı.

Akşam hamama giderek son olarak yıkandım. Artık her yer, her taraf bana kederli görüyor. Bütün Hemedan sanki yüzüme bakarak ağlıyordu. Askerlik hayatımın en tatlı, en mesut, en cömert, iyiliksever devrelerini şu Hemedan'ın kucağında yaşadım.

Hemedan'a elveda

15 Şubat 332 [28 Şubat 1917], Acem Diyarı – Hemedan – Merkez Kumandanlığı'ndan:

Evet bugün artık bu şehre veda ederek hareket ediyoruz. Nereye? İşte halli müşkül bir sima. Belki girive-i aziz [çıkmaz yol] belki de bir sahne-i zafere...

Sabahleyin saat 8.30'da taburumuz o nizam bahçesinde toplanarak, sabahleyin Hemedan'dan hareket ettik. Kolordu civarından dolaşarak şehrin güney tarafından Hemedan–Esirâbâd yoluna dizildik. Ah, şimdi gidiyoruz!

Kan ağlayan gözlerimle Hemedan'a son veda hediyemi göndererek artık görmemek, görüp de ağlamamak için bakışlarımı çeviriyorum. Herkes sokaklara dökülmüş, halk ağlayan gözlerle bizi selamlıyor. Öğleden sonra saat 1.30'da köye geldik. Burada yerleştik. Bu geceyi burada geçireceğiz.

Bu geceyi iyi geçirdik. Alaydan gece emir geldi. Alay yarın Bahar'dan hareket ederek Zağa'yı geçerken taburumuz da ona katılacaktır.

Hemedan hakkındaki hislerim:

Altı ay şefkatli kucağında yaşadığım bu şehri pek şirin buldum.

Çünkü evvela burası bir Türk yuvası, bir Türk şehridir. Ahalisi umumiyetle Türkçe biliyorlar ve nesil olarak Türk'türler. Türklere karşı kendilerinde büyük bir sami-

miyet, bir yakınlık gördüm. Her şey ucuz ve bereketlidir. Bu kadar ucuz ve bereketli pek az şehir gördüm. Tarz aynı. Evler umumiyetle kerpiçten, taşlar tamamen topraktır. Kiremitle örtülmüş pek az, hemen bir veya iki binaya rastladım.

Şehrin doğu kenarında bulunan tepeye çıkılıp şehre bakılınca bu şehir toprak dağlarıyla pek hoş görüntü sunar. Eksik olmayan ve daima yağan karlarını temizlemek için her sabah halk evler üzerine çıkarak damlara yığılan karları temizlerler.

Herkes halı üzerine oturuyor. Her odada "kürsü" denilen bir taş mevcuttur. Halk bu kürsünün altına girerek yatar. Soba, ocak pek nadirdir.

Hemedanlılar akşam yemeğini umumiyetle pek geç yerler. Adeta alafranga yemek vaktidir. Yani saat alafranga saatle dokuzda yerler. Kaşık, çatal âdet değildir. Yemek elle yenir. Yemekleri pek başkadır. Pilav yemezler. "Çilav" dedikleri pilava benzer bir şey yerler ki bu yağsız pilavdır.

Pirinçleri pek güzeldir. Bilhassa "süt ..." denilen bir yağ pek nefis ve güzel bir kokuya sahiptir. Yumuşak bir iklime malik olan Hemedan'da her türlü sebze ve çeşit çeşit meyve mevcuttur.

Marta kadar yaş üzüm yedik. Bilhassa turşuları kayda değerdir.

Kadınları umumiyetle siyahça giyerler ve üzerine bir kısmı beyaz yaşmak korlar.

Müstesna melekler gibilerdir.

Kahveler: Hemen herkes nargile içer. Esrar içerler. Yalnız medeniyetten zavallı memleket mahrumdur. Fakat hususi olarak her gece evlerde kurulan eğlenceler bu gece pek daha eğlenceli, daha hoştur.

1 Mart 333 – 1917 [1 Mart 1917, Perşembe], Tacâbâd'dan:

Yeni sene

Son gelen emre göre, bugün yeni senenin ilk günü. Yani 15 Şubat, Şubat ayının son günü kabul edilerek mevcut yılımız düzeltiliyor. Bugün Mart'ın biri ve 1333, yahut 1917 senesinin ilk günü kabul olunuyor. Demek yeni senenin bu yeni gününde Hemedan'a veda ediyoruz. Sabahleyin hazırlandık. Ahmet Han ile Hacı Ahmet Han'ı ...daki mücahidini ve diğer ... mücahidi önden gönderdik ve "Siz gidiniz, bizi Kirmanşah'da bekleyiniz" emrini verdik.

Saat sabah dokuzda Zağa'dan büyük ağırlığımız hareket ederek Zağa önünden geçmekte olan alayın ağırlığına katılarak Tacâbâd'a hareket etti. Saat birde taburumuz Zağa'dan hareket ederek yine Zağa önünde oradan geçmekte olan alayımıza katıldık. Saat öğleden sonra ikide Tacâbâd'a varıldı. Bu geceyi burada geçireceğiz. Tacâbâd civarına çadırlı ordugâh kurduk. Bu geceyi çadırda geçirdik. Hemedan'ın süslü ve rahat evlerini bırakıp da böyle birden çadırın altına düşmek beni pek üzdü.

Demek askeri hayatın sadeliği yine başladı. Alayla beraber hareket ediyoruz. Alay kumandanı Fethi Bey kumandandır. 5. Alay'dan iki tabur ve topçu bataryası onun kumandasındadır.

Tacâbâd köyünün karlı sırtları üzerinde karlar içinde bu gece sabaha kadar titredik. Başka kayda değer bir şey yoktur.

2 Mart 333 [1917], Cennetâbâd'dan:

Karlar arasında

Bugün saat 13:30'da Tacâbâd'dan hareket ettik. Bugün büyük kısmı yürüyüş yolunda Esedâbâd'a, yukarıya doğru tırmanmaya başladık. Bembeyaz bir saha içinde müthiş kar kitleleri arasından karlar içinden geçerek gidiyoruz ve Hemedan'dan biraz daha yükseliyoruz. Nihayet 2500 metre yüksekliğe sahip olan Esedâbâd ve

bu bölgenin en yüksek yerine vardık. Buralarda karlar 2 metreden 20 metreye kadar yükseliyor. Müthiş kar dağları şiddetli ve rüzgârın etkisi ile kaybolup tekrar yapılıyordu.

Bir müddet hayatta bu kadar çok kar gördük. Ömrümde böyle kar yolları arasından geçmemiştim. Bu yol altı saat devam etti. Şark yönünden çıktık garp yönünden indik ve nihayet Esedâbâd'a geldik. Esedâbâd adeta yaz. Ne kar var ne de yağmur ve çamur. Her taraf kuru ve güzel. Yine yürüyüşe devamla gece saat 1.30'da Cennetâbâd'a vararak burada kızaklara yerleştik. Bu geceyi geçirdik.

Bu gece, yarın ve yarın gece burada kalacağız. 4 Mart'ta buradan hareketle Kenkaver'e gideceğiz. Düşmanın bizi takip edip edemediğini bilemiyorum. Gece bir posta eri geldi. Burada kardeşim Şahab'dan iki ve Raşid Efendi'den birer mektup vardı. Bu mektupları okumadan çok sevindim. Şahab'ın Levazım Mektebi'ne girdiğini ve mektebi tamamlayınca yanına alacağını Raşid bana yazıyordu. Başka kayda değer bir şey yoktur.

3 Mart 333 [1917], Acem Diyarı – Cennetâbâd'dan:

Bugün Cennetâbâd'da istirahat ettik. Burası oldukça büyük bir köydür.

Hava güzel, güneş berrak. Oturduğumuz evin bahçesine otururak güzel bir hayat geçirdim. Akşam erken yattım. Bugün iyi geçti. Eski birçok gazeteler elime geçti. Onları okumakla eğlendim. Başka kayda değer bir şey yoktur.

4 Mart 333 [1917], Acem Diyarı – Kenkaver'den:

Sabahleyin saat yedide Cennetâbâd'dan hareket olunarak Kenkaver'e doğru yol almaya başladık. Güzel hava, parlayan güneşin güzelliği sayesinde saat öğleden sonra üçte Kenkaver'e varıldı. Burada, bir Acem evine

başımızı soktuk. Kolordumuz kurmayları da burada idi. Bu Kenkaver büyük bir kasaba. Batıdan, Devletâbâd'dan gelen kuvvetimiz de buraya gelmişti. Bu geceyi burada geçirdik. Yarın sabahleyin erken hareket edeceğiz. Düşman beş alay süvari, bir alay piyade ile bizi takip ediyor. Bugün Esedâbâd ordusuna inmiştir.

5 Mart 333 [1917], Acem Diyarı – Hahne'den:

Sabahleyin saat dörtte Kenkaver'den hareket olunarak Hahne'ye doğru yürünmeye başlandı. Yolda kıtalar kolordu kumandanı tarafından teftiş edildi. Diğer taraftan ovaları da bir bir geçerek geriye geliyoruz. Hava güzel.

Saat öğleden sonra üçte Hahne'ye varıldı. Hahne'nin doğudaki sırtında dağ önlerinde açık ordugâha girdik. Akşamüzeri mübarek yağmur başladı. Hâlâ yağıyor ve yağacak.

Düşman bizi takip ediyor. Hafif temas var. Sabahleyin düşman Rahmetâbâd köyüne kadar gelmiş. Sine cephesinden ise sıkı temas var.

Kut harp cephesinden işittiğim haberlere göre düşman Aziziye önlerinde, ordu karargâhı Bağdad'da, 18. Kolordu karargâhı Diyala'da, üçer bölüğümüzse şarkta bulunuyormuş.

Düşman durdurulmuş fakat vaziyet pek vahim. İngilizlerin mühim bir kuvvetle o cepheye yüklendikleri anlaşılıyor. Bundan dolayı fevkalade kederli ve üzüntülüyüm.

Bizim Kirmanşah'da da kalamayacağımız anlaşılıyor. Belki Paytak'ta bir kısım kuvvetin kalması muhtemel. Başka kayda değer bir şey yoktur.

7 Mart 333 [1917], Acem Diyarı – Hahne'den:

6 Mart Hahne'de istirahatla geçti. 7 Mart'ta akşam yağmur ve kar yağmaya başladı. Bir tarla içerisinde ordugâh kurduğumuzdan her taraf çamur kesildi. Fena

bir gece geçirdik. Sabaha kadar kar ve yağmur devam etti. Sabaha karşı hava açıldı. Biz de hazırlanmaya başladık. Sabaha kadar adeta dondurma kutusu içinde yatar gibi yattık.

Saat sabah 5.30'da ağırlıklarla ve saat sabah altıda taburumuz Hahne'den Bisütun'a doğru hareket olundu.

Böyle fevkalade çamur içinde herkes dizlerine kadar suya ve çamura gömüle gömüle Bisütun'a geldik. Saat öğleden sonra ikide Bisütun'a varıldı.

Bisütun köprüsü, ki Hicaz suyu üzerindedir, dinamitle havaya uçurulacaktır. Tarihi eserlerden olan bu köprüye çok acıdım. Bisütun pek heybetli olan Kuh-ı Beran'ın eteklerine gidilen bir kasabadır. Kuh-ı Beran buradan dimdik olarak ta semalara kadar yükselmiş, zirvelerinde uçan kartallar bir kırlangıç kadar görülür.

Dicle Dağı beyaz başla altında gezen bizlere bakıyor. Burada Ferhat ile Şirin'in hazin hikâyesi taşlar üzerine nakşedilerek resimlenmiş ve büyük bir taş yazılmıştır. Kuh-ı Beran'ın üzerinde olan bu heykellerin altından bel kalınlığında berrak öyle bir su fışkırıyor ki hayatta ilk defa böyle büyük bir su kaynağı görüyorum. Bu menba adeta büyük bir çay yaparak akıyor. Ohhh burası ne hoş, ne güzel bir yerdi. Bu akşam bu su civarına ordugâh kurarak kaldık. Geceyi burada geçirdik. Sabahleyin Kirmanşah'a doğru hareket edilecektir. Gece oldukça soğuk idi.

Başka kayda değer bir şey yoktur.

8 Mart 333 [1917], Acem Diyarı – Bisütun'dan:

Bugün sabahleyin saat dörtte Bisütun'dan hareket olunarak düz ve nispeten iyi bir yol takip olunarak saat öğleden sonra 3.30'da Kirmanşah'ın doğusundaki Küresu köprüsünün başına varılarak köprü geçildi ve köprünün başına ordugâh kuruldu. Akşamüzeri Ahmet Han ve İsmail Han geldiler, görüştük.

Hava güzel. Su kenarında oturuyoruz. Başka kayda değer bir şey yoktur.

9 Mart 333 [1917], Acem Diyarı – Kirmanşah köprüsünden:

Sabahleyin köprü başındaki ordugâhımızdan saat altıda hareket ederek Kirmanşah'ın batısına geldik ve burada şehre yakın eğimli bir arazi üzerine bütün birlikler ordugâh kurdu. Kirmanşah ovası olanca genişliğiyle gözümüz önüne yayılıyor. Güzel bir hava, ılık bir güneş her tarafa ilkbahar güzelliği veriyor. Akşamüzeri çadırın önüne oturarak bu güzel ovayı hasretli bakışlarla seyrettim. Köprü başında muharebe oluyor. Her iki taraftan atılıp ovaya düşen top mermilerini seyrediyorum.

10 Mart 333 [1917], Acem Diyarı – Kirmanşah köprüsünden:

Bugün burada istirahat edeceğiz. Öğleye kadar yazılarla uğraştım. Öğleden sonra son bir defa daha gezmek ve görmek üzere Şevket Efendi ile beraber Kirmanşah'a gittik. Haneler fevkalade kalabalık. Her taraf asker ve subaylar dolu. Herkes müdafaa hattını ikmal ediyor, uzun bir çöl seferine hazırlanıyordu. Ahali manalı bir bakışla birbirine bakıyordu. Kirmanşah'ı bu defa Hemedan'a göre pek çirkin buldum. Şehirde dolaşmak istemedim ve hiçbir şey de almadım.

Yine hayvanlara binerek ordugâha döndük. Kirmanşah Acem'den ziyade Kürt ahaliye sahip bir şehirdir. Altı ay evvel Kirmanşah'ı nasıl bıraktı isem yine öyle buldum. Ordugâha döndük ve çadırımın önüne oturarak teşekkür edercesine ve eğlenen bakışlarımla şu Acem şehirleriyle bu büyük ovalı ve karşısındaki karlı Kuh-ı Beran'ı süzmeye ve düşünmeye başladım. Demek yarın buraya da veda ederek gidiyoruz, öyle mi? Akşam geç

yattım. Pederden bir, Şahab'dan iki mektup aldım. Başka kayda değer bir şey yoktur.

11 Mart 333 [1917], Acem Diyarı – Mahıdeşt'ten:

Sabahleyin erkenden Kirmanşah'a son veda hediyemi de göndererek saat sabah altıda bu şirin şehirden de ayrılmaya başladık. Artık birçok dağlar ve tepeler aşarak· Mahıdeşt ovasına doğru yol alıyoruz. Hava kararmaya ve bozulmaya başladı. Sanki gökyüzü de Kirmanşah'dan ayrıldığından ağlıyordu. Yani bir gözyaşı halinde bulutlarla yağmur üzerimize dökülmeye başladı.

Şimdi bu kederler karanlığı içinde ıslana ıslana Mahıdeşt'e geliyoruz ve Mahıdeşt köprüsünün batı tarafında ordugâh kuruyoruz. Mahıdeşt ovası hakikat bir hilal şeklinde gayet geniş ve güzel bir ovadır. Topraklar umumiyetle etrafı çevrili topraklardır.

Zavallı ... Beni Kirmanşah'a kadar takip etti. Fakat şefkatli bir bakış, koruyucu bir el görünce paralı ve garip bir kuş vaziyetinde bu biçare kız da gitti. Kirmanşah'ın yuvasına koşmaya başladı.

Henüz ömrünün 16'ncı senesini yaşayan bu bahtsız kıza bütün mevcudiyet bir hamle alıyor. İşte onun için şimdi acı bir hicran şefkatiyle ağlıyorum.

12 Mart 333 [1917], Acem Diyarı – Hasanâbâd'dan:

Karlar arasında

Sabahleyin yağmur altında Mahıdeşt'ten hareket ederek sürekli bir yağmur altında dize kadar çamurlar içinde yürüye yürüye Ciharsivar boğazını geçmeye başladık. Bu boğazın dik ve sarp yokuşunu tırmanırken kar olanca şiddetiyle yağmaya başladı. Üzerlerimiz on santim altında kar oldu ve bu kar şiddeti yüzünden üzerimizde ani olarak donarak bu vücutlarımız üzerinde

kalın bir buz tabakası husule geldi. Üzerimde buzdan kalın bir örtü var. Ellerimde his kalmayıp dondu. Kendimin hayvan üzerinde nasıl durduğumu ve donup donmadığımı bilemiyorum. Kar fırtınası altında saat 3.30'da Hasanâbâd'a geldik. Karlar üzerine ve su içine çadırları kurduk.

Kendi ıslaklığımı ve perişanlığımı unuttum, zavallı askerleri düşünüyordum. Bu biçarelerin hali ciğerimi parçalıyor. Üzerleri sırsıklam. Çadırlar perişan. Elleri su, dizlerine kadar çamur içinde. Öyle yağmur altında duruyorlar. Titreyerek bu havanın açılmasını bekliyorlar. Aman yarabbi, sen de mi bu biçarelere acımıyorsun? Bu ilahi cilve neden? Gece bu halde kaldık.

13 Mart 333 [1917], Acem Diyarı – Harunâbâd'dan:

Sabahleyin saat altıda karlar içinden ve yine kar altında hareket ederek dik bir yokuşu tırmanmaya başladık. Yağmur sanki bizi bırakmak istemiyor. Kâh yağmur, kâh kar yağarak yürüyoruz. Çamur içinden çıkmak ve bu yolu balçık içinde yürüyebilmek, ooof ne büyük fedakârlık ve tahammül! Saatte ancak üç kilometre gidebiliyoruz. Saat öğleden sonra 3'e kadar yürüdük. Ancak Harunâbâd'a gelerek burada çadır kurduk. Bu geceyi de Harunâbâd'da çamur içinde geçireceğiz. Yağmur, söylemeye hacet yok, hiç durmuyor.

Sabaha kadar yine yağdı. Askerler tamamen ıslak. İstirahat namına hiçbir şey yok. Ne uyku, ne bir şey. Sabahleyin Hüseyin, Hemedan'da yeni yaptırdığım üç liralık peştemallarımı kuruturken yanmış, şimdi formasız da kaldım.

Şu zorlu ve sıkıntılı geceler beni pek etkiliyor. Çok düşünüyorum. Rus yalnız iki top ve birkaç alay süvari ile bizi takip ediyor.

Bağdad'ın düştüğü haberi geldi

14 Mart 333 [1917], Acem Diyarı – Hüsrevâbâd'dan:

Sabahleyin erken uyandık, hazırlanıyoruz. Hüsrevâbâd'a hareket edeceğiz. Hava yine sıkıntılı ve bulutlu, o da yağmaya ve bizi ıslatmaya hazırlanıyor.

Alay emri geldi. İlk bakışta 11 Mart 333'te Bağdad'ın düştüğünü ve İngilizlerin Yakup önünde göründüğünü yazıyor. Bu güzel ve tarihi hilafet merkezi de gitti öyle mi?! Off, bu haber beni adeta beynimden vurdu. Ben zaten istemeyerek bu felaket haberini bekliyordum.

Demek artık Batı Irak'a elveda ettik, öyle mi? Ecdadımıza uzun zamanlar pek parlak ve muhteşem bir karargâh olan ve pek zengin bir tarihe sahip bulunan sevimli Bağdad artık İngilizlerin oldu, öyle mi?

Offf, ne kadar üzüntülü ve perişanım. Ne düşüncem kaldı, ne de düşünme kuvvetim.

Artık düşünemiyorum. Nereye gidiyoruz, ne tarafa yürüyoruz? Bunu kimse bilmiyor! Meçhul bir ufka doğru ilerliyoruz. Her taraf düşman. Bizim Bağdad ordusunun kılıç artığı Samarra'ya çekilmiş. Acaba biz de onlara katılabilecek miyiz?!

İşte bu soru mühim. Herhalde şiddetli bir yarma hareketine teşebbüs edeceğiz. İnşallah başarılı oluruz, aksi takdirde İngiliz ve Rusların elinde esir... Bakalım gelecek bizim için daha ne bilinmez safhalar ve bilinmezler saklıyor.

Saat öğlen sonra üçte Hüsrevâbâd'a vararak ordugâh kurduk. Şimdi hem üzüntülü ve hem de elemli düşünüyorum, hem şu satırları yazıyorum.

Garip bir yağma, bir hatıra

15 Mart 333, Acem Diyarı – Kirend'den:

Sabahleyin saat altıda Hüsrevâbâd'dan hareket ederek saat öğleden sonra 3.30'da Kirend'e vardık ve şeh-

rin batı tarafında ordugâha girdik. Yollar diz boyu çamur olduğundan bugünkü yolu katedinceye kadar fevkalade müşkülat çektik. Bilhassa çamur toprak yürüyüşe son derece mani oluyor.

Akşamüzeri Şevket ve Refik Efendi ile beraber Kirend Köyü'ne hayvanlara arpa, saman ve saire bulmaya gittik. Erzakları bir şey yok dediklerinden birer birer evleri aramaya başladık. Biraz saman, arpa, buğday bulduk. Fakat iyice gece olmuş, ortalık kararmıştı. Bu sırada asker kasabanın her tarafına yayılmış ve adeta yağmaya başlandı. Her evden bir gürültü kopuyor. Bir evde birçok gürültü ve silah sesleri işittik. Hemen oraya koştuk. Meğer burada asker 200 çuval kadar tüccar malı şeker bulmuş. Yağmaya başlamış. Ama sermayeci ev içinde bir yağmadır gidiyor. Üç kişi dediğimiz de, bir manga kuvvet olduğu halde bu çapulculuğun kısmen önünü alabildik. Şekerin ancak bir kısmını kurtardık. Tabii beş on çuval şeker tabura da gönderdik. Artık her taraf şeker doldu. Şimdi şekerden çok bir şey yok!

Geç vakit ordugâha döndük ve pek geç yattık. Hamdolsun hava bugün güzel. Yağmur bugün olsun bizi bıraktı. Muharebe çıktı. Bir şey işitemedim. Başka kayda değer bir şey yoktur.

16 Mart 333, Acem Diyarı – Kirend'den:

Bugün Kirend'de istirahat ediyoruz. Hava açık ve güzel. Askerler bugün de yağmaya devam etti. Hatta bu hal pek çirkin bir noktaya geldi. Askerler umumiyetle evlere girerek kadın donlarına kadar yağma etmeye, her ne bulurlarsa almaya başladılar. Yalnız 1200 çuval şeker yağma edilmiş. Bütün Acemler dağlarda ağlayıp bağırıyorlar. Bir feryad ü figandır gidiyor. Bunu engellemek için binbaşı bey görevlendirildi. Bir bölükle kasabaya giderek bu çirkin halin önünü aldık. Yağma ve çapulculuk pek fena bir şekilde idi. Akşam iyi geçti.

Her tarafımız şeker doldu. Başka kayda değer bir şey yoktur.

Kirend: İki dağın birleştiği yerde bir dere içinde perdelenmiş manzaralı bir kasabadır. Ahalisi umumiyetle Kürt'tür. Giyim tarzı ve lisan Kürtçe'dir. Yalnız şiveleri biraz Acem'i andırıyor.

Fakat asi diye çok askerlerimizi yaralamış ve şehit etmiş yaramaz bir kasabadır.

17 Mart 333, Acem Diyarı – Paytak'tan:

Gece yarısından sonra saat 3.30'da acele bir emir aldık. Hemen hazırlanıp hareket etmemiz bildiriliyordu. İçtimayla silah başı ettik ve büyük ağırlığı hareket ettirerek hemen biz de hareket ettik. Gayet batak ve çamur olan Kirend ovası içerisinde yürüyoruz.

İleri karakolda Harire Köyü'nde bulunan bölüğümüz de yolda bize katıldı.

Bugün tam 14 saat yol alarak yürüdük ve 40 kilometrelik yol katettikten sonra sarp ve dik boğazdan geçirdik. Batağa geldik ve burada ordugâh kurduk. Gece saat üçte hareket ettik, öğleden sonra saat ikide batağa geldik.

... boğazında altı alayla süvari livası bıraktık. Bu kuvvet burada Rus'a karşı ölünceye kadar müdafaa ile görevlendirilmiştir. Biz de bakalım şimdilik Hayf'a doğru gidiyoruz.

Paytak Boğazı inildikten sonra artık sıcak iklimler başlıyor. Paytak Boğazı'na gelinceye kadar her taraf kar, çamur ve soğuk iken bu boğaz inildikten sonra her yer yeşil bahar çimenlik ve sıcaktır. Boğazdan inilmeye insan hayret eder. Müdafaa noktasından bakınca diyebilirim ki Paytak Boğazı Türkiye'ye karşı İran'ın anahtarıdır.

Zaten Paytak Boğazı'ndan Bağdad ve Basra'ya kadar olan iklim "Batı Irakı", Paytak Boğazı'ndan yukarı-

ya Hemedan, Nihavend, Kirmanşah ve Sultanâbâd'a [Arak] kadar olan iklim "Acem Irakı" ismini alıyor.

Kirmanşah'tan itibaren ta Hanekin'e kadar olan bölgenin ahalisi Acem değil umumiyetle Kürt'türler. Bazı yerlerde bu Kürt ahali yalnız lisanını kaybetmiş, bazı yerde hemen hiçbir şeyini kaybetmemiştir. Fakat asi ve yalnız bulurlarsa asker soymaya ve öldürmeye hevesli ve yağmacı bir millettir. Artık her taraftan orduya karşı baskınlara hücumlara başladı. Özellikle Irak'ta Araplar gafil buldukça kafilelerimize ve yalnız askerlerimize hücum ederek kesip öldürüyorlar.

18 Mart 333, Acem Diyarı – Serpul'dan:

Sabahleyin saat altıda Paytak'tan hareket ettik. Askere zulüm, düşmana casusluk etmekle itham edilen ve zanlı bulunan altı Acem'i Şevket Efendi ile beraber Paytak civarında kurşuna dizdik. Artık hava güzel ve sıcak, her taraf çimenlik. Ne yağmur var, ne de çamur. Kuru bir toprak üzerinde yürüyerek saat öğleden sonra birde Serpul'a geldik. Gediz müdafaa hattının merkezi burası idi. Kalabalık ve izdiham vardı. Burada ordugâh kurduk.

Hemen biraz oturduk. Bir emir geldi, tekrar "Silah başı olarak yürüyüşe devam edilecek". İstirahat etmeden tekrar hazırlanmaya, çadırları yıkmaya, yükleri yüklemeye başladık ve saat öğleden sonra dörtte Serpul'dan hareket ederek iki saat yürüdük. Daha sonra Serpul'un 10 kilometre batısında yol üzerinde çadır kurup istirahat ettik. Başka kayda değer bir şey yoktur.

19 Mart 333, Acem Diyarı – Kasr-ı Şirin'den:

Sabahleyin saat yedide Serpul'un on kilometre batısındaki ordugâhımızdan hareketle Kasr-ı Şirin'e doğru yol almaya başladık. Hava gayet güzel, hatta oldukça sıcak. Yollar kuru, biraz da tozlu. Askerler şarkı söyle-

yerek ilerliyoruz. Artık dağlar alçalmaya, ovalar genişlemeye, her taraf yeşillenmeye başladı. Karlı hiçbir dağ görmüyorum. İşte Kasr-ı Şirin'in içinden geçiyoruz. Geçerken pis, harap ve kimsesiz bir virane olarak bıraktığımız Kasr-ı Şirin şimdi pek ziyade kalabalık olmuş. Kasr-ı Şirin'e ait olan o muhteşem kasrı tekrar seyrettik. Meşhur tarihi eserlerden olan bu kale ve kasır hakikat pek büyük gayret ve fedakârlıkla meydana gelmiş. Kasrın beş kilometre batısına geçerek burada ordugâh kurduk ve istirahata başladık. Ahmet Han geldi, görüştük.

Rus çarıyla Rusya kabinesinin düşürüldüğü ve Rus ordusundan 70.000 kişinin isyan ederek ihtilal yaptığını işittik. Bilmem doğru mu?![43]

İşte şimdi yol üzerinde Kasr-ı Şirin ile Hanekin arasında yol esnasında şu satırları yazıyorum. Şimdi tam Türkiye ile İran hududu üzerindeyim. Hudut kaleleri karşımda. Artık İran toprağına da veda ederek çekiliyoruz. Oradan ta Hemedan'a kadar muzaffer etmek ve orada pek mesudane bir hayat geçirmek ve sonra böyle tekrar Irak çöllerine kum deryalarına kadar atılmak kaderin benim için sakladığı acı bir cilve imiş. Hayatın bir yürek yakıcı tecrübeleri beni pek üzüyor ve zaten ben ileriye giderken ilerisini düşünüyorum.

20 Mart 333 [1917], Acem Diyarı – Hanekin'den:

Sabahleyin saat yedide Kasr-ı Şirin'den hareket ederek Hanekin'e gidiyoruz. Hava güzel, etraf çimenlik, arazi gayet hafif eğimli. Otuz kilometrelik bir yürüyüş-

---

[43] Günümüz takvimiyle mart başlarında olduğu halde, Rusya'da o tarihte kullanılan takvim dolayısıyla "Şubat Devrimi" diye anılan devrimden söz ediyor. Bu devrimde çar ve çarlık kaldırılmış, liberal–sosyalist ittifakıyla geçici bir hükümet kurulmuştu. Ekim ayında yaşanan ikinci devrimle Rusya bir sovyet sosyalist cumhuriyetine dönüşmüştür.

ten sonra akşamüzeri saat beşte Hanekin'e vararak hurma bahçeleri içinde ordugâh kurduk. Burada üç beş gün istirahat edeceğimiz söyleniyor. Kasaba oldukça kalabalık. Otlar yemyeşil. Akşam Ahmet Han geldi, görüştük. Taze kavunlardan bol bir ... yaptırarak akşam geç vakit yemek yedik. Biraz geç yattım. Yarının istirahatı bize bugün geç yatmak cüretini bahşetti. Başka kayda değer bir şey yoktur.

21 Mart 333 [1917], Arap Diyarı – Kızılribat'tan:

Gece yatıyorduk. Acele bir emir geldi: "Silah başı!" Şaşırdık. Üç dört gün burada kalıp istirahat edeceğimizi zannederken böyle ani bir hazırlık, silah başı emri bizi hayrete düşürdü. Hemen hazırlandık ve saat sabah altıda Hanekin'den hareket edildi. Bu gelen emirde bugün zorlu bir yürüyüş yaparak tam 40 kilometre katedip Hamrin Dağı'na gideceğiz. Orada bulunan 6. Fırka'nın emri altına gireceğiz. Yürümeye başladık. Hava pek sıcak değil, hafif rüzgâr sıcağın tesirini hafifletiyor.

Saat öğleden sonra üçte Kızılribat'a geldik. Buradan limon, portakal, hurma, kar aldım.

Nihayet Hamrin Dağı'nın eteklerine yaklaştık ve gece saat 10'da Hamrin Dağı'nın merkezine, dereler içinde ordugâh kurduk. Bugün tam 14 saat yol yürüttük. Askerler fena halde yoruldu ve halsiz düştü. Gece topraklar üzerinde uyumak üzere uzandık. Düşman, şehir önüne gelmiş.

Burada Bölük 37 ve 6. Fırka ile bizim alay bulunuyor. Başka kayda değer bir şey yoktur.

22 Mart 333 [1917], Arap Diyarı – Hamrin Dağı'ndan:

Bugün artık harp sahasında Hamrin Dağı'nda biz alay kumandanı beyin maiyetinde olarak bütün alay subayları bugün siperleri görüp gezdik ve yeni yapıla-

cak tahkimat hattını ve mıntıkaları gördük. Hamrin Dağı, ancak 5-6 metre yüksekliğinde fakat pek çeşitli olacak ufacık tepelerden müteşekkil, uzunluğu Diyala'dan başlayarak ta Basra körfezine kadar inmiş bir dağdır, genişliği de iki saat kadar devam ediyor. İşte bu dağın üzerinde müdafaayı kabul ettik ve düşmanı durdurduk.

Yarın eşyamızın hepsi Diyala'nın batısına geçecek. Öğleden sonra büyük ağırlığa giderek kendime lazım olacak olan eşyayı aldım. Diğerlerini tesellüm ettim. Bu eşyadan 10-15 gün kadar ayrı bulunacağız. Başka kayda değer bir şey yoktur.

Paytak cephesinde Ruslardan bir alay kumandanı ile iki subay ve 11 nefer esir alınmıştır. Sıcaklar henüz buralarda bunalacak derecede değil. İngilizlerde iki gündür fazla bir faaliyet göremiyorum.

23 Mart 333 [1917], Arap Diyarı – Hamrin Dağı'ndan:

Bugün taburumuz ikinci müdafaa hattı tahkimatla meşgul. Caddenin doğusundaki sırtlar ve tepecikler tahkim ediliyor. Akşama kadar bunlarla uğraştık. Düşman şehrin doğu tarafına geçerek ordugâh kurdu. Ordugâhı ve bütün harekâtı bulunduğumuz yerden pek güzel görüyoruz. Birinci hatta oldukça muharebe devam ediyor. Düşman hafif kuvvetlerle taarruza yelteniyor. Akşam yatmak üzere idik, bir emir geldi. "Gece de tahkimata çıkılarak bugün her tabura verilecek mıntıka ikmal edilecek" dedi. Askerleri yine tahkimata çıkardık. Çalışıyoruz. Saat gece yarısı oldu, al bir emir daha: "Tabur yarın gün doğmadan evvel hareketle birinci hattın sağ tarafına yani Diyala kenarına giderek 16 Bölük 1'i takviye edecektir. Şimdiden bir zabit gönderilerek geceden yol öğrenilmelidir" dendi. Haydi, bize yine iş çıktı. Gece yarısı karanlıkta sağa bir gözcü süvari alarak gidece-

ğiz. Yeri, düşman ateşi altında ve meçhul kıyafetler içinde aramaya başladım. Tam iki saat yalçın kayalarla tehlikeli ve ıssız dereler içinde, gecenin müthiş karanlığı altında bir hayal gibi dolaşa dolaşa nihayet 16 Bölük 1'in karargâhını bir tepe üzerinde buldum. Tabur kumandanını görerek sabaha karşı buraya geleceğimizi bildirdim. Yol sordum. Yol olmadığını, ancak kayalardan böyle keklik gibi sekile sekile buraya gelinebildiği cevabını aldım, döndüm. Sabah da yaklaşıyordu. Hemen taburu alarak bu bir defa görmekle öğrendim zannettiğim meçhul yoldan getirmeye başladım. Sabah ortalık aydınlanıyordu ki biz de talep edilen yere gelerek bir dere içerisine girdik. Bu gece hiç uyumadım. Başka kayda değer bir şey yoktur.

24 Mart 333 [1917], Arap Diyarı – Hamrin Dağı'ndan:

Derin bir yar içinde askerleri yerleştirdik. Gün ağarmasıyla beraber düşman taarruza başladı. Merkeze, caddenin tarafına taarruz ediyor, şiddetli bir topçu ateşiyle de bütün cepheyi dövüyor. Şarapneller ve mermiler üzerimizde patlamaya başladı. Akşama kadar bu taarruz devam etti. Hiçbir şey elde edemeyerek ve birçok kayıp vererek akşamüzeri geri çekildi. Düşmanın yarın daha ciddi ve daha büyük bir taarruzuna ihtimal veriyoruz. Biz de hazır bekliyoruz.

Artık Beytülayn'daki gibi siperler içinde, top ve tüfek mermileri altında, şarapnel misketleri arasında yaşıyorum. Offf bu kum çölleri, bu Arap diyarı, ne kadar Türk kanı emdi, ne civanlar, ne zinde ve kıymetli vücutlar yedi. Daha neler, ne Türk gençleri bu topraklar üzerinde heder olacak. Buna karşılık Araplardan gördüğümüz ne? Her gün kısım kısım İngilizlere firar, yahut kafilelerimize taarruz, erzak kollarımıza hücum!! İşte en alçak nankörler.

Hamrin Dağı muharebesi

25 Mart 333 [1917], Arap Diyarı – Hamrin Dağı'ndan:

Bugün aydınlıkla beraber top sesleri, tüfek ateşleri başladı. Ateş en ziyade sol kanatta yoğunlaşıyor ve toplanıyordu. Güneş doğarken bütün muharebe meydanı, Şehriban ile Hamrin Dağı ovası dehşetli bir harbe sahne olmuştu. Düşman tabur tabur yaptığı avcı hatlarıyla sıçraya sıçraya en çok sol taraftaki siperlerimize taarruz ediyor, bir taraftan da daha soldan çevirmeye çalışıyordu. Topçu ateşi olanca şiddetiyle devam ediyor, düşmanın topları bizim siperlerde, bizim toplar düşman avcı hatları üzerinde patlıyordu. Biz sağ kanatta bulunduğumuzdan cephemiz nispeten sakin olduğu için dürbünle hep bu muharebe meydanını seyrediyorduk. Muharebe akşama kadar devam etti. Bir aralık bomba muharebesi de başladı. Fakat kahraman askerlerimizin sabır ve direnci neticesinde düşmanın bu müthiş saldırısı da pek parlak bir surette kırıldı.

Şimdi düşman kaçıyor. Aman Yarabbi, şu sırada şu çölü görmeli. Çoğu Hintli olan düşman askeri silahını atmış, dilleri kaymış, halsiz ve perişan, bu nihayetsiz çölde sanki kurtuluş bulacağım diye kaçıyor, bizim kahraman Mehmetçik de süngüyü takmış bir arslan gibi arkasından koşuyor. Yetiştiği yerde süngüleyip diğerine geçiyor. Muharebenin şu pek tatlı zafer dakikalarını doya doya seyrettik. Ta karanlığa kadar bu muharebe devam etti. Düşman pek kesin bir kahredici hezimete uğradı. Düşmandan yarısı Hintli, yarısı İngiliz olmak üzere 200 kadar esir, üç zabit esir, iki makineli tüfek, üç otomatik tüfek, 100 kadar ... ve hesabı bilinmeyen silah, cephane ve saire ganimet alındı. Düşmanın yalnız 1000 kadar ölüsü var. Bundan başka harp meydanı baştan başa yaralılarla dolu ve bunları kim alıp kim taşıyacak? Hepsi ölüme mahkûm. Bizim arslan Mehmedler düşmandan iyi eşya ve saire aldılar, hepsi dürbün, saat, pusula ve saire ile doldu.

Bizim bu muharebedeki zayiatımız 200 kadar yaralı ile sekiz subay yaralıdan ibarettir. Elli kadar da şehidimiz vardır. Düşmanın bu taarruzu da böyle bizim şanlı bir zaferimizle neticelendi. Ah elimizde biraz fazla kuvvet olsa, İstanbul'dan bir kolordu askerimize yetişse, bir hata neticesi elden giden Bağdad pek kolaylıkla yine elimize geçer, bu hain İngiliz de ta yine Kut'a kadar atılır.

Akşamüzeri fırkadan aldığımız emir üzerine taburumuz alay karargâhına giderek fırka ihtiyatı oldu. Alayımız yerine gelince biz de yerimize döndük. Çünkü bizim alayın diğer taburları sol kanada giderek muharebeye katılmıştı. Bu muharebede düşmandan yalnız hatıra olarak bir İngiliz tüfeği aldım. Başka kayda değer bir şey yoktur. Düşman öyle ümitsiz ve perişan oturuyor.

26 Mart 333 [1917], Arap Diyarı – Hamrin Dağı'ndan:

Dünkü darbenin ümitsizliğiyle düşman bugün biraz uslu oturdu. Yalnız aralıklı topçu muharebesi oldu. Biz de akşama kadar istirahat ettik. Hava güzel, sıcaklar fazla değil. Diğer cephelerden hiçbir haber yok yahut biz haber almıyoruz. Kalenderce bir tevekkül ile yaşıyoruz.

Yarın Hanekin'e giden İhsan Efendi ile pedere bir mektup ve beş lira gönderdim.

27 Mart 333 [1917], Arap Diyarı – Hamrin Dağı'ndan:

Bugün sabahtan öğleye kadar şiddetli topçu muharebesi devam etti. Öğleden sonra üç at ile düşman görüşme memuru geldi. Biz de karşıladık. Evvelki günkü muharebede muharebe meydanında kalan yaralıları ve ölülerini almak için geçici bir ateşkes uygulanması istirham ediyordu. Yarın sabah cevap verileceği bildirildi. Düşman görüşme memuru döndü.

Akşam fırka emri bize Rusya ve Fransa hakkında epeyce malumat veriyordu. Rusya'daki karışıklıkların gittikçe genişlemekte olduğunu, Petersburg'daki umum polislerin katledildiğini ve kralın indirilerek yerine Prens Mihail'in [II. Mikhail-1917] naib tayin edildiğini ve bakanların hepsinin hapis olunduğunu bildiriyordu. Demek Rusya büyük bir karışıklık içinde bulunuyor.

Fransa'da da kabine düşmüş. Bu esnada yeni kabinenin teşkilini Mösyö Rebo'ya teklif etmiş. Bu havadisler hep güzel. Muharebenin son günlerini yaşadığımız anlaşılıyor. Ah bizim vaziyetimiz de bozulmasaydı!?

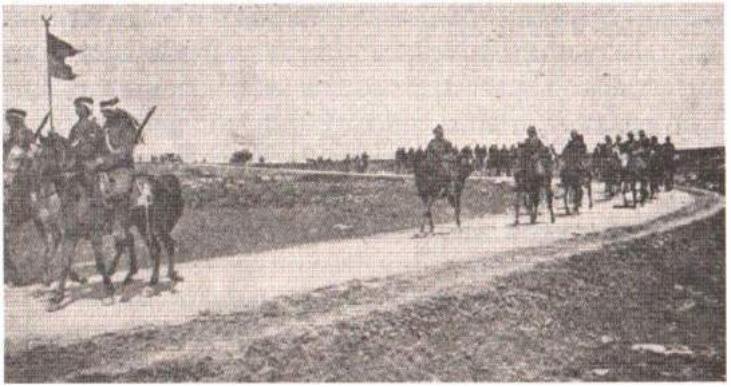
"Geri çekil" emri

28 Mart 333 [1917], Arap Diyarı – Hamrin Dağı'ndan:

"Geri çekil" emri

Bugün sabahleyin düşmana karşı bir görüşme memurumuz gitti. Memurumuz bugün muharebe meydanında kalan ölülerin defni ve yaralılarını alması için tarafımızdan müsaade olunduğunu fakat her taraf kendi mıntıkası dahilindeki bütün ölü ve yaralıları alacaklarını düşman görüşme memuruna bildirdi. Onlarca da kabul edildi. Şimdi her iki tarafın cephe askerleri üç gün evvel pek kanlı bir muharebeye sahne olan harp meydanından ölü ve yaralıları topluyor. Herkes meydanda. Öğleden sonra bir emir geldi. "İaşe müşkülatı ve kızıl teşkilatının noksanı ve durumun gereği olarak Fırka 13'ün Diyala'nın batısına çekileceği bildiriliyor ve taburumuzun grupla beraber bulunduğu yerden hareket ederek Hamrin Dağı'nın kuzey sırtlarına gelmesi emir olunuyordu."

Demek ki bir yıldırım gibi yetişerek pek parlak bir harp verdiğimiz, düşmana iyi bir darbe ettirdiğimiz bu Hamrin Dağı'nı da terk ederek çekileceğiz?! Bu vaziyet ve ricat emri beni o kadar üzüyor ve yüreğimi yaralıyor ki.

Irak'ta 6. orduya bağlı birliklerden biri.

Karşımızdaki düşman ancak bizim kadar, eğer diğer cepheler de bizim kadar azim ve gayret gösterebilse düşman burada durdurulabilir ve hatta Bağdad'dan çıkarılması hiçbir şey değil. Fakat maalesef diğer cephelerin pek zayıf olduğunu zannediyorum. Bilhassa iaşe meselesi bizi çok zor durumda bırakıyor.

Akşamüzeri saat altıda taburumuz bulunduğu yerde içtima etti. Şimdi alaydan "geriye hareket" emrini bekliyoruz. Saat akşam 9'da hareket için emir geldi. Taburumuz saat öğleden sonra 1'de Diyala kenarındaki bulunduğu hâkim tepeden hareket ederek üçüncü müdafaa hattının gerisine, Hamrin Dağı'nın kuzey eteklerine, alay karargâhı yanına geldi. Buraya saat 12 gece yarısı varıldı ve buradaki zayıf toplanma hatları içerisine geçici olarak yerleşerek gece burada geçirildi ve bir bölüğümüz Bölük 8 üçüncü müdafaa hattında bulunan Tabur 1'in sol tarafına gitti. Başka kayda değer bir şey yoktur.

29 Mart 333 [1917], Arap Diyarı – Hamrin Dağı'ndan:

Bugün sabahleyin ordugâhımızı değiştirerek üçüncü müdafaa hattına epeyce yaklaştık. Şimdi Tabur 1'in ge-

risinde ihtiyatta bulunuyoruz. Bölük 8 sol tarafta. Bütün tabur subayları bugün üçüncü müdafaa hattını gidip gördük. Akşamüzeri Bölük 5'in ikinci müdafaa hattına gitmek için emir aldık. 5. Bölüğümüzü de orada Harabkale civarına gönderdik. Bu bölük bu gece ve yarın gündüz burada kalarak düşmanın ilerlemesine engel olacak. Bugün ve yarın da Hamrin Dağı'nda kalıp yarın akşam geriye çekileceğimiz bildiriliyordu. İki gün evvel böyle birinci hattı niçin terk ettiğimize aklım ermiyor.

Bugün hastalandım. Vücudumda büyük bir yorgunluk, bir kırıklık var. Topraklar üzerinde yatan bir vücut, rahat ve uyku yüzü görmeyen bir insan tabii böyle yavaş yavaş çürümeye mahkûmdur.

Bugün nispeten sakin geçti. Başka kayda değer bir şey yoktur.

30 Mart 333 [1917], Arap Diyarı – Hamrin Dağı'ndan:

Bugün akşama kadar yine bu ıssız Hamrin Dağı'nda kaldık. Akşamüzeri Kızılribat'ın gerisindeki sırtlara çekilmek için emir aldık. Alayımız fırkanın emniyet kuvvetidir ve taburumuz da emniyet kuvvetinin emniyetidir. Gece saat 10'da Hamrin Dağı'ndan hareket ettik ve bir gece yürüyüşü ile sabahleyin saat beşte Kızılribat'ın gerisindeki sırtlara varabildik. Düşmanın çekildiğimizden haberi olmadı. Fevkalade yoruldum.

31 Mart 333 [1917], Arap Diyarı – Kızılribat'ın doğu sırtlarından:

Sabahleyin saat beşte alay kumandanı bey, Yüzbaşı Şükrü Efendi ile beraber beni Diyala üzerinde yapılan yeni köprünün nerede olduğunu keşfe gönderdi. Köprüyü bulduk ve yolları keşfederek öğleyin geri döndük. Öğleden sonra saat birde alayımız hareket ederek saat akşamüstü altıda nehir üzerinde yapılan köprüden ve

saat akşamüstü 7.30'da da Diyala üzerindeki köprüden geçerek Şeyabe Köyü civarında ordugâh kurduk.

Demek ki artık Diyala'nın batı tarafına geçtik ve bütün Diyala'nın doğusundaki o verimli toprakları düşmana terk ettik. Başka kayda değer bir şey yoktur.

***

İşte bu defterimi "Irak, İran, veda" gibi büyük bir kayıp ile kapatıyorum. Şu hatıra defterinin ilk kısımları ne kadar tatlı, ne kadar ruh okşayıcı bir hayata tercüman oldu ise, son kısımları da o kadar elim, hicranlı ve acı olaylara şahit oldu. Ben bu defterimi Bağdad'ın kaybı, Irak'ın batısının elden çıkması gibi pek acı hatıralarla kapatmak istemezdim.

Zannediyorum ki bunu takip eden defter bundan daha acıklı hatıraları ihtiva edecektir. Yoksa defteri yarım bırakarak ... bir köyde idama yuvarlanıp gideceğim. Herhalde geleceği pek karanlık ve korkunç görüyorum. Temenni ederim ki bütün bu düşüncelerim doğru çıkmasın.

Geri Çekilme

Arap Irakı, Kolaço Köyü'nden [On birinci defter]

1 Nisan 333 [1917], Bu defterime Diyala kenarında başlıyorum. Kolaço, yaklaşık olarak Hanekin karşısında ve Diyala'nın sağ tarafında bir köydür. Bugün alayımız bu köye geldi ve Diyala kenarından 25 km'lik bir mesafeyi gözetleme ve güvenliğini sağlamaya memur edildi.

On beş kilometrelik mesafe taburumuzun hissesine düşerek bizim tabur ileri karakola verildi. Akşama kadar ileri karakolun tertibatıyla uğraştık. Diyala, cephemizde birçok kollara ayrılarak çeşitli deltalar yaptığından emniyet tertibatı pek güç alındı. Fevkalade yoruldum.

Akşam henüz yatmak üzere idim ki alay kumandanı beyin beni istediğini söylediler. Gittim. Taburumuza beş kilometrelik bir cephe daha verildiğini, şimdi söz konusu cephenin emniyet tertibatı altına alınmasını bildirdi. Bu gece artık bize uyku yok. Merkezde bulunan diğer iki bölüğümüzü alarak Diyala kenarına doğru gitmeye başladım. Tarlalar içinde birçok germeler hepsi su ile dolu. Bütün bataklık. Bunları hep geçmek, askeri geçirmek lazım. Birçok germelerden askeri soyarak geçirdik ve sabaha kadar uğraşarak talep edilen emniyet tertibatını aldık. Alaya da bildirdik. Bugün askerlik hayatımda fevkalade zahmetli ve yorgun geçen günlerden biri.

Düşmandan henüz eser yok. Yalnız akşamüzeri geç vakit Ruslardan bir alay süvarinin Kızılribat'a geçtiği ve bir alay süvarinin de cephemize suyun sol sahiline geldiği haber alındı. Başka kayda değer bir şey yoktur.

Deliabbas'ın da İngilizler tarafından işgalini işittim. Daha bazı can sıkıcı havadis aldım ise de sağlamlığına inanmak istemediğimden kaydetmeden geçiyorum.

2 Nisan 333 [1917], Arap Irakı – Kolaço Köyü doğusundan:

Akşamki uykusuzluğuma ve yorgunluğuma rağmen bugün de sabahtan akşama kadar ileri karakol tertibatı ve cephe düzeltmeleriyle uğraştık. Diyala üzerinde süvarinin geçişine müsait olan iki geçit noktasını bulduk ve buralarını kuvvetli postalarımızla güvenlik altına aldık.

Akşamüzeri Bölük 5'i Diyala'nın üç dört kolundan geçirerek asıl geçit veren yere koyduk. Orada geçidi gözetlemeye memur ettik.

Bu akşam üç dört saat uyuyabildim. Düşmanın cephemizde yalnız bir alay süvarisi görünüyor. O da sahili gözetliyor. Başka kayda değer bir şey yoktur.

3 Nisan 333 [1917], Arap Irakı – Kolaço Köyü'nden:

Bugün ordugâhımızı Kolaço Köyü'ne naklettik ve burada köyün doğusuna çayırlıklar içine ordugâh kurduk.

Akşamüzeri Şevket Efendi'nin yanına gittim.

Gündüzleri gayet sıcak, insan yerinden kımıldanamıyor. Öğleyin adeta yanıyorum. Sabah ve akşamları çok güzel. Bugünlerde fevkalade yorgun düştüm. Çok zayıfladım. Düşmanda henüz faaliyet eseri görülmüyor. Başka kayda değer bir şey yoktur.

4 Nisan 333 [1917], Arap Irakı – Kolaço Köyü'nden:

Bugün sakin geçti. Akşama kadar biraz istirahat ettik. Aman Yarabbi, buranın sivrisinekleri adeta arı gibi! İnsanı uyutuyorlar mı? Gece sabaha kadar sivrisineklerle mücadele ettim ve uyuyamadım. Başka kayda değer bir şey yoktur.

5 Nisan 333 [1917], Arap Irakı – Kolaço Köyü'nden:

Bugün sakin geçti. Düşmanda bir faaliyet görmedik. Sıcak bütün dehşetiyle hüküm sürüyor. Gündüz bu ateş gibi ve tahammülsüz sıcaklardan hiçbir şey yapamıyorum. Kışlık elbiseleri çoktan attım. Üzerimde ince bir elbise, yine yanıyorum adeta vücudum eriyor ve ter şeklinde su gibi yüzümden akıyor. Hakikat çok zayıfladım. Bir Hemedan'daki vücudumu ve saadet hayatımı, bir de bu kızgın çölde solan kendimi ve gençliğimi düşünüyorum da, bu büyük tezadı o zaman saadete sebep olacak hasletlerin işlenen günahları diyerek teselli oluyorum. Akşamüzeri ve sabahları pek güzel, ne sinek var ne de sıcak. İllâ bu sinekler arıdan hiç farkı yok. Gecenin sivrisinekleri ise daha müthiş. Ne uyku var ne bir şey, bakalım bu harp azabını daha ne kadar çekeceğiz?

Bugünkü kolordu emirlerinde Rusya ihtilalinin genişlediğinden bahsolunuyor ve bu hal sulhun yaklaştığına delil gösteriliyor. Fakat ben bütün bu sözleri müstehzi tebessümle karşılıyorum.

6 Nisan 333 [1917], Arap Irakı – Kolaço Köyü'nden:

Bugün Karatepe Postanesi vasıtasıyla pedere ve kardeşim Şahab'a birer mektup gönderdim ve İzmir'e de beş lira gönderdim. Etraf biraz sakin. Sıcak aynı şiddetle devam ediyor. Daha bu Nisan aylarında buranın bu kavurucu sıcaklarına tahammül edemez isek, acaba Haziran ve Temmuz aylarında ne yapacağız, nasıl bir

ateşli günlerin alevli sinesinde yaşayacağız? O vakit bu berbat sıcaktan ne kadar korkarım. İşte yalnız akşamüzerleri biraz rahat oturup istirahat ediyoruz. Bu da pek geçici.

Buranın ahalisi Kürt'le karışık Arap, yani melez. Fakat İslamiyet'e karşı gayet sadık ve dost görünüyor. Bağdad civarı ve daha güneyindeki Arap ahaliye benzemiyor.

7 Nisan 333 [1917], Arap Irakı – Kolaço Köyü'nden:

Sabahleyin saat 3.30'da bir emir aldık: Alayımızdan iki tabur ve diğer alaylarla fırka karargâhı Narin köprüsüne doğru saat 4.30'da hareket edeceğiz. Çünkü düşmanın Deliabbas civarında faaliyeti görüldüğü, bizim taburun Diyala sahilindeki bütün alay mıntıkasını gözetlemeye memur olduğu, Şeyhbaba Köyü merkez olmak üzere Talat Bey'in kumandası altında bir müfrezenin bu cephede bırakıldığı bildiriliyordu. Bu suretle tertibat aldık. Akşama kadar bu tertibatla uğraştık. Tabur merkezini Kolaço Köyü'ne naklettik.

Fakat bugün fevkalade yoruldum. Akşamüzeri bu ateş gibi sıcak ani bir yağmur yaparak bizi biraz ıslattı. Buranın yağmurları her ne kadar ani olursa da çekiliyor. Başka kayda değer vukuat yoktur.

8 Nisan 333 [1917], Arap Irakı – Kolaço Köyü'nden:

Bugün bir emir geldi. Ruslardan bir alay süvari Bağdad tarafında suyu geçtiklerinden, süvari livası bu düşmanı uzaklaştırmaya memur edilmişti. Ta Şirvankale'ye kadar cepheyi bizim tabura verdiler. Bölük 7 bu cepheyi teslim almak üzere gitti. Ben de akşamüzeri Şirvankale'ye kadar gittim.

Şirvankale, Diyala sahilinde bir tepe üzerinde gayet itinayla yapılmış güzide bir köşktür ve bu kale Kürtlerden Çaf aşireti reisi Mahmut Paşa'nın biraderi Kerim Bey'e aittir. Şu kalenin güzelliğine hayran oldum. Bu sahiller tamamen karşı taraftan geçmiş aşiretler ile doludur. Bunlar hep Kürt aşiretleridir. Düşman taarruzuna karşı bir malumat alamadık. Başka kayda değer bir şey yoktur.

9 Nisan 333 [1917], Arap Irakı – Kolaço Köyü'nden:

Bugün akşama kadar yine cephenin düzeltilmesi ve tertibatıyla uğraştım. Rusların suyun batısına geçen alayı süvari livamız tarafından püskürtülerek tamamen suya döküldüğü ve Kazakların bir kısmının suda boğulduğu bildiriliyordu. Sevincim ziyade. Germeler üzerine köylüyü toplayarak köprüler yaptırdım. Bu germeler büyük ve derin su kanalı olup suyu Diyala'dan alarak beş on saatlik köyler ve kasabalara götürüyorlar ve oraları suluyorlar. Başka kayda değer bir şey yok.

10 Nisan 333 [1917], Arap Irakı – Kolaço Köyü'nden:

Bugün nispeten sakin geçti. Hava fevkalade sıcak, etraf kavruluyor. Öğleden sonra binbaşı bey ile topçuya, Bölük 5'e giderek teftiş ettik. Başka kayda değer bir şey yoktur.

12 Nisan 333 [1917], Arap Irakı – Kolaço Köyü'nden:

Bugün sakin geçti. Hava sıcak ve düşman sakin. Yalnız İngilizler cephesinde Merkuva kalesi civarında muharebe devam ediyor. Akşama kadar mıntıkamızı dolaşarak bu civarın güzel bir krokisini çıkardım ve kopyalayarak bölüklere de birer tane gönderdim. Başka kayda değer vukuat yoktur.

13 Nisan 333 [1917], Arap Irakı – Kolaço Köyü'nden:

Bugün hava biraz bulutlu ve yağmurlu. Gündüz yazılarla uğraştım ve biraz uyudum. Akşamüzeri Kolaço Köyü'ne giderek bu köyün bahçelerini gezdim. Limon, portakal ağaçları tamamen çiçek açmış ve mis gibi kokuyor. Kayısı, erik, zerdali ağaçları meyve tutmuş, hurmalar da çiçekte. Bahçıvanlar domates, patlıcan fidanı yastıklardan çıkarıp tarlalara, hereklere dikiyorlardı. İncirler de kararmış, olmak üzere. Tarlalar hep çiçekti. Kısaca bu köyün güzel meyve bahçeleri vardı. İstisnasız burada her ağaç sulanıyor. Şu güzel bahçede kokulu ağaçlar arasında bir saat kadar bir gezinti yaparak döndüm.

14 Nisan 333 [1917], Arap Irakı – Kolaço Köyü'nden:

Bugün hava serin çünkü bulutlu, deli bir rüzgâr serinliği bahşediyor.

Cephemizdeki Ruslarda bir faaliyet görülmüyor. Yalnız birkaç bölük süvarisi cephemizdeki köylerde dolaşıyor. Bir de gözetleme neferleriyle keşif kollarını görüyoruz. Dört gündür İngilizlerle Deliabbas ve Merkuva kalesi civarında harp eden ve İngilizlere mühim zayiat verdiren kolordumuz geriye istirahata çekildi. Alayımız yine doğruca kolorduya bağlıdır. Diyala sahilini gözetliyor ve müdafaa yapıyor.

Bugün yine pek ümitsizim. Sazlardan yaptırdığım kulübemin altına girerek gençlik hatıralarımı düşüne düşüne vakit geçiriyorum. Evet, bir zamanlar pek parlak ve gürültülü bir hayat geçiren, gençliğin bütün arzu lezzetlerini katre katre tadan ben, şimdi bir çölde sazlıklar arasında tam bir bedevi veya aşiret halinde vahşi bir hayat yaşıyorum. Dimağımda büyük bir bozulma, fikrimde azîm bir perişanlık hissediyorum. Gayet asabi-

leştim. Her dakikam pek heyecanlı bir buhran-ı asabiyet içinde çalkanıyor. Evet, bu vahşet hayatı daha ne kadar sürecek, bu kızgın çöller daha ne kadar beni göğsünde saklayacaktır?

15 Nisan 333 [1917], Batı Irak – Kolaço Köyü'nden:

Bugün sakin geçti, düşmanda bir faaliyet görülmedi. Hava kapalı ve yağmurlu deli bir rüzgâr herkesi sersemletiyor. Gündüzü çadırda geçmişin karanlıklarına karışan gençlik hayatımı hatırlamakla geçirdim. Başka kayda değer bir şey yoktur.

Zavallı Abidin, az daha cesaretin kurbanı olacaktın

16 Nisan 333 [1917], Arap Irakı – Kolaço Köyü'nden:

Sabahleyin uyandığımız vakit Bölük 6 cephesinde düşmanda bir faaliyet görülüyor ve düşman fasılalı top ateşiyle Bölük 6 merkezi ve civarını bombardıman ediyordu. Açıkta olan tabur merkezini Kolaço Köyü'nün bahçeleri içine kaldırmak isterken günlerden beri istemeyerekten beklediğimiz topçu bombardımanı üzerimize çevrildi. Düşman şarapnelleri ordugâh üzerinde patlamaya başladı. Bereket versin –bilemem neden– pek az devam eden bu ateşten çabuk kurtulduk ve ağaçların altına gizlendik.

"Türk'ün aklı sonradan gelir" atasözü güzel bir söz! Haftalardan beri düşman karşısında top sahası altında lakayt ve hissiz oturuyoruz da yanımızda duran bahçelerin altına saklanmak, düşmana kendimizi göstermemek kimsenin aklına gelmiyordu. Soydan gelen zihni üşengeçlik!! Yahut budalaca kahramanlık!!.. Evet, herkes korkuyor ve bir gün bu felaketin başımızda patlayan toplarla meydana gelmesini bekliyordu. Fakat kimse bu hakikati itiraf etmek istemiyor. Korktuğunu sak-

lamaya, sahte bir yiğitlik (!) göstermeye çalışıyordu. Zavallı Abidin, az daha sen bu cesaretin kurbanı olacaktın! Başımda patlayan bir şarapnelle ademin pençesinin yine civarımda dolaştığını hissettim fakat çaresiz duymamak, bilmemek, görmemek istedim. Bakalım daha ne kadar bu beyinsiz kafaların heveslerinin oyuncağı olacağız? Yahut ani bir ölüm darbesiyle bu badireden kurtulacağız bilmem ki talih sinesinde ben garip için daha neler hazırlıyor?

Bugünkü bombardımanda taburumuzda bir nefer şehit ve üç hayvan yaralımız vardır. Düşmanın cephemizde iki topu ile iki tabur kadar piyadesi ve üç bölük süvarisi görüldü.

Kendi fikrimce düşmanın suyun bu tarafına geçmeye hiç niyeti yok. Maksadı sahte bir gösterişle bizi kaçırmak, fırsat bulursa zayıf bir kuvvetle emniyet kuvvetlerimizi takip etmektir.

Başka kayda değer bir şey yoktur.

17 Nisan 333 [1917], Arap Irakı – Kolaço bahçelerinden:

Bugün sakin geçti. Hava da oldukça güzel. O kadar sıcak yok. Akşama kadar yazılarla uğraştım. Kayda değer bir şey yoktur. Pedere beş lira gönderdim. İzmir'e Şahab'a, Reşat'a birer de mektup gönderdim.

18 Nisan 333 [1917], Arap Irakı – Kolaço bahçelerinden:

Alay Kumandanımız Kaymakam Talat Bey yarasının tekrar nüks etmesinden dolayı tedavi için Salahiye Hastanesi'ne gitti. Tabur Kumandanımız Binbaşı Ziya Bey, alay kumandanlığı vekâletini ifa etmek üzere alaya gitti. Taburda Kolağası Fethi Bey vekil kaldı. Taburumuz yine eski mıntıkasında. Bugün üç dört günden beri deltada ve Deliabbas taraflarında İngilizlerle devam eden

muharebe hakkında biraz malumat aldım. Bu muharebeyi biz hep 18. Kolordu'yu hafifletmek ve ona vakit kazandırarak takviye kıtaları aldırmak için yapıyorduk. Bir hafta kadar kolordumuz İngilizlere taarruz etti. Fakat oldukça fazla kayıp verdi. Fırkamızın zayiatı 1000 kadar tahmin olunuyor. Fırka Yaveri Ziya Bey kardeşimin de bu muharebede karnından yaralandığını işiterek fevkalade üzüldüm. Subaylardan da fazla yaralı ve şehit vardır.

Başka kayda değer bir şey yoktur. Dün İstanbul'dan Reşat'tan uzun bir mektup alarak son derece sevinmiş ve seve seve bu mektubu birkaç defa okumuştum.

19 Nisan 333 [1917], Arap Irakı – Kolaço bahçelerinden:

Bugün sakin geçti, düşmanda üç gündür hiçbir faaliyet yok. Ağaçlar altında oturmak ve uyumakla vakit geçirdim. Fakat sıcaktan uyumak kabil mi? Her taraf yanıyor. Sabah ve akşam buraları güzel oluyor. Fakat öğleyin cehenneme dönüyor. Başka kayda değer bir şey yoktur.

20 Nisan 333 [1917], Arap Irakı – Kolaço bahçelerinden:

Bugün sakin geçti. Düşmanda ve cephemizde bir faaliyet yok. Fakat Dicle boyunca İngilizler 18. Kolordu'ya taarruz için hazırlanıyorlarmış. Fırkamız ve kolordumuz Karatepe'den hareket ederek 18. Kolordu'ya yardıma gidiyorlar. O cephede pek fazla faaliyet görülmüyor. Havalar sıcak. Biz bahçe içinde, ağaçlar altında oturuyoruz. Ben içinde bulunduğum bu hayatın devamına da razıyım.

21 Nisan 333 [1917], Arap Irakı – Kolaço bahçelerinden:

Bugün de sakin geçti. Cephemizde düşmanın biraz faaliyeti görüldü. Ruslar Bölük 7 cephesindeki Deliabbas Köyü'ne üç bölük süvari, bir batarya top, iki bölük piyade ve tekrar iki bölük süvari gönderdiler. Biz her dakika aniden başlayacak bir harbe hazır ve bekleyen bir vaziyette bulunuyoruz. Hayatım nispeten sakin geçiyor. Gündüzleri Kolaço'nun bahçelerindeki bir ağaç altında oturarak geleceği düşünmek, geçmişi hatırlamakla vakit geçiriyorum. Bazen sıkılıyorum. Her tarafı karanlık görüyorum. Bazen de biraz iyimser bakışlarla geleceğe bakmak istiyorum. Fakat mümkün mü? Ümitsizlik, hüzün, keder... Artık yeter şu harp iyi bir sulhla neticelense. Kimsede derman kudret kalmadı. İngilizler şu ilkbaharın biraz müsait görünen günlerinde biraz daha fedakârlık ederek Musul'a kadar çıkmaya çalışıyorlar, biz de onu durdurmak için uğraşıyoruz. Fakat kanlı muharebeler oluyor.

22 Nisan 333 [1917], Arap Irakı – Kolaço bahçelerinden:

Bugün de sakin geçti. Dicle mıntıkasından çıt yok. Hava biraz serin, ağaçlar altında karanlık geleceği beklemekteyiz. Her gün etraf biraz daha siyahlaşıyor.

23 Nisan 333 [1917], Arap Irakı – Kolaço bahçelerinden:

Bugün akşama kadar yine derin düşüncelerle vakit geçirdim. Beş altı gündür hayatım şu suretle geçiyor. Sabahleyin erken kalkmak, raporu gönderdikten sonra, Kolaço'nın zerdali ağaçları altına oturarak yalnızca düşünmekle vakit geçiriyorum. Durumlar belirsiz, vaziyet karışık, her tarafta şiddetli taarruzlar. Başka bir şey yok.

24 Nisan 333 [1917], Arap Irakı – Kolaço bahçelerinden:

Bugün kardeşim Raşit'e ve Reşat'a birer mektup yazıp gönderdim. Bir mektup da Bursa'ya mektebe Mehmet Ali Bey kardeşimize yazdım. Maaş hakkında biraz kızdığımı bildirdim. Başka kayda değer bir şey yoktur.

25 Nisan 333 [1917], Arap Irakı – Kolaço bahçelerinden:

Bugün Şeyhbaba'ya binbaşı beyin yanına gittim. Saat öğleden sonra üçe kadar orada idim. Şimdi alay kumandanlığında bulunan binbaşı bey ile harp ve vaziyet hakkında biraz görüştük. Öğleyin baytar beyde misafir idim. Akşamüzeri Şevket Efendi'ye uğradım ve geç vakit tabura geldim. Güneşin batışına yakın Kolaço Köyü'nde bahçelerin arasında dolaşmak ne kadar hoş. Sular küçük bir nehir gibi akıyor, kuzular ve inekler sürülerle tarlalardan köye geliyor. Her tarafta güzel ve sevimli bir köylü hayatı göze çarpıyor. Her akşam güneşin batışına yakın çıkıp bu köyün şu köy hayatını seyrederek içimdeki sıkıntıyı biraz dağıtıyorum. Fakat beni en çok sıkan vaziyetin şu belirsizliği. Bu akşam gelen ajanslar Avrupa harp sahnesinde gayet müthiş muharebeler olduğunu, Fransız ve İngilizlerin çok sayıda hücumlar yaptığını bildiriyor. Gazze'de de asilerle muharebe ediyoruz. Dicle havzasında üç gündür muharebe devam ediyor fakat hâlâ bir haber alamadık. İşte en çok buna sıkılıyorum. Başka kayda değer bir şey yoktur.

26 Nisan 333 [1917], Arap Irakı – Kolaço ağaçlıklarından:

Sabahleyin şafak sökmesiyle beraber şu emri aldık: "Alayımız üç taburu ve makineli tüfek bölüğüyle beraber şimdi Karatepe'ye doğru hareket ediyor, yalnız taburumuz burada kalıyor. 18. Alay 1. Tabur sağ kanat bölgesini teslim alıyor." İşte bir emir, demek bizim alaya yine yol göründü! Henüz yalnız bizim tabur burada.

Fakat bizim de sabah akşam hareket emrini alacağımıza hiç şüphe yok. Şimdilik vaziyete bakıyoruz. Akşamüzeri ikinci bir emir geldi. Alayımız Karatepe'de ihtiyatta kalmış. Biz de burada kalacağız. Dicle sahilinde devam eden harbin neticesine göre vaziyet belli olacaktır. Akşama kadar sakin geçti. Kayda değer bir şey yoktur.

İşte hayatım böyle garip ve tenha geçiyor. Kolaço'nun biraz serin ve gölgeli ağaçları olmasa, of halim büsbütün harap olacak. Dicle sahilinden hiç haber alamıyoruz. Herhalde o tarafta pek kanlı muharebeler devam ediyor.

27 Nisan 333 [1917], Arap Irakı – Kolaço ağaçlıklarından:

Bugün sabahleyin geç uyandım. Ortalık sakin. Düşmanda da bir faaliyet yok. Mehmet Efendi ve Yusuf Efendi ile beraber Kolaço değirmenlerine balık tutmaya gittik. Öğleye kadar buralarda balık tutmak ve eğlenmekle vakit geçirdik. Ondan sonra suya girdik. Biz de balık gibi yüzdük. Güzel bir gün geçirdik. Bunlar hep can sıkıntısı ve gam keder için yapılan serserice hareketler. Çünkü vakit geçmiyor. Bu suretle kendimizi eğlendiriyoruz, günleri geçirmeye çalışıyoruz. Akşamüzeri ben Kolaço bahçelerinde dolaştım.

Ah şu gençlik hayatım ne kadar boş ve beyhude ziyan olup gidiyor. Üç senedir eğitim devrem ve emeğim söndü. Bütün öğrendiklerimi unuttum. Zihnim parçalandı, dimağım yıprandı, hayatım eridi, gençliğim gitti. Hâlâ biçare ben böyle kumlar içinde sürüklenip duruyorum. Fakat genç ve faal bir dimağ gibi değil, pejmürde ve kötürüm bir ihtiyar vaziyetiyle. Bu biçare ben bakalım daha ne garip çileler göreceğim.

28 Nisan 333 [1917], Arap Irakı – Şeyh Kaduri geçidinden:

Bugün sabahleyin 8. Bölüğe Hayri Bey'in yanına gittim. Bütün arkadaşlar bugün burada toplandılar. Hayri Bey öğleyin bize bir kuzu ziyafeti verdi. Düşmanda oldukça faaliyet var. Sabahleyin ve akşamüzeri Şeyh Kaduri geçidini ve Bölük 6 merkezini bombardıman etti. Akşam geç vakit tabura geldik. Başka kayda değer bir şey yoktur.

Hayatım pek ümitsiz geçiyor. Geziyorum, dolaşıyorum fakat içimde mühim bir sıkıntı var.

29 Nisan 333 [1917], Arap Irakı – Kolaço'dan:

Bugün kolağası ile alaya Osman Bey'in yanına gittik. Öğleyin yemekte Osman Bey bizi bırakmadı. Orada kaldık. Vaziyet hakkında biraz dertleştik. Akşamüzeri Bölük 8'e de uğradıktan sonra Kolaço'ya döndük. Bu gece Bölük 8'i iki takımla tabur merkezine ihtiyata aldık. Bölük 8 mıntıkasını kısmen Bölük 5 aldı.

30 Nisan 333 [1917], Arap Diyarı – Kolaço'dan:

Nisan da bitti. İlkbaharın bu güzel ayı gitti. Vaziyette yine bir aydınlanma yok. Avrupa harbi olanca şiddetiyle devam ediyor. Hep düşmanlarımız taarruz ediyor. Fransızlar ve İngilizler, Alman cephesini yarmaya çalışıyor. Bizim cephede de İngilizlerin faaliyeti devam ediyor. Her yerde İngilizler büyük bir faaliyet ve zindelik gösteriyor. Yalnız Kafkas cephesinde sükûnet var. Gazze'de de harp devam ediyor. El-Ariş Limanı'na [Sina Yarımadası] İngilizler asker çıkarmaya çalışıyor. Musul üzerine yürümeye gayret ediyor. Kısaca her taraf karışık ve karanlık. Sulha dair ne bir söz, ne bir eser.

Sabahleyin Alay Kumandanı Osman Bey buraya geldi. Beraber Karabulak'a topçu mevziine gittik. Araziyi inceledik. Ondan sonra o alay karargâhına, Şeyhbaba Köyü'ne döndü. Ben hoca efendi ile beraber Bölük 7 merkezine Fuat Bey'e gittim. Akşama kadar burada vakit geçirdim. Akşam geç vakit döndüm.

Abidin Bey, Irak cephesindeki görevi sırasında Halep'te Mısırlıyan Fotoğrafhanesi'nde çektirdiği fotoğrafında, başında maşlahıyla.

1 Mayıs 333 [1917], Arap Diyarı – Kolaço'dan:

Bugün Mayıs'ın biri. Hava güzel, etraf serin, ben de oturarak Reşat'a uzun bir mektup yazdım. Öğleyin değirmenlere giderek balık tuttuk. Eğlendik, vakit geçirdik. Sakin bir hayat geçiriyorum. Yalnız bizim tabur burada istirahat ederek Diyala sahilini bekliyor. Kolordumuzun diğer kıtaları çöllerde düşman karşısında koşturup duruyor ve Dicle sahilinde pek kanlı muharebeler devam ediyor. Buralarda hasat oldu, harmanlar dövülüp kaldırıldı. Her taraf artık kurumaya, sararmaya başladı. Başka kayda değer bir şey yoktur.

2 Mayıs 333 [1917], Arap Diyarı – Kolaço bahçelerinden:

Bugün düşman topçusu Küçükdere'ye gelerek mevzilerimizi ve tabur merkezini bombardıman etti. Kayda değer bir şey yoktur. Gündüz sakin ve sessiz geçti.

3 Mayıs 333 [1917], Arap Diyarı – Kolaço bahçelerinden:

Bugün kolordu emirleri geldi. 18. Kolordu İmam-ı Dur'a çekilmiş, pek kanlı muharebeler olmuş. 18. Kolordu'nun bu muharebelerde zayiatı 96 zabit, 4000'e yakın askerdir. Bizim kolordunun da epeyce zayiatı var. Düşmandan bu muharebede dört zabit ve 200 nefer esir alındı.

Şimdi vaziyetimiz epeyce açıklığa kavuştu. Fırkamız Bend-i Edhem'de İngilizler karşısında, alayımız Salahiye'de kolordu ihtiyatı. Biz de alayımıza katılacağız. Hamdolsun, düşman taarruzlarında kesin bir galibiyet elde edemedi. Avrupa cephesinde de pek müthiş taarruzlar oldu. İngiliz ve Fransızların bu taarruzu da kırıldı. Rusya ihtilali devam ediyormuş. İşittiğimize göre Hemedan'da Baranof'u katletmişler, isyan artıyormuş. Başka kayda değer bir şey yoktur.

4 Mayıs 333 [1917], Arap Irakı – Kolaço'dan:

Bugün 18. Alay 2. Tabur mıntıkamızı teslim almak üzere Kolaço'ya geldi. Yarın bölgeyi bu tabura teslim edip 6 Mayıs'ta biz de Salahiye'de bulunan alayımıza katılmak üzere hareket edeceğiz. Gündüz sakin geçti. Yaşar'a bir mektup yazıp gönderdim. Bir de fotoğrafımı gönderdim.

5 Mayıs 333 [1917], Arap Irakı – Kolaço'dan:

Bugün de sakin geçti. Bölüklerimizin hepsi Kolaço'da toplandılar. Yarın erkenden hareket edeceğiz. Bu akşam 18. Alay 2. Tabur subaylarına güzel bir ziyafet verdik ve şen bir akşam geçirdik. Düşmanda bir faaliyet yoktur. Kayda değer bir şey yoktur.

6 Mayıs 333 [1917], Arap Irakı – Salahiye'den:

Kolaço'ya veda

Sabahleyin saat dörtte taburumuz Kolaço'dan hareket ederek Salahiye'ye doğru yürümeye başladık. Yolun yarısında Salahiye suyu başında Zerdad'da büyük bir mola verdik.

Ondan sonra yürüyüşe başladık saat akşamüstü beşte Salahiye'ye vardık. Henüz alayımız gelmemişti. Erkânıharp beyi gördüm. Şehrin kuzeyinde bahçeler içinde ordugâh kurmamızı söyledi. Ordugâh kurduk.

Fuat ve Can Beyleri görerek görüştüm. Alay Kumandanımız Talat Bey burada hastanede olduğundan onu da gidip ziyaret ettim.

Bugün havadisler güzel. Kafkas cephesinden Rus görüşme memurları gelerek bizimle düşman olmadıklarını, cumhuriyet ilan ettiklerini ve yakında barış imzalayacaklarını söylemişler. Rusya bireysel sulha yaklaşıyor gibi görünüyor. Rus karışıklığı devam ediyor. Başka kayda değer bir şey yoktur.

Kürt Irakı, Salahiye'deyiz

7 Mayıs 333 [1917], Kürt Irakı – Salahiye'den:

Bugün Salahiye'de istirahat ettik. Salahiye'yi gezdim. Akşamüzeri Can'la beraber Salahiye suyu üzerindeki On İki İmamlar Tepesi'ne çıkarak etrafı seyrettik ve dertleştik. İyi bir gün geçirdim.

Salahiye: Salahiye suyu kenarında, kâgir yalı, etrafı hurma, nar, portakal bahçeleriyle çevrili güzel bir kasaba merkezidir. Mimari tarzı bu kasabada değişiyor, evler umumiyetle kâgirdir. Taşla bina olunmuştur. Tavanları hep kemer ve kubbedir ve iki üç katlıdır. Halbuki böyle binaları bu civarda şimdiye kadar görmedim.

Kasabanın içerisinden birkaç yerden Salahiye suyu geçiyor. Etraftaki hurma, nar, portakal bahçeleri de güzeldir. Fakat şimdiki durumda kasaba umumiyetle harap bir halde bulunuyor. Halk ekseriyetle göç edip Kerkük'e gitmiş. Banknot meselesinden dükkânlar kapanmış, yalnız evlerde gizli olarak Yahudiler alışverişte bulunuyorlar.

Ahalisi kısmen Kürt, Yahudi de vardır. Ermeniler çokmuş fakat uzaklaştırılmışlar. Lisan umumiyetle Türkçedir. Hep Türkçe görüşülüyor. Burada beş on fesli ve setre pantolonlu memurlar gördüm. Diğer giyim tarzı Kürt giyim tarzıdır. Yani maşlah, kefiye, entaridir. Arazi umumiyetle kumsaldır. Hasat buralarda ikmal edilmiştir. Başka kayda değer bir şey yoktur.

8 Mayıs 333 [1917], Kürt Irakı – Salahiye'den:

Bugün alayımız Bend-i Edhem'den Salahiye'ye geldi. Kasabanın doğusunda ordugâh kurduk. İstirahattayız. Akşamüzeri Süleymaniye yolunu gidip keşfettim. Başka kayda değer bir şey yoktur.

9-10 Mayıs 333 [1917], Kürt Irakı – Salahiye'den:

Hava sıcak, çadırlarda oturuyoruz. Öğleden sonra şu emri aldık:

"Hemen taburumuz hareket ederek Seyyit Halil Köyü'ne gidecek Şirvankale müfrezesi kumandanının emrine girip Diyala'yı geçmek isteyen Rusları püskürtecektir."

Hazırlandık, saat akşamüstü beşte Salahiye'den hareket ederek Seyyid Halil'e doğru ilerlemeye başladık. Salahiye kömür maden ocağının yanından geçtik. Gördüm. Zengin bir maden. Gideceğimiz yol 40 kilometre, bütün gece molasız yürüyerek sabahleyin şafakla Seyyid Halil'de bulunacağız. Yürüdük, yürüdük, yürüdük.

10 Mayıs 333 [1917], nihayet şafak sökerken Seyyid Halil'e yaklaştık. Düşman şiddetle Kej geçidini ve Şirvankale'yi kaleyi bombardıman ederek asker çıkarmaya başladı. Biz de Seyyid Halil'e vardık. İki saat kadar dinlendik. Düşman Güller Köyü'ne doğru ilerliyordu.

Şirvankale Muharebesi

10 Mayıs 333 [1917], Öğleden sonra taburumuza taarruz emri verildi. Taarruz edip suyun bu tarafına geçen düşmanı püskürteceğiz. Avcı hatlarıyla ilerlemeye başladık. Evvela Güller Köyü'nü işgal ettik. Ondan sonra taarruzu şiddetlendirerek Şirvankale'ye doğru yürümeye başladık. Düşman bizi şiddetli topçu ateşi ile dövüyordu.

Taarruzumuz akşama kadar devam etti ve düşman inatla direnmesine rağmen suyun öbür tarafına atıldı. Düşmanın zayiatı çoktur. Bizden beş yaralımız vardır. Bizim emrimizde bulunan makineli tüfekten de düşman obüsünün bir tam isabetiyle bir neferle bir hayvan şehit vardır. Zavallı neferle hayvanın parçaları bile kalmadı. Obüs darmadağınık etmiş.

Şirvankale zaptedildi. Orada bir bölük bırakarak geriye, Seyyid Halil'e gece döndük. Ancak sabaha kadar varabildik. Askerler pek yorgun ve halsiz bir haldedir. Başka kayda değer bir şey yoktur.

11 Mayıs 333 [1917], Kürt Irakı – Seyyit Halil'den:

Sabahleyin henüz uyanmıştık. Düşmanın Şirvankale'de faaliyeti görüldüğü bildirildi. Biraz sonra düşmanın iki bölük süvari ve iki bölük piyade, iki top ve makineli tüfekten ibaret düşman kuvvetinin suyu geçtiği bildirildi. Bunun üzerine taburumuza yine taarruz emri verildi ve 18. Alay'dan Bölük 11 ve 156. Alay'dan Bölük 1 de taburumuz emrine verildi. Tabur silah başı ederek Şirvankale'ye doğru ilerlemeye başladı ve Güller Köyü'nden itibaren ava çıkarak taarruza başladık. Düşman şiddetli topçu ateşiyle avcı hattımızı bombardıman ediyordu. Akşama kadar taarruz devam ederek düşman nehrin öbür tarafına atıldı. Bu muharebede bir zabit ve iki asker şehit ve dokuz asker yaralı verdik ve Şirvankale'de ileri karakol olarak iki bölük bırakarak taburumuz Seyyid Halil'e döndü. Başka kayda değer bir şey yoktur.

12 Mayıs 333 [1917], Kürt Irakı – Güller Köyü'nden:

Bugün sükûnetle geçti. Bu mıntıkayı alayımız teslim aldı. Biz ordugâhımızı Güller Köyü kuzeyine naklettik. İlerde iki bölüğümüz bulunuyor. Başka kayda değer bir şey yoktur.

13 Mayıs 333 [1917], Kürt Irakı – Güller Köyü kuzeyinden:

Bugün de sakin geçti. Düşmanda bir faaliyet görülmüyor. Yarın bu mıntıkayı yine süvari livası teslim alacak, biz de Salahiye'ye döneceğiz. Üç gündür uykusuz ve halsiz düşen vücudum bugün biraz dinlendi. Öğleden sonra bir de hamam yaptım. Eğer bu akşam bir de güzel uyursam azıcık aklım başıma gelecektir. Şu Şirvankale harbinde büyük tehlikeler atlattım. Dehşetli topçu, bilhassa obüs ateşi altında kaldım. Bu gürültüyü

de geçirdik. Cenab-ı Hak yine muhafaza etti. Başka kayda değer bir şey yok.

14 Mayıs 333 [1917], Kürt Irakı – Güller Köyü kuzeyinden:

Bugün mıntıkamızı alayımızın 4. Taburu'yla Hanekin Taburu'na devir ve teslim ederek Şirvankale'den ayrıldık ve akşam saat sekizde Şakel Köyü'ne vardık. Alayımız burada toplanmıştı. Burada ordugâh kurduk. Yarın sabahleyin hareket edeceğiz.

15 Mayıs 333 [1917], Kürt Irakı – Salahiye'den:

Sabahleyin saat yedide alayımız Şakel Köyü'nden Salahiye'ye doğru harekete başlayarak yakıcı bir güneş altında devam eden sekiz saatlik bir yürüyüşten sonra akşamüzeri saat sekizde Salahiye'ye vardık ve ordugâh kurduk.

Yol hakkında düşünceler: Şirvankale'den Salahiye'ye kadar devam eden arazi umumiyetle kumsal ve çakıllıdır. Şirvankale'den itibaren büyük ve bir tek ağaçsız, çöle benzeyen bir ova devam ediyor. Salahiye'ye yakın biraz engebe ve tepecikler başlıyor. Kuzey tamamen dağlık ve eğimli olup bu dağlar Süleymaniye'ye doğru sıralanıyor ve yüksekliği artarak devam edip gidiyor. Güney ve güneybatı düz ve sonsuz çöl olarak uzanıp yayılıyor. Yalnız ovanın birkaç yerinde bulunan köyler civarında biraz ekili arazi görünüyor. Geri kalan kısımlar tamamen boş ve ekilmemiştir. Gayet müthiş ve çok sayıda kuru sel yatakları vardır. Ahali çobanlıkla geçimini sağlıyor. Başka kayda değer bir şey yoktur.

16 Mayıs 333 [1917], Kürt Irakı – Salahiye doğusundan:

Bugün ordugâhın düzenlenmesi ve istirahatla vakit geçirdik. Akşamüzeri Şevket Efendi'yle Tayyareci Nüz-

het Bey'e gidip yeni gelen tayyarelerimizi gördük. Can'a uğradım, ayakta biraz görüştük. İyi bir akşam geçirdim. Gece gelen kolordu günlük emrinde, subaylara İstanbul'a kadar izin verileceği bildiriliyordu. Başka kayda değer bir şey yoktur.

17 Mayıs 333 [1917], Kürt Irakı – Salahiye doğusundan:

Bugün izinli olarak İstanbul'a gitmek için bir dilekçe verdim ve fırkaya Ziya Bey'in yanına giderek akşama kadar vaktimi orada geçirdim. Bugün de sakin geçti. Askerler ordugâh düzenlenmesiyle ve talim terbiye ile uğraştı. Başka kayda değer bir şey yoktur. İzinli gitmeye çalışıyorum.

18 Mayıs 333 [1917], Kürt Irakı – Salahiye doğusundan:

Bugün tahkimat için emir geldi. Akşamüzeri fırka ve kolordu kumandanlarıyla bütün alay zabitanı Salahiye güneyindeki tepelere giderek tahkim edilecek hattı gördük ve dolaştık. Geç vakit ordugâha döndük. Başka kayda değer bir şey yoktur. Harp cephelerinde derin bir sükûnet var.

19 Mayıs 333 [1917], Kürt Irakı – Salahiye doğusundan:

Bugün tahkimata başladık. Tahkimat noktası evvela taburlara, ondan sonra bölüklere dağıtıldı. Sabah ve akşam tahkimatla uğraşılıyor. Öğleyin uzun bir mola veriliyor. Benim izin dilekçemden henüz bir haber yok. Başka kayda değer bir şey yoktur.

Her tarafta sulh bekleniyor

20–26 Mayıs 333 [1917], Kürt Irakı – Salahiye doğusundan:

20 Mayıs 333'ten 26 Mayıs'a kadar geçen bir haftalık zaman pek sakin ve sessiz geçti. Muntazaman askerler sabah ve akşamları tahkimata çıkıyor ve talim ve terbiye ile uğraşıyor. Ordugâhın düzenlenmesi, çadırlara gölgelikler inşası gibi şeylerle uğraşılıyor. Cephelerde derin bir sükûnet var. Her tarafta sulh bekleniyor ve "sulh" sözleri ağızlarda fazla dolaşıyor.

İzin meselesi ortaya çıktı. Birçok zabitan izinle İstanbul'a gittiler. Benim izin tehire uğradı.

Buralarda sıcaklar bütün şiddetiyle hükümran olmaya başladı. Gündüzleri sıcaktan yanıyoruz. Toprağı kazdırıp serin olur diye içine girdik, yine çaresiz. Her taraf cehennem gibi. Yeşillik namına hiçbir şey yok. Gündüzleri bazen Can ve Fuat Beylerin yanına giderek dertleşiyoruz. Çoğunlukla çadırımda yalnız vakit geçiriyorum.

Kardeşim Şahab'dan şu bir hafta içinde birçok mektup ve bir fotoğrafını aldım. Mehmet Ali Bey kardeşimizden de bir mektup aldık. Başka kayda değer bir şey yoktur.

Rahatım, fakat fikren perişan bir haldeyim. Maddi hiçbir şeye ihtiyacım yok. Lakin bu hayattan pek şikâyetçi ve bıkkınım. Artık kurtulmak, bu sıcak yerlerden uzaklaşmak, bu hayattan ayrılmak istiyorum. Üç senedir devam eden harp artık beni pek halsiz düşürdü.

İllâ bu sıcaklar vücudumu da eritip mahvetti. Kurşun, gülle, bomba öldürmeyen garibini acaba bu cehennem sıcakları mı mahvedecek?!!! Hararete hiç direnci olmayan bünyem bilmem ki bu cehennem ateşine tahammül edebilecek mi? İster etsin, ister etmesin, herhalde çekmeye mahkûmuz!

27 Mayıs 333 [1917], Kürt Irakı – Salahiye'den:

Bugün de sıcak. Hangi gün değil ki!.. Tahkimat tepelerini görmek üzere keşfe gittik. Gündüz akşama kadar

yattım. Tayyarelerimiz keşfe gidip geldiler. Düşman eski vaziyette, cephede sükûnet var.

28 Mayıs 333 [1917], Kürt Irakı – Salahiye'den:

Bugün tekrar tahkimat hattını dolaşarak krokisini aldım. Ondan sonra binbaşı beyle "Entarili Cemil Bey" namında Babanzadeler'den akıllı bir Kürt gördüm. Buradan kolorduya ve fırkaya giderek geç vakit ordugâha döndük. Askerler tahkimatla meşgul. Ajansları okudum. İtalyanlar şiddetle taarruz ediyorlar. Fransız ve İngilizler de taarruz halinde. Yalnız doğu cephesi sakin, sulhtan hiç ümit yok.

29 Mayıs 333 [1917], Kürt Irakı – Salahiye'den:

Aman Yarabbi, bugün yine ortalık yanıyor! Sağ kanat siperlerini çizdik. Öğleyin ordugâha geldim. Ahmet Han'la İsmail Han yanımızda. Bu iki sadık mücahit bizden hiç ayrılmadılar. Bizimle beraber çalışıyorlar. Başka kayda değer bir şey yoktur.

30, 31Mayıs 333 [1917], Kürt Irakı – Salahiye'den:

Bu iki günü bu civarın haritasını çıkarmakla geçirdim. Güzel bir harita çıkararak fırkaya takdim ettim. Havalar gayet sıcak. Askerleri zeminlikler inşasına başlattık. Bahçe de yapacağız. Cephelerden malumatımız yok. Şahab'dan bir mektup aldım. Başka kayda değer bir şey yoktur.

1 Haziran 333 [1917], Kürt Irakı – Salahiye'den:

Bugün Haziran'ın biri, sıcaklar bir geometrik dizide artıyor! Bugün İzmir'e pedere ve kardeşim Şahab'a birer mektup yazıp gönderdim ve İzmir'e beş lira gönderdim.

2 Haziran 333 [1917], Kürt Irakı – Salahiye'den:

Sabah iki İngiliz tayyaresi gelerek keşifte bulundu. Alayımız tarafından bir müsamere tertip edildiğinden bugün Yüzbaşı Naşid Efendi ile beraber kasabaya giderek müsamere için lüzum olan tabak, sandalye, masa vesaire gibi eşyayı tedarike başladık. Bunun için kaymakam, belediye reisi ve Rüştiye Mektebi müdürü ile görüştük. Akşamüzeri bir meseleyi incelemek için Telişan Köyü'ne gideceğim. Başka kayda değer bir şey yoktur.

3-8 Haziran 333 [1917], Kürt Irakı – Salahiye'den:

Bu yedi günlük zaman sıcaklar içinde geçti. Alay tarafından verilecek müsamerenin yerini ihzar ve tertibatını tamamlamakla ilgilendim. Askerler talim, terbiye ve tahkimatla uğraştılar. Sıcaklar fevkalade çok, her taraf hararetten kavruluyor. Hayatım sade ve sakin geçiyor. Sulhtan yine ümitler kesildi. Başka kayda değer bir şey yoktur.

Bu bunaltıcı hayat bilmem ki daha ne kadar devam edecek. Bilhassa sıcaklar beni perişan ediyor. Vazifem az fakat sıcak, sıcak, sıcak. Cephelerde sükûnet var.

9 Haziran 333 [1917], Kürt Irakı – Salahiye'den:

Alayımızın müsameresi.

Bugün alayımız tarafından kolordu kumandanı paşa hazretlerine parlak bir ziyafet verildi ve bu ziyafet milli ve askeri eğlencelerle süslendi. Müsamere gayet güzel oldu. Bilhassa Rumeli şiirleri, Fatih piyesi bu ziyafeti bir iftihar tacıyla taçlandırdı. Zemin üzerine bir sofra yeri düzenledim ve kazdırdım. Bu yer pek güzel ve itina ile yapılmıştı. Bugünüm pek yorgun fakat şen geçti. Müsamerenin mükemmeliyeti için elimden geldiği kadar çalıştım.

10 Haziran 333 [1917], Kürt Irakı – Salahiye'den:

Ziyafet için Salahiye'den toplatılan eşyaların yerlerine dağıtılması ve iadesi ile uğraştık. Sıcaklar yine eski şiddetiyle devam ediyor.

11 Haziran 333 [1917], Kürt Irakı – Salahiye'den:

Bugün harita çıkarmak için Fırka Kumandanı Hulusi Bey'in yanına gittik. Bu civarın alınacak haritası hakkında görüştük. Muhiti pek boş ve topografyadan habersiz buldum. Başka kayda değer bir şey yoktur. Güneşlerin şiddetinden korunmak için kendime kerpiçten bir bina yaptırıyorum. Bakalım bu müthiş ve cehennem gibi yazı nasıl geçireceğiz?

12, 13 Haziran 333 [1917], Kürt Irakı – Salahiye'den:

Bu iki gün de diğerleri gibi sakin geçti. Askerler talimler ve tahkimatla meşgul. Ben de binbaşı beye güzel bir bina yaptırıyorum. Kendime güzel bir ev yaptırdım. Şimdi buranın yakıcı sıcağından bir dereceye kadar kendimi muhafaza edebiliyorum. Her tarafta sükûnet var. Kayda değer bir şey yoktur.

14 Haziran 333 [1917], Kürt Irakı – Salahiye'den:

Bugünkü tayyare keşiflerimiz, Rusların Diyala sahilini tamamen terk ederek Kirmanşah'a doğru çekildiklerini bildirdi. Evet, Ruslar artık bu cehennemî sıcaklardan kuzeye doğru kaçıyorlar demektir. İngilizlerde de bir hayat izi yok. Biz tahkimat ve talimle meşgulüz. Sabah ve akşamları çalışılabiliyor. Öğleyin kavurucu sıcaklardan herkes bir tarafa iltica ediyor.

Ovada kerpiçten güzel zeminlikler yaptırdık ve üzerlerini de sazla örttük. Burada yeni bir Salahiye daha vücuda geldi. Şimdilik rahatımız iyidir. Yalnız bu sıcak biraz şiddetini hafifletse! Her gün arkadaşlar birer birer hastalanıyorlar. Sıtma olanca şiddetiyle hükmünü sürüyor.

15 Haziran 333 [1917], Kürt Irakı – Salahiye'den:

Bugün fırkaya darı ve mısır ziraatı hakkında bir hatırlatma notu düzenleyip verdim. Akşamüzeri Ruslarla

karşılıklı sulh anlaşması imza edildiğini işittik. Bilmem ki doğru mu? Nitekim Diyala cephesinde bulunan Rus kuvvetleri tamamen Kirmanşah'a doğru çekilip gittiler. Askerler talim ve tahkimatla meşgul. Sıcaklar tahammül ötesi. Başka kayda değer bir şey yoktur.

16 Haziran 333 [1917], Kürt Irakı – Salahiye'den:

Postalar yine bozuldu. Mektupların arkası kesildi. Çoktan mektup alamadık. Şahab ne oldu bilemiyorum. Kendim sakin bir hayat geçiriyorum. Askerler tahkimatla meşgul. Sabahleyin kolordu kumandanı paşa hazretleri ordugâhı teftiş buyurdular. Başka kayda değer bir şey yoktur.

17, 18 Haziran 333 [1917], Kürt Irakı – Salahiye'den:

Bu iki gün de diğerleri gibi sakin geçti. Can'ın yanına gittim, biraz dertleştik. Havalar gayet sıcak gidiyor. Biz de halsiz, zeminliklerde vakit geçiriyoruz. Askerler tahkimat ve talimlerle meşgul.

19 Haziran 333 [1917], Kürt Irakı – Salahiye'den:

Bugün 6. Alay'ın sancağına nişan takılması merasimi ve 2. Fırka'nın muayene töreni vardır. Alaylar saat öğleden sonra 4.30'da 6. Alay civarında toplanarak kolordu kumandanı paşa tarafından muayene edildi ve muayeneden sonra sancağa nişan takıldı. Ondan sonra 6. Alay tarafından tertip edilen eğlence başladı. Saat 12, gece yarısına kadar devam etti. Başka kayda değer bir şey yoktur.

20, 21 Haziran 333 [1917], Kürt Irakı – Salahiye'den:

Bu iki gün de sakin geçti. Reşat'tan ve kardeşim Şahab'dan, peder ve valideden birer mektup aldım. Askerler tahkimatla meşgul.

22 Haziran 333 [1917], Kürt Irakı – Salahiye'den:

Günlerim bu sıcak iklimin yakıcı sinesinde eriyip gidiyor. Gündüzleri mezara benzeyen yer altında bir ine girerek sıcağın alevli rüzgârlarından ancak kendimizi bu toprak altındaki mezar kılıklı çukurlarda saklayarak yaşıyoruz. Sakin ve sessiz, tam bir mevta sükûneti geçiriyoruz. Yalnız akşamları dışarıya çıkar, biraz dolaşır, ancak geceleri birkaç saat toprak üstünde oturarak semayı görür, hayatı anlarım. Gündüz her taraf cehennem, hiçbir tarafta hayat izi yok. Her yer bu ateş gibi güneş altında cansız ve tatsız. İşte bu uzun yaz günlerini de böyle geçireceğiz. Bugün Ramazan'ın 2'si imiş. Akşam yeni hilali gördüm de öğrendim! Şimdi İstanbul ve İzmir bir zevk ve sevinç şamatası içinde çalkanır gibi, ben de burada tenha mezarda vakit geçiriyoruz. Tabii bu hayatın bir sabahı olacak, bu zindan dakikalar bir ışığa kavuşacaktır. Kardeşim Şahab'dan dün de bir mektup aldım. Lüleburgaz'a tayin olup gittiğini, Raşid Efendi'nin yanında şen ve sevinçli yaşadığını, Burdur Ziraat Taburu'nda ziraat makineleriyle uğraştığını öğrenerek memnun oldum. Peder ve validemin de sıhhat ve saadetlerini öğrendim.

23 Haziran 333 [1917], Kürt Irakı – Salahiye'den:

Bugün de sakin geçti. Binbaşı bey yarın izinli olarak Musul'a, oradan İstanbul'a gidiyor. Bugün yolculuk hazırlığı ile ilgilendi. Askerler tahkimatla meşgul, sıcaklar eski şiddetinde, düşman Yakubiye'ye çekildi. Suyun öbür tarafına geçen süvari alayımız ve sipahiler Yakubiye önlerine kadar gittiler. Kayda değer bir şey yoktur.

24 Haziran 333 [1917], Kürt Irakı – Salahiye'den:

Bugün öğleye kadar binbaşı beyin yanında idik. Öğleden sonra saat ikide binbaşı bey Musul'a doğru hareket ettiler. Biz de yolcu ettik. Allah selamet versin. Demek Musul'a, oradan da İstanbul'a giderek hükümet

merkezini görecek, gezecek ve belki de dönüşüne kadar sulh olarak bir daha bu sıcak iklimlere gelmeye lüzum kalmayacaktır. Ne büyük saadet! Akşam ümitsiz kaldık. Alaya, Binbaşı Sait Bey vekâlet ediyor.

25 Haziran 333 [1917], Kürt Irakı – Salahiye'den:

Bugün de sakin geçti. Kayda değer bir şey yoktur. Askerler tahkimatla meşgul.

26 Haziran 333 [1917], Kürt Irakı – Salahiye'den:

6. Alay'ın Süleymaniye'ye hareketi

Yine etrafta bir hareket, bir faaliyet kokusu başladı. Rus Süleymaniye cephesinde taarruz ediyor. Sabahleyin 6. Alay Süleymaniye'ye doğru hareket emrini aldı. Akşamüzeri biz de harekete hazır bir halde bulunmamız için kesin emir aldık. Nereye? Orası meçhul! İhtimal Süleymaniye'ye, ihtimal Geriz'e.

Ruslar Diyala cephesinden çekilmişlerdi. Son gelen haberler Rusların Geriz'den de çekildiklerini hatta Kirmanşah'ı da tahliye ederek, Hemedan'a doğru gitmekte olduklarını bildiriyor. Fakat Süleymaniye ve Revandiz cephelerinde faaliyet gösteriyor. Demek ki uzun müddet oturmak, hiç olmazsa yazı geçirmek için civarına yerleştiğimiz şu Salahiye'de de bizi rahat bırakmayacaklar. Bin külfetle yaptığımız zeminliklere de veda edeceğiz. Evet, bugünlerde buralarda ne müthiş sıcak var. Bugün gölgede hararet derecesi 44'e kadar çıktı! Her taraf yanıyor. Şu sıcaklardan kurtulmak için buradan hareketi arzu ediyorum. Fakat arzu edilen yere gidinceye kadar perişan olacağız. Rusların gösteri yaptıklarına eminim. Herhalde bizi kandırmak maksadıyla bu sahte taarruzları yapıyorlar. Çünkü bu sıcaklarda askeri harekât mümkün değildir.

Bakalım askerlik hayatı bize daha ne renkli ve hayret uyandıran safhalar gösterecektir? Bir ay evvel sulh

için canlanan ümitler, oof bak ne kanlı neticeler verdi! Nerede o sulh meleği, nerede bu kanlı taarruzlar ve öldüresiye yapılan savaşlar? Evet, harp daha çok uzayacak, daha birçok genç ve dinç vücutlar yiyecek, zekâlar söndürecektir. Ey kanlı harp, elbette sen de bir gün bu kan seline doyarsın!

Kardeşim Şahab'a şimdi bir mektup yazarak göndereceğim. Belki bu Salahiye'de yazacağım son mektup olacaktır. Askerler talimle meşgul. Kayda değer başka bir şey yoktur.

27 Haziran 333 [1917], Diyar-ı Ekrâd [Kürtler Diyarı] – Salahiye'den:

Bugün sakin geçti. Yalnız harekete hazır bir halde bulunmamız için emir almıştık. Bu emir gereğince biz de hazır bulunuyoruz. Askerler temizlik işleriyle meşgul. Başka kayda değer bir şey yoktur.

28 Haziran 333 [1917], Kürtler Diyarı – Salahiye'den:

Bugün fırkamız ve 5. Alay da hareket için emir alarak akşamüzeri Süleymaniye'ye doğru Salahiye'den hareket ettiler. Şimdilik burada kolordu ihtiyatı olarak yalnız biz kaldık.

Süleymaniye cephesinde Rusların taarruzu devam ediyor ise de esaslı bir taarruz yoktur. Havalar buralarda gayet sıcak. Gündüzleri yatıyoruz.

Kardeşim Şahab'a bir mektup ve 200 kuruş harçlık gönderdim. Asker tahkimata çıktı. Başka kayda değer bir şey yoktur.

29 Haziran 333 [1917], Kürtler Diyarı – Salahiye'den:

Bugün de diğerleri gibi sakin geçti. Şirvankale'de bulunan 3. Tabur buraya geldi. 6. Alay ordugâhına yerleş-

ti. Gündüz Ahmet Han'ın zeminliğinde kitap okumakla vakit geçirdim. Bir zeminlik ve ahır meselesinden dolayı meslektaşlardan Enver'e pek kızdım ve üzüldüm. Başka kayda değer bir şey yoktur.

30 Haziran 333 [1917], Kürtler Diyarı – Salahiye'den:

Bugün sakin geçti, havalar sıcak. Her taraf yanıyor. Kayda değer bir şey yoktur.

Sıcaklar takat bırakmadı

1, 2 Temmuz 333 [1917], Kürtler Diyarı – Salahiye'den:

Bu iki gün de sakin geçti. Rusların Süleymaniye cephesindeki taarruz ve faaliyetlerinden hiçbir şey çıkmadı. Sıcaklar olmasa pek rahat oturuyoruz. Akşamüzeri Telişan Köyü'ne gezinti için gittik, gece geç vakit mehtapta döndük.

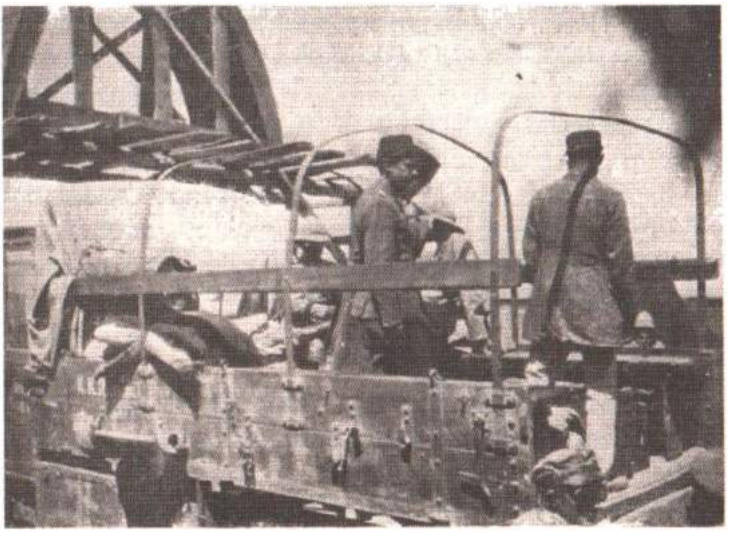
Pedere bir mektup gönderdim ve aynı gün de İzmir'e posta ile üç lira gönderdim.

Askerler talimlerle meşgul. Herkes atalet halinde. Sıcaklar kimsede kımıldanacak takat bırakmadı. Başka kayda değer bir şey yoktur.

3 Temmuz 333 [1917], Kürtler Diyarı – Salahiye'den:

Sıcaklar daha sabahtan başladı. Bugün Kerkük'ten Mahmut Efendi geldi. Benim için fanila, çorap, karpuz, kalem ve sair lüzumlu eşya getirmiş. Bir çorabı 75 kuruşa, bir fanilayı 175 kuruşa almış. Fiyatlar pahalı, fakat banknot hesabıyla böyle veriliyor.

Bugün *Tarık bin Ziyad*'ı okumaya başladım. Başka kayda değer bir şey yoktur. Askerler talimlerle meşgul.

Türk nakliye gemilerinden biri.

4 Temmuz 333 [1917], Kürtler Diyarı – Salahiye'den:

Bugün de akşama kadar zeminliklerin rutubetli havasını teneffüs ederek yaşadım. Askerler talimle meşgul. Kayda değer bir şey yoktur.

5 Temmuz 333 [1917], Kürtler Diyarı – Salahiye'den:

Bu gece Ramazan'ın 14'üncü gecesi. Mehtap tam dolunay halinde. Herkes, her taraf nurlu. Sade, huzurlu, parlak ve aydınlık bir gece. Bu güzel mehtap gece yarısı tamamen tutularak husûf [ay tutulması] oldu. Buranın mahalli âdetlerinden olarak her tarafta ezanlar okunmaya, silahlar atılmaya, kabaklar çalınmaya başladı. Çok sürmedi. Bu karanlık örtü ayın yüzünden çekildi. Gündüz yine zeminlikler içinde sakin geçti. Akşamüzeri Salahiye suyu kenarına giderek suya girdik, hoş bir akşam geçirdik. Geç vakit döndük.

Ooh! Gündüzün o ateş gibi sıcağına bedel geceler ne kadar güzel oluyor. Serin bir hava, parlak bir mehtap, insan kendinden geçiyor. Geceleri geç vakte kadar oturuyorum. Gece yarısı dışarıda zeminliklerin önünde yatıyorum. Sabahleyin güneş doğmadan evvel kalkıyor, ortalık ısınıncaya kadar böyle yazılarımla notlarımla meşgul oluyorum. Gündüzleri zaten zeminlik içinden çıkmak mümkün değil. Güneş çarpması hazır. Öğlenleri ter içinde iki saat kadar uyuyorum. İşte hayatım böyle geçiyor. Şahab'a bir mektup yazdım.

6 Temmuz 333 [1917], Kürtler Diyarı – Salahiye'den:

Bugün de diğerleri gibi geçti. Akşama kadar Ahmet Han ile Farsça okuduk. Askerler talimle meşgul. Sıcaklar müthiş. Kayda değer bir şey yoktur.

7 Temmuz 333 [1917], Kürtler Diyarı – Salahiye'den:

Bugün akşama kadar yine zeminlikler içinde inziva hayatında idim. Sıcağın tesirini unutmak için kitap karıştırdım. Fakat mümkün mü, bu yakıcı kızgın ateş insanı haşlıyor. Akşamüzeri Ahmet Han ile beraber Salahiye suyu kenarına gittik, gece geç vakit döndük. Dönüşümde kolorduya uğradım. Can ve Fuat Beylerle uzun uzadıya dertleştik. Gece yarısına yakın tabur karargâhına döndüm. Başka kayda değer bir şey yoktur.

8 Temmuz 333 [1917], Kürtler Diyarı – Salahiye'den:

Bugün en sıcak ve dehşetli günlerden biri. Her taraf yanıyor! Yine zeminliklerin altına gizlendik. Akşamın olmasını bekliyoruz. Akşamüzeri Can geldi, mesleğimizin yaralarını deşerek dertleştik. Yakın zamanda o güzel ziraat işine ulaşmamızı temenni ettik. Akşam yemeğe

alıkoydum. Saat gece dokuzda gitti. Bundan sonra Mümtaz Bey ve baytar bey teşrif ettiler. Gece yarısına kadar onlarla oturduk. İyi bir gece geçirdim. Kayda değer bir şey yoktur. Askerler talimle meşgul.

Bugünlerde ruh halimde bir değişiklik var. Kendimi araştırma ve öğrenmeye karşı büyük bir zindelik içinde ve arzulu hissediyorum. Kitap okumak için o kadar büyük bir istek duyuyorum ki... Sabahları ikişer saat Farsça, akşamları yine ikişer saat Farsça, öğlenleri de düzensiz olmak üzere edebi, toplumsal elime geçen kitapları okuyorum. Büyük Hamid'in *Tarık*'ını tekrar tekrar okuyarak bitirdim. Şimdi elimde Celal Nuri Bey'in *Tarih-i İstikbal* [geleceğin tarihi] ve *İlel-i Ahlakiyemiz* [ahlaki temellerimiz] adındaki eserleri var. Bunları inceliyorum. Bir taraftan da herkesten kitap istiyorum. İşim yok. Günlük yarım saat işim oluyor. Olsa da bu sıcakta iş yapılmıyor ki. Daha sabah olurken gündüzün alevli sıcağını nasıl geçireceğimi düşünüyorum. Akşam vakti bir hayat nağmesi gibi bekleniyor. Akşamın hayat soluğu, gündüzün ölüm rüzgârını kısmen olsun telafi ediyor. Onun için ki gece uykularımı terk ederek şu mehtap aydınlığından istifadeye çalışıyorum. Başka kayda değer bir şey yoktur. İşte derbeder hayatımın yeknesak geçişi.

9 Temmuz 333 [1917], Kürtler Diyarı – Salahiye'den:

Bugün de diğerleri gibi sakin ve boğuk geçti. Sıcaktan kuru zeminliklerin karanlık havası içinde akşama kadar âciz ve halsiz kıvranıyoruz. Askerler sabahları birer saat kadar talimle iştigal ediyor. Sonra akşama kadar o zavallılar da bizim gibi halsiz, güçsüz, baygın ve mecalsiz.

10 Temmuz 333 [1917], Kürtler Diyarı – Salahiye'den:

Bugün Yusuf Efendi'nin derin fakat kısmen serin ve karanlık zeminliğinde vakit geçirdik. Dehşetli bir sam rüzgârı etrafı yakıp kavuruyor. Adeta her taraf bir cehennem halinde yanıyor. Aman Yarabbi, bu ne sıcak! Bugün gölgede hararet derecesi 49'a kadar çıktı. Güneşte 70'i de geçiyor! Dışarıda öyle zehirli bir rüzgâr esiyor ki "sam" denilen zehirli rüzgâr bu imiş. İnsanın yüzüne vursa yakıyor, vücuduna değse öldürüyor. Bu eserken dışarıya çıkman mümkün mü? Yine ölüm meleği hazır.

Herkes zeminliklerin kumları arasına sokulmuş kıvranıyor. Yanılıp da dışarı çıkmak, yıldırımla vurulup ölmeye mahkûm olmak demektir. Bu ateş gibi rüzgâr gece sabaha kadar devam etti. Ne dışarıda ne içeride yatmak mümkün. Zeminliğin rutubetli yerine yalnız bir seccade yayarak üzerine bolca su serperek tavladım. Beyaz ince bir örtüyü ıslatarak bu rutubetli örtüye sarılıp su içinde ancak yatabildim. Fakat uyumak mümkün mü? Bu ölüm rüzgârı en küçük deliklerden nüfuz ederek yine vücudu yakıyor, zehirliyor, nefesini keserek insanı boğuyor. Sabaha kadar da göğsümüze su dökmekle vakit geçirdik. Yarabbi cehennemin burada mıdır, yoksa bizi dünyada mı yakıyorsun? Cehennem azabı da bundan işkenceli olamaz ya. Bura ahalisi hiçbir sene bu kadar sıcak olmadığını, Salahiye'nin böyle yanmadığını söylüyorlar. İllâ kasaba tam bir cehennem gibi yanıyor, içerisinden geçilse boğucu bir yangın kokusu insanın yüzüne çarpıyor, kavuruyor. Her taraf yangın ve ateş gibi bir kızıllık içinde kıvranıyor. Ah eğer her gün öğleden sonra başlayarak gece yarısına kadar devam eden bu ölüm rüzgârı olmasaydı belki bu cehenneme tahammül edilebilirdi!?

11 Temmuz 333 [1917], Kürtler Diyarı – Salahiye'den:

Bugün de dünkü cehenneme benziyor. Sabahleyin baytar beyin yanına giderek akşama kadar onun zeminliğinde edebi kitaplar okumakla vakit geçirdik. Fakat daima çıplak vücut, ıslak mendiller elimizde, destiler yanımızda olarak akşamı edebildik. Yoksa susuz yaşamak mümkün mü? Canım hiçbir şey istemiyor. Yerimden kımıldamak arzu etmiyor. Bu kâfir sıcak bütün dermanımı bitirdi. İliklerimi eritti, beni mahvetti. İnsanlıktan çıktım. Yüzüme bakıyorum, meşin bir Arap gibi yanıp kavrulmuş, sararıp solmuş. Vücudumun tahammül kuvveti tamamen kırıldı. Halsiz, güçsüz çırpınıyorum. Eğer gölgede 50 dereceyi bulan bu sıcak biraz daha yükselir, bu ölüm rüzgârı biraz daha devam ederse, solan vücutlarımız pek çabuk sönecektir. Biçare asker, sıcaktan bitiyor, hayvanlar bile birer birer ölüp gidiyor. Bakalım cehennem ağzı daha ne kıvılcımlı ağızlar açacak?!.

12, 13 Temmuz 333 [1917], Kürtler Diyarı – Salahiye'den:

Bu iki gün de zeminlikte diğerleri gibi sakin geçti. Sıcaklar aynı şiddette berdevam, biz de aynı sessizlik sakinliğinde hayat geçiriyoruz. Askerler sabahları bir gün tahkimat, bir gün talim ve terbiye ile meşgul.

14 Temmuz 333 [1917], Kürtler Diyarı – Salahiye'den:

Bugün hayatımda bir değişiklik, bir faaliyet var. Sabahleyin tan ağarmasıyla beraber uyandım. Süleyman Efendi ile beraber hayvanlara binerek gezinti için kasabaya ve Salahiye suyunun kaynağını takiben eğri büğrü akışını süze süze ve bu su kenarında kumlar içinde Kürtlerin vücuda getirdiği bostanları seyrede ede bir müddet yürüdük. Su kenarında büyük bir kaya, güzel bir gölgelik, tabii bir havuz bulduk. Burada bir de ban-

yo ettik. Yine güneşin serinliğini kaybetmeden ordugâha döndük. Biraz can veren şu sabah hayatımdan memnunum. Sonra yine akşama kadar zeminliklere saklanarak kitap okuduk. Bazı dakikalarım oluyor ki, geleceğin karanlık çukurunu görerek ve düşünerek pek üzülüyorum ve ümitsiz oluyorum. Bazen de dervişliğe vurarak hiçbir şey düşünmüyorum. Tevekkül eden bir hayat yaşıyorum.

15 Temmuz 333 [1917], Kürtler Diyarı – Salahiye'den:

Bugün de sakin geçti. Şu güne ait hiçbir şey hatırlamıyorum. Yalnız kitap okumakla vakit geçiriyorum. Askerler talimle meşgul. Bugün sabahleyin Fuat Bey ile beraber yeni verilen tahkimat hattına giderek yapılacak tahkimatın profillerini çizdik. Başka kayda değer bir şey yoktur.

16 Temmuz 333 [1917], Kürtler Diyarı – Salahiye'den:

Bugün akşam Kâtip İhsan Efendi'nin ziyafeti vardı. Orada davetli bulunuyorduk. Güzel bir gün geçirdik. Birkaç gündür sıcaklar eski dehşetini biraz hafiflettiler. Bununla birlikte hararet derecesi gölgede 45'ten aşağı düşmüyor. Güneşte de 70'e kadar çıkıyor. Bugün de [Namık] Kemal merhumun *Cezmi*'sini okumakla vakit geçirdim. Bölükler tahkimatla meşgul. Merkez Kumandanlığı'nda bulunan 5. Bölüğümüz bugün yerine geldi. Başka kayda değer bir şey yoktur.

17 Temmuz 333 [1917], Kürtler Diyarı – Salahiye'den:

Bugün Can geldi. Öğleye kadar mesleğin ilerleyiş aşamalarını karıştırarak onunla vakit geçirdik. Yakında izinli olarak İstanbul'a gidecek olan meslektaşım Can

ile dertleştik. Akşamüzeri hoca efendinin yanında otu-rarak hocamıza gazel, şarkı, naat okutarak gamlarımızı dağıttık. Biraz hayatın şu acılıklarını unuttuk. Başka kayda değer bir şey yoktur.

18 Temmuz 333 [1917], Kürtler Diyarı – Salahi-ye'den:

[Namık] Kemal merhumun *Cezmi*'sini okuyorum. Hava da yine ateş gibi sıcak. Öğleyin baytar beyin ya-nında idim. Baytar kardeşlerimizden Fehmi Bey de gel-mişti. Eski mektep hayatını Halkalı'nın samimi kuca-ğında geçen ziyafetleri, eğlenceleri hatırlayarak ve nezih arkadaşlarımızın hatıralarını canlandırarak yaşadık. Akşamüzeri hayvanlarla gezinti için Salahiye'ye kadar giderek dolaştık biraz, keder dağıttık. Askerler tahki-matla meşgul.

19 Temmuz 333 [1917], Kürtler Diyarı – Salahi-ye'den:

Bugün de sakin bir hayat geçirdim. Akşama kadar kitap okudum. Zeminliğimden dışarı çıkmadım. Gele-ceğin her gün biraz daha kararan zulmetlerini düşüne-rek ümitsiz oldum. Müthiş bir çıkmaz yol olanca kor-kunçluğuyla göz önünde duruyor, biz hep, lakayt yahut çaresiz felakete doğru yürüyoruz. Avrupa harbi faaliyet halinde. Öldüğünü zannettiğimiz Ruslar doğu cephesin-de yine taarruzlara başladılar. Fransız ve İngilizlerin ta-arruzu ise bütün şiddetiyle devam ediyor. Mevcut du-rumda şimdilik bu gaddarca taarruzlar hep kanla ve mühim zayiatla püskürtülüyor. Fakat netice? İşte o meçhul! Kalabalıktan hoşlanmayıp yalnızlık isteyen bir yapıya bütün bütün kuvvet verdim. Hep yalnız, düşün-celerimle yaşamak istiyorum. Yanımızda bulunan mü-cahitler de beni ümitsiz ediyor. Bu iki kardeşten Ahmet Han artık hasta düştü, yatıyor. Zavallı adam. Bütün

manasıyla mert, güzel huylu ve muhterem bir sima. Feleğin kahır ve sitemini bunun kadar kayıtsız ve alay eden bir tavırla karşılayan metin adam görmedim. Başka kayda değer bir şey yoktur.

20 Temmuz 333 [1917], Kürtler Diyarı – Salahiye'den:

Yine zeminliğin gizli köşelerinden çekilemedik. Ashab-ı Kehf[44] gibi sakin ve huzurlu bir hayat geçirdim. Şimdiki meşgalem kitap okumak. Elime ne geçerse okumaya, bu suretle kederlerimi dağıtmaya ve unutmaya çalışıyorum.

Ramazan Bayramı

21 Temmuz 333 [1917], Kürtler Diyarı – Salahiye'den:

Bugün askerlikte geçirdiğim bayramların yedincisi olan dini bir bayramın birinci günü. Sabahleyin baygın bir hava ile güneş doğmadan uyandık. Taburumuzun sağında hazırlanan bayram namazı yerine toplandık. Diğer taburların imamı olmadığından onların subay ve askerleri de bizim namazgâhta toplandı. Büyük bir cemaat kalabalığı ile şu nihayetsiz çölün hâlâ kızgın kumları üzerinde bayram namazı kıldık. Ondan sonra taburların subayları alayı ve ondan sonra birbirlerini ziyaret ederek tebrik merasimlerini ifâ ettiler. Güzel dini bir gün geçirdik. Akşamüzeri geç vakit baytar beyle beraber kolorduya Can ve Fuat Beylerin yanına gittim. Bu iki bahtiyar genç iki bayramı birden yapıyorlardı. Çün-

---

[44] Devirlerinin putperest ve zalim padişahından gizlenerek ve onun kötülüklerine alet olmaktan çekinerek, beraberce bir mağaraya saklanıp Allah'a sığınan, orada uzun yıllar uyuyan yedi dindar kişi ile köpekleri. Hem Kitab-ı Mukaddes'te hem Kuran'da hikâyeleri anlatılır, Anadolu'nun çeşitli yerlerinde onların uyuduğuna inanılan mağaralar vardır.

kü bugün izinli olarak İstanbul'a hareket ediyorlardı. Hem bayramlarını tebrik ettim hem de yolcu etme âdetlerini ifâ ettim. Gün batımıyla beraber bu kıymetli iki arkadaşımı Salahiye'nin dışına kadar yolcu ederek veda ettim. Onlar İstanbul'un samimi haremine bir adım daha yaklaşmak arzusuyla Kerkük'e doğru ilerlerken ben de yine ümitsiz ve kederli geleceğimin parçası olan zeminliğe girmek için ordugâha dönüyordum.

Evet bugün bayram, dini ve milli bir gün değil mi?!. Acaba koca Türkiye'nin şu saatte gülen bir semti, açık yüzlü bir siması, bahtiyar bir ferdi var mıdır? Her ailenin, her hanenin kardeşlik halkasından birkaç sima, birkaç uzuv noksan; kimisi şehit evladının hazin hatırası ile düşünceli, kimisi esir oğlunun ne olduğunu bilememekle ümitsiz, kimisi de üç senedir hiçbir haber alamadığı torunlarının belirsizlik ummanıyla elemli.

Zavallı validem, biçare kardeşlerim bugün her biriniz bir köşede, bir matem dalgaları içinde ağlıyorsunuz, değil mi? Silin yaşlarınızı! Silin de şehit merhum kardeşim Arif'in perişan ruhuna bir Fatiha okuyun. Ey büyük Arif; şimdi sen acaba sessiz kabrinde sakin ve kayıtsız ebedi uykunda mısın? Yoksa o nahif kemiklerin bile yerinden kalkarak üzerine titrediğin Türklüğün matemli akıbetine mi ağlıyor? Yat kardeşim yat, seni dünyanın şu kanlı savaşı, mezarında olsun taciz etmesin.

22 Temmuz 333 [1917], Kürtler Diyarı – Salahiye'den:

Bugünü zeminliğimde kitap okumakla geçirdim. Hiçbir tarafa çıkmadım. Yalnız sabahleyin Kolordu Kumandan Vekili Nazif Bey alayımız askerlerinin bayramlarını tebrike geldi. Öğleden sonra meslektaşlarımdan Enver Efendi gelerek görüştük. İhsan Efendi akşamüzeri vazifeli olarak Tuzhurmatı'ya gitti. Başka kayda değer bir şey yoktur.

23 Temmuz 333 [1917], Kürtler Diyarı – Salahiye'den:

Gündüzüm yine zeminliklerin altında geçti. Akşam baytar bey ve Şükrü Bey'le beraber kolorduda tertip edilen eğlenceye gittik. Salahiye bahçelerinden birinde hazırlanan bir kır eğlencesi genel olarak güzel ve gülünçlü oldu. Yalnız bir büfe tertip olunmuştu. Saat 11'de eğlenceye son verildi. Gece yarısı tabura döndük. Askerler bu üç bayram gününü istirahat ve temizlik işleriyle geçirdi. Sıcaklar her zamanki gibi gölgede 45-50 derece arasında dans ediyor. Başka kayda değer bir şey yoktur.

24 Temmuz 333 [1917], Kürtler Diyarı – Salahiye'den:

Bugün de düşünceler okyanusu içinde, yalnızlıklarıma bürünerek geçti. Akşamüzeri kardeşim Şahab'dan iki mektup aldım. Akşam baytar bey ile beraberdik. Dertleşerek geç vakte kadar oturduk. Askerler talimle meşgul.

Resmi ajanslar: Rus cephesi Prut taraflarından iki noktadan yarılarak Hindenburg kumandasındaki Alman orduları Odesa üzerine doğru ilerliyorlarmış. Rusya'da ihtilaller artmış, başkent Moskova'ya nakledilmiş. Rusların iki kolordusu tamamen perişan olmuş. Bilmem bu haberler ne dereceye kadar doğru? Bizim işittiğimiz diğer bir şey varsa Sina cephelerinde faaliyet başladığı, İtilâf Devletlerinin [Ege'de] adalara yığınak yapmakta olduğu ve İzmir sahillerine bu günlerde bir çıkarma hareketinin muhtemel bulunduğu ve buna karşılık İzmir'de Vehib Paşa'nın kumandasında bir Yıldırım Ordusunun teşkiline başlandığıdır. Demek ki harp bizim başımıza daha yeni yeni safhalar, yeni yeni cepheler açıyor ve Türkiye üzerine her taraftan kudurmuşçasına bir saldırı gözlemleniyor.

25 Temmuz 333 [1917], Kürtler Diyarı – Salahiye'den:

Sıcaklar biraz hafifledi. Bununla birlikte gölgede yine hararet derecesi 45'ten aşağı düşmüyor. Öğleyin biraz uyumuştum. Ter içinde uyandım. Akşamüzeri baytar beyle beraber ordugâhımıza bir çeyrek mesafede bulunan Salahiye kömür madeni ocaklarını gezmeye gittik. Burada Salahiye Maden Nazırı namıyla hoşsohbet, yaptığı işe hâkim ve müteşebbis bir ihtiyar gördük. Bu metin adam beyaz sakalını karıştırarak bize bu maden hakkında uzun uzadıya izahat verdi. Maden pek zengin olmakla beraber toprağı kazmak ve kömürü çıkarmak için gereken vasıtaları olmadığından pek ilkel suretle istifade olunmakta ve çıkan kömürler develerle Musul'a sevk edilmektedir. Vaktiyle Alman ve İngiliz gezginlerinin buralara gelip söz konusu madenin haritasını aldıklarını yine bu adamdan işittik. Bu kömür madeni içinde bazen elmas da çıkıyormuş. Vaktiyle Basra Vilayeti Emlâk-i Müdevvere Müdürü olan ve bir vakitler Balya [Balıkesir] madeninde de nazırlık eden bu nur yüzlü ihtiyar üç dört sene içinde burada mükemmel binalar ve askeri koğuşlar vücuda getirmiş, hatta Şeddiye'ye kadar dekovil hattı kurulmasına başlayarak kısmen tamamlamaya muvaffak olmuş iken, Bağdad'ın düşüşü üzerine bütün teşebbüsleri yüzüstü kalmıştır. Şimdi bir amele taburu ile tekrar hafriyata başlıyorlar. Ah, ne olurdu böyle birçok azim ve metanet sahibi adamlarımız olsaydı.

26 Temmuz 333 [1917], Kürtler Diyarı – Salahiye'den:

Bugün ordugâhta vakit geçirdim. Hiçbir tarafa çıkmadım. Akşama kadar Farsça kitap okudum. Askerler talimle meşgul. Kayda değer bir havadis yok.

27 Temmuz 333 [1917], Kürtler Diyarı – Salahiye'den:

Bugün de sakin geçti. Yine zeminliğimin sakin köşesine gömüldüm. Yalnız akşam baytar beyin yanına giderek geç vakte kadar mehtabın tatlı ışığı altında oturduk. Geçmişin hatıralarını yâd ederek dertli dertli konuştuk. Askerler tahkimatla meşgul.

28 Temmuz 333 [1917], Kürtler Diyarı – Salahiye'den:

Bugün Hayri Bey 18. Kolordu'dan döndü. Yolları anlattı ve 18. Kolordu hakkında malumat verdi. Aynı bizim hal. İzmir'e pedere ve Edirne'ye Raşit Efendi'ye birer mektup yazıp gönderdim ve pedere beş lira gönderdim. Yaşar Efendi'den bir kart aldım. İzinli olarak İstanbul'a geleceğini bildiriyor. Ah ne olurdu, ben de izinli gidebilseydim de Yaşar'ı görseydim.

29 Temmuz 333 [1917], Kürtler Diyarı – Salahiye'den:

Etrafta derin bir sükûnet, havada ruhani bir durgunluk var. Her yer, her şey, her taraf uyuyor. Sıcak yine ateş gibi ışıklarıyla etrafı yakıyor. Akşamüzeri baytar bey ile topçuların ordugâhına giderek Fehmi Bey kardeşimizi ziyaret ettik ve geç vakte kadar oturduk. Gece Telişan Ağası Kadir Ağa bende misafir idi. Mehtap pek güzel, gecelerde pek cazibedar bir letafet var. Başka kayda değer bir şey yoktur.

30 Temmuz 333 [1917], Kürtler Diyarı – Salahiye'den:

Bugün Kolağası Fethi ve Mülazım-ı Evvel [üsteğmen] Mehmet Efendiler İstanbul'dan geldiler. Bize İstanbul ve yollar hakkında malumat verdiler; Musul, Adana, Haleb'den de haber getirdiler. İstanbul pek pa-

halı imiş. Ahlaki çöküş maalesef pek çoğalmış. Sulh hakkında hiçbir haber yokmuş. Harp cephelerinden de halkın vaziyet hakkında malumatı yokmuş. Katiyen altın ve gümüş para tedavül etmiyor, hep banknot kullanılıyormuş. Liranın [altın sikke] kıymeti İstanbul'da da 350 kuruşmuş. Fakat tedavülü yasakmış ve arama memurlarıyla toplanıyormuş.

31 Temmuz 333 [1917], Kürtler Diyarı – Salahiye'den:

Bugünü de diğerlerinin yanına gömdüm. Sakin bir hayat geçirdim. Yaşar'a bir mektup gönderdim. Mektupta bütün hicranlarımı döktüm. Askerler tahkimatla meşgul. Ben de düşüncelerimi geleceğin karanlıkları içinde boğuyorum.

1 Ağustos 333 [1917], Kürtler Diyarı – Salahiye'den:

Bu gece sabaha kadar merhum kardeşim Arif'in ve mini mini Ferhunde'nin sevimli rüyalarıyla uğraştım. Acaba neden? Bu esrarlı muammayı halledemedim. Gündüz baytar beyle vakit geçirdim. Akşamüzeri üçüncü tabura Şakir ve Naşit Beylerin yanına gittik. Orada Nüzhet Bey'le de görüştüm. Son telsiz telgraf havadisi olarak şu malumatı aldım: Ruslar Galiçya'da on günden beri hezimetle geri çekilmekte imişler.[45] Çerniziç tekrar müttefiklerin ordusu tarafından zaptolunmuş. Odesa'ya doğru Ruslar takip edilmekte imiş. Keza Karpatlar'daki Ruslar tamamen geri çekilmişler. Hâlihazırda Avusturya toprağında bir tek Rus kalmamış. Buna karşılık İngilizler Fransız cephesinde dehşetli taarruzlar yapıyorlarsa da hep başarısız kalıyormuş. Selânik'te bu-

[45] Galiçya Cephesi için bkz, M. Şevki Yazman, yay. haz. Kansu Şarman, *Kumandanım Galiçya Ne Yana Düşer?*, İstanbul, 2007.

lunan Saray Ordusu Balkanlar'ı tahliye etmekte ve Selânik'ten peyderpey çekilmekte imiş. Bakalım yakın bir gelecek daha neler gösterecek?

2 Ağustos 333 [1917], Kürtler Diyarı – Salahiye'den:

Havalar artık eski hararet şiddetini kaybetti, yahut bizim sıcağa tahammülümüz arttı! Hararet derecesi 42–43 arasında oynuyor. Artık gündüzleri uyumuyorum. Okuyacak kitabım da kalmadı, sıkılıyorum. Zabitan için ordudan güzel fanilalar geldi. Bunlar kimbilir hangi mağazalardan toplanmış ganimet mallarıdır. Bugün fırkaya izin için taahhüt senetleri gönderildi. Acaba izin alabilecek miyim? Şahab'a bir mektup yazdım. Başka kayda değer bir şey yoktur.

3, 4 Ağustos 333 [1917], Kürtler Diyarı – Salahiye'den:

Bu iki gün de sakin geçti. Bu iki günün bütün boş ve tenha saatlerini Uşakizade Halit Ziya Bey'in şaheserlerinden olan *Aşk-ı Memnu*'yu okumakla geçirdim. Bu kitap ruhumda derin bir aşk arzusu uyandırdı. Bizdeki aile hayatının ve evliliğin dertlerini, safahatın felaketlerini bütün çıplaklığıyla gösteriyor. Şu samimi olmayan ve sahte saadet okları, hakikatin pek acı gözyaşları serpiyordu. Ooh, ne olurdu böyle üç beş kitap daha olsaydı!

5 Ağustos 333 [1917], Kürtler Diyarı – Salahiye'den:

Bugün Karatepe'den misafir olarak Abbas Han gelmişti. Güzel bir gün geçirdik. Akşam yemekte de beraber idik. Geç vakit Karatepe'ye doğru hareket etti. Bu zat gayet nazik, şuh ve zeki bir İran gencidir. Bir haftadan beri birbiriyle geçinemeyip daima kavgalaşan, çeki-

şen iki kardeş yani Ahmet Han ile İsmail Han bugün münakaşalarına bir nihayet verdiler ve İsmail Han kolordudan gelen vesikasını alarak Musul'a doğru hareket etti.

6 Ağustos 333 [1917], Kürtler Diyarı – Salahiye'den:

Bugün kardeşim Şahab'a bir mektup ile üç lira harçlık gönderdim. Kendimde derin bir düşüş, bir halsizlik, bir dermansızlık görüyorum. Bütün vücudum tabii olmayan bir zafiyet içinde eziliyor. Acaba neden? Göğsümde hafif bir ağrı var. İnce ince sancılarla ciğerlerimi deliyor. Ben yine bütün bunlara karşı metin bir mukavemetle tahammül ediyorum. Hayatım pek boş, ümitsiz ve üzüntülü geçiyor. Başka kayda değer bir şey yoktur.

Kolorduca bir kurs hazırlanmakta ve bizim alay bu vazifeye tayin edilmekte olduğundan tahkimata daha ziyade faaliyet ve bir günde büyük bir gayretle örnek siperlerin tamamlanmasına ve talebe uygun meydana gelmesine gayret olunmaktadır. Bugün Tüfekçi Süleyman Efendi Süleymaniye'den geldi. Süleymaniye'deki 2. Fırka hakkında tafsilat verdi. Asker Süleymaniye'den dört gün ileride dağlar üzerinde, çaylar içinde, sular başında imişler. Yalnız yolların zorlukları ve yoksulluğu, erzakın pek uzak mahallerden nakli mecburiyeti biraz sıkıntı veriyormuş. Hayatımızın bu zorluğu yoksa da kuru bir çölün ateş gibi sinesi asıl bizi sıkıyor, eritiyor, mahvediyor.

7 Ağustos 333 [1917], Kürtler Diyarı – Salahiye'den:

Bugün de sakin geçti. Hiçbir tarafa çıkmadım. Akşamüzeri İhsan Efendi'nin atıyla benim kulayı müsabakaya koyduk. Kazandım. Akşam güzel bir ziyafet verdik. Baytar Kâmil ve Fehmi Beyler misafirim idi. Geç vakte

kadar mehtapta oturarak sakince bir saadet hayatı geçirdik. Bu suretle üç beş saat kendimizi aldattık.

8 Ağustos 333 [1917], Kürtler Diyarı – Salahiye'den:

Bugün İzmir'e pedere 300 kuruşluk bir sipariş senedi tanzim edip alaya verdim. Maksadım şu galâ'-yi es'ar [fiyatların yüksekliği] zamanında sırf oradan ucuz erzak tedarik etmeleridir.

Öğrencilerimden Kadri Efendi misafir geldi. Akşam bizde idi. Kolağası Fethi Efendi de Katar'a tayin edildiğinden bugün buradan hareket edecektir. Onun için bu akşam her ikisi şerefine ve Galiçya'nın Ruslardan tamamen temizlenmesi muzafferiyetine iyi bir eğlence yaptık. Geç vakte kadar mehtabın tatlı huzmeleri altında sakin ve sessiz, bütün tabur arkadaşları eğlendik.

Alay Kumandanı Şemsi Bey'le biraz münakaşa ettik. Sebebi, taburun lüzumsuz ve fazla tenkit edilmesi idi. Başka kayda değer bir şey yoktur.

9 Ağustos 333 [1917], Kürtler Diyarı – Salahiye'den:

Bugün de diğerlerinin unutma kuyusuna gömüldü. Kendimde azim bir zafiyet, büyük bir iştahasızlık hissediyorum. Sıcaklar artık sıkmıyor. Çünkü 45'i gölgede geçmiyor. Yalnız sam rüzgârları biraz azap veriyor. Başka kayda değer bir şey yoktur.

10, 11, 12 Ağustos 333 [1917], Kürtler Diyarı – Salahiye'den:

Bu üç gün sakin geçti. Kayda değer, hayatımda hiçbir fevkaladelik yok. Alay kurs hazırlıklarıyla uğraşıyor. İstanbul'dan dönen Yüzbaşı Ulvi Efendi İstanbul hakkında ve halkın ahlaki düşüşüne dair birçok ümitsizlik verici haberler verdi. Geceleri geç vakte kadar oturuyo-

ruz. Hayatımı pek kuru ve sıkıntılı buluyorum. Her şeyin fiyatı pek müthiş bir surette yükselmekte, banknotlar ise 15 kuruşa kadar düşmektedir. İstikbal pek karanlık ve endişe verici görünüyor. Meçhul ve karanlık bir ufka doğru yürüyoruz. Ah ne olurdu bir parça aydınlık, bir parça ışık olsaydı?!..

13 Ağustos 333 [1917], Kürtler Diyarı – Salahiye'den:

Sakin geçti. Askerler talim ve tahkimatla meşgul. Kurs için hazırlıklar devam ediyor. Bugün keyifsiz idim. Kayda değer bir şey yoktur.

14 Ağustos 333 [1917], Kürtler Diyarı – Salahiye'den:

Bugün pedere uzun bir mektup yazdım. İzmir'e vermiş olduğum siparişin tarih ve numarasını ve İzmir'den takip edilmesini ve işlemlerin tamamlanmasını bildirdim. Sipariş dilekçem İzmir Ahz-ı Asker Levazım Riyasetine [İzmir asker alma levazım başkanlığı] Kolordumuz Şube 4, Kısım 1'den 1584 numara ile 11 Ağustos 333 tarihiyle gitmiştir. *Kavesta* namındaki tarihi romanı okumaya başladım. Askerler talim ve tahkimatla meşgul. Bugün kayda değer bir şey yoktur.

15 Ağustos 333 [1917], Kürtler Diyarı – Salahiye'den:

Bugün taburumuz akşamüzeri kursa ait bir mesele tatbikatı yaptı. Bütün tabur iştirak etti. Biraz keyifsiz olduğumdan katılmadım. Karşıdan seyrettim. Başka kayda değer bir şey yoktur.

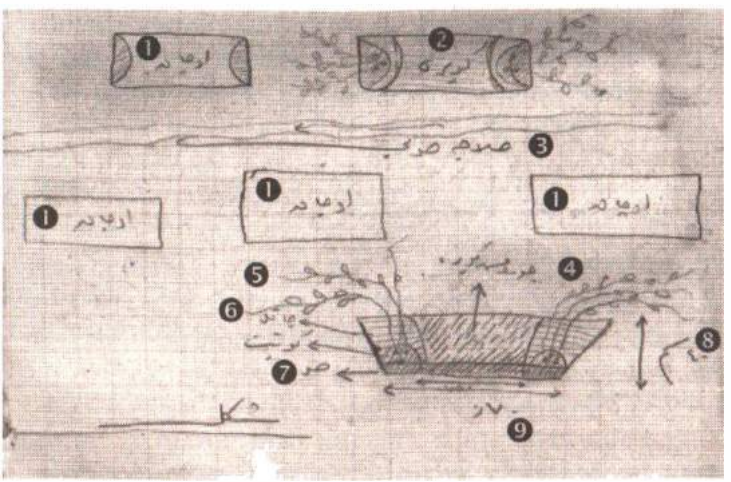
16 Ağustos 333 [1917], Kürtler Diyarı – Salahiye'den:

Bugün gezinti için Ahmet Han, Yusuf Efendi, Süleyman Efendi ile Salahiye suyu kaynağı üzerinde Ömerli

Köyü'ne gittik. Bu köyün güzel bir incir bahçesi ve dutluğu vardı. Dut ağaçları altında subaşında güzel bir gün geçirdik. Hava serin ve güzeldi.

İklim adeta bu mıntıkada değişiyor. Arazinin eğimi artıp yükseliyordu. Köyün incirliği "lop inciri" türündendir. Fakat incirler küçük ve adidir. Bahçe mütemadiyen sulanmaktadır. Ağaçlar sık dikilmiş, orman gibi birbirine karışmıştır. Bakım namına bir şey yoktur.

Salahiye suyu kaynağında bostan ziraatı: Geniş ve çakıllı bir yatağı olan bu suyun kaynağı Salahiye'den itibaren kuzeye ta Süleymaniye'ye doğru hep bostanlıktır. Bamya, patlıcan, domates gibi sebze bahçeleri kavun, karpuz, acur, kabak gibi bostan tarlaları hep bu çakıllar içinde, su kaynağı üzerindedir.

1. Ocak, 2. Gübre, 3. Salahiye Suyu, 4. Çürümüş gübre, 5. Çakıl, 6. Kümbet, 7. Su, 8. 40 cm, 9. 80 cm

Ziraat şekli hep aynıdır. Şöyle ki: Suyun iki sahilinde çakıllar içinde şekillerde gösterildiği gibi çukurlar açılıyor, bu çukurların içinden hep su çıkıyor. Suyun içine

bir kümbet yapılarak üzerine tohum ekiliyor ve çukur üç dört senelik yanmış, enfiye haline gelmiş koyun gübresiyle dolduruluyor. Bu suretle bostanlar ve sebzeler çakıllar üzerinde yetiştiriliyor. Katiyen sulamak yoktur. Suyu emmek suretiyle su verilmiş oluyor.

17, 18, 19 Ağustos 333 [1917], Kürtler Diyarı – Salahiye'den:

Bu üç gün Salahiye'nin sıcak ve sakin zeminliklerinde derin bir sükûnet ve yalnızlık içinde geçmiştir. *Kavesta*'yı okumakla vakit geçiriyorum. Biraz keyifsizleştim.

İzmir'den Avni Efendi geldi. İstanbul ve İzmir hakkında iç karartıcı malumat verdi. Bir karanlık hayhuy içinde yüzüyoruz. İzmir'de halka 50 kuruştan ekmek verilmekte imiş. Bilmem ki bu harp şu fecaat dalgaları içinde daha ne kadar devam edebilecektir? Her gün hayatım biraz daha kötümserleşiyor. Başka kayda değer bir şey yoktur.

Susuzluk neferleri öldürüyor

20 Ağustos 333 [1917], Kürtler Diyarı – Salahiye'den:

Bu gece saat 12 gece yarısı alaydan şu emri aldık: "Bu gece saat sabaha karşı 3 Salahiye'den hareket edilerek hemen Karatepe'ye gidilip 6. Fırka'nın emrine girilecektir." Bu emir üzerine hazırlanmaya başladık.

6. Fırka cephesinde düşman faaliyette imiş. Saat sabaha karşı 3.40'ta Salahiye'den hareket ettik. Tabur 2 ve Tabur 3 beraberiz. İki tabur Fuat Bey'in emir ve kumandasında idi. Yürümeye başladık. Telişan'da üç çeyrek saat mola verdik. Karatepe'ye doğru ilerliyoruz. Biz yürüdükçe güneş de yükseliyor, sıcak her dakika biraz daha ziyadeleşiyor. Öğleyin olmuş, bizim de Karatepe'ye bir saat kadar yolumuz daha kalmıştı. Fakat son

gayretini sarf eden askerler artık daha ziyade bu hararet şiddetine tahammül edemeyerek birer birer düşmeye, güneş çarpmasından ölmeye başladılar. Aman Yarabbi, susuz olan şu çöldeki şu fecaat sahnesini Allah kimseye göstermesin. Kerbela Vakası muhtemelen bu kadar feci olmamıştır. Hararet başımız üzerinde 75 dereceye kadar yükselmiş, bir damla su yok, ağızlar kurumuş, kan beyne hücum etmiş, sam rüzgârı olanca şiddetiyle esiyor, biçare nefercikler birer birer düşüp simsiyah kesilerek ölüyor. Ölüm alameti şu suretle başlıyor: Zavallılar evvela cinnet getiriyor, ondan sonra düşüp güneş çarpmasından ölüyorlar. Bu kadar feci bir ölüm görmemiştim. Hep güneş çarpmasına tutulan ... Taburdan 41, Tabur 3'ten 73 nefer güneş çarpmasına tutularak taburumuzdan 9, Tabur 31'den 9 nefer güneş çarpmasından inleye inleye vefat etti. Nihayet Karatepe'ye geldik. Fakat kaç kişi? Ancak beş on nefer! Diğerleri hep yollarda dökülüp kaldı. Susuzluktan birer birer sönüyor gidiyor.

Karatepe çamurlu bir subaşında beş on hurma ağacından oluşan bir mezbele. Buraya saat öğleden sonra 1.30'da vardık. Bitkin bir halde bu ağaçların altına düştük. Hayatımdan ümit kesmiştim. Çünkü bana da tamamen güneş çarpmıştı. Bir müddet baygın kalmışım. Bilmem ki nasıl oldu da ayıldım. Burada ordugâha girdik. Bugün böyle geçti. Akşam ölü gibi yatmışız.

21 Ağustos 333 [1917], Kürtler Diyarı – Karatepe'den:

Bugün kendimizi dinlemekle, aklımızı başımıza toplamakla vakit geçirdik. Yapılan şu hatayı bütün Fuat Bey'in üzerine yüklemek istediler. İstediler de taburdan el çektirerek yerine Yüzbaşı Ahmet Efendi'yi tayin ettiler. Halbuki hata Fuat Bey'de değil. Bu sıcakta cebri yürüyüşle bizi Karatepe'ye gönderenlerde idi. Başka kayda değer bir şey yoktur.

22 Ağustos 333 [1917], Kürtler Diyarı – Karatepe'den:

Bugün de Karatepe'de istirahat ettik. Düşmanda hafif bir faaliyet gözleniyor. Akşam 6. Fırka bize mızıkasını gönderdi. Gece askerleri eğlendirdik. Bu suretle onların halsiz düşen dimağlarını biraz dinlendirdik. Bu Yüzbaşı Ahmet Efendi, tabur kumandan vekili tayin edildi.

Hayatım ümitsiz geçiyor. Hiçbir tarafta ufak bir kurtulma ümidi yok. Her taraf belirsiz ve karanlık, ne bir meşale ne bir ışık. Sulh ise unutulmuş bir hal! Bakalım bu hayat nasıl bir ölüm darbesiyle neticelenecek. Başka kayda değer bir şey yoktur.

23 Ağustos 333 [1917], Kürtler Diyarı – Karatepe'den:

Bugünü de Karatepe'nin kel hurmalıkları altında geçirdik. Sıcaklar aynı şiddetiyle hüküm sürüyor. Düşmanda sahte bir faaliyet gözleniyor. Heyhat ki düşmanın bu yalancı harekâtı bizi aldatıyor! Bir taraftan diğer tarafa koşturtarak perişan ediyor, güneş çarpması ile telef ediyor! Sulhtan hiçbir haber yok. Gazeteler harbin daha pek çok uzayacağını bildiriyor. Sabahleyin düşman tayyaresi gelerek üzerimizde bir dakika dolaşıp gitti. Her gün bizi ziyaret ediyor. Teftişte bulunup gidiyor. Başka kayda değer bir şey yoktur.

24 Ağustos 333 [1917], Kürtler Diyarı – Karatepe'den:

Bugün akşamüzeri hareket ederek Salahiye'ye gideceğiz. Fakat ikinci bir emir almaz isek! Şimdilik bekleyiş halindeyiz. İşte akşam oldu. Saat akşamüstü yedide biz de Karatepe'den Salahiye'ye hareket ediyoruz. Bu gece sabaha kadar yürüdük. Saat altıda sabahleyin Salahiye'ye varıldı. Demek ki Karatepe'den de ayrıldık. Yine eski meskenlerimize sığındık. Başka kayda değer bir şey yoktur.

25 Ağustos 333 [1917], Kürtler Diyarı – Salahiye'den:

İşte yine şu tarihi zeminliklerimizdeyiz. Bunlar bizi şu çölün öldürücü sıcağından kurtaran yegâne sığınak. Bunların gölgesi sayesinde yaşadık. Ancak bu toprak kümelerinin karanlık çukurları bizi kurtarabildi. Akşama kadar istirahat ederek uykusuz geçen bir gecenin yorgunluğunu çıkardık. Vücudum perişan ve bitkin. Adeta hareket edemeyecek bir haldeyim. Ali İhsan Paşa'nın İstanbul'da kalacağını işittim. Büsbütün ümitsiz oldum. Çünkü bu kumandana büyük bir itimadım vardı.

Kardeşim Şahab'dan dört, pederden bir mektup aldım. Peder gönderdiğim paraları almadıklarını bildiriyordu. Buna canım sıkıldı. Zaten bizde muntazam bir posta işlemi yok ki!..

Kurs tekrar başladı, yarından itibaren yine devam edecektir. Sulh hakkında ne bir ümit kelimesi, ne de ufak bir ışık meşalesi... Hiç!... Hiçbir şey yok. Bu kavurucu çöllerin baygın bağrında ölüme mahkûmuz.

Firar vukuatı çoğaldı. Askerler İngilizlere kaçıyor. Ordu kumandanlığının gizli raporu var. Firar eden askerlerin açlıktan değil, zapt u raptın muntazam olmamasından ileri geldiğini bildiriyor.

Sıcaklar eski şiddetinde aynen devam. Başka kayda değer bir şey yoktur. Bu akşam binbaşı beye arabayı ve bineklerini gönderdik.

26 Ağustos 333 [1917], Kürtler Diyarı – Salahiye'den:

Bugün sakin geçti. Akşam baytar bey ile Salahiye'ye Şükrü Bey'in yanına gittik. Mehtapta geç vakte kadar orada oturduk. Hava gayet yumuşak, fakat bizde hiçbir neşe yok. Bugün öğrencilerimden Ekrem Efendi geldi. O zavallı genç de buralarda imiş. Bütün Irak harbinde

Fırat bölgesinde bulunmuş. Şimdi 156. Alay'la bizim kolorduya verilmiş. Mitralyözde bulunuyormuş. Mülazım [teğmen] olmuş. Meslek ve diğer öğrencilerim hakkında etraflıca malumat verdi, çok memnun oldum. Başka kayda değer bir şey yoktur.

27 Ağustos 333 [1917], Kürtler Diyarı – Salahiye'den:

Bugünün sakin dakikaları da derin bir sessizlik içinde geçti. Talebemden Ekrem Efendi Süleymaniye'den kurs için alayımıza gelmiş. Beni ziyarete geldi. Görüştük, memnun oldum. *Kavesta*'nın son sayfalarını okuyorum. Kayda değer bir şey yoktur. Askerler talimle meşgul.

28 Ağustos 333 [1917], Kürtler Diyarı – Salahiye'den:

Bugün kurs için On iki İmamlar'da topçu atışı yapıldı. Bütün subaylar ve kolordu subayları silah atışlarda hazır idiler. İki yüz kadar mermi atıldı. Batarya ile atış yapıldı. Tam bu sırada düşmanın iki tayyaresi gelerek keşif için üzerimizde dolaştı ise de bomba atmadan uzaklaşıp gitti. Başka kayda değer bir şey yoktur. Askerler tahkimatla iştigal etti.

29 Ağustos 333 [1917], Kürtler Diyarı – Salahiye'den:

Gündüz sakin geçti. Pedere bir mektup gönderdim. Akşam baytar beyin zeminliği önünde Fehmi Bey kardeşimiz de beraber şairane bir hayat yaşadık, mektepteki çocukluk hatıralarımızı canlandırdık. Mehtap tatlı ışıklarıyla bizi sevinçlendiriyordu. Askerler talimle iştigal etti.

30 Ağustos 333 [1917], Kürtler Diyarı – Salahiye'den:

Bugün de sakin geçti. Akşamüzeri makineli tüfek atışı yapıldı. Gece alay karargâhında piyade savaşları hakkında konferans verildi. Akşam öğrencilerimden Ekrem Efendi bende misafir idi. Beraber yemek yedik, geç vakte kadar beraber oturduk. Meslek hakkında görüşerek dertleştik. Mektebin ben ayrıldıktan sonraki durumunu anlattı, dinledim. İyi bir gece geçirdim. Askerler talimle meşgul. Başka kayda değer bir şey yoktur.

31 Ağustos 333 [1917], Kürtler Diyarı – Salahiye'den:

Bu baygın ayın son günü de diğerleri gibi sıcak ve ateş gibi geçti. Herkeste bir mutlak uyuşukluk, halsizlik var. Kayda değer hiçbir şey yok. Yalnız askerler talimle meşgul.

1 Eylül 333 [1917], Kürtler Diyarı – Salahiye'den:

İşte yeni ayın ilk günü. Fakat hiçbir değişiklik işareti yok. Yine aynı hararet, aynı yorgunluk, aynı baygınlık. Ben de zeminliğimin kasvetli havası içinde yaşıyorum. Vücudumda derin bir kırgınlık var. Bütün dünyaya küskünüm. İnsanlardan kaçmak, münzevi ve yalnız kitaplar içinde çalışmak istiyorum. Sulhtan ise ne bir haber, ne bir zafer müjdesi. Hiçbir şey yok! Her taraf kan içinde uyuşmuş yatıyor. Sefalet ise her gün biraz daha büyüyor. Başka kayda değer bir şey yoktur.

2, 3, 4 Eylül 333 [1917], Kürtler Diyarı – Salahiye'den:

Bu üç gün derin bir sakinlik içinde geçti. Zeminliğin tozlu havası içinde yaşadım. Kitap okumakla vakit geçirdim. Harpten hiçbir haber yok. Her tarafta aynı tabi olmayan ümitsizlik. İzmir'e pedere ve Şahab'a mektup yazdım ve İzmir'e beş lira gönderdim. Şu yeknesak hayatımda başka kayda değer bir şey bulamıyorum. Askerler talim ve tahkimatla meşgul.

5 Eylül 333 [1917], Kürtler Diyarı – Salahiye'den:

Alayda kurs devam ediyor. Bu akşam Faik Bey tarafından alayda topçuluk hakkında güzel bir konferans verildi. Sıcaklar, bilhassa şu pis ve boğucu tozlu sam rüzgârları her gün devam ediyor. Bizi toz toprak içinde bırakıyor. Askerler tahkimatla meşgul. Kayda değer bir şey yoktur.

6 Eylül 333 [1917], Kürtler Diyarı – Salahiye'den:

Bugün kolordu subayları da dahil olduğu halde bir harp meselesinin halli ile uğraşıldı. Mesele münakaşa edildi. Tatbikat yapıldı. Maksat zabitanın düşüncesinin aydınlanmasına hizmet ve bu gibi harp meselelerinin ne suretle düşünüleceğini tarif idi. Fakat ordu erkânıharp reisi bey meseleyi gayet güzel münakaşa ederek bize kıymetli malumat verdi.

Gündüz sakin geçti. Akşam Şükrü Bey konferans verdi. Bugün sulh hakkında bazı söylentiler işittik. Almanların İtilaf devletlerine ilhakını ve tazminatsız sulh hakkında bir nota verdiklerini haber aldık. Fakat ne derece doğrudur, bilemiyoruz. Fakat artık herkeste sulha karşı büyük bir fikir eğilimi var. Askerler talimle meşgul. Kayda değer bir şey yoktur.

7 Eylül 333 [1917], Kürtler Diyarı – Salahiye'den:

Gündüz sakin geçti. Öğleden sonra alaydan şu emri aldık: "Tabur 2 ve Tabur 4, bu gece saat altıda Salahiye'den hareket ederek Karatepe'ye gidecek, Fırka 6'nın emri altına girecektir." Bu emir üzerine hazırlanmaya başladık. Demek Karatepe'ye yolculuğumuz var! Herhalde düşmanda faaliyet gözleniyor. Hazırlandık. Büyük ağırlığımızı Salahiye'de bırakarak saat akşam 6'da ordugâhtan hareket ettik. Sabaha kadar bir gece yürüyüşü yaparak tam 11 saat sonra Karatepe'ye vardık. Şafak sökmüş, sabah yaklaşmıştı. Biz de Karatepe'ye

gelerek istirahata geçtik. Geçen defa kızgın güneşin altında susuzluktan askerlerimize ölüm yeri ve mezar olan bu yollar bu gece iyi geçti. Hiçbir zayiat ve dökünti vermedik. Karatepe'ye kadar topluca ve muntazaman geldik. Başka kayda değer bir şey yoktur. Alayımızın diğer iki taburuyla alay karargâhı Salahiye'de kaldı. Kurs devam ediyor.

8 Eylül 333 [1917], Kürtler Diyarı – Karatepe'den:

Bugün uyku ile geçti. Dün gecenin sabaha kadar devam eden uykusuzluğunu bugün birkaç saat uyku uyumakla telafi ettik. Burada Alay 18'in zeminliklerine yerleştik. Rahatımız şimdilik iyi. Yalnız ani bir hareket olmazsa!

9 Eylül 333 [1917], Kürtler Diyarı – Karatepe'den:

Bugün istirahatla geçti. Düşmanın iki tayyaresi üzerimize gelerek keşifte bulunduktan sonra döndü. Bizim de iki tayyaremiz keşif için düşman arazisine doğru geçti. Askerler zeminliklerde istirahat ediyor. Kayda değer bir şey yoktur. Bu gece sakin ve loş bir havanın sert kucağında güzel bir hayat geçirdik. Zaten hayatım artık büsbütün kalenderce ve tevekkül etmiş bir şekilde geçiyor.

10, 11 Eylül 333 [1917], Kürtler Diyarı – Karatepe'den:

Bu iki gün sakin geçti. Karatepe zeminliklerinin içinde vakit geçiriyoruz. 10 Eylül akşamı burada bir kır eğlencesi tertip ettik. 6. Fırka'nın mızıkası [askeri bando] da eğlenceye iştirak etmişti. Eğlence gayet hoş ve güzel oldu. Umum 6. Fırka kumandan ve subayları eğlencede davetli bulunuyorlardı. Başka kayda değer bir şey yoktur. Askerler istirahat ediyor. Düşmanda hiçbir faaliyet işareti yok.

12 Eylül 333 [1917], Kürtler Diyarı – Karatepe'den:

Artık havalar biraz güzelleşti. O yakıcı ve can yakan sıcaklar biraz geçti. Karatepe etrafındaki pirinç tarlaları artık bakışlara zümrüdi bir tablo gibi görünüyor. Gündüzleri yine zeminliklerin gölgeli sinesine sığınmaktan başka çare yoksa da akşam ve sabah biraz dışarıda gezilebiliyor.

Bugün kardeşim Şahab'dan ve Bursa'dan Mehmet Ali Bey kardeşimizden birer mektup aldım. Yaşar Efendi'nin İstanbul'a geldiğini ve bir Alman uzmanı refakatinde Anadolu'da incelemelerde bulunacaklarını yazıyor. Benim sevgili Yaşar'ımın sakallı simasının pek değişip başkalaştığını, artık sakallardan eser kalmadığını bildiriyordu. Öğretmenler aşâr vergilerinin toplanmasında istihdam olunuyormuş. Acaba bu hal bütün muallimlere mi, yoksa yalnız ziraat muallimlerine mi tahsis edilmiş? İşte bu nokta meçhul. Bugün birçok da gazeteler geldi. Genel durumdan bize biraz malumat verdi. Bu gazetelerden sulhun her tarafta büyük bir istekle beklendiğini, fakat hiçbir tarafın bunu itiraf etmeyerek mutaassıpça bir gurur ve kendilerini kısıtlayıcı çabanın kurbanı olduklarını anladım. Evet, herkes mecalsiz düşmüş ve bütün milletler sonsuz yaralarla inliyor. Yeter artık ey amansız cellat yeter! İnsanlık bir kan seline büründü. Ağlamayan bir göz, inlemeyen bir kalp, sızlamayan bir ruh kalmadı. Hâlâ mı bu kan denizi ve matem içinde yüzeceğiz? Bu kızıl cereyanı durduracak bir çağırıcı sesi yok mu?

13 Ağustos 333 [1917], Kürtler Diyarı – Karatepe'den:

Bugün de Karatepe'nin kara ufuklarına gömülüp gitti. Zaten her günüm boş, faydasız, bir "*terane-i gumgumedârın sükut-ı hiçâhiçi*"[46] gibi ölüp gidiyor. Askerler

[46] "Nara atanın bomboş sessizliği."

istirahatla meşgul. Kayda değer hiçbir şey yok. *İlham-ı Vatan*'ı [Abdülhak Hamid] incelemekle vakit geçirdim.

14 Eylül 333 [1917], Kürtler Diyarı – Karatepe'den:

Dün akşam Kolordu Kumandanı Ali İhsan [Sabis] Paşa hazretleri Salahiye'ye teşrif ettiklerinden kolordu vekâletinde bulunan Nazif Bey Karatepe'ye döndüler. Bu akşam Karatepe'de Nazif Bey şerefine bir ziyafet tertip edildi. Rıfat ve Fuat Beyler ziyafete davetli idiler. Fırka yaveri hemşehrim Selim Bey ile görüştük. Bu akşam Salahiye'de alayımız tarafından da kolordu kumandanı paşaya bir ziyafet verilmektedir.

15 Eylül 333 [1917], Kürtler Diyarı – Karatepe'den:

İşte Eylül'ün 15'i, artık havalar, o müthiş sıcaklar biraz sükûnet buluyor. Fakat aynı kuruluk devam ediyor. Ne bir damla yağmur, ne bir tane şebnem. Bugün Şark Oteli sahibi Salim Efendi'ye bir mektup yazdım. Askerler istirahatta, yarından itibaren talime başlayacağız. Artık Karatepe'de kaldığımız anlaşılıyor. Kayda değer bir şey yoktur. Derin ve aralık vermeden devam eden can sıkıntısı mevcut.

Karatepe ziraatı: Geçen gün hayvana binerek Karatepe civarındaki tarlaları, bağları gezdim. Buranın ziraatı pirinç ile mısırdır. Susuz ziraat buralarda mümkün olmadığından Diyala'dan gelen bir harkın suyuyla hem bütün Karatepe nahiyesi sulanıyor, hem de ziraatta kullanılıyor. Şu zamanda pirinçler başakta, mısırlar da püskül ve koçan veriyor. Hurmalar artık mahsul verdi, bitti. Buralarda hurma hasadı Eylül başıdır. Bu sene pek bol ve güzel hurma yedik ve hurma ziraatını iyi tetkik edebildim.

Limon, portakallar henüz olmadı. Bir aya kadar olacağını söylüyorlar. Buralarda bağ da varmış fakat harap olmuş. Nar, limon, portakal bahçeleri de mevcut ise de

bunlar da harap bir haldedir. Bu civarda en çok bostan yetişiyor ve güzel bostan oluyor. Ziraat tarzı Salahiye civarındakinin aynıdır. Harklardan istifade olunuyor.

16 Eylül 333 [1917], Kürtler Diyarı – Karatepe'den:

Bugün de sakin geçmiştir. Kayda değer bir şey yoktur. Askerler talimle meşgul. Bu gece Musul'dan Alay 156'dan bir tabur buraya geldi. Hayatım pek sakin ve inziva halinde geçiyor.

17 Eylül 333 [1917], Kürtler Diyarı – Karatepe'den:

Bugün sakin geçti. Askerler ve subayların üç aylık maaşları dağıtıldı. Maaşın yarısı nakit [madeni para], yarısı not [kâğıt para] olarak verildi. Günlerimiz hep sakin geçiyor. Kayda değer bir şey yoktur. Askerler talimlerle meşgul. Her tarafta derin bir sükûnet hüküm sürüyor. Ne sulh, ne de harp, bir doğal mütareke!

18 Eylül 333 [1917], Kürtler Diyarı – Karatepe'den:

Bugün buraya yeni kurulup Musul'dan gelen Alay 156/Tabur 2'yi ziyaret ettik. Yeni olmakla beraber güzel bir tabur. Subayları hep namzet [aday] ve vekil. Bunlardan yetiştirilecek.

Havalar artık iyice değişti. Sıcaklar kalmadı. Hatta geceleri biraz da serin oluyor. Askerler talimlerle meşgul. Başka kayda değer bir şey yoktur.

Mevcudiyetimi unuttum, benliğim kalmadı

19 Eylül 333 [1917], Kürtler Diyarı – Karatepe'den:

Oof! Hâlâ Karatepe'nin kara toprakları içinde seğirtiyoruz. Geniş ve kimsesiz çöl. Acaba bu kum deryasında insan ve medeniyetten uzak daha ne kadar oturacağız?!. Muhit beni o kadar değiştirdi ki mevcudiyetimi unuttum. Benliğim kalmadı. Büsbütün başkalaştım. Ar-

tık hayatı simsiyah görüyorum. Bugün İstanbul'dan gelen bir deste gazeteyi okudum. Sulha ait birçok saçma sapan sözler varsa da esaslı hiçbir şey yoktur. Papa'nın sulh teklifinden, Stockholm konferansından bahsediliyor. Fakat netice hep, hiç! Bugün Veli Efendi geldi. Görüştük. Başka kayda değer bir şey yoktur.

20 Eylül 333 [1917], Kürtler Diyarı – Karatepe'den:

Bugün kolordu kumandanı paşa hazretleri Karatepe'yi teşrif buyurarak buradaki kıtaları ve Hamrin Dağı cephesini muayene ve teftiş buyurdular. Bu kapsamda taburumuzu da teftiş ettiler, memnuniyet verici bulduları. Akşam fırkada paşa hazretlerinin şerefine bir eğlence tertip ettiler. Gündüz sakin geçti. Başka kayda değer bir şey yoktur.

21 Eylül 333 [1917], Kürtler Diyarı – Karatepe'den – Cuma:

Bugün de diğerleri gibi sakin geçti. Cuma olduğundan askerler istirahat ediyorlar. Havalar serin. Ben de *Nana* adındaki Emil Zola'nın eserini okuyorum. Eser hakkındaki düşüncelerimi bilahare yazacağım. Kayda değer bir şey yoktur. Geceleri sükûnetle etrafı dinleyerek münzevi bir hayat geçiriyorum.

22 Eylül 333 [1917], Kürtler Diyarı – Karatepe'den – Cumartesi:

Bugün 156/2'nin Makineli Tüfek Bölüğü Kumandanı Veli Efendi'nin yanına gittim. Bölükte meslektaşlarımdan ve Adana Ziraat Mektebi talebelerinden Tarsuslu Cevat Efendi adında bir efendi varmış. Bu meslektaşımla görüştüm. Zeki, çalışkan bir efendiye benziyor. Muallimleri ve mektep hakkında bana tafsilat verdi. Bölükler talim ve terbiye ile meşgul. Kayda değer bir şey yoktur.

23 Eylül 333 [1917], Kürtler Diyarı – Karatepe'den – Pazar:

Bugün de derin bir sükûnet içinde geçti. Kitap okumakla vakit geçiriyorum. Havalar serinleşti ve güzelleşti. Askerler talimle meşgul.

Bugün Karatepe civarında, Narin Köprüsü havzasındaki ve bu su üzerindeki ziraat usulünü tetkik etmek üzere o civara kadar hayvanlarla gezmeye gittim. Burada epey pirinç ve darı tarlaları gördüm. Bilhassa "akdarı" denilen darı tarlaları o kadar güzel, o kadar geniş idi ki, hayvanlarla içerisine girdiğimiz vakit kaybolduk. Darılar hemen tam hasat zamanında bulunuyordu. Tarlaların içinde birçok çocuk ve kadınlar kuşları kovalamakla meşgul. Darı, serpme suretiyle ekilmiş, ondan sonra boğaz doldurulup seyrekleştirilmiş. Daldırma suretiyle suluyorlar. Hakikaten güzel ekilmiş. Epey bostan tarlaları da vardır.

Başka kayda değer bir şey bulamıyorum.

24 Eylül 333 [1917], Kürtler Diyarı – Karatepe'den – Pazartesi:

Bugün de sakin geçti. *Nana* namındaki romanı okuyorum. Kayda değer bir şey yoktur. Her tarafta derin ve devam eden bir sükûnet var.

25 Eylül 333 [1917], Kürtler Diyarı – Karatepe'den – Salı:

Bugün 6. Fırka'dan şu emri aldık: "Bugün akşamüzeri Karatepe'den hareketle Salahiye'ye gidip alayınıza katılınız." Hazırlıklara başladık. Akşamüzeri saat 5.30'da Karatepe'den hareketle bir gece yürüyüşünün ardından gece yarısından sonra saat sabaha karşı üçte Salahiye'ye vardık. Bu gece Binbaşı Ziya Bey de İstanbul'dan alaya teşrif etmişlerdi. Karatepe'de geçen 17 günlük hayatım sakin olmakla beraber iyi, sıkıntısız

geçti. Askerlik hayatımın bu gibi günleri tamamen sakin geçen hatıralarına kayıtlıdır. Başka kayda değer bir vukuat yoktur.

27 Eylül 333 [1917], Kürtler Diyarı – Salahiye'den – Perşembe:

Bugün binbaşı beyi ziyarete gittik. Bize İstanbul hakkında malumat verdi. İstanbul'da harbin tesirinin tam hissedilmeyen bir halde olduğunu, özellikle askeri sınıfın yeme içme ihtiyaçlarının karşılanması hususunda müşkülata maruz kaldıklarını ve harbin mevcut durumuna nazaran daha çok uzayacağını söyledi. Öğleden sonra bir iş için beni kolorduya gönderdi. Kolorduda arkadaşlarla görüştük ve Posta Müdürü Kenan Bey'i ziyaret ettim, uzun müddet görüştük. Askerler temizlik işleriyle meşgul.

27 Eylül 333

Sakin geçti. Arife olduğundan yarınki bayram için hazırlık ile uğraştık.

Kurban Bayramı'nın birinci günü

28 Eylül 333 [1917], Kürtler Diyarı – Salahiye'den:

Bugün Kurban Bayramı'nın birinci günü. Bu bayramı da Irak'ın ıssız kumları içinde geçiriyorum. Üzüntülerim başımdan aşkın. Derin bir ümitsizlik ve elem içindeyim. Bu ümitsizlik buhranı bende meydana gelen bu neticesiz hayatın serseri dalgalarıdır. Alay karargâhında bayram merasimi yapıldı. Kolordu kumandanı paşa hazretleri sabahleyin saat altıda alay karargâhına bütün maiyetindeki subaylarla beraber teşrif buyurdular. Topçu, 2. Alay ve 1. Alay subay ve askerlerinin hepsi hazır oldukları halde bayram namazı pek parlak bir surette eda olundu. Namazın ardından kabul töreni ve bay-

ramlaşma icra olunarak defalarca fotoğraflar alındı. Saat sabah sekizde paşa hazretleri Salahiye'ye döndüler. Akşamüzeri binbaşı bey ile taburların bayramlarını tebrike gittik. Başka kayda değer bir şey yoktur.

29 Eylül 333 [1917], Kürtler Diyarı – Salahiye'den – Cumartesi:

Bugün de sakin geçti. Kayda değer bir şey yoktur. Bu akşam alayda eğlence tertip olundu. Askerler ve subaylar geç vakte kadar alayda toplanarak iyi ve şen bir gece geçirdiler. Kolordu mızıkası da gelmişti. Askerler istirahat etmektedir.

30 Eylül 333 [1917], Kürtler Diyarı – Salahiye'den – Pazar:

Bugün bayramın üçü. Askerler istirahatta. Havalar artık yumuşak, sıcaklar geçmek üzere. Başka kayda değer bir şey yoktur.

1 Teşrinievvel 333 [1917], Kürtler Diyarı – Salahiye'den – Pazartesi:

İşte Teşrinievvel'in biri. Yani sonbaharın ilk ayı. Bu kuru çöllerin sıcakları henüz sönmeye, o ateş gibi alevler biraz hafiflemeye başladı. Kolordudan aldığımız emirde yarın akşamüzeri alayımız Salahiye'den hareket ederek Kerkük'e gidecektir. Bu ansızın hareketin sebebini henüz idrak edemedim. Şimdilik erzakın azlığına bağlanıyor. Fakat bu fikir ne kadar doğru bilemiyorum. Bildiğim bir şey varsa bu bölgede artık biraz güç barınabileceğimizdir. Çünkü her hususta müşkülata rastlanıyor. Başka kayda değer bir şey yoktur.

2 Teşrinievvel 333 [1917], Kürtler Diyarı – Salahiye'den – Salı:

Salahiye'ye veda

Uzun ve ateş gibi bir yazın kavurucu sıcaklarının alevleri içinde bizi sinesinde saklayan şu beş aylık yuvamıza da veda ediyoruz. Evet, bugün artık Salahiye'den ayrılarak daha kuzeyde Kerkük'e gidiyoruz. Bakalım oradan daha ne belirsiz ufuklara, ne yabancı ve bilinmez diyarlara gideceğim. Artık faaliyet devresi başladı. Acaba bize ne rengârenk tecelliler gösterecek, ne hayret uyandıran safhalar karşısında bulunduracaktır. Bunu geleceğin belirsiz örtüsü saklıyor.

Salahiye'de geçen beş aylık hayatım pek sakin ve kimsesiz geçmekle beraber huzurlu ve müsterih idi. Çünkü şu beş ay harpsiz ve dövüşsüz derin bir sükûn ve sükûnet içinde geçmiştir. Yalnızlık beni fevkalade sıkmış ise de bundan sonra açılacak faaliyet sahasının daha üzücü ve sıkıntılı olduğunu düşünerek bu hayata hasret çekiyorum. Biliyorum ki gelecek benim için herhalde daha güç kaybettiren ve meşakkatli olacaktır. Cenab-ı Hak'tan bu düşüncelerimde aldanmış olmaklığımı temenni ederim.

Saat öğleden sonra 4.45'te alayımız Salahiye yolu üzerinde toplandı. Alay Kumandanımız Ziya Bey tarafından muayene ve teftiş edildikten sonra saat 5'te hareket ederek Tuzhurmatı istikametinde ilerlemeye başladı. On üç saatlik bir gece yürüyüşünden sonra saat sabah altıda Tuzhurmatı'ya varıldı. Ben Konakçı Müfrezesi olarak ileriden gece yarısı Tuzhurmatı'ya gelmiş, şehrin kuzeydoğusunda ordugâh yerini seçmiştim. Bu ordugâha çadır kurduk. Bu gece katettiğimiz yol düz, sağ tarafımız hafif tepelere, sol tarafımız geniş ve nihayetsiz çöle dayanıyor idi. Bu uzun çöl maalesef hep boş ve köysüz. Başka kayda değer bir şey yoktur.

3 Teşrinievvel 333 [1917], Kürtler Diyarı – Tuzhurmatı'dan – Çarşamba:

Gündüz Tuzhurmatı'da istirahat ettik. Sıcak az ve sıkıcı değildi.

Tuzhurmatı: Bir sırt eteğinde, su kenarında bir nahiye merkezidir. Binalar tamamen kerpiçtir. Nahiye içeriden bir harabe halinde görünmektedir. Kasabanın içinden geçen küçük bir su üzerinde çok sayıda bahçeler mevcuttur. Bu bahçelerde en çok göze çarpan kayısı, erik, elma, badem gibi meyve ağaçlarıdır. Nar, limon, portakal da pek çoktur. Zaten bu iklim narenciye türü için en müsaittir. Kasabada bir menzil ile çeşitli hastaneler ve nakliye katar kumandanı bulunmaktadır.

Saat akşamüzeri beşte alayımız buradan hareket ederek Dakuk'a doğru yürümeye başladı. On saatlik bir yürüyüşten sonra saat sabaha karşı üçte Dakuk'a vardık ve Dakuk suyu kenarında ordugâh kurduk. Bu gece katettiğimiz yolun da bir tarafı hafif tepelere, diğer tarafı nihayetsiz çöle dayanıyordu. Başka kayda değer bir şey yoktur.

4 Teşrinievvel 333 [1917], Kürtler Diyarı – Perşembe – Dakuk'tan:

Bugün Dakuk'ta istirahat ettik. Hava güzel. Zaten bütün gece yol yürümekte olduğumuzdan gündüzleri uyku uyumakla geçiriyoruz. Dakuk da hemen Tuzhurmatı'ya benzer bir nahiye merkezi olup erzak kolları ve evler bulunmaktadır. Civarda biraz bahçeler de vardır. Dakuk'un karşısında bir tepe üzerinde İmam Zeynelâbidin'in türbesi bulunmaktadır.

Bugün saat öğleden sonra beşte buradan hareket ederek Tuzhurmatı'ya doğru yürümeye başladık. Ben bir müddet binbaşı bey ile beraber önden gittikten sonra yine Tuzhurmatı'da konak yerinin teftişi için ileriden gönderildim ve gece yarısından evvel Tuzhurmatı'ya vararak köyün kuzeyinde, yol üzerinde ordugâh yeri belirledim. Saat gece yarısı 12'de alay da Tuzhurmatı'ya vardı ve ordugâha girdi.

5 Teşrinievvel 333 [1917], Kürtler Diyarı – Tuzhurmatı'dan – Cuma:

Bugün de burada istirahat ettik. Burası da oldukça güzel bir köydür. Bilhassa limon, portakal, kayısı, badem, nar, ayva bahçeleri ve üzüm bağları çokçadır. Bahçelerin çokluğu ahalisinin çalışkan olduğunu göstermektedir. Kerkük suyu buradan geçmektedir. Köy bu suyun kenarındadır.

Alay saat öğleden sonra beşte buradan hareketle Kerkük'e gidecek ve Kerkük'ün on kilometre kuzeyinde Kerkük suyu kenarında ordugâha girecektir. Alay kumandanı bey ile beraber biz saat öğleden sonra 2.30'da Tuzhurmatı'dan hareket ederek gün batımıyla beraber Kerkük'e geldik ve Kerkük'ün 10 kilometre kuzeyinde bir ordugâh mahalli belirledik. Gece yarısı ağırlıklar ve öğleden sonra saat birde de alay bu yeni ordugâh mahalline vardı.

Topçu 3. Alay da burada ordugâhta bulunmaktadır. Kerkük'ten sadece gelip geçtiğimizden bu sancak hakkındaki gözlemlerimi kasabayı iyice gezdikten ve gördükten sonra yazacağım. Başka kayda değer bir şey yoktur.

6 Teşrinievvel 333 [1917], Kerkük'ten – Cumartesi:

Bugün alay ordugâhını Kerkük suyunun üzerine uygun bir yere naklettik ve akşama kadar ordugâhın kurulması ve düzenlenmesiyle ilgilendik. Ordugâhımız Kerkük'e on kilometre kadar mesafededir. Başka kayda değer bir şey yoktur.

Kerkük'te gördüklerim

7 Teşrinievvel 333 [1917], Kerkük'ten – Pazar:

Bugün binbaşı bey ile beraber Kerkük kasabasını gezmeye ve görmeye gittik. Kasabanın çarşısını ve cad-

delerini gördük, Kerkük Mebusu Abdullah Safi Bey'i de ziyaret ettik. Burada Mekteb-i Sultani [Kerkük Lisesi] müdürü ile de tanıştık. Konak ve imalathaneyi de dolaştık. Maalesef henüz mekteplerini gezemedik. Yakında onları da gezip dolaşacağım.

Kerkük hakkındaki duygularım: Kerkük kasabası Musul kadar büyük, hemen Musul'a benzer bir şehirdir. Şehir Kerkük Çayı kenarında olup ufak sırtlara yaslanmış ve önceleri bir tepe üzerine inşa edilmiş ise de büyüdükçe etrafa yayılarak ovaya kadar inmiştir.

Mimari tarzı: Şehri eski ve yeni olarak ikiye ayırabiliriz. Yeni yapılan binalar genellikle kâgir olup gayet güzel inşa edilmiş ve büyük caddeler de açılmıştır. Bilhassa kışla, Mekteb-i Sultani ve Mekteb-i Sanayi [teknik okul], hastane gibi milli müesseseler bu güzel binaların en başında sayılabilir. Yeni ve kâgir binaların çoğu Ermeniler tarafından yapılmıştır. Eski şehir ise kısmen kâgir, kısmen kerpiçtir. Yalnız buralarda kireç nedir bilmediklerinden ve eski evlerin üzerleri umumiyetle toprak ve dam olduğundan dıştan bakınca manzara aynen bir toprak yığınına benzer.

Ahali: Halkı ekseriyetle sarıklıdır. Giyim tarzı olarak İranlılara benzerler. Fesli ve setre pantolonlu kısım da bulunmaktadır. İleri gelenleri setre pantolon giymekte olup, eski adamlar aynı İranlılar gibi maşlah giymektedirler.

Örf ve âdetler: Hemen İran'ın aynıdır. Arap ile aynı meziyetleri bu bölge halkını din, lisan ve ırk olarak tamamen temsil etmiş, karmakarışık bir karışım meydana getirmiştir.

Ziraatı: Kerkük'ün zirai durumunu iyice göremedim. Bu sancağın en verimli ve mahsul veren kazası Erbil olduğunu, orada pirinç ve darı ziraatının yaygın bulunduğunu Kerkük mebusu söylüyordu. Buralarda biraz pamuk, susam ve arpa buğday ziraatı gördüm. Ma-

alesef ağaççа bu sancak da fakirdir. Ağaç dikmek bu ahalinin aklına gelmemiştir. Bu bölgenin zirai durumlarını daha iyi inceledikçe ayrıca kaydedeceğim.

Konya, İzmit taraflarından sürülen Ermeniler buraya gönderilmiş. Bunlar burada birleşerek adeta ticareti ele almaya başlamışlardır. Ben bu ırkın iktisadi faaliyetlerine hayret ediyorum. Biz imha ettikçe onlar canlanıyor.

Burada askeri bir imalathane açılmıştır. Günlük ücret bir ekmektir. Birçok kadın erkek burada çalışmakta, ordu için elbise ayakkabı, nal, mıh gibi malzemeleri vücuda getirmektedir.

Akşamüzeri Kerkük'ten hareketle bir saat sonra ordugâha döndük. Yemeği binbaşı bey ile beraber yedik. İyi ve güzel bir gün geçirdim. Başka kayda değer bir şey yoktur.

8 Teşrinievvel 333 [1917], Kürtler Diyarı – Kerkük'ten – Pazartesi:

Bugün ordugâhın düzenlenmesiyle ilgilendik. Askerler de istirahat halinde. Kayda değer bir şey yoktur. Havalar güzel.

9 Teşrinievvel 333 [1917], Kürtler Diyarı – Kerkük'ten – Salı:

Bugün Kerkük Mebusu Abdullah Safi Bey'e akşam yemeğine davetli bulunuyoruz. Öğleden sonra hazırlandık, alay karargâhında toplanarak Kerkük'e gittik. Davetliler; Binbaşı Bey, Nuri Bey, Fuat Bey, Fazıl Bey, Topçu Faik Bey, Mümtaz Bey ve ben, sivillerden de Mutasarrıf [kaymakam] Mustafa Bey bu ziyafete davetli bulunuyor. Evvela Kerkük hastanelerini ve Sanayi Mektebi'ni gezdik. Binbaşı bey kısa nutuklarla bütün hastaların gönüllerini aldı. Akşamüzeri Safi Bey'in konağına gittik. Adı geçen beklemekte imiş. Büyük ve mükellef

bir salonda toplanıldı. Gayet nefis ve alafranga bir ziyafet verildi. Sofrada mutasarrıfın nezaketli tavırlarına hayran oldum. Mutasarrıf Mustafa Bey, Aydınlı olup İzmir Sultanisi mezunlarından cevval ve muktedir genç bir zattır. Gece geç vakit ordugâha döndük. Başka kayda değer bir şey yoktur. Askerler istirahatta.

10 Teşrinievvel 333 [1917], Kürtler Diyarı – Kerkük'ten – Çarşamba:

Bugün Fuat Bey ile tekrar Kerkük'e gittik. Mutasarrıf bey ile ve Cemcemal kaymakamı bey ile görüştük ve hamama gittik. Hamamları oldukça güzel ve temiz.

Akşamüzeri geç vakit ordugâha döndük.

Kerkük'te Hazret-i Üzeyr, Danyal ve Huneyin Aleyhisselam'ın mezarları mevcuttur. Bu üç peygamber bir türbede defnedilmiştir. Ziyaret ettim. Meşhur Hatib Ömer Naci Bey merhum da bu türbenin yanında defnedilmiştir. Sultani ve Sanayi Mektepleri'nin binalarını gezdim. Gayet mükemmel, bilhassa Sultani Mektebi pek güzel ve muhteşem bir bina. Bu müesseseler ve Kerkük'te göze çarpan büyük bütün binalar hep 325'te [1909-1910] burada mutasarrıf bulunan hürriyetçilerden Avnullah el-Kâzımî Bey tarafından yaptırılmış. Bu büyük zat burada unutulmaz bir nam ve şöhret bırakmıştır.

11 Teşrinievvel 333 [1917], Kürtler Diyarı – Kerkük'ten – Perşembe:

Bugün Süleymaniye yolunun keşfine gittim ve akşamüzeri de gidip Döğer'de vukuu bulan hırsızlık meselesini araştırdım.

Taburumuza yeni bir tabur kumandanı vekili geldi. Bu zat kıdemli Yüzbaşı Hasan Ziya Bey isminde bir zabit efendi olup Galiçya'da esir düşmüş ve esaretten kaçarak buraya gelmiştir.

Cumartesi günü talimlere başlanacaktır. Havalar gayet güzel gidiyor. Başka kayda değer bir şey yoktur.

12 Teşrinievvel 333 [1917], Kürtler Diyarı – Kerkük'ten – Cuma:

Bugün de sakin geçti. Yeni tabur kumandanı bey izinli olarak kasabaya gitti ve bugünden itibaren vazifeye başladı. Asker istirahat etmektedir. Başka kayda değer bir şey yoktur.

13 Teşrinievvel 333 [1917], Kürtler Diyarı – Kerkük'ten – Cumartesi:

Bugün talimlere başlandı. Sabahleyin Tabur Kumandanı Ziya Bey ile talime çıktık. Talim zamanı sabahleyin 7'den 9'a kadardır. Başka kayda değer bir şey yoktur.

Bu akşamüzeri kardeşim Şahab'dan ve Bursa'dan Yaşar Efendi'den birer mektup aldım. Yaşar Efendi yakında Almanya'ya hareket edeceğini bildiriyordu.

14 Teşrinievvel 333 [1917], Kürtler Diyarı – Kerkük'ten – Pazar:

Bugün İstanbul'dan meslektaşlarımdan Can Bey Kerkük'e gelmiş, yarın Salahiye'ye gidecekmiş. Hemen hayvanımı göndererek ordugâha getirdim. Akşama kadar beraberdik. İstanbul ve meslek hakkında bana uzun malumat verdi. Reşat'ı görmüş, görüşmüş. Reşat iyi ve rahatmış. Öğleyin yemekte Baytar Kâmil Bey, Niyazi Bey de beraber idiler. Pek şen ve güzel bir gün geçirdik. Bana İstanbul'dan gayet kıymetli kitaplar getirmiş. Başka kayda değer bir şey yoktur. Bölükler talim ve terbiye ile meşgul.

15 Teşrinievvel 333 [1917], Kürtler Diyarı – Kerkük'ten – Pazartesi:

Bugünüm sakin ve sessiz geçti. Akşama kadar tabur işleriyle uğraştım. Kayda değer bir şey yoktur. Bölükler talim ile meşgul.

16 Teşrinievvel 333 [1917], Kürtler Diyarı – Kerkük'ten – Salı:

Bugün alayca bir manevra yapıldı. Çünkü 2. Fırka Kumandanlığı vekâletine tayin edilen Erkânıharp Kaymakamı Aşur Bey dün alaya geldi. Alayın kıymet-i harbiyesini görmek için böyle bir manevra yapılmasını emretti. Alayda bir mesele tertip ederek bir manevra yapıldı. Saat sabah 8'den akşam 10'a kadar devam etti. Manevradan sonra alay Aşur Bey tarafından muayene ve teftiş olundu. Başka kayda değer bir şey yoktur.

Manevraya topçu alayı da iştirak etti ve yapılan harekâtın neticesi Alay Kumandanı Ziya Bey ve Aşur Bey tarafından tenkit ve münakaşa edildi. Genel itibarıyla manevra güzel yapılmıştı.

17 Teşrinievvel 333 [1917], Kürtler Diyarı – Kerkük'ten – Çarşamba:

Bugün bölükler talimle uğraştılar. Aşur Bey bugün Süleymaniye'ye doğru hareket etti. Başka kayda değer bir şey yoktur.

18 Teşrinievvel 333 [1917], Kürtler Diyarı – Kerkük'ten – Perşembe:

Bugün askerler temizlik işleriyle ilgilendiler. Öğleden sonra saat 3'te kolordu kumandanı paşa ordugâhı teşrif buyurarak taburları teftiş ve muayene ettiler ve geç vakit Kerkük'e döndüler. Başka kayda değer bir şey yoktur.

19 Teşrinievvel 333 [1917], Kürtler Diyarı – Kerkük'ten – Cuma:

Bugün Cuma, askerler çamaşır yıkamakla ve temizlikle meşgul. Ben de pedere, Şahab'a ve Süleymaniye'ye mızıka bölüğü kumandanına birer mektup yazdım. Günlerim sakin geçiyor. Havalar berrak ve güzel. Ne sıcak var, ne de yağmur. Kayda değer bir şey yoktur.

20 Teşrinievvel 333 [1917], Kürtler Diyarı – Kerkük'ten – Cumartesi:

Bugün zeminlikler inşası için kerpiç dökmeye başladık. Askerler tam bir faaliyetle çalışıyorlar. Havalar berrak ve güzel. Kayda değer başka bir şey yoktur.

21 Teşrinievvel 333 [1917], Kürtler Diyarı – Kerkük'ten – Pazar:

Askerler tam bir faaliyetle kerpiç dökmek için uğraşıyor. Bugün Şahab'dan ve Raşit'ten birer mektup aldım. Sıhhat ve afiyetlerini öğrendim. Bu akşam Makineli Tüfek Bölüğü Kumandanı Yüzbaşı Fazıl Bey'in Yardeni Köyü'nde bir ziyafeti vardı. Bu ziyafete davetli bulunduğumdan icabet ettim. Gayet güzel ve şairane bir gece geçirdik. Davetlileri oluşturan şahıslar hep muhterem ve nazik simalardan idi. Gece yarısı dağıldık. Başka kayda değer bir şey yoktur.

22 Teşrinievvel 333 [1917], Kürtler Diyarı – Kerkük'ten – Pazartesi:

Bugün sabahleyin uykudan kalkınca alaydan şu emri aldık. "Bir saate kadar bütün taburların harekete hazır bulunması." Her tarafta dehşetli bir faaliyet başladı. Herkes çalışıyor, çantalar ve eşyalar toplanıp bağlanıyor. Büyük bir belirsizlik içinde "Acaba nereye gideceğiz?" suali ağızlarda dolaşıyordu. Hazırlandık. Bir saat sonra, "hareketin yarına kaldığı" emrini alarak biraz geniş nefes aldık. Eksiklerimizi tamamlamak, taşıma araçlarımızı hazırlamakla uğraştık. Yarın hareket edile-

cektir. Şahab'a bir mektup yazıp gönderdim. Akşam rahat ve huzurlu bir uyku uyuduk. Başka kayda değer bir şey yoktur.

Bugün Liyakat Madalyasıyla ödüllendirilmem için ismim resmen bildirildi.

23 Teşrinievvel 333 [1917], Kürtler Diyarı – Kerkük'ten – Salı:

İşte Teşrinievvel'in 23'ü. Yine bize Irak'ın cehennemi sıcaklarında mesken olan Salahiye'nin yolu göründü. Tam dört günlük bir yol. Dört gün daha içerilere, ta çölün kalbine doğru yürüyeceğiz. Acaba orada ne olacak?! Artık ebedi bir veda ettiğimiz Salahiye'ye yine mi gideceğiz? Ah neler, ne hatırlanmaz hakikatler karşısında kalıyoruz. Haydi, tekrar oralara gidelim. Bakalım o topraklara daha ne meçhul ufuklara geçeceğiz.

Sabahtan hazırlık emri verilmişti. Taburlar hazırlandı ve saat öğleden sonra 1.30'da alayımız Salahiye'ye doğru Kerkük'ten hareket etti. Kerkük'ten muntazaman geçilerek saat akşam 9'da Tuzhurmatı'ya varıldı. Yürüyüşte her saat başında on dakika mola verilmekte idi. Hava güzel ve berrak. Kayda değer bir şey yoktur.

24 Teşrinievvel 333 [1917], Kürtler Diyarı – Tuzhurmatı'dan:

Bugün Tuzhurmatı'da istirahat edildi. Saat öğleden sonra üçte Tuzhurmatı'dan hareket edilerek saat akşam 10'da Dakuk'a varıldı. Dakuk suyu kenarına ordugâh kurularak istirahat edildi. Hava güzel ve berrak. Sıcakların tesiri azaldığından harekâta mani olamıyor. Genel durumdan hiçbir malumatımız yok. Yürüyüp duruyoruz. Bakalım nereye, niçin gideceğiz?!..

25 Teşrinievvel 333 [1917], Kürtler Diyarı – Dakuk'tan:

Saat öğleden sonra üçte Dakuk'tan hareketle saat 12 gece yarısı Tuzhurmatı'ya varıldı ve ordugâha gidilerek istirahat edildi. Kayda değer bir şey yoktur.

26 Teşrinievvel 333 [1917], Kürtler Diyarı – Tuzhurmatı'dan:

Saat öğleden sonra üçte Tuzhurmatı'dan hareket edilerek saat sabaha karşı 4.30'da Salahiye'ye varıldı ve Salahiye civarındaki eski ordugâhımıza gelerek istirahata geçildi. Yollar gayet güzel geçti. Hava berrak ve iyiydi. Kayda değer bir şey yoktur.

27 Teşrinievvel 333 [1917], Kürtler Diyarı – Salahiye'den:

İşte bugün Salahiye'de eski zeminliklerimizde bulunuyoruz. Uzun ve ateş gibi bir yazın yorgun hatıralarıyla dolu olan bu kasabaya yine geldik. Bakalım bu defa bizi bağrında kaç gün saklayacak?

Kolordu Kumandanı Ali İhsan Paşa hazretleri, ordu kumandanıyla aralarında meydana gelen bir ihtilaf ve içtihat meselesinden dolayı becayişle 4. Kolordu Kumandanlığı'na tayin edilmiştir. Adı geçen paşa bugün sabahleyin hareket ederek gideceğinden vedalaşmaya geleceği bildirildi ise de bilahare hareketi tehir edildiğinden gelmedi. Bugün istirahat ettik. Başka kayda değer bir şey yoktur.

28 Teşrinievvel 333 [1917], Kürtler Diyarı – Salahiye'den:

Bugün sakin ve sessiz ordugâhımızda istirahat ettik. Başka kayda değer bir şey yoktur.

29 Teşrinievvel 333 [1917], Kürtler Diyarı – Salahiye'den:

Bugün de ordugâhta istirahat ettik. Askerler temizlik işleriyle meşgul. Havalar güzel ve hatta biraz da serin.

Bugün hafif biraz yağmur yağdı. Bu Salahiye ikliminde dokuz aydan beri ilk defa birkaç damla yağmur görüyorum. Başka kayda değer bir şey yoktur.

30 Teşrinievvel 333 [1917], Kürtler Diyarı – Salahiye'den:

Bugün de istirahatla vakit geçirdik. Askerler de istirahat etmektedir. Başka kayda değer bir şey yoktur.

Ali İhsan Paşa'nın kolorduya vedası

31 Teşrinievvel 333 [1917], Kürtler Diyarı – Salahiye'den:

Bugün Ali İhsan Paşa Salahiye'den ayrılarak Harput'a doğru yeni memuriyetine hareket edecektir. Alayımızın 2. ve 4. Taburları adı geçen paşayı uğurlamakla görevlendirildi. Ordugâhta hazırlandık, Salahiye'ye gideceğimiz sırada beş düşman tayyaresinin Salahiye'ye doğru hücum vaziyetinde süratle gelmekte olduklarını gördük. Tabii hareketimizi tehir ederek hemen makineli tüfekleri ateş etmek üzere mevzilere yerleştirdik. Beş tayyare Salahiye üzerine gelip tayyare hangarımıza bombalar atmaya başladılar. Biz de düşman tayyarelerine şiddetli bir ateş açtık. Şimdi her taraf şiddetli bir ateş cayırtısı ve bomba gürültüsü içinde. Hangarda bulunan tayyarelerimizden biri hemen havalandı ve düşman tayyareleriyle hava muharebesine başladı. Beş dakika sonra düşmanın bir tayyaresinin düşmeye başladığını gördük, Salahiye civarına düştü. Diğerleri de kaçıp gittiler.

Düşen düşman tayyaresini gidip gördük. Tayyarecisi kolundan yaralanmış, tayyaresini mecburen indirmiş ve tayyare şiddetle yere vurarak tekerlekleri ve pervanesi parçalanmış, tayyarecisi de yüzünden yaralanmış. Bu düşman tayyarecisini gördüm. Yirmi yaşlarında bir İngiliz genciydi. Şık ve süslü bir genç. Sabahleyin tayyare-

sine binerek keşfe çıkmış fakat felek yardım etmeyerek böyle bir Türk mermisi onu yeraltına indirdi. Yaralanmış yırtıcı bir şahin gibi çırpınıyor, başına inen hakikat darbesiyle şimdi dünyayı anlıyordu. Bu zavallı genci bir sedye ile hastaneye yatırdılar. İşte diğer firar eden düşman tayyarelerinin dördünden birisi Narin Köprüsü'nde düşerek parçalanmış, diğer biri Hanekin'de düşerek yanıp gitmiştir. Bu iki tayyare de Salahiye'de aldığı yaraların tesiriyle oralarda düşüp mahvolmuştur. Demek ki bugün düşmanın yaptığı hava taarruzu üç tayyare ve tayyareci kaybıyla neticelenmiş ve bu suretle düşmana büyük bir darbe indirilmişti.

Saat sabah onda ordugâhımızdan hareketle Salahiye'ye gittik. Kumandan paşanın dairesinden itibaren caddeye kadar iki sıralı asker dizildi ve uğurlama töreni hazırlandı. Saat 11'de paşa hazretleri dairesinden otomobile binerek hareket etti ve son defa ellerimizi sıkarak ve hazin birkaç alçakgönüllü kelime ile veda ederek Kerkük'e hareket etti ve biz de ordugâhımıza döndük.

Ali İhsan Paşa hakkındaki hislerim: Bu büyük kumandan iki senedir kolordunun emir kumandasını sürdürerek kolordusuyla beraber birçok şanlı muharebelerin yegâne kahramanı olmuş, fikir isabeti, geniş harp bilgisi ve kişisel faaliyetleriyle kendini bütün maiyetine tanıtmış ve sevdirmiş, herkesin tam güvenini kazanmış pek muhterem ve genç bir kumandandı. Hemedan'a kadar Türk sancağını götüren ve Rusların birçok şaşırtma hareketlerine pek maharetle karşılık veren ve her darbede Rusları bozguna uğratan bu zat hakkında kalbimde derin bir hürmet, ezeli bir itimat, unutulmaz bir muhabbet vardır. Ben Ali İhsan'ı maziye karışan tarihin büyük Türk kumandanlarına benzetirdim ve bu özelliğiyle onu çok, hem pek çok severdim.

Kolordudan ayrılma sebebini düşündükçe hırsım artıyor. Üzüntüm taşkınlaşıyor. İnşallah Kafkas cephesin-

de de Cenab-ı Hak bu büyük kumandana parlak muzafferiyetler ihsan eder. Bu bizim kolordumuza da Ali İhsan'ın bıraktığı boşluğu dolduracak muktedir bir şahsı lütfeder de düştüğüm ümitsiz çıkmaz yoldan kurtarır.

İşte hayatın renkten renge giren cilveleri böyledir. Bundan bir şey daha öğrendim ki, "insan hiçbir şeye karşı azim ve metanetini kırmamalı ve katiyen ümitsizlik fikrini ruhunda yaşatmamalıdır".

Bütün birbirini izleyen ve devam eden meşakkatlere karşı benim hayat felsefem.

1 Teşrinisani 333 [1917], Kürtler Diyarı – Salahiye'den:

Bugün sonbahar aylarından birinin ilk günü. İklimde büyük değişim var. Artık o korkunç sıcaklar geçti. Soğuk da yok. Güzel bir yumuşaklık. Artık her şey, her taraf, her yer güzel. Düşmanda henüz bir faaliyet yoksa da bu cephelerde faaliyet devri yaklaştı. Askerler temizlik işleriyle meşgul. Kayda değer bir şey yoktur..

2 Teşrinisani 333 [1917], Kürtler Diyarı – Salahiye'den:

Bugün de diğerleri gibi sakin geçti. Askerler istirahatta. Ortalıkta derin bir sakinlik var. Akşamları Cenap Şahabettin Bey'in *Avrupa Mektupları* namındaki kitabını okumakla vakit geçiriyorum. Kayda değer bir şey yoktur.

3 Teşrinisani 333 [1917], Kürtler Diyarı – Salahiye'den:

Ordudan tarımsal üretim hakkında ayrıntılı bir emir geldi. Kıtaların, kendi civarlarındaki tarlaları köylülerden tedarik edecekleri araçlarla ektirmeleri ve buna tam bir ciddiyetle çalışılması ve ehemmiyet verilmesi bildiriliyordu. Alay bu iş için bir komisyon kurdu. Komisyon

dört zabitten müteşekkil olup benim başkanlığım altındadır. Bugün komisyonu toplayarak civar köylere çift bulmak için çıktım. Beş köy gezdim ve her köyden beşer çift saban kaydettim. Birkaç güne kadar işe başlayacağız. Cenab-ı Hak başarımızı ihsan buyursun. Evvela tarlaları sulayacağız. Ondan sonra kazıp tohum atarak kapattıracağız. Havalar müsaade ederse bu işin başarıyla neticeleneceğini ümit ediyorum. Başka kayda değer bir şey yoktur. Askerler istirahat halinde. Düşmandan da hiçbir faaliyet eseri yok.

4 Teşrinisani 333 [1917], Kürtler Diyarı – Salahiye'den:

Bugün sakin geçti. Alayımızın 3. Taburu bu gece hareket emri alarak Diyala kenarına Karabulak'a gitti. Süvari livasının yerini aldı. Alayımızın diğer üç taburu buradadır. Bölükler çamaşır yıkadılar. Kayda değer bir şey yoktur.

5 Teşrinisani 333 [1917], Kürtler Diyarı – Salahiye'den:

Bugün yine Salahiye'de istirahat halindeyiz. Bölükler temizlik işleriyle iştigal ediyor. Biz de gündüz ve akşamları baytar beyin ve benim zeminliğe toplanarak Fransızca okuyoruz ve güzel bir hayat geçiriyoruz.

6 Teşrinisani 333 [1917], Kürtler Diyarı – Salahiye'den:

Salahiye'ye ikinci veda

Bugün şu emri aldık: "Alayımız burada bulunan üç taburuyla akşamüzeri Salahiye'den hareket ederek bir gece yürüyüşüyle Tuzhurmatı'ya gidecek. Oradan üç günde Ayn-ı Halid Boğazına giderek Hamrin Dağı üzerinde ve Tikrit karşısında Tikrit–Kerkük yolu üzerinde bulunan bu mühim boğazı tutacaktır." Akşamüzeri saat

üçte Salahiye'den hareket edildi. Salahiye hurmalıklarına son veda bakışı göndererek hayatıma pek aşina olan bu kasabadan hüzünle ayrıldım.

7 Teşrinisani 333 [1917], Kürtler Diyarı – Tuzhurmatı'dan:

Sabaha karşı saat beşte Tuzhurmatı'ya varıldı ve Tuzhurmatı'nın batısında Ayn-ı Halid yolu üzerinde çadır kurularak istirahata geçildi. Yeni tayin edilen Kolordu Kumandanımız Miralay Hüseyin Selahattin Bey öğleyin Tuzhurmatı'ya geldiler. Buradan Salahiye'ye giderek yeni memuriyetini üzerine alacaklardır. Öğleden sonra bizi muayene ve teftiş buyurdular. Ondan sonra otomobiline binerek Salahiye'ye hareket ettiler.

Bugün akşam saat üçte, yani gece yarısından sonra buradan hareketle Ayn-ı Halid'e gidecek idik. Fakat gece emir değişti. Bölük 6 Kumandanı Yüzbaşı Hayri Bey ile ben beraberimizde on süvari olduğu halde zorlu bir yürüyüşle Ayn-ı Halid'e Tahbile'ye giderek boğazı keşfedip geleceğiz. Aynı zamanda Tabur 4'e de Ayn-ı Halid'e üç günde gitmek üzere hareket emri geldi. Bu gece hiç uyumadım. Saat sabaha karşı 1'de Hayri Bey ile beraber ve maiyetimizde on süvari olduğu halde Ayn-ı Halid'e gitmek üzere Tuzhurmatı'dan hareket ettik. Bugün tam 16 saat yürüdük. Huleyde, Karatomur, Şeyh Mehmet, Dakuk Çayı, Elbistani köylerini geçerek saat öğleden sonra 4.30'da Şebice denilen bir yerde El-Abid aşiretinin reisi bulunan Şeyh Hüseyin Ali'nin çadırına girdik ve bu geceyi bu şahsın yanında geçireceğiz.

8 Teşrinisani 333 [1917], Kürtler Diyarı – Şebice'den:

Bizce meçhul bir hayat: Aşiretler arasında

Şimdi El-Abid aşireti namı verilen ve 3000 çadırdan müteşekkil olan büyük bir aşiretin çadırları içinde otu-

ruyorum. Bu aşiret çadırlarını geniş bir vadi içine kurmuş, küçük bir su kenarına uzanmıştır. Etraf günlerce gidilse boş ve tehlikeli bir çöl. Ne bir tek ağaç, ne bir damla su, ne de bir insan izi. Hulasa hayat izi hiçbir şey mevcut değil. Bütün yolu yapan çöl bu aşirete ait olup bunlardan başka hiç kimse geçemez ve barınamaz. Yanlışlıkla buradan geçecek bir hayat izine mutlak ölüm vaat edilmiştir.

Şeyh bizi çadırına misafir aldı. Yani şeyhin himayesine iltica ettik! Heyhat ki kendi memleketimizde kendimizden bile emin değiliz. Şeyhin belki 100 metre uzunluğunda uzun, büyük siyah bir çadırı var. Etrafı da tamamen çadırlarla dolu. Göz hep siyah çadır görüyor. Aman Yarabbi, ben bu hayata ne kadar yabancı idim!

Akşam burada kaldık. Çadırın ortasında kızıl parçalarından bir ateş yanıyor. Ateşin etrafında belki 100 kadar Arap hep maşlahlarına bürünmüş diz üstünde sıra ile oturuyor. Şeyh de bir Yörük kilimi üzerinde ve ocağın başında heybetli postnişini ile oturuyor. Biz de yanındayız. Karanlık oldu, yalnız ateşin ışığı çadırı aydınlatarak etrafa korku salıyor. Gölgeler çadırın cidarlarında dalgalanıyor. Nihayet önümüze tahta bir sini geldi. Bunu yine tahta yekpare büyük bir kap takip etti. Kabın içinde pilav gibi bir şey yığılmıştı. Şeyh kollarını sıvadı. Uçlarından pislik akan ellerini katiyen yıkamaya lüzum görmeyerek bence meçhul olan o yemeğin içine soktu. Yemek kabının içini karıştırıp ovmaya başladı. Şeyh bu vazifeyi yaparken oğlu da yemek kabının içine et suyu döküyordu. Bu meşgale bir çeyrek saat devam etti. Önümdeki kabın içinde şeyhin elleriyle karıştırılan yemeğin ne olduğunu bilemiyordum. Fakat herhalde bize ikram edilecek bizce meçhul bir yemek olduğunu anlayarak bunu ne suretle yiyebileceğimi düşünüyordum.

Yemek hazırlandı. Şeyh başına oturdu. Bize de "Buyurun!" dedi. Nâçâr yemeye başladım. Elimi yemeğe temas ettirince yapılan yemeğin tirit olduğunu, şeyhin elleriyle ovaladığı şeyin ekmek parçaları olduğunu anladım. Üzerinde birkaç parça da et vardı. Bu şeyhin parmaklarıyla yoğrulan tiritten yutkuna yutkuna bir iki lokma yedim. "Doydum" diyerek çekildim. Şeyh o büyük kabın içindekileri midesine yerleştirdi. Bileklerine kadar yağlı olan ellerini nasıl temizleyeceğini düşünüyordum. Meğer pek kolaymış. Hemen oğlunu çağırdı. Oğlu eskiden vazifesini bilenlere mahsus bir vaziyetle gelerek hemen arkasındaki kürkün eteğini babasına uzattı. Şeyh ellerini kürkün tüyleri içinde temizledi. Badehu oğlu kolunu uzattı. Kürkün kolunda da parmaklar silinip temizlendi. Aman Yarabbi, bu ne kadar pislik! Kürk baştan ayağa yağdan parlıyordu. Hülasa her şey, her taraf, yüzleri, elleri, vücutları, bütün muhiti, meskeni hep, hep pis. İşte bu gece bu pislik içinde yattık. Çünkü şeyhten başka sığınabileceğimiz yer yoktu!

Bu aşiretin hayat özellikleri: Bu çok eski bir aşiretmiş. Abdülhamid'in lütuf ve yardımıyla beslenmiş. Bütün bu arazi bunun kullanımı altında, fakat araziyi eken kim!? Bu aşiretleri birçok şubelerle çölün vahalarına dağılmış. Bu hepsine âmir ve hâkim. Her çadırın birkaç koyunu, keçisi, kısrağı, devesi, merkebi, tavuğu, köpeği var. Bütün mal varlıkları bir çadır ile bu ruhsuz beş on hayvandan ibaret.

Bunlar daima seyyar olup çölü gezerler. Yetiştirdikleri koyunları satarak dışarıdan temin edebilecekleri bir miktar "dura" (akdarı) veya buğday ile geçimlerini temin ederek yaşarlar. İşte bu da bir hayat?!

Giydikleri umumiyetle kendileri tarafından yapılan bir çuval parçası. Zengin olanlarının kuzu derilerinden dikilmiş bir kürkten başka bir şeyi yoktur. Kadını da, erkeği de, çocuğu da hepsi böyle.

9 Teşrinisani 333 [1917], Kürtler Diyarı – Ayn-ı Halid'den:

Sabahleyin Şebice'den şeyhin yanından ayrıldık. Yolumuza devama başladık. Katedeceğimiz yol sonsuz bir çöl. Şeyh bize rehber olarak bir oğlunu verdi. Bu adam hem bize yolu tarif edecek, hem de aşiretler tarafından taarruza uğramamamızı temin edecektir. Hep çölde yol alıyoruz.

Etrafıma bakıyor, ufka kadar çöl, yalnız ara sıra etrafımızda sıçrayan ceylanları görüyorum. Bu güzel hayvanlar bilmem ki bu çölde ne ile ve nasıl yaşıyorlar? Öğleye yakın çölün ortasında birkaç koyuna rast geldik. Burası Remel vadisi imiş. Bütün civardaki aşiretlerin hayvanları, develeri, sürüleri öğlenleri bu kuyulara gelerek sulanırmış. Hakikat etraftan sürüler geliyordu. Bu su biraz acı ve kekremsi. İçtim. Bir de yüzümü ve başımı yıkayayım dedim. Başımı sabunladım, suyu döktüm. Heyhat başım bir kirpiye benzedi. Saçlarım kirpi dikenleri gibi dimdik oldu. Katiyen sabunu çıkarmak ve saçlarımın sertliğini gidermek ihtimali yok. Meğer su şaplı ve magnezyumlu imiş. İşte başıma bu da geldi. Saçlarımı böyle bırakmaya mecbur oldum. Bir mendille sardım. Yolumuza devam ettik. Akşama yakın Ayn-ı Halid denilen ve Hamrin Dağı üzerinde bulunan boğaza geldik. Burada 46. Fırka'dan 191 Tabur 2'yi bulduk. On gün kadar evvel buraya gelerek bu boğazı tutmuştur.

Burada bu gece misafir kaldık ve boğazın girişinde bulunan ve bir saat kadar daha ileride olan Tahbile mevkiini gördük. Gerek Tahbile ve gerek Ayn-ı Halid dedikleri yer boğazın giriş ve kaynağında bulunan yeşil, çamurlu ve sülüklü su birikintileridir. Bu pis, yeşil ve yosunlu sular Araplarca o kadar kıymettardır ki bunlara birer isim koymuşlar! Çünkü çölde başka bir damla su bulmak ihtimali yok. Bu sular da acı ve tuz-

ludur. Çünkü arazi umumiyetle kireçli, magnezyumlu ve şaplıdır.

Burada öğrendik ki düşman Tikrit'i işgal etmiş. Bizimkiler Fetha denilen 50 kilometre daha geride olan Hamrin Dağı eteklerine gelmişlerdi. Bu gece burada kalıp yarın erkence geriye döneceğiz. Burada Tabur Kumandanı Ahmet Bedri Bey namında iyi bir zattır. Bölük kumandanlarından Mülazım-ı Sani Fuat Bey isminde iyi, nazik, halûk bir efendi mevcut idi. Biz gelince bu tabur, fırkasına gidip iltihak edecektir. Başka kayda değer ve iş'âr bir şey yoktur.

10 Teşrinisani 333 [1917], Kürtler Diyarı – Şibice'den:

Sabahleyin Tuzhurmatı'ya gitmek üzere Ayn-ı Halid'den hareket ettik. Remel vadisinde Tabur 4'ü gördük. Boğaz ve düşman hakkında malumat verdik. Akşam Şebice'ye geldik. Bizim alayı taburumuzla beraber burada bulduk. Meğer bizden bir gün sonra alay hareket ederek buraya kadar gelmiş. Yarın alayla beraber geriye dönerek Ayn-ı Halid'den gideceğiz. Başka kayda değer bir şey yoktur. Keşiflerimiz hakkındaki raporu alay kumandanı beye takdim ettik.

11 Teşrinisani 333 [1917], Kürtler Diyarı – Ayn-ı Halid'den:

Sabaha karşı saat ikide Şebice'den alayla beraber hareket ettik. Saat öğleden sonra birde Ayn-ı Halid'e varıldı ve ordugâh kurularak istirahata geçildi. Akşamüzeri Tahbile'ye gidilerek vaziyet öğrenildi. Başka kayda değer bir şey yoktur.

12 Teşrinisani 333 [1917], Kürtler Diyarı – Ayn-ı Halid'den:

Bugün sabahleyin bütün atlı subaylar alay karargâhında toplanarak yine Tahbile'ye gidildi. Tahkim edile-

cek hatlar ve tepeler işaret edildi. Çöl değerlendirildi. Buradan Tikrit görülmektedir ve bize mesafesi 50 kilometre kadardır. Hatta Dicle dahi görülmektedir. Başka kayda değer bir şey yoktur. Şimdi Hamrin Dağı üzerinde dağ üstünde oturuyoruz.

13 Teşrinisani 333 [1917], Kürtler Diyarı – Ayn-ı Halid'den:

Bugün boğaza hâkim sırtlara tahkimat yapmak için tahkimat hattının geçeceği sırtları belirlemek üzere çıktık. Binbaşı bey de beraber bulunuyordu. Sırtlar dolaşıldı, hat tayin edildi. Bu sırada süvariler bir şifreli telgraf getirdiler, okuduk. Muhteviyatı şu idi: "Düşman Samarra'ya doğru geri çekilmeye başladığından ve 18. Kolordu süvarileri Tikrit'e girdiklerinden Ayn-ı Halid'de yalnız bir taburumuzu bırakarak, alayın geri kalan kısımlarıyla beraber Tuzhurmatı'ya dönmemiz" emir olunuyordu. Artık tahkimatı bıraktık, çadırlarımıza geldik. Yarın burada istirahat edeceğiz. Öbür gün erkenden hareketle gideceğiz.

Evet, bu yollar, bu ıssız ve susuz çöllerde gidip gelmeler bütün askeri bitiriyor. Bir taraftan hastaneye gitmekle askerler elden çıkıyor, giden gelmiyor. Hariçten de başka bir nefer gelmek ihtimali yok. İşte şimdi Hamrin Dağı'nın balçık taşları üstündeyiz. Önümde Tikrit'i ta Samarra'ya kadar görüyorum. Düz çöl ufka kadar bütün vahşi ıssızlığıyla uzanıp gidiyor. Baykuş gibi yalnız bu dağlar üzerinde biz varız. Kim düşünürdü ki Abidin bir gün Irak'ın sonsuz çölünü Basra'dan Musul'a kadar bir kılınç gibi kesen ve Dicle'ye paralel uzanıp giden bu Hamrin Dağı'nın korkunç kayaları üzerinde gençliğinin en faal devrelerini yaşayacak. Yahut gençlik hayatının en kıymetli anlarını buralara gömecek, bu topraklarda söndürecek. İşte bu tahayyül edilmeyen hal, açık ve acı bir hakikat olarak gerçekleşiyor.

Bulunduğum noktadan güneye bakıyorum; Tikrit'i, Samarra'yı, bakış ufku müsaade etse Bağdad'ı da göreceğim. Doğuya dönüyorum; Kerkük'ü, Altınköprü'yü, ta Salahiye'ye kadar görüyorum. Her taraf daima düz, bir sayfa, bir yaprak kadar dümdüz. Yalnız seraplar, düz yüzey üzerinde hayali şekiller, ağaçlar, göller, nehirler çiziyor. Bunlar her dakika silinip tekrar başka şekille de teşekkül ediyor.

Buranın coğrafi oluşumu muhtelif. Dağlar daha ziyade silikatlardan müteşekkil. Çöl ise kumlu, killi ve hafif topraklardan oluşmuştur.

14 Teşrinisani 333 [1917], Kürtler Diyarı – Ayn-ı Halid'den:

Bugün Ayn-ı Halid'de istirahat ettik. Askerler istirahat ettiler. Biz de geç vakte kadar uyuduk. Yarın buradan hareketle Tuzhurmatı'ya gideceğiz.

15 Teşrinisani 333 [1917], Kürtler Diyarı – Ayn-ı Halid'den:

Sabahleyin saat dörtte Ayn-ı Halid'den hareket ettik. Burada yalnız Tabur 4 kaldı. O da 46. Fırka'dan gelecek tabura mıntıkayı devir ve teslim ederek daha sonra gelecektir. Saat öğleden önce 11'de Şebice'ye vararak su kenarına ordugâh kurduk. Hareketimiz gayet güzel oluyor. Yalnız hayvanatımız düşkün ve zayıf olmasa. Başka kayda değer bir şey yoktur.

16 Teşrinisani 333 [1917], Kürtler Diyarı – Şebice'den:

Sabahleyin saat 4'te Şebice'den hareket ederek saat öğleden önce 10'da Karatomur'a vardık. Karatomur'un doğusuna tepeler üzerine ordugâh kurduk.

17 Teşrinisani 333 [1917], Kürtler Diyarı – Karatomur'dan:

Sabahleyin saat 4'te Karatomur'dan hareket ederek öğleyin Tuzhurmatı'ya vardık ve Tuzhurmatı civarında harap bir bahçenin içine ordugâh kurduk. 1. taburların bir kısmını da burada bulduk. Belki burada birkaç gün istirahat edebileceğiz. Durmadan devam eden bu sekiz günlük yolculuk beni pek halsiz düşürdü. Başka kayda değer bir şey yoktur.

18 Teşrinisani 333 [1917], Kürtler Diyarı – Tuzhurmatı'dan:

Bugün Tuzhurmatı'nın harap bahçeleri içinde istirahat ediyoruz. Hepimiz yorgunuz. Askerler halsiz, subaylar istirahata muhtaç. Bu on gün dağlarda geçen hayatımızdan döndük. Fakat bir şeyler işitmedik. Muhitte yeni hiçbir havadis yok. Cereyan yine eski cereyan. Yalnız İtalya hezimeti üzerine Irak'a hareket eden İngiliz müretteb kuvvetlerinin İtalya'ya döndüğü, Kerenski'nin düştüğü, Rusya'nın münferiden sulha talip olduğu söyleniyor. Fakat bunlardan yalnız buraya gelen kuvvetin İtalya'ya döndüğü havadisi resmi olup diğerleri söylenti kabilindendir. Herhalde bu kış da böyle geçecek.

Burada havalar gayet yumuşak, sıcaklar geçti, soğuklar da yok. Yağmurun ise daha damlasını görmedik. Başka kayda değer bir şey yoktur.

19 Teşrinisani 333 [1917], Kürtler Diyarı – Tuzhurmatı'dan:

Bugünü çadırımda istirahatla geçirdim. Vücudum istirahata fevkalade muhtaç. Bütün adalelerim ağrıyor. Her tarafta derin bir bitkinlik mevcut.

Bugün birkaç damla yağmur yağdı. Ortalık biraz ıslandı. Daima berrak, daima sessiz ve bulutsuz çıplak bir semanın altında yaşayan bu Irak toprakları birkaç katre rahmet, birkaç parça bulut gördü. Fakat güçle gölgelenen bu sema çabuk açıldı. Yine eski kuru halini aldı.

20 Teşrinisani 333 [1917], Kürtler Diyarı – Tuzhurmatı'dan:

Bugün hastayım. Dün akşamdan beri şiddetli bir sıtma nöbeti beni hırpalıyor. Vücudumda hiç takat yok. Bir baş dönmesi de buna ekleniyor. Doktordan müshil aldım; sulfato aldım, biraz kendimi topladım. Vücudumda daima yaşayan bu müzmin sıtma beni biraz zayıf ve takatsiz buldu mu hemen canlanıyor, bir hastalık darbesiyle beni deviriyor.

21 Teşrinisani 333 [1917], Kürtler Diyarı – Tuzhurmatı'dan:

Bugün alay kumandanı bey taburumuzu bölük bölük teftiş ettiler. Hasta halimle ben de teftişte bulundum. Tabur teşekküre değer bir halde bulundu. Hastalığımdan dolayı perhiz ediyorum. Biraz çorbadan başka hiçbir şey yemiyorum. Havalar güzel, ne sıcak var, ne de soğuk.

Harpten hiçbir haber yok. İşte böyle dünyadan soyutlanmış burada yaşıyoruz. Geceleri biraz kitap okuyorum. Bu suretle paslanan zihnimi biraz celallendiriyorum. Kitaba ve etraflıca düşünmeye çok ihtiyacım var. Fakat hal ve vaziyet özellikle karanlık gelecek beni bu heveslerden geri bırakıyor.

Başka kayda değer bir şey yoktur.

22 Teşrinisani 333 [1917], Kürtler Diyarı – Tuzhurmatı'dan:

Bugün de sakin geçti. Öğleden sonra Ayn-ı Halid'de bulunan 4. Taburumuz buraya geldi. Fazıl ve Mümtaz Beylerle beraber kasabanın kuzey sırtlarına çıkıp bir ordugâh yeri tayin ettik. Tabur 4 buraya gelip çadır kurdu. Havada hafif çilenti var.

Bugün pederden ve kardeşim Şahab'dan birer mektup aldım. Peder sipariş maaşını aldıklarını ve cihet-i

askeriyeden erzak almaya başladıklarını bana bildiriyordu. Hemen Şahab'a bir cevap yazıp gönderdim.

23 Teşrinisani 333 [1917], Kürtler Diyarı – Tuzhurmatı'dan:

Bugün Tuzhurmatı'nın güneyinde de yapılmakta olan ve ta Neft Deresi'nden başlayıp Yenice Köyü'nün kuzeyine kadar birleştirilen, hemen takriben 50 kilometrelik tahkimat hattının alayımıza ait olan kısmını görmek için öğleden önce onda Topçu Batarya Kumandanı Faik, İstihkâm Taburu Kumandanı Binbaşı Fethi ve Yüzbaşı Fazıl Beylerle Yenice Köyü'ne gittik. Fakat vakit geç olduğundan bütün hattı gezemedik. Yarın tamamlamak üzere döndük. Faik Bey'in çadırına geldik.

Akşamüzeri Faik Bey ile beraber Tuzhurmatı civarındaki petrol madeniyle tuz kaynağını ve Hazret-i Ali'nin meşhur Kadisiye muharebesini[47] verdiği yeri ve Makam-ı Ali'yi ziyaret ettik. Petrol madeni büyük bir havuzdan fışkırmakta olup üzeri petrol, altı tuzdur. İçeriğinde kirpitler, magnezyum, sodyum, potasyum mevcuttur. Alelade havuzlarda dinlendirilerek tuz yapılmaktadır. Tabii bu tuz tağşiş edilmiş ve karışıktır. Saf bir tuz değildir. Eğer bu menba temizlense bol bir maden elimize geçmiş olacaktır. Bilhassa petrol gayet boldur. Burayı gördükten sonra Makam-ı Ali'ye çıktık.

Makam-ı Ali denilen yer Tuzhurmatı'nın iki kilometre kadar kuzeydoğusundan geçen silsile üzerinde, Tuzhurmatı Çayı denilen derenin sol kenarında yüksek bir tepedir. Bu tepenin üzerinde bir türbe mevcuttur ki bu türbeye Makam-ı Ali deniliyor. Hazret-i Ali İranîlerle meşhur Kadisiye Muharebesi'ni burada yapmış ve kendisi bu tepede durarak harbi idare etmiştir. Kadisiye Harabeleri tepenin arka tarafındadır. Bu tepeyi gören

---

47 Hicri 14. yılda [635] yapılmış.

silsile bu civar arazisini adeta ikiye ayırmaktadır. Silsilenin güney tarafı dümdüz nihayetsiz bir ova, kuzeyi ve doğu tarafı ise arızalı, birbirini izleyen ve devam eden sırtlardan ve tepeciklerden müteşekkildir ki Kürdistan ismini alır ve Süleymaniye'ye kadar bu suretle devam edip gidiyor ve Acemistan içerilerine giriyor. Şu tarihi yerleri gördüğümden dolayı çok memnunum. Akşamüzeri geç vakit ordugâha geldik.

24 Teşrinisani, Kürtler Diyarı – Tuzhurmatı'dan:

Bugün yine Faik ve Fazıl Beylerle beraber tahkimat mıntıkasını ve mıntıkada bulunan köyleri görmek ve bu köylerde alayı yerleştirmenin mümkün olup olmadığını görerek kayıt etmek için sabahtan Tuzhurmatı'dan ayrıldık. Tahkimat hattını tayin ettik. Ondan sonra 14. İstihkâm Taburu Yaveri Niyazi ve İstihkâm Bölük Kumandanı Fazıl Beylerle beraber Muradlı, Hisardeli, Göğüz, Yenice köylerini gördük. Muradlı Köyü'nde bu iki genç arkadaş bize mükemmel bir öğle yemeği yedirdiler ve pek çok nezaketle muamele ikramda bulundular. İhtiyat zabitanından bulunan bu iki genç arkadaşımız bizleri nazik ve iltifat eden hareketleriyle müteşekkir bıraktılar. Akşam ordugâha döndük.

25 Teşrinisani 333 [1917], Kürtler Diyarı – Tuzhurmatı'dan:

Tekrar Salahiye'ye dönüş.

Bugün öğleyin bir emir geldi: "Öğlen buradan hareket edilerek alayca Salahiye'ye gidilecek, burada yalnız Tabur 4 bırakılacaktır." Zaten bir taburumuz da Ab-ı Gurâb'da, diğer taburumuz Karabulak'ta olduğundan burada mevcut bulunan bizim tabur ve makineli tüfek bölüğüyle saat öğleden sonra ikide Tuzhurmatı'dan hareket ettik. Bir gece yürüyüşü yaparak saat sabaha karşı birde Salahiye'ye vararak eski ve tarihi zeminliklerimize

yerleştik. İşte tam 20 gün Ayn-ı Halid'lerde, Tahbile'lerde, Hamrin Dağı kayaları üzerinde, Şebice çöllerinde, Tuzhurmatı ovalarında dolaştıktan sonra nihayet yine bizim yazlık ordugâhımıza, yani Salahiye'mize geldik. Bu ilçe bizi bırakmak istemiyor. Fakat biz ondan ayrılmak, İstanbul'a yaklaşmak arzu ediyoruz. Bakalım daha nerelere, ne bilinmeyen ve görülmeyen çöllere gideceğiz?!

26 Teşrinisani 333 [1917], Kürtler Diyarı – Salahiye'den:

Taburumuz Salahiye'ye konaklara yerleşecek. Vaziyette bir değişiklik olmazsa bu kış konaklarda geçirilecektir. Bunun için bugün kasabaya giderek askerin yerleşeceği camileri, haneleri gördük. Yarın temizlettireceğiz.

Acaba İngilizler bizi buralarda rahat oturmaya bırakacaklar mı? Hiç ümit etmiyorum. Şimdi pek zahmet ve meşakkatle konaklara gireceğiz, beş on gün sonra bir ani hareketle hepsini terk ederek ileri hatta koşup gideceğiz. Bu ilham gibi kalbime doğuyor. Mutlak gibi biliyorum.

Zaten şimdilik burada havalar gayet güzel, ne soğuk var, ne sıcak, bu bölgenin en güzel zamanı şimdidir. Yalnız yağmurlar başlarsa biraz sıkıntı çekeceğiz.

27 Teşrinisani 333 [1917], Kürtler Diyarı – Salahiye'den:

Bugün kasaba içindeki askerimizin yerleşeceği yerleri temizlettiriyoruz. Ben de zeminliğime geldim. Biraz istirahat ediyorum. Kardeşim Şahab'dan bir mektup aldım. Pedere mektup yazacağım. Hava rüzgârlı olmakla beraber güzel. Kayda değer bir şey yoktur.

28 Teşrinisani 333 [1917], Kürtler Diyarı – Salahiye'den:

Bugün de kasaba içindeki yerlerin genel temizliğiyle iştigal olundu. Askerler zeminliklerde istirahatla meşgul.

Akşamları Abdülhak Hamit Bey'in *Mektuplar*'ını okumakla vakit geçiriyorum. Kayda değer bir şey yoktur.

29 Teşrinisani 333 [1917], Kürtler Diyarı – Salahiye'den:

Bugün sabahleyin buraya bir düşman tayyaresi geldi. Hemen tayyarelerimiz havalandı ve topçumuz ateş açtı ise de düşman tayyaresi durmayarak firar etti. Muharebenin genel durumu hakkında hiçbir havadis aldığımız yok.

Yalnız Petersburg'dan Amerika ve İngiliz sefirlerinin gittiğini ve Rusya bütün cephelerde savaşta bulunduğu devletlerle sulh müzakerelerine başladığını ajans bildiriyordu. Doğru mu bilemem. Acaba sulh denilen ve cihanın arzusu olan hayal kraliçesi artık tecelli edecek, bu harp yeri bir sakinlik devresine dönüşecek mi? İnsanoğlu daha kan içmeye, kan dökmeye doymadı mı? Akıtılan kanlar, söndürülen yuvalar, ağlayan gözler kâfi değil mi? Evet, insanoğlunun bu kadar hunhar olduğunu tahayyül edemezdim. Heyhat ki gözlerim bu müthiş sahneye şahit oldu.

Her tarafta kıtlık ve pahalılık olabilecek en üst düzeye ulaştı. Burada bir kıyye ekmek 20 kuruş nakit para, bir kıyye arpa 10 kuruş ve bir yük saman 50 kuruştur. Bu civar köylülerinin ekserisi unla, mazı ile yaprak ile nefislerini köreltiyorlar. Aylardan beri ekmek görmeyen birçok köylü aileleri mevcuttur. Tarlalar hep boş ve ekilmemiş halde. Bir tâne yok ki köylü ziraat yapsın. Ne tohum kalmış, ne çift mevcut, ne hayvan var. Her kaynak kurumuş. Geleceği büyük bir mahrumiyet korkutuyor.

Buralarda not [kâğıt para] alışverişte hiç tedavül etmiyor. [100 kuruşluk kâğıt para] Nakit para ile 15 kuruşa sayılıyor. Burada en ufak bir şey mutlak nakitle satın alınacak. Açlıktan ağlayan, açlıktan ölen birçok ka-

dınlar ve çocuklar gördüm. Her tarafta derin bir mutlak mahrumiyet mevcut. Evet, Türk'ün metanet azmi kırılmadı. Fakat işte ölüyor! Artık bir ilahi ilham bu fecaat örtüsünü kapatmalıdır.

30 Teşrinisani 333 [1917], Kürtler Diyarı – Salahiye'den:

Bugün de Salahiye'de sükûnetle geçti. Kayda değer bir şey yoktur. Temizlikle iştigal edilmektedir. Yarın Salahiye'ye evlere girilecektir. Bugün yine sıtma nöbeti tuttu. Hastayım.

1 Kânunuevvel 333 [1 Aralık 1917], Kürtler Diyarı – Salahiye'den:

İşte bugün Kânunuevvel'in biri. Yani kış aylarının en şiddetlilerinden birisi. Fakat burada ne soğuk var ne de yağmur. Havalar gayet güzel, tam bir ilkbahar havası. Bugün sabahleyin Salahiye'de hazırlanan ve temizlenen konaklara yerleştik. Tam bir haftadır temizlikle iştigal ettiğimiz bu evlerde bakalım kaç gün oturabileceğiz?

Bugün de rahatsızlığım hafif olarak devam etti. Başka kayda değer bir şey yoktur.

Ab-ı Gurâb'a hareket

2 Kânunuevvel 333 [1917], Kürtler Diyarı – Salahiye'den:

Ab-ı Gurâb'a hareket

Bu gece, gece yarısı alaydan bir emir geldi. "Hareket etmek ihtimali olduğundan taburun hazırlanması" emrolunuyordu. Eyvah, bir haftadır çalışıp temizlediğimiz, nihayet bugün içine girdiğimiz bu evlerde oturmadan gideceğiz öyle mi? İşte hazırlanmaya başladık. Bu gece de böyle uykusuz geçti. Sabah oldu ikinci bir emir birinciyi takip etti. "Saat öğleden önce 11'de taburun

toplanarak harekete hazır olması" bildiriliyordu. Öğlen Salahiye'den hareket ettik. Salahiye–Tuzhurmatı yolunu takiben yürümeye başladık. Ağırlığımız da bizi takip ediyor. Ab-ı Gurâb'a gidiyoruz.

Bütün gün ve bütün gece yürüdük. Salahiye–Tuzhurmatı yolundan Neft Deresi'ni geçtikten sonra Muratlı'ya ayrıldık ve Muratlı–Esseb Hasan yolunu takip ederek gece saat birde Esseb Hasan Köyü'ne geldik. Burada koyun damlarında dört saat kadar istirahat ettik. Sabaha karşı buradan hareketle Ab-ı Gurâb'a gideceğiz. Fevkalade yorgun ve perişan bir haldeyiz. Gece fazlaca kuru soğuk oluyor ve titriyoruz.

3 Kânunuevvel 333 [1917], Kürtler Diyarı – Ab-ı Gurâb'dan:

Saat sabaha karşı beşte Esseb Hasan Köyü'nden hareketle Ab-ı Gurâb'a doğru yürümeye başladık. Durmadan gidiyoruz ve düz bir çölü katediyoruz. Güneş doğduktan sonra Ab-ı Gurâb istikametinden top sesleri işitmeye başladık. Yürüyüşü açtık, molaları azalttık ve cebri yürüyüşle yürümeye başladık. Çünkü cephenin ne halde olduğunu ve ne kadar kuvvet bulunduğunu bilmiyoruz. Yürüdük, yürüdük. Ne dökülene ve ne de geride kalana baktık. Nihayet saat öğleden sonra 1.30'da Ab-ı Gurâb'a yetiştik.

Ab-ı Gurâb'daki vaziyet: Burada alayımızın 1., 4. Taburları var. 6. Fırka'dan Kaymakam Emin Bey kumandasında iki tabur gelmiş, biz de alayla beraber geldik. Müfreze Kumandanı Kaymakam Emin Bey'dir. Demek ki şimdi burada beş tabur kuvvetle iki batarya sahra ve bir batarya cebel topu vardır. Düşmanın kuvveti şimdiki tahmine nazaran üç alay süvari ve iki batarya toptan ibarettir. Harp devam ediyor. Şiddetli bir topçu ateşi altında buraya geldik. Topçu muharebesi devam ediyor. Bakalım ciddi İngiliz taarruzu ne vakit başlaya-

cak? Ben İngilizlerin bu taarruzunu ciddi bulamıyorum. Belki başka cepheden daha ciddi bir harekette bulunacaktır. Bunu zaman bize ispat edecektir.

4 Kânunuevvel 333 [1917], Kürtler Diyarı – Ab-ı Gurâb'dan:

Bugün düşman topçusu akşama kadar aralıklı surette topçumuzu, siperlerimizi bombardıman etti. Zayiatımız; yaralı birkaç hayvan ve yaralı bir neferden ibaretti. Düşman tayyareleri akşama kadar üzerimizde dolaşarak keşifte bulundular. Çok ateş ettik ise de düşüremedik. Öğleden sonra ileri siperlere giderek bütün zabitan cepheyi gezdik. Düşmanı gözetledik. Önümüzdeki ovada düşmanın bir ordugâhı beş alay kadar süvarisi gözüküyordu ve yolda 300 kadar otomobili geliyordu. Her tarafı tozlara gark eden bu otomobiller bilmem ki ne taşıyorlar? Bunlar sola doğru geliyordu. Düşmanın soldan bir teşebbüsü daha çok muhtemel. Bir düşman sabit balonu ordugâhtan bütün cepheyi gözetliyordu. Bugün de böyle geçti. Başka kayda değer bir şey yoktur.

5 Kânunuevvel 333 [1917], Kürtler Diyarı – Ab-ı Gurâb'dan:

Bugün de düşmandan ciddi bir taarruz görülmedi. Yalnız topçusuyla akşama kadar siperlerimizi bombardımana devam etti. Tahrip tanelerinin kovanları ve tapaları uğuldayarak başımızdan yağıyordu. Tehlikeli ve ölümlü bir gün. Bir emir geldi. "Tabur sandığını ve fazla eşyaları Dakuk'a göndermekliğimiz" bildiriliyordu. İhsan Efendi ile fazla eşyaları bugün gönderdik. Düşman tayyaresi bulunduğumuz toplanma hatlarına birçok bombalar attı ise de hamdolsun hiçbir tesir yapamadı. Başka kayda değer bir şey yoktur.

6 Kânunuevvel 333 [1917], Kürtler Diyarı – Ab-ı Gurâb'dan:

Bugün ümitsizlik verici bir emir aldık. "6. Fırka dün gece Sakaltutan Boğazı ve Karatepe'yi tahliye ederek Salahiye–Sarı Göl hattına çekildiğinden bizim de bu gece buradan hareketle doğruca Tuzhurmatı hattına çekilmekliğimiz bildiriliyor ve ağırlıkların hemen geriye doğru çekilmesi" tebliğ olunuyordu. Oof, ne fena haber! Takriben bir senedir muhafaza ettiğimiz bu hattı da terk ediyoruz, öyle mi? Bize karargâh olan ve halkı pek ziyade bizlere alışan Salahiye, Karatepe ve civar köylerini öyle bırakıp gidiyoruz, değil mi? Ne fena şey! Ne kadar üzüntülüyüm. Bulunduğumuz bu hattı terk ettikten sonra tutunabilecek ta Altınköprü ve Zap suyundan başka hiçbir hat, hiçbir sığınak yok. Demek, Tuzhurmatı'lar, Dakuk'lar, hatta Kerkük'ler hep düşmana kalacak! Bu acı ve yakıcı şeyleri düşünmek istemiyorum.

İşte şimdi ikinci bir emir daha geldi. "Şimdiye kadar verilen emirler geçersizdir. Her kıta şimdilik olduğu vaziyeti muhafaza edecektir." İnşallah bundan sonra daha güzel bir emir alırız. Başka kayda değer bir şey yoktur.

7 Kânunuevvel 333 [1917], Kürtler Diyarı – Ab-ı Gurâb'dan:

Aman Yarabbi, ne güzel havadis, ne tatlı müjde! Beşer sıkılmadan Hızır yetişmiyormuş. Dün derin bir ümitsizlik ummanı içinde boğulurken bugün bir mutluluk rüzgârı ile nefes alıyorum. Dün ne karanlık ve acı fikirler içinde boğuluyordum; bugün bir saadetin devamlılığıyla ferahlanıyorum. Düşmanın kanlı bir taarruzunu bekleyerek sabahleyin seherle beraber kalktık. Bir de ne bakalım, karşımızda ne düşman var ne bir şey! Hepsi gece kaçıp gitmiş. Hemen ileriye süvari keşif kolları sürdük. Düşmanın ordugâhına kadar gittik. Düşman ordugâhındaki yiyecekleri yakarak Bağdad istikametine doğru çekilmiş. Acaba neden? Bu meçhul durumu anlamaya uğraşırken şu haber geldi: "Ruslarla

sulh akdedilmiş, garp cephesinde İngilizlerden 9000 esir alınmış. Bütün bizim cephelerde sükûnet varmış, Salahiye cephesinde de düşmanın yalnız bir süvari alayı gözüküyormuş." Oh ne güzel haber, demek düşman bu hadise üzerine cephemizden çekilip gitmiş. Belki Bağdad'ı da tahliye edip kaçacak. İnşallah o günü de göreceğiz. Artık çektiğimiz ümitsizlik ve keder kâfi, biraz da ışık, biraz da aydınlık görelim.

İzleyen günlerde gayet iyi haberler işiteceğimizi zannediyorum. Harp cilvesi bize gülümsemeye başladı. Bunu da sulh melikesi takip edecek. Sulhun pek yakın olduğu kanaatindeyim. Kapat Yarabbi, bu feci perdeyi artık, kapat! İnsanoğlunun içinde yoğrulduğu bu öldürme felaketleri yeter!

Yine ihtiyatla beklemedeyiz. Bugün de böyle sakin ve sessiz geçti. Kayda değer bir şey yoktur.

8 Kânunuevvel 333 [1917], Kürtler Diyarı – Ab-ı Gurâb'dan:

Bugün sakin geçti. Düşman hakkında yeni bir havadis alamadık. Beklemedeyiz. Düşman Karatepe'den Hamrin Dağı üzerine çekilmiş. Vaziyetin kesinlik kazanmasını bekliyoruz. Başka kayda değer bir şey yoktur. Askerler istirahat halindedir.

9 Kânunuevvel 333 [1917], Kürtler Diyarı – Ab-ı Gurâb'dan:

Bu gece saat onda şu emri aldık: "6. Fırka Karatepe cephesinde cepheden taarruz edeceğinden bizim tabur da 16. Alay 1. Tabur ile bir takım sahra ve bir takım cebel topuyla bir müfreze olarak Kaymakam Emin Bey'in kumandası altında bu gece yarısı Ab-ı Gurâb'dan hareketle Narin Köprüsü istikametinde yürüyeceğiz. Bu suretle 6. Fırka'nın sağ kanadını muhafaza edeceğiz." Taburu silah başı ettik ve hazırlandık. Tam gece yarısı Ab-ı Gurâb'dan hareket ettik.

Sariha–Ayn Leyl–Narin Köprüsü–Karatepe istikametinde ilerliyoruz. Aman Yarabbi, bu gece o kadar dehşetli bir soğuk var ki her taraf titriyor. Müthiş bir uyku gözlerimi yumuyor ve dondurucu bir kuru soğuk asabımı titretiyor. Saat başında verilen onar dakika molalarda topraklar üzerine uzanarak halsiz bir halde en az dokuz dakika uyuyorum ve yine yürüyüşe başlayarak uykudan ve soğuktan hayvan üzerinde duramadığımdan yaya yürüyorum. Sabaha kadar yürüdük.

Sabahleyin Narin Köprüsü'ne yaklaştık. Bu geniş ovada ne düşman var ne de bizim asker. Hiç kimseler görülmüyordu. Narin suyunu geçtik. Karatepe'ye doğru yürümeye başladık. Öğlen Karatepe'nin kuzey sırtlarına geldik. Burada 6. Fırka'dan bir müfreze bulduk. Hani nerede 6. Fırka? Biz 6. Fırka'nın sağ kanadını muhafaza edecektik. Halbuki 6. Fırka'yı Karatepe gerilerinde bulduk. Kimsenin kimseden haberi yok! Bu karışıklığa pek üzüldüm. Eğer düşman biraz cüret gösterse imiş, bizi perişan edecekmiş! Allah bize acımış. Karatepe kuzeyindeki sırtlarda çadır kurarak ileri karakol tertibatı aldık ve çadırlı ordugâha girdik.

10 Kânunuevvel 333 [1917], Kürtler Diyarı – Karatepe'den:

Bugün Karatepe'de Grup Kumandanı Kaymakam Emin Bey'den şu emri aldık: "Taburumuz saat sabah sekizde Karatepe sırtlarından hareketle tekrar Ab-ı Gurâb'a gidecek, alayına katılacaktır." Haydi, yine silah başı, yine hareket. Bu hareketten askerler pek halsiz düştü. Hazırlandık ve saat sabah sekizde hareket ettik. Karatepe–Ayn Farisi–Balkuzağaç–Havra–Sariha–Ab-ı Gurâb yolunu takip ederek gece saat 9'da Ab-ı Gurâb'a vararak alayımızın emrine girdik. Demek bugün de 13 saat yürüdük. Soğuktan bir neferimiz donarak vefat etti. Buranın sıcakları gibi kuru soğukları da müthiş. Ge-

celeri o kadar dehşetli kuru soğuk oluyor ki en karlı havalarda bu kadar soğuk olmaz. Ben bu hale hayret ediyorum. Bir de kuzey rüzgârı da olursa bu soğuk iki kat artıyor. Başka kayda değer bir şey yoktur.

11 Kânunuevvel 333 [1917], Kürtler Diyarı – Ab-ı Gurâb'dan:

Bugün Ab-ı Gurâb'da geçti. Askerler biraz istirahat etti. Fakat biçare neferler gece soğuktan sabaha kadar uyuyamıyorlar ki istirahat etsinler. Tiril tiril çıplak titreyen bu zavallılara çok acıyorum. Şahab'dan, pederden, Almanya'dan Yaşar'dan birer mektup aldım. Başka kayda değer bir şey yoktur.

12 Kânunuevvel 333 [1917], Kürtler Diyarı – Ab-ı Gurâb'dan:

Bugün de sakin geçti. Soğuktan titriyoruz. Kayda değer bir şey yoktur.

13 Kânunuevvel 333 [1917], Kürtler Diyarı – Ab-ı Gurâb'dan:

Bugün alaydan şu emri aldık: "Taburumuz makineli tüfek bölüğüyle beraber bugün Ab-ı Gurâb'dan hareket ederek Emirli Köyü'ne gidecek, bu köyde ordugâha girerek alay ihtiyatını teşkil edecektir."

Saat öğlen 12'de Ab-ı Gurâb'dan hareket ederek gün batarken beraber Emirli Köyü'ne geldik ve askeri köyün evlerine yerleştirerek biz de bir eve girdik Elhamdülillah burada odun çok. Köy büyük, ahalisi hicret etmiş, bir taraftan yıkıyor, bir taraftan yakıyoruz. Bu gece biraz ısındık ve rahat ettik. İnşallah bu köyde kalırız. Fakat mümkün mü? İşte gece yarısı, bir emir geldi. "Yarın buradan hareketle Yenice Köyü'ne gidecek, fırka emrine gireceğiz." Demek ki yine hareket! Bir aydır hiç durup dinlendiğimiz yok. Bir ay zarfında tam 890

kilometre yol katetmişiz. Buna insan nasıl tahammül eder. Bilmem ki daha bu çöllerde ne kadar koşacağız?!

14 Kânunuevvel 333 [1917], Kürtler Diyarı – Yenice'den:

Bugün sabahleyin onda Emirli Köyü'nden hareketle üç saat bir yürüyüşten sonra saat öğleden sonra birde fırka karargâhının bulunduğu Yenice Köyü'ne geldik. Fırkanın emrine girdik. Yenice civarında germeler içerisine çadırlı ordugâh kurduk. Geceleri soğuk hakikaten hayret uyandırıcı bir derecede. Büyük ağırlığımız burada, iki ağırlıkla birleştik. Fırkaya giderek Fazıl, Ziya ve Mümtaz Bey kardeşlerimi gördüm ve görüştüm. Burada birkaç gün istirahat edebilirsek ne mutlu.

Rusya ile sulh görüşmeleri devam ediyormuş. İtalya hezimeti durdu. Batı cephesinde İngilizlerin bir hezimeti var, 9000 esir ile 800 makineli tüfek ve 120 top vermişler. İnşallah devam eder ve daha da artar.

Taburumuz pek yorgun ve halsiz düştü. Askerlerin yerinden kalkacak hali kalmadı. Herkes yorgun ve mecalsiz. Artık gözler bir istirahatı arıyor. Kalpler bir duraklamayı bekliyor. Başka kayda değer bir şey yoktur.

15 Kânunuevvel 333 [1917], Kürtler Diyarı – Yenice'den:

Bugün Yenice'de biraz istirahat edeceğiz. Fakat mümkün mü? Ben askerlikte hiç rahat görmedim. Mutlaka lüzumsuz ve yorucu bir iş çıkar. İşte yine bir emir: "Yalnız taburumuz yarın sabahleyin Yenice'den hareketle doğru Tuzhurmatı'ya gidip kolordu emrine girecek ve kolordunun göstereceği yerlerde tahkimatla ilgilenecektir." Askerleri akşama kadar çalıştırmış, oturacak yer yaptırmıştık. Hepsini terk ettik. Hazırlanmaya başladık. İnşallah yarın erkenden hareketle Tuzhurmatı'ya gideceğiz. Bakalım oralarda da nerelere koşturacak, bu durmayan hayatı nerede durduracağız?

Şimdilik fırkamız burada Yenice'de bulunuyor. Yanında yalnız 5. Alay'dan üç tabur var. 6. Alay Dakuk'ta imiş. Alayımızın iki taburu, Ab-ı Gurâb'da, bir taburu Diyala sahilinde, biz de buralardayız. Demek fırkamız pek dağınık bir haldedir. Kolordu karargâhı Tuzhurmatı'da bulunmaktadır. 6. Fırka merkezi de Telişan Köyü'nde imiş.

Başka kayda değer bir şey yoktur.

Mülâhazat

Sekiz aylık uzun ve usandıran bir yazın hatıralar silsilesini kapsayan bu defterimi de burada kapıyorum. Bu defterimi karıştıranlar sonsuz çölün dibi bulunamayacak kadar derin olan kendi yalnızlıklarıyla yanıp kavrulan sakin ve sessiz bir Abidin bulacaklar, bu bedâvi hayatı içinde, ne dağdağa, ne tantana hiç, hiçbir şey göremeyeceklerdir. Evet, bedâvilik, benim bu cehennem sıcağı gibi yaz ayları içinde geçen hayatım tam bir çöl Arabı hayatıdır. Nasıl bir İ'râbî kumlar içinde, sazlıklar arasında, dağsız, susuz, ağaçsız, çimensiz yaşarsa ben de bir rîhsitân-ı vahşet-âlûd ortasında sessiz, ümitsiz, kimsesiz sakin ve tevekkül etmiş bir halde yaşadım. Bu sakin hayatım Salahiye havzasında, Diyala sahillerinde, Hamrin Dağı eteklerinde geçti. Artık son can çekişme devresinde zannettiğim şu Harb-i Umumi bana ne hatırlanmaz sahneler, ne renkten renge giren safhalar gösterdi. Hayatımın bana bu kadar değişken tecrübeler bahşedeceğini hiç ümit etmiyordum. Bilmem ki nasıl bu haşin safhalara hiç etkilenmeden şahit oldum. Pek narin ve hassas zannettiğim şu inleyen bedenim ne kadar dayanıklı imiş?! Ne şu çöllerin ölüm saçan sıcakları, ne de bitip tükenmeyen bataklık hastalıkları beni hiç etkilemedi. Vücudum eridi, zayıfladım, dimağım köhneleşip çürüdü; fakat dayanıklılık azmim, çelik pazu gibi

gayretim hiç sarsıntıya uğramadı. Cismen öldüm fakat dimağıma fikren hiçbir şey olmadı. Beş sene evvelki Abidin ne ise bugün yine o. Artık bu çok acı ve kanlı tecrübelerin ölüm kucağında yoğrula yoğrula hayat hakikatini biraz daha iyi anlamış, daha maddileşmiş, eski hassasiyet ve nezaketi biraz daha kaybetmiş bir lakayt şahıs olmuştur. Abidin bakalım daha senin felaket sinen ne yakıcı tecrübeler geçirecek, ne hunhar safhalara şahit olacaktır?! Hep kan, feryat, inlemeler ve hasret "âh"ları ile dolan kulaklarım bilmem ki ne vakit tamamen tıkanıp duymayacak, Hep ceset, naaş, mezar ve ölüme nâzır olan gözlerim bilmem ki ne zaman kapanıp görmeyecektir? İşte şimdi bunu, vücudumun ruhsuz bir mezar taşına dönüşmesini bekliyorum.

Ziraat işlerine memur edildim [On üçüncü defter[48]*]*

16 Haziran 334 [16 Haziran 1918], Kürt Diyarı – Kerkük'ten;

Şu hatıra defterime Kerkük muhitinde yeni bir memuriyet, yeni bir vazife ile başlıyorum. Dört senelik askerlik hayatımı hep taburumun yaverliğinde geçirdim. Şimdi kolordu karargâhında ziraat işlerine memur edildim. Mesleğim dahilinde çalışmak için önüme büyük bir yol açılıyor. Şimdi bütün emelim burada masamda beni serbest bırakmalarıdır. Eğer bundan sonra mesleğim dahilinde hür ve serbest çalışabiliyorsam, bana böyle bir muhiti ve vazifeyi temin ederlerse, kendimi pek mesut bileceğim.

Şimdi kolorduya bağlı ve müstakil bulunuyorum. Hayatım pek rahat ve müsterih geçiyor. Yarın Kerkük civarındaki Hıristiyanlara ait ekili yerleri keşfe gideceğim ve keşiflerimin neticesini rapor ile kolorduya bildireceğim.

---

[48] Abidin Ege'nin 15 Aralık 1917-15 Haziran 1918 arasında notlarını tuttuğu 12. defteri kayıptır.

17 Haziran 334 [1918], Kürtler Diyarı – Kerkük'ten:

Sabahleyin erkenden Kerkük'ten hareket ettim. Yanımda bir süvari ve bir jandarma bulunuyor. Beş saat sonra Hindiye Köyü'ne vardım. Buradaki Hıristiyanlara ait ekili yerleri görüp keşfettim. Defterime kaydettim. Daha geniş ekili tarlalar buraya iki saat mesafede bulunan Ebu Kaşimiye Köyü'nde imiş. Akşamüzeri oraya gideceğim. Bugün öğleyin geldiğim ve yolda şiddetli bir sıcağa maruz kaldığım için biraz hastalandım ve bir sıtma nöbeti geçirdim. Akşamüzeri buradan hareketle Ebu Kaşimiye Köyü'ne gittim. Burada ekili yerleri korumaya memur bir bölüğümüz var. Bu bölük 182/2'dendir. Fevkalade nazik ve muhterem bir zat olan Bölük Kumandanı Yüzbaşı Abdurrahman Efendi ve diğer arkadaşları bize son derece misafirperverlikte bulundular. Bu gece burada kaldım.

18 Haziran 334 [1918], Kürtler Diyarı – Kerkük'ten:

Bugün Abdurrahman Efendi ile beraber ziraat yapılan tarlaları gezdik. Buradaki hasılatı da keşf ve tahmin ettik. Bugün de biraz keyifsizim. Yine burada kaldım. Etraf tamamen aşiret. Bu aşiretler hep El-îd ailesine mensup ki şeyhleri Şebîce'de ikamet eden Şeyh Hüseyin Ali'dir. Aşiretlerin işi gücü daima fellah [Afrika göçmeni çiftçiler] kısmının ellerinde bulunan ekinleri yağma etmektir. Hatta Hıristiyanlara ait olup bizim elkoyduğumuz bu ekinlere hemen yarı yarıya hasar vermişler. Hepsi maalesef bizim resmi mavzer tüfenklerimizle silahlanmış. Her biri bir neferimizin öldürülerek elinden gasp edilmiş olan bu silahlarla yanımızda pervasızca geziyorlar. Ordunun harp ile uğraştığı şu sırada kendilerini terbiye edemeyeceğini biliyorlar. Fevkalade şımarık ve küstahtırlar.

19 Haziran 334 [1918], Kürtler Diyarı – Kerkük'ten:

Bugün Hıristiyanlara ait olan bütün ekili yerleri keşf vè tahmin ettim. Bu ekinler yedi köyde bulunmaktadır. Hasarlar çıkarıldıktan sonra arpa ve buğday 70.000 kilo kadar tahmin ettim. Bu ekinler Ermenilerin imiş. Bu köyler de kendi malikâneleri imiş. Tacir ve ziraatçı olan bu adamlar Kerkük'te ikamet ederek bu civarda dehşetli para kazanmakta imişler. Kerkük'ün tekrar tarafımızdan işgali üzerine İngilizlerle beraber firar edip gitmişlerdir. Hıristiyan olan adamların böyle çöl ortasında bu âsi ve mutaassıb aşiretler içinde nasıl çiftlik yapabildiklerini sordum. Aşiretlerin kendilerinden pek memnun olduklarını, çünkü aşiretleri hediyeler göndererek daima gönlünü hoş etmekte bulunduğu ve pek iyi idare ettiğini söylediler. Hayret ettim. İşte bir memleketin iktisadi hâkimiyeti bu suretle elinden alınıyor.

Bir Türk'ün, bir İslam'ın barınamayacağı böyle ücra bir çölde bir Ermeni'nin çiftlik tesis ederek civarındaki bütün aşiretleri kendi lehine çalıştırabilmesi buralarda geniş ölçüde ziraat ile iştigal ederek milyonları kazanması hayret uyandırıcı bir başarıdır ve bu idareyi tesis ve temin edebilmekte derin bir ilme, bir zekâya bağlıdır.

Bugün burada işlerimi bitirdim. Raporumu tanzim ettim. Krokimi yaptım. İnşallah yarın hareket ederek Kerkük'e gideceğim. Sıcaklar fevkalade. Öğleyin etraf bir cehennem oluyor. Çünkü sonsuz bir çöl.

20 Haziran 334 [1918], Kürt Diyarı – Kerkük'ten:

Sabahleyin Ebu Kaşimiye Köyü'nden hareketle Bağcı Köyü'ne geldim. Öğleni burada geçirdim. Akşamüzeri Kerkük'e vardım. Bağcı, emekli liva [tugay komutanı] İzzet Paşa'nın köyü imiş. Güzel, büyük bir köy. Etrafında bahçesi ve içerisinde akarsu ziyade mevcut. Böyle bir köyde buralarda bir çiftçi pek çok temettü

kazanır. İşte İzzet Paşa denilen zat köyünde bizzat ziraatla iştigal ederek müsterih ve münzevi bir hayat yaşamaktadır.

21 Haziran 334 [1918], Kürt Diyarı – Kerkük'ten:

Bugün raporumu ve krokimi erkânıharp reisi beye takdim ettim ve bizzat şifahen de malumat verdim. Ondan sonra odaya gelerek istirahat ettim. Şimdi istirahat halindeyim. Akşamüzeri doktor bey teşrif ettiler. Onunla uzun müddet oturup görüştük ve biraz Kerkük içinde dolaştık. Gece kışlaya giderek arkadaşları görüp ziyaret ettim. Başka kayda değer bir şey yoktur.

22 Haziran 334 [1918], Kürt Dıyarı – Kerkük'ten:

Bugün istirahat ettim. Öğleden sonra kasabaya giderek dolaşıp gezdim. Raporumun neticesini bekliyorum. Havalar fevkalade sıcak. Kayda değer bir şey yoktur.

Pek müsterih ve huzurlu bir hayat yaşıyorum. Müstakil ve hürüm. Ne yığın yığın kâğıtlar, ne de sıralanmış kuvveler var. Yalnız Kerkük'ün sefalet manzarası beni üzüyor. Ne vakit çarşıya çıksam, ya sokaklarda ölmüş birkaç biçare çocuk yahut can çekişen, açlıktan kıvranan birkaç felaketzede veya camii kapısına terk edilmiş ölüme mahkûm ağlayıp çağıran birkaç bebek görür, bu ciğerler parçalayan manzara karşısında halkın lakayt tavrını, hükümetin inatçı sessizliğini görerek büsbütün çıldırırım.

23 Haziran 334 [1918], Kürt Dıyarı – Kerkük'ten:

Bugün sabahleyin kolordu kumandanı bey beni istediler, gittim. Verdiğim rapor ve krokiden fevkalade memnun olduğunu beyan buyurdular ve beni 3 lira nakdi mükâfat ile taltif ettiler. Teveccühlerine teşekkür ettim. Kolordunun odun ihtiyaçlarını temin için beni yeni bir orman keşfine göndereceklerini söylediler ve

benim Dördüncü Şube dahilinde bir ziraat kısmı olarak bağımsız çalışmaklığımı, ziraat işlerini takip etmekliğimi, her bir hususta doğruca kendilerine müracaat etmemi emir buyurdular. Akşam doktor bey ile beraber idik. Bir müddet tabur arkadaşlarıyla oturduk. Sonra Veli Efendi'nin yanına giderek görüştük. Geç vakit yattım. Kayda değer bir şey yoktur.

24 Haziran 334 [1918], Kürt Diyarı – Kerkük'ten:

Bugün idarede bulundum. Ebu Kaşimiye için lazım olan aletler ve zirai aletleri gönderdik. Sevgili kardeşim baytar beyden bir mektup alarak fevkalade sevindim. İzmir'e pedere ve kardeşim Şahab'a birer mektup yazdım ve İzmir'e 500 kuruş gönderdim. Hayatım müsterih geçti. Bugünden itibaren yine muntazaman Fransızca çalışmaya karar verdim. İki aylık bir aradan sonra tekrar başlıyorum.

25 Haziran 334 [1918], Kürt Diyarı – Kerkük'ten:

Bugün keşif hazırlıkları ile uğraştım. Ağaç kesmek için gidecek müfrezeleri hazır ettim. Yarın sabah ile buradan hareketle Karahasan taraflarına keşfe gideceğim. Oradaki ormanları görerek ve bir krokisini çıkararak kolorduya takdim edeceğim. O taraflarda kesime başlanacaktır ve bu suretle kolordunun bütün yakacağı tedarik edilecektir. Kardeşim Baytar Kâmil Bey'e bir mektup yazarak hizmetçisi Mehmet'le gönderdim.

Huzurlu bir gün geçirdim. Başka kayda değer bir şey yoktur. Müsterih bir hayat yaşıyorum. Vazifem belirli ve sınırlı. Yalnız Kerkük'ün sıcakları biraz beni ürkütüyor. İzinli giden subaylar posta posta gitmeye başlamışlardır.

26 Haziran 334 [1918], Kürt Diyarı – Halit Bazbani Köyü'nden:

Bugün saat sabah beşte Kerkük'ten müfrezelerle beraber hareket ettim. Cemcemal yolunu takiben Zengine Köyü'ne geldim. Bu köy dereler içinde, su kenarında oldukça güzel bir köydür. Köyün incir, kayısı, üzüm bahçeleri de vardır. En fazla incir bulunmaktadır. Bu köyde öğleni geçirdikten sonra Kavala Köyü'ne uğrayarak asıl gidecek olduğum Halit Bazbani Köyü'ne geldim.

Bu köy Karahasan denilen ve 24 köyden ibaret olan mıntıkanın merkezi, büyücek ve Ceylan suyu üzerinde bir köydür. Kerkük'ün 25 kilometre kadar doğusundadır. Köy bir tepe üzerinde ise de tepenin eteklerinden derin bir toplanma hattı içinde geçen Ceylan suyu bu köyü ihya etmiş, gayet hoş ve gönül alan bir manzara vermiştir. Suyun her iki sahili toplanma hattı içi beş kilometre kadar uzunluğunda tamamen bahçelik, bağlık ve ormanlıktır. Baştan başa zümrüt rengi bir manzara vermektedir. Ormanları hep şahısların uhdesinde kavak ve söğüt ağaçlarından ibarettir. Bu bol su üzerinde kavaklar büyük bir verimlilik faaliyeti ile gelişip büyümekte, semaya doğru sivrilip yükselmektedir. Kolordu için kesilebilecek kavaklıklardan müteşekkil altı parça orman buldum ki, tamamından 2000 metreküp odun istihsal olunabiliyor. Diğer bahçeler ekseriyetle incir ve bir kısmı da dut, kayısı, nar gibi meyve ağaçlarından ibarettir. İncirler burada gayet sık dikilmekte, sulanmaktadır. Hem kuru ve hem yaş satılmakta imiş. Bu ağaçlar bodur ve sık yapraklıdır. Hâsılı bu köy çok hoşuma gitti. Bir gayret, çabalama var. Bolca akan bu sudan istifade düşünülmüş. Köyün arazisi umumiyetle dalgalı ve arızalıdır. Kerkük'e nazaran yüksek bir irtifada bulunmaktadır.

Akşam burada istirahat ettim. Köyün en yüksek kalesinin üzerine çıkarak orada semayı seyrede ede ve mehtabın bütün güzelliğinden istifade ederek mesudane uyudum. Hayatımdan çok memnunum.

27 Haziran 334 [1918], Kürt Diyarı – Halit Bazbani'den:

Bugün bütün ormanları gezerek kaydettim. Krokisini aldım. Bu dere içinde subaşında bol gölgeli ağaçlar altında oturan bir değirmenin gönüle ferahlık veren çağlayanını dinleye dinleye şu iki günlük hatıratımı yazıyorum. Hava gayet hoş ve serin. Buralarda sıcağın hiç tesiri yok. Çünkü bu kesif gölgelerden güneş nüfuz edemez. Bugün akşama kadar şu köyün eşi benzeri olmayan güzelliğinden istifade ederek akşamüzeri başka köye gideceğim. Saat öğleden sonra 3'e kadar burada dereye ve ormanlara nazır bir dut ağacının altında, suların çağlayanını dinleye dinleye uyudum. Akşamüzeri Halit Bazbani'den hareket ederek bir saat sonra Şeyh Cigerli denilen köye vardım. Bu köy de diğerinin doğusunda su kenarında toplanma hattının yamaçları üzerinde sırtını doğuya dayamış hoş bir köydür. Toplanma hattı meyve ve orman ağaçlarıyla doludur. Köy hakkındaki duygularımı yarın yazacağım.

28 Haziran 334 [1918], Kürt Diyarı – Şeyh Cigerli Köyü'nden:

Bugün akşama kadar Şeyh Cigerli Köyü'nün çağlayanlarla kuşanan güzel dut ağaçları altında yaşadım. Bütün bu toplanma hattının boylu boyunca sırtlarına yaslanmış zümrüt rengi bahçelere ve ormanlara nazır bu gönüllerde yer eden mevki ne güzel bir zevk mahallidir.

Yüzbaşı Şakir Efendi de gelmişti. Öğleye kadar beraber oturduk. Köyün ağaları da gelmişti. Nişan attık, görüştük. Pek güzel bir gün geçirdik. Biraz da Fransızca okudum. Öğleden sonra iki saat kadar da uyudum. Akşamüzeri saat beşte buradan hareketle Ömeragad Köyü'ne gittim. Buraya beş kilometre mesafe olan bu köy de diğeri kadar hoş görünüşlü. Hep toplanma hatlarına

serpilmiş ve menbalar başına yayılmış bu köyler ve bu köylüler ne kadar mesuttur. Her taraf su, ağaç, orman, meyve. Her taraf birbirinden güzel. Akşamüzeri yüksek bir dağa çıktık. Oradan bütün köyün orman ve bahçeliklerini ve civardaki diğer köyleri görüp kaydettim. Akşam köyün ağası olan Hızır Ağa'da misafir kaldım. Açık ve berrak semayı seyrede ede yüksek bir dam üzerinde güzel bir uyku uyudum.

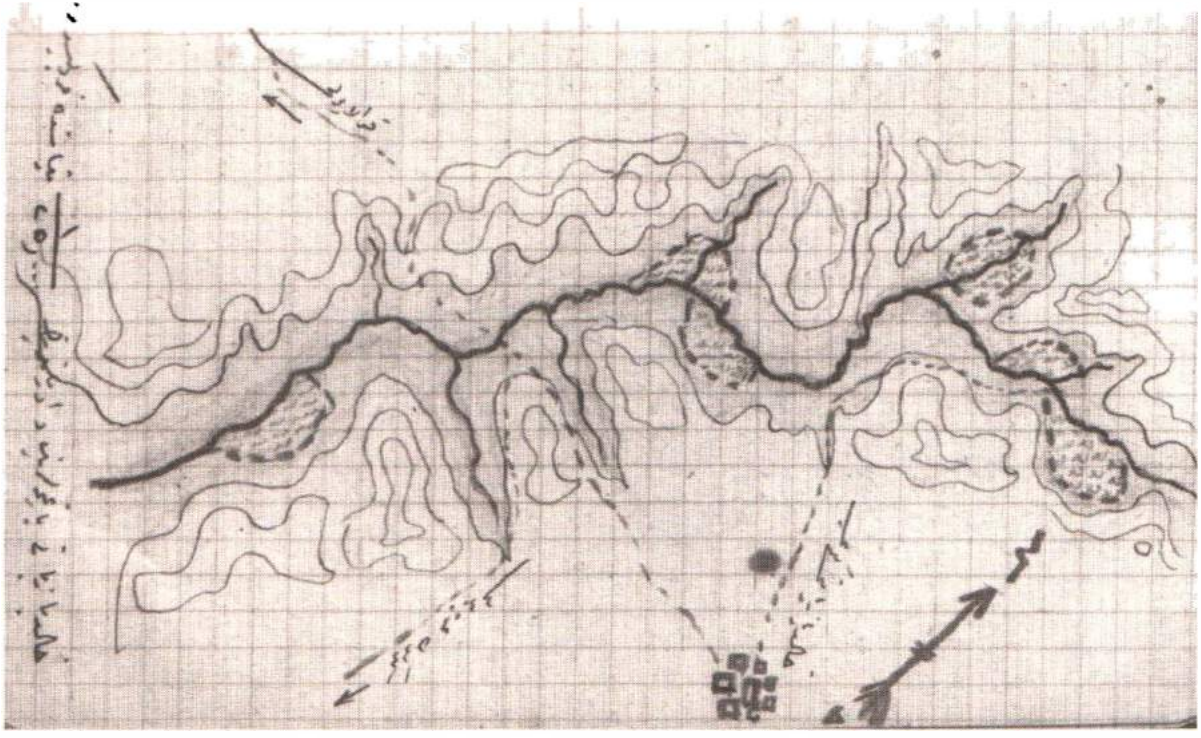
Halid Bazbani, Şeyh Cigerli, Ömeragad köyleri hakkında hislerim: Bu köyleri kasabaya nazaran harp belalarından en az müteessir olmuş bir halde buldum. Köylü şen, faaliyet halinde. Ahali nispeten mesut, çehreler mütebessim ve dolgun. Açlık hiçbir simada görülmüyor. Herkes haline nazaran rahat ve müsterih. Çünkü bu köylerin, ziraatı azdır. En ziyade geçimlerini temin eden gelirleri dut, incir ve sair meyvelerdir ki harp dolayısıyla gayet yüksek fiyatla satılmakta ve büyük bir kâr temin etmektedir. Hatta Kerkük ahalisinin bir kısmı bilhassa burada bağ ve bahçeleri olan zevat bu köylere çekilip asude ve müsterih bir hayat yaşamaktadırlar. Bahçelerin çokluğu ve iyi bakılması dolayısıyla bu civar köylüyü faal buldum. Ahali cahil olmakla beraber, zeki ve hitap edilebilir kişilerdir. Yalnız vahşi bir hayat sürmekte olduğundan mala mülke karşı hırslı ve yağmacılığa eğimlidirler. Köyler maalesef kan davası dolayısıyla birbirine düşman, her an aralarında çatışma mevcut. Fazla olarak Hemedan aşiretleri de ara sıra bu köyleri basarak hasar vermektedir. Köylü içinde insaflı, mütefekkir, akıllı seyyidler, adamlar gördüm. Genel durum hakkında gayet güzel fikirleri vardır. Vaziyeti pek iyi muhakeme etmekte, cehaletine rağmen iyi düşüncelere sahip bulunmaktadır. Yalnız hükümetten cümlesi umumiyetle rahatsız. Çünkü hükümet memurlarının kötü idaresi, bilhassa jandarmaların zulüm ve gaddarlığı bunları hükümetten soğutmuştur. Yoksa aslında asi bir kavim de-

ğildir. Islah edilmeleri mümkün ve faydalıdır. Irken ekseriyetle Kürt olup içlerinde Türk ve Türkmen de mevcuttur.

Ağaçlar: Bu civarda en iyi incir yetişmektedir. Dut da fazla gelir vermektedir. Ceviz, badem, nar, erik, şeftali ağaçları da varsa da incire nazaran azdır. İyi zeytin de yetişmektedir. Her tarafı su olan ve iklimi mutedil bulunan bu köylerde her şey yetişebileceği pek tabiidir. Kavak, söğüt, karaağaç, çınar gibi orman ağaçları pek büyük bir verimlilik faaliyeti ile gelişip büyümektedir. Arazi fevkalade engebeli olduğundan bütün sular toplanma hatlarından çıkmakta ve ormanların mevcudiyeti suların kaybolmamasını temin etmektedir. Dağlar genellikle çıplak ve topraktır. Korkunç uçurumlar mevcuttur. Pirinç ziraatı da oldukça geniştir.

29 Haziran 334 [1918], Kürt Diyarı – Ömeragad Köyü'nden:

Sabahleyin saat beşte bu köyden Halid Bazbani'ye hareket ettim. Pek engebeli dağlar ve keçi yolları arasında dolaşa dolaşa iki saat sonra Halid Bazbani Köyü'ne vardım. Şimdi Halid Bazbani Köyü'nün değirmeni başında, ayaklarımı buz gibi suyun içine uzatarak, elimi yüzümü bu soğuk su ile yıkayarak şu hatıra defterimi yazıyorum. Etraf gayet serin ve yeşillik. İştiham o kadar yerinde ki ne mide bozukluğu kaldı, ne bir şey. Bu subaşında güzel bir yemek yedim, sonra iki saat kadar Fransızca çalıştım. Ondan sonra güzel bir uyku uyudum. Uyandım, akşam olmaya başlamış, hazırlandım. Kavala'ya gidiyorum. Bu gece orada kalacağım. Bu bol ve hoş sulara, bu toplanma hatlarına, gönüllerde yer tutan bir yeşillikler kraliçesi gibi yayılan güzel ağaçlara ve yeşilliklere artık veda ederek gidiyorum. Güneşin batışına yakın Kavala'ya geldim. Burası hâkim bir mevkide olduğundan kalesine çıkarak bütün köyleri krokime

Abidin Ege'nin çizdiği Şeyh Cigerli ve köyü ile civarını gösteren harita.

işaret ettim. Şimdi kalenin önünde ovaya nazır iyi bir yerde oturarak ta ufka kadar açık yeryüzünü nazarlarımla okşuyorum.

30 Haziran 334 [1918], Kürt Diyarı – Kavala Köyü'nden:

Sabahleyin saat beşte bu gece kaldığım Kavala Köyü'nden hareket ederek saat sabah 9'da Kerkük'e vardım. Bugün akşama kadar istirahat ettim. Doktor bey teşrif ettiler, görüştüm. Kerkük yine bıraktığım halde. Kendi huzurlu hayatında. Yalnız sıcaklar biraz daha fazlalaşıp ateşlemiş. Vücudumda hafif sıtma var. Bu sıcakların tesiri. Hayatım pek rahat ve müsterih. Raporumun müsveddesini yaptım. Yarın temize çekerek kumandana takdim edeceğim.

Başka kayda değer bir şey yoktur.

1 Temmuz 334 [1918], Kürt Diyarı – Kerkük'ten:

İşte bugün Temmuz'un biri. Yani sıcakların en müthiş devreleri. Hakikaten her taraf yanıyor. Öğleye kadar rapor ve krokilerle uğraştım. Raporumu ve krokileri düzenleyip temize çekerek öğleden sonra kolorduya takdim ettim.

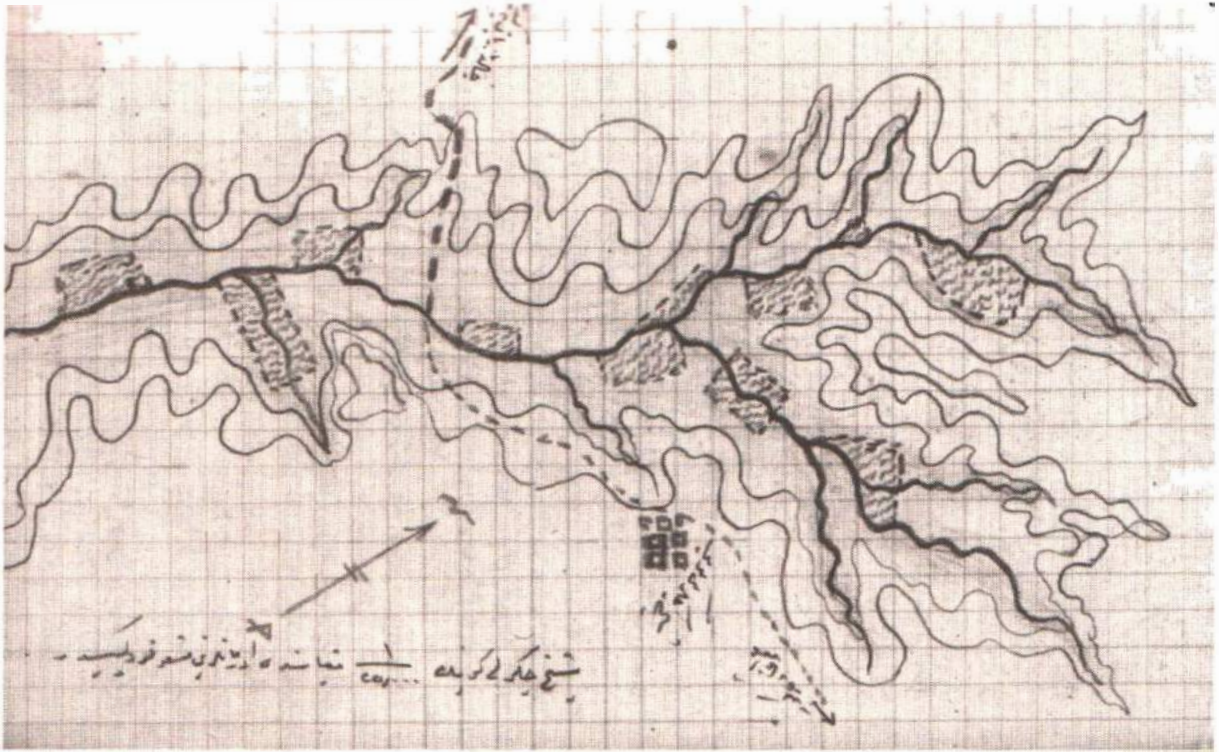
Ondan sonra doktor beyi görmek üzere tabura gittim ve görüştüm. Arkadaşları gördüm. Akşamüzeri doktor bey ile Hikmet Bey'in yanına gittik. Hikmet Bey izinli olarak İstanbul'a gidiyor. Hikmet Bey'in binek hayvanını 12 liraya "nakit lira" satın aldım.

Gayet güzel, yedi yaşında al bir Arap hayvanıdır. Bu hayvanı aldığıma çok memnun oldum.

Başka kayda değer bir şey yoktur.

2, 3 Temmuz 334 [1918], Kürt Diyarı – Kerkük'ten:

Bu iki günü hasta geçirdim. Yine Kerkük'teyim. Şiddetli sıtma nöbetleri ve mide rahatsızlıkları içinde yatı-

Abidin Ege'nin çizdiği Halid Bazbani ve köyü ile civarını gösteren harita.

yorum. Hiçbir şey yiyemiyorum. Müshil aldım. Fakat yine düzeldiğim yok. Bilhassa sıcaklar hastalığımı şiddetlendiriyor. Vücuduma durmadan soğuk su döküyorum. İnşallah yakında iyileşirim. Ah ne kadar zayıf ve halsiz düştüm! Bir adım atacak halim kalmadı. Hep bu müthiş sıcaklar beni böyle perişan etti.

4 Temmuz 334 [1918], Kürt Diyarı:

Kerkük'e veda

Bu gece bir emir geldi. Musul'daki 6. Ordu karargâhıyla beraber Kafkasya'ya gideceğinden, 13. Kolordu'nun karargâhı gelip ordu karargâhını teslim alması emrolunuyordu. Yarın akşamüzeri Kerkük'ten Musul'a hareket edeceğiz. Kolordu kumandanımız yine 4. Kolordu'ya tayin olunmuş. Eski kumandanımız Ali İhsan Paşa, "6. Ordu Kumandan Vekili ve 13. Kolordu Kumandanı" sıfatıyla Musul'a geliyor. Keyifsizliğim devam ediyor. Buna rağmen hazırlandık. Akşamüzeri saat 6'da Kerkük'ten erkânıharp reisi beyin kumandası altında birinci kademe olarak hareket ettik. Ağırlıklar ikinci kademe olarak geriden gelecektir. Sabaha kadar yürüdük. Sabahleyin Altınköprü'ye vararak istirahata geçtik.

5 Temmuz 334 [1918], Kürt Diyarı – Altınköprü'den:

Bugün Altınköprü'de istirahat ettik. Yarın sabahleyin otomobille buradan hareket ederek Musul'a gideceğiz. Akşama kadar biraz istirahat ettim. Sıtma gelmedi ise de vücudum pek halsiz ve perişan. Çaresiz bu yolculuk meşakkatine göğüs geriyorum. Akşam Necati Bey ile beraber bir hanede kaldık. Ağırlıklar geldi. Emir neferim Hüseyin'i bazı mühim eşyamla beraber yanıma aldım. Seyisim Osman'ı hayvanla ve eşyamla beraber gelmek üzere ağırlığa bıraktım.

Başka kayda değer bir şey yoktur.

6 Temmuz 334 [1918], Kürt Diyarı – Altınköprü'den:

Sabahleyin otomobille Altınköprü'den hareket ettik. Fakat yarım saat sonra otomobil bozulduğundan çaresiz İncesu kenarında kaldık. Gelecek otomobili bekledik. Başka otomobil bugün gelmedi. Akşam su kenarında kaldık. Gündüz de akşama kadar sıcaktan yandık. Hastalığım devam ediyor.

Perhizim: Süt ve yoğurttan başka bir şey yiyemiyorum. Cenab-ı Hak'tan kuvvet ve sıhhat temenni ediyorum.

Başka kayda değer bir şey yoktur.

7 Temmuz 334 [1918], Kürt Diyarı – Erbil'den:

Bugün saat öğlene doğru 11'de elhamdülillah otomobil geldi. Hemen bindik ve Erbil'e doğru sıcakta hareket ettik. Hareketimiz tam öğlen saatlerine tesadüf etti. Akşamüzeri saat 5'te Erbil'e vardık. Erbil, ovanın ortasında, bir tepe üzerinde kâin bir kaledir. Bu kale aynı Haleb kalesine benziyor. Gayet yüksek ve hoş.

Kasaba oldukça büyük ve tam bir Türk kasabası. Çarşılar, pazarlar, her yer eski Türk usul ve geleneklerini gösteriyor. Burada yarım saat kadar kaldık. Çarşıya şöyle yüzeysel bir surette girebildim.

Erbil'in ziraata müsait gayet güzel bir ovası vardır. Civarında pek sık görünen köyler de hep hububat ziraatıyla uğraşmaktadır. Saat akşamüzeri 6'da buradan hareket ettik.

Dört saat sonra Kevir'e iki saat mesafede bulunan bir köprü başına kadar geldik. Köprü kısmen yıkılmış olduğundan otomobille geçemeyip mecburen burada kaldık. Açığa karyolaları kurarak bir uyku uyuduk. Zaten zayıf olan vücudumu otomobil fena halde sarsmış, zedelemişti. Yarın Kevir'e gideceğiz. Başka kayda değer bir şey yoktur.

8 Temmuz 334 [1918], Kürt Diyarı – Kevir'den:

Bugün sabahleyin bulunduğumuz köprüden hareketle birkaç arkadaşla beraber Kevir'e geldim. Biz Kevir'den otomobil gönderip eşyaları aldıracağız. Doğru Baytar Kâmil Bey'in yanına gittim. Adı geçen kişi hayvan hastanesinde bulunmaktadır. Bugün güzel ve mesudane bir hayat geçirdim. Akşam baytar beyin yanında kaldım. Fehmi ve Doktor Şükrü Beyler de beraberdi. Büyük Zap kenarında, hoş bir gece geçirdik. Halen hastayım. Zayıf ve halsizim fakat hamdolsun nöbet gelmiyor. Perhize devam ediyorum ve her gün kinin alıyorum. Başka kayda değer bir şey yoktur.

9 Temmuz 334 [1918], Kürt Diyarı – Kevir'den:

Musul'a varış

Sabahleyin Baytar Kâmil Bey'e veda ederek saat 8'de otomobille Kevir'den Musul'a hareket ettik ve öğleyin Musul'a vardık. Yolda gelirken Deyr Behnam denilen eski ve asırlık kiliseyi ziyaret ettik. Bu kilise İslam'dan 300 sene evvel Keldanîler tarafından inşa edilmiş bir Marunî kilisesidir. İçerisinde gayet zeki birkaç lisana aşina bir papaz ve birçok rahip ve tilmiz [öğrenci] vardır. Bizi gezdirdiler ve kilise hakkında izahat verdiler. Mimari bilimi bakış açısından gayet kıymetli bir müessesedir. Dinin yayılması için çalışmaktadır. Belki de İngilizlere gizlice casusluk etmektedir.

Musul'a geldik. Doğruca gidip erkânıharp reisini gördüm. Bize ikamet etmek üzere Sabuncu Oteli tahsis edildi ve bugün istirahat etmemiz bildirildi. Akşama kadar istirahat ettik. Halsizliğim ve zafiyetim devam ediyor. Yarın hem bayram, hem de biz ilk vazifeye başlayarak orduyu teslim alacağız. Musul'u evvelkine nazaran pek ziyade ilerlemiş buldum. Yeni caddeler açılmış, subaylar için otel, kıraathane, berber dükkânı ve lokantalar tesis olunmuş. Nispeten bir ilerleme eseri görülüyor.

Musul hakkındaki duygularımı bilahare yazacağım. Hamdolsun burada, sokaklarda açlıktan inleyip bağıran, can çekişme halinde âh ü figân eden kimseler yok. Doktor bey de akşamüzeri geldi. Dicle Kıraathanesi'nde oturduk. Bu kıraathane Dicle üzerinde köprü başında pek güzel bir mevkidedir.

10 Temmuz 334 [1918], Musul'dan:

Bugün Ramazan Bayramı'nın biri. Çocuklar giyinmiş, dükkânlar ve hayır kurumları bayraklarla süslenmiş, görünüşte bir şenlik, bir sevinç mevcut. Giyim tarzı, daha ziyade milli. Yani entari ve maşlahdan ibaret. Sabahleyin biraz Musul'u dolaştım. Ondan sonra daireye gittim. Öğleden sonra 6. Ordu'nun kasasını teslim almaya başladım. Levazım Reisi Hamdi Bey'in emri üzerine bizden Fahri Efendi ile beraber kasayı teslim alıyoruz. Geç vakte kadar banknotları saydık ama tamamlayamadık. Çünkü gerek nakit [madeni para], gerek banknot [kâğıt para] olarak kasada külliyetli para mevcuttur. Geç vakit odama geldim. Pek yorgun olduğumdan dışarıya çıkamayarak hemen yattım. Hastalığım hafif surette devam ediyor. Başka kayda değer bir şey yoktur.

11 Temmuz 334 [1918], Musul'dan:

Bugün gayet erken daireye gelerek kasanın sayımına başladık. Akşama kadar tamamlayacağız. Çünkü 6. Ordu subay heyeti bu akşam hareket edeceklerdir. Notu [kâğıt paraları] bitirdik, nakdi terazi ile tartmaya başladık. Nakit tamamen mecidiye [gümüş 20 kuruş], biner biner tartıyoruz. Gece ancak saat 11.30'da tamamlayabildik. Devredilen bütün paranın mevcudu 150.000 lirayı aşkındır. Not 140.000 mecidiyeyi aşkın nakittir. Fazla olarak ayrıca birçok emanetler de mevcuttur. Her ne ise bu gece bu işi de tamamlayarak devir

ve teslim işlemlerini bitirdik ve gece 6. Ordu subayları hareket ettiler. Gündüz eski Tabur Kumandanımız Hasan Ziya Bey'i görmüştüm. Bir müddet görüştük. Hatıra olarak İstanbul'dan bana güzel bir Lonjin [Longines] saati getirmiş. Yarın tabura gidecektir. Başka kayda değer bir şey yoktur.

12 Temmuz 334 [1918], Musul'dan:

Bugün işlerimiz biraz hafifti. İstirahat ettik. Bayramın üçü. Âlem kendi âleminde. Vücutça biraz iyiyim. Bugün artık hafif hafif yemeye başladım. İstirahatım iyidir. Bir de vücudumu toplarsam pek iyi bir hayat geçireceğim. Şimdilik Levâzım'da ikinci kısma bakıyorum.

Başka kayda değer bir şey yoktur.

13 Temmuz 334 [1918], Musul'dan:

Bugün sakin geçti. Orduda 4. Şube'nin şimdilik ikinci kısmına bakıyorum. Yani hububat ve erzak kısmı. Mesleğimle alakadar. Sıhhatim biraz iyileşti. Perhizi artık bıraktım. Hafif hafif yemek yemeye başladım. Öğleyin üç saat kadar uyudum. Akşam otelin önünde mehtaba karşı geç vakte kadar oturarak eski hatıraları düşündüm. Gayet rahat ve asude bir kalem hayatı yaşıyorum. Sanki harp ve kavgalar bitmiş, barış zamanı dönmüş. Buralarda harbe ait hiçbir şey yok. Herkes kendi ticaret ve zevk sefasında. Buraları böyle, acaba İstanbul ne halde? Nasıl bir sefahat içinde yüzüyor?

Başka kayda değer bir şey yoktur.

14 Temmuz 334 [1918], Musul'dan:

Bugün erkânıharp reisi bey beni vazifeli olarak Haleb'e göndereceğini söyledi. Lütfuna teşekkür ettim. Vazifem, ordunun gizli evrakını Haleb'e götürmek, oradan gizli evrakı buraya getirmektir. Yol hazırlıklarına

Musul'da Dicle nehri üzerinde köprü ve kenarında kahvehaneler.

başladım. İki üç güne kadar hareket edeceğim. Vazifemi Abdurrahman Efendi'ye devrettim. Ben gelinceye kadar o nezaret edecek. Oof... Gündüzleri ne kadar sıcak! Sabah ve akşamları Musul gayet güzel oluyor, yalnız öğlenleri olmasa! Hayatım mesut ve rahat geçiyor, Fransızca çalışıyorum.

Başka kayda değer bir şey yoktur.

15, 16, 17 Temmuz 334 [1918], Musul'dan:

Bu üç gün de yeknesak geçti. Gündüzleri daireye gidiyorum. Geceleri Sabuncu Otel'de bulunuyorum. Akşamları otelin caddeye bakan balkonuna oturarak gelip geçenleri seyrediyorum. Aynı zamanda Fransızcaya da çalışıyorum. Hazırlıklarımı tamamlıyorum. Vesikamı aldım. Fotoğrafımı çıkartıp vesikaya yapıştırdım. Götüreceğim mahrem evrakı teslim aldım. Yalnız hareketim kaldı. Bakalım biraz da Haleb'in şehvet dolu sinesinde gezelim.

Başka kayda değer bir şey yoktur.

Sınıf arkadaşlarımdan 105 Lütfi Bey'in 17 Temmuz gecesi düğününde bulundum. Güzel bir ziyafet verdi. İyi ve tarihi bir gece geçirdik. Bu arkadaşım buranın

İnas Rüştiyesi [kız ortaokulu] müdiresi Romanyalı bir kızla evleniyor. Allah saadet nasip etsin.

18, 19 Temmuz 334 [1918], Musul'dan:

Bu ikinci günüm istirahatla geçti. Yarın inşallah Haleb'e hareket edeceğim. Bugün tabura arkadaşlara birer mektup yazıp Fırka Yaveri Mümtaz Bey ile gönderdim. Bir de Baytar Kâmil Bey'e posta ile gönderdim. Gündüz üç saat kadar uyudum. İzinli giden subaylar ikinci bir emre kadar burada kaldılar. Bunlar arasında taburumuz subaylarından Yüzbaşı Hüsnü Bey de vardır. Zavallılar ikinci emri bekliyorlar. Akşamları her zamanki gibi balkonda geçiriyorum. Musul'un tüccar sefahati... Her gün yüzümü daha kızgın bir şehvet rüzgârı yakıyor. Musul evleri, bilhassa yer altındaki sarayları şehvet denizi içinde dalgalanıyor. Ne büyük ahlak düşüklüğü, dünyadan habersiz bu zevk ve sefa çalkantılarından lezzet duyuyorum. Zührevi hastalıklar bu muhitin kadınlarını ve delikanlılarını tümüyle istila etmiş. Hâlâ o zevk arayan coşkunluk durmayıp şiddetleniyor.

20 Temmuz 334 [1918], Musul'dan:

Vazifeli olarak Haleb'e hareket

Bugün öğleden sonra saat 5'te otomobille Musul'dan Haleb'e doğru hareket ettim. Bir saat sonra şehrin haricindeki İstasyon denilen mahalde Bab-ı Sincar'da otomobilimiz durdu. Bu geceyi burada geçirip yarın sabahleyin erkenden hareket edecek imişiz. Otomobil arkadaşım Yüzbaşı Basri Bey ile 3 numaralı hastaneyi gezdik. Orada hastane kâtibi Esat Bey'i gördüm, görüştük. Güneş battıktan sonra beni bu civarda bulunan kükürtlü kaplıcaya götüreceğini, Dicle sahilinde pek güzel bir yer olduğunu söyledi. Hastane doktoru Hulusi Bey, Esat Bey ve ben üç kişi kaplıcalara gezinti için gittik. Dicle sahilinde bir tepenin eteklerinden fışkı-

ran bu kaplıca kükürtlü idi. Kibrit gazı kokusu etrafı istila etmişti. Kaplıcaya girdik. Banyo yaptık. Geç vakit Esat Bey'in hanesine döndük. Akşam yemekte bu kişiye davetli idim. Sakin ve mesut bir gece geçirdik. Gece yarısına yakın arkadaşların yanına döndüm. Otomobillerin yanında karyolalarımızı kurarak uyuduk.

21 Temmuz 334 [1918], Avniyat'dan:

Sabahleyin havanın ağarmasıyla beraber Bab-ı Sincar denilen mahalden hareket ettik. Ebu Zenabil'i, Hakne'yi geçerek öğleyin Avniyat'a vardık. Burada misafir zabitan için tahsis olunan toprak zeminliklere yerleşerek gündüzü geçirdik. Akşamüzeri gezinti için buradaki İstasyon mahallini gezdik. Haleb–Musul demiryolu hattını yapan Almanlar burada bir istasyon tesis ederek binalar vücuda getirmişler, bahçeler yapmışlar, bir medeni hayat tesis etmişler. Yanlarına birkaç Ermeni kadını da alarak futbol oyunlarına kadar her şeyi temin etmişler.

Bu çöller ortasında mesut ve müsterih bir hayat yaşıyorlar. Bir tarafta bizim konak yerinin pis kibirler altına gizlenen perişan hayatına bir tarafta da Almanların bu medeni hayatına bakarak derin derin düşündüm. Üç sene evvel buradan geçerken buraları korkunç birer çölden başka bir şey değildi. Bugün bir hayat canlanmış. Bunu da Almanlar yapmış. Eyvah... Korkuyorum ki buraları demiryoluyla beraber bir Alman sömürgesi olacak. Buralarda pek hızlı gelişecek zirai ve iktisadi hayat, Almanların hâkimiyetine geçecektir.

Konaklama yerinde subaylar için bir tabldot yapılmış. Birkaç kap yemek bulup yedik. Akşama da hazır edildi. Yolcu zabitler için bu büyük bir kolaylık, oldukça geniş bir ilerleme adımı idi. Akşamdan sonra her zamanki gibi yine karyolalarımızı otomobillerin yanına açtırarak yattık. Çünkü, maalesef, otomobiller hiç kim-

senin kumandası altında değil. Yanında bulunmazsa hareket edip gidiyor. Menzile "ait" ve fakat kumandanlarının otomobiller üzerinde hiçbir emir hakkı yok. İşte bunun için biz de böyle neferler gibi otomobillerin yanında, tozlar içinde yatmaya mecbur kalıyoruz. Adeta her bir Alman neferi bir zabitten daha fazla hâkim ve nüfuz sahibi. İşte büyük bir kusurumuz daha.

22 Temmuz 334 [1918], Demirkapı'dan:

Güneşin doğuşuyla beraber Avniyat'tan hareket ederek öğlene yakın Demirkapı'ya vardık. Yolda yalnız Ikletü'l-Kuçer'i geçtik. Yollarda tamamen inşaat taburları var. Burada da tabldot mevcut. Akşama kadar misafir subaylar için kurulan çadırlarda vakit geçirdik. Akşamüzeri yine Almanların buradaki otomobil istasyonlarını gezdik. Yine müsterih bir hayat göze çarpıyor. Akşam karyolalarımızı Demirkapı suyunun kenarına açarak iyi bir uyku uyuduk. Mehtap bütün güzelliğiyle bize hayat bahşediyor.

23 Temmuz 334 [1918], Demirkapı'dan:

Otomobil olmadığı için bugün de Demirkapı'da kalacağız. Yarın sabahleyin otomobiller ile Nusaybin'e hareket edeceğiz. Öğleyin 18. Kolordu karargâhı da buraya geldi. Akşama kadar Arap çadırları altında vakit geçirdik. Gece mehtap pek güzeldi. Karyolalarımızı yine açığa, mehtaba karşı kurdurarak yattık. Basri Bey ile daima beraberiz. Bu tabur arkadaşım bana pek samimi bir yol arkadaşı da oldu.

Başka kayda değer bir şey yoktur.

24 Temmuz 334 [1918], Nusaybin'den:

Sabahleyin güneşin doğuşu ile beraber Demirkapı'dan hareket ettik. Hepimiz bir otomobilde bulunuyoruz. Diğer otomobillere de kolordu karargâhı bindi-

rildi. Kil Bekir, Döğer noktalarını geçtikten sonra öğleyin Nusaybin'e vardık ve Nusaybin İstasyonu'na eşyalarımızı indirdik. Basri Bey ile doğru kasabaya giderek yemek yedik ve kasabayı gezdik. Nusaybin'i üç sene evvelkine nazaran çok değişmiş ve ilerlemiş buldum. Evvela buraya büyük bir tren istasyonu inşa edilmiş. İstasyon gayet büyük, birçok hangarlar yapılmış, bir taraftan da inşaata devam olunmakta. Burada birçok İngiliz, Rus, Hindu esir demiryolu şirketi emrinde çalışıyorlar. İngilizler 12 not [kâğıt para], Hindu ve Ruslar 6 not maaş almakta, bundan başka muntazaman kendilerine yemek de verilmekte imiş. Buradan firar eden İngilizler eksik değil. Çöllerden 15 günlük yolu yürüyerek Bağdad'a gidenler de varmış!!

İstasyonda birçok Ermeni aileleri var. Arap çadırları altında ikamet ederek demiryolu şirketinde çalışıyorlar. Kasabada yeni yeni dükkânlar açılmış, alışveriş yolunda devam ediyor. Yalnız pahalılık burada da açıkça hissediliyor. Akşama kadar kasabada dolaştık. Akşamüzeri istasyona gelerek karyolalarımızı yine açığa kurdurarak güzel bir uyku uyuduk.

Başka kayda değer bir şey yoktur.

Tren henüz buradan düzenli işlemediği için böyle düzensiz zamanlarda gelip gidiyor. Çünkü yol henüz devir ve teslim alınmamış. Resmi istasyon bugün için Telelhalef'tir.

25 Temmuz 334 [1918], Nusaybin'den:

Bugün akşamüzeri saat 5'te Nusaybin'den hareket ettik. Saat akşam 8'de Telelhalef İstasyonu'na vardık. Bu akşam burada kalarak yarın sabahleyin hareket edeceğiz. Geceyi burada geçirdik. Bu istasyon da oldukça büyük. Zaten her istasyon civarına Arap çadırlarından sanki birer kasaba yapılmış. Bu çadırlarda oturanlar ekseriyetle Ermeni aileleri olup kumpanya hesabına

yollarda ve inşaatta çalışmaktadırlar. Demek ki Anadolu'dan tardolunan Ermeniler buralarda yine tutunabilmişler ve adeta bu civarda iktisadi hâkimiyeti ele almışlar yahut almak üzere bulunuyorlar.

26 Temmuz 334 [1918], Resülayn'dan:

Sabahleyin Telelhalef İstasyonu'ndan hareket ederek birçok istasyonları geçtikten sonra akşamüzeri Nusaybin'e geldik. Burada tren üç saat kadar kaldı. Yine hareket ederek bütün gece yola devam etti. Fırat'ı gece geçmişiz, maalesef, yine göremedim.

Sabahleyin uyandığım vakit Cerablus İstasyonu'nda olduğumuzu söylediler. Bugün tamamen köysüz bir çölü katettik. Yalnız istasyonlarda biraz insan gözüküyor. Yoksa çöl, köylerden ve insandan arınmış bir sonsuz kır.

Başka kayda değer bir şey yoktur.

27 Temmuz 334 [1918], Haleb'den:

Sabahleyin Cerablus İstasyonu'ndan hareket ederek öğleyin Haleb'e vardık. Bugün geçtiğimiz mahaller oldukça meskûn ve ekilmiş idi. Kubbeli Arap köyleri sık sık göze çarpıyordu ve bu köylerin civarı hep ekilmiş, umumiyetle "dura" denilen akdarı tarlalarına tesadüf ettim. Hemen baş tutmak üzere idiler. Fakat Karatepe'de gördüğüm dura tarlaları ile bunlar arasında çok fark var. Orada üç metre yüksekliğinde olan bu mahsul burada ancak bir arşın boyunda idi.

Haleb'e çıkınca doğru Bâbülferac'da bulunan subay misafirhanesine giderek bir yemek yedim ve bir oda ayırtarak eşyamı yerleştirdim. Ondan sonra Basri ve Binbaşı Tevfik Beylerle çarşıya kadar giderek onlara lazım olan bazı eşyayı satın aldık. Bu iki yol arkadaşım akşamüzeri Dersaadet'e [İstanbul'a] doğru hareket edeceklerinden saat öğleden sonra dörtte istasyona gittiler.

Ben de misafirhaneye gelerek biraz istirahat ettim. Akşam gazinoya çıkarak Haleb'in sefahat denizi içinde yüzen faydasız hayhuyunu bir müddet seyrettikten sonra sinemaya girdim. Sinema Harb-i Umumi'ye ve İtalya hezimetine ve Alman askerinin talimlerine dair bazı şeritler gösterdi. Geç vakit yattım.

Başka kayda değer bir şey yoktur. Erkânıharp reisi beye bir telgraf verdim.

28 Temmuz 334 [1918], Haleb'den:

Bugün akşama kadar arkadaşların siparişlerini almakla vakit geçirdim ve arkadaşlardan Baytar Kâmil Bey'e ve tabura İhsan, Hasan, Halil ve Mümtaz Beylere birer kart yazıp postaya attım. İzmir'e, pedere beş lira gönderdim. Akşam Haleb Kafeşantanı'na gidererek ben de bu sefih cereyanın dalgaları arasına karıştım. Geç vakit yattım.

Başka kayda değer bir şey yoktur.

30 Temmuz 334 [1918], Haleb'den:

Bugün de gezmekle vakit geçirdim. Erkânıharp reisi beyden, "Banka ile 700 lira gönderildiğine dair" bir telgraf aldım. Akşam yemekten sonra Şehbender Bahçesi denilen Haleb'in bir sefahat meclisine giderek geç vakte kadar muntazam bir orkestranın ruha ferahlık veren şarkılarını dinledim. Ondan sonra otele gelerek yattım.

Başka kayda değer bir şey yoktur.

31 Temmuz 334 [1918], Haleb'den:

Bugünümü de gündüz kahvede ahalinin doğal hayhuylarını seyretmekle, gece de Şehbender Bahçesi'nde Haleb şantözlerinin ruh okşayan nağmelerini dinlemekle geçirdim. Bu dumanlı hayat bazen bana derin derin düşünceler bırakırdı.

Başka kayda değer bir şey yoktur.

1, 2, 3, 4 Ağustos 334 [1918], Haleb'den:

Bu dört günümü Haleb'in sefahat meclisinde geçirdim. Gündüzleri gazino ve bahçelerde, geceleri sinema, tiyatro ve kafeşantanlarda dolaştım. Askerlik hayatımdan "Haleb hatırası" olmak üzere bir fotoğraf çektirdim. Artık Haleb'e veda ederek yine inziva yerim olan Musul'a dönmek istiyorum. Çünkü on gündür Haleb'in mesteden havası başımı döndürdü. Bu sefahat kokusu bütün benliğimi sardı. Artık bu zevk ve şehvet muhiti içinden çıkmak istiyorum.

Başka kayda değer bir şey yoktur.

5 Ağustos 334 [1918], Haleb İstasyonu'ndan:

Haleb'e veda

Bugün Haleb'den ayrılıyorum. Bütün işlerimi bitirdim. Eşyamı istasyona naklettim, arkadaşlara veda ederek öğleyin istasyona geldim. Saat 12.30'da trenimiz Haleb İstasyonu'ndan hareket ederek Resülayn'a doğru ilerlemeye başladı. Ben de Haleb'e son bir veda bakışı göndererek ve bu tarihi şehri gözlerimle uzaktan bir defa süzerek vagonumun köşesine çekildim.

İşte artık trenin uğultuları arasında çalkanıp gidiyorum. Bakalım bu yollardan Dersaadet'e gitmek üzere bir daha ne vakit geçeceğim?

Hattın iki tarafındaki düz ovayı seyrede ede akşam Cerablus İstasyonu'na geldik. Burada iki saat kadar kaldıktan sonra yine harekete başladık. Artık vagonun bir köşesinde uyumak üzere uyukluyorum.

Haleb hakkındaki duygularım:

Ben üç sene evvel Irak harp cephesine gelirken yine bu Şehr-i Şehbâ'yı görüp gezmiş ve bu şehirle bir aylık aşinalık peyda etmiştim. Bu defa Haleb'i pek değişmiş buldum. Eğer zevk ve sefahat de medeniyet âleminde bir ilerleme kabul edilseydi, Haleb çok ilerlemiş diyecektim. Haleb üç sene içinde milletlerarası bir şehir ol-

muş. Şimdi bütün harbin sıkıntılarından bağımsız bir sefahat denizi içinde çalkanıyor. Haleb kapılarında gürültü çıkaran top sedalarını unutmuş da bir şehvet örtüsüne bürünmüş mest ve sersem uyuyor. Sokaklarından, hanelerinden şehvet kokusu sızan bu şehir sanki zifâf saadeti yaşıyor.

Son birkaç senede çeşitli tiyatrolar, sinemalar, kafeşantanlar Haleb'in dingin göğsüne yerleşmiş, Lübnan'ın, Beyrut'un, Şam'ın en seçkin işveli zümresi bu şehrin göğsünde toplanmış, tınlayan ve gülen vücutlarından şehvet fışkırıyor. Hâsılı her yerde, her tarafta sefahat hastalığını huy edinmiş gürûh gürûh gaflete düşmüş kişiler. Haleb baştan ayağa bir sefahat fuhuşhanesi olmuş. Almanlar kaba şehvet ihtiraslarını hep bu şehrin yüz güzelliğinin örtüsüne silerek kirletiyor. Kahvelerde, tiyatrolarda, sinemalarda, hâsılı her yerde Alman askerlerinin kaba ve haşin hareketleri göze çarpıyor. Dikkatli ve hassas bir bakış Haleb'de her dakika üzüntü verici bir hadisenin şahidi olmakla kederlenir. Her şey fevkalade pahalı olmakla beraber ahali sanki umumen lord ve banker. Bilmem ki harp Haleb'i zenginleştirmek için mi açılmış? Bu şehrin saadet sinesine avuç avuç altınlar saçılıyor. İşte ben bu defa Haleb'i bu halde buldum. Korkuyorum ki bu derin sarhoşluk humması içinde seğirten bu şehir sahibini kaybetmesin. Zaten milliyetini unutan bu belde başka bir ihtiras elinin aldatıcı kucağına düşmesin.

Nusaybin İstasyonu esir karargâhı olmuş

6 Ağustos 334 [1918], Nusaybin'den:

Öğleyin trenimiz Resülayn'a ve akşamüzeri Nusaybin'e vardı. Gece Nusaybin kasabasına kadar giderek dolaştım. Gece istasyona gelip yattım. İşte bugün de böyle tren gürültüleri içinde geçti. Nusaybin İstasyonu

bir esir karargâhı yahut Ermeni iltica yeri olmuş. Ekseri İngiliz, Rus, Hindu esirleriyle, Anadolu'dan tardolunan Ermeni aileleri hep buralarda çadırlar altında yerleşmiş. Hepsi demiryolu şirketinde bir maaş mukabili çalışıyor.

7 Ağustos 334 [1918], Demirkapı'dan:

Sabahleyin Nusaybin'den hareketle öğleyin Demirkapı'ya vardık. Otomobilde her tarafım toz toprak içinde kaldı. Demirkapı'da Yüzbaşı Naşit Bey'i gördüm. İzinli İstanbul'a gidiyormuş. Bu gece burada bir çadır altında yatarak sabahleyin erkenden otomobille Avniyat'a hareket ettim.

8 Ağustos 334 [1918], Hakne'den:

Sabahleyin Demirkapı'dan hareketle öğleyin Hakne'ye vararak bugün de burada kaldık. İnşallah artık yarın Musul'a varmış olacağız. Yollarda tozdan ve sıcaktan başka kayda değer bir şey yok. Her taraf bir sıcak sarısı içinde.

9 Ağustos 334 [1918], Musul'dan:

Sabahleyin Hakne'den hareketle Musul'a vardım. Sevgili kardeşlerimden Baytar İsmail Kâmil Bey burada imiş. Buluştuk. Uzun uzun dertleştik. Bu muhterem kardeşi de 9. Kafkas Ordusu'na tayin etmişler. Yakında hareket edecek imiş. Bu kıymettar arkadaşı de muhitimden kaçırırsam çok üzüleceğim. Akşam erkânıharp reisi beye gittim. Emanetlerini teslim ettim. Fevkalade müteşekkir kaldı. Beni 2. Şube'ye tayin etmişler. Yarından itibaren bu yeni vazifeme başlayacağım.

10 Ağustos 334 [1918], Musul'dan:

Bugün daireye gitmedim. Çünkü Kâmil Bey misafirim idi. Beraber bulunduk. Akşam Baytar Fehmi Bey de geldi. Hep birlikte yemek yedik. Geç vakte kadar balkonda oturup dertleştik.

11 Ağustos 334 [1918], Musul'dan:

Bugün daireye giderek yeni vazifeme başladım. Akşam Kâmil Bey ile Dicle kıraathanesine gittik. Oradan bu kardeşi otomobillerin olduğu yere kadar yolcu ettim, vedalaştık. Gerur'a hareket ettiler. Ben Haleb'de iken muhterem meslektaşlarımdan Can gelmiş. Görüştük. Tebriz hallerinden bana ayrıntılı malumat verdi.

Başka kayda değer bir şey yoktur.

12 Ağustos 334 [1918], Musul'dan:

Bugünüm de idarede geçti. Henüz çok vazifem yok. Gündüzleri dairede akşamları odamda asude bir hayat geçiriyorum. Yaşar Efendi'ye uzun bir mektup yazarak Reşat Efendi vasıtasıyla gönderdim. Bir mektup da tabura, Hasan Efendi'ye yazdım.

Başka kayda değer bir şey yoktur.

13 Ağustos 334 [1918], Musul'dan:

Bugünden itibaren tercüman Marsel Efendi ile beraber Fransızca çalışmaya başladık. Zaten müsait vakitlerimi hep Fransızca çalışmakla geçiriyorum. Hayatımdan pek memnunum.

14 Ağustos 334 [1918], Musul'dan:

Havalar biraz serinledi. Evvelki müthiş sıcaklar biraz hafifledi. Bugün hamama giderek Haleb'in vücudumu kaplayan tozlarını çıkardım. Başka kayda değer bir şey yoktur.

15 Ağustos 334 [1918], Musul'dan:

Bugün de diğerleri gibi sakin, mutlu, müsterih geçti. Baytar Ahmet Şevki Bey'den bir mektup aldım.

16 Ağustos 334 [1918], Musul'dan:

Ziraat nazırı beye bir mektup yazdım ve Reşad'a bir

telgraf çekerek Yaşar Efendi'nin İstanbul'a gelip gelmediğini sordum.

Başka kayda değer bir şey yoktur.

17–26 Ağustos 334 [1918], Musul'dan:

Bu on günüm Musul'un sakinlik muhitinde gayet mutlu ve müsterih geçti. Gündüzleri daireye giderek işlerimle uğraşıyorum. Akşamları odamın inziva köşesine çekilerek kitap okumak ve Fransızca çalışmakla vakit geçiriyorum. Hayatımda pek sevdiğim bir düzen var. Ara sıra kardeşim Can'la dertleşiyoruz. Yalnız iki gün kadar İspanyol nezlesinden rahatsız oldum. Hamdolsun onu da geçirdim.

Bugün Şahab'a bir mektup yazdım ve biri Şahab'a diğeri Raşid Efendi kardeşimize olmak üzere iki fotoğraf gönderdim. Yusuf Efendi kardeşimize ve Mösyö Moiz'e de birer mektup yazdım.

Bugünlerde paşanın teşrifini bekliyoruz. Cephede sükûnet var. Harp hakkında kayda değer bir şey işitmiyoruz. Bu hayatımdan pek memnunum. Temenni ederim daima böyle sürsün. Geçen gece Dicle'nin sahilinde mehtaba karşı pek güzel bir gece geçirdim. Dicle buranın hayat ruhudur.

Başka kayda değer bir şey yoktur.

27, 28, 29 Ağustos 334 [1918], Musul'dan:

Bu üç gün de sakin, mutlu ve müsterih geçti. Gündüzleri yazı işleriyle, geceleri Fransızca çalışmak ve kitap okumakla vakit geçiriyorum. Şahab'a iki fotoğrafımı gönderdim. Biri kendisine ve diğeri kardeşim Raşit'e ithaf olunmuştu. Şahab'a bir de mektup gönderdim.

Yaşar'dan aldığım bir kartta Ali Rıza Bey'in Halkalı müdüriyetine tayinini haber aldım. Bir mektupla adı geçeni tebrik ettim.

Başka kayda değer bir şey yoktur.

30 Ağustos 334 [1918], Musul'dan:

Bugün 6. Ordu Kumandanı Ali İhsan Paşa hazretleri Musul'u teşrif buyurdular. Akşamüzeri saat altıda Sincarkapı'ya vardılar. Burada hazırlanan bir karşılama heyeti tarafından karşılandı. Ahali, askeri kıtalar, bandolar tamamen Sincarkapı'ya toplanmış paşa hazretlerini bekliyorlardı. Buraya çadırlar dikilmiş ve karşılayıcıların dinlenmeleri temin olunmuştu.

Vali Memduh Bey, Kumandan Vekili Kaymakam İsmail Hakkı Bey, Ferik Osman ve Liva Mazhar Paşalar da karşılayanlar arasında bulunuyordu. Paşa hazretleri birer birer bütün subayların ellerini sıkarak övgüde bulundular. Biraz istirahattan sonra arabalara binerek ordu dairesine ahalinin alkışları arasında vardılar. Güzel bir gün geçirdik. Akşam mızıka incesaz çaldı.

31 Ağustos 334 [1918], Musul'dan:

Bugün diyebilirim ki yazın son günü. Artık o müthiş sıcaklar geçmeye, hava biraz latifleşmeye başladı. Doktor Şükrü Bey'den ve Rıza Bey'den birer mektup aldım.

Başka kayda değer bir şey yoktur.

1 ve 2 Eylül 334 [1918], Musul'dan:

Bu iki gün de sükûnet içinde geçti. Paşa büyük bir faaliyetle çalışıyor. Paşa hazretleriyle akşamüzeri bir kısım subayla atlı olarak bir gezinti yapıldı. Musul civarı gezildi.

Kardeşim Baytar Kâmil Bey memuriyet yerine gitmek üzere teşrif ettiler. Bende misafirdir. Şen ve mesut geceler geçiriyoruz. Başka kayda değer bir şey yoktur.

3 Eylül 334 [1918], Musul'dan:

Bugün İzmir'e bir mektup ve posta ile altı lira gönderdim. Gündüzleri yine işlerimle, geceleri derslerimle

uğraşıyorum. Hayatımdan memnunum. Kayda değer bir şey yoktur. Harp tabii halinde devam ediyor.

4 Eylül 334 [1918], Musul'dan:

Bugün hava biraz sıcak. Fakat şikâyet edecek kadar değil. Zaten biz bu muhitin en cehennem gibi sıcaklarına alıştık. Vücudum iyidir. Sıhhatteyim. Çok çalışmakla berabêr çabalarım verimli ve muntazamdır. Hayatımdan memnunum.

Başka kayda değer bir şey yoktur.

5, 6, 7, 8 Eylül 334 [1918], Musul'dan:

Bu dört günüm de sakin geçti. Baytar Kâmil Bey'le beraber bulunuyoruz. Bu kişi yarın Dersaadet'e [İstanbul'a] hareket edecek.

Gündüzleri dairede işlerimle, geceleri odamda derslerimle vakit geçiriyorum. Dün akşam Kâmil Bey'le tiyatroya gittik. Tiyatrodan başka her şeye benzeyen bu pis su timsalini nefretle seyrettik. Musul'un umumi bir mahalli, bir eğlencesi yoktur. Burada en mesut hayat, en ücra köşelerdedir. Dicle'nin sakinlik kenarında, bu geniş suyu seyretmekle yalnızca geçirilecek dakikalar yahut kitap mütalaasıyla geçen anlar diyebilirim ki Musul'un en saadet veren zevk hisleridir.

Başka kayda değer bir şey yoktur.

9 Eylül 334 [1918], Musul'dan:

Bugün akşamüzeri Baytar Kâmil Bey kardeşimiz Dersaadet'e [İstanbul'a] doğru hareket ettiler. O da bu iklimin yakıcı sıcaklığından kurtuldu. Adı geçen ile Reşad'a bir mektup gönderdim. Hayatım yine eski inziva haline döndü. Şimdi geceleri de şubeye devam ediyoruz. Muntazaman Fransızca çalışmaya başladım.

Başka kayda değer bir şey yoktur.

10 Eylül 334 [1918], Musul'dan:

Bugün de diğerleri gibi geçti. Akşamüzeri Ali İhsan Paşa hazretlerinin maiyetlerinde bütün karargâh zabitanı atlı olarak Musul civarında gezintiye çıktık.

Başka kayda değer bir şey yoktur.

11 Eylül 334 [1918], Musul'dan:

Bugün de kâğıtlar içinde vakit geçirdim. Binbaşı Ziya Bey'e bir mektup yazıp gönderdim. Mahmud hakkında malumat verdim. Hayatım sade ve sakin geçiyor.

Başka kayda değer bir şey yoktur.

12 Eylül 334 [1918], Musul'dan:

Bugün valideme uzun bir mektup yazarak özel hayatım hakkında malumat verdim. Çünkü dün kendisinden bir mektup almıştım. Hasan Efendi'ye de bir mektup yazdım.

Kayda değer bir şey yoktur.

13 Eylül 334 [1918], Musul'dan:

Oh! Hayatım ne kadar sakin, münzevi ve müsterih geçiyor. Her gün en az iki saat Fransızca çalışıyorum. Sair zamanlarımı yazılarıma ve kitap okumaya hasrediyorum.

Sıcaklar geçti. Havada hoş bir güzellik var. Geceleri Musul'un zavallı bahçesinde, mehtap altında, Dicle kenarında bir saat kadar dolaşarak gençlik hatıralarımı ihya ediyorum.

Böyle birkaç ay Fransızcaya devam edersem çok istifade edeceğim.

14 Eylül 334 [1918], Musul'dan:

Bugün Ali Rıza Efendi'den bir telgraf aldım. Hayatım aynı yeknesak meşgaleler içinde geçiyor.

Başka kayda değer bir şey yoktur.

15, 16 Eylül 334 [1918], Musul'dan:

Bu iki günüm de bir huzur ve sükûnet içinde geçti. Meşgalem aynı meşgale, çalışma, sükûnet, inziva. Zaten yaradılıştan kalabalıktan sıkılan bir yapıda ben inzivayı ne kadar severim. Başka kayda değer bir şey yoktur.

17 Eylül 334 [1918], Musul'dan:

Bugün Kurban Bayramı'nın ilk günü. Hava latif ve semada ilahi bir sükûnet var. Karargâhta bayram tebriki icra edildikten sonra hükümet dairesine gidilerek vali bey ziyaret edildi ve sultanî marşı çalınarak "Padişahım çok yaşa!" duası tekrar olundu. Ondan sonra subaylar ve şubeler arasında ziyaretler yapıldı. Akşam misafirhanede güzel bir tiyatro tertip olundu. Bütün subaylar ve paşa hazretleri mevcut idiler. İşte bayramın ilk günü de böyle geçti. Bu Musul muhitinde yaptığım ilk bayram. Ahalide bayramdan, şenlikten hiçbir eser yok, hep boyunlar sefalet sıkıntılarıyla eğilmiş, çehreler geçim güçlüğü ile ekşimiş, hep yaşamak zorluklarının her gün biraz daha çetinleştiğini düşünmekle gamlı.

18 Eylül 334 [1918], Musul'dan:

Bugün geç uyandım. İlk işim pedere bir mektup yazarak bayramlarını tebrik etmek oldu. Sonra Hasan Efendi'ye ve 1. Tabur Kumandanı Hasan Ziya Bey'e bayram tebriki için bir mektup yazıp gönderdim. Öğleden sonra arkadaşları ziyarete gittim. Bugün de asude geçti. Akşamüzeri hayvanıma binerek Musul civarını biraz dolaştım. Dönünce de uykusuz olduğumdan akşam erkence yatıp uyudum.

Başka kayda değer bir şey yoktur.

19 Eylül 334 [1918], Musul'dan:

İşte bu bayramı da geçirdik. Bayram değil, hayatı-

mız geçiyor. Bu çöllerde çürüyüp ihtiyarlıyoruz. Yine eski inziva hayatıma çekildim. Kitap okumak ve hiçbir şey görmemek, duymamakla vakit geçiriyorum.

Başka kayda değer bir şey yoktur.

20, 21, 22, 23, 24 Eylül 334 [1918], Musul'dan:

Bu beş gün de diğerleri gibi sakin ve asude geçti. Geceleri Fransızca çalışıyorum. Akşamüzerleri genellikle hayvanıma binerek kasaba civarında dolaşıyorum. Bazen de arkadaşları ziyaret ediyorum. Bu hayatım bana pek müsait bir çalışma sahası temin ettiğinden dolayı çok memnunum. Şehrin sefahat ve sefalet şamatası katiyen beni tahrik etmiyor. Kendi sükûnetimden derin bir haz duyuyorum.

Dün Kaymakam Ziya Bey'den bir mektup aldım. Kendisinin Kafkas İslam Ordusu 2. Fırka 5. Alay Kumandanlığı'na tayin edildiğini bildiriyordu. Keza bizim İhsan Mahmut'tan bir mektup aldım. Uzun ve sıralanmış bir şikâyet kâğıdı, hayata isyan ediyor.

Başka kayda değer bir şey yoktur. Yalnız kardeşim Şahab'dan çoktan beri mektup alamadığımdan merak ediyorum. Ailemin mektupları biraz düzene girdi.

25 Eylül 334 [1918], Musul'dan:

Bugün Musul İstinaf Azalığına [itiraz mahkemesi üyeliği] tayin olunan Salih Efendi vasıtasıyla kardeşim Yusuf Efendi'den bir mektup aldım. Zavallı Yusuf pek karamsar. Öğleyin menzil ziraat şubesine gittim. Orada bulunan ziraat arkadaşlarımızla görüştüm. Dicle kenarında bir bahçe vücuda getiriyorlar, gidip gezdim. Çok güzel. İnşallah genişletme ile daha fazla teşebbüslerinde başarılı olurlar.

Başka kayda değer bir şey yoktur.

Şam ve Beyrut da düşmüş

26–30 Eylül 334 [1918], Musul'dan:

Bu beş günüm de sakin ve asude geçti. Yalnız harp havadisleri biraz endişe verici. Bulgaristan Ordusu'nun bozulup münferiden barış anlaşması imzalamaya giriştiğini bugünlerde işittik. Yine Filistin cephesinde Şam ve Beyrut'un düştüğünü üzüntüyle haber aldık. Bu iki ansızın ortaya çıkan olay beni çok üzdü. Sulhun pek yaklaştığını hissediyorum. Fakat korkuyorum ki bizim zararımızla neticelenmesin. Kardeşim Yusuf'a uzun bir mektup yazıp gönderdim. Geceleri Fransızcaya, gündüzleri işlerime çalışmakla vakit geçiriyorum.

Başka kayda değer bir şey yoktur.

1–4 Teşrinievvel 334 [Ekim 1918], Musul:

Artık sıcaklar geçti. Havalar pek latif. Bugün Cuma idi. Paşa hazretleriyle beraber Nebi Yunus'a giderek Cuma namazını orada eda ettik. Dün kardeşim Şahab'dan iki mektup aldım. Sıhhat ve afiyetini bildiriyordu. Keza taburdan da bir mektup aldım. Ağustos maaşlarımı göndermişlerdi. Hayatım müsterih ve asude geçiyor. Başka kayda değer bir şey yoktur. Siyasi durum mühim ve karanlık.

Gelecek bakalım ne şekilde tecelli edecek?

5 Teşrinievvel 334 [1918], Musul:

Bugün paşa hazretleri Dicle grubu cephesini teftiş etmek üzere Elhamra'ya teşrif ettiler. Bir hafta kadar o cephede kalacaktır. Ben yine kitaplarımla meşgulüm. Başka kayda değer bir şey yoktur.

6-12 Teşrinievvel 334 [1918], Musul:

Bu yedi gün zarfında paşa hazretleri Dicle grubu cephesinde kaldılar. Hayatım sakin geçti. Fakat gayet fevkalade hadiselere şahit olduk. Bugünlerde sulh sözle-

ri arttı. Bizim Filistin cephesinin düşüşünü Bulgaristan'ın tek başına barış imzalamaya girişmesi vaziyeti zorlaştırdı. Almanya, Amerika Reisicumhuru Mösyö Wilson'a bir nota vererek sulh teklifinde bulundu ve sulhun vaktiyle Mösyö Wilson'un beyanatında zikredilen 14 maddenin esas olmasını kabul ettiğini bildirdi. Amerika'dan olumlu cevap alındı. Fakat işgal olunan arazinin boşaltılması istenildi.

Kabinemiz istifasını verdi. Bir haftadır henüz yeni kabine teşekkül edemedi. Sulha yaklaşmış olmakla beraber her tarafta bir buhran mevcut. Fakat yakın bir gelecekte her şeyin meydana çıkacağını zannediyorum. Yine bu harpten zannederim ki en borçlu biz çıkacağız. Başka kayda değer bir şey yoktur.

13 Teşrinievvel 334 [1918], Musul:

Kabinemiz teşekkül etti. Sadrazam ve Harbiye Nazırı İzzet Paşa hazretleridir. Diğer bakanlar da mutedil kimselerden seçilmiştir. Her tarafta sulhun imzalanması ve görüşmelerin süratle başlaması bekleniyor. Dicle cephesinde biraz faaliyet oldu ise de hal-i hazırda yine sükûnet iade edildi. Başka kayda değer bir şey yoktur.

14 Teşrinievvel 334 [1918], Musul:

Bugün sınıf arkadaşlarımdan Gavirtik Efendi'yi gördüm. İhtida edip [din değiştirip] Tevfik olmuş. Burada sınıftan bir meslektaşımı bulduğum için çok memnun oldum. Burada Çekirge Mücadele Müdürü olarak bulunuyor. Evlenmiş. Bugün beni bırakmadı. Akşam onda misafirdim. Geç vakte kadar oturup meslekten uzun uzun dertleştik. Başka kayda değer bir şey yoktur.

15, 16 Teşrinievvel 334 [1918], Musul:

Bu iki gün de sakin geçti. Pedere bir mektup gönderdim. İzmir'e beş lira da gönderdim. Keza Şahab'a ve

Hasan Efendi kardeşimize birer mektup yazdım. Başka kayda değer bir şey yoktur.

17, 18 Teşrinievvel 334 [1918], Musul:

Bu iki gün de sakin geçti. Hayatım pek asude ve müsterih geçiyor. Başka kayda değer bir şey yoktur. Henüz durumun ilerlediğine dair bir haber gelmedi. İşlerimle ve derslerimle uğraşıyorum.

19–29 Teşrinievvel 334 [1918], Musul:

İşte on günlük bir zaman ki hatıra defterime hiçbir şeyler yazamadım. Bugünlerim unutulmuş olmakla beraber sakin geçti. Yalnız işitilen haberler insanı üzüyor.

Sulh hakkında henüz kesin bir şey öğrenemedik. Münferiden sulh için hükümetin bütün kuvvetiyle çalıştığı anlaşılıyor. Maalesef hâlâ bir şey yok.

O güzel Haleb'imiz de bu günlerde elimizden gitti. O da İngilizlerin kontrolüne geçti. Bu şehrin kaybedilmesinden pek üzüntülüyüm. Bugün gelen ajanslar Hariciye Nazırı'nın [dışişleri bakanı] Meclis-i Mebusân huzurunda söylediği nutku bildiriyorlardı. Nazır Nabi Bey görüşmelerin başarıyla devam ettiğini, yakında silah bırakma anlaşmasının akdedileceğini bildiriyor. Fakat acaba doğru mu? Cephemizde harp bütün faaliyetiyle devam ediyor. İngilizler Musul'u almadan sulhu yapmak istemiyorlar. Biz de bütün kuvvetimizle vermemeye çalışıyoruz. Dün bütün Alman subayları ve askerleri aldıkları emir üzerine orduyu terk ederek Dersaadet'e [İstanbul'a] gittiler. Yakın zamanda konuyu aydınlatan haberler duyacağımız zannındayım.

30 Teşrinievvel 334 [30 Ekim 1918], Dört beş gündür Dicle grubundan hiçbir malumat alamıyoruz. Asi aşiretler ve düşman zırhlı otomobilleri çölden taarruz ederek telefon hatlarını daima kestiklerinden haberleş-

me kesilmiş durumda. Bu kahraman grubun pek müthiş ve kanlı harpleri müteakip esir olduğunu zannediyoruz. Bu akşam gizli bir emir aldık. Yarın ordunun ikinci kademesi ve ağırlıklar Musul'u terk edeceklerdir. Her tarafta müthiş bir faaliyet ve hazırlık. Başka kayda değer bir şey yoktur.

Mütareke imzalandı

31 Teşrinievvel 334 [31 Ekim 1918], Sabahleyin saat 8'de ordunun ikinci kademesi Musul'dan Cizre'ye doğru hareket etti. Musul'da yalnız kumandan paşa ve 1. Şube'den birkaç efendi ile şube müdürleri ve bir de muhafız taburu kaldı. Dört beş saat bir yürüyüşten sonra Fülfül Köyü'ne yakın yol üzerinde bir su birikintisi başında kaldık. Çadır kurduk. Geceyi burada geçireceğiz. Musul'u terk eden menzil subayları mülkiye memurları ve memur aileleri kısım kısım öküz arabalarıyla geçmekte ve bu manzara insanı perişan etmektedir. Bu üzüntüyle gece yattım. Gece yarısı ordudan bir süvari geldi. Bugün öğleden itibaren mütareke akdedildiğini ve Musul'a dönüşümüzü müjdeledi. Mütarekeden dolayı ve Musul'u terk etmeden evvel bu ateşkes nedeniyle tabii memnun olduk. Fakat mütareke şartlarının bizim için pek ağır olduğunu bildiğimizden pek mahzun bulunuyorduk. Artık sabaha uyuyamadık. Sabahleyin geriye, Musul'a döneceğiz.

Başka kayda değer bir şey yoktur.

1 Teşrinisani 334 [1 Kasım 1918], Musul:

Sabahleyin 5'te hareket ederek saat öğleden önce 10'da Musul'a geldik. Musul'da müthiş bir kalabalık. Ağırlıklar Musul'a gelmiş, her taraf donatılmış. Biz de eski yerlerimize geldik.

Başka kayda değer bir şey yoktur.

İngiliz kumandanı Musul'a geldi

2 Teşrinisani 334 [1918], Musul:

Bugün mütareke şartlarını ajanslar ilan etti. Emekli askerlerin terhisine başlandı. İhtiyat subayları ile erlerin de 310 tevellüdlülerine [1894 doğumlulara] kadar terhis edileceğini ajanslar yazıyor. Henüz bir haber gelmedi. İngiliz kumandanı Musul'a geldi. Paşa ile görüştü. Akşamüzeri paşa hazretleri adı geçen general ile ileri hatta kadar gittiler.

Başka kayda değer bir şey yoktur.

3 Teşrinisani 334 [1918], Musul:

Bugün İngilizlerin bir fırka süvarisi Musul'a gelerek bir alayı köprünün sol sahilinde, geri kalanı sağ sahilinde ordugâha girdiler. Artık dört seneden beri can düşmanı olan bu nazeninler ile yan yana beraber oturuyoruz.

Akşam Baytar Şevki Bey bende misafir idi. Geç vakte kadar beraber oturarak dertleştik. Gelen ajanslar Levâzım Reisi İsmail Hakkı Paşa'nın firar ettiğini bildiriyorlardı. İngiliz kolordu kumandanı, paşa hazretlerini ziyaret etti. Beraber fotoğraf çektirdiler ve otomobille şehrin civarını dolaştılar. Henüz sokaklarda İngiliz askerleri gezmiyor.

Başka kayda değer bir şey yoktur.

4 Teşrinisani 334 [1918], Musul

Bugün bir otomobil kolumuz ordunun mühim evrak ve kasasıyla Nusaybin'e hareket etti. Yine İngiliz dostlar akşama kadar, paşa hazretlerine gelip gittiler. Akşam da paşa hazretleri onlarda yemeğe davetli idi. Bu gece İhsan Efendi misafirimdi. Beraber yemek yedik ve geç vakte kadar oturup dertleştik. Henüz bizim terhisimize dair bir emir yok. İzmir'e bir mektup yazıp gönderdim.

Başka kayda değer bir şey yoktur.

5, 6, 7 Teşrinisani 334 [1918], Musul:

Bu üç gün zarfında İngilizlerle yan yana Musul'da oturduk. Paşa İngiliz generallerine bir ziyafet verdi. Onlar da karşılık verdiler. Rivayete göre İngilizlerin Musul'u terk ederek mütareke tarihinde bulundukları mahallere çekileceği söyleniyor ise de ben bu sözlere inanamıyorum. Çünkü bu milletin girdiği yerden çıkmaz bir unsur olduğunu bilirim. Üzüntümden çarşıda dolaşamıyorum. Çünkü her adım başında İngiliz subay ve erlerine rastlıyorum. Bu simalar beni pek üzüyor. Öyle bekleyiş halinde ve derin bir belirsizlik içinde hayat sürmekteyiz. İhtiyat subaylarının terhisi emri geldi ise de vaziyetin şüpheli oluşu bu emrin uygulanmasına mahal bırakmıyor.

Karanlık bir gün

8 Teşrinisani 334 [8 Kasım 1918], Musul:

Sabahleyin saat 8.30'da bir İngiliz subayı beraberinde beş İngiliz neferi gelerek doğru hükümete girdiler ve kimseye bir şey sormaya ve söylemeye lüzum görmeyerek hükümette asılı bulunan Osmanlı sancağını indirip onun yerine İngiliz bandırasını çektiler. Bu hakaret edici hareketi paşa protesto etti ise de hiç dinlemedikleri gibi resmi kurumlar üzerinde bulunan diğer bütün Osmanlı sancaklarının indirilmesini de talep ettiler ve indirildi. Hükümete bir bölük muhafız göndererek kapısına da bir süngülü nöbetçi diktiler. Artık keder ve üzüntü hepimizi istila etmişti. Şu tahammül edilemez hallerden fevkalade mahzunum. Harbin son dakikalarında bu karanlık günleri de gördük.

Civarda ve yollarda aşiretlerin çeşitli birliklerimize taarruzları devam ediyor. Musul ahalisi sevinçli ve gülüyor. Çünkü arzularının tecellisine şahit oluyorlar. İngilizler her dakika ordu karargâhına gelip gidiyorlar. Da-

yanılmaz teklif ve taleplerinin ardı arkası kesilmiyor. Yarın paşa hazretleri Mardin'e hareket ediyor. Belki öbür gün biz de gideceğiz. Ayın 15'ine kadar mutlaka Musul'u tahliye etmemiz kesin olarak İngilizler tarafından talep ediliyor.

9 Teşrinisani 334 [1918], Musul:

Bugün paşa beraberinde altı binek ve iki yük otomobili olduğu halde saat sabah 8'de Musul'dan Nusaybin'e doğru hareket etti. İngilizler görünüşte nezaketle, aslen fesat fikriyle paşanın beraberine iki zırhlı otomobil verdiler ve paşanın hareketinden sonra büsbütün şehirde hâkimiyet kurmaya başladılar. Ayın 15'ine kadar bütün Türk Ordusu Musul'u terk etmiş olacak. Kalanlar "harp esiri" addedilecektir.

Bugünü de böyle keder ve elem içinde, İngilizlerin gururlu bakışları altında geçirdik.

Ahali kendi hayhuyunda. Ticaret daha serbest devam ediyor. Sanki halk Türk Ordusu'nun bir an evvel buradan gitmesini bekliyor!...

10 Teşrinisani 334 [10 Kasım 1918], Musul:

Musul'a veda

Bugün ordu karargâhıyla beraber saat sabah 8'de Musul'u terk ederek ayrıldık. İşte ecdadımızın bir zafer emaneti olarak bize bıraktığı bu tarihi şehri de bu zalimlere teslim ederek çekiliyoruz. Bu karanlık günlere şahit olan bahtsız talihime ağlıyorum. Beş senedir akan bu kadar kan, eriyen bu kadar yağ, heder olan bu kadar genç nihayet büyük ziyanlarla çürüyor. Beş senenin fedakârlığı korkulu bir ölüm darbesiyle bitiyor. Ne elim akıbet!

İstanbul'da Talat, Enver, Cemal Paşalar firar etmiş. İşte vatanperver yaşayan yüzler! Demek hep derin bir cahilliğin gaflet çıkmazında yüzüyoruz. Heyhat ki neti-

Türk ve İngiliz askerleri bir arada

cede vatan istiklali sönüyor. Türklük bitiyor, eriyor, mahvoluyor!!

Nusaybin'e doğru yürümeye başladık. Ahali ve İngiliz güler yüzlü ve lakayt bir tavır ile bize bakıyorlardı. Şehirden çıktık. Yedi saatlik bir yürüyüşten sonra gece Zenazil'e vardık. Çadır kurarak ordugâha girdik. Kafilemiz en az 1000 neferden ve bu kadar hayvan ve arabadan oluşuyor.

11 Teşrinisani 334 [1918], Zenazil'den:

Sabahleyin saat 7'de Zenazil'den hareket ederek saat öğleden sonra dörtte Hakne'ye vardık. Yollarda hafif yağmur yürüyüşümüzü zorlaştırıyordu. Başka kayda değer bir şey yoktur.

12 Teşrinisani 334 [1918], Hakne'den:

Sabahleyin saat 7'de Hakne'den hareket ederek Avniyat'a geldik. Geceyi burada geçirdik. Devam eden bir yağmur bizi fevkalade sıkıyor, yürüyüş kabiliyetini azaltıyordu. Yarın burada istirahat edeceğiz. Çünkü yürü-

yüşe devam etmek hemen hemen imkânsızdır. Çamur ve yağmur her tarafı istila etti.

13 Teşrinisani 334 [1918], Avniyat:

Bugün burada yağmurla geçti. Kayda değer bir şey yoktur. Akşamüzeri sekiz İngiliz gelerek buranın menzil noktasını teslim aldı. Yağmur devam ediyor.

14 Teşrinisani 334 [1918], Avniyat:

Sabahleyin 7'de Avniyat'tan hareket ederek Ikletü'l-Koçer'e geldik. Buraya gelinceye kadar gayet müthiş bir yağmur yedik. Sanki Cenâb-ı Hak da bize zulüm ve kahrını yağdırıyor. Askerler, hayvanat ve arabalar çamur ve su içinde. Biz de baştan aşağıya sırsıklam bir haldeyiz.

15 Teşrinisani 334 [1918]

Saat sabah 8'de buradan hareketle akşam saat 5 sonrada Demirkapı'ya gelerek çadır kurduk ve istirahata geçtik. Fevkalade yorgun ve bitap bir haldeyiz.

Kayda değer bir şey yoktur.

16 Teşrinisani 334 [1918], Demirkapı'dan:

Bugün Demirkapı'da istirahat ettik. Biraz lütfen güneş çıktı, yağmur durdu. Üzerlerimiz nispeten kurudu. İstirahat ettik. Yarın yine yürüyüşe devam edeceğiz. Başka kayda değer bir şey yoktur.

17 Teşrinisani 334 [1918], Döğer'den:

Sabahleyin saat 7.30'da Demirkapı'dan hareketle akşamüzeri Döğer'e vardık. Bugün 30 kilometrelik bir yürüyüş yaptık. Hava açık ve güzeldi. Başka kayda değer bir şey yoktur.

Akşam erkânıharp reisi bey Musul'dan otomobille buraya geldi. Almanların mütareke imzaladıklarını bildirdi. Mütareke şartları pek ağır.

18 Teşrinisani 334 [1918], Nusaybin'den:

Sabahleyin Döğer'den hareketle akşamüzeri Nusaybin'e varıp Nusaybin'in beş kilometre kuzeyinde Almanların yeni kurdukları köye karargâh yerleştirildi.

Bu köy cidden hayret uyandırıcı. Almanlar buraya Nusaybin'den geçen suyun kuzey kaynakları üzerine o kadar güzel ve görülmeye değer bir köy teşkil etmişler ki buraya; "köy" değil adeta bütün medeni araçlarıyla "küçük bir Berlin". Her şey mevcut ve bol. Özellikle köyün bahçeleriyle çevrili olan toplanma hattına bakan manzarası o kadar güzel ve mükemmel ki... Şimdilik karargâh burada kalacak.

19 Teşrinisani 334 [1918], Nusaybin'den:

Bugün burada istirahat ettik. Şubeleri yerleştirdik. Akşam şu emri aldık: bütün ihtiyat subaylarının terhisi bildiriliyordu. Tabii bu müjdeli haberden memnun kaldık ve bugün istirahatla vakit geçirdik.

20 Teşrinisani 334 [1918], Nusaybin'den:

Bugün Nusaybin'e gezmeye gittim. Şâkir Bey ile görüştüm. Yarın hayvanımı gönderip sattıracağım. Karargâhtaki bütün ihtiyat subayları iki postada gidecektir. Birinci posta 25 Teşrinisani 334 [25 Kasım 1918], ikinci posta 30 Teşrinisani'de [30 Kasım] Döğer'e gidecektir. Vazifem dolayısıyla ben ikinci postaya kalıyorum. Hazırlık yapıyoruz.

21 Teşrinisani 334 [1918], Nusaybin'den:

Bugün akşama kadar kırtasiye işlemleriyle uğraştık. Öğleyin İbrahim Bey ile suyun kenarına giderek Almanların yaptıkları sun'i şelaleyi gördük. Müthiş bir sanat.

Başka kayda değer bir şey yoktur.

22, 23, 24, 25 Teşrinisani 334 [1918], Nusaybin'den:

Bu dört gün de terhis işlemleri ile geçti. Artık yol hazırlıkları ile uğraşıyorum. Şubemize Yüzbaşı Hasan Fehmi ve Yüzbaşı Mehmed Ali Efendiler tayin olundular. Onlara işlemleri devrettik. Yarından sonra biz de Dersaadet'e [İstanbul'a] doğru hareket edeceğiz. Hayatım sakin, mutlu ve müsterih geçiyor. Kayda değer bir şey yoktur.

26 Teşrinisani 334 [1918], Nusaybin'den:

Bugün Nusaybin'e işlerimi bitirmek için indim. Hayvanımı 120 mecidiyeye[49] sattım. Zavallı hayvana çok acıdım. Çünkü fevkalade sevmiş ve büyütmüştüm. Bugün tren gelirse yarın hareket edeceğiz. Belgelerimizi aldık. Hatta biletleri de kestirdik. Karargâhça ilişiklerimizi kestik. Başka kayda değer bir işimiz kalmadı. Hazırlıklarımı tamamladım. İnşallah yarın İstanbul'a doğru hareket edeceğim.

Askerlik hayatına veda!

27 Teşrinisani 334 [1918], Nusaybin'den:

Bugün askerlik hayatına veda ederek eski mesleğime dönüyorum. Sabahleyin bütün karargâh ihtiyat subayları paşa hazretlerine vedalaşmaya gittik. Paşa bize uzun bir nutukla karşılık vererek hakkımızda selametler diledi. Ondan sonra diğer görevli arkadaşlara veda edip Nusaybin İstasyonu'na geldik. Hazır bulunan trene binerek saat akşam 9'da trenimiz hareket etti. Tren fevkalade kalabalık. Yüz elli kadar terhis edilmiş subay ile bütün Nusaybin'de bulunan Ermeni muhacirleri mevcut. Tren 40 vagondan oluşuyor.

Ağır ağır Nusaybin'den uzaklaşmaya başladık. Dağların sırtına yaslanan karargâhımızın karanlıklar

---

[49] "120 mecidiye"= 2400 gümüş kuruş = 24 altın lira.

Abidin Bey'in Nusaybin'de askerliğe veda ettiği gün karargah arkadaşlarıyla birlikte çektirdiği fotoğraf.

içinde parlayan pavyonlarına son veda bakışı göndererek ayrıldım.

28 Teşrinisani 334 [1918], Telelabyaz:

Bugün akşama kadar ancak Telelabyaz'a gelebildik. Burada talebemden Ali Rıza Efendi'yi buldum. Görüştük. O da Urfa'ya gidiyordu. Karapınar İstasyonu'na kadar yolculuğumuz beraber devam etti. Bu gece trende kazaen kalpağım düştü. Ali Rıza Efendi'den ödünç olarak bir kalpak aldım ve bulunduğumuz vagon pek kalabalık olduğundan odunları tahliye olunan diğer bir vagona Can, Sadık, Fehmi Efendilerle beraber geçtik. Tren pek ağır gidiyor. Dün gece çok rahatsız olmuştuk. Bu gece inşallah iyi bir uyku uyuyabileceğiz.

29 Teşrinisani 334 [1918], Cerablus'tan:

Bugün akşama kadar Cerablus'a geldik. Fırat köprüsünü gündüz gözüyle ve hayretle izledim. Hakikat

görülecek bir köprü. Asma on kemer üzerine örtünen bu köprü pek maharetli bir dimağın emeğinin mahsulü. Tarihi Fırat sanki sonraki olaylardan habersiz gibi yine kayıtsız uyukluyor. Aynı hal, aynı akış, aynı derinlik.

Cerablus lokantasında sıcak yemek bularak biraz içimizi ısıttık. Burada gece yarısına kadar kaldık. Hava pek yumuşak. Ne sıcak var, ne soğuk. Yolculuğumuz şimdilik pek güzel geçiyor.

30 Teşrinisani 334 [1918], Çobanbeyli Köyü'nden:

Bugün öğleyin Çobanbeyli Köyü'ne vardık. İstasyon civar köyler tarafından tahrip ve yağma edilmiş olduğundan boş idi. Köyün önünde tren durarak doğruca köye çıktık. Buralarda hakikaten vahşi ve tehlikeli bir koku var. Bu köy Türk köyü. Yalnız bir nokta var. Yani bir bölük mevcut. Daha sonra burası sevk istasyonu olacak imiş. Köyde Hacı Ağa denilen bir Türk'ün evine yerleştik. Oldukça temiz ve güzel bir köy. Etrafı tamamen ekili. Bu gece rahat bir uyku uyuduk. Muhacirlerden olan Ermeniler de buraya çıkarıldı. Yarın bir kısmı Haleb'e, bir kısmı Kilis'e sevk olunacak. İyi bir gece geçirdik.

1 Kânunuevvel 334 [Aralık 1918], Çobanbeyli Köyü'nden:

Bugün Kânunuevvel'in biri. Hava güzel. Taşıt bulamadığımızdan bugün burada kaldık. Civar köylere taşıt vasıtası için haber gönderdik. Develer bulundu. Yarın sabahleyin buradan Kilis'e hareket edeceğiz. Trenin diğer yarısı da bugün geldi. Buraları hemen hemen kimsesiz bir halde. Yahut İngiliz nüfuzu altında. Bugün de iyi geçti. Akşamüzeri köy civarında dolaştık, dertleştik. Hacı ağanın ailesi bize güzel bir bulgur pilavı yaptı. Şöyle bir kır yemeği yedik.

Başka kayda değer bir şey yoktur.

2 Kânunuevvel 334 [1918], Kilis'ten:

Sabahleyin develerle Çobanbeyli Köyü'nden tam yedi saat molasız yürüyüşten sonra gün batımıyla beraber Kilis'e vardık. Yolda birçok köyler olmakla beraber yol tehlikeli idi. Bizi takip eden muhacirlerin bir kısmını civar köylerdeki Araplar soymuşlar. Çünkü burada ne hükümet var, ne de inzibat. Pek tehlike ile Kilis'e geldik. Kilis gayet güzel bir kasaba. Etraf tamamen zeytinlik ve bağlık. Toprakları kumlu ve killi ve sert topraklar. Gayet verimli ve derin. Zeytinlikler, bağlarla beraber dikilmiş. Bağları alçak şekil ve kısa budamadır. Zeytinlikler genellikle piçten çoğaltılıyormuş.

Kasaba oldukça düzenli ve şirin. Çarşısı tam bir Türk çarşısı ve sabahları meydanlıkta pazar kuruluyor. Alışveriş edenler çoğunlukla kadınlar. En bol ve meşhur mahsul zeytinyağı, zeytin, üzüm ve üzümden yapılan pekmez, helva, sucuk, vesaire gibi.

İklimi ılıman, suyu güzel. Fakat şehrin ortasında dağ gibi bina edilmiş bir Ermeni kilisesi gözüme battı. Bu şehir de İngilizlerin istilasına girmek üzere idi. Ah bu güzel Türk şehrine ne kadar acıdım. Akşam burada bir handa kaldık. Yarın Katıme İstasyonu'na gideceğiz.

Başka kayda değer bir şey yoktur.

3 Kânunuevvel 334 [1918], Katıme'den:

Öğleyin Kilis'ten hareketle develerle beraber dağlarda Katıme'ye doğru ilerlemeye başladık. Yollar yine hep tehlike içinde, tabancalarımız hemen ateşe hazır. Her şeyi göze alarak bu eşkıya yatağı olan yollardan ilerlemeye başladık ve altı saatlik bir yürüyüşten sonra Katıme'ye vardık. Yarın trenin geleceği söyleniyor. Boş bir vagon içine yerleştik. Fevkalade yorgunuz.

Başka kayda değer bir şey yoktur.

4, 5 Kânunuevvel 334 [1918], Katıme'den:

Üç günden beri burada darmadağınık bir biçimde tren bekliyoruz. Ne tren var, ne ne zaman geleceğini bilen. Burada bir fırka kumandanı, bir erkânıharp binbaşısı ve bir hat kumandanı bulunduğu halde kimsenin kimseden haberi yok. Birçok Ermeni muhaciri burada toplanıyor. Yağmur bir taraftan durmadan yağmakta.

Bugün bir tren geldi. İçinde mütareke şartları gereğince İngilizlere teslim edilecek toplarımız vardı. Buradan da makineli tüfenkleri alarak doğruca Haleb'e geçti. Binlerce liralar karşılığı satın alınan silahlarımızın böyle İngilizlere teslim edilmesini görmek insanı çıldırtıyor. İngilizler daima otomobillerle buraya gelip gitmektedir. 13 Kânunuevvel'e [13 Aralık] kadar burası dahi Adana'ya kadar Kilis, Ayıntap [Gaziantep] da olduğu halde tamamen bu bölge İngilizlere terk olunacakmış!..

6 Kânunuevvel 334 [1918], Katıme'den:

Bugün burada bekleyen subay arkadaşlarımızın yardımı ve adeta yarı isyanı sayesinde müretteb bir tren hazır edildi. Bu tren dokuz vagondan ibaret olup içimizde Ferik Osman Paşa da bulunuyor. Civardan tedarik ettiğimiz odun ve yıktığımız barakalar vasıtasıyla treni hareket ettirdik. Bir taraftan yağmur yağıyor, bir taraftan da trenimiz kendi elimizde bin tehlike içinde mesafe katediyor. Çünkü vagonlar çoğunlukla harap, frenler yok. Şans eseri gidiyoruz. Her geçtiğimiz istasyonda ne kadar odun bulursak topluyoruz.

Nihayet böyle bir keşmekeş içinde Mamure'ye kadar geldik. Burada binlerce asker gidecek bekliyor. Fakat ne tren var, ne de sıhhatli bir haber. Geceyi burada geçirdik. Odunu topladık, suyu aldık. Sabaha karşı buradan da hareket edeceğiz.

7 Kânunuevvel 334 [1918], Adana'dan:

Müretteb trenimiz Mamure'den hareket etti. Yine serseri gibi Adana'ya doğru gitmeye başladık. Her istasyonda kavga gürültü ede ede nihayet Adana'ya saat öğleden sonra 3'te gelebildik. Burada müthiş bir izdiham var. Erler, subaylar istasyon hıncahınç. Buradan trenimizi daha ileriye bırakmak istemediler. Yine isyankâr ruhlarımız kabardı. Bağırıp çağrıldı. Osman Paşa tarafından 2. Ordu Kumandanı bulunup Adana'da ikamet eden Nihat Paşa'ya bir telefon verilerek bu müretteb trenimizin böylece İstanbul'a gitmesine müsaade edilmesi rica olundu. Oduna karışılamayacağı ve odun bulursak gidebileceğimiz cevaben bildirildi. Yine her taraftan odun toplamaya başladık. Bu gece sabaha karşı buradan da hareket edeceğiz.

Bu karmaşalık içinde bulunduğumuzdan Adana'yı gidip göremedim. Yalnız karşıdan görebildik. Biraz kamburlu bir ova üzerinde idi. Trenle geçerken Adana Ziraat Mektebi'ni de gördüm. Tek bir binadan başka hiçbir ziraat eseri gözükmüyor ve bir gayret göze çarpmıyordu.

Helak olmuş ve perişan bir bozgun devresi geçiriyoruz. Geleceğin karanlık hayali beni çok korkutuyor.

8 Kânunuevvel 334 [1918], Adana'dan:

Bugün sabahleyin saat 8'de Adana'dan hareket edebildik. Öğleye doğru Gelebek İstasyonu'na geldik. Burada saat öğleden sonra üçe kadar kaldık. Gelebek, dekovil merkezi imiş.

Buraya Almanlar birçok binalar yapmışlar, mükemmel bir köy vücuda getirmişler. Dağlar arasında hayret uyandırıcı bir medeniyet manzarası. Akşama doğru Gelebek İstasyonu'ndan hareket ettik. Aralıksız bir yokuş çıkmaya başladık. Artık Toros'un karlı zirvelerine tırmanıyorduk. Nihayet günbatımına doğru Hacıkırı de-

nilen istasyonuna geldik. Bu, tünelin başında idi. Bundan sonra tünellere girdik. Tünel tam 48 dakika devam etti. Binlerce metre, üzerinde müthiş dağlar yükselen bu tünel büyük bir azmin hayret uyandıran abidesi idi. Tünel tamamen tek parça taşların delinmesinden oluşmuş. Hangi insan eli, bu büyük azim ve kudretle bu devasa dağları delip geçmiş!

Tünelden çıkınca Karapınar İstasyonu'na geldik. Buranın da manzarası pek güzel idi. Tamamen ormanlık ve zirveleri görülemeyen dağlar tamamen karla kaplı idi. Bu gece burada kaldık. Hava oldukça soğuk. Fakat sakin ve berrak. Ne yağmur yağıyor, ne de kar. Her taraftan berrak sular fışkırıyor. Cennet gibi bir mevki. Zamanım gayet hoş ve mutlu geçiyor.

Başka kayda değer bir şey yoktur.

9 Kânunuevvel 334 [1918], Karapınar'dan:

Sabahleyin saat 9'da Karapınar'dan hareket ederek bir sonra Pozantı'ya geldik. Pozantı hakikaten ilerlemiş. Birçok yeni binalar yapılmış, büyümüş. Pek büyük bir istasyon merkezi olmuş. Saat öğleden sonra 4'te buradan Ulukışla'ya hareket ettik. Hep karlı dağlar ve yaylalar arasından yol alıyoruz.

10 Kânunuevvel 334 [1918], Ulukışla'dan:

Uyandığımız vakit kendimizi Ulukışla'da bulduk. Burası da tamamen karla kaplı. Bazı askeri birlikler de bulunuyor. Makinemiz gece geriye, Adana'ya kaçmış! Biz burada makinesiz kaldık. İstasyon kumandanı olan sersem bir kaymakam, katiyen aşağıya tren gidemeyeceğini, çünkü böyle emir aldığını ve bir sonraki zamana kadar burada beklememiz icap ettiğini bildirdi. Bütün ruhlarımız isyan etti. Çünkü yiyecek yok, istirahat yok, kar içinde, erler açık vagonlar üzerinde, biz kırık camlı, kapısız kompartımanlar içinde titreyip duruyoruz. Bir haf-

ta burada kalırsak ölüm muhakkak. Gece soğuktan iki nefer dondu. Her taraf bir karışıklık içinde. Bu hal bizi büsbütün öfkelendirdi. Şu felaketi telgrafla Sadaret'e, Meclis-i Mebusan'a, bütün matbuata ve 2., 6. Kolordu Kumandanlıklarına bildirdik. Bir taraftan istasyon şefi ile de görüşmelere giriştik. İstasyon şefine verdiğimiz 150 lira "mükâfat" yahut rüşvet mukabilinde Ergiri'den bir makine getirtebildik. Yarın hareket edeceğiz.

Bakalım daha ne felaketli anlar geçireceğiz? Buralarda da her şey pahalı. Yumurtanın tanesi beş kuruş. Diğer erzak da buna benzer. Bu gece de titreye titreye karlar içinde yattık.

Başka kayda değer bir şey yoktur.

11 Kânunuevvel 334 [11 Aralık 1918], Ulukışla'dan:

Bugün saat öğlen 12'de bin müşkülat içinde Ulukışla'dan hareket edebildik. Akşama doğru Konya Ereğlisi'ne vardık. Çıkıp şehri gezdik. Güzel, şirin bir Türk şehri. Fakat maalesef ticaret burada da Hıristiyanlar elinde. Ben saf Türk şehirlerinde olsun bu hali görmek istemezdim. Geceleyin saat 8'de trenimiz buradan da Konya'ya doğru hareket etti. Buraları da genellikle karlar içindedir.

12 Kânunuevvel 334 [12 Aralık 1918], Konya'dan:

Saat sabah 9'da Konya'ya vardık. Akşama kadar trenimiz burada kalacak. Hemen kasabaya gittik. Çarşıyı dolaştık. Bir tıraş olduk, bir öğle yemeği yedik ve lazım olan bazı yiyecek erzak aldık. Konya'yı dört sene evvel Irak harp cephesine giderken de görmüştüm. Fakat bu defa daha gelişmiş buldum. Güzel bir darülmuallimîn [erkek öğretmen okulu] binası yapılmış. Burada Mehmed Efendi ulûm-ı ziraiye muallimi [ziraat öğretmeni] bulunuyormuş. Kendisiyle görüştük. Fakat Kon-

ya'da da her şey pahalı. Unun kıyyesi 50, yumurtanın tanesi beş kuruşadır. Bir boya 15, bir gazete 3 kuruşa olduğu gibi bir kahve 5 kuruşadır. Diğer erzak da fevkalade pahalı. Türklüğün en bol ve merkez noktalarında bile bugün bu pahalılık devam ediyor.

Hava güzeldi. Akşamüzeri buradan hareket ettik. Konya'da aileye bir telgraf çektim.

13 Kânunuevvel 334 [13 Aralık 1918], Akşehir'den:

Akşam Konya'dan hareket ettik. Öğleyin Akşehir'e varabildik.

Yolda bir kaza geçirdik. Trenimiz ortasından koptu ve üç zavallı asker tren altında kalarak parça parça ezilip kesildi. Pek feci bir vakaya şahit olduk. Akşam saat 7'de Afyonkarahisar'a vardık.

14 Kânunuevvel 334 [14 Aralık 1918], Afyonkarahisar'dan:

Afyonkarahisar'a gece vardığımızdan istasyon civarında bulunan bir gazinoda biraz istirahat ettik. Emirerim Hüseyin'i buradan terhis ettim. Dört senedir tam bir sadakatle bana hizmet eden zavallı çocuk ağlayarak ayrılıp Sandıklı'ya ailesinin yanına gitti. Beni de üzdü. Kendisini sağ salim ailesine kadar getirdiğimden dolayı kalbim müsterih. Çalışkan, doğru ve güzel ahlaklı bir Türk gencidir. Adresi; "Sandıklı'da Eminlik oğullarından Hüseyin". Burada meslektaşlarımdan Ekrem Efendi'yi de gördüm, görüştüm. Gece yarısı da Afyonkarahisar'dan Eskişehir'e doğru hareket ettik.

Başka kayda değer bir şey yoktur.

15 Kânunuevvel 334 [15 Aralık 1918], Eskişehir'den:

Bugün ikindi zamanı Eskişehir'e vardık. Yollar tamamen kar ve hafif yağmur da yağıyor. Eskişehir'de lo-

kantada bir yemek yedik. Biraz da istirahat ettik. Akşamüzeri buradan da hareketle İstanbul'a yol alıyoruz.

Sabaha karşı Bilecik'e, öğleyin Sabancı [Sapanca], ikindi İzmit'e vardık. Sabancı, elmalarıyla meşhur, yüksek ve ormanlı sıralı bir dağın eteğinde ve Sabancı gölü kenarında pek şirin bir yerdir.

İzmit'te maalesef İtilaf donanmasını gördük. İzmit de bir tepenin eteğinde, İzmit körfezi sahilinde güzel bir kasabadır. Tren şehri baştan başa katediyor. İkindide buradan da hareketle körfez sahilini takibe başladık. Artık ortalık kararmış gece olmuştu. Vagonun içerisine büzüldük. Gece yarısı trenimiz Haydarpaşa İstasyonu'na geldi. Gece trende zorunlu olarak kaldık. Yarın sabahleyin erkenden Sirkeci'ye geçeceğiz.

16 Kânunuevvel 334 [16 Aralık 1918], Haydarpaşa:

Sabahleyin Haydarpaşa'ya, iskele başına geldik. Eşyamızı vapura yükleterek Köprü'ye çıktık. Doğru Sirkeci'ye Şeref Oteli'ne geldim. Eşyamı sordum, hepsini fareler yemiş! Sağlık olsun dedim. O sırada Tayyar Efendi'yi gördüm, görüştük. Nezarete kadar giderek Nuri, Tevfik Efendilerle muallim Mehmet Ali Bey'i gördüm. Askeri elbise ile daha ziyade gezmek istemeyerek otele döndüm. Bu gece rahat bir uyku uyudum.

Başka kayda değer bir şey yoktur.

17 Kânunuevvel 334 [17 Aralık 1918], Sirkeci Şeref Oteli'nden:

Bugün 80 liraya sivil bir kat elbise ve palto aldım. Reşat geldi. Onunla görüştüm. Yaşar Avrupa'da imiş. Reşat mektebe gitmek üzere. Mektep biraz bozulmuş. Bugün nezarete gitmedim. Akşam sevgili kardeşim Nadir Efendi Batum yoluyla Rusya'dan esirlikten geldi. Öpüştük, dertleştik. Şahab'a bir telgraf çektim. İstanbul'a gelmesini bildirdim.

Başka kayda değer bir şey yoktur.

18 Kânunuevvel 334 [18 Aralık 1918], Sirkeci Şeref Oteli'nden:

Bugün sivil hayata girerek sivil elbiseyi giydim. Kendimi gayet rahat addediyorum. Öğleden sonra nezarete giderek Müdür-i Umumi [genel müdür] Nesib Bey ile ve Halkalı Müdürü Muhtar Bey ile görüştüm. Ali Rıza ve Süreyya Beyleri gördüm. Nadir Efendi ile beraber bulunuyoruz. Hayatım sakin ve mutlu geçiyor. Fakat İstanbul fevkalade pahalı, günde 4 lira yetmiyor. Şahab'ı bekliyorum. Gelirse İzmir'e gitmek istiyorum.

Başka kayda değer bir şey yoktur.

19 Kânunuevvel 334 [19 Aralık 1918], Sirkeci'den:

Bugün Nadir Efendi ile beraber nezarete kadar gittik. O Mahfi Bey'i, ben de Müessesât-ı Ziraiye Müdür-i Umumisi [zirai kurumlar genel müdürü] Ali Osman Bey'i gördüm. Ali Osman Bey'i gayet nazik ve iltifat edici buldum. Görüştük. Bursa Ziraat Mektebi'ne gitmek arzu edip etmediğimi sordular. Bugün bu hususta bir şey söyleyemeyeceğimi, şimdilik biraz istirahata muhtaç olduğumu, bu mesele hakkında ayrıca kendisiyle görüşeceğimi söyleyerek ayrıldım. Öğleden sonra Baytar İsmail Kâmil Bey'i buldum. En sevgili bir kardeşim olan bu kıymetli gençle akşamüzeri Kadıköyü'ne geçtik. Kendisinde misafir kaldım. Şimdilik hayatım sakin, mutlu ve rahat geçiyor.

Başka kayda değer bir şey yoktur.

20 Kânunuevvel 334 [20 Aralık 1918], Kadıköyü'nden:

Bugün Kâmil Bey ile beraber Beşiktaş'a geçip oradan Maçka Hastanesi'nde bulunan taburumuz doktoru Şükrü Bey'i ziyarete gittik. Zavallı doktoru tifüse tutulmuş, perişan ve baygın bir halde buldum.

Hayatı tehlikede olan ve beni tanıyamayacak kadar şiddetli bir ateş ve humma nöbeti içinde kıvranan biçare doktoruma çok acıdım. Uzun uzun dertleştik. Fazla yormak istemediğimden tekrar ziyaret etmek üzere ayrıldık. Oradan Harbiye Mektebi, Beyoğlu yoluyla Köprü'ye geldik. Köprüden de Sirkeci'ye giderek otele uğradım. Şahab'ın gelip gelmediğini sordum. Henüz gelmemiş. Nadir Efendi'ye bir kâğıt bıraktım. Akşam yine Kâmil Bey ile Kadıköyü'ne geçtik. Başka kayda değer bir şey yoktur.

21 Kânunuevvel 334 [21 Aralık 1918], Kadıköyü'nden:

Kâmil Bey'le İstanbul tarafına geçtik. Hava bozuldu, şiddetli yağmur yağmaya başladı. Otelde Nadir ve Reşad Efendileri gördüm. Başka kayda değer bir şey yoktur.

Raşit Efendi'ye Lüleburgaz'a gidecek bir efendi vasıtasıyla bir mektup gönderdim.

22 Kânunuevvel 334 [22 Aralık 1918], Kadıköyü'nden:

Hava yağmurlu olduğundan bir yere gitmedim. Yalnız Kadıköy kıraathanesine kadar giderek biraz oturdum. Tıraş oldum, döndüm. Şimdilik sakin bir hayat yaşıyorum. Vücudum fevkalade yorgun ve halsiz.

23 Kânunuevvel 334 [23 Aralık 1918], Kadıköyü'nden:

Sirkeci'ye geçtim. Üç aylık maaşımı almak üzere 1. Kolordu Asker Alma şubesine usulen bir dilekçe verdim. Muamelesini kısmen tamamladım. Şeref Oteli'ne geldim. Raşid Efendi'den bir kart vardı. Beni Lüleburgaz'a davet ediyordu. Harbiye Nezareti'ne giderek, verilecek resmi zarfları yerlerine teslim ettim. Akşamüzeri otelde bulunan eşyamı da alarak Kadıköyü'ne döndüm.

Kadıköyü'nde Kâmil Bey kardeşimizin bulunduğu apartmanda bir oda kiraladım. Şimdilik bir müddet burada istirahat etmek istiyorum. Henüz gelecek hakkında bir program çizmedim. Başka kayda değer bir şey yoktur.

24, 25, 26, 27, 28 Kânunuevvel 334 [Aralık 1918], Kadıköyü'nden:

Bu beş günüm de sakin geçti. Akşamları Kadıköyü'nde, gündüzleri Sirkeci'de vakit geçiriyorum ve işlerimi takip ediyorum. Hayatım sakin ve münzevi geçiyor. Yarın inşallah Lüleburgaz'a, Şahab'ın yanına gideceğim. Bu gece Şeref Oteli'ne geldim. Burada kalarak yarın sabahleyin erkenden trene bineceğim. Başka kayda değer bir şey yoktur.

29 Kânunuevvel 334 [29 Aralık 1918], Sirkeci'den:

Sabahleyin trene binerek Lüleburgaz'a hareket ettim. On bir saat yolculuktan sonra akşam saat 8'de Lüleburgaz'a vardım. Şahab birkaç arkadaşıyla beraber istasyonda beni bekliyormuş. Kardeşimi başta tanıyamadım. Çünkü tasavvur ettiğimden çok fazla büyümüş. Sarılıp öpüştük. Raşit Efendi de rahatsız olduğundan kendi gelemeyerek araba göndermiş. Arabaya binerek kasabaya, Raşit Efendi'nin evine gittik. Bu gece burada kaldım. Kardeşim ve Raşit Efendi ile oturup uzun uzun, tatlı tatlı dertleşip görüştük. Kardeşim Şahab'ı sıhhatçe pek mükemmel ve sağlam bulduğumdan çok sevindim. Başka kayda değer bir şey yoktur.

30 Kânunuevvel 334 [30 Aralık 1918], Lüleburgaz'dan:

Bugün kasabayı gezdik. Kasaba hep merhum Sokollu Mehmed Paşa'nın eserleriyle süslenmiş bir şehir. Lüleburgaz çayı denilen su kenarında, ova ortasında bir

kasabadır. Bilhassa camii ve kervansarayı pek mükemmeldir. Bu gece de Raşit Efendi bırakmadı. Onda misafir kaldım. Şahab'ın çiftlikte meşguliyeti olduğu için onu yarın sabahleyin erkenden gelmek üzere çiftliğe gönderdim. Bu gece de geç vakte kadar Raşit Efendi ile beraber oturup görüştük.

31 Kânunuevvel 334 [31 Aralık 1918], Sarımsaklı çiftliğinden:

Bugün öğleyin Şahab'la beraber Sarımsaklı çiftliğine gittik. Gayet geniş, mükemmel bir çiftlik. Burada "traktör" denilen birçok motorlu hafriyat pulluklarıyla, harman makineleri ve sair ziraat aletleri mevcut. Akşamüzeri çiftliği basit bir surette gezdik. Akşam Şahab bana yemekler pişirtti. İki kardeş gece geç vakte kadar oturup konuştuk. Ailenin hayatından ve kendi hususi derdlerimizden bahsettik. Gece yarısından sonra yattık.

1 Kânunusani 335 [1 Ocak 1919], Sarımsaklı çiftliğinden:

Bugün yeni senenin ilk günü. Hava gayet güzel ve berrak. Şahab, beni civar köylere gezdirmek için götürmek istedi. Kabul ettim. Beraber çiftlik civarındaki Alpullu, Sinanlı ve sair daha birkaç köy gezip dolaştık. Akşam geç vakit çiftliğe döndük. Şahab yine benim için birçok yemekler yaptırmıştı. Gece geç vakte kadar oturduk. Başka kayda değer bir şey yoktur.

2 Kânunusani 335 [2 Ocak 1919], Sarımsaklı çiftliğinden:

Bugün de Şahab'la beraber çiftlikte kaldık. Motorlu hafriyat makinelerini [traktör] işlettik. Harman makinesini inceledik. Şahab bu makineler hakkında bana gayet kapsamlı ve mükemmel bilgiler verdi ve bu makineleri yalnız başına çekinmeden işletebileceğini söyledi. Çiftlikte edindiği bu bilgilerden dolayı pek memnun

kaldım. İnşallah yarın artık İstanbul'a döneceğim. Başka kayda değer bir şey yoktur.

3 Kânunusani 335 [3 Ocak 1919], Lüleburgaz'dan:
Bugün sabahleyin çiftlikten hareketle Lüleburgaz'a geldik. Pazardan bazı erzak satın almak istedim. Bir şeyler bulamadım. Raşit Efendi ile görüştüm, vedalaştık. Şahab'la beraber istasyona geldik. Tren geçmişti. Akşamüzeri marşandiz [yük treni] olduğunu öğrendik. Bunu beklemek üzere "Türk-Kefere" denilen çiftliğe gittik. Orada biraz dolaştık. Marşandiz geldi, vagona yerleştim. Saat öğleden sonra dörtte kardeşim Şahab'la veda ederek İstanbul'a doğru Lüleburgaz'dan hareket ettim.

4 Kânunusani 335 [4 Ocak 1919], Kadıköyü'nden:
Bütün gece eğlenceli bir gece yolculuğundan sonra sabahleyin Sirkeci'ye vardım ve doğruca Kadıköyü'ne geçerek askeri elbiselerimi değiştirdikten sonra Sirkeci'ye döndüm. Nadir Efendi ile görüştük ve ilk posta ile İzmir'e gitmeye karar verdik. Başka kayda değer bir şey yoktur.

5 Kânunusani 335 [5 Ocak 1919], Kadıköyü'nden:
Bugün nezarete giderek Ali Osman Bey ile görüştüm. İzmir'e gideceğimi söyledim. Ondan sonra Sirkeci'ye döndüm. Nadir Efendi ile bazı sütçülük makinelerine baktık. Akşam geç vakit Kadıköyü'ne döndüm.

6 Kânunusani 335 [6 Ocak 1919], Kadıköyü'nden:
Bugün sakin geçti. Vapurun cuma günü İzmir'e gideceğini anladık. Başka kayda değer bir şey yoktur.

7 Kânunusani 335 [7 Ocak 1919], Kadıköyü'nden:
Ziraat Nezareti'ne giderek müsteşar beyi gördüm. Şimdiye kadar maaşlarıma hiçbir zam yapılmadığını

anlattım. Öğleden sonra Nadir Efendi ile Şeref Oteli'nde buluştuk. Başka kayda değer bir şey yoktur.

8 Kânunusani 335 [8 Ocak 1919], Kadıköyü'nden:
Nadir Efendi ile Ziraat Bankası'na giderek sütçülük makinelerini gördük. Akşam geç vakit Kadıköyü'ne döndüm.

9 Kânunusani 335 [9 Ocak 1919], Kadıköyü'nden:
Başka kayda değer bir şey yoktur.

Aileye kavuşma

10 Kânunusani 335 [10 Ocak 1919], Dersaadet'ten:
Bu iki gün de Bandırma'ya gidecek vapurun hareket anını beklemekle geçti. Yarın sabahleyin Bandırma'ya *Yörük* vapurunun hareket edeceğini öğrendim. Bugün İstanbul'a gelen Zeki Bey ile görüştüm. Yarın birlikte Nadir Efendi de beraber olduğu halde inşallah Bandırma yoluyla İzmir'e hareket edeceğiz.

11 Kânunusani 335 [11 Ocak 1919], Bandırma'dan:
Bu gece Galata'da Osmaniye Oteli'nde kalmıştım. Sabahleyin Nadir Efendi ile birlikte vapura bındık. Zeki Bey de geldi. Saat sabah 9'da vapurumuz Galata'dan Bandırma'ya hareket etti. Sekiz saat bir deniz yolculuğundan sonra akşamüzeri Bandırma'ya çıktık. Biraz rahatsız olduğumdan Bursa Oteli'ne gidip yattım. Arkadaşlar da yanımda. Yarın İzmir'e gidecek trenle hareket edeceğiz.

12 Kânunusani 335 [12 Ocak 1919], Balıkesir'den:
Öğleyin trenle Bandırma'dan hareket ederek akşam Balıkesir'e geldik. Hüdai'yi göremedim. Biraz rahatsız olduğum için burada kalamadım. Yalnız bir mektup ya-

zarak fotoğrafımla beraber kardeşim Hüdai'ye gönderdim. Trenimiz hareket etti. Gece yarısı Soma'ya vararak bu geceyi Soma'da geçirdik. Hava güzel, yalnız biraz soğuk var. Beş senedir görmediğim bu civarı seyrede ede yolumuza devam ediyoruz.

13 Kânunusani 335 [13 Ocak 1919], İzmir Basmahane'den:

Bugün akşam saat 9'da İzmir'e vardık. Gece olduğu için Basmahane'de Sadık Bey'in otelinde kaldım. Gece Bandırma gazinosuna çıkarak biraz oturdum. Yarın işlerimi tamamlayarak akşamüzeri ailemin yanına gideceğim. Başka kayda değer bir şey yoktur.

14 Kânunusani 335 [14 Ocak 1919], İzmir'den:

Öğleye kadar İzmir'de işlerimi bitirdikten sonra Nadir Efendi kardeşime veda ederek bir arabaya binerek Bozyaka'ya, ailemin yuvasına hareket ettim. Akşamüzeri artık peder ve validemin ve kardeşlerimin samimi kucaklarında bulunuyorum. Bütün aile halkını sağ ve salim bulduğumdan dolayı fevkalade mesudum. Halam da bağda bulunuyordu. Enistem de akşam teşrif ettiler. Ah geceyi ne kadar samimi geçirdim!

Güzide Hanım da ailemle birlikte Bozyaka'da ikamet ediyormuş. Bu kıymetli kardeş de beni pek büyük bir şefkatle karşıladı. Böyle münevver ve yüksek seviyeli bir hanımı da ailemin sevgi hareminde bulduğumdan dolayı ah ne kadar, ne kadar sevindim. İzmir'de 15 gün kadar kalacağım ve İzmir hakkındaki hislerimi bir kalemde yazacağım.

Ekler

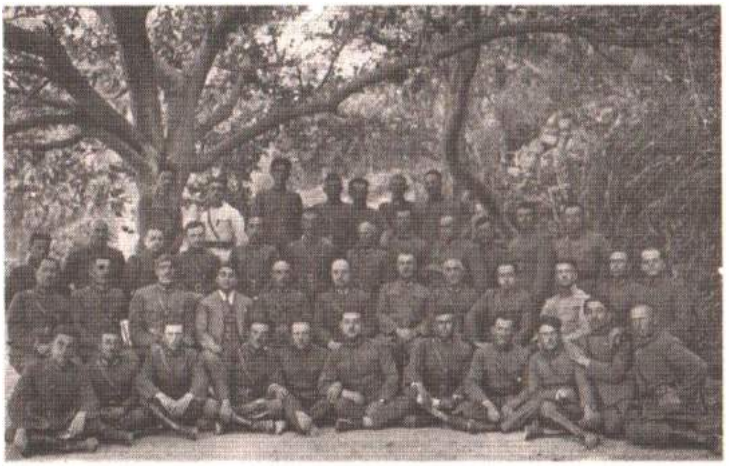

Abidin Ege Hakkında

Bu kitabı oluşturan günlüklerin sahibi Abidin Ege 1309 (1893) yılında İzmir'de doğmuştur. İlk ve orta öğrenimini İzmir'de tamamladıktan sonra İstanbul'a gelerek Halkalı Ziraat Mektebi'nde okumuş, 1913'te birincilikle mezun olduktan sonra Eylül başlarında resmen Bursa Ziraat Mektebi'ne öğretmen tayin edilmiştir. Ancak bu atamadan bir hafta kadar sonra askere çağrılmış ve 18 Eylül 1914'te İzmir'den İstanbul'a sevk edilişiyle birlikte *Harp Günlükleri*'ni tutmaya başlamıştır. Bu kitaptaki son günlük kaydı, terhis olduktan sonra memleketi İzmir'e döndüğü 14 Ocak 1919'a aittir. Bu süre tam 1579 gün, ya da 4 yıl 3 ay 27 gündür.

Abidin Bey savaştan sonra 8 Kasım 1918'de Bursa Ziraat Mektebi'ndeki öğretmenlik görevine geri dönmüş, ek olarak Bursa Askeri Rüştiyesi'nde hikmet-i tabiiye (doğa bilimleri) ve Bursa Sultanisi'nde fizik dersleri vermiştir. 1921'de hocası ve meslektaşı olan Zihni (Derin) Bey'in bir yakını olan Rana Hanım ile evlenmiş, aynı yıl 29 Nisan'da İzmir Ziraat Mektebi'ne atanmış, 15 Ekim 1922'de bu okulun müdürü olmuştur.

1927'de Ziraat İlmi Müesseseleri ve Bahçevanlık Şubesi hakkında staj ve ihtisas yapmak üzere üç yıl süreyle Almanya'ya gönderilmiştir. Daha sonraki yıllarda da araştırma yapmak üzere İspanya, Fransa, İtalya, Suriye, Lübnan, Mısır ve Filistin'e gönderilmiştir. Eski Osmanlı toprağı olan Şam, Beyrut, İskenderiye, Hayfa ve Akka

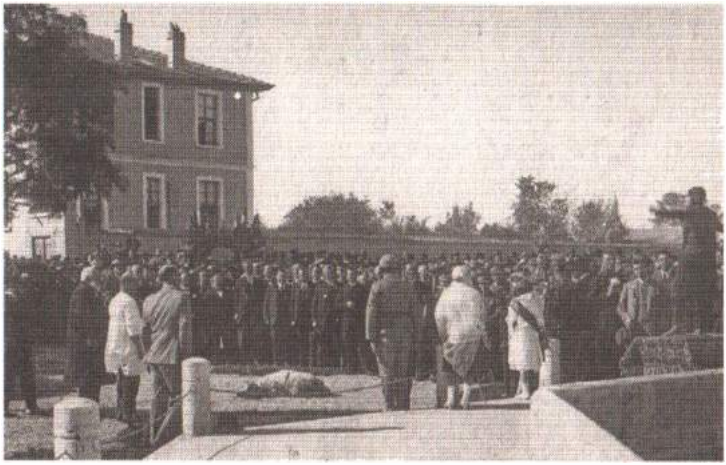
Abidin Bey, Bursa Askeri Rüştiyesi'ndeki meslektaşları ve öğrencileriyle.

başta olmak üzere, gittiği bu yerlerde Türkiye'de yetiştirilebilecek bitki ve meyveler konusunda araştırmalar yapmış, Türkiye'de Yafa portakalı ve muz yetiştirme konusunda öncü çalışmalar yürütmüştür. Bir de mesleki kitabı vardır.

Dönüşünden sonra 2 Aralık 1929'da Ziraat Vekâleti'ne (tarım bakanlığı) şube müdürü olarak atanmıştır. Bu görevinin ilk üç yılında Ankara Ziraat Mektebi'nde ders vermeyi de sürdürmüştür. Bu dönemde, 1931 yılında daha sonra Ege Üniversitesi Ziraat Fakültesi'ne dönüşecek olan İzmir Ziraat Mektebi'nin temelini atmıştır.

4 Temmuz 1932'de Ziraat İşleri Umum Müdür Muavini olarak atanmış, bir yıl sonra da Yüksek Ziraat Enstitüsü idari müşavirliği görevini üstlenmiştir. 25 Mart 1933'te Ziraat Umum Müdürü olmuş, 30 Temmuz 1941'de bakanlık müsteşarlığına atanmıştır.

1944'te Denizli milletvekili olarak TBMM'ye girinceye dek Tarım Bakanlığı'nda idari görevlerini, 1944-1946 ve 1946-1950 dönemlerinde ise milletvekilliği

İzmir Ziraat Mektebi'nin açılış töreni.

görevini sürdürmüştür. Bu yıllar içinde turizm konusunda da çalışmıştır. 20 Kasım 1944'te Suat Yurtkoru önderliğinde 34 milletvekili ve bürokrat, sanayici, tüccar, gazeteci, işadamı olmak üzere 74 kurucu üyenin katılımıyla kurulan Ege Turizm Derneği'nin kurucularındandır. Derneğin en önemli icraatı Selçuk'ta bulunan Meryem Ana Evi'nin ortaya çıkartılması ve dünyaya tanıtılmasıdır.

1950-1953 döneminde CHP Parti Müfettişliği yapmıştır. 1953'te Ankara'dan İstanbul'a taşınarak istirahata çekilmiştir. 1959'da hastalanmış, 11 Kasım 1962'de vefat etmiştir. Karacaahmet Mezarlığı'na defnedilmiştir.

Abidin ve Rana Ege'nin beş çocuğu olmuştur. Eğitime verdikleri değeri çocuklarına da yansıttıklarından tüm çocukları yüksek öğrenim görmüştür. En büyük çocuğu Gülperi Yargucu öğretmen, Prof. Dr. Dilhan Eryurt astrofizik profesörü, Dr. İlhan Ege göğüs hastalıkları uzmanı, Gökcan Ege mimar olmuş, Gönül Ardaç sosyoloji ve psikoloji eğitimi almıştır.

Abidin Ege'nin beş çocuğu 2011 baharında. Ayaktakiler (soldan) Dilhan Eryurt, Gönül Ardaç; oturanlar (soldan) Gülperi Yargucu, İlhan Ege, Gökcan Ege.

Çocuklarından birinin akademik alanda dünya çapında kazandığı başarılar özellikle dikkate değer. Kızı Dilhan (Ege) Eryurt Ankara Kız Lisesi'ni takdirname ile bitirdikten sonra İstanbul Üniversitesi Matematik ve Astroloji bölümünü bitirerek Ankara Üniversitesi'ne asistan olmuştur. 1953'te yüksek lisans için Michigan Üniversitesi'ne giden Dilhan Eryurt, orada astrofizik alanında eğitim almış ve sonra kalması yönündeki teklifleri geri çevirerek Ankara Üniversitesi'ne dönmüş ve doktorasını burada tamamlamıştır. 1959'da Uluslararası Atom Enerjisi Kurumu bursu ile iki yıl Kanada'da kalan ve burada bilgisayar (ya da o zamanki adıyla *elektronik beyin*) programlamayı da öğrenen Eryurt çalışmalarına Amerikan Soroptomist Bursu ile ABD'de Indiana Üniversitesi'nde devam etmiştir. American National Academy of Science tarafından verilen burs ile 1962'de NASA'da çalışmaya başlamıştır. NASA'nın New York'taki Goddard Uzay Araştırmaları Enstitü-

Abidin Ege'nin çocukları ve onların aile bireylerinden bir bölümü 2011 baharında. Ayaktakiler (soldan) Melek Şener (Gülperi Yargucu'nun kızı), Dilhan Eryurt, Gönül Ardaç; oturanlar (soldan) Beyazıt Şener (Melek Şener'in eşi), Gülperi Yargucu, İlhan Ege, Gökcan Ege, Nermin Ege (İlhan Ege'nin eşi), Gökhan Ege (İlhan Ege'nin oğlu); önden ikinci sıra (soldan) Dilek Ardaç (Gönül Ardaç'ın kızı), Reyhan Ege (Gökcan Ege'nin eşi); ön sıra (soldan) Nur Gönenç (Gülperi Yargucu'nun kızı), Gaye Şener (Gülperi Yargucu'nun torunu, Melek ve Beyazıt Şener'in kızı).

sü'nde çalışan ilk kadın uzman olmuş ve bu enstitüdeki çalışmaları 1973'e kadar devam etmiştir. Ay'a İniş Programı'na yaptığı katkılardan dolayı *Apollo Achievement Award*'a layık görülmüştür.

Eryurt alanında önce öncü isimlerle çalışmış, sonra öncü isimlerden olmuş ve burada ayrıntılarına girmenin mümkün olmadığı çığır açan araştırmalara imza atmıştır. 1968'de bir yıl Fizik bölümünde çalıştığı ODTÜ'ye 1973'te dönerek Astrofizik anabilim dalını kurmuştur.

Beş yıl Fen-Edebiyat Fakültesi dekanlığını da yürütmüş, 1993 sonunda emekliye ayrılmıştır. TÜBİTAK Ulusal Gözlemevi Projesi'nde de büyük emeği ve katkıları olmuştur. TÜBİTAK tarafından astrofizik alanında uluslararası düzeyde yaptığı katkılardan dolayı TÜBİ-

TAK Bilim Ödülü'ne layık görülmüştür. Prof. Dr. Dilhan Eryurt TÜBA (Türkiye Bilimler Akademisi) şeref üyesidir.

***

Bu kitapla ilgili olarak Ege ailesinin teşekkürlerini sunmak istediği bir kurum ve pek çok kişi var: Öncelikle, kitabı yayımlayan Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları; günlüklerin izini sürüp ailemize ulaşarak günümüz yazısına çevrilmesini ve kitaba dönüşmesini sağlayan editör Emre Yalçın, günlükleri büyük bir titizlikle çeviren ve asli hissini bozmadan dilini sadeleştiren Celali Yılmaz ile arkadaşları, metni döneme ait kaynaklardan derlediği fotoğraflarla ve notlarıyla zenginleştiren Kansu Şarman, sayfa düzenini hazırlayan Şengül Terim ve yayına hazırlık sürecinde tasarımdan dizin hazırlığına dek her alanda emeği geçen tüm diğer yayınevi çalışanları...

Abidin Ege Ailesi

Albüm

Abidin Ege öğrencilik yıllarında.

Abidin Ege okul arkadaşlarıyla birlikte (küçük kızın arkasında).

Abidin Bey Bursa Askeri Rüştiyesi'ndeki öğrencileri ve meslektaşlarıyla mesirede, sağ tarafta baştan ikinci.

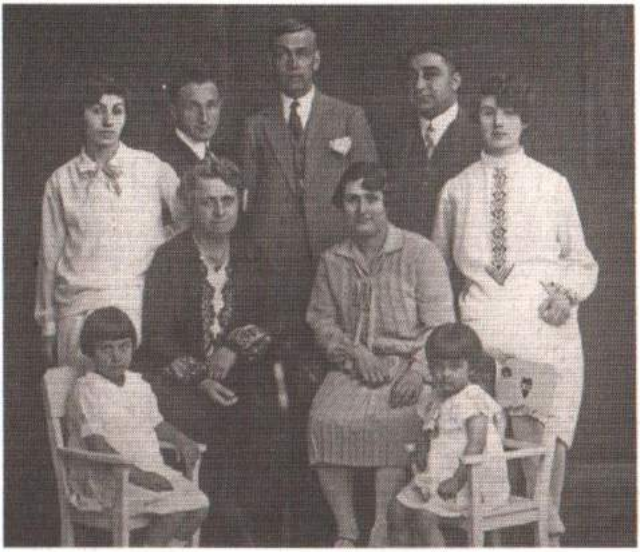
Abidin, Rana ve Gülperi Ege.

1930'larda Roma'da katıldığı bir tarım konferansında, duvar resminin hemen altında sağdan üçüncü.

Abidin Bey Roma'da katıldığı konferansın resepsiyonunda, ortanın solunda, şapkalı üç kadının arasında.

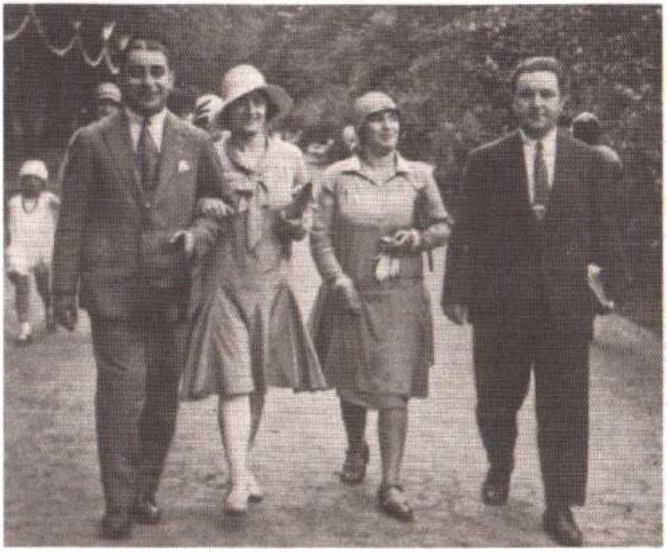
Abidin Ege, Almanya'da birlikte öğrenim gördüğü iki öğrenci ve aileleriyle: Ayaktakiler (soldan) Türk öğrenci ve eşi, Fikri Karaesmen, Abidin Ege, Nazmiye Karaesmen; oturanlar (soldan) Ayhan Karaesmen, Alman evsahibi, Rana Ege, Gülperi Ege.

Abidin ve Rana Ege, Almanya günlerinde.

Abidin ve Rana Ege, Almanya'daki diğer öğrenci arkadaşlarıyla.

Abidin ve Rana Ege, Almanya'da başka bir Türk öğrenci ve eşiyle.

Abidin Ege ailesi ve yakınlarıyla. Ayaktakiler (soldan) Fatma, Makbule, Abidin Ege, bir ziraatçi dostları, İzmir Bahçeler Müdürü Rıza Bey'in kızı ve oğlu; oturanlar (soldan) Dilhan Ege (Eryurt), Rana Ege, Gönül Ege (Ardaç), Ruhsar Ege (Abidin Ege'nin kız kardeşi), Gülperi Ege (Yargucu).

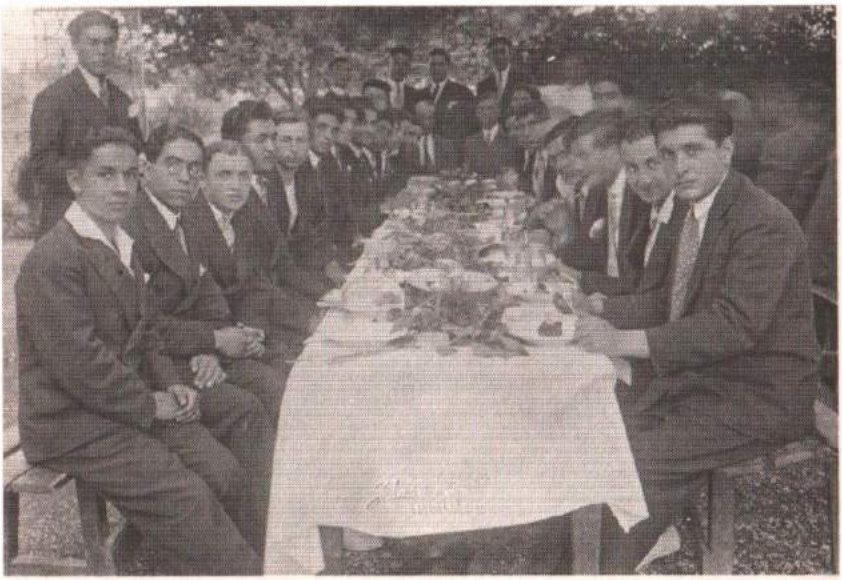
İsmet İnönü, sonradan Ege Üniversitesi Ziraat Fakültesi'ne dönüşecek olan İzmir Ziraat Mektebi'nin inşaatında Abidin Ege'den bilgi alıyor.

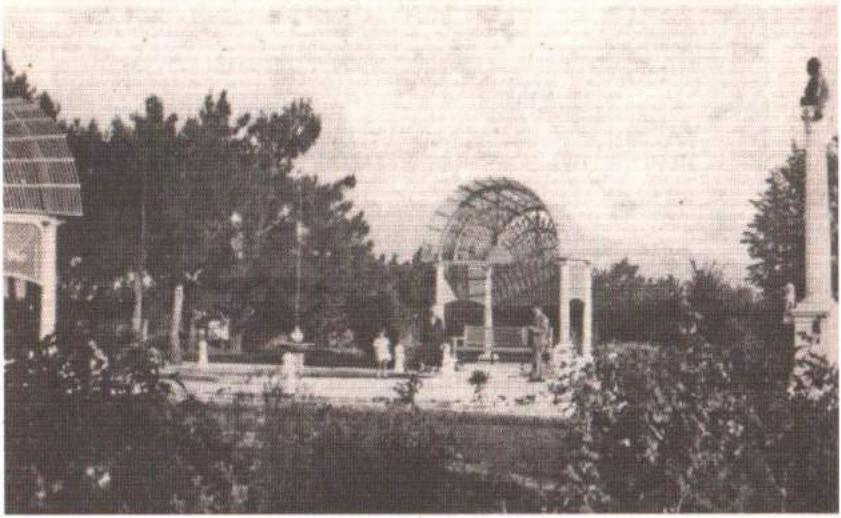
İzmir Ziraat Mektebi'nin açılış töreni.

Abidin Ege (saksının arkasında, papyon kravatlı) İzmir Ziraat Mektebi'nin açılış töreninde.

İzmir Ziraat Mektebi öğrencileri öğretmenleriyle birlikte bir yemekte.

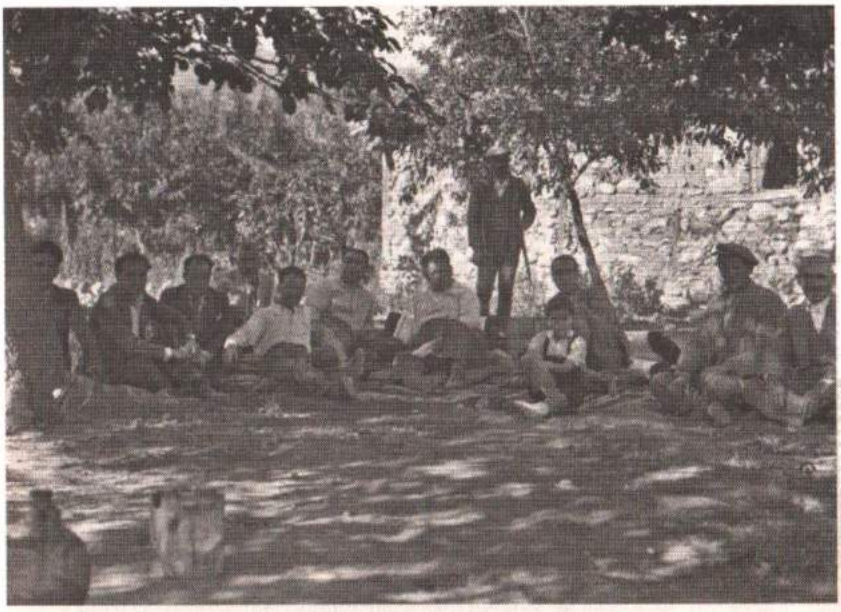
Abidin Ege eşi ve kızıyla İzmir Ziraat Mektebi'nin bahçesinde.

Abidin Ege meslektaşlarıyla gittiği bir gezide Beyrut'ta, soldan ikinci.

Abidin Ege Türk Tiftik Cemiyeti üyeleriyle 1942'de (ön sırada sağdaki).

Abidin Ege meslektaşlarıyla köy gezilerinde.

Dizin

I. Dünya Savaşı, 25, 64, 105, 210, 239, ayrıca bkz. Avrupa Harbi
II. Dünya Savaşı 281
I. Kanal Seferi 29, 64
1. Kolordu 68, 75, 76, 77, 79, 161, 201, 621
4. Ordu 64, 199
6. Fırka 310, 311, 330, 331, 332, 334, 350, 352, 355, 388, 457, 514, 516, 521, 526, 541, 550, 558, 560, 561, 562, 565
6. Kolordu 75, 128, 617
6. Ordu Komutanlığı 105, 266, 281, 309, 342, 383, 578, 581, 582, 595
9. Kafkas Ordusu 592
17 Kasım 1914 Trabzon'un bombalanması 26, 27
8 Mart 1917 Şubat Devrimi 456
1917 Stockholm Konferansı 525
1920 İstanbul'un İşgali 8

Abbas Han 509
Abbasi(ler) 247, 263
Abdi Efendi 11
Abdullah Efendi 85, 89, 93, 99, 103, 109, 114, 115, 154, 202, 406, 416
Abdullah Safi Bey 532, 533
Abdurrahman Efendi 108, 186, 242, 244, 245, 306, 398, 567, 583
Abdülhak Hamid 263, 523
Abdülhalik Bey 242
Abdülhamid II 546
Abdülhamit Efendi 225
Abdülkadir Geylani
Abdülmecid Han
Ab-ı Gurâb 554, 557, 558, 559, 560, 561, 562, 563, 565
Acara Bölgesi 33
Acem(ler) 336, 340, 347, 351, 352, 371, 382, 394, 399, 400, 401, 403, 408, 436, 449, 453
Adalar (İstanbul) 85
Adana 210, 211, 212, 214, 215, 216, 217, 218, 219, 220, 228, 229, 231, 340, 507, 525, 615
Adana Ziraat Mektebi 525, 615
Adıvar, Halide Edip 22
Afrin 233, 234, 235
Afyonkarahisar 206, 618
Ahmed Can Bey 397
Ahmed Han 402
Ahmet Bedri Bey 548
Ahmet Efendi 515, 516

Ahmet Nesimi Bey (ziraat nazırı) 19, 327
Ahmet Remzi Efendi 236
Ahmet Şevki Bey 593
Akabe 45
Akbaş 144, 159, 184
Akdeniz 123
Akif Bey (ziraat müdürü) 243
Akpınar köyü 102, 117
Aksaray 81, 83, 89, 203
Akşehir 206, 618
Alâeddin Cami 208
Alemdar Sineması 86
Ali Bey Deresi 82
Ali Efendi Sineması 45
Ali İhsan Paşa, bkz. Sabis, Ali İhsan
Ali Osman Efendi 12, 620, 624
Ali Rıza Bey (Halkalı Ziraat Mektebi Müdürü) 11, 43, 53, 86, 594, 597, 620
Allahuekber Dağları 48
Alman "Rabe" Bey 23, 24, 51, 69, 71
Alman(lar) 17, 24, 37, 39, 67, 72, 75, 86, 101, 114, 119, 122, 126, 127, 140, 148, 153, 156, 174, 176, 349, 423, 520, 585, 586, 591, 608, 609, 615
Almanya 58, 69, 105, 148, 153, 154, 157, 185, 201, 232, 418, 420, 535, 563, 601
Alpullu köyü 623
Altınay, Ahmet Refik 42
Altınköprü 550, 560, 578, 579
Amerika 99, 556, 601
Amerikalı(lar) 376, 396
Amik Ovası 214
Amude 248, 249
Anadolu 85, 113, 116, 199, 522, 588, 592
Anafartalar Cephesi 128-160, 219, 223
Antep 238, 614
Anvers 10
Arap(lar) 212, 214, 216, 237, 247, 249, 250, 253, 254, 255, 257, 258, 259, 262, 268, 455, 457, 459, 460-480, 545, 547, 588, 613
Ardahan 47, 59
Arıburnu Cephesi 134, 152, 163, 186, 219, 223
Arif (Abidin Ege'nin kardeşi) 3,16, 28, 36, 51, 54, 65, 89, 108, 113, 120, 155, 215, 265, 285, 336, 389, 423, 438, 504, 538
Arif Bey (kurmay subay) 125, 139
Ashab-ı Kehf 503
Aslantepe 127, 128, 131
Asurîler 261
Aşk-ı Memnu 509
Aşur Bey 129
Ata Efendi 12, 50
Atatürk, Mustafa Kemal 129
Atıf Bey 38, 47, 67

Avezzano 54
Avniyat 585, 586, 592, 607, 608
Avnullah el-Kâzımî Bey 534
Avrupa 85, 149, 158,175, 181, 184,185, 325, 327, 346, 369, 376, 379, 380, 381, 390, 394, 398
Avrupa Harbi 33, 34, 39, 40, 41, 42, 44, 49, 50, 51, 53, 54, 56, 57, 58, 59, 60, 62, 67, 68, 70, 75, 77, 79, 80, 84, 86, 90, 91, 93, 95, 96, 105, 109, 112, 114, 115, 119, 189, 193, 352, 381, 400, 408, 476, 502 619, ayrıca bkz. I. Dünya Savaşı
Avrupa Mektupları 542
Avrupa Oteli 56
Avusturya 32, 57, 104, 114, 148, 149, 150, 153, 161, 172, 174, 181, 185, 190, 192, 194, 195, 332, 538
Avusturyalı(lar) 41, 332
Aya İrini 94
Ayasofya Camii 16, 36, 94, 115
Ayastefanos (Yeşilköy) Rus Zafer Abidesi 25
Ayıntap, bkz. Antep
Ayn-ı Halid Boğazı 543, 544, 547, 548, 549, 550, 552, 555
Azerbaycan 50, 53, 60
Aziziye 246, 313, 314, 447

Babanzadeler 488
Bab-ı Sincar 584, 585
Babıâli 83
Babülferec 236, 246, 588
Baguşi köyü 378, 379, 381, 382
Bağcı köyü 568
Bağdad 105, 197, 217, 228, 248, 256, 260, 262, 264, 265, 266, 267, 268, 269, 270, 271, 272, 285, 291, 294, 310, 311, 314, 316, 317, 320, 321, 322, 323, 324, 332, 350, 401, 431, 447, 452, 455, 461, 463, 465, 506, 568
Bağdad Tren Yolu 105
Bağdad Yüksek Ziraat Okulu 26
Bahaî 411
Bahar köyü 362, 363, 365, 366, 367, 372, 373, 374, 376, 377, 383, 388, 421, 422, 441, 443
Bahr-ı Ahmer kuru yük gemisi 22, 25
Bahr-i Sefid Oteli 35, 40
Bakırköy, bkz. Makriköy
Balıkesir 148, 506, 625
Balkan Harbi 173
Balkanlar 158, 159, 162, 193, 224, 509
Bandırma 3,4, 35, 625, 626
Baranof 480
Basmahane 626
Basra 454, 458, 506, 549
Basri Bey (yüzbaşı) 584, 586, 587, 588
Batı Cephesi 107, 175, 564

Batı Irak 452, 454, 472
Batı Trakya 173
Batum 25, 9, 44, 619
Bayırköy 163, 164, 165, 166
Baytar Mekteb-i Âlisi (Yüksek Veterinerlik Okulu) 50, 81, 86
Bedayi-i Edebiye 176, 177, 178, 226
Behire Hanım 245
Belgrat 174, 175
Bend-i Edhem 480, 482
Berlin 77, 405
Besarabya (Moldova) 332
Beşiktaş 13, 14, 15, 34, 58, 64, 620
Beyazıt 76, 83, 203
Beyazıt Camii 32
Bicar 397, 399
Beyoğlu 35, 36, 63, 76, 83, 621
Beyrut 591, 600
Beyt-i Ayn Muharebesi 380
Beyt-i İsa Cephesi 295, 297, 298, 299, 300, 302, 304, 308, 380
Bezekdar köyü 353, 354, 355
Bezm-i Âlem kuru yük gemisi 22, 25
Bican Bey 19, 28
Bilecik 205, 619
Bitlis 365
Bolayır İskelesi 166, 167, 168
Bozarov 25
Bozcaada 45, 96, 104
Bozyaka 626
Brest-Litovsk Filosu 126
bronş nezlesi 52
Bulgar(lar) 153, 170, 173, 174, 175, 176, 178, 181, 184, 188, 193, 217
Bulgaristan 87, 126, 129, 138, 148, 149, 167, 172, 600
Bulgurluzade Rıza 176
Burdur Ziraat Taburu 492
Burhanettin Bey 12, 309
Burhanlı köyü 163
Bursa 7, 8, 12, 14, 15, 16, 19, 35, 47, 423, 53, 66, 75, 85, 110, 143, 144, 158, 176, 277, 291, 476, 522, 535, 620, 625
Bursa Oteli 625
Bursa Ziraat Mektebi 620
Bükreş 416, 417
Büyük Zap 259, 580
Büyükçekmece 80
Büyükdere 34, 65

Can Efendi 335, 380, 394, 399, 401, 487, 491, 497, 501, 503, 535, 593
Cebbar Kalesi 261
Celal Bey 29, 32
Celal Nuri Bey 498
Cemal Bey (üsteğmen) 27, 29, 40
Cemal Paşa 64, 199, 606
Cemaliye Tepeleri 278
Cemil Ensari Efendi 268
Cenap Şahabettin 144, 155, 542
Cennetâbâd 445, 446

Cerablus 611, 612
Cerablus İstasyonu 588
Cevelan 411, 417, 421, 422
Cezmi 501, 502,
Ciharsivar Boğazı 450
Conkbayırı 124
Culfa 339, 340

Çamalan 212, 213, 214
Çanakkale 19, 54, 75, 77, 80, 81, 83, 85, 86, 87, 88, 89, 91, 92, 93, 95, 96, 101, 106, 107, 108, 110, 112, 113, 114-121, 147, 157, 158, 162, 169, 176, 182, 189, 219, 232, 259
Çanakkale Boğazı 6, 70, 79, 125
Çengelköy 8
Çerkez 247
Çerniziç 508
Çınarlıhan 96, 97
Çırpıcı Çayırı 84
Çiftalan 105, 106, 117
Çimen Dağı 124
Çin 19, 95
Çobanbeyli köyü 612, 613
Çobançeşme 110
Çobanlıhan 97
Çorlu 88
Çoruh Nehri 32
Çöpköyü 173, 174, 175, 176, 177, 178, 179

Dakuk 530, 538, 539, 544, 559, 560, 565
Darülaceze 52, 58, 64, 65
Dedeağaç 7
Delcasse, Theophile 174
Deliabbas köyü 467, 469, 471, 473, 475
Demirhisar torpidosu 109
Demirkapı 251, 252, 592, 608
Dereköyü 179-201
Dersaadet, bkz. İstanbul
Devletâbâd 385, 386, 425, 427, 429, 431, 447, 530
Deyr Behnam 580
Deyr-i Zor 247
Dicle Lokantası (Bağdat) 269
Dicle Nehri 257, 262, 583
Dimetoka 174
Divan-ı Harp 208, 422, 424, 437
Divanyolu 83
Diyab 397
Diyala 315, 316, 318, 320, 322, 447, 458, 462, 463, 464, 465, 466, 467, 469, 470, 471, 480, 490, 491, 493, 523, 565
Diyarbakır 247, 258, 249, 250, 251, 252, 260
Dobruca 321
Doğançay 204, 205
Doğu Cephesi 265
Doğu Lehistan 41
Dolmabahçe Sarayı 9
Döğer köyü 250, 251, 534, 587, 608, 609

E 15 denizaltısı 108
Ebtertepe 275

Ebu Kaşimiye köyü 567, 568, 570
Ebu Zenabil 585
Ebucizre 324
Ebulhadi köyü 222, 221, 223, 224, 225, 226, 227
Edirne 7, 59, 174, 507
Edirne. Muhasarası 90, 92, 102
Edirnekapısı 79, 89, 97
Ege 505
Eğripalanga 174
Ekrem Bey (bölük kumandanı) 13, 26, 44, 47
Ekrem Efendi (Abidin Ege'nin eski öğrencisi) 268, 269, 517, 518
El Ariş 23
El Ariş Limanı 478
El Abid aşireti 544
Elbistani köyü 544
Elhamra 600
El-Îd ailesi 567
Elmadağ 56
Elvan Dağı 388, 419
Elvan Nehri 328, 331, 332, 334, 335, 337, 338, 339
Emced Han 409, 411, 412, 420
Emden kruvazörü 24
Emin Bey (kaymakam) 558, 561, 562
Emin Efendi (ayniyat memuru) 280, 281
Emin Efendi (fetva emini) 25
Eminönü 83
Emir Nizam 400
Emirli köyü 563, 564
Endaht Nizamnamesi (silah atış yönergesi) 93
Enez Körfezi 103
"Entarili" Cemil Bey 488
Enver Efendi (topçu) 324, 399, 504
Enver Paşa 24, 64, 68, 70, 71, 72, 122, 123, 162, 181, 316, 319, 320, 321
Erbil 532, 579
Ereğli (Konya) 208, 617
Ereğli (Karadeniz) 22, 86, 89, 108
Ergene Nehri 173, 179, 194
Ergiri 617
Ermeni(ler) 56, 88, 93, 171, 205, 216, 229, 231, 233, 247, 251, 317, 372, 375, 411, 421, 482, 532, 533, 568, 585, 588, 610, 612, 613, 614
Er-Raşid Dağları 375, 376, 378
Erzurum 14, 59, 63, 18, 50, 265
Esat Han 392
Esedâbâd 360, 361, 363, 414, 445, 446, 447
Eskişehir 205, 206, 618
Esseb Hasan köyü 558
Eşber 263
Evliya köyü 397, 398, 408, 425, 426, 427, 428, 429, 437
Eylül 109, 112,
Eyüp 82, 97, 110
Ezine 193, 195, 199

Fahri (komisyoncu) 16
Fahri Efendi 581
Faik Bey 47, 48, 520, 533, 553, 554, 627
Fatıme 235
Fatih 25, 59, 82, 83, 85, 89
Fazıl Bey (yaver) 96, 112, 143, 158, 159, 176, 402, 533,
Fazıl Bey (yüzbaşı) 537, 553, 554
Fehmi Bey (baytar) 66, 502, 510, 518, 580, 592
Fehmi Bey (tabur kumandan vekili) 159, 388, 429
Felâhiye 274, 283, 286, 289, 290, 291, 292, 293, 294, 301
Ferah Tiyatrosu 69
Ferik Osman Paşa 595, 614
Fethi Bey (kolağası) 383, 384, 397, 398, 402, 473
Fethi Efendi (7. bölük kumandanı) 383, 445
Feyzullah Bey 51, 52, 54, 60, 68, 76
Filistin Cephesi 199, 600, 601
Fransa 10, 85, 174, 187, 462
Fransız(lar) 18, 19, 70, 81, 86, 90, 91, 92, 107, 112, 114, 115, 116, 153, 154, 155, 156, 174, 184, 188, 229, 232, 270, 476, 478, 480, 488, 502, 508
Fuat Bey (kolordu evrak müdürü) 383
Fuat Bey (teğmen) 178, 501, 533, 534
Fuat Efendi (7. bölük kumandanı) 370, 548
Fülfül köyü 603

Galata 203
Galata Deresi 63, 67, 82
Galata Köprüsü 33
Galatasaray Lisesi (Mektebi Sultanî) 269
Galiçya 508, 511, 534
Gavirtik (Tevfik) Efendi 601, 619
Gâvur Dağları 229, 230, 232, 233
Gazze 476, 478
Gelebek İstasyonu 615
Gelibolu 112, 114, 124, 127, 152, 159, 161, 164, 165, 166, 168, 184
Gelibolu Jandarma Taburu 129
Gemlik Limanı 142
Gençtepe köyü 373
General Townshend 197, 306, 307
Geriz 493
Gerur 593
Geyikli 45
Geylan 334, 335, 337
Geyve 204
Gökçeada, bkz. İmroz
Göktürk, bkz. Petnahor
Gözcü Ahmet 317
Grandük Nikola 143
Gülek Boğazı
Gülhane Parkı 78

Güller köyü 231, 483, 484, 485
Güllük İstasyonu 215, 227, 228
Gümüşsuyu Hastanesi 72
Güney Afrika 39

Habibe nahiyesi 251
Hacı Abdullah 410
Hacı Ahmet Han 424, 445
Hacı Hüseyin Gazi 423
Hacıâbâd 357, 358
Hacıkırı 615
Hacıkulu 415
Hafaci 317
Hafız Mehmet Niyazi Efendi 4, 11, 13, 19, 87
Hahne 447, 448
Hakkı Bey 26, 27, 595
Haleb 218, 219, 223, 227, 232, 233-246, 291, 310, 507, 582, 583, 584, 585, 588, 589, 590, 593, 602, 612, 614
Haleb Darülmuallimi (erkek öğretmen okulu) 236, 242, 243
Haleb Kafeşantanı 589
Haleb Kalesi 238
Haleb Sanayi Mektebi 242, 243
Haleb Sütçülük Mektebi 242
Halıcıoğlu 35
Haliç 38
Halid Ziya, bkz. Uşaklıgil, Halid Ziya
Halide Edip, bkz. Adıvar, Halide Edip
Halife Murad köyü 327
Halil Bey (Meclis-i Mebusan Reisi) 162
Halil Paşa (6. Ordu Kumandanı) 303, 342, 414, 415, 416
Halis Efendi 134
Halit Bazbani köyü 570, 571, 572
Halkalı köyü 78, 144, 502, 594, 620
Hamdi Bey (levazım reisi) 581
Hamdi Efendi (İzmirli) 208
Hamdullah Suphi Bey 14, 22
Hamrin Dağı 457, 458, 459, 460, 461, 462, 463, 464, 525, 543, 547, 548, 549, 555, 561, 565
Hanekin 311, 319, 320, 324, 326, 328, 455, 456, 457, 461, 466, 485, 541
Hanife Hatun 263
Harbiye Mektebi 3, 4, 8, 12, 13, 14, 35, 39, 41, 66, 76, 83, 621
Harbiye Nezareti 9, 35, 76, 77, 203, 293, 353, 370, 383, 621
Harire köyü 454
Harunâbâd 341, 342, 451
Hasan Askeri Bey 264, 271, 413
Hasan Caferi Bey 198, 199
Hasan Efendi (Manisalı) 78, 96, 110, 195, 216, 242, 277, 287, 374, 406, 413, 596, 597, 598, 602

Hasan Ziya Bey 534, 582, 598
Hasanbeyliği (Hasanbeyli) 228, 229
Hatemâbâd 371, 396,
Hatib Ömer Naci Bey 534
Havantepe 129, 135
Havel 273
Havra 562
Haydar Bey (Konya mebusu) 50
Haydarpaşa İstasyonu 22, 203, 204, 619
Hayri Bey (yüzbaşı) 308, 478, 507, 544
Hayrullah vapuru 8
Hazret-i Ali 263, 553
Hazret-i Danyal 534
Hazret-i Hasan 367
Hazret-i Huneyin 534
Hazret-i Hüseyin 271, 313, 325, 367, 403
Hazret-i Üzeyr 534
Hazret-i Yunus Türbesi 254, 255
Hemedan 344, 349, 356, 360- 445, 449, 451, 455, 456, 468, 480, 493, 541, 573
Henan 235
Hıdrellez 310
Hıristiyan(lar) 171, 173, 247, 262, 281, 566, 567, 568, 617
Hicaz 99, 110, 448
Hindenburg Orduları 33, 505
Hindiçini 300
Hindistan 107, 300
Hindiye köyü 567
Hindu(lar) 587, 593
Hintli(ler) 197, 278, 283, 460
Hisardeli köyü 554
Hofman 386
Hoy 60
Hudeyde 260
Hukne 78
Hulusi Bey (fırka kumandanı) 490
Hulusi Bey (doktor) 584
Huveyde köyü 320
Hüdai Bey 14, 16, 28, 66, 73, 75, 81, 86, 91, 103, 110, 141, 185, 625
Hürriyet-i Ebediye Tepesi 10, 11, 15, 19, 22, 27, 41, 42, 44, 47, 49, 51, 54, 55, 58, 60, 61, 65, 67, 68
Hüsameddin (gümrük reisi) 413
Hüseyin (emir eri) 451
Hüseyin Efendi 75
Hüseyin Selahattin (miralay) 544
Hüseyinâbâd köyü 367, 368, 369, 370, 371, 372, 382-387, 397, 427, 430
Hüsrev I 316
Hüsrevâbâd 341, 452

Ikletü'l-Kuçer 252, 586, 608
Ilgardere 159, 161, 163
Ilgın Gölü 207

Irak 203, 273, 281, 289, 299, 311, 314, 321, 323, 328, 365, 454, 455, 456, 463, 465, 465, 467, 549, 590, 617

İbrahim Bey (tabur kumandanı) 138, 153
İbrahim Efendi (Bursalı) 133, 241
İhsan Efendi (tabur kâtibi) 98, 139, 202, 231, 236, 335, 461, 501, 504, 510, 519, 604
İkitelli köyü 78
İlel-i Ahlakiyemiz 498
İlham-ı Vatan 523
İmam Cevat 268
İmam Kâzım 325
İmam Mansur 297
İmam Musa el-Kâzımi 268
İmam Zeynelâbidin Türbesi 530
İmroz (Gökçeada) 138
İngiliz(ler) 18, 19, 37, 39, 45, 54, 58, 62, 63, 64, 70, 77, 81, 90, 91, 99, 103, 105, 107, 112, 114, 129, 143, 153, 155, 167, 174, 189, 197, 202, 229, 232, 278, 281, 300, 307, 431, 452, 460, 461, 480, 489, 506, 540, 551, 556, 558, 587, 592, 604, 605, 607, 612
İngiltere 17
İnönü, İsmet 281, 642
İrade köyü 247
İran 210, 259, 263, 317, 319, 324, 325, 326, 330, 333, 364, 385, 386, 392, 405, 407, 416, 434, 435, 440, 454, 456, 465, 509, 532
İskenderun 42, 234, 263
İslâhiye 229, 230, 231
İsmail Hakkı Efendi 12
İsmail Hakkı Paşa 595, 604
İsmail Han 448, 488, 510
İsmail Kâmil Bey 592, 620
İsmailiye 64
İspanyol nezlesi 594
İstanbul 8, 17, 38, 85, 91, 136, 212, 310, 395, 461, 492, 507, 511, 514, 527, 535, 582, 620, 621
İstanbul Darülmuallimini (erkek öğretmen okulu)
İstanbul Hükümeti 281
İstanbul Sanayi Mektebi 243
İstanbul Teknik Üniversitesi 8
İstinye 82
İsviçre 280, 281
İtalya 126, 127, 178, 197, 198, 332, 373, 551, 564, 589
İtalyan Acentesi 7
İtalyan(lar) 7, 138, 140, 157, 181, 234, 488
İtilaf Devletleri 24, 172, 371, 420, 505, 520
İzmir 81, 84, 85, 86, 87, 109, 279, 285, 310, 349, 380, 424, 492, 505, 514, 626

İzmir Ahz-ı Asker Levazım Riyaseti (İzmir asker alma levazım başkanlığı) 3
İzmir Darülmuallimini (erkek öğretmen okulu) 208
İzmit 533, 619
İzzet Paşa 568, 569, 601

Jan Dark (Jeanne d'Arc) zırhlısı 115
Japon(lar) 95

Kabataş 203
Kabatepe 114, 115
Kadıköy 17, 18, 620, 621, 622, 624, 625
Kadıköy Postanesi 204
kadın(lar) 221, 222, 257, 258, 346, 347, 351, 375, 376, 444, 584
Kadınhan 211, 212
Kadisiye Muharebesi 553
Kafkas Cephesi 286, 365, 478, 481, 541
Kafkas Sınırı 19, 23, 27, 33, 43
Kafkasya 23, 27, 32, 38, 42, 43, 44, 62, 63, 64, 247, 281, 289, 578
Kâğıthane 10, 11, 23, 29, 34, 35, 36, 37, 38, 39, 40, 42, 45, 61, 67, 82, 89, 258
Kâğıthane Sarayı 61
Kale-i Fiyad köyü 357
Kaletü'n-nahl 27
Kalikandilis (Kalkandelen) 184
Kalpakçılar 203
Kâmil Bey (baytar) 225, 510, 535, 570, 580, 584, 589, 593, 595, 596, 620, 621, 622
Kanlı Geçit
Kanlıtepe 131-153
Kanlıtepe Muharebesi 129, 130, 137
Kantara 29, 64
Karaatmaca 174
Karabekir, Kazım 266
Karabigâr 172, 173
Karabulak 478, 543, 554
Karaburun 116
Karadağ 198, 239
Karadeniz 9, 16, 17, 25, 44, 60, 97, 98, 102, 111
Karahasan 570, 571
Karaman 208
Karapınar İstasyonu 611, 616
Karasu Nehri 232, 343, 344, 345, 351
Karatepe 468, 474, 476, 477, 509, 514, 515, 516, 520, 521, 522, 523, 524, 525, 526, 560, 561, 562, 588,
Karatomur köyü 544, 550, 551
Karol I 10
Karpat Dağları 34, 104, 107, 508
Kars 48, 127
Karşıyaka 3
Kasr-ı Şerif 327
Kasr-ı Şirin 330-338, 455, 456

Katar 511
Katıme 613, 614
Kâtip İhsan Efendi 501
Katolik 237
Katran Hakkı Ekrem (ilaç) 43
Kavak 168, 181
Kavaklıhan 214, 215
Kavala köyü 571, 574, 576
Kavesta 512, 518
Kayalıtepe 158
Kâzım Bey (subay) 47, 51
Kâzım Han 415
Kâzımiye kazası 264, 268
Kega köyü 346, 348
Kej Geçidi 483
Keldanîler 580
Kemerburgaz, bkz. Pirgos köyü
Kenan Bey 527
Kenkaver 446, 447
Kepez 116
Kerbelâ Vak'ası 401, 403, 515
Kerenski 551
Kerkük 214, 482, 495, 504, 529, 531-543, 560-578
Kernid 340, 341
Keşan 163, 169, 170, 171, 172, 179, 181, 291
Kevir 570, 580
Kılıçgediği 35
Kızılbaş 213
Kızılhaç 143
Kızılribat 326, 457, 464, 467
Kızıltepe, bkz. Telermen
Kilis 612, 613, 614
Kilya 32
Kilyos 32, 117
Kireçtepe 121, 122, 124, 125, 126, 127, 129, 158
Kirend köyü 452, 453, 454
Kirmanşah 310, 333, 342, 343, 344, 345-376, 431, 439, 445, 447, 448-455, 490, 493
Kitre 164
Kitchener 124
Koca Sinan Paşa Camii 58
Koçane 174
Kolaço köyü 466, 467, 468, 469, 470, 471-481
kolera 13, 15
Komanova 176, 178
Konaklar 88, 91, 92
Konya 25, 50, 206, 207, 208, 212, 214, 237, 533, 617, 618
Konya Ereğlisi 617
Kosova Muharebesi 69
Kotur 51
Kozlu 22
Köprühan köyü 368, 369, 370, 372, 383, 385, 385, 386, 387
Kriyali 51
Kuh-ı Beran 448, 449
Kuh-ı Elvan 389, 410
Kûh-ı Nuha 341
Kuh-i Perran Dağları 344, 345
Kûh-i Zengula 340, 341
Kuleli Askeri Lisesi (Dersaadet Askeri İdadisi) 627
Kumkale 113, 114, 115

Kuneytira 29
Kurbiye Dağı 169, 170
Kürtbey köyü 187, 196
Kurtuluş Savaşı 281
Kut 197, 461
Kutülamare 101, 197, 219, 224, 262, 270, 273, 281, 283, 289, 303, 304, 305, 306, 312
Küçük Şevket 78
Küçük Zap Suyu 261
Küçükdere 480
Küçüktepe 150
Kürt(ler) 424, 470, 494, 495, 497, 498, 500-568
Kürtbekil 251
Kürtmusa 215, 219, 221
Kütahya 211

Lala Şahin Paşa 167, 168
Lehistan (Polonya) 41, 67, 72
Leon Gambetta zırhlısı 114
Letgân köyü 373
Liman Paşa 122, 203
Liman von Sanders 203
Limni 99
Loç (Lodz) 37
Londra 405
Lübnan 591
Lüleburgaz 492, 621, 622, 624
Lütfü Kaptan 86

Maçka Kışlası 8, 9, 32, 36, 38, 39, 41, 43, 44, 45, 51, 56, 57, 58, 60, 61, 69, 76, 79, 620
Mahfi Bey 620
Mahıdeşt 450
Mahmut Efendi 294, 495
Mahmut Paşa (Çaf aşireti reisi) 470
Mahut Tac 413
Makam-ı Ali Tepesi 553
Makasçı Kalesi 273, 274
Makriköy (Bakırköy) 84, 96, 201, 202
Malta 281
Malta Hastanesi 78, 97
Mamure 227, 228, 229, 614, 615
Manastır 193
Mandali 332
Manitou nakliye gemisi 109
Mardin 247, 251, 302, 606
Mardin Kalesi 248
Marmara 85, 90, 92, 95, 116, 166
Marsel Efendi (Fransızca tercümanı) 593
Maslak 10, 44, 48, 49, 50, 65, 82
Matmazel Lulu 241, 245
Mavroz 170, 171
Mazgirt Kahvesi 426
Mazhar Paşa 595
Mecidiye kruvazörü 101
Meclis-i Mebusan 39, 52, 79, 162, 407, 408, 602, 617
Mefire 408, 414
Mehdi Efendi 359
Mehmed Ali Efendi (yüzbaşı) 610
Mehmed Efendi (ziraat öğretmeni) 421, 617

Mehmet Ali Paşa (1. Kolordu Kumandanı) 76, 79, 97, 177, 192, 194, 212
Mehmet Efendi (iaşe zabiti) 231, 367, 414
Mehmet Efendi (üsteğmen) 507
Mehmet Rauf 109
Mehmet Reşat V 185
Mektuplar 556
Memduh Bey 199, 218, 394, 595
Menan 235
Meran köyü 368, 369, 371, 372, 383, 384, 385, 386, 423, 427,
Merhemer köyü 427
Merkuva Kalesi 470, 471
Mersin 210, 215, 219, 220, 225, 227
Meserret Oteli 24, 25, 59
Meşhed-i Cur 415
Meşhed-i Hüseyin 325
Meşrutiyet Oteli 15
Metz-Paris Caddesi 270
Mezra köyü 369, 371, 372, 386, 387, 399
Mısır 23, 27, 34, 38, 43, 64, 65, 162, 175, 203, 220, 224, 261
Mısır-Filistin Cephesi 199
Mısırlı Mehmet Ali Paşa 212,
Mısırlıyan Fotoğrafhanesi 479
Mikhail II 462
Milli Ajans 219
Mithat Paşa Hastanesi 25, 268
Mithat Paşa kuru yük gemisi 22, 25
Moda 17
Moldova, bkz. Besarabya
Mondros Mütarekesi 281
Moskova 505
Mösyö Meşelo 417
Mösyö Moiz 594
Mösyö Rebo 462
Mösyö Wilson 601
Muamelat-ı Zatiye Müdüriyeti (özlük işleri müdürlüğü) 420
Muhammed el-Kâzımi 265
Muhammed el-Mehdi 264
Muhsin Ertuğrul 12
Muhtar Bey 11, 620
Muhtaran Hamamı 408
Murad I (Murad-ı Hüdavendigâr) 69
Murad II 179
Murad IV 321
Muradlı köyü 554
Musa el-Kâzımi 268, 271
Musevi 179, 401
Mustafa Han 415
Musul 248, 252, 253- 260, 281, 375, 475, 478, 492, 506, 507, 510, 524, 532, 549, 578, 580, 581, 582, 583, 584, 585, 590-606
Muş 365
Müdafaa-i Milliye Sineması 32, 50
Mümtaz Bey (bölük kumandanı) 78, 86, 92, 102, 104, 106, 107, 388, 498, 533, 552, 564, 584, 589

Müslüman(lar) 173, 185
Müstecip Onbaşı (Turquoise) denizaltısı 184

Nabi Bey (hariciye nazırı) 602
Naciye (Hemedanlı) 392
Nadir Efendi 34, 42, 43, 47, 51, 58, 59, 61, 63, 69, 75, 77, 80, 95, 114, 128, 134, 183, 189, 619, 620, 621, 624, 625, 626
Nadirâbâd 358
Nafiye Oteli 240, 242
Namık Kemal 167, 168, 169, 501, 502
Nana 525, 526
Narin Köprüsü 526, 561, 562
Nazif Bey 504, 523
Nazmi Bey 14, 15, 35, 36, 58, 64, 80, 110, 127
Neft Deresi 553, 558
Nihat Bey (yüzbaşı) 153, 155, 165, 175, 218, 219, 277
Nihat Paşa 615
Nilüfer mayın gemisi 32
Ninova Harabeleri 254, 255
Niş 186
Novorossisky 17
Nusaybin 249, 250, 281, 586, 587, 588, 591, 592, 604, 607, 610, 611
Nusretullah Han 413
Nüzhet Bey 508

Odayeri köyü 102, 111, 117, 119
Odesa 17, 101, 505, 508
Orhaniye 8, 10, 18, 35, 41, 47, 49, 63, 71
Orhaniye Mürettep Bölüğü 71
Osmaniye köyü 84
Osmaniye Oteli 625
Osmanlı Donanması 16, 23, 27, 101, 184,
Osmanlı İmparatorluğu 17
Osmanlı Ordusu 26, 29, 64, 105,
Osmanlı(lar) 10, 17, 22, 392, 401, 417, 605

Ödemişli Hafız 103
Ömeragad köyü 572, 573, 574
Ömerli köyü 512

Panayot Efendi 9, 66, 73, 86, 90, 91, 94, 103, 107, 110, 141, 185, 186, 187, 188
Paris 405
Pasinler 26
Paytak Boğazı 454
Pazarlı köyü 163
Petersburg 462, 556
Petnahor (Horozluköy; 1958'den sonra Göktürk) 97, 99, 102, 105, 106, 116, 119
Pirgos (Kemerburgaz) köyü 105
Pirlepe 193

Plevne vapuru 4
Polonya, bkz. Lehistan
Poti Limanı 23
Pozantı
Pozantı İstasyonu 210, 211, 616
Prezin Kalesi 93
Prut 101
Püserler köyü 398

Q 84 Joule denizaltısı 116
Queen Elizabeth drednotu 90

Raco 232, 233
Rahmetâbâd köyü 447
Rami Kışlası 97
Resülayn 246
Raşid Efendi 56, 196, 208, 250, 446, 492, 594, 621
Rauf Bey 109
Rauf Kaptan (çete reisi) 210
Rebkânlar 386
Recep Paşa 159, 162, 177, 181
Refik Efendi 411, 453
Refik Bey, bkz. Altınay, Ahmet Refik
Remel Vadisi 547, 548,
Resne Fotoğrafhanesi 73, 74, 75
Resülayn köyü 247, 588, 590, 591
Reşat Efendi 6, 8, 12, 19, 35, 50, 58, 59, 64, 65, 80, 95, 96, 99, 107, 110, 118, 145, 175, 178, 189, 255, 323, 420
Reşat (Abidin Ege'nin kardeşi) 55, 86, 94, 103, 115, 119, 120, 127, 145, 146, 149, 154, 156, 162, 163, 183, 291, 302, 308, 324, 355, 356, 366, 409, 410, 473, 474, 480, 491, 535, 593, 619
Revandiz 349, 493
Reyganlar köyü 372
Romanya 10, 129, 153, 172, 175, 373, 381
Rum(lar) 97, 164, 170, 179, 200, 205
Rus Ordusu 18, 67, 143, 431, 456
Rus(lar) 10, 23, 32, 33, 41, 48, 55, 75, 93, 101, 107, 136, 198, 265, 310, 311, 327, 328, 332, 340, 341, 342, 344, 358, 359, 360, 363, 364, 369, 371, 378, 386, 415, 427, 448, 440, 452, 458, 467, 469, 471, 475, 483, 490, 493, 494, 502, 511, 541, 560, 587
Rusya 17, 122, 316, 376, 456, 462, 468, 480, 481, 556, 564
Ruşenî Bey 412
Rüştü Paşa 218

Sabancı (Sapanca) 619
Sabis, Ali İhsan (general) 281, 282, 284, 319, 623
Sabistepe 275, 277
Sabit Efendi 42
Sabuncu Oteli 580

Safi Bey, bkz. Abdullah Safi
Sahne Boğazı 359
Sait Bey (binbaşı) 493
Sait Efendi (başçavuş) 118
Sakaltutan Boğazı 560
Sakız 109
Salahiye 473, 480-560
Salih Efendi (yüzbaşı) 66, 141, 421, 599
Salim Bey 16, 26
Samarra 256, 262, 263, 264, 268, 270, 452, 549, 550
Samatya 78
Sanad 69
Saphir denizaltısı 54
Sara Hanım 433
Sarcilah mevkii 37
Sardanapal'ın Mezarı 216
Sarı Göl 560
Sarıkamış Harekâtı 27, 48
Sariha 562
Saros Körfezi 115, 117, 167, 168, 169
Sarraf İbrahim 219
Sebil 235-246
Seddülbahir 132, 142, 151, 155, 163
Selânik 167, 174, 175, 176, 508, 509
Selim Bey (İzmirli) 523
Selim Sırrı Bey, bkz. Tarcan, Selim Sırrı
Selman-ı Pak Muharebeleri 197, 313
Selmas 53
Semih Sabit Bey 412
Seng-i Sefid köyü 387, 388, 389, 390, 391
Serap köyü 359
Serhat Bey (Tayyareci) 430
Serpol 335, 339
Sevaye Kanalı 37
Seyyid Hüseyin Derdeyadi 423
Seyyidülmemalik 416
Seyyit Halil köyü 483, 484
Sırbistan 126, 149, 150, 157, 161, 167, 172, 174, 176, 188, 193, 198, 373
Sırp(lar) 170, 176, 184, 185, 198
sıtma 15, 39, 71, 95, 155, 164, 490, 552, 557, 567, 576, 578
Silah Omza 11
Silahtarağa 110
Silistre 381
Sina Cephesi 447
Sinanlı köyü 623
Sincar Sıradağları 248
Sincarkapı 595
Sinop 50, 51, 159
Sirkeci 5, 6,7, 9, 13, 18, 19, 24, 32, 38, 40, 53, 63, 69, 73, 77, 83, 86, 88, 90, 93, 110, 119, 619, 620, 622, 624
Sivas 59
Sivastopol 17, 27
Sivritepe 128
Siyam 300
Sofya 167
Soma 627
sulfata/kinin (sıtma ilacı) 95
Sultan Mahmut 215

Sultan Mehmet Han 115
Sultan Selim zırhlısı 9
Sultanahmet Meydanı 94
Sultanahmet Parkı 47
Sultanhisar 116
Sultanî bkz. Galatasaray Lisesi
Sumru 263
Sûr-ı Ḥadis 340
Suriye 104, 248
Suzi Efendi (ziraatçi) 289, 292, 301
süblime (civa klorür) 69
Süleyman Paşa 167, 168
Süleymanâbâd Kalesi 373
Süleymaniye (Irak) 324, 348, 482, 485, 493, 494, 495, 510, 518, 534, 537, 554
Süleymaniye Meydan Muharebesi 348
Sünni 268, 271, 364, 375
Süreyya Bey (haşarat uzmanı) 5, 6, 18, 41, 43, 45, 50, 51, 53, 81, 86, 268, 285, 620
Süryani 237
Süveyş Kanalı 29, 64

Şahap (Abidin Ege'nin kardeşi) 7, 8, 9, 14, 16, 19, 26, 28, 36, 40, 47, 53, 56, 60, 63, 69, 75, 80, 81, 90, 95, 102, 103, 107, 114, 144, 148, 149, 153, 158, 160, 178, 182, 187, 192, 196, 204, 208, 211, 216, 220, 232, 240, 244, 246, 250, 255, 256, 268, 291, 302, 323, 337, 418, 433, 491, 505, 509, 522, 537, 538, 594, 600, 601, 619, 620, 621, 622, 623, 624
Şahin Paşa Oteli 88
Şakel köyü 485
Şâkir Bey 609
Şam 86, 88, 109, 591, 600
Şark Oteli 5, 7, 15, 24, 41, 50, 53, 88, 110, 523
Şark Tiyatrosu 11
Şattülarab Nehri 29
Şebice 54, 547, 548, 550, 555, 567
Şehriban 324, 326, 460
Şehbender Bahçesi 589
Şehzadebaşı 38, 77
Şemsettin Bey (tabur kumandanı) 306, 320
Şemsettin Bey (yüzbaşı) 301, 327
Şerakiye 261, 262
Şeref Oteli 619, 620, 621, 622, 625
Şeriatmedar 416
Şerkat 260, 261
Şermin 102
Şerşi 312
Şevket Bey (üsteğmen) 80, 81, 84, 91, 96, 104, 111, 112,
Şevket Efendi 245, 300, 301, 346, 371, 380, 386, 394, 396, 401, 406, 411, 414, 418, 440, 449, 453, 455, 467, 476, 485

Şevki Efendi (öğretmen) 12
Şevki Paşa 244
Şeyabe köyü 465
Şeyh Ciğerli köyü 572, 573, 575
Şeyh Hüseyin Ali 544, 567
Şeyh Kaduri Geçidi 477, 478
Şeyh Mehmet köyü 544
Şeyh Said Mevkii 217, 284
Şeyh Şerafettin Camii 208
Şeyhbaba köyü 469, 476, 478
Şii(ler) 264, 271
Şiraz 405
Şirvankale 469, 470, 483-485, 494
Şirvankale Muharebesi 483
Şişli 66, 68, 70, 82, 83, 110
Şiverin 419, 425, 426, 428, 434, 439
Şükrü Bey (doktor) 505, 517, 580, 595, 620
Şükrü Efendi (yüzbaşı) 16, 19, 110, 464
Şükrü Efendi (zabit) 357

Tacâbâd 444, 445
Tac-ı Müluk 418
Tahbile 544, 547, 548, 555
Tahran 362, 412, 415, 424, 438
Tahtacı(lar) 213
Tahtaköprü 231, 232
Tak-ı Kisra 272, 314, 315, 316
Taksim 83
Talat Efendi (teğmen) 106, 225, 236, 244, 362, 399, 439, 440
Talat Paşa 606
Tanin 175, 268, 285
Tarcan, Selim Sırrı 13, 14
Tarık bin Ziyad 388, 495
Tarih-i İstikbal 498
Tarih-i Umumi 47
Tarsus 211, 215, 216, 217, 218, 220, 221, 222, 223, 224, 225, 227
Tasvir 144, 145, 175
Tavsgerd mevkii 37
Tayyib Bey 15, 28, 38, 42, 50
Tebriz 53, 593
Tekeköyü 170
Tektepe 426
Telelabyaz 611
Telelhalef 587, 588
Telermen nahiyesi (Kızıltepe) 247, 248, 249
Teleşşir köyü 258, 260
Telgraf Mektebi 82
Telişan köyü 489, 495, 514, 565
Temakiye köyü 353, 355, 356, 357
Ternazel 253, 254
Terserkan Geçidi 401
Teşvikiye 8, 11, 25, 26, 40, 41, 62, 66
Tevfik Fikret 125, 386
Tevzard 334
tifo 11, 14, 254, 272, 273
tifüs 66, 105, 250, 620
Tikrit 262, 543, 548, 549, 550

Timurlenk 254, 255
Tiryanata 170
Tokatlıyan Lokantası 25
Tophane 87
Topkapı 97
Toros Dağları 227, 340
Trabzon 27
Trabzon Oteli 245
Tuna Nehri 32, 179, 184, 185
Turgut Reis zırhlısı 9
Tuzhurmatı 504, 529, 530, 531, 538, 539, 543, 544, 550-564
Tuzla Gölü 123
Tüfekçi Süleyman Efendi 510
Türk Ocağı 13, 42
Türkiye 181, 204, 259, 281, 454, 456, 504, 505
Türkmen 574

Ulukışla 208, 209, 212, 616, 617
Ulvi Efendi (yüzbaşı) 511
Unkapanı 82, 89
Urfa 611
Urla 18
Uşakizade Halit Ziya, bkz. Uşaklıgil, Halit Ziya
Uşaklıgil, Halit Ziya 156, 509
Utiyan 252, 253
Uzkınay, Fuat 25
Uzunköprü 164, 172-201

Üçtepe 397
Üsküdar 203, 204
Üsküp 179, 184

Van 25, 251, 318
Varna 165, 174
Varşova 50
Vehbi Paşa 105
Veli Bey (mebus) 51
Veli Efendi (teğmen) 183, 288, 525, 570
Veliefendi Çayırı 84
Venegirt köyü 373
Venizelos 84, 87, 167
Verdün 270
Veysi Bey (binbaşı) 374, 435
Viranbostan köyü 89
Viruzâbâd köyü 341
Von Mackensen (mareşal) 161

Wilmer (fırka kumandanı) 139

Yakubiye 317, 318, 319, 320, 322, 324, 336, 492
Yalova 159, 160, 161, 162, 163, 164
Yardeni köyü 537
Yaşar Efendi 6, 12, 13, 18, 19, 26, 32, 42, 43, 53, 58, 63, 69, 81, 90, 93, 94, 103, 110, 126, 141, 143, 148, 157, 158, 178, 182, 183, 194, 216, 220, 269, 285, 286, 291, 293, 305, 308, 319, 348, 353, 390, 394, 507, 522, 535, 593, 594
Yavuz ve Midilli (Goben ve Breslav) zırhlıları 17, 39

Yedikule 78, 80, 81, 85, 85, 87, 88, 89, 90, 91, 94, 97, 116, 203
Yenice köyü 553
Yerlisu 169, 170
Yezidiler 251
Yıldız 82
Yıldız Oteli 3
Yiğit Paşa köyü 172
Yörük vapuru 625
Yusuf İzzettin Efendi 247

Zabitan Mektebi 8
Zaga köyü 387, 388
Zahab 334, 335
Zaho 281
zatülcenp 268
Zekeriya (A.S.) 238
Zeki Bey 88, 107, 144, 161, 175, 351, 428, 625
Zemzir 279
Zenazil 607
Zengine köyü 571
Zerdad 481
Zeyka köyü 377, 378
Zeytinburnu Fabrikası 93
Zincirlikuyu 6, 13, 34, 65, 68, 69, 70, 71, 82
Ziraat Bankası 625
Ziya Bey (binbaşı) 179, 296, 473, 526, 597
Ziya Bey (kaymakam) 599
Ziya Efendi (teğmen) 296
Ziynet Hatun 263
Zola, Emile 525
Zonguldak 22, 25, 86, 98, 108, 280

Çanakkale'den Irak'a, İran'dan tekrar Irak'a üç ayrı cephede Büyük Savaş'ı yaşayan çiçeği burnunda bir ziraat mektebi mezununun günü gününe tuttuğu defterler...

Yeni mezunken askere çağrılan, Anafartalar'da Kireçtepe Muharebeleri'nde çarpışan; Halep, Musul ve Bağdat üzerinden gittiği Irak Cephesi'nde Sabistepe ve Kutülamare zaferlerini yaşayan; İran'daki sakin cephede Devletâbad Muharebesi'yle Rus ordusunu yöreden süren, Irak'ta Şirvankale'yi İngilizlerden geri alan bir askerin anıları...

Üstelik Harp Günlükleri *sadece adı geçen harekât ve zaferlerden ibaret değil; 4 yıl 3 ay 27 gün süren askerlik hayatının her günüyle, her duygusuyla, her haberiyle kayda geçtiği benzersiz bir tanıklık...*

Abidin Ege (1893-1962) İzmir'de doğdu, ilk ve orta öğrenimini bu kentte tamamladı. İstanbul'daki Halkalı Ziraat Mektebi'ni 1913'te birincilikle bitirerek öğretmenlik yapmaya başladığı sırada askere çağrıldı. Birinci Dünya Savaşı boyunca bu kitabı oluşturan günlüklerini neredeyse aksatmadan tuttu. Çanakkale, Irak ve İran cephelerinde görev yaptı. Mütarekenin ardından Bursa Ziraat Mektebi'ndeki görevine döndü. 1921'de Rana Hanım ile evlendi. 1922'de ileride Ege Üniversitesi Ziraat Fakültesi'ne dönüşecek olan İzmir Ziraat Mektebi'ne atandı. Bu okulun gelişmesine katkıda bulundu. 1927'de mesleki eğitim için Almanya'ya gönderildi. Yurda dönüşünden sonra Türkiye'de yeni bitki ve meyveler yetiştirilmesi için araştırmalar yapmak üzere Akdeniz ülkelerini ziyaret etti. 1929'dan sonra Tarım Bakanlığı'nda da çalışmaya başladı. Yafa portakalı ve muzun ülkemizde yetiştirilmesi için öncü çalışmalara imza attı. Bir mesleki eser kaleme aldı. 1944'te Denizli milletvekili olarak parlamentoya girdi ve iki dönem görev yaptı. 1953'te dinlenmek üzere İstanbul'a taşındı ve dokuz yıl sonra vefat etti.

9 786053 603160

KDV dahil fiyatı
26 TL